

Published by

DALSUKH MALANI

Secretary

PRAKRIT TEXT SOCIETY

L. D. Institute of Indology

Ahmedabad-9

Price Rs 30

Available from

- 1 MOTILAL BANARASIDAS, VARANASI
- 2 MUNSHIRAM MANOHARLAL, DELHI
- 3 SARASWATI PUSTAK BHANDAR, Ratanpole, AHMEDABAD
- 4 ORIENTAL BOOK CENTRE, Manekchowk, AHMEDABAD

Printed by

TEXT

Nirnavisagar Press Bombay

TITLE AND FIRST PAGES

V. P. Bhagwat

Mouj Printing Bureau

Khatru Wadi Bombay 4

पंचमगणहरसिरिसुहम्मसाभिवायणाणुगयं विइयमंगं

सूयगडंगसुत्तं

सिरिभदवाहुसामिविरइयाए निजुत्तीए पाईणथेरभदंतविरइयाए चुणीए य संजुयं

प्रथमो भागः

संशोधकः सम्पादकश्च

मुनिपुण्यविजयः

जिनागमरहस्यवेदिजैनाचार्यश्रीमद्विजयानन्दसूरिवर(प्रसिद्धनाम-आत्मारामजीमहाराज)शिष्यरत्न-प्राचीनजैनभाण्डागारोद्धारकप्रवर्तक-
श्रीमत्कान्तिविजयान्तेवासिना श्रीजैनआत्मानन्दग्रन्थमालासम्पादकाना मुनिप्रवरचतुरविजयाना विनेयः

प्रकाशिका

प्राकृत ग्रन्थ परिषद्,

अहमदाबाद-९ : वाराणसी-५

वीरसंवत् २५०१

विक्रमसंवत् २०३१

इस्वीसन् १९७५

प्रकाशक

दलसुख मालवणिया

सेक्रेटरी, प्राकृत टेक्स्ट सोसायटी,

ला. द भारतीय संस्कृति विद्यामन्दिर

अहमदाबाद ९

मूल्य रु० ३०/-

सुद्रक

मूलग्रन्थ

निर्णयसागर प्रेस

वज्र

और

मुख्यपृष्ठ आदिके पृष्ठ

वि पु भागवत

मौज प्रिंटिंग ब्यूरो

खटाववाडी, बवई ४

ग्रन्थानुक्रमः

पृष्ठाङ्कः

३

४-६

७-८

१-२४८

१-३१

३१-३९

३९-४४

४४-४९

५०-५८

५८-६९

६९-७६

७७-८३

८३-८८

८८-९५

९५-१००

१०१-१४

११४-२१

१२२-३४

१३४-४०

१४१-५०

१५१-६२

१६३-७३

१७४-८३

१८४-९२

१९३-२०४

२०५-१७

२१८-२६

२२७-३७

२३८-४४

२४५-४८

ग्रन्थानुक्रमः

प्रतिपरिचय

सङ्केतसूचिः

सूयगङ्गसुत्तं-णिज्जुत्ति-चुणिणजुयं. पढमो सुयक्खंधो

पढमस्स समयऽज्झयणस्स पढमो उद्देसओ

„ „ विद्दओ उद्देसओ

„ „ तद्दओ उद्देसओ

„ „ चउत्थो उद्देसओ

विडयस्स वेयालियऽज्झयणस्स पढमो उद्देसओ

„ „ विडओ उद्देसओ

„ „ तद्दओ उद्देसओ

तद्दयस्स उवसरगपरिणऽज्झयणस्स पढमो उद्देसओ

„ „ विडओ उद्देसओ

„ „ तद्दओ उद्देसओ

„ „ चउत्थो उद्देसओ

चउत्थस्स इत्थीपरिणऽज्झयणस्स पढमो उद्देसओ

„ „ विडओ उद्देसओ

पचमस्स णिरयविभत्तिज्झयणस्स पढमो उद्देसओ

„ „ विडओ उद्देसओ

छट्ठ महावीरयवऽज्झयण

सत्तम कुमीलपरिभासियऽज्झयण

अट्ठम वीरियऽज्झयण

णवम धम्मऽज्झयण

दसम समाहिज्झयण

एक्कारसम मग्गऽज्झयण

वारसम समीयरणऽज्झयण

तेरसम आहत्तहियऽज्झयण

चोदमम गयऽज्झयण

पण्णरम्म जमतीतऽज्झयण

सोलम्म गाहासोलम्मऽज्झयण

प्रतिपरिचय

इस ग्रन्थ के सम्पादन में कुल तेरह प्रतियों का उपयोग किया गया है। वह इस प्रकार है—सूत्रकृतागसूत्र की पांच प्रतियाँ, सूत्रकृतागसूत्र की निर्युक्ति की तीन प्रतियाँ और सूत्रकृतागचूर्णि की पांच प्रतियाँ। इन तेरह प्रतियों में सूत्रकृतागसूत्र मूल की एक प्रति और सूत्रकृतागसूत्र की चूर्णि की एक प्रति—ये दो प्रतियाँ मुद्रित आवृत्ति की हैं। एक प्रति का निर्णय नहीं हो सका। शेष दस प्रतियाँ हस्तलिखित हैं। इन प्रतियों का परिचय इस तरह है—

सूत्रकृतागमूलसूत्र तथा निर्युक्ति की प्रतियाँ

१-२ 'खं १' प्रति—ताडपत्र पर लिखी हुई यह प्रति, श्री शान्तिनाथजी जैन ज्ञानभंडार-रामात-में सुरक्षित है। बड़ौदा-प्राच्य विद्यामन्दिर द्वारा प्रकाशित इस भंडार की सूचि में इस प्रति का क्रमांक-६ है। इस प्रति में अनुक्रम से तीन ग्रन्थ लिखे हुए हैं। वे इस तरह हैं— १-श्री शीलाकाचार्यकृत सूत्रकृतागसूत्रवृत्ति, २-श्री भद्रबाहुस्वामिकृत सूत्रकृतागसूत्रनिर्युक्ति, और ३-सूत्रकृतागमूल। इस प्रति की लम्बाई-चौड़ाई ३१.७×२.२ इंच प्रमाण है। कुल पत्र ४२९ है। वि. स. १३२७ में यह लिखी गई है। इस प्रति में उपरोक्त तीन ग्रन्थों की समाप्ति का स्थान और अन्तपुष्पिका इस प्रकार है— १-पत्र १ से ३६३ तक में सूत्रकृतागसूत्रवृत्ति लिखी हुई है। इसके अन्त में लेखक ने "सर्वप्र० १३०००" लिखा है। २-पत्र ३६४ से ३७१ वें की पहिली पृष्ठ तक में सूत्रकृतागसूत्रनिर्युक्ति लिखी हुई है। इसके अन्त में "अथतः श्लोक २६५ ॥ छ ॥" इस तरह लेखक ने लिखा है। ३-पत्र ३७१ वें की द्वितीय पृष्ठ से ४२९ पत्र तक में सूत्रकृतागमूल लिखा हुआ है। इसके अन्त में इस प्रकार की पुष्पिका है— "सम्पत्तं स्युगड सूत्र गाहाए एकवीस-सयाणि ॥ छ ॥ छ ॥ सर्वज्ञातसूत्रे श्लोकाः २६२५ ॥ सर्वसंख्याज्ञात श्लोक १६६०० ॥ छ ॥ छ ॥ स० १३२७ वर्षे भाद्रपद वदि २ स्वाव-वेह वीजापुरे"। इस समस्त ग्रन्थ के पूर्ण होने के बाद प्रस्तुत ६ क्रमांकवाली पोथी में सूत्रकृतागसूत्र की निर्युक्ति की सात पन्ने में लिखी हुई एक ताडपत्रीय प्रति भी है। समग्र है कि 'ख १' सजक प्रति के निर्युक्ति के पाठ का उपयोग करने के साथ-साथ इस निर्युक्ति की अधिक प्रति का भी पूज्यपाद सम्पादकजी ने उपयोग किया हो।

३-४ 'खं २' प्रति—ताडपत्र पर लिखी हुई यह प्रति भी उपर बताये गये ज्ञानभंडार की है। सूचि में इसका क्रमांक ७ है। इसकी लम्बाई-चौड़ाई ३०.७×२.२ इंच प्रमाण है। कुल ४६३ पत्र में लिखी हुई इस प्रति में तीन ग्रन्थ लिखे हुए हैं। वे इस प्रकार हैं— १-पत्र १ से ६४ तक में सूत्रकृतागसूत्र मूल, २-पत्र ६५ से ७२ तक में श्री भद्रबाहुस्वामिकृत सूत्रकृतागनिर्युक्ति और ३-पत्र ७३ से ४६३ तक में श्री शीलाकाचार्यकृत सूत्रकृतागसूत्रवृत्ति है। सूत्रकृतागसूत्रवृत्ति के पूर्ण होने पर लेखक की प्रशस्ति इस प्रकार है—

शिवमस्तु सर्वजगत परहितनिरता भवतु भूतगणा ।

दोषा प्रयातु नाश सर्वत्र सुखी भवतु लोक ॥ छ ॥

नमः श्रीवर्द्धमानाय वर्द्धमानाय वेदमा ।

वेदसार पर ब्रह्म ब्रह्मवदस्थितिश्च य ॥ १ ॥

स्ववीजमुत्त कृतिभि कृपीवलै क्षेत्रे सुसिक्त शुभभाववारिणा ।

क्रियेत यस्मिन् सफल शिवश्रिया पुर तदत्रास्ति दयावटाभिधम् ॥ २ ॥

रयातस्तत्रास्ति वस्तुप्रगुणगुणगण प्राणिरक्षैकदक्ष

सज्जाने लब्धलक्ष्यो जिनवचनरुचिश्चचुच्चैश्चरित्र ।

पात्र पात्रैकचूडामणिजिनसुगुरुपासनावासनाया

संघ सुश्रावकाणा सुकृतमतिरमी सति तत्रापि मुरया ॥ ३ ॥

होनाकः सज्जनश्रेष्ठ श्रेष्ठी कुमरसिंहकः ।

सोमाकः श्रावकश्रेष्ठ शिष्टधीररिसिंहकः ॥ ४ ॥

कडुयाकश्च सुश्रेष्ठी सांगाक इति सत्तम ।

खीम्बाकः सुहडाकश्च धर्मकर्मैककर्मठ ॥ ५ ॥

एतन्मुख श्रावकसंघ एषोऽन्यदा वदान्यो जिनशासनज्ञ ।

सदा सदाचारविचारचारक्रियाममाचारशुचिब्रतान् ॥ ६ ॥

श्रीमज्जगच्छंद्रमुनीन्द्रशियाश्रीपूज्यदेवेन्द्रसूरीश्वरणा ।

तदाद्यजिप्यत्वभृता च विद्यानंदाख्यविख्यातमुनिप्रभूणा ॥ ७ ॥

तथा गुरुणां सुगुणैर्गुरुणां श्रीधर्मघोषाभिधसूरिराजां ।
सदेशनामेवमपापभावा शुश्राव भावावनतोत्तमाग ॥ ८ ॥

विषयसुखपिपासोर्देहिन क्वास्ति शील
करणवशागतस्य स्यात् तपो वाऽपि कीदृक् ।
अनवरतमदभ्रारभिणो भावना का-
स्तदिह नियतमेक दानमेवास्य धर्म ॥ ९ ॥

किंच—

धर्मः स्फूर्जति दानमेव गृहिणां ज्ञानाभयोपग्रहै-
स्त्रेधा तद्वरमाद्यमत्र यदितो नि शेषदानोदयः ।
ज्ञान चाद्य न पुस्तकैर्विरहित दातु च लातु च वा
शक्य पुस्तकलेखनेन कृतिभि कार्यस्तदर्थोऽर्थवान् ॥ १० ॥
श्रुत्वेति सधसमवायविधीयमानज्ञानार्चनोद्भवधनेन मिय प्रवृद्धिं ।
नीतेन पुस्तकमिद श्रुतकोशवृद्धये बद्धादरश्चिरमलेख्यदेय हृष्टः ॥ ११ ॥
यावज्जिनमतभानु प्रकाशिताशेषवस्तुविस्तार ।
जगति जयतीह पुस्तकमिद बुधैर्वाच्यता तावत् ॥ १२ ॥ छ ॥

संवत् १३४९ वर्षे मार्गशुद्धि . अचोह दयावटे श्रे० होना श्रे० कुमारसीह श्रे० सोमाप्रभृति-
सवसमवायसमारब्धपुस्तकभांडागारे ले० सीहाकेन लिखित ॥ छ ॥

इस प्रशस्ति का सार इस प्रकार है—

दयावट नामक गाव मे श्री जैनसध में होनाक, कुमारसीह, सोमाक, अरिसिंह, कडुयाक, सांगाक, खिवाक, सुहडाक आदि धार्मिष्ठ श्रेष्ठी रहते थे। इन श्रेष्ठियों ने श्री विद्यानंदसूरि तथा श्री धर्मघोषसूरि के उपदेश से ज्ञानपूजा के द्रव्य से तथा परस्पर में दान में दिये गये द्रव्य से ज्ञानभंडार की वृद्धि के लिए इस ग्रन्थ को विक्रम संवत् १३४९ की मार्गशीर्ष शुक्ला (यहाँ तिथि का और वार का नाम नष्ट हो गया है) के दिन लिखवाया है। इस ग्रन्थ के लिपिक का नाम सीहाक है।

इस प्रशस्ति में बताया हुआ गाव दयावट वह इस समय गुजरात के साबरकाण जिले मे आया हुआ दावड गाव होना चाहिए।

उपर की प्रशस्ति के आधार से यह कल्पना की जा सकती है कि प्राचीन समय में अनेक गावों के श्री जैनसंघों ने अनेकानेक ग्रन्थों को लिखाकर अनेक ज्ञानमण्डारों का निर्माण किया होगा।

५ 'पु १' प्रति—श्री लालभाई दलपतभाई भारतीय संस्कृति विद्यामंदिर—अहमदाबाद में सुरक्षित अनेक प्राचीन हस्तलिखित ग्रन्थ संग्रहों में के पूज्यपाद आगमप्रभाकर मुनिवर्य श्री पुण्यविजयजी महाराज के संग्रह की सूत्रकृतागसूत्रमूलपाठ की कागज पर लिखी गई यह प्रति है। ला द विद्यामंदिर की ग्रन्थसूचि में इसका क्रमांक ८४०२ है। प्रति की स्थिति अच्छी है और लिपि सुन्दर है। लंबाई-चौड़ाई २७ ५/४ × ११ से मी है। कुल पत्र ४८ है। प्रत्येक पन्ने की प्रत्येक पृष्ठि में तेरह पक्तिया है। प्रत्येक पक्ति में कम से कम बावन और अधिक से अधिक सत्तावन अक्षर है। प्रत्येक पत्र की प्रत्येक पृष्ठि के मध्य में कोरा भाग-रिक्ताक्षर रख कर शोभन किया हुआ है और उस के बीच हिंगुल से गोल चन्द्राकार लाल शोभन बनाया हुआ है। प्रत्येक पत्र की द्वितीय पृष्ठि के दोनों ओर कोरे भाग में—मार्जिन में भी हिंगुल से वर्तुलाकार शोभन बनाया हुआ है। प्रथम पत्र की प्रथम पृष्ठि कोरी है। ४८ वे पत्र की द्वितीय पृष्ठि की छठी पक्ति में सूत्रकृतागसूत्र पूरा होता है। उसके बाद लेखक की पुष्पिका छठी पक्ति से नौवीं पक्ति तक में है। वह इस प्रकार है—
“संवत् १७१४ वर्षे श्री नवानगरे अवलगाळे वा० श्रीविवेकशेखरगणिगिण्ठ्य वा० श्रीभावशेखरगणि लिखित माह शुद्धि ६ दिने। साधवी विमला सख्यणी साधवी कपूरा सख्यणी साधवी देसा सख्यणी साधवी पद्मलक्ष्मीवाचनाय ॥ श्री ज्ञातिनाथप्रसादात् वाच्यमानो चिर ॥ श्री ग्रथाग्र २१००० ॥ श्रीः ॥ श्री हालारदेशे ॥ श्रीकल्याणसागरसूरीश्वरविजयराजे ॥ श्रीरस्तु ॥ ॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥ श्री जैन भारते नमः ॥ श्री.”

उपर की पुष्पिका में ग्रन्थ का श्लोकप्रमाण २१००० है उसे इक्कीससौ समझा जाय। यहाँ इक्कीस लिख कर सौ (१००) की संख्या बताने के लिए तीन शून्य ००० लगाये गये हैं। इस प्रकार का अंक लेखन कई प्राचीन प्रतियों में देखने में आता है।

६-७. 'पु २' प्रति—यह प्रति भी उर्युक्त ग्रन्थसंग्रह की है। ला द विद्यामंदिर की ग्रन्थसूचि में इसका क्रमांक ८३६३ है। स्थिति जीर्ण है। लिपि सुन्दर है। लंबाई-चौड़ाई ३४ × १३ से मी है। कागज उपर लिखि हुई इस प्रति में सूत्रकृतागसूत्र मूल तथा

सूत्रकृतागसूत्रनिर्गुक्ति लिखी हुई है। इसके अन्त में लेखकने पुष्पिका लेखन सवत आदि कुछ भी नहीं लिखा है। फिर भी आकार-प्रकार और लिपि के मरोड़ के भावर से कहा जा सकता है कि यह प्रति विक्रम की सोलहवीं सदी में लिखाई गई हो। कुल पत्र ४४ हैं। प्रथम पत्र की प्रथम पृष्ठी कोरी है और उसकी दूसरी पृष्ठी से सूत्रकृतागसूत्र का मूल प्रारम्भ होता है। उक्त द्वितीय पृष्ठा को वे गंगाजि के दक्षिणी भाग में समवसरण का चित्र है। सुनहरी आदि रंगों से आलेखित इस चित्र की लम्बाई-चौड़ाई—१२.५.४०.३ सें. मी. है। प्रत्येक पत्र की प्रत्येक पृष्ठी में पदह पक्तियां हैं। सामान्यतः प्रत्येक पंक्ति में छप्पन अथवा सत्तावन अक्षर हैं। किसी पंक्ति में चावन अक्षर भी हैं। प्रत्येक पत्र की प्रत्येक पृष्ठी के बीच और द्वितीय पृष्ठा की दोनों ओर के छामिये में 'पु १' प्रति की तरह गोमन किया है। विशेष इतना ही है कि 'पु १' प्रति में लाल रंग है उसके स्थान पर यहाँ पीला रंग भर कर दोनों ओर आगमानी कज्ज में वर्णों का गोमन बनाया गया है। ३९ वें पत्र की दूसरी पृष्ठी की चौदहवीं पंक्ति में सूत्रकृतागसूत्र पूर्ण होता है। उसके बाद लेखक ने इस प्रकार शुभकामना लिखी है।—“पद्मोपम पत्रपरम्परान्वित वर्णोच्चल मूक्तमन्दमुन्दम्। सुमुमुक्षुप्रसरस्य वरुभ जीयाभिर सूत्रकृतागसूत्रम्॥ ॥ छ॥ शुभ भवतु॥ छ॥ छ॥” ४० वें पत्र की प्रथम पृष्ठी से ४४ वें पत्र की द्वितीय पृष्ठी की सातवीं पंक्ति तक में सूत्रकृतागसूत्र-निर्गुक्ति लिखी हुई है। उसके बाद यहाँ बनाई गई (पत्र ३९ वें के अन्त में लिखी हुई) शुभकामना लेखक ने पुनः लिखी है।

८ 'सा०' प्रति—भागमोदय नमिति द्वारा वि० स. १९७३ में प्रकाशित 'श्री श्रीगङ्गाचार्यनिर्दिष्टचित्रणयुक्त सूत्रकृतागसूत्रम्' ग्रन्थ में मुद्रित सूत्रकृतागसूत्र की मूलवाचना।

सूत्रकृतागसूत्रचूर्णि की प्रतियां

प्रस्तुत चूर्णि की पांच प्रतियों में तीन प्रतियां हस्तलिखित हैं। ये तीनों प्रतियां पाटण में श्री हेमचन्द्राचार्य जैन ज्ञानमन्दिर के विविध भंडारों की हैं। पूज्यपाद आगमप्रमाकाजी महाराज के स्वर्गवास के बाद तुरंत ही इन तीनों प्रतियों को पाटण भेज कर उन उन भंडारों में जमा करा दी थी, अतः श्री हेमचन्द्राचार्य जैन ज्ञानमन्दिर की मुद्रित ग्रन्थमूचि में से ही इन तीनों प्रतियों का परिचय यहाँ दिया गया है।

९ 'वा०' प्रति—श्री हेमचन्द्राचार्य जैन ज्ञानमन्दिर-पाटण (उ० गु०)—में सुरक्षित अनेक प्राचीनतम ज्ञानमंडारों में से श्री वाही-पार्श्वनाथ जैन ज्ञानमंडार की कागज पर लिखी गई यह प्रति है। ज्ञानमन्दिर की मूचि में इसका क्रमांक ६५६८ है। पत्र १४९ है किन्तु चालीम के अक्षराष्ट्रे दो पत्र होने से कुल पत्र की संख्या १५० है। इसकी लम्बाई-चौड़ाई १२.४४।। इंच प्रमाण है। इसके अन्त में लेखक की पुष्पिका आदि कुछ भी लिखा हुआ नहीं है। फिर भी आकार-प्रकार से एच लिपि के आधार से जाना जा सकता है कि यह प्रति विक्रम की पदहवीं सदी में लिखाई गई होनी चाहिए। इसकी स्थिति अच्छी है, लिपि सुन्दर है।

इस भंडार की क्रमांक ६५३४ वाली विक्रम सवत १४९४ में लिखाई हुई सूत्रकृतागसूत्रचूर्णि की प्रति भी पूज्यपाद सम्पादकजी के स्वर्गवासी होने तक उनके पास ही में थी अन उसका भी यहाँ उपयोग हुआ ही होगा ऐसा मेरा अनुमान है।

१०. 'मो०' प्रति—कागज पर लिखाई गई यह प्रति भी उपर्युक्त ज्ञानमन्दिर में सुरक्षित श्री मोदी जैन ज्ञानमंडार की है। सूचि में इसका क्रमांक ९९९१ है। पत्रसंख्या १९१ है। लम्बाई-चौड़ाई १३।।४५।। इंच प्रमाण है। स्थिति जीर्ण है और लिपि सुन्दर है। अतः लेखक ने सवत नहीं लिखा है फिर भी तदुचित अनुमान से जाना जा सकता है कि यह प्रति विक्रम की सोलहवीं सदी में लिखाई गई हो।

११ 'सं०' प्रति—कागज उपर लिखाई गई यह प्रति उपर्युक्त ज्ञानमन्दिर में सुरक्षित श्री सय जैन ज्ञानमंडार की है। सूचि में इसका क्रमांक ८४३ है। पत्रसंख्या १२५ है। लम्बाई-चौड़ाई १३।।४५.१ इंच प्रमाण है। स्थिति अच्छी और लिपि सुन्दर है। अन्त में लेखक की पुष्पिका आदि कुछ भी नहीं होने पर भी तदुचित अनुमानतः इसका लेखन सवत विक्रम का पदहवीं शतक होना चाहिए।

१२ 'मु०' प्रति—श्री ऋषभदेवजी केजरीमलजी रतलाम द्वारा वि० स० १९९८ में प्रकाशित हुई सूत्रकृतागसूत्रचूर्णि की मुद्रित प्रति।

१३. 'पु०' प्रति—इस प्रति का सही निर्णय नहीं हो पाया है।

सङ्केतसूचिः

अ० } -अध्ययनम्
अध्य० }

अनु० } -अनुयोगद्वारसूत्रम्
अनुयो० }

आचा० - आचाराङ्गसूत्रम्

आव० - आवश्यकसूत्रम्

आव० नि० - आवश्यकसूत्रनिर्युक्तिः

आव० हारि०

आव० हारि० वृ० } - आवश्यकसूत्रहरिभद्रसूरिकृतवृत्तिः

आहावृ०

आसं० - आगमप्रभाकरमुनिवर्यश्रीपुण्यविजयशोधिते आवश्यकसूत्रनिर्युक्तेः सशोधिते मुद्रितादर्शे

उ० - उद्देशक.

उत्त० } - उत्तराध्ययनसूत्रम्
उत्तरा० }

उत्तचृ० - उत्तराध्ययनसूत्रचूर्णिः

उत्तनि० - उत्तराध्ययनसूत्रनिर्युक्तिः

उत्त० पाइ० - उत्तराध्ययनसूत्रपाइयटीका - आचार्यश्रीशान्तिसूरिकृतटीका

ओघनि० - ओघनिर्युक्तिः

औपपा० - औपपातिकसूत्रम्

कल्पभा० - बृहत्कल्पसूत्रभाष्यम्

का० - काव्यम्

खं १ - 'ख १' सङ्कप्रति

खं २ - 'ख २' सङ्कप्रति

गणि० प्र० - गणिविद्याप्रकीर्णकम्

चृपा० - सूत्रकृताङ्गसूत्रचूर्णौ निर्दिष्ट पाठान्तरम्

चृसप्र० - सूत्रकृताङ्गसूत्रचूर्णेः समप्रप्रतिपु

जीवा० - जीवाभिगमसूत्रम्

जीवा० प्रति० } - जीवाभिगमसूत्रस्य प्रतिपत्तिः
जीवाभि० प्रति० }

ज्ञाता० - ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्रम्

तत्त्वा० - तत्त्वार्थाभिगमसूत्रम्

दश० नि० - दशवैकालिकसूत्रनिर्युक्तिः

दशवै० - दशवैकालिकसूत्रम्

दशा० } - दशाश्रुतस्कन्धः
दशाश्रु० }

दी० - सूत्रकृताङ्गसूत्रदीपिका

दीपा० - सूत्रकृताङ्गसूत्रदीपिकाया निर्दिष्ट पाठान्तरम्

नन्दी० — नन्दीसूत्रम्

नि० — निर्युक्तिः

पु० — 'पु०' सङ्गकप्रतिः

पु १ — 'पु १' सङ्गकप्रति.

पु २ — 'पु २' सङ्गकप्रतिः

पुचूपा० — पु० सङ्गकप्रतौ पाठभेद.

प्रज्ञा० — प्रज्ञापनासूत्रम्

प्रशम० आ० — प्रशमरतिप्रकरणस्य आह्निकम्

वृहत्कल्प० मलय० वृत्तौ — वृहत्कल्पसूत्रस्य मलयगिरिमूर्खितवृत्तौ

भग० श० } — भगवतीसूत्रस्य शतकम्
भगवतीश० }

मु० — 'मु०' सङ्गकप्रति.

मो० — 'मो०' सङ्गकप्रतिः

वक्ष० — वक्षस्कारः

वसु० प्र० खं० लं० — वसुदेवहिंडीप्रथमखण्डस्य लम्भकः

वा० — 'वा०' सङ्गकप्रतिः

विआ० — विशेषावश्यकमहाभाष्यम्

वि० प० — सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य विषमपदपर्यायः

विशेषप० — (१)

विशेषा० — विशेषावश्यकमहाभाष्यम्

विस्वो० — विशेषावश्यकमहाभाष्यस्य स्वोपज्ञा टीका

वृ० — सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य श्रीशीलगङ्गाचार्यकृता वृत्तिः

वृपा० — श्रीशीलगङ्गाचार्यकृतसूत्रकृताङ्गसूत्रवृत्तौ निर्दिष्ट पाठान्तरम्

वृप्र० — श्रीशीलगङ्गाचार्यकृतसूत्रकृताङ्गसूत्रवृत्तेः प्रत्यन्तरे

श्रमणप्रति० — श्रमणप्रतिक्रमणसूत्रम्

श्रु० — श्रुतस्कन्धः

श्लो० — श्लोक

सन्मति० का० — सन्मतितर्कस्य काण्डः

समवा० — समवायाङ्गसूत्रम्

सं० — 'सं०' सङ्गकप्रति.

संरता० पौ० — सस्तारकपौरुषी

संरतारकप्र० — सस्तारकप्रकीर्णकम्

सा० — 'सा०' सङ्गकप्रति

सिद्ध० द्वा० — श्रीसिद्धसेनाचार्यकृता द्वात्रिंशिका

सू० — सूत्रम्

स्थाना० स्था० } — स्थानाङ्गसूत्रस्य स्थानम्
स्थानां० स्था० }

॥ णमो त्थु णं समणस्स भगवओ महइमहावीरवद्धमाणसामिस्स ॥

पंचमगणहरसिरिसुहम्मसामिवायणाणुगतं

विइयमंगं

सूयगडंगसुत्तं ।

णिज्जुत्ति-चुणिसमलंकियं ।

॥ पढमो सुयक्खंधो ॥

पढमं समयज्झयणं । पढमो उद्देसओ ।

॥ ॐ नमः सिद्धेभ्यः ॥

णमो अरहंताणं । णमो सिद्धाणं । णमो आयरियाणं । णमो उवज्झायाणं । णमो लोए सव्वसाहूणं ।

मंगलादीणि सत्थाणि मंगलमज्झाणि मंगलअवसाणाणि । मंगलपरिगहिआ सिस्सा अवगगहेहा-ऽवाय-धारणासमत्था सत्थाण पारगा भवंति, ताणि य सत्थाणि लोगे विरायंति वित्थार च गच्छंति । तत्थाऽऽदिमंगलेण सिस्सा आरंभप्पमिति णिव्विसाता सत्थं पडिवज्जिऊणं अविग्घेण सत्थस्स पार गच्छंति, मज्झमंगलेण तदेव सत्थं परिजितं भवति, अवसाणमंगलेण सिस्स-पसिस्ससंताणे पडिवाएन्ति ।

5

आह—आचार्याः । मङ्गलकरणाच्छास्त्रं न मङ्गलमापद्यते, अथ चेह मङ्गलात्मकस्यापि शास्त्रस्यान्यन्मङ्गलमुच्यते अतस्त-
स्त्राप्यन्यत् तस्याप्यन्यन्मङ्गलमादेयमित्यतोऽनवस्था, न चेदनवस्था प्रतिपद्यते ततो यथा मङ्गलमपि शास्त्रमन्यमङ्गलशून्यत्वान्न
मङ्गलं तथा मङ्गलमपि अन्यमङ्गलशून्यत्वादमङ्गलमिति मङ्गलाभावः, उच्यते—यस्य शास्त्रादर्थान्तरभूतं मङ्गलं तं प्रत्येषा
कल्पना भवेत्, इह त्वस्माकं शास्त्रमेव मङ्गलम्, यद् मङ्गलमुपादीयते किमत्रामङ्गलम् ? का वाऽनवस्था ? इति, नायमस्स-
त्पक्षः, किन्तु यस्यापि शास्त्रादर्थान्तरभूतं मङ्गलं तस्यापि नामङ्गलप्रसङ्गो न चानवस्था, कुतः ? स्व-परानुग्रहकारित्वान्मङ्गलस्य, 10
प्रदीपवद् लवणादिवद्धा । आह—मङ्गलत्रयान्तरालद्वयं न मङ्गलमापद्यतेऽर्थापत्तिः, यदि वा इह सर्वमेव शास्त्र मङ्गलमिति
प्रतिपद्यते मङ्गलत्रयग्रहणमनर्थकम् ? उच्यते—समस्तमेव शास्त्रं त्रिधा विभज्यते, कुतोऽन्तरालद्वयपरिकल्पनं यद्मङ्गलं
भवेत् ? । कथं पुनः सर्वमेव शास्त्रं मङ्गलम् ? इति चेत्, उच्यते—निर्जरायत्वात्, तपोवत् । आह—यदि स्वयमेव शास्त्रं
मङ्गलमित्यतः किमिह मङ्गलग्रहणं क्रियते ? उच्यते—ननूक्त 'नैवेह शास्त्रादर्थान्तरभूतं मङ्गलमुपादीयते, किन्तु मङ्गलमिदं
शास्त्रमिति केवलमुच्चार्यते' । आह—तदुच्चारण किंफलम् ? यदि मङ्गलमिति नै सम्बध्यते किं तदमङ्गलं भवति ? उच्यते—15
शिष्यमतिमङ्गलपरिग्रहार्थं तदभिधानम्, इह शिष्यः कथं शास्त्रं मङ्गलमित्येवं मङ्गलबुद्ध्या परिगृहीयात् ? इति, यस्मादिह
मङ्गलमपि मङ्गलबुद्ध्या परिगृह्यमाणं मङ्गलं भवति, साधुवत् । आह—ततः सर्वमेवेदं मङ्गलमित्येतावदस्तु नार्थो मङ्गलत्रय

१ अरिहं° वा० सो० ॥ २ हस्तचिह्नमध्यवर्त्यय समग्रोऽपि चूर्णिग्रन्थसन्दर्भशूर्णिकृता विशेषावश्यकमहाभाष्यस्वोपज्ञटीका-
तोऽक्षरग आहतोऽस्ति ॥ ३ शास्त्रमेव मङ्गलात्मकत्वाद् मङ्गलमयमुपादीयते किम[त्रा]मङ्गलम् ? का वाऽनवस्था ? इति इति
विशेषावश्यकस्वोपज्ञटीकाया पाठ ॥ ४ °द्वयममङ्गल° विखो० ॥ ५ न संशय्यते किं विखो० ॥ ६ °लमित्येव परि° विखो० ॥

बुद्धिपरिग्रहेण, उच्यते—ननु तत्रापि कारणमुक्तम्, यथैव हि शास्त्रं मङ्गलमपि मद् न मङ्गलबुद्धिपरिग्रहमन्तरेण मङ्गलं भवति, साधुवत्, तथा मङ्गलत्रयकारणमपि अविघ्नपारगमनादि न मङ्गलत्रयबुद्ध्या विना सिध्यतीत्यतस्तदभिधानमिति ।

मर्गेर्गत्यर्थस्य अलप्रत्ययान्तस्य मङ्गलमिति रूपं भवति । मङ्गयतेऽनेन हितमिति मङ्गलम्, भङ्गयते [अधिगम्यते] साध्यते इति यावत् । अथवा मङ्गः-धर्मः, “ला आदाने” मङ्गं लातीति मङ्गलम्, धर्मोपादानहेतुरित्यर्थः । अथवा निपातनादिप्रार्थ-
5 प्रकृति-प्रत्ययोपादानाद् मङ्गलम् । इष्टार्थाश्च प्रकृतयः—“मकि मण्डने, मन् ज्ञाने, मदी हर्षे, मदि मोद-स्वप्न-गतिषु, मह पूजायाम्” इति, एवमादीनामलप्रत्ययान्तानां मङ्गलमित्येनान्निपात्यते । मङ्गयते अनेन मन्यते वाऽनेनेति मङ्गलमित्यादि लक्षणं शास्त्रानुवृत्त्या योजनीयमिति । अथवा मा गालयति भवादिति मङ्गलम्, ससारादपनयतीत्यर्थः । अथवा गाम्ब्रस्य मा गलो भूदिति मङ्गलम्, गलः-विघ्नम् । मा गालो वा भूदिति मङ्गलम्, गलनं गालः, नाग इत्यर्थः । मम्यगदर्शनादि-
मार्गलयनाद्वा मङ्गलमित्यादि नैरुक्ता भावन्त इति । [विशेषा० गा० १५ त २४ पर्यन्तगाथानां स्तोत्रजटीका]

10 तं च नामादि चतुर्विधं पि जधा आवस्सए [चूर्णी भाग १ पत्र ५] तथा परुवेतव्वं जाव जाणगसरीरभवियसरीरव-
इरित्तं दव्वमगलं दध्यक्षत-सुवर्ण-सिद्धार्थकादि । भावमंगलं पि तहेव ॥ अथवा भावमगलं णिज्जुत्तिकारेणं चेव बुत्त—

❖ तित्थगरे य जिणवरे सुत्तगरे गणधरे य णमिद्धणं ।

सुत्तकडस्स भगवतो णिज्जुत्तिं कित्तयिस्सामि ॥ १ ॥

इह तीर्थकरणात् तीर्थकरा वक्ष्यन्ते । तत्र “तृ प्लवन-तरणयोः” इत्यस्य तीर्थमिति । तं च नामादि चतुर्विधम् ।
15 तत्थ दव्वतित्थं मागहादि, अहवा सरिआदीणं जो अवगासो समो गिरपायो य । तिज्जति जं तेण तहिं वा तरिज्जइ त्ति तित्थं । एवं दव्वतित्थे पसिद्धे तरिता तरण तरियव्वं च पसिद्धाणि चेव । तत्थ तारओ पुरिसो, तरणं वाहोडुवादि, तरियव्वं णदी समुदो वा । तं च देहादितरितव्वतारणतो दाहोवसमणतो तण्हाछेदणओ वज्झमलपवाहणतो अणेगंतियं अणच्चंतियं फलतो य, स्वयं च द्रव्यात्मकत्वाद् द्रव्यतीर्थमुच्यते । अपि च—

दाहोवसम तण्हाए छेदणं मलपवाहणं चेव । तिसु अत्येसु णियुत्तं तम्हा तं दव्वतो तित्थं ॥ १ ॥

20

[आव० नि० गा० १०६६ पत्र ४९८-१]

भावतित्थं चउवण्णो सघो । जतो सुत्ते भणिय—“तित्थं भते । तित्थं ? तित्थकरे तित्थं ?”, गोतमा । अरहा ताव
णियमा तित्थंकरे, तित्थं पुण चाउववण्णाइणो सघो ।” [भग० अ० २० उ० ८ सू० ६८१ पत्र ७९२-२] । तस्मिं य
पसिद्धे तरिता तरण तरियव्वं च पसिद्धाणि चेव । तत्थ तरिता साधू, तरण सम्मदसण-णाण-चरित्ताणि, तरितव्वं भवसमुदो ।
जतो गाणादिभावतो मिच्छत्त-ऽण्णाणा-ऽविरतिभवभावेहिंतो तारयति तेण भावतित्थं ति । अथवा कोध-लोभ-कम्मरय
25 दाह-तण्हाछेद-कम्ममलावणयणमेगतिअमच्चतियं च तेण कज्जति त्ति अतो भावतित्थं । अपि च—

कोहम्मि उ णिगगहिते अतुलोवसमो भवे मणूसाणं । लोभम्मि उ णिगगहिते तण्हावोच्छेदणं होति ॥ १ ॥

अट्ठविहो कम्मरओ बहुएहि भवेहिं सचित्तो जम्हा । तव-सजमेणं धोव्वति तम्हा तं भावतो तित्थं ॥ २ ॥

अथवा—

दंसण-णाण-चरित्तेहि णिज्जं जिणवरोहिं सव्वेहि । तिहि अत्येहि णिज्जं तम्हा तं भावतो तित्थं ॥ ३ ॥

30

[आव० नि० गा० १०६७-६९ पत्र ४९८-२]

त भावतित्थं जेहि कत ते तित्थकरे । तित्थकरग्रहणेन अतीता-ऽणागत-वट्टमाणां सव्वतित्थकरा गहिता । जिणे
त्ति दव्वजिणा भावजिणा य । दव्वजिणा जेण जं दव्वं जितं, यथा जितमनेनैषधमिति, सङ्गामे वा गत्रुजयाद् द्रव्य-

१ °करणं पु० स० ॥ २ मङ्गयते अधिगम्यते साध्यते° विस्लो० ॥ ३ मदि मोद-मद-स्वप्न-गतिषु° विस्लो० । “मदि
स्तुति-मोद-मद-स्वप्न-कान्ति-गतिषु” इति पाणिनिवातुपाठे, माधवीयधातुवृत्तौ च पत्र ८२ ॥ ४ °शास्त्रयाऽनु° वा० सो० । °शास्त्री-
ययाऽनु° सु० ॥ ५ विघ्न-विस्लो० ॥ ६-७ °करे खं १ ख २ पु २ ॥ ८ सुत्तगडस्स ख १ । सूयगडस्स पु २ ॥ ९ °ण वोच्चति चूमप्र० ॥

जिना भवन्ति । भावजिणा जेहिं कोध-माण-माया-लोभा जिता । जिणगहणेण उवसामंग-वेदग-सजोगिजिणा तिण्णि वि गहिता । तदणंतं [जेहिं] सुत्तं सुत्तकतं ते गणधरा एक्कारस वि । चगहणेण सेसगणधरवंसो वि । सूतकडस्स त्ति उवरि भणिहिति । अत्थ-जस-धम्म-लच्छी-पयत्त-विभवाण छण्हमेतेसि । भग इति सण्णा सो जस्स अत्थि सो भण्णती भगवं ॥ १ ॥

[]

अतो सूतकडस्स भगवतो णिज्जुत्तिं ति निश्चयेन-आधिक्येन सार्थादितो वा युक्ता निर्युक्ताः, सम्यगवस्थिताः 5 शुताभिधेयविशेषा जीवादयः । तथाहि—सूत्रे त एव निर्युक्ताः, यत् पुनः रचनयोपनिबद्धास्तेनेयं निर्युक्तानां युक्तिः निर्युक्त-युक्तिः, युक्तशब्दलोपाद् निर्युक्तिः । आह—यदि सूत्र एव निर्युक्ताः सम्यगवस्थानात् सुखबोधा एव ते अर्थाः किमिह तेऽर्था निर्युक्ताः ? उच्यते—निर्युक्ता अपि सन्तः सूत्रेऽर्थाः निर्युक्त्या पुनरव्याख्यानात् सर्वेऽवबुध्यन्ते, अतो णिज्जुत्तिं किं यिस्सामि पुरुवेस्सामि ॥ १ ॥

अधवा भावमंगलं गंदी । सा वि णामादि चतुर्विधा । दब्बे सखवारसगतूरसंघातो । भाधणंदी पंचविधं णाणं । 10 “णादंसणिस्स णाण” [उक्तं अ० २८ गा० ३०] मिति काऊण दंसणमवि तदन्तर्गतं चेव, दंसणपुव्वगं च चरित्तमवि गहितं । णंदि वण्णेऊण सुतणाणेण अधिगारो । उक्तं च—

एत्थं पुण अधिकारो सुतणाणेण जतो सुतेणं तु । सेसाणमप्पणो वि य अणुओग पदीव दिट्ठतो ॥ १ ॥

[भाव० नि० गा० ७९ पत्र ५०]

जतो य सुतणाणस्स उद्देसो समुद्देसो अणुण्णा अणुयोगो य पवत्तति, तत्थ वि उद्देस-समुद्देस-अणुण्णातो गतातो, इह 15 तु अणुयोगेण अहियारो । मो चतुर्विधो । तं जधा—चरणकरणाणुयोगो १ धम्माणु० २ गणिताणु० ३ दब्बाणुयोगो ४ । तत्थ कालियसुयं चरणकरणाणुयोगो १ इसिभासिओत्तरज्झयणाणि धम्माणुयोगो २ सूरपणत्तादि गणिताणुयोगो ३ दिट्ठिवातो दब्बाणुजोगो त्ति ४ । अधवा द्दुविधो अणुयोगो—पुधत्ताणुयोगो अपुधत्ताणुयोगो य । पुधत्ताणुयोगो जत्थ एते चत्तारि अणुयोगा पिहप्पिहं वक्खाणिज्जन्ति । अपुधत्ताणुजोगो पुण ज एक्केकं सुत्तं एतेहिं चतुहिं वि अणुयोगेहिं सत्तहि य णयस्तेहिं वक्खाणिज्जन्ति । केच्चिरं पुण कालं अपुधत्तं आसि ? उच्यते—

20

जावंति अज्जवइरा अपुधत्तं कालियाणुयोगस्स । तेणाऽऽरेण पुधत्तं कालियसुत दिट्ठिवाते य ॥ १ ॥

[भाव० नि० गा० ७६३ पत्र २८५-२]

केण पुण पुधत्तं कतं ? उच्यते—

देविदवंदितेहि महाणुभागेहिं रक्खितज्जेहिं । जुगमासज्ज विभत्तो अणुयोगो तो कतो चतुधा ॥ १ ॥

[भाव० नि० गा० ७७४ पत्र २९६-१]

25

अज्जरक्खितउट्ठाण-पारियाणियं परिकवेऊण पूसमिच्चित्तियं विंझं च विसेसेऊण जहा य पुधत्ती कता तथा भाणिऊण इह चरणाणुयोगेण अधिकारो । सो पुण इमेहिं दारेहि अणुगंतव्वो । त जधा—

णिक्खेवे १ गट्ठ २ णिरुत्त ३ विधि ४ पवत्ती ५ य केण वा ६ कस्स ७ ।

तदार ८ भेद ९ लक्खण १० तदरिहपरिसा ११ य सुत्तत्थो १२ ॥ १ ॥

[कल्पभाष्ये गा० १४९ पत्र ४६]

30

तत्थ णिक्खेवो णासो णामादि । एगट्ठियाणि सक्क-पुरदरवत्, ताणि पुण सुत्तेगट्ठियाणि अत्थेगट्ठिताणि य । णिच्छित्त-सुत्तं णिरुत्तं, णिव्वयणं वा णिरुत्तं, तं पुण अत्थणिरुत्तं सुत्तणिरुत्तं च । विधी काए विधीए सुणेतव्व ? पवत्ती कथं अणुयोगो पवत्तति ? केरंविधेण आचार्येण अत्थो वत्तव्वो ? एताणि दाराणि जधा आयारे कप्पे [भाष्य गा० १४९ त ८०५]

१ °मग-खवग-सजो° मु० ॥ २ सुत्तं सुत्तं कतं बूसप्र० ॥ ३ सूत्रत एव पु० विना ॥ ४ आर्यरक्षितस्थविराणा पुण्यमित्र-त्रिकस्य विन्ध्यस्य च चरित आवश्यकवृत्तिं भाग १ पत्र ४०१, भाव० हारि० वृत्ति पत्र ३०० मध्ये द्रष्टव्यम् ॥ ५ दुर्वलिकापुण्यमित्र घृत-पुण्यमित्र वज्रपुण्यमित्रथेतिनामानस्य स्थविरा पुण्यमित्रत्रिकत्वेन ख्यातिं प्राप्ता ॥

वा पस्विताणि तथा पस्वेतव्वाणि । जाव एवविवेण आयरिण कस्स अत्थो वत्तव्वो? त्ति, उच्यते—सव्वस्सेव सुतणाणस्स, वित्थरेण पुण सुत्तकडस्स, जेणेत्थ परसमयदिट्ठीओ पस्विज्जंति । कस्स त्ति वत्तव्वे जति सूतकडस्सा अणुयोगो सूतकडं ण किं अंगं अंगाई? सुतक्खन्धो सुतक्खन्धा? अज्झयणं अज्झयणा? उद्देसो उद्देसा?, उच्यते—सूयगडं णं अंगं णो अंगाई, णो सुयक्खन्धो सुयक्खन्धा, णो अज्झयणं अज्झयणा, णो उद्देसो उद्देसा, तम्हा सुत्तं णिक्खिविस्सामि, कडं णिक्खिविस्सामि, सुत्तं णिक्खिविस्सामि, खधं णिक्खिविस्सामि, अज्झयण णिक्खिविस्सामि, उद्देसं णिक्खिविस्सामि ॥

❖ सुत्तकडं अंगाणं वित्थियं तस्स य इमाणि णामाणि ।

सूतकडं सुत्तकडं सूयगडं चेव गोण्णाई ॥ २ ॥

सुअपुरुसस्स वारसगाणि मूलत्थाणीयाणि । सेससुतक्खन्धा उवंगाणि, कलाच्यद्दुष्ठादिवत् । तेसिं वारसण्हं अंगाणं एतं वित्थियं अंगं । णामाणि एगट्ठियाणि इन्द्र-शक्र-पुरन्दरवत् । तं जधा—सूतकडं ति वा सुत्तकडं ति वा सूयकडं ति वा । १० णामं पुण दुविधं—गोण्ण इतरं च । गुणेभ्यो जायं गौणम्, जधा तवतीति तवणो, जलतीति जलणो एवमादि, तत्थेताणि एगट्ठियणाणि गोण्णातिं । तत्थ सूतकडं—“पूढ प्राणिप्रसवे” सो पसवो दुविधो—दव्वे भावे य, दव्वपसवो खीगर्भप्रसववत्, भावप्रसवो गणधरेभ्य इदं प्रसूतम्, अधवा “अत्थं भासति अरहा०” [भाव० नि० गा० ९२ पत्र ६८-२] ततः सूत्रं प्रसवति । सुत्तकडं त्ति यथा—गृहवास्तुसूत्रवत् तदनुसारेण कुड्यं क्रियते, कट्टं वा सुत्ताणुसारेण करवत्तिज्जत्ति, भावसूत्रेण तु सूत्रानुसारेण निर्वाणपथं गम्यते । सूतकडं णामादि चतुर्विधम्, वड्ढित्ता दव्वसूयणा जधा लोए सूयग-णेलग-वस्तुवगा, १५ लोहसूयगादी वा दव्वसूयगा । भावे इमं चेव खयोवसमिण् भावे ससमय-परसमयसूयणामेत्त ॥ २ ॥

अधवा सुत्त णामादि चतुर्विधम् । तत्थ दव्वसुत्ते इमा णिज्जुत्तिअट्ठगाथा—

❖ दव्वं तु पोंडगादी भावे सुत्तमह सूयगं णाणं ।

दव्वसुत्तं अंडज १ पोंडजं २ कीडजं ३ वागजं ४ वालज ५ । से किं तं अंडजं? हंसगन्धादि १ पोंडजं कप्पासादी २ कीडजं कोसियादि ३ वागजं सण-अयसिमाती ४ वालजं उण्हियादि ५ । भावे इमं चेव भवति । सूयगं णाम णाणं, २० णाणं णाणेण चेव सूइज्जड । अधवा इमेण णाणेणं णाणाणि य अण्णाणाणि य सूइज्जति, तं पुण जधा—“वुज्झिज्ज तिउ-ट्ठिज्ज” [सू० गा० १] त्ति ॥ तं सूत्र चतुर्विधम्—

❖ सण्णा संगह वित्ते जातिणिवद्धे य कत्थादि ॥ ३ ॥

तत्थ सण्णासुत्तं ति विधं—ससमए परसमए उभये त्ति । ससमए ताव—विगिती* पढमिया, “जे छेए सागारियं ण से सेवे” [भाचा० शु० १ अ० ५ उ० १ सू० १] “सव्वामगंधं परिण्णाय णिरामगंधो परिव्वए ।” [भाचा० शु० १ अ० २५ उ० ५ सू० २] एवमादीणि । परसमए यथा—पुद्गलो संस्काराः क्षेत्रज्ञः सत्ता । उभये—जं ससमए परसमए य सभवति । सद्धहसूत्रमपि यथा—द्रव्यमित्याकारिते सर्वद्रव्याणि सद्गृहीतानि, तद्यथा—जीवा-ऽजीवद्रव्याणीति, जीव त्ति संसारत्था अससारत्था य सव्वे संगहिता, अजीव त्ति सव्वे धम्मत्थिकायादयो । “वित्ते जातिणिवद्धं सुत्तं जाव वृत्तवद्धं सिलोगादि-वद्धं वा । तं चउव्विवं, तं जधा—गधं पधं कथ्यं गेयम् । गधं चूर्णिग्रन्थः ब्रह्मचर्यादि [वा] । पधं गौंधासोलसगादि । कथनीयं कथ्यम्, जधा उत्तरज्झयणाणि इसिभासिताणि गायाणि य । गेयं णाम यद् गीयते सरसचारेण, जधा काविलिजे । ३० “अधुवे असासयम्मी संसारम्मि दुक्खपउराए ।”

[उत्त० अ० ८ गा० १]

॥ ३ ॥

१ सूयगडं ख १ ख २ पु २ ॥ २ वीयं ख १ ॥ ३ सूयगडं सुत्तगडं सूयगडं ख १ खं २ पु २ ॥ ४ सूयकडं इति वाच्ये सूयकडं इति हल्लता वन्धानुलोम्यात्, “नीया लोवमभूया य आणिया दीह-विंदु-दुब्भावा ।” इत्यादिवचनात्, तथा च न पर्यायैक्यम् ॥ ५ गुण्णाणि ख १ ॥ ६ पुंडगाई ख १ । बोंड्यादी पु २ ॥ ७ सुत्तमिह ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ८ उट्ठियादि मु० ॥ ९ वित्ती जातिणिवंधे य कच्छादि चूतप्र० ॥ १० विगती वा० मो० ॥ ११ वित्तिजा० चूतप्र० ॥ १२ आचाराङ्गप्रथमश्रुतस्कन्ध, उत्तराध्ययनसूत्रसत्कं पोंडश ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानाध्ययनपूर्यायं वा ॥ १३ सूत्रकृताङ्गमूत्रप्रथमश्रुतस्कन्धादीत्यर्थं ॥

एवं सुयं गतं भवति । इदाणि वितियं पयं कडे त्ति । तत्थ गाधा—

करणं च कारगो यां कडं च तिण्हं, पि छक्क णिक्खेवो ।
दव्वे खेत्ते काले भावेण उ कारगो जीवो ॥ ४ ॥

करणं च कारगो या कडं च० गाधा । तत्र कट इत्याकारिते कर्त्ता करणं कार्यमित्येतत् त्रितयमपि गृह्यते । तत्थ कारगो कडं च अच्छंतु, करणं ताव भणामि । तं करणं णामादि छव्विधं । णामकरणं जस्स करणमिति णामं, अधवा 5 णामस्स णामतो वा जं करणं तं णामकरणं भण्णति । ठवणाकरणं करणणासादिअक्खणिक्खेवो, जो वा जस्स करणस्स आकारविसेसो त्ति । दव्वस्स दव्वेण वा दव्वम्मि वा जं करणं तं दव्वकरणं ति । तं दुविहं—आगमओ य णोआगमओ य । आगमओ जाणए अणुवउत्ते । णोआगमओ जाणगसरीरभवियसरीरवतिरित्तं दुविधं—सण्णाकरणं नोसण्णाकरणं च । तत्थ सण्णाकरणं अणेगविधं, जम्मि जम्मि दव्वे करणसण्णा भवति तं सण्णाकरणं, तं जधा—कडकरणं अद्धाकरणं पेलुकरणादि । सण्णा णाममेव तव मती होज्ज तं ण भवति, जम्हा णाम ज वत्थुणोऽभिधानं ति, जं वा तदत्थविगळे णामं कीरति, यथा 10 भूतकस्य इन्द्र इति णामं, दव्वलक्खणं तु द्रवति द्रूयते वा द्रव्यम्, द्रवति—स्वपर्यायान् प्राप्नोति क्षरति चेत्यर्थः, द्रूयते—गम्यते तैस्तैः पर्यायविशेषैः । अधवा गच्छति तौस्तान् पर्यायविशेषानिति द्रव्यम् । पेलुकरणादीति पुन ण तदत्थविहूणं, ण सहमेत्तं ति भणितं होति । आह—

जइ ण तदत्थविहीणं तो किं दव्वकरणं ? जतो तेण । दव्वं कीरति सण्णाकरणं ति य करणरूढीतो ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० ३३०६]

15

आह—जति तदत्थविरहितं ण भवति तो किं दव्वकरणं भण्णति ? भावकरणमेव भवतु, उच्यते—जतो तेण दव्वं कीरति, जहा पेलुओ णाणियाओताओ कीरति, एवमादि सण्णाकरणं ति य करणरूढीतो ॥ ४ ॥

इदाणि णोसण्णाकरणं, तत्थ णिज्जुत्तिगाधा—

❧ दव्वे पओग वीसस पयोगसा मूल उत्तरे चेव ।

उत्तरकरणं वंजण अत्थो उ उवक्खरो सव्वो ॥ ५ ॥

20

णोसण्णादव्वकरणं दुविधं—पयोगकरणं विस्ससाकरणं च । पयोगकरणं दुविधं—जीवपयोगकरणं अजीवपयोगकरणं च । होति पयोगो जीवव्वावारो तेण जं विणिम्माणं । सज्जीवमजीवं वा पयोगकरणं तयं वहुहा ॥ १ ॥

[]

तत्थ जीवपयोगकरणं दुविधं—मूलपयोगकरणं उत्तरपयोगकरणं च । मूले करणं मूलकरणं, आद्यमित्यर्थः । उत्तरओ करणं उत्तरकरणं, संस्करणादित्यर्थः । अधवा उत्तरकरणस्स अत्थो णिज्जुत्तिगाधाचतुत्थपादेण भण्णति—अत्थो उ उवक्खरो 25 सव्वो, उवकारीत्यर्थः, येन वा कृतेन तद् मूलकरणं अभिव्यज्यते, उवकारसमर्थं भवतीत्यर्थः, यथा हस्त इति कलाचि-अङ्गुल-तलोपतलसमुदयः, तस्य उक्खेवणादि उत्तरकरणं, अधवा सढासय करेति मुट्ठि वा । अधवा सर्वा एव शरीरगर्भता मूलकरणम्, उत्तरकरणं तु चङ्क्रमणादि ॥ ५ ॥ अथवा—

मूलकरणं सरीराणि पंच तिसु कण्ण-खंधमादीयं ।

दव्विदियाणि परिणामियाणि विसं-ओसधादीहिं ॥ ६ ॥

30

मूलकरणं सरीराणि पंच० गाधा । ओरालियादीणि पंच सरीराणि मूलकरणं । उत्तरकरणं जं णिप्फण्णातो

१ वा ख १ ॥ २ अत्र व्यावर्त्यमानकरणस्वत्पातिवहुममान करणस्वत्पव्याख्यान आवश्यकसूत्रचूणौ भाग १ पत्र ५९५ त ६०१ मध्ये तथा उत्तराध्ययनसूत्रचूणौ पत्र १०३ त १०८ मध्ये द्रष्टव्यम् ॥ ३ द्रवते पु० स० ॥ ४ “पेलुकरणादि लाटविषये रूतप्राणिका, महाराष्ट्रविषये सैव पेलुरित्युच्यते” विस्वो० ॥ ५ अत्थो तदुवक्खरो ख १ ॥ ६ “अङ्गुष्ठतलो” पु० विना ॥ ७ विविहोसहाईसु ख १ ॥

णिप्फज्जति । त च एतेसि चैव ओरालिय-वेउव्विया-ऽऽहारयाणं तिण्हं उत्तरकरणं, सेसाणं णत्थि । ओरालियादीणं तिण्हं मूलकरणं अट्ठगाणि, अंगोवंगाणि उवंगाणि य उत्तरकरणं । ताणि य तं जधा—

सैस उरो य उदरं पट्टी वाहा य दो य ऊरुओ । एते अट्ठंगा खलु सेसाणि भवे उवंगाणि ॥ १ ॥

होति उवंगा अंगुलि कण्णा णासा य पैजणं चैव । णह केस दत्त मंसू अंगोवंगेवमादीणि ॥ २ ॥

5 अधवा ओरालियस्सेवेगस्स इमं उत्तरकरणं—इतरागो कण्णवट्ठणं णह-केसरारो खंय वायासादीहिं पीणितं करेति, एतं ओरालियन्स । वेउव्विए उत्तरकरण उत्तरवेउव्वियं रुव विउव्वति । आधारए णत्थि एताणि, इमं वा—आहारगस्स गमणादीणि । अधवा पंचेंदियाणि (दव्विंदियाणि) सोइंदियादीणि मूलकरण, सोइंदियं कलंबुगापुप्फसंठित एय मूलकरण, उत्तरकरण तु कण्णवेह-वालाईकरणादि । अथवा यदुपहृतस्योपकरणस्य तदुपकारित्वाद् य उपक्रमः क्रियते विसेण ओसवेण वा । एवं सेसाण पि । यावन्तीन्द्रियाणि सैन्ताणि गोभानिमित्त अर्थोपलब्धिनिमित्त वा उत्तरगुणतो निर्वर्त्तयति । गोभा वर्ण-स्कन्धादि, अर्थोप-
10 लब्धिस्तु वार्धिर्य-तिमिर-प्रसुप्थादीनामुपक्रमतः पुनः स्वस्थकरणम् । अथवा दव्विन्दियाणि परिणामियाणि विसेण अगदेण वा वर्ण-उपयोगघाताय भवन्ति, अथवा विसमेव विधिणा उपजुज्जमाण रसायणीभवति । औपधग्रामाश्च ये शरीरोपकारिणः पथ्यभोजनक्रियाविशेषाः सर्व एव वाऽऽहारः, अथवा स्वरभेद-वर्णभेदकरणानि ॥ ६ ॥

इदानीं एतेसि चैव पंचण्ह सरीराणं तिविध करणं भवति । तं जधा—संघायणाकरणं परिसाढणाकरणं सघायपरि-
साढणाकरणं । तेया-कम्माणं संघातणवज्ज दुविधं करण । एताणि तिणिण वि करणाणि कालतो मग्गिज्जति—तत्थोरालियसंघात-
15 करणं एगसमयिय जं पढमसमयोववण्णगस्स, जधा तेहे ओगाहिमओ छूढो तप्पढमताए आट्ठियति, सेससमएसु सिणेह गिण्हइ वि मुंचइ वि, एवं जीवो वि उववज्जतो पढमे समए एगंतसो गेण्हति ओरालियसरीरपाउग्गाणि दव्वाणि, ण पुण किंचि वि मुयति । परिसाढणा वि समओ चैव, सो मरणकालसमए एगतसो चैव मुंचति । मज्झिमे काले किंचि गेण्हति किंचि मुचति, सो जहण्णेणं खुड्ढागभवग्गहणं तिसमयूणं, उक्कोसेणं तिणिण पलित्तोवमाणि समयूणाणि । किह पुण खुड्ढाग-
भवग्गहणं तिसमयूण भवति ?, उच्यते—

20 दो विग्गहम्मि समया समयो सघातणाए तेहूण । खुड्ढागभवग्गहण सव्वजहण्णो ठितीकालो ॥ १ ॥
उक्कोसो समयूणो जो सो संघातणासमयहीणो । किह ण दुसमयविहीणो साढणसमएऽवणीतम्मि ? ॥ २ ॥
भण्णति भवचरिमम्मि वि समए सघाय-साढणा चैव । परभवपढमे साढणमतो तदूणो ण कालो त्ति ॥ ३ ॥
जदि परपढमे साढो णिविग्गहतो य तम्मि सघातो । णणु सव्वसाढ-संघातणाओ सँमए विरुद्धाओ ॥ ४ ॥
उच्यते—

25 जम्हा विग्गच्छमाण विगतं उप्पज्जमाणमुप्पणं । तो परभवादिसमए मोक्खा-ऽऽदाणाण ण विरोधो ॥ ५ ॥
चुतिसमए गेहभवो इह देहविमोक्खतो जहाऽतीते । जइ ण परभवो वि तहिं तो सो को होउ संसारी ? ॥ ६ ॥
णणु जध विग्गहकाले देहाभावे वि परभवग्गहणं । तह देहाभावम्मि वि होजेहभवो वि को दोसो ? ॥ ७ ॥
‘जं चिय विग्गहकाले देहाभावे वि तो परभवो सो । चुतिसमए उ ण देहो ण विग्गहो जइ स को वोतु ? ॥ ८ ॥
इदाणि अंतर—

30 सघातंतरकालो जहण्णओ खुडुयं तिसमयूणं । दो विग्गहम्मि समया ततिओ संघातणासमयो ॥ ९ ॥
तेहूणं खुडुभवं धरितुं परभवमविग्गहेणेव । गंतूण पढमसमए संघातयतो स विण्णेयो ॥ १० ॥

१ उय गाथा अंगोवंगाहं सेसाइ इति चतुर्थचरणपाठमेदेन उत्तरावयननिर्युक्तौ १५२ तमी १८९ तमी च वर्तते ॥ २ “होति उवगा कण्णा णामऽच्छी हत्थ जघ पाया य । णह केम मत्त अगुलि ओट्ठा खलु अगुवगाइ ॥” उक्तं पाठं पत्र १४३-२ ॥ ३ पययण चूमप्रं ॥ ४ आहारके इत्यर्थं ॥ ५ सत्तानि शोभा पुं स० ॥ ६ ण्णा ठिती कालो पुं स० ॥ ७ समयं उक्तं ॥ ८ जइ विह विग्गं वा० मो० ॥ ९ भोतु मु० । वोतु चूमप्रं । ‘वोतु’ भवतु इत्यर्थं, होतु इत्यत्र हस्य धविवानाव रूपनिष्पत्तिः ॥

उक्कोसो तेत्तीसं समयाहियपुव्वकोडिअहियाइं । सो सागरोवमाइं अविग्गहेणेध संघातं ॥ ११ ॥

काऊण पुव्वकोडि धरिउं सुरजेड्ढमायुगं तत्तो । भोत्तूण इहं ततिए समए संघातयंतस्स ॥ १२ ॥

[विग्गेपा० गा० ३३१८-२९]

इदाणि वेउव्वियस्स—

वेउव्वियसघायो समओ सो पुण विउव्वणादीए । ओरालियाणमधवा देवादीणाऽऽदिगहणम्मि ॥ १ ॥

5

उक्कोसो समयदुगं जो समयविउव्विओ मतो वितिए । समए सुरेसु वच्चति णिव्विग्गहंतो य तं तस्स ॥ २ ॥

उभयं जहण्ण समयो सो पुण दुसमयविउव्वियमतस्स । परमतराइ संघातसमयहीणाइं तेत्तीस ॥ ३ ॥

[विग्गेपा० गा० ३३३३-३५]

वेउव्वियपरिसाडणकालो वि समय एव । इदाणि अंतरं—वेउव्वियसरीरसंघातंतरं जहण्णेण एगसमयं, सो पढमसम-
यविउव्वियमयरस विग्गहेण ततिए समए वेउव्विएसु देवेसु सघातेतस्स भवति, अधवा ततियसमयवेउव्वियमतस्स अविग्गहेणं 10
देवेसु [संघातंतस्स] । संघात-परिसाडणंतरं जहण्णेण समय एव, सो पुण चिरविउव्वितमतस्स देवेसु अविग्गहेणं संघातंतस्स
भवति । साढरस अंतरं जहण्णेण अंतोमुहुत्त । तिण्ह वि एतेसि अंतरं उक्कोसेणं अणंतकाल वणस्सतिकालो ।

इदाणि आहारगस्स—

आहारे सघातो परिसाडण य समयं समं होति । उभयं जहण्णमुक्कोसयं च अंतोमुहुत्तस्स ॥ १ ॥

बंधण-साडुभयाणं जहण्णमंतोमुहुत्तमंतरणं । उक्कोसेण अवड्ड पोगलपरियट्ट देसूणं ॥ २ ॥

15

तेया-कम्माणं पुण संताणाणादितो ण संघातो । भव्वाण होज्ज साडो सेलेसीचरिमसमयम्मि ॥ ३ ॥

उभयं अणादिणिहण सत भव्वाण होज्ज केसिच । अतरमणादिभावादच्चन्तविओगतो णोसि ॥ ४ ॥

[भाव० भाष्ये० गा० १७०-१७३ पत्र ४६१-६२ विशेषा० गा० ३३३९-४०] ॥ ६ ॥

जीवमूलप्रयोगकरणं गतं । इदाणि जीवउत्तरप्पयोगकरणं । तत्थ गाधा—

❖ संघातणा य परिसाडणा य मीसे तधेव पडिसेहो ।

20

पड संख सगड थूणाउड्ड-तिरिच्छाण करणं तु ॥ ७ ॥

तत्थ सघायणाकरणं जधा पडो तंतुसघातेण णिव्वत्तिज्जति । परिसाडणाकरणं जधा संखग परिसाडणाए णिव्वत्ति-
ज्जति । संघातपरिसाडणाकरणं जधा सगडं सघातणाए पडिसाडणाए य णिव्वत्तिज्जति । णेव सघातो णेव परिसाडो जधा
थूणा उड्डा तिरिच्छा कीरति ॥ ७ ॥ जीवउत्तरकरणं गत । जीवपयोगकरणं सम्मत्तं । इदाणिमजीवप्पयोगकरणं—

ज ज णिज्जीवाणं कीरति जीवप्पयोगगतो तं तं । वण्णाति रुवकम्मादि वा वि तमजीवकरणं ति ॥ १ ॥

25

[विशेषा० गा० ३३४२]

वण्णकरणादि जहा वत्थाणं कुसुभरागादि कज्जंति । रुवकम्माति व त्ति कट्टकम्मादिरुवा कज्जंति । अजीवप्पयोग-
करणं गतं । पयोगकरणं परिसमाप्तम् । इदाणि विस्ससाकरणं—विस्ससेति कोऽर्थः ? वि-विपर्यये अन्यथाभाव इत्यर्थः, अथवा
“सु गतौ” विविधा गतिर्विस्ससा । एत्थं णिज्जुत्तिगाथा—

❖ खंधेसु अ दुपदेसादिएसु अंबेसु विज्जमातीसु ।

30

णिक्कावगाणि दव्वाणि जाणि तं वीससाकरणं ॥ ८ ॥

१ °हतो तयं तस्स विआ० । °हतो य जं तस्स उत्त० ॥ २ °साडो य भाव० भाष्ये ॥ ३ संघायणे य परिसाडणे य
ख १ ॥ ४ °च्छादिकरणं च ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ५ गाथेय उत्तराध्ययननिर्णयौ १८७ तमी पत्र १९६-२ ॥ ६ अंबेसु अम्भ-
रुक्खेसु उत्तनि० । अंबेसु विज्जुमातीसु इति पाठभेदोऽपि उत्त० पाठ्यवृत्तौ निर्दिष्टोऽस्ति ॥ ७ निष्फण्णगाणि ख १ ख २ पु २ उत्तनि० ॥

तं विस्ससाकरणं दुविधं—सादीय अणादीयं च । अणादीयं जधा धम्मा-ऽधम्मा-ऽऽगासाणं अण्णोणममादाणं ति ।
णणु करणमणादीयं च विरुद्धं भण्णती ण दोसोऽयं । अण्णोणसमाधाणं जमिधं करणं ण णिवत्ती ॥ १ ॥

[विजोपा० ना० २३०९]

अधवा परपञ्चयादुपचारमात्रं करणम्, यथा—गृहमाकाशीकृतम्, उत्पन्नमाकाशं वित्तष्टं गृहम्, गृहे उत्पन्ने वित्तष्ट-
५ माकाशम् । इदाणि सादीयं विस्ससाकरणं, तं दुविधं—चक्खुफासियं अचक्खुफासियं च । जं चक्खुसा दीसति तं चक्खुफा-
सियं, तं०—अब्भा अब्भरुक्खा एवमादि । चक्खुसा जं ण दीसति त अचक्खुफासियं, जधा दुपदेसियाणं परमाणुयोगलाणं
एवमादीणं ज सघातेणं भेदेण वा करण उप्पज्जति त ण दीसति छउमत्थेणं ति तेण अचक्खुफासियं । वादरपरिणतस्म अणंत-
पदेसियस्स चक्खुफासियं भवति । तेसिं दसविधो परिणामो, तं जधा—

बंधण १ गति २ सठाणे ३ भेदे ४ गंध ५ रस ६ वण्ण ७ फासे य ८ ।

अगुरुअलहुपरिणामे ९ दसमे वि य सहपरिणामे १० ॥ १ ॥

10

[]

बंधणपरिणामे दुविधे पण्णत्ते—णिद्धबंधणपरिणामे य लुक्खबंधणपरिणामे य ।

निर्द्धस्स निद्धेण दुआहिणं लुक्खस्स लुक्खेण दुआहिण ।

णिद्धस्स लुक्खेण उवेति बंधो जधणवज्जो विसमो समो वा ॥ १ ॥

15

समणिद्धताए बंधो ण होति समलुक्खताए वि ण होइ । वेमायणिद्ध-लुक्खत्तणेण वधो तु खंधाणं १ ॥ २ ॥

[प्रज्ञा० पद १३ सू० १८५ पत्र २८८]

गतिपरिणामो तिविहो उक्कोस जहण मज्झिमो चेव । लोगंता लोगंतं गमण एगेण समएण ॥ ३ ॥

तथ य पदेसि पदेसा जहण समएण होति सकंती । अजहणमणुक्कोमो तेण परं खेत्त काले य ॥ ४ ॥

एमेव य गंधाणं (खधाणं) गतिपरिणामो जहणमुक्कोसो । कालो जहण तुल्लो उक्कोसेणं असखेज्जो ॥ ५ ॥

20

समयादी सखेज्जो कालो उक्कोसएण उ असखो । परमाणू-खंधाण य ठितीय एवं परीणामो २ ॥ ६ ॥

परिमंडले १ य वट्टे २ तसे ३ चउरस ४ आयते ५ चेव । संठाणे परिणामो सहऽणित्थत्थेण ६ छ व्भेदा ॥ ७ ॥

पयर-घणा सव्वेसी सेदी सूदी य आयतविसेसो । सव्वेते [खलु] दुविहा पदेसउक्कोसग-जहणा ॥ ८ ॥

मौणु परिमंडलस्स उ सव्वेसि जहणमोय-जुम्मगमा । उक्कोस जहणं पुण पदेसओगाहणकमेणं ॥ ९ ॥

णंतपदेसुक्कोसं तह य मँसखप्पदेसमोगाढ । वीसा चत्तालीसा परिमंडले दो जहणगमा ॥ १० ॥

25

पंचग वारसग खलु सत्त य वत्तीसगं च वट्टम्मि । तिय छक्क पणतीसा चत्तारि य होहि (होंति) तंसम्मि ॥ ११ ॥

णव चेव तहा चउरो सत्तावीसा य अट्ठ चउरसे । तिग दुग पण्णर छक्क पणयाला वार चरिमस्स ॥ १२ ॥

एसो सठाणगमो पएसओगौधणापडिदिट्ठो । दुगमादीसयोगे हवति अँणित्थत्थसठाणं ३ ॥ १३ ॥

भेदस्स तु परिणामो सघात-वियोयणेण दव्वाणं । सघातेणं बंधो होदि वियोगेण भेदो त्ति ॥ १४ ॥

भेदेण सुहम खंधो सघातेण च वादरो खंधो । सुहमपरिणाममीसक्कमेण भेदेण परमाणू ॥ १५ ॥

30

अध वादरो उ खंधो चक्खुदेसे य णतगपदेसो । सघात-भेद-मीसग पढ-सखय-सगढओवम्मा ॥ १६ ॥

खंडग पयरग चुण्णिण्य अणुतडि उक्कारिया य तथ चेव । भेदपरिणामो पंचध णायव्वो सव्वखंधाणं ॥ १७ ॥

१ एतद् बन्धस्वरूप किञ्चित् समानरूपेण किञ्चिच्च रूपान्तरेण व्यावर्णित उत्तराध्ययनचूणौ वर्तते, पत्र १७-१८ ॥ २ कालो पु० ॥
३ मानु परि० पु० स० ॥ ४ मकारोऽत्र उभयत्र अलाक्षणिक, असङ्ख्यप्रदेशावगाढमित्यर्थ ॥ ५ ओगाधणा अवगाहना इत्यर्थ ॥
६ अनित्यस्थचम्यानम् ॥

खंडेहिं खंडभेदं पतरसभेदं जधऽवपडलस्स । चुण्णं चुण्णियभेदं अणुतडितं वंससकल तं (व) ॥ १८ ॥

बुंदंसि सयारोहे भेदे उक्कारियाए उक्कारं । वीसस पयोग मीसग संघात वियोग विविधगमो ४ ॥ १९ ॥

जति कालगमेगगुणं सुक्किलयं पि य हवेज्ज बहुयगुणं । परिणामिज्जति कालं सुक्केण गुणाधियगुणेण ॥ २० ॥

जति सुक्किलमेगगुणं कालगदव्वं तु बहुगुणं जति य । परिणामिज्जति सुक्कं कालेण गुणाधियगुणेण ॥ २१ ॥

जति सुक्कं एगगुणं कालयदव्वं पि एगगुणमेव । कावोयं परिणामं तुल्लगुणं तेण संभवति ॥ २२ ॥

एवं पंच वि वण्णा संजोएणं तु वण्ण परिणामे । एगत्तीसं भंगा सव्वे वि य वण्णपरिणामे ५ ॥ २३ ॥

एमेव य परिणामो गंधाण रसाण तथ य फासाणं । सठाणाण य भणिओ संजोएणं बहुविकप्पो ६-७-८ ॥ २४ ॥

अगरुलहुपरिणामो पैरमाणूदारव्वम जाव असखेज्जपदेसिया खंधा । सुहुमपरिण्या वि खंधा अगरुलहुगा चेव ९ ।

तत वित्ते घण सुसिरे भासाए मंद-घोर-मिस्सा य । सदस्स वि परिणामा एवमणेगा मुण्येव्वा १० ॥ २५ ॥

छाया य आतवो या उज्जोतो तथ य अंधगारो य । एसो वि पोग्गलणं परिणामो फंदणा जा य ॥ २६ ॥

सीता णादिपगासा छाया णायव्विया, बहुविकप्पो । उण्हो पुण प्पगासो णायव्वो आयव्वो णामं ॥ २७ ॥

ण वि सीतो ण वि उण्हो समो पगासो य होति उज्जोतो । कालमइलं तमं पि य वियाण तं अंधयारं ति ॥ २८ ॥

द्वैवस्स [य] चलण-प्फदणाउ सा पुण गति ति णिहिट्ठा । वीसस पयोग मीसा अत्त परेणं उभयतो वि ॥ २९ ॥

अभ्रेन्द्रधन्वादीनां च परिणामकरणं ॥ ८ ॥ दव्वकरणं गतं । इदाणि खेत्तकरणं—

ण विणा आगासेणं कीरति जं किंचि खेत्तमागासं ।

वंजणपरियावण्णं उच्छुकरणमादियं बहुहा ॥ ९ ॥

ण विणा आगासेणं० गाथा । यत् किञ्चिदिति उत्क्षेपणा-ऽपक्षेपणादि घटादिकरणा-ऽकरणादि च न क्षेत्रमन्तरेण क्रियते । क्षेत्रं आकाशम् तस्स करणं नस्थि तधावि वंजणपरियावण्णं उच्छुकरणं सालिकरणं, जधा वा साधूहि अच्छ-माणेहिं खेत्तीकतो गामो णगरं वा, जम्मि वा खेत्ते करणं कीरति भणिज्जति वा ॥ ९ ॥ कालकरणं ति—

कालो जो जावतियो जं कीरइ जम्मि जम्मि कालम्मि ।

ओहेण णामतो पुण करणे एक्कारस भवति ॥ १० ॥

कालो जो जावतियो० गाथा । जावता कालेणं क्रियते, यस्मिन् वा काले क्रियते, एवं ओहेण । णामतो पुण इमे एक्कारस करणे—

ववं च वालवं चेव कोडवं थीविलोयणं । गराइ वणिं विट्ठी सुद्धपडिव ए णिसादीया ॥ १ ॥

पक्खतिधयो दुगुणिता जोण्हे दो सोधये ण पुण काले । सत्तहिए देवसिय तं चिय रुवाहिय रत्ति ॥ २ ॥

“सुचराऽष्टदिवैकर पूर्णदिवा, कुरुता सदिव दार भूतदिवा ।” एतेसु विट्ठी ।

१ पयरव्वेयं वृ० ॥ २ वंसवक्कलियं वृ० ॥ ३ दुंदुम्मि समारोहे वृ० । ‘दुंदुम्मि’ शुष्कतडागे इति सागरानन्दा । “बुदसि” इति काष्ठघटनो बुन्द ” इति सूत्रकृत्नाज्ञ वि० प० ॥ ४ इत आरभ्य गाथापञ्चक उत्तराध्ययनचूर्णावपि वर्तते पत्र १८ ॥ ५ परमाणुत आरभ्य इत्यर्थ ॥ ६ नातिप्रकाशा छाया ज्ञातव्या ॥ ७ द्वैवस्स चलण-प्फदणाउ वृ० ॥ ८ करणा एक्कारस ख २ पु २ । करणाणेक्कारस ख १ ॥ ९ वगमगाथानन्तर चूर्णिकृताऽनङ्गीकृत वृत्तिकृता गीलाङ्गेन च व्याख्यात निर्युक्तिगाथात्रिकमधिक निर्युक्त्यादर्शपूर्णलभ्यते । तच्चेदम्—

ववं च वालवं चेव कोलवं थीविलोयणं । गरादि वणिं चेव विट्ठी हवति सत्तमा ॥

सउणि चउप्पय नागं किच्छुग्धं च करणं भवे एयं । एते चत्तारि धुवा करणा सेसा चला सत्त ॥

चाउहसिरत्तीए सउणी पडिवज्जए सया करणं । तत्तो अहकमं खलु चउप्पया नाग किच्छुग्धं ॥

सा० कोलवं थीविलोयणं स्थाने कोलवं तेत्तिलं तहा इति पाठो वर्तते ॥

१० कोडिवं वा० मो० ॥ ११ अस्यायमर्थ—सु शुक्लपक्षे च चतुर्थ्या रा रात्रौ, अष्ट अष्टम्या दिवा दिने, एक एकादश्या रा रात्रौ, पूर्ण पूर्णमास्या दिवा दिने । कृ कृष्णपक्षे च तृतीयाया रा रात्रौ, स सप्तम्या दिवा दिने, द दशम्या रा रात्रौ, भूत चतुर्दश्या दिवा दिने ॥

सू० सु० २

मुद्रे पडिययरत्ति दिवसस्स य पंचमऽट्ठमीरत्ति । दिवसस्स वारसी पोण्णिमाए रत्ति वयं होति ॥ १ ॥

वहुलचतुत्थीए दिवा बहुलस्स य सत्तमी हवति रत्ति । एक्कारसि च बहुले दिवा वयं होति करणं तु ॥ २ ॥

सउणि चतुप्पय णागं कित्थुगं च चतुरो धुवा करणा । किण्हचउड्डसिरत्ति सउणी सेसं तियं कमसो ॥ ३ ॥

[] ॥ १० ॥

5 कालकरणं गत । इदाणि भावकरणं—भावस्स भावेण भावे वा करणं । तत्थ निज्जुत्तिगाथा—

ॐ भावे पयोग वीसस पयोगसा मूल उत्तरं चेव ।

उत्तर कम-सुत-जोव्वण-वण्णादी भोयणादीसु ॥ ११ ॥

भावकरणं दुविधं—पयोगसा वीससा य । पयोगकरणं दुविधं—मूलपयोगकरणं उत्तरपयोगकरणं च । [मूलपयोगकरणं]

पंच गरीराणि, ताणि पुण उदड्यभावणिष्फण्णाणि । का तहिं भावणा ?, उदड्यो हि भावो दुविधो—जीवोदड्यो अजीवोद-
10 इओ य । तत्थ जीवोदड्यो पंचण्ह सरीराण अण्णतरेणोदितो जीवः स तथाभूत इति जीवोदयभावो, अथ पुण जीवोदयो-
दितानि गरीरारम्भकाणि द्रव्याणि तथासमुदितानि तत्थ गरीरे भवन्तीत्यर्थः । अजीवोदयिको हि भावः यथा च तत्र द्रव्य-
करणोपदिष्टं “दव्वेदियाइं परिणामिताइं विस-ओसधादीहिं” [नि० ना० ६] तथेहापि, तेषु परिणामस्तु भावोऽभिसम्ब-
व्यते, तानि हि द्रव्येन्द्रियाणि विषोपधादिद्रव्यविशेषैः परिणाम्यमानानि औदयिकमेव भावं परिणमन्ति । तेषु सरीरेसु उदिएसु
वा किं मूलकरणं ? उच्यते—सरीरपजत्ती मूलकरणं, सेस तु मूलकरणस्तेव उत्तरकरणं भवति । जथा—उत्तर कम-सुत-
15 जोव्वण-वण्णादी भोयणादीसु, गम्भवक्कंतिएसु ओरालिएसु ताव जोणीजम्मणिक्वंतस्स कल्प-कौमार-यौवन-मध्यम-स्थावि-
र्याणि क्रमशः प्रजायन्ते, निपेकादिकमो वा यथा भवति, तथा वृक्षेष्वपि अङ्गुर-पत्र-कन्द-नाल-नार्भ-नुप-गक-कणपाकक्रमाः
क्रमशो निष्पद्यन्ते । सुते ति कलाधिगमो व्याकरणादिभाषापाठव वा सौख्यं वा यतो भवति, तिर्यग्योनिजातीनामपि
शुकादीना भवति । उक्तं च—“तेण परं सिक्खापुव्वग वा उत्तरगुणलद्धिं वा पडुच्च भासाविसेमो भवति” []
जोव्वणे ति पुनर्नवं यौवनं भवति औपधादिभिः कस्यचित् । वर्णकरणं च भोजनादिभिः क्रियते, यथा स्नेहं पिवतो वर्ण-
20 प्रसादो भवति, आदिग्रहणाद् अभ्यङ्गोद्धर्तनादिभिर्वा वर्णविशेषो भवति । वेडवियस्स वि उत्तरकरण मिण्णमुहुत्तो णरएसु
भवति । उक्तं हि—“उत्तरवेडवियं स्वं विडवति” [दशा० मध्य० ८ सू० ७] ति ॥ ११ ॥

उक्त पयोगभावकरण । इदाणि विस्ससाभावकरणं । तत्थ गाथा—

वण्णादिगा य वण्णादिगेसु जो कोइ वीससामेलो ।

ते होंति थिरा अथिरा छाया-ऽऽतव-दुद्धमादीसु ॥ १२ ॥

25 वण्णादिगा य वण्णादिगेसु० गाथा । वण्णादिगा णाम वण्ण-गंध-रस-फासा । द्वितीयवर्णादिग्रहणं वर्णादिगेसु दव्वेसु
यथा परमाणुद्रव्यस्य कृष्णादिभिर्वर्णविशेषैः परिणामतः यः परिणामविश्रसाभावः, गंध-रस-फरिसेसु वि । विससामेलो णाम
दोण्हं तिण्हं चतुण्ह पंचण्ह वा वण्णाणं सयोगविसेसेण उपपज्जते, जहा अव्माणं अव्मरुक्खाणं सज्जाणं गवव्वणगराण उदधणु-
मादीणं ति । ते पुण थिरा अथिरा वा । थिर ति ते केचिरं कालं भवति ?, जधण्णेण एक्कं समयं उक्कोसेणं जचिरं कालं ।
अथिरा उत्पत्त्यनन्तरविनागिनः कालान्तरावस्थायिनश्च सन्ध्यारागादयः । ये तु परमाण्वादियु स्थिरास्ते असह्येयमपि कालं
30 भवन्ति । तथा च छायां प्राप्य छायात्वेन परिणमन्ति पुट्टलाण विससपारिणामादेव । एवमुज्जमपि तथैव विश्रसापरिणामा-
देव । प्रायोगिकमपि स्थिरं (क्षीर) भूत्वा दधि-मस्तु-किलाटा-ऽनिष्ट-नवनीत-घृतत्वेन परिणमति ॥ १२ ॥

भणित भावकरणं । एत्थ भावकरणेण अधियारो । तत्थ णिज्जुत्तिगाथा—

ॐ मूलकरणं पुण सुते तिविधे जोगे सुभा-ऽसुमे झाणे ।

ससमयसुतेण पगयं अज्जवसाणेण य सुमेणं ॥ १३ ॥

१ °नालतुपगर्भशूकं पु० ॥ २ जे केड वीससामेला खं १ ख २ पु २ वृ० ॥ ३ “मामान्यपूर्वका हि लोके विज्ञेया दृष्टा,
तथा—क्षीरपूर्वका दधि-मस्तु-द्रव्य-नवनीत-घृता-ऽरिष्ट-किलाट-कूर्चिकाभावा ।” इति नयचक्रवृत्तौ पत्र ३२१ प० १४ ॥

सुते मूलकरणं दुविधं—लोइयसुतकरणं लोउत्तरियसुतकरणं च । तत्थ लोए ताव जो जस्स सत्थस्स कत्ता, यथा सुलसा यज्ञवल्कश्च तन्तुग्रीवश्च, अस्माकमपि गणधरेह्वधम् । तत् कतरेण योगेन कृतम् ?, उच्यते—त्रिविधेनापि मनसा तावदुपयुक्तः, वाचा भाषते, कायेन प्रगृहीताञ्जलिः तीर्थकराभिमुख उक्कुडुकः । भङ्गिकश्चुतोपयुक्तस्य वा त्रिविध उपयोगो भवति । एवमीर्यासमितस्यापि त्रियोगतैर्काले भवति, मनसा तावत् पथ्युपयुक्तः, वाचा किञ्चित् पृष्टो व्याकरोति, कायेन गच्छत्येव, एवं त्रिविधमपि तस्य भवति । सुभा-सुभे ज्ञाणे त्ति जं सम्महिट्ठी करेति । एत्थ वि सुतकरणे ससमयसुतेण 5 पगतं, जो परसमयेण सुतेण । अज्झवसायेण सुभेण गणधरेहिं कतं । एवं ताव गणधराणं मूलकरणं, तस्सिस्साणं तु उत्तर-करणं । अथवा तेसिमवि मूलकरणं घडेति, यदुत अपूर्वमेव पठन्ति । वक्तारोऽपि च भवन्ति—अनेन साधुना आचारः कृत इति । यत्तु विस्मृतं पुनः सत्क्रियते तदुत्तरकरणमस्य ॥ १३ ॥

उक्तं करणम् । इदानीं कारकः—ज्ञान-दर्शन-चारित्रसयुक्ता गणधरा एव कारकाः । तदेव च क्रियमाणं सूत्रं “कज्जमाणे कडे” [भग० श० ९ उ० ३३ सू० ३८६ पत्र ४८५-१] त्ति काऊणं कडं भवति । तं पुन गणधरेहि किं उक्कोसकालट्ठितीएहिं 10 कम्मेहिं वट्टमाणेहिं कतं ? जधण्णट्ठितीएहिं ? अजहण्णमणुक्कोसट्ठितीएहिं ? एत्थ गाथा—

❧ ठिति अणुभावे वंधण णिकायण णिधत्त दीह हुंसे य ।

संकम उदीरणाए उदए वेदे उवसमे य ॥ १४ ॥

१ ठिति त्ति अजहण्णमणुक्कोसट्ठितीएहिं कम्मेहिं वट्टमाणेहिं कतं । तेहि पुण किं तिवाणुभावेसु मंदाणुभावेसु ? [मदाणुभावेसु कतं] । वंधणे त्ति किं वंधतेहि कतं णिज्जरेतेहि कतं ?, तदावरणिज्जाइं पडुच्च जो वंधंतेहि कतं । जो णिधत्त- 15 तेहिं, [जो] णिकायंतेहिं अणिकायंतेहिं, जो दीधीकरेतेहिं हुस्सीकरेतेहिं, उत्तरपगडीसकमं करेतेहिं वि अकरेतेहिं वि कतं । तदावरणिज्जाइं कम्माइं अणुदीरंतेहिं सेसाइ उदीरेतेहिं वि अणुदीरंतेहिं वि कयं । उदए त्ति केसिच उदए वट्टंतेहिं केसिच अणुदए, पुरिसवेदे वट्टंतेहिं कतं । उपसमे त्ति केसिच उपसमे केसिच अणुवसमे, अथवा उवसमे त्ति खयोवसमि ए भावे वट्टंतेहिं कतं । कर्तार एव तस्योपदिश्यन्ते ॥ १४ ॥ कथं पुण तेहिं कतं ?—

सोतूण जिणवरमतं गणधारी कातु तक्खओवसमं ।

अज्झवसाणेण कतं सुत्तमिणं तेण सुत्तगडं ॥ १५ ॥

सोतूण जिणवरमतं० गाथा ।

तव-णियम-णाणरुक्खं आरुढो केवली अमितणाणी । तो सुअइ णाणवुट्ठि भवियजणविवोधणट्ठाए ॥ १ ॥

तं बुद्धिमएण पडेण गणधरा नेण्हडं गिरवसेस । तित्थकरभासिताइं गंथंति ततो पवयणट्ठा ॥ २ ॥

[आव० नि० गा० ८९-९०]

25

एय गणधरसलट्ठिएहिं कृतं, सेसाणं गणधरवज्जाणं पुव्वकतं अधिज्जतेहिं तदावरणिज्जाणं कम्माणं खयोवसमं काऊण कतं ति । एवं गणधरेहिं कृते को गुणः ?, उच्यते—

घेत्तुं च सुहं सुहगुणण-धारणा दातु पुच्छिडं चेव । एतेण कारणेण जीतं ति कतं गणधरेहिं ॥ १ ॥

[आव० नि० गा० ९१]

१ “तैव कालो भ० चूप्र० ॥ २ हुस्सेसु ख १ । हुस्सेसु ख २ पु २ ॥ ३ “तत्र कर्मस्थितिं प्रति अजघन्योत्कृष्टकर्मस्थितिर्भिर्गणधरैः सूत्रमिदं कृतमिति । तथा ‘अनुभाव’ विपाकस्तदपेक्षया मन्दानुभावैः । तथा वन्धमङ्गीकृत्य ज्ञानावरणीयादिप्रकृतीर्मन्दानुभावा वद्भिरिति । तथाऽनि-काचयद्भिः, एव निधत्तावस्थामकुर्वद्भिः । तथा दीर्घस्थितिका कर्मप्रकृतीर्हसीयसीर्जनयद्भिः । तथा उत्तरप्रकृतीर्वध्यमानासु सङ्क्रमयद्भिः, तथा उदयवता कर्मणामुदीरणा विदधानैः, अप्रमत्तगुणस्थैस्तु साता-ऽमाता-ऽऽयूष्यतुदीरयद्भिः । तथा मनुष्यगति-पञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकशरीर-तदङ्गोपाङ्गादिकर्मणामुदये वर्तमानैः । तथा वेदमङ्गीकृत्य पुंवेदे सति । तथा ‘उवसमे’ त्ति सूत्रनाट सूत्रमिति धायोपशमिके भावे वर्तमानैर्गणधारिभिरिदं सूत्रकृताङ्गं दृढमिति ॥” इति श्रीलाङ्कटीका ॥ ४ सूयगडं ख २ पु २ ॥

अज्झवसाणेण कतं ति पसत्थेहिं अज्झवसाणेहिं कतं, ण पूया-सक्कार-वित्तिहेतुं वा । उक्तं हि—“पंचहिं ठाणेहिं सुत्तं अविजेज्ज, तं जहा—णाणट्ठाए०” [स्थानाङ्गसूत्र सू० ४६८ पत्र ३५०-२] ॥ १५ ॥

वइजोगेण पभासितमणेगजोगकरणेण साधूणं ।

तो वइजोगेण कतं जीवस्स सभावियगुणेहिं ॥ १६ ॥

5 वइजोगेण पभासित० गाथा । यद् भगवान् भापते स वायोग एव, [न] श्रुतम्, श्रुतस्य क्षायोपशमिकत्वादित्युक्तम्, वाग्योगस्तु नामप्रत्ययत्वाद्गौदयिकः, विज्ञानमप्यस्य क्षायिकत्वात् केवलम्, शब्दस्तु पुद्गलात्मकत्वाद् द्रव्यश्रुतमात्रम्, अतो न भावश्रुतमिति, अतो वइजोगेण अरहता अत्थो पगारेहिं भासितो पभासिओ । केस्तिं ? अपोगजोगकरणेण साधूणं । ते य के ? गणधरा । कथं पुणेते अपोगजोगकरणा ? उच्यते—जतो अपोगविधलद्विसपण्णा, तं जहा—कोट्टबुद्धी वीयबुद्धी पयाणुसारी खीर-सप्पि-मधुआसवा । तो वइजोगेण कतं ति, तित्थगरेहिं वइजोगपभासितेहिं गणधरेहिं वइजोगेण चैव 10 सुत्तीकत । तं पुण जीवस्स सभावियगुणेहिं ति पागतभासा, एस स्वभावगुणः, वैकृतस्तु सस्कृतभापा, आगन्तुक इत्यर्थः ॥ १६ ॥ तं च पुण एवं गहितं—

अक्खरगुण-मत्तिसंघातणाए कम्मर्परिसाडणाए य ।

तदुभयजोगेण कयं सुत्तमिणं तेण सुत्तकडं ॥ १७ ॥

अक्खरगुणमत्तिसंघातणाए० गाथा । अक्खरगुणो णाम एकैकमनन्तपर्यायमक्षरम्, अक्षरामिलापो वा अक्षरगुणः, 15 असौ ह्यमिलाप्योऽर्थो न शक्यते अक्षरमन्तरेण प्रकाशयितुम्, प्रदीवमन्तरेणेव तमसि घट इत्यतोऽभिलाप्य एवाक्षरगुणः । मति त्ति मतिणाणविसुद्धताए सव्वे वि समा, अक्षरसंघातणाए लद्धितो वि सव्वे समा, सुत्तकरणं कम्मणिज्जर च पडुच्च सव्वे समा । अधवा जधा जधा अक्षराणि मतिविसुद्धताए सघाएति तथा तथा णिज्जरा भवति । तदुभययोगेणं ति मतिणाणेण वाइएण य जोगेण ति कृतं सूत्रकृतं सूत्रकडं ॥ १७ ॥ सूचनाद्वा सूत्रम्—

सुत्तेण सूइतं त्ति य अत्था तह सूइता य जुत्ता य ।

तो बहुविधंप्पजुत्ता ससमयजुत्ता अणादीया ॥ १८ ॥ सूयगडं ति गयं ।

20 सुत्तेण सूइतं त्ति य० गाथा । ‘सूइता’ प्रोता इत्यर्थः । उपलब्धव्या वा ते सुत्तपदेण अत्थपदा सूइता सूत्राणुसारेण ज्ञायन्त इति, नासूत्रोऽर्थो वै विधीते, तेन पुनर्युज्यमाना योजिताः नायुज्यमानाः, यो हि येनार्थेन सह घटते स तथैव पूर्वापर्यसम्बन्धेन योजितः, अयुज्यमानास्तु अपार्थक्य-निरर्थकादयो न योजिताः । तो बहुविधंप्पगारा जुत्तं त्ति गयं पयं कथ्यं गेयं चउन्विहेण जातिवंधेण पयुत्ता, अथवा प्रतिज्ञादिपञ्चावयवविशेषेण प्रयुक्ताः । ते पुण ससमयजुत्ता अणादीया, सम्प्र- 25 तिकालं तावत् प्रतीत्य सङ्ख्येयानि पदानि । कथं पुण ते अणंता गमा अणंता पज्जवा ? अतीता-ऽणागतं कालं पडुच्च अणंता गमा अणता पज्जवा, पण्णवगं वा पडुच्च अणंता गमा अणंता पज्जवा, जेण चोदसपुव्वी चोदसपुव्विस्स छट्ठाणपडिओ । गम्यते अनेनार्थं इति गमकः । गणधरा पुणो सव्वे अक्खरलद्धितो मतिलद्धिओ य तुल्ला, यथा तुल्यवर्त्ति-स्नेहाः प्रदीपाः प्रकाशेन तुल्या आदित्या वा तथाऽक्षर-मतिलाभाभ्यां तुल्याः । अथवा यथा आदित्यः स्वभावतः प्रकाशयति एवं गणधरा अपि गणनिर्वर्त्तकस्य कर्मण उदयाद् गणधारित्वं कुर्वन्ति ॥ १८ ॥

१ “णाणट्ठयाते १ दसणट्ठयाते २ चरित्तट्ठयाते ३ विग्गहविमोतणट्ठयाते ४ अहये वा भावे जाणिस्सामीति कट्ठु ५ ।” इति पूर्णं पाठ ॥ २ “जोगंधराण सां ख १ खं २ पु २ वृ० ॥ ३ “गुणेणं ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ४ वइजोगो पभासित० चूसप्र० ॥ ५ “मइसंघाड-णाए ख २ । “मइसंजोगणाय ख १ ॥ ६ “पडिसां ख १ ॥ ७ अक्षरमतिगुणसं” चूसप्र० ॥ ८ “योगेणं ति वाइएण माणसेण य जोगेणं ति कृतं सूत्रकृतं सूत्रकृतं सूत्रं सूत्रकृतं सूचनाद्वा मु० ॥ ९ सुत्तिय च्चिय ख २ पु २ वृ० ॥ १० “विहं पडुत्ता ख १ वृ० ॥ ११ “त्ता पया पसिद्धा अणां ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ १२ विपद्यते पु० स० ॥ १३ “माना उपलब्धव्याः, यो हि वा० मो० ॥

एत्थ पुण इमाओ वि गाधाओ भाणितव्वाओ—

‘कताकतं १ केण कत २ केसु य दव्वेसु कीरती वा वि ३ । काहे व कारओ ४ णयतो ५ करणं कतिविधं ६ कधं ७ ॥ १ ॥

[आव० नि० गा० १०२७ पत्र ४६७-१ । विशेषा० गा० ३३६३]

एताणि सत्त पयाडं । तथा (तत्थ) सुत्तकडं किं कतं कज्जति अकयं कज्जति ? जं भणियं किं उप्पणं कज्जति अणुप्पणं कज्जति ? । एत्थ णएहिं मगगं—केड उप्पणं इच्छंति, केइ अणुप्पणं ति । ते य णेगमादी सत्त मूलणया । तत्थ णेगमो— 5 तत्थाऽऽदिणेगमस्स अणुप्पणं कीरति, णो उप्पणं कीरति । कम्हा ? जधा पंचत्थिकाया णिच्चा एवं सूतकडं पि ण कयादि णाऽऽसी ण कदाइ ण भवइ ण कयाइ ण भविस्सति, भूवं च भवइ य भविस्सति य, धुवे णितिए अक्खए अव्वए अवट्टिए णिच्चे, ण एस भावो केणइ उप्पायिते त्ति कट्टु । जया वि भरघेरवतेसु वासेसु वोच्छिज्जति तथा वि महाविदेहे वासे अवोच्छि- ण्णमेव । सेसाणं णेगमाण छण्ह य सगहादीणं णयाणं उप्पणं कीरति, जेण पण्णरससु वि कम्मभूमीसु पुरिसं पडुच्च उप्पज्जति । जति उप्पण तिविधेणं सामित्तेणं उप्पणं—समुट्ठाणसामित्तेण १ वायणासा० २ लद्धीसा० ३ । एत्थ को णयो कं 10 समुप्पत्तिं इच्छति ? तत्थ जे पढमवज्जा णेगमा संगह-ववहारा [य] ते तिविधं पि उप्पत्तिं इच्छंति—समुट्ठाणं जधा तित्थकरस्स सएणं उट्ठाणेणं १ वायणाए वायणायरियस्स णिस्साए, जधा भगवता गोतमस्सामी वाइतो २ लद्धीए जधा भवियस्स किंचि निमित्तं दट्ठुणं जातिस्मरणादिगं तदावरणिज्जाणं कम्माणं खयोवसमेणं उप्पज्जति ३ । उज्जुसुतो समुट्ठाणं णेच्छति, किं कारणं ? भगवं चेव उट्ठाणं स एव वायणायरिओ गोतमप्पभित्तीणं तेण दुविधं, वायणासामित्तं [लद्धिसामित्तं] च । तिण्णि सद्दणया लद्धिमिच्छंति, जेण उट्ठाणे वायणायरिए य विज्जमाणे वि अभवियस्स ण उप्पज्जति, अभावात् । कताकतं ति गतं १ । 15 केण कय ति य ववहारतो जिणिंदेण गणधरेहिं च । तस्सामिणा तु णिच्छयणतस्स तत्तो जतो णऽणं ॥ १ ॥ २ ।

[विशेषा० गा० ३३८२]

‘केसु दव्वेसु कीरति’ त्ति णेगमस्स मणुण्णेणु दव्वेसु कीरति । जधा—

मणुण्णं भोयणं भोच्चा मणुण्णं सयणा-ऽऽसणं । मणुण्णांसि अगारसि मणुण्णं ज्ञायते मुणी ॥ १ ॥

[] 20

णेगंतेण मणुण्णं हवइ हु परिणामकारणं दव्वं । वभिचारातो सेसा विंति ततो सव्वदव्वेसु ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० ३३८६]

ण सव्वपज्जवेसु, जेण “सुते ण सव्वपज्जवा” [

] इति वचनात् । केसु दव्वेसु त्ति गत ३ ।

काहे य कारओ भवति—

उद्धिट्ठे च्चिय णेगमणयस्स कत्ताऽणधिज्जमाणो वि । ज कारणमुदेसो तम्मि य कज्जोवतारो त्ति ॥ १ ॥

25

संगह-ववहाराणं पच्चासण्णतरकारणत्तणतो । उद्धिट्ठंसि तदत्थं गुरुपयमूले समासीणो ॥ २ ॥

[विशेषा० गा० ३३९१-९२]

उज्जुसुतस्स पढंतो अपुव्वसुतपज्जवे समये [समये] अक्कममाणो उवयुत्तस्स वा अणुवयुत्तस्स वा णो सुतं भवति, सैमत्ते अज्झयणे सुयं भवति । तिण्हं सद्दणयाणं अपुव्वे सुतपज्जवे समये समये अक्कममाणस्स णियमा सम्मदिट्ठिस्स उवयुत्तस्स णो सुयं भवति, सैमत्ते कारओ सुतं भवति । एत्थ गाधा—

अगस्सुतोवयुत्तो कत्ता सैद-किरियाविउत्तो वि । सद्दादीण मणुण्णो परिणामो जेण सुतमतिओ ॥ १ ॥ ४ ।

30

१ एतत्पत्तपदव्याख्यासमानार्थका आवश्यकचूर्णैरवश्यमवलोकनीया, भाग १ पत्र ५०२ तथा ६०१-४ ॥ २ ण्ण मणुण्णपरिणाम- कारणं दव्वं विशेषा० ॥ ३-४ सम्मत्ते पु० ॥ ५ अगोसु ताव युत्तो कत्ता चूसप्र० । विशेषावश्यक्रमहाभाष्ये सामायिकसूत्रस्या- धिकारात् सामाह्योवउत्तो इति पाठो वर्तते, किञ्चात्र सूत्रकृताङ्गसूत्रस्याधिकारात् अगस्सुतोवयुत्तो इति पाठो निर्दिष्टोऽस्ति ॥ ६ सद्दकि- रियोवउत्तो वि । सद्दादीणमण्णणा परिं चूसप्र० । किञ्च नाय पाठो विशेषावश्यकृत्तकृता कोट्यर्थ-कोव्याचार्य-हेमचन्द्रसूरीणा सम्मतोऽस्ति ॥

कत्ता णयतोऽभिहितो अथवा णयतो त्ति णीतियो णेयो । सामाइयहेतुपयोज्जकारओ सो णयो य इमो ॥ २ ॥

आलोयणा इ १ विणये २ खेत्त ३ दिसाभिगाहे य ४ काले य ५ ।

रिक्ख ६ गुणसंपया वि य ७ अभिवाहारे य अट्ठमये ८ ॥ ३ ॥

[विशेषा० गा० ३३९४-९६]

5 नयतीति नैयायिकः, गमयति एभिः प्रकारैः, एवंगुणसंपण्णाय जो सूत[क]डं देति सो णायकारी णायवादी य भवति । आलोयणा च सुतोवसपयाय दायन्वा, पडिच्छणेणं सिस्सेणावि जति मूलगुण-उत्तरगुणा वा विराधिता तावे उद्देसा-विन्तेण णिस्सहेण होतव्वं १ ।

आलोयणसुद्धस्स वि देज्ज विणीयस्स णाविणीयस्स । ण हि दिज्जति आभरणं पलियत्तियकण्ण-हत्थस्स ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० ३४०१]

10 सो विणीतो केरिसो १,

अणुरत्तो भत्तिगतो अमुयी अणुअत्तओ विसेसणू । उज्जुत्त अपरितंतो इच्छितमत्थं लभति साधू ॥ १ ॥ २ ।

विणयवतो वि य कयमंगलस्स तयविग्घपारगमणाय । देज्ज सुकतोवयोगो दंवादिसु सुप्पसत्थेसुं ॥ २ ॥

[विशेषा० गा० ३४०२-३]

तत्थ दव्वे सालि-वीधिय-गोधुम-जवादिधण्णसमीपे, ण तु तिल-चण्णादिसमीवे । खेत्तं पसत्थमपसत्थं च—

15 उच्छुवणे सालिवणे पैडमसरे कुसुमि ए व वणसडे । गंभीर साणुणाए पदाहिणजले जिणघरे वा ॥ १ ॥

दिज्ज ण उ भग्ग-झामित-सुसाण-सुण्णा-ऽमणुण्णगेहेसुं । छारंगार-कयारा-ऽमेज्जादीदव्वदुट्ठेसुं ॥ २ ॥

[विशेषा० गा० ३४०४-५]

अधवा अत्थि काणीयि खेत्ताणि जेसु सज्झायो चेव ण कीरति, जधा वैदेसे पण्णत्ती सिंधुविसए य ण पडिज्जति मसाणादिसु वा, एवं जो जहि ३ । इदाणिं तिण्णि दिसाओ अभिगिज्झ उद्दिसितव्वं—

20 पुव्वाभिमुहो उत्तरमुहो व देज्जाऽहवा पडिच्छेज्जा । जाए जिणादयो वा दिसाए जिणचेइआइं वा ॥ १ ॥ ४ ।

[विशेषा० गा० ३४०६]

काले त्ति—इमं अंगं कालेण पडिज्जति राति-दिणाणं पढम-चरिमासु पोरिसीसु । अधवा उद्दिसतो—

चाउद्दिसि पण्णरसिं वज्जेज्जा अट्ठमीं च णवमीं च । छट्ठि च चउत्थि वारसि चै दोण्हं पि पक्खाणं ॥ १ ॥ ५ ।

[विशेषा० गा० ३४०७]

25 पसत्थेसु वट्ठति रिक्खेसु—

मयसिरमद्दा पुस्सो तिण्णि य पुव्वाइं मूलमस्सेसा । हत्थो चित्ता य तथा दस विद्धिकराइं णाणस्स ॥ १ ॥

[गणि० प्र० गा० ७ । विशेषा० गा० ३४०८]

जस्स वा जं अणुकूलं । अधवा—

संज्ञागयं रविगतं विट्ठेरं सग्गहं विलंघि च । राहुहतं गहभिण्णं च वज्जए सत्त णक्खत्ते ॥ १ ॥

30 [विशेषा० गा० ३४०९ । गणि० प्र० गा० १५]

संज्ञागतम्मि कलहो होति कुभत्तं विलंघिणक्खत्ते । विट्ठेरे परविजयो आइच्चगते अणिव्वाणी ॥ १ ॥

जं सग्गहम्मि कीरइ णक्खत्ते तत्थ वुग्गहो होइ । राहुहयम्मि य मरणं गहभिण्णे लोहिओगालो ॥ २ ॥

[गणि० प्र० गा० १८-१९]

१ सूतदंडं वा० मो० ॥ २ खेत्तादिसु विशेषा० ॥ ३ पयुमसरे वा० मो० ॥ ४ °सरे पुष्पफलितवणसंडे । गंभीर साणुणादे पदाहिणावत्तउदगादी ॥ आव० चूर्णौ भाग १ पत्र ६०३ ॥ ५ च सेसासु देज्जाहि विशेषावश्यक ॥

पण्णत्ती दिट्ठीवातो य दिवड्ढुखेत्तेसु उद्दिंसंति ६ । गुणसंपया णाम पुव्वि विणेयो जइ विणीतो इमे य से गुणा जइ अत्थि तो उद्दिस्सति—

पियधम्मो ददधम्मो सविग्गोऽवज्जमीरु असढो य । खंतो दंतो मुत्तो थिरव्वत जित्तिन्दिओ उज्जू ॥ १ ॥

असढो तुलासमाणो समितो तह साधुसंगधरयो य । गुणसंपदोववेदो जोगो सेसो अजोगो तु ॥ २ ॥

णेयोऽभिवाहारोऽभिवाहरणमहमस्स साधुस्स । इदमुद्दिंसामि सुत्तथोभयतो कालिअसुतम्मि ॥ ३ ॥

दव्व-गुण-पज्जवेहि य भूतावायम्मि गुरुसमादिट्ठे । वेदुदिट्ठमिणं मे इच्छामऽणुसासणं सिस्सो ॥ ४ ॥ ७ ।

[विशेषा० गा० ३४१०-१३]

साउणो वा पसत्थो वा अभिवाहरति ८ । ५ ।

करणं तव्वाचारो गुरु-सीसाणं चतुव्विधं तं च । उद्देसो वायणता तथा समुद्देसणमणुण्णा ॥ १ ॥ ६ ।

[विशेषा० गा० ३४१४]

कधं लभति त्ति जधा णमोक्कारो, णाणावरणिज्जस्स दुविधाणि फड्ढाणि—सव्वघातीणि देसघातीणि य, तत्थ सव्वघातीहि उग्घातितेहि देसघातीहि उद्दिण्णेहि उग्घातितेहि अणुदिण्णेहि उवसामिणहि कमसो विसुज्जमाणस्स लभति । कधं लभति त्ति गयं ७ ॥ भणितं सूतकढं ति णामं अंगस्स । तस्स पुण सूतकढस्स—

❧ दो चेव य सुतखंधा अज्झयणाइं हवन्ति तेवीसं ।

तेत्तीसं उद्देसं आयारातो दुगुणमेतं ॥ १९ ॥

५[..... ॥ १९ ॥

..... ।

..... ॥ २० ॥]

गाथा सोलसगम्मी जेसि अज्झयणाणं ते इमे गाथासोलसगा । महन्ति अज्झयणाणि अधवा महन्ति च ताणि अज्झय-
णाणि च महज्झयणाणि । तत्थ पढमो सुतखंधो [गाथा]सोलसगा, ताइं ताव भण्णति त्ति कातूणं तेण गाथा णिक्खि- 20
वितव्वा सोलस णिक्खिवितव्वा सुतं णिक्खिवितव्वं खंधो णिक्खिवितव्वो ॥ २० ॥

णिक्खेवो गाथाए चउव्विहो छव्विहो य सोलससु ।

निक्खेवो यं सुयम्मि य खंधे य चउव्विहो होइ ॥ २१ ॥

णिक्खेवो गाथाए० गाथा । [गाथा] णामादि चतुर्विधा । णाम-ठव्वणाओ गताओ । दव्वे जाणगसरीरभविषसरीर-
वइरित्ता पत्तय-पोत्थयलिहिता । भावगाथा दुविधा—आगमतो णोआगमतो य । आगमतो जाणए उव्वयुत्ते । णोआगमतो एयं चेव । 25
सोलसयं णामादि छव्विधं । णाम-ठव्वणाओ तह चेव । वइरित्तं सोलस सचित्त-अचित्त-मीसगाणि दव्वानि । खेत्तसोलसगं
सोलस आगासपदेसा । कालसोलसयं सोलस समया सोलससमयद्वितीयं वा दव्वं । भावसोलसयं इमाणि चेव सोलस
अज्झयणाणि खयोवसमिण भावे । सुते खंधे य चतुक्को णिक्खेवो पूर्ववत् जाव भावखंधो । एतोसि चेव सोलसण्हं
अज्झयणाणं समुदयसमितिसमागमेण गाथासोलसयसुतखंधो त्ति लभति ॥ २१ ॥ गाथासोलसयाणं इमे अत्यधिकारा भवन्ति—

ससमय-परसमयपरुवणा य १ णाऊण वुज्झणा चेव २ ।

संवुद्धस्सुवसग्गा ३ थीदोसविवज्जणा चेव ४ ॥ २२ ॥

30

१ साधुमद्भरत ॥ २ शकुन इत्यर्थ ॥ ३ दो चेव सुतखंधा अज्झयणाइं च हवन्ति तेवीसं । तेत्तीसं उद्देसा
आयारातो दुगुणमंगं ॥ सं १ ख २ पु २ वृ० । अत्र गाथाया तेत्तिमुद्देसणकाला आया इति पाठमेद पु २ ॥ ४ अत्र दो चेव य
सुतखंधा० इति गाथायाधूर्णि अग्रेतनचूर्ण्युक्तार्थसवादिनी निर्युक्तिगाथा तत्प्रतीकादिकं च चिरन्तनकालदेव वृद्धितमिति सम्भाव्यते, निर्युक्त्या-
दर्शेष्येतदर्थसवादिनी गाथा नोपलभ्यते, नापि वृत्तिहृता शीलद्वेन व्याख्याता दृश्यते, तदत्रार्थे तज्ज्ञा एव प्रमाणम् ॥ ५ उ सुयम्मी खंधे स १ ॥

ससमय-परसमयपरुवणा य० गाथा । पढमज्जयणे ससमय-परसमयपरुवणाए अधियारो १ । वितियज्जयणाधियारो पुण ते ससमयगुणे परसमयदोसे य णाऊणं ससमए संवुज्झितव्वं २ । ततियज्जयणाधियारो संवुद्धो संतो जधा उवसग्गेहिं ण चालिज्जइ ३ । चउत्थज्जयणाओ इत्थिदोसविवज्जणा, ते वि अणुलोमउवसग्गा चेव ४ ॥ २२ ॥

उवसग्गभीरुणो थीवसस्स णरएसु होज्ज उववाओ ५ ।

एव महप्पा वीरो जयमाह तहा जएज्जाह ६ ॥ २३ ॥

उवसग्गभीरुणो थीवसस्स० गाथा । पंचमअज्जयणाधियारो जो उवसग्गभीरू इत्थीवसमोगओ य पावं अज्जिऊण णरएसु उववज्जति ५ । छट्ठस्स एवं जाणिऊणं महप्पा महावीरो उवसग्गाणि जिणित्तु इत्थीपसगदोसा य दोसे जाणिउ इत्थिगाओ वज्जेत्ता णेव्वाणं गतो भगवान् जतो अतो आयरिओ वि एवं चेव सीसस्स उवदिसन्तो वक्खाति—जधा ससमए जतिअव्वं उवसग्गा य णिज्जिणितव्वा इत्थिगाओ वज्जेतव्वाओ, एवं सीलवं वंभवं च भवति ६ ॥ २३ ॥

णिस्सील-कुसीलजढो सुसीलसेवी य सीलवं चेव ७ ।

णाऊण वीरियदुगं पंडितविरिए पयतितव्वं ८ ॥ २४ ॥

णिस्सीलकुसील० गाथा । सत्तमए णिस्सीला गिहत्था, दुस्सीला अण्णउत्थिया, ससमए वि पासत्थादयो कुसीला वज्जेतव्वा, सयं च शीलवता भवितव्वं ७ । अट्ठमस्स सयं शीलवता णाऊण वीरियदुगं पंडितवीरिए पयतितव्वं ८ ॥ २४ ॥

सेसाणं पुण इमो अहियारो—

धम्मो ९ समाहि १० मग्गो ११ समोसढा चउसु १२ सव्ववादीसु १३ ।

सीसगुण-दोसकहणा गंथम्मि सदा गुरुनिवासो १४ ॥ २५ ॥

आयाणिय संकलिया आयाणिज्जम्मि आयतचरित्तं १५ ।

अप्पगंथे पिंडकवयणे गाधाए अहिगारो १६ ॥ २६ ॥

धम्मो समाधि मग्गो० गाथा । वितिया वि आयाणिय संकलिया० गाथा । एवं पंडितवीरियअभिगमण-
दुत्ताए धम्मो कहिज्जइ, पंडियवीरियद्वितो वा धम्मं कवेति ९ । दसमस्स समाधिवासो उवदिस्सति, समाधी वा से उवदिस्सति १० । णाणादिसंजुत्तो वा से मग्गो उवदिस्सइ, सो वा परेसि उवदिसति एक्कारसमस्स ११ । बारसमस्स एवं मग्गपडिवण्णो गामातगं वा उवस्सए वा भिक्खायरियगयं वा दूइज्जमाणं वा परउत्थिगा परउत्थिगभाविता वि गिही चोदेज्जं, तेसिं पडिसे-
धणट्ठा समोसरणज्जयणे तिण्ह वि तिसट्ठाणं पासडियसताणं असव्भावकुदिट्ठीओ पडिसेधिज्जंति १२ । तेरसमस्स जधा पडिसे-
वेन्ता अधवा मग्गो परिकधिज्जति सव्वे वि ते धम्मं समाधिमग्गं वा ण याणंति १३ । चोदसमस्स समाधिमग्गद्वितस्स वि
सीसगुण-दोसा परिकधिज्जंति, सीसगुणसपण्णेण य गुरुकुलवासो वसितव्वो १४ ॥ २५ ॥

पण्णरसमस्स आयाणिजे आत्मारथिकेन आयतचरित्तेण भवितव्वं, सुत्तथो य पायेण संकलियाणिवद्धो १५ । एतेसि पण्णरसण्ह वि अज्जयणाणं गाधाए पिंडकवयणेणं अत्थोऽभिभवज्जति, दरिसिज्जति विभाष्यत इत्यर्थः १६ ॥ २६ ॥

गाधासोलसगाणं पिडत्थो वणिणतो समासेण । एत्तो एकेकं पुण अज्जयणं कित्तयिस्सामि ॥ १ ॥

तत्थ पढमज्जयणं समयो त्ति । तस्स इमे अणुयोगदारा भवंति । तं जधा—उवक्कमो १ णिक्खेवो २ अणुगमो ३

१ नरगेसु ख १ ॥ २ ज्जाहि ख २ ॥ ३ परिचत्तनिसील-कुसील सुसील संविग्ग सीलवं चेव ७ सा० वृ० । परिच-
त्तनिमील-कुसील सुसीलसेवी य सीलवं होइ ७ ख २ पु २ । णिस्सील-कुसीलजढो इत्यादिकश्रृणिस्सम्मत् पाठ ख १ प्रतौ
वन्ते ॥ ४ पयइयव्वं ख २ पु २ । य जइयव्वं ख १ । पयट्ठेइ सा० ॥ ५ आदाणिय संकलिया आदाणिज्जम्मि ख २ पु २ ॥
६ पिंडियवयणेणं होइ अहिं सा० ॥ ७ चोदेजेतेसिं वा० मो० ॥

णयो ४ । उपक्रम्यते अनेनेत्युपक्रमः, “क्रमु पादविक्षेपे” उप-सामीप्ये, सत्थसामीवीकरणं, सत्थस्स णामदेसमाणयणमिति भणितं होति १ । तथा निक्षिप्यतेऽनेनेति निक्षेपः, “क्षिप भ्रेरणे” इति, नियतो निश्चितो क्षेपो निक्षेपः, न्यासः स्थापनेति यावत् २ । अनुगम्यतेऽनेनेत्यनुगमः, अणुतो वा सूत्रस्य गमो अनुगमः, अनुरूपार्थगमनं वा अनुगमः, सूत्रानुसरणमित्यर्थः ३ । “णीद्ध प्रापणे” तस्य नय इति भवति, सूत्रप्रापणव्यापारोपायान् नयतीति नयः, नीयते वा अनेनेति नयः, वस्तुनः पर्यायाणां सम्भवतोऽभिगमनमित्यर्थः ४ ।

5

एतेसि च उवक्कमादिदाराणं एसेव कमो, यतो नानुपक्रान्त असमीपीभूत सद् निक्षिप्यते, न च नामादिभिरनिक्षिप्तमर्थतोऽनुगम्यते, न च नयमतविकलो अनुगम इति । जतो सत्थं सम्बन्धात्मकेन उपक्रमेण स्थापनासमीपमानीयते, नामादिन्यस्तनिक्षेपमर्थतोऽनुगम्यते नानानयेः, अतोऽयमेवानुयोगद्वारक्रम इति ।

सो उवक्कमो छव्विधो—णामोवक्कमो ठवणो० दव्व० खेत्त० काल० भावउवक्कमो । छव्विहो वि जधा आवस्सए [भाव० चूर्णो भाग १ पत्र ८०] तथा पुरुवेतव्वो । अधवा उवक्कमो छव्विधो—आणुपुव्वी १ णामं २ पमाणं ३ वत्तव्वया ४ 10 अत्थाधियारो ५ समोतारो ६ । एते वि जधा अणुयोगद्वारे [सू० ७० पत्र ५१-१] तथा भासितव्वया जाव समोतारो सम्मत्तो । एवं समयज्झयणं आणुपुव्व्यादिएहि दारेहिं जत्थ जत्थ समोतरति तत्थ तत्थ समोतारेयव्वं ।

आणुपुव्वीए उक्कित्तणाणुपुव्वीए गणणाणुपुव्वीए य समोतरति । सा तिविहा—पुव्वणाणुपुव्वी पच्छाणुपुव्वी अणाणुपुव्वी । समयज्झयणं पुव्वणाणुपुव्वीए पढम, पच्छाणुपुव्वीए सोलसमं, अणाणुपुव्वीए एताए चैव एगादियाए एगुत्तरिआए सोलसगच्छगताए सेटीए अणमण्णव्वासो दुरुव्वणो । एत्थ पत्थारविहीकरणं इमं—

15

एकाद्या गच्छपर्यन्ताः परस्परसमाहताः । राशयस्तद्वि विज्ञेय, विकल्पगणिते फलम् ॥ १ ॥

गणितेऽन्यविभक्ते तु, लब्धं शेषैर्विभाजयेत् । आदावन्ते च तत् स्थाप्यं, विकल्पगणिते क्रमात् ॥ २ ॥ १ ।

[]

णामे छव्विधणामे समोतरति, तत्थ छव्विधो भावो वण्णिज्जति, तत्थ वि खयोवसमिए भावे समोतरति, जतो सव्वमेव सुयं खयोवसमिए भावे वट्ठति २ ।

20

पमाणं चउव्विधं—दव्वपमाणं खेत्तप्पमाणं कालप्पमाणं भावप्पमाणं च । प्रमीयतेऽनेनेति प्रमाणम् । तत्थ समयो भावात्मकत्वाद् भावप्रमाणोचरम् । तं भावप्पमाणं तिविधं—गुणप्पमाणं णयप्पमाणं सखप्पमाणं । गुणप्पमाणं दुविधं—जीवगुणप्पमाणं अजीवगुणप्पमाणं च । तत्थ जीवाणणत्तणओ समयस्स जीवगुणप्पमाणे समोतारो । जीवगुणप्पमाणं तिविधं—णाणगुणप्पमाणं दंसणगुणप्पमाणं चरित्त० । तत्र बोधात्मकत्वात् समयस्स णाणगुणप्पमाणे समोतारो । णाणप्पमाणं चतुर्विधम्—पच्चक्खं अणुमाणं ओवम्मं आगमो । तत्थ समयस्स पायं परोवदेसत्तणतो आगमप्पमाणे समोतरति । आगमो दुविधो—लोइओ लोगु-25 त्तरोय, लोगुत्तरिए समोतरति । सो तिविधो—सुत्ते अत्थे तट्ठभते त्ति, तिसु वि समोतरति । अधवा आगमो तिविधो—अत्तागमो अणंतरागमो परपरागमो य । तत्थ समयस्स अत्थतो तित्थकरस्स अत्तागमो गणधराण अणंतरागमो गणधरसिस्साणं परंपरागमो, सुत्तत्तो गणधराणं अत्तागमो गणहरसीसाण अणंतरागमो, तेण पर सुत्त-उत्था वि णो अत्तागमो णो अणतरागमो परपरागमो । गुणप्पमाणं गतं । इदाणि णयप्पमाणं, तत्थ—

मूढणयियं सुतं कालियं तु ण णया समोतरंति इध । आसज्ज तु सोतार णए णयविसारतो वूया ॥ १ ॥

30

[भाव० नि० गा० ७६२]

ण इदाणि णयप्पमाणे समोतरति, पुरा पुण जाव चतुण्ह अणुयोगाण अपुहत्तं आसि ताव सुत्ते णया अवतारिज्जंता, इयाणि पुहत्ताणुयोगे णावतारिज्जंति ।

इदाणि सखप्पमाणं, त अट्ठविधं, तं जधा—णामसखा ठवणसखा दव्व० खेत्त० कालसंखा परिमाण० पज्जव० भाव-
सखा चेव, तत्थ परिमाणसखाए समोतरति । परिमाणसंखा दुविधा—कालियसुतपरिमाणसंखा य दिट्ठिवायसुतपरिमाणसंखा
य, कालियसुतपरिमाणसखाए समोतरति । कालियसुतपरिमाणसखा दुविधा—अगपविट्ठं अंगवाहिरं च, अंगपविट्ठे समोतरति ।
पज्जवसखाए अणंता पज्जवा, जतो भणितं—“सव्वागासपदेसगं सव्वागासपदेसेहि अणंतगुणितं पज्जवगं अक्खर लब्धति”
5 [नन्दी० सू० ४०] “सखेज्जा अक्खरा सखेज्जा सघाता सखेज्जा पदा सखेज्जा सिलोगा सखेज्जाओ गाधाओ सखेज्जा वेढा
सखेज्जा अणुयोगदारा” [अर्थत समवा० सू० १३७ । नन्दी० सू० ४६] ३ ।

इदाणि वत्तव्वया, सा तिविधा—ससमयवत्तव्वया परसमयवत्तव्वया ससमयपरसमयवत्तव्वया, तत्थ ससमयवत्तव्व-
याए समोतरति ।

परसमए उभयं वा सम्महिट्ठिस्स ससमयो जेण । तो सव्वज्झयणाइ ससमयवत्तव्वणियताइ ॥ १ ॥

10 मिच्छत्तसमूहमयं सम्मत्तं जं च तदुवकारम्मि । वट्ठइ परसिद्धंतो तो तस्स तओ ससिद्धंतो ॥ २ ॥ ४ ।

[विज्ञेष्वा० गा० ९५३-५४]

अत्थाहिकारो दुवियो—अज्झयणत्थाधिकारो य उद्देसत्थाधिकारो य । तत्थ अज्झयणत्थाहिगारो ससमय-परसमयप-
रुवणाए । उद्देसत्थाधिकारो इमो—पढमुद्देसए ताव इमे छ अत्थाधिकारा भवति । तं जधा—

✽ मधपंचभूत १ एकप्पए य २ तज्जीवतस्सैरीरी य ३ ।

तथ य अकारगवादी ४ औत्तच्छट्ठो ५ अफलवादी ६ ॥ २७ ॥

15

॥ २७ ॥ वित्तिए चत्तारि अत्थाधिकारा । त जधा—

✽ वित्तिए गियतीवायो १ अण्णाणी २ तह य गाणवादी य ३ ।

कम्मं चयं ण गच्छति चतुर्विधं भिक्खुसमयम्मि ४ ॥ २८ ॥

✽ तइए आहाकम्मं १ कड्ढवादी जध य ते पवादी तु २ ।

किञ्चुवमा य चउत्थे परप्पवादी अविरतेसु ॥ २९ ॥

20

तत्तिएऽत्थ अत्थाधिकारो आहाकम्मं परवादिका य । चउत्थे एगो चेव अधिगारो किञ्चुवमा परप्पवादिगाण ५ ॥ २९ ॥

एव समोतारेण जत्थ जत्थ समोतरति तत्थ तत्थावतारित ६ । उवक्कमो गतो । इदाणि णिक्खेवो । सो तिविहो—
ओघणिप्फणो णामणि० सुत्तालावयणिप्फणो त्ति । ओहो णाम—ज सामणं सत्थस्स णाम, त चउत्थं—अज्झयणं अज्झीणं
आयो ज्झयणा । अज्झयण णामादि चतुर्विधम्, दव्वज्झयणं पत्तय-पोत्थयलिहित, भावज्झयणं इदमेव समय ति । अज्झीण
25 णामादि चतुर्विध, दव्वज्झीणं सव्वागाससेढी, भावज्झीणं इदमेव समयज्झयणं, ण खीयति दिज्जतं अण्णेसि । तत्थ गाधा—

जध दीवा दीवसत पदिप्पदी सो य दिप्पती दीपो । दीपसमा आयरिया दीप्पंति परं च दीवेत्ति ॥ १ ॥

[अनुयोगद्वारे पत्र २५२-२]

इदाणि आयो—सो वि नामादि चतुर्विधो, दव्वओ सच्चित्तादि, सच्चित्ते दुपयादि ३, मिस्से स एव साभरणाणं
दुपदादीणं, अचित्ते हिरण्णादी ४, भावओ इदमेव समयज्झयणं । इदाणि झवणा—सा वि णामादि चतुर्विधा, दव्वज्झवणा

१ नन्दीमूत्रे तु पज्जवगक्खरं इति पाठ ॥ २ णामं १ ठवणा २ दविए ३ इति त्रिशतमी गाथा वृत्तिकृता मधपचभूत० इति
गाथाया प्राग् व्याख्याताऽन्ति, निर्युत्तयादर्शेषपि च तथैव वर्तते ॥ ३ स्सरीरे य ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ४ अगारगवाती ख २ पु २ ॥
५ अत्तच्छट्ठो गा० ॥ ६ एतद्वायाचूर्णिं प्रथमाध्ययनद्वितीयोद्देशनोऽयानिकाया द्रष्टव्या । वीए गियतीवायो १ अन्नाणिय २ तह ख २
पु २ ॥ ७ उ ख १ ख २ पु २ ॥ ८ कडवाय जध ख १ ॥ ९ पवादीआ ख १ वृ० ॥ १० य विर० चूम्र० ॥

“पल्लत्थियाए पोत्ती अविज्जति घोडओ विवज्जाए ।” [] एवमादि । भावज्झवणा दुविधा—पसत्थभावज्झवणा य अपसत्थभावज्झवणा य । पसत्थभावज्झवणा णाणस्स ३ झवणा, अपसत्थभावज्झवणा कोधस्स ४ । चउसु वि एतेसु सम-
यज्झयणं भावे समोतरति । इदाणि एतेसि चउण्ह वि णिरुत्तेण विहिणा वक्खाणं भण्णति । तत्थ णिरुत्तगाधाओ—

जेण सुहज्झप्पयण अज्झप्पाऽऽणयणमधिअमयणं वा । वोधस्स संजमस्स व मोक्खस्स व तो तमज्झयणं ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० ९६०]

जेण सुहज्झप्प जणेति अतो अज्झप्पजण, [प्पगारलोवाओ अज्झयणं । अह्वा अज्झप्पस्स आणयणं,] प्पगार-
[आकार-]णकारलोवाओ अज्झयणं ति । अधवा वोधादीणं आधिकेण णज्झयण (अयणं) अज्झयणं, अयनं गमनमित्यर्थः ॥

अज्झीणं दिज्जंतं अव्वोच्छित्तिणययो अलोगो व्व । आयो णाणादीणं झवणा पावाण खवण त्ति ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० ९६१]

गतो ओहणिप्फण्णो णिक्खेवो । [णामणिप्फण्णे] समयो त्ति । सो वारसविधो—

ॐ णामं १ ठवणा २ दविए ३ खेत्ते ४ काले ५ कुतित्थि ६ संगारे ७ ।

कुल ८ गण ९ संकरसमए १० गंडी ११ तध भावसमए य १२ ॥ ३० ॥

णाम-ठवणाओ तथेव २ । वतिरित्तो दव्वसमओ जो जस्स सचित्तस्स अचित्तस्स वा सभावो । तं जधा—सचित्तस्सो-
वयोगो, सेसाण गति-ठिति-अवगाह-गहणाणि । अधिपिधत्तेण दव्व्याणं सभावा भवंति वण्ण-गंध-रस-फासेहिं—वण्णतो कालतो
भमरो, णीलं उप्पलं, रत्तो कंवलसाडो, पीतिया हरिडा, सुक्किलो ससी । [गवेण] सुगंधं चंदणादि, दुग्गंधो वच्छो (वच्चो) ।
रसेण कडुआ सुठी, तित्तो णिवो, कसाय-तूविर कविट्ठं, अम्ब अम्बयं, महुरो गुलो । [फासतो] कक्खडो पासाणो, स एव
गुरु, लहुगं उल्लगपत्तं, सीतं हिम, उण्हो अग्गी, णिट्ठं वत्तं, लुक्खा छारिया एवमादि । अधवा जो जस्स दव्वस्सोवयोगकालो
सो तस्स समयो, तं जधा—खीरस्स ताव उण्हमणुण्हं सीतमसीत वा, एवमण्णेसिं पि पुप्फ-फलादीणं विभासितव्वं । अथवा—
वर्षासु लवणममृतं शरदि जल गोपयश्च हेमन्ते । शिशिरे चाऽऽमलकरसो घृतं वसन्ते गुडो वसन्तस्थान्ते ॥ १ ॥ ३ ।

[] 20

खेत्तसमयो आगासस्स धम्मता,

एगेण वि से पुण्णे दोहि वि पुण्णे सतं पि माएज्जा । [लक्खसएण वि पुण्णे कोडिसहस्स पि माएज्जा ॥ १ ॥]

[]

अधवा जो जेसिं गामातीण खेत्ताण ससभावो, जधा—गामे गामधम्मो णगरे णगरधम्म इति, देवकुरादीणं वा खेत्ताणं
पि जो सभावो, अधवा जधा परिपक्खस्स सालिखेत्तस्स लुणितव्वसमये, अधवा उड्डुलोग-अधोलोग-तिरियलोगस्स वा जो
सभावो ४ । कालसमयो जो जस्स कालस्स सभावो—उस्सप्पिणी अवसप्पिणी, उस्सप्पिणी उस्सप्पति, [अवसप्पिणी अवसप्पति] ।
तथा—“सुभाणुभावा मुदिता एगंता सुसमा सुभा ।” [] एव छव्विहो वि कालो वण्णेतव्वो जधा
जंबुदीवपण्णत्तीए [वक्ष० २ सू० १९ तं पत्र ९२] ५ । पासडसमयो जो जस्स पासडस्स सभावो धम्मतेत्यर्थः, तं जधा—केती
आरभेण धम्म ववसिता, केसिंचि णाणाण (णाणेण) धम्मो, केसिंच अभिपेचनोपवास-गुरुकुलवासादिभिः ६ । संगारसमयो हि
यस्य येन यस्मिन् कालः—अवधिर्दत्तः संगारसमयो, जधा पुव्वकयसंगारेण सिद्धत्थसारधिणा वलदेवो सम्बोवितो, पुट्टिलाए
तेयलिपुत्तो [ज्ञाता० श्रु० १ अ० १४ सूत्र १०० पत्र १८९-२] पभावतीए उदायणो एवमादि [आव० चूर्णी भाग १ पत्र ३९९,
आव० हारि० वृत्ति पत्र २९८] ७ । कुलसमयो जो जस्स कुलस्स धम्मो आचार इत्यर्थः, तद्यथा—शकानां आवपितृशुद्धिः

१ अत्रार्थे उत्तराध्ययननिर्युक्तिमत्का पल्लत्थिया अपत्था० इति दग्गी गाया द्रष्टव्या ॥ २ वज्जाए मु० ॥ ३ संकर १० गंडी
११ वोधव्वे भावं स १ ख २ पु २ ॥ ४ अवगाहणाणि पु० ॥ ५ अधपिधं मु० ॥ ६ दुग्गंधो लहसुणादी, कडुआ मु० ॥
७ खखभाव ॥ ८ “शकानां पितृशुद्धि, आमीरकाणा मन्यनिकाशुद्धि” इति श्रीलाङ्गवृत्तौ ॥

खण्डशुद्धिः, आभीराणां अमातृमन्थनीशुद्धिः मन्थनीशुद्धी ८ । गणसमयो जो जस्स गणस्स समयो, तं जथा—मह्ठगणस्स जो मह्ठो अणाहो भरति स मह्ठेः संस्कार्यते पतितं चैनमुद्वरन्ति ९ । गण्डिसमयो जथा—भिक्षवृणं गोसे पेज्जागडी, मज्जण्हे भावण-गंडी, अवरण्हे धम्मकधागंडी, सझाए समितिगडी १० । भावसमयो उमं चेव अज्जयणं खयोवसमिण भावे ११ । एतेण चेव पत्त-अधिगारो, सेसाणि मतिविकोवणत्थं परूविताणि ॥ ३० ॥

५ णामणिप्फणो णिक्खेवो गतो । इदाणि सुत्तालावगणिप्फणो णिक्खेवो, मो पत्तलम्भणो वि ण णिक्खिप्पति, कम्हा १, लाघवत्थं, जम्हा अत्थि इतो ततिय अणुयोगदार अणुगमो त्ति, नहि वा णिक्खित्तं इहं णिक्खित्तं, इह वा णिक्खित्तं तहिं णिक्खित्तं भवति, तम्हा तहिं चेव णिक्खिविस्सामीति । अह यदि प्राप्तावमरोऽप्यसो न सन्यस्यते किमिहोच्यते ? इति, उच्यते, निक्षेपमात्रसामान्यादसौ केवलमिहोपदृश्यते, न तु न्यस्यते, गुरुता मा भूदिति । उक्तो निक्षेपः ॥

इदाणि ततियमणुयोगदार अणुगमो त्ति । मो दुविधो—सुत्ताणुगमो निज्जुत्तिअणुगमो । निज्जुत्तिअणुगमो तिविधो—
१० णिक्खेवणिज्जुत्तिअणुगमो उवघातणिज्जुत्तिअणुगमो सुत्तफामियणिज्जुत्तिअणुगमो । तत्थ णिक्खेवणिज्जुत्ती अणुगता, जं एय हेट्ठा णिक्खेववक्खाणं भणित । इदाणि उवघातणिज्जुत्तिअणुगमो—उवघातो णाम प्रभवः प्रभूतिः निर्गम इत्यर्थः ।

मेयंच्छन्नो यथा चन्द्रो न राजति नभस्तले । उपोद्घात विना आस्रं तथा न भ्राजते विधौ ॥ १ ॥

यथा हि दृष्टसर्वाङ्गो सवीतवदनो नरः । अभिव्यक्तिं न यात्येव शास्त्रमुद्घातवर्जितम् ॥ २ ॥

[]

१५ सो य उवघातो इमेहिं छवीसाए दारेहिं अणुगतव्यो । तं जथा—

उद्देसे १ णिद्देसे य २ णिगमे ३ खेत्त ४ काल ५ पुरिसे य ६ ।

कारण ७ पच्चय ८ लक्खण ९ णये १० समोतारणा ११ ऽणुमते १२ ॥ १ ॥

किं १३ कतिविधं १४ कस्स १५ कहिं १६ केसु १७ कथ १८ केच्चिरं हवति काल १९ ।

कति २० सत्तर २१ मविरहियं २२ भवा २३ ऽऽगरिस २४ फासण २५ णिरुत्ती २६ ॥ २ ॥

२० [भाव० नि० गा० १४०-४१ पत्र १०४]

एताणि जथा सामाइयणिज्जुत्तीए तथा भाणियव्वाणि । उवघायणिज्जुत्ती गता ॥

सपति सुत्तफासियणिज्जुत्ती जं सुतस्स वक्खाणं । तीसेऽवसरो सा पुण पत्ता वि ण भण्णते इधत्तिं ॥ १ ॥

किं ? जेणाऽसति सुत्ते कस्स तई ? तं जदा कमप्पत्ते । सुत्ताणुगमे वोच्छित्ति होहिति तीसे तदाऽवसरो ॥ २ ॥

अत्थाणमिदं तीसे जइ तो सा कीस भण्णए इधडं ? इध सा भण्णति निज्जुत्तिमेत्तसामण्णतो णवर ॥ ३ ॥

२५ [विशेषा० गा० ९९५-९९७]

अतो एतेण सववेण । इदाणि निज्जुत्तिअणुगमाणंतरं सुत्ताणुगमं भणामि, सुत्तस्स अणुगमो सुत्ताणुगमो, सुत्ताणुसरण-मित्यर्थः । किमिह ऊणा-अधिक-विपज्जत्थादिदोसदुद्धस्स उआहु णिद्दोसस्स य वक्खाणं आरब्धमिति ? [ण] सदोसस्स, अवणीतदोसस्स, अतो सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारयेयव्वं ।

सुत्तेऽणुगते सुद्धे त्ति णिच्छित्ते तथ कते पदच्छेदे । सुत्तालावण्णासे णिक्खित्ते सुत्तफासो तु ॥ १ ॥

३० एवं सुत्ताणुगमो सुत्तालावयकयो य णिक्खेवो । सुत्तफासियणिज्जुत्ती णया य वच्चंति समगं तु ॥ २ ॥

[विशेषा० गा० १०००-१]

“तत्थ सुत्ताणुगमे सुत्तं उच्चरितव्वं अहीणक्खर अणक्खर अवाइद्धक्खर अक्खलितं अमिलियं अविच्चांमेलितं पडिपुण्णं पडिपुण्णघोस कंठोद्विप्पमुक्कं, तो तत्थ णज्जिहिहि ससमयपदं वा वंधपदं वा मोक्खपदं वा सैसमयपदं वा णोससमयपदं

वा, तो तम्मि उच्चारिते समाणे केसिच भगवंताणं केइ अत्थाधिकारा अधिगता भवन्ति, केइ अणधिगता, तो तेसिं अणभि-
गताणं अत्थाणं अभिगमणद्वताए पएण पयं वत्तइस्सामि । तत्थ—

सहिता य पदं चेव पयत्थो पदविग्गहो । चालणा पच्चवत्थाणं छव्विधं विट्ठि लक्खणं ॥ १ ॥”

[अनुयोगद्वारसूत्रे सू० १५५ पत्र २६१]

तत्थ सहितासुत्तं इमं—

❧ १. बुज्झिज्ज तिउट्टिज्जा बंधणं परिजाणिया ।

किमाहु बंधणं धीरे? किं वा जाणं तिउट्टति? ॥ १ ॥

बुज्झति । कुत्र बुध्येत? धर्मे बुध्येत इति, बुज्झितं वा बुज्झेज्ज । बुज्झेज्जा त्रिकालग्रहणम्, बुद्धो तमेवार्थं पुनः
पुनर्बुध्यते, बुध्यमानो वा बुध्येत । किं पुनः तं? बुज्झेज्ज वा उवलभेज्ज वा भिंदेज्ज वा । एवमन्येऽपि ज्ञानार्था धातवो
वक्तव्याः, तद्यथा—जहेज्ज वा आगमेज्ज वा । समयो त्ति अधियारो प्रस्तुतः, स च त्रिविधः, तद्यथा—खं १ पर २ 10
तदुभयश्च ३ । समयः स्वभाव इति कृत्वा तेषां स्वभावं बुध्येत, ‘के नु सम्यक्प्रतिपन्नाः? के मिथ्याप्रतिपन्नाः?’ इत्येवं
सर्वाध्ययनाधिकारं बुध्यते । अथवा बन्ध बन्धहेतुं वा बुध्येत । अत्राह—अविशिष्टमेवापदिष्टं ‘बुध्येत’ इति, न त्वपदिष्टम् ‘इत्थं
नाम बुध्येत बन्धं बन्धहेतुं वा?’, उच्यते—‘नन्वपदिष्टमत्रैव द्वितीयपादेन ‘बंधणं परिजाणिया’ इति, तेनानुक्तमपि ज्ञायते
यथा ‘बन्धं बन्धहेतुंश्च बुध्येत’ । तत्र बन्धहेतुः प्रमादः साम्प्रयायिकस्य कर्मणः, राग-द्वेष-मोहा वा पाणातिवातमातिगाणि वा
मिच्छादंसणसङ्गपज्जवसाणाणि आरंभ-परिग्गहा वा, एवं बंधहेतू बुज्झेज्ज । एत एव विवरीता मोक्खहेतवो भवन्ति ते चि 15
बुज्झितव्वा भवन्ति । उक्तो बन्धहेतुः । बन्धस्तु प्रकृति-स्थित्यनुभाव-प्रदेशा वक्तव्याः । तिउट्टेज्ज त्ति त्रोडेज्ज । सा दुविधा—
दव्वत्रोडणा य भावत्रोडणा य । दव्वे देसे सव्वे य । देसे एगततुणा एगगुणेण वा छिण्णेण दोरो त्रुटो बुज्झति, सव्वेण वि
त्रुटो त्रुटो चेव भण्णति । भावतोडणा भावेणैव भावो त्रोदेतव्वो, णाण-दसण-चरित्ताणि अत्रोडयित्ता तेहि चेव करणभूतेहि
अण्णाण-अविरति-मिच्छादरिसणाणि त्रोडितव्वानि, जधुदिट्ठा वा पमातादिवधहेतू त्रोडेज्ज, बंधं च अट्टकम्मणियलाणि
त्रोडेज्ज । [कंहं?] उच्यते—बंधणं परिजाणिया, बन्धस्तद्वेतवश्चोक्ताः, तं णु जाणणापरिण्णाए णाऊण पच्चक्खाणपरिण्णाए 20
तिउट्टेज्ज । एतद् बन्धानुलोम्यात् सूत्रं गतम्, इतरथा हि बुज्झेज्ज त्ति वा परिजाणेज्ज त्ति वा एकद्वमिति कातुं तेन शुद्धः
सन् बन्धनं परिज्जाय तत् त्रोडेज्ज । अथवा बुज्झेज्ज त्ति जाणणापरिण्णा गहिता, बंधणं परिजाणेज्ज त्ति पच्चक्खाणपरिण्णा ।
किमाहु बंधणं धीरो, किमिति परिग्रहे, आहुरिति एकान्तपरोक्षे, भगवति सिद्धि गते जम्बूस्वामी अज्जसुधम्मं पुच्छति—
किमाहु बंधणं धीरे? । तत्थ बंधो अट्टप्पगार कम्मं । चतुर्विधो बन्धहेतू । अत्राह—इह सूत्रे नोक्ता बन्धहेतवो न चानु-
क्तमुक्तं स्यात्, एवमुक्तमपि अनुक्तमस्तु, उच्यते—बन्धने उक्ते बन्धो बन्धहेतुश्च अपदिष्टो भवति । धीरो इति बुद्ध्यादीन् 25
गुणान् दधातीति धीरः । पुनराह—किं वा जाणं तिउट्टति?, उच्यते—अथातः इहैव व्याकरणे तमेव बन्धं बन्धहेतुश्च
जाणणापरिण्णाए णातु पच्चक्खाणपरिण्णाए पडिसेहेतुं पच्छा तिउट्टति । तिउट्टइ त्ति बंधणाइं तोडेइ, सो वा बंधणेहि भिन्नो
व्रतति । अधवा पुव्वद्वेण उद्देसो, पच्छद्वेण पुच्छा, वितियसिलोगेण वागरणं, तेन कारणे कार्यवदुपचार कृत्वा बन्धन-
मपदिश्यते ॥ १ ॥

२. चित्तमन्तमचित्तं वा परिगिज्झ किं सामवि ।

अण्णं वा अणुजाणांति एवं दुक्खा ण मुंचति ॥ २ ॥

चित्तमन्तमचित्तं वा० सिलोगो । उक्त हि—“आरम्भ-परिग्रहौ बन्धहेतू” [] येऽपि च रागादयः तेऽपि

१ तिउट्टेज्जा ख १ ख २ तितुट्टेज्जा पु १ । तिकुट्टेज्जा पु २ ॥ २ किमाहु ख १ ख २ पु २ ॥ ३ धीरे ख १ ख २ पु २ वृ०
दी० ॥ ४ खः परः तदुं मु० ॥ ५ तत्तूपदिष्टं पु० ॥ ६ वि त्रुटो चेव वा० सो० ॥ ७ मत्तमं ख १ ॥ ८ कसामवि ख १ ॥
९ णाए एवं ख २ पु १ पु २ ॥ १० मुंचती ख १ पु १ ॥

नाऽऽरम्भ-परिग्रहावन्तरेण भवन्तीति, तेन तावेव वा गरीयांमाविति कृत्वा मूत्रेणैषोपनिषद्वा, तत्रापि परिग्रहनिमित्तं आरम्भः क्रियत इति कृत्वा स एव गरीयस्त्वात् पूर्वमपदिश्यते, पंचण वा पाणानिपानादिश्रामत्राणं परिग्रहो गुरुधनरो चि कातुं तेण पुव्वं परिग्रहो वुच्चति । तत्थ चित्तमंतं तिथिधं—दुपदं चतुपदं अपदं । अचित्तमंतं हिरण्य-मुवण्णादि । वा विभापायाम्, मिश्रं चेति । परिगिज्झ किसामवि, किसामवीति कृण तनु तुच्छमित्यनर्थान्तरम्, वृणतुपमात्रमपि । अथवा कपायमपीति उच्छामात्रं 5 प्रार्थना, अथवा कपायतः अमत्यपि विभवे कपायतः परिगृह्यमाणानि वस्त्र-पात्राणि परिग्रहो भवति । 'तमेव मटं परिगिण्हइ, अण्णेण परिगिण्हावेति, परिगृह्यतं च चि सुत्तं चैव भणिय, अण्णं वाऽणुजाणाति । मूचनामात्रं मूत्रं इति कृत्वा स्वयद्वरण-कारवणानि अणुमतीण गिहिताडं, णवगो वा भेदो । एवं दुक्खं ण मुच्चति, एवं सो णवण भेदेण परिगिह्हे वट्टमाणो दुक्खानो न मुच्चति । तत्र दुक्खं कर्म तद्विपाकश्च । एवं वुज्जेज्ज—सपरिगहस्म णियमा पागादिश्रयादयो भवति, तेण पुव्व परिग्रहो भणियो, मेथुण परिग्रहो चैव पडति, समज्जिगण-गामे च परिग्रहदोसा भाणितव्या । उक्तं हि—“परिग्रहे- 10 प्वप्राप्त-नष्टेषु काङ्क्षा-मोहौ, प्राप्तेषु च रक्षण, उपभोगे चारुमिः” [] ॥ २ ॥

इदाणीमारभो, सो य परिग्रहमेव, तत्थ सिलोगो—

३. सयं तिवातए पाणे अदुवा अण्णेहिं घातये ।

हणंतं वाऽणुजाणाति वेरं वहेति अप्पणो ॥ ३ ॥

सयं तिवातए पाणे० [सिलोगो] । सयमिति स्वतः तिवायए चि आयुर्वल-शरीरप्राणेभ्यो त्रिभ्यः पातयतीति 15 त्रिपातयति, त्रिभ्यो वा मनो-वाक्-काययोगेभ्यः पातयति, करणभूतैर्वा मनो-वाक्-काययोगैः पातयतीति त्रिपातयति । अतिपातयतीति वा वक्तव्यम्, अकारलोपं कृत्वाऽपदिश्यते तिपातयति । अदुवा अण्णेहिं घातये, अदुवा अन्यैर्घातयति यथा राजादयः । हणंतं वा अणुजाणाति, जघा उद्विष्टभोयिणो पासडा । अस्मिन्नितये कश्चित् स्वयं त्रिविवेऽपि करणे वर्त्तते, कश्चिद् द्विविवे, कश्चिदेकविवे । सर्वथाऽपि वर्त्तमानो वेरं वहेति अप्पणो, विरज्यते येन तद् वेरम्, सुणगवधिति (सुणगवधे वि) ताव परपरं वट्टमाणे महासगामे हवेज्ज, किमंग पुण पुरिसवधे गोणादिवधे वा ? । एत्थोदाहरणं वारत्तएण “महुविदुम्मि 20 पसगो” [] । अथवा ‘वेर’मिति अट्ठप्पगार कम्मं । उक्तं हि—“पावे वेरे वजेति ता वर” [] । प्राणातिपाताद्यैरारम्भैर्वर्द्धयन्ति, मृषावादा-ऽदत्तादाने अपि आरम्भान्तर्गते एव, एवं वुज्जेज्ज ॥ ३ ॥

तत् किमर्थमारभते प्रतिगृह्णाति वा ? उच्यते—

४. जंसी कुले समुप्पण्णो जेहिं वा संवसे णरे ।

ममाती लुप्पती वाले अण्णमण्णेहिं मुच्छिते ॥ ४ ॥

25 जसी कुले समुप्पण्णो० सिलोगो । परिग्रहावशेषमेवाभिधीयते—जंसी कुले समुप्पण्णो, यस्मिन्निति अनिदिष्टे कुले इति मातृ-पितृपक्षे । जेहिं वा संवसे णरे भज्जा-ससुर-सहवास-मिच्छातिणहि । ममाती लुप्पती वालो, ममाती णाम ममेते बान्धवा इति, ममीकारदोसेण य लुप्पति उच्यते तिउट्टणवम्मातो चि, द्वाभ्यामाकलितो बालः । अण्णमण्णेहिं मुच्छिते चि तेसु पुव्वसथुतेसु पच्छासथुतेसु वा । एत्थ चउभंगो—सो तेसु मुच्छितो ण ते तत्थ मुच्छिता १ [ते तत्थ मुच्छिता] ण सो तेसु २ । सूत्राभिहितस्तु अण्णमण्णेहिं मुच्छिते चि सो वि तेसु ते वि तम्मि चि ३ चतुर्थः शून्यः ४ । एवं वुज्जेज्ज ॥ ४ ॥ 30 किञ्चान्यत्, न केवल स्वजनमूर्च्छिता लुप्यन्ते अन्यत्रापि मूर्च्छिता लुप्यन्ते । तं जघा—

१ तमेव नो सइ परिगिण्हइ, नो अण्णेण चूसप्र० ॥ २ काङ्क्षा-मोहौ, प्रा० चूसप्र० ॥ ३ शुनकवय-वारत्तकामाल-धर्मघोष-साधुमन्त्रदं मधुविन्दुदाहरण पिण्डनिर्युक्तौ छर्दितदोषाधिकारे ६२८ गाथाया तटीकाया च वर्त्तते, पत्र १६९-२ । आव० नि० गा० १३०३ हारि० वृत्ति पत्र ७०९, आव० चूर्णी विभाग २ पत्र १९७ ॥ ४ जर्सिंस ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ “जेहिं वा सद्धिं सवमइ” आचा० शु० १ अ० २ उ० १ सूत्र २ ॥ ६ लुप्पति उवत्तेति उट्ठं धम्मातो मु० ॥

५. वित्तं सोदरिया चेव सञ्चमेतं न ताणए ।

संधाति जीवितं चेव कम्मणा उ तित्ठति ॥ ५ ॥

वित्तं सोदरिया चेव० सिलोगो । अधवा जं वुत्त “अण्णमण्णेहि मुच्छित्ते” [सू० गा० ४] त्ति एपा मूच्छी न त्राणाय भवतीत्यपदिश्यते ‘वित्तं सोदरिया चेव’ । विद्यत इति वित्तं, तं तिविधं सचित्तादी । सचित्तं त्रिविधं दुपयादि १ अचित्तं हिरण्णादि २ मीसयं तिविध तदेव दुपदादि वक्तव्यम् ३ । सोदरिया णाम भाता भगिणी णालवद्धा वा समाणो-
दरिका सहोदरिका मनुष्यजातयो गृह्यन्ते, तत्रापि ये तमाश्रिता अपरिचयंतो य कथं त्रोटयति(न्ति)¹, इहापि ताव भवे ज्ञातयो परिग्रहश्च न त्राणाय, किमङ्ग पुण प्रेत्येति २, पालकपादच्छेदोदाहरणं [आव० हारि० वृत्ति पत्र ६८१, आव० चूर्णी भाग २ पत्र १६९] वक्तव्यम् । किञ्च—यन्निमित्तमसौ परिग्रहः परिगृह्यते तदप्यसञ्जातानां संधाति जीवितं चेव, समस्तं धाति संधाति मरणाय धावति, जीवनवत् कामभोगाऽपि हि अग्नि-चौरादिविनाशाय बाधंति (धावंति) । एवं जीवितं कामभोगांश्चा-
नित्यात्मकं जानीहि । मूच्छीनामस्य कर्माणि वध्यन्ते, तेभ्यः स्वयं तित्ठेज्ज ताणि वा तोडेज्ज । अधवा न केवल मनसा 10 कर्माणि त्रोट्येज्ज, इतरथाऽपि हि कर्माणि चेव त्रोट्येज्जन्ति । पठ्यते च—“संखाए जीवितं चेव कम्मणा उ तित्ठति” । संखाए त्ति ज्ञात्वा जाणणासखाए ‘अणिच्च जीवित’ ति, तेण कम्माइं कम्महेतू य त्रोट्येज्ज ॥ ५ ॥

६. एते गंथे विउक्कम्म एगे समण-माहणा ।

अयाणंता विओसिया सत्ता कामेसु माणवा ॥ ६ ॥

एते गंथे विउक्कम्म० सिलोगो । तत्राऽऽरम्भग्रहणेन तिण्णि आसवा पाणातिवातादयो गहिता, परिगहगहणेण 15 मेहुण-परिगहा गहिता भवंति । अधवा समयः प्रस्तुतः, ते सामयिकाः एते गंथे विउक्कम्म, एते इति ये प्रागुद्दिष्टाः “चित्तमंतमचित्तं वा” [सू० गा० २] अधवा “वित्तं सोदरिया” [सू० गा० ५] । आरंभ-परिगहो वा ग्रथ्यते येन स ग्रन्थः, ग्रन्थमात्रं वा ग्रन्थः, तं ग्रन्थं ग्रन्थहेतूँश्च विविधमुत्क्रान्ता विउक्कता, अथवा विविधैः प्रकारैः उक्कमंति विउक्कमंति, विउक्कमित्ता पुणरवि तेसु चेव वट्ठंति, यथा शाक्यादयो, एगे त्ति नास्मदीयाः, श्रमणाः शाक्यादयः, माहणाः परिव्राजकादयः । अयाणंता विओसिया, अयाणंता विरति-अविरतिदोसे य, विविध ओसिता विओसिता, वद्धा इत्यर्थः, वीभत्स वा उत्सृता 20 “विउस्सिता” । कामाः शब्दादयः । मनोरपत्यानि मानवाः । अथवा एतान् सचित्तादीन् ग्रन्थान् अतिक्रम्य अस्मन्मतका अपि एके न सर्वे समणा लिंगत्वा माहणा समणोवासगा, तत्पुरुषो वा समासः, श्रमणा एव माहणा श्रमणमाहणाः, नैश्चयिकनयं प्रतीयते ते हि अयाणका एव, ये ये ज्ञानोपदेशे न तिष्ठन्ति पासत्थादयो ते वि परतिस्थिया इव अपारगा, किमंग पुण कामभोगपवित्ता गृहस्था अप्यसत्थिच्छा कामेसु इच्छाकामेसु मयणकामेसु वा सत्ता? ॥ ६ ॥

वुत्ता ओहतो समयपरिक्खा । इदाणि विभागेण परतिस्थियाण तिण्णि तिसट्ठाणि पाँवादियसदाणि परिक्खिज्जन्ति । 25 तत्थ पुँव्वं पंचमहवभूतवादिणो भवति, उद्देसत्थाविकारे य भणित—“महपंचभूत एकप्पये अ तज्जीवतस्सरीरी य ।” [नि० गा० २७] तत्थ पंचमहाभूतियाण समयं परुवेति भगव—

७. संति पंच महवभूता इहमेगेसि¹ आहिता ।

पुढवी आऊ तेऊ वाऊ आगासपंचमा ॥ ७ ॥

संति पंचमहवभूता० सिलोगो । संतीति विद्यन्ते, पञ्चमहग्रहण तन्मात्रज्ञापनार्थम्, भूतानि पृथिव्यापस्तेजो वायु- 30 राकाशमिति, इहेति इह मनुष्यलोके एगेसि ण सव्वेसि, जे पंचमहवभूतवाइया तेसि एवं आहिता आख्याताः । तत्र यो

१ ताणते ख १ ॥ २ संखाए जीवितं ख १ ख २ पु १ पु २ चूपा० ३० वी० ॥ ३ कम्मणा ख १ ॥ ४ तमाश्रिता पु० विना ॥ ५ “रिवयं” वा० मो० ॥ ६ आवश्यकचूर्णिकृता पालकस्थाने सुलस इति नाम निर्दिष्टमस्ति, तत् किल पालकस्य नामान्तर सम्भावनीयम् ॥ ७ मूच्छीनामस्य मु० ॥ ८ विउस्सित्ता ख १ चूपा० ३० वी० । विओसित्ता ख २ ॥ ९ कामेहि मां लं १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० शक्त्यादयो चूसप्र० ॥ ११ प्रावादुकशतानि ॥ १२ पुव्वमेव पंचं मु० ॥ १३ “सिमाहिया ख २ पु १ पु २ ॥

ह्यस्मिन् शरीरके कठिनभावो तं पुढविभूतं, 'यावत् किञ्चिद् रूपं तं आउभूतं, उसिणस्वभावो कायाग्निश्च तेउभूतं, चलस्वभावं उच्छ्वासनिःश्वासश्च वातभूतं, वदनादिशुपिरस्वभावमाकाशम् ॥ ७ ॥

८. एते पंच महवभूता तेभो एगो त्ति आहिता ।

अध तेसिं विसंयोगे विणासो होति देहिणं ॥ ८ ॥

5 एते पंच महवभूता० सिलोगो । एते इति ये उद्दिष्टाः, तेभ्य एक आत्मा भवति, पिष्ट-कण्वो(किण्वो)दकनिमित्ताया. सुराया मदवत् । अथवा—“ते भो ! एगो” त्ति सिस्सामन्नं । एवमाख्याति—भौतिकोऽयं लोकः, चेतनमचेतनद्रव्यं सर्वं भौतिकम् । अध तेसिं [वि]संयोगे, अथ इति अव्ययं निपातः, तेषामिति तेषां भूतमयानां प्राणिनां विगतः संयोगो विसंयोगो, विणासो होति देहिणं, विणासो नाम पञ्चस्वेव गमनम्, पृथिवी पृथिवीमेव गच्छति, एवं शेषाण्यपि गच्छन्ति । उक्तं हि—
जध मज्जंगेसु मओ वीसुमदिट्ठो वि समुदये होउं । कालंतरे विणत्सति तध भूतगणस्मि चेतणं ॥ १ ॥

10 अथोत्तरम्—

पत्तेयमभावातो ण रेणुतेहं व समुदये चेता । मज्जंगेसुं तु मओ वीस पि ण सव्वसो णत्थि ॥ २ ॥

भस्मि-धणि-वितण्हादी पत्तेयं पि हु जधा मदंगेसु । तध जइ भूतेसु भवे ता तेसि समुदये होज्ज ॥ ३ ॥

जइ वा सव्वभावो वीसुं तो किं तदंगणियमोऽयं ? । तस्समुदयणियमो वा ? अण्णेसु वि तो हविज्जाहि ॥ ४ ॥

तस्सा(भस्म-)गोमयादिषु ।

15 भूतानं पत्तेयं पि चेतणा समुदए दरिसणातो । जध मज्जंगेसु मयो मति त्ति हेऊ ण सिद्धोऽयं ॥ ५ ॥

[विशेषा० गा० १६५१-५५]

स्यान्मतिः—साधूक्तम्, यत् पृथगपि मद्याङ्गेषु मदसामर्थ्यमस्ति, एतदेव हि व्यस्तभूतचेतनायामुदाहरणम् । इह व्यस्तेष्वपि भूतेषु चैतन्यमस्ति, तत्समुदये दरिसणा, मद्याङ्गे मदवत्, यथा मद्याङ्गेषु मदः पृथगणुत्वान्नातिस्पष्टः, तत्समुदये तु व्यक्तिमेति, तथा पृथग् भूतेष्वणीयसी [चेतना तत्समुदाये भूयसी] भवतीति, उच्यते—यथाऽऽत्थ त्वं भूतसमुदयगुणाभिप्रायतो
20 ‘चेतनायाः तत्समुदये दर्शनात्’ इत्ययमसिद्धः, न हि भूतसमुदयस्येयं चेतना, यदि भूतसमुदयस्येयं भवेद् व्यस्तभूतचेतन्यमपि प्रतिपद्येमहि । आह—ननु प्रत्यक्षविरुद्धमिदम्, यत् समुदयोपलभ्या चेतना न समुदायस्येति, यद्वद् घटोपलभ्या रूपादयो न घटस्येति, [उच्यते—] न हि समुदयदर्शनादवश्यं तद्रूपत्वम्, अनुमानसद्भावात्, घटरूपादयस्त्वर्थान्तरस्येति नानुमान-मस्ति, भवत एव हि प्रत्यक्षविरुद्धमिदं भूतचैतन्यप्रतिज्ञानम्, [अनु] मानाभावात्, भूतविशिष्टमात्रपुद्गलानामेव^१, न सात्मकानाम्, अविप्रतिपत्तेः । आह—न भूतसमुदयस्य चैतन्यमिति किमनुमानम् ? उच्यते—भूतेन्द्रियातिरिक्तः सञ्चेतयिता,
25 तद्रूपलब्धार्थानुस्मरणात्, यो हि यैरूपलब्धानर्थानेकोऽनुस्मरति स तेभ्योऽन्यो दृष्टः, यथा गवाक्षैरूपलब्धानर्थाननुस्मरन् तेभ्यो देवदत्तः, यश्च र्थतो नान्यो नासावेकोऽनेकोपलब्धानामर्थानामनुस्मर्त्ता, यथा मनोविज्ञानम् । इतश्चेन्द्रियातिरिक्तो

१ यत् किञ्चिद् द्रवं तं मु० ॥ २ ते भो ! एगो चूपा० । ते भो ! एको ख २ पु १ पु २ ॥ ३ अह तेसिं विणासे णं वि० ख १ पु १ दी० । अह एसिं विणासे उ वि० ख २ पु २ वृ० ॥ ४ देहिणो ख १ वृ० दी० ॥ ५ भवे चेता तो समुदये इति विशेषावश्यकं पाठ ॥ ६ “समुदितेषु तद्भस्म-गोमयादिषु मद स्यात्” इति विशेषावश्यकत्वापज्ञटीकायाम् । “भस्मा-ऽन्लादिमेलनादावपि स्यान्मदशक्तिः” इति विशेषा० कोट्या० टीकायाम् पत्र ५१७ । “भस्मा-ऽन्म-गोमयादिषु समुदितेषु” इति विशेषा० मलधारीटीकायाम् पत्र ७०७ ॥ ७ हस्तचिह्नमध्यगतं ममप्रोऽपि चूर्णीग्रन्थसन्दर्भे विशेषावश्यकत्वापज्ञटीकाया “भूताण पत्तेय०” प्रभृतिगाथाटीकात्पेण वर्तते । यच्चात्र कोष्ठकान्तरनुसन्धितं तत् तत् एवेति ज्ञेयम् ॥ ८ दर्शना, मद्यां वा० मो० । दर्शनात्, मद्यां विखो० मु० ॥ ९ ‘मुदायो’ वा० मो० ॥ १० ‘चैतन्यं प्रतिज्ञानम्’ वा० मो० मु० ॥ ११ ‘मात्रे पुद्ग’ वा० मो० मु० ॥ १२ ‘मेव तदात्मका’ मु० ॥ १३ यथा विवृतगवाक्षे विखो० ॥ १४ यतोऽनन्यो विखो० ॥

विज्ञाता, [तदुपरमेऽपि] तदुपलब्धार्थानुस्मरणात्, यो हि [यदुपरमेऽपि] यदुपलब्धानामर्थानामनुस्मर्ता स तेभ्योऽन्यो दृष्टः, यथा गवाक्षोपलब्धानामर्थानां गवाक्षोपरमेऽपि देवदत्तः, अनुस्मरति चायमात्मा अन्ध-वधिरादिकाले पञ्चेन्द्रियोप-
लब्धानर्थान्, अतः स तेभ्योऽर्थान्तरमिति । व्यतिरेकः पूर्ववत् । इतश्चेन्द्रियातिरिक्तो विज्ञाता, तद्व्यापारेऽप्यनुपलम्भतः, यो हि
यद्व्यापारेऽपि यदुपलब्धानर्थान् नोपलभते स तेभ्योऽन्यो दृष्टः, यथा विवृतगवाक्षोऽपि तददर्शनानुपयुक्तस्तेभ्यो देवदत्तः [विशेषा० १६५५ तं ५८ गाथानां स्वोपज्ञटीका] ॥ ८ ॥

5

इमं पुण णिज्जुत्तीए उत्तरं भण्णाति—

* पंचहं संयोगे अण्णगुणाणं चैयणादिगुणो ।

पंचेदियठाणाणं ण अण्णमुणितं मुणति अण्णो ॥ ३१ ॥

॥ समओ समत्तो १ ॥

सङ्ख्या ईश्वरकारणिका वैदिका वैशेषिका अनभिगृहीतमिध्यादृष्टयश्च गृहस्थाः सर्वेऽपि भौतिकं शरीरं वर्णयन्ति, 10
तेषां पुनर्भूतव्यतिरिक्तआत्माऽस्तिता ॥ ३१ ॥ वृत्ता पंचमहवभूतिया । अयमन्यो मिध्यादर्शनविकल्पः—तत्र केचिद्
एकात्मकं जगदिच्छन्ति, तत्र केपाञ्चिद् विष्णुः कर्ता, केपाञ्चिद् महेश्वरः, स हि कृत्वा जगत् पुनः सङ्क्षिपति । ते पुनर्यदा
परैश्चोद्यन्ते ‘कथमेकात्मकं विलक्षणं च जगदिति ?’ इति चोदिता ब्रुवते—

९. जथा य पुढवीथूमे एगे नाणा हि दीसइ ।

एवं भो! कसिणे लोएँ विण्णू नाणा हि दीसए ॥ ९ ॥

15

९. जथा य पुढवीथूमे० सिलोगो । यथेति येन प्रकारेण पृथिव्येव स्तूपः पृथिवीस्तूपः, तत्पुरुषसमासः, स एक एव
स्तूपो नानात्वेन दृश्यते । तद्यथा—निम्नोन्नत-सरित्-समुद्रोपल-शर्करा-सिता-गुहा-दरिप्रभृतिभिर्विशेषैर्विशिष्टोऽपि पृथिवीत्वेन
[न] व्यतिरिक्तो दृश्यते, अथवा य एको मृत्पिण्डश्चक्रारोपितः शिवक-स्तूप-च्छन्न-मूल-घटादिभिर्विशेषैरुत्पद्यते ।

तथा चोक्तम्—

एक एव हि भूतात्मा भूते भूते व्यवस्थितः । एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥ १ ॥

20

[ब्रह्मविन्दूपनिषत् श्लोक १२]

एवं भो! कसिणे लोए, कसिणग्गहणं न ह्यनीश्वरात्मकं किञ्चिदस्ति । विण्णूरिति विद्वान् विण्णुर्वा । नाना अर्थान्तरत्वे
देव-मनुष्या-ऽजा-ऽवि-कृमि-पिपीलिका-वृक्ष-गुल्म-लता-वितान-वीरुधादिभिर्विशेषैर्दृश्यते परिणतः ॥ ९ ॥

१०. एवमेगो त्ति जंपंति मंदा आरंभणिस्सिया ।

एंगो किच्चा सयं पावं तेणं तिब्बं गियँच्छति ॥ १० ॥^{११}

25

१०. एवमेगो त्ति जंपंति० मिलोगो । एवं अनेन प्रकारेण योऽयमुक्तः एगो त्ति “एक एव पुरुषः” एवं प्रभापन्ते मंदा नाम
मन्दबुद्धयः, आरम्भे नियतं आश्रिता आरम्भनिश्रिताः । तेषामुत्तरम्—यदि विण्णुमय सर्वं तेन एगो किच्चा सयं पावं, यदीश्वरः
कर्त्ता तेन यदेकस्य सुखं दुःखं वा तत् सर्वेषामस्तु, एकात्मकत्वे हि सति एकः कृत्वा स्वयं पापं कथमस्मै नु वेदको वेदयते ?
नान्ये वेदयन्ते ? इति, यस्माच्च य एव पापं करोति स एव वेदयति, नान्यः, तेन एकात्मकत्वं न भवति । तेण तिब्बं
णियच्छति त्ति य एव कर्त्ता स एव त्रिप्रकारं कायिकादि कर्म णियच्छति, वेदयतीत्यर्थः । अथवा त्रिभिस्तापयतीति त्रिप्रम्, 30

१ °कालेऽपीन्द्रियो° विस्वो० ॥ २ °पलब्धानर्थान्° चूसप्र० ॥ ३ च चेइणाइगुणे पु २ ॥ ४ °त्मास्तिना ॥ ३१ ॥ पु० ।
°त्मा नास्ति ॥ ३१ ॥ स० वा० मो० ॥ ५ जहा य पुढवीथूहे एगे णाणिहि दीसंती ख १ ॥ ६ लोए एगे विज्ञाऽणुवत्तए
ख १ वृ० दी० । लोए विण्णू नाणा हि दीसए ख २ । लोए विण्णू नाणा हि वट्टई पु १ पु २ ॥ ७ °च्छन्नअस्तल° मु० ॥
८ एवमेगो त्ति ख १ ख २ वृ० दी० । एवमेगो त्ति पु १ पु २ ॥ ९ एगे कि° खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० पावं तिब्बं
दुक्खं नि° ख १ ख २ वृ० दी० । पावं तेणं तिब्बं नि° पु १ पु २ ॥ ११ निगच्छति दी० ॥ १२ एतद्वाथानन्तर ख २ पु १ पु २
प्रतिपु सर्वगतवादी गतः इति वर्तते ॥ १३ °स्य न वेदको चूसप्र० ॥

सूय० सु०४

किञ्च तत्?, कर्म । किञ्चान्यत्—एकात्मकत्वे हि सति पितृ-पुत्रा-ऽरि-मित्रता न घटते । अथवा एकत्वे हि खलवात्मनो न सुखादयः सविद्यन्ते, सर्वगतत्वात्, इह यत् सर्वगतं न तत् सुखादिगुणम्, यथाऽऽकाशम् । एवं न वध्यते, सर्वगतत्वात्, इह यत् सर्वगतं न तद् वध्यते, यथाऽऽकाशम्, यच्च वध्यते न तत् सर्वगतम्, यथा देवदत्तः । एवं न मुच्यते न कर्त्ता न भोक्ता [न मन्ता] न ससारीत्यादि । नाऽऽत्मैकत्वे सुखी, बहुतरोपघातात्, इह यो बहुतरोपघातो नासौ सुखी, यथा सर्वरोगावृतो अङ्गुल्येकदेशेऽरोगः, यश्च सुखी नासौ बहुतरोपघातः, यथेष्टविषयसम्पदुपेतो [ऽनुपद्रवो] देवदत्तः । न चासौ मुक्तः, बहुतरोपनिबन्धनात्, इह यो बहुतरोपनिबन्धनो नासौ मुक्त इति व्यपदिश्यते, न चामुक्तः सुखमश्नुते, यथा सर्वाङ्ग-शीलितो विमुक्ताङ्गुल्येकदेशः पुमान्, यश्च मुक्तो नासौ बहुतरोपनिबन्धनो न च स्वल्पनिबन्धनः, यथाऽशीलितः पुमान् । त्वक्पर्यन्तमात्रशरीरव्यापी जीवः, तत्रैव तद्गुणोपलम्भात्, इह यस्य यावति गुणोपलम्भः स तन्मात्रो दृष्टः, यथा घट, यश्च यत्रासन् न तस्य तत्र गुणोपलब्धिः, यथाऽग्नेरम्भसि [विशेषा० १५८४ त ८६ गायाना स्वोपज्ञटीका] ॥ १० ॥

10 उक्ता एकात्मवादिनः । इदानीं तज्जीवतस्सरीरवादी । ते भणन्ति—

११. पत्तेयं कसिणे आया जे बाला जे य पंडिता ।

संति पेच्चा ण ते संति णत्थि सत्तोवंपातिया ॥ ११ ॥

११. पत्तेयं कसिणे आया० सिलोगो । पत्तेयं नाम पृथग् एकैकं शरीरं प्रति एक एवाऽऽत्मा भवति, न हि सर्वमेकात्म-
कम् । कसिणो नाम शरीरमात्रः, न तु शरीराद् व्यतिरिच्यते । बाला नाम मन्दबुद्धयः, पंडिता बुद्धिसंपण्णा, अथवा
15 पंडिता जे एतं दरिण पवण्णा, तेषां प्रत्येकज एकैक आत्मा । तेषां तु संति पेच्चा ण ते संति, सन्तीति सन्ति आत्मानः,
केवलं तु शरीर आत्मा भूत्वेह च प्रेत्य न ते यान्ति । प्रेत्य नाम परमत्रो । कथम्? न हि सत्ता औपपातिका विद्यन्ते ॥११॥
यतश्चैव तेण—

१२. णत्थि पुण्णे व पावे वा णत्थि लोगे इतो परं ।

सरीरस्स विणासेणं विणासो होति देहिणं ॥ १२ ॥

20 १२. णत्थि पुण्णे व पावे वा० सिलोगो । न हि किञ्चित् तपो-दान-शीलैरप्याचर्यमाणैः पुण्यं वध्यते, हिंसाद्यैर्वा पापम् ।
णत्थि लोगे इतो परं ति न चास्त्यन्यो लोकः यत्र पुण्य-पापे अनुकूल्येयाताम् । कस्मात्? सरीरस्स विणासेणं विणासो
होति देहिणं । स्यादेतत्—यदि पुण्य-पापे न भवतः तेनायमीश्वरः अनीश्वरो [वा] न विद्यते, नन्वेकस्मादेव पापाणाद्
रुद्रादिप्रतिमा क्रियते पादप्रक्षालनशिला च, न चानयोः पुण्य-पापे स्तः, एवं स्वभावादेव ईश्वरो भवत्यनीश्वरो वा । उक्तं च—

कण्टकस्य च तीक्ष्णत्व, मयूरस्य च चित्रता । "पौर्णाश्च नीलताऽऽम्राणां स्वभावेन भवन्ति हि ॥ १ ॥

25

[]

तेषामुत्तरम्— विद्यमानकर्तृकमिदं शरीरम्, आदिमत्प्रतिनियताकारत्वात्, इह यदादिमत् प्रतिनियताकारं च तद्
विद्यमानकर्तृकं दृष्टम्, यथा घटः, यच्चाविद्यमानकर्तृकं न हि तदादिमत् प्रतिनियताकारं च, यथाऽऽकाशम्, यत्कर्तृकं चेदं
शरीरं स जीवस्तस्मादन्य इति । आदिमत्त्वविशेषणं जम्बूद्वीपादिलोकस्थितिनिषेधार्थम् । विद्यमानाधिष्ठातृकाणीन्द्रियाणि,

१ हस्तचिह्नान्तर्गतोऽयं समग्रोऽपि चूर्णिग्रन्थसन्दर्भश्चूर्णिकृताऽक्षरश विशेषावस्यस्वोपज्ञटीकात आहतोऽस्ति ॥ २ सम्पद्यन्ते विस्वो ।
सङ्गृह्यन्ते सु० ॥ ३ पेच्चा उ० २ । पिच्चा वृ० दी० ॥ ४ ववाइया ख० २ । ववायया पु० १ पु० २ ॥ ५ पेच्चा वा० मो० ॥ ६ सत्त्वा
इत्यर्थः । "न सन्ति" न विद्यन्ते 'यत्त्वा' प्राणिन उपपातेन निर्वृता औपपातिका, भवाद् भवान्तरगामिनो न भवन्तीति तात्पर्यार्थः ।" इति
वृत्तिः ॥ ७ परे ख० २ पु० १ पु० २ वृ० दी० । वरे ख० १ ॥ ८ देहिणो ख० १ ख० २ पु० १ पु० २ वृ० दी० ॥ ९ एतद्वायानन्तरं ख० २
पु० १ पु० २ प्रतिपु तज्जीवतच्छरीरवादी गतः इति वर्तते ॥ १० 'स्य विचित्रता वृत्तौ ॥ ११ पौर्णाश्च नीलताऽऽम्राणां स्वभा०
वा० मो० सु० । पर्णानां नीलता स्वच्छा स्वभा० सु० । वर्णाश्च ताम्रचूडानां स्वभा० वृत्तौ ॥ १२ हस्तचिह्नान्तर्गतोऽयं ग्रन्थ-
सन्दर्भश्चूर्णिकृता अक्षरश विशेषावस्यस्वोपज्ञटीकात आहतोऽस्ति ॥

करणत्वात्, इह यत् करणं तद् विद्यमानाधिष्ठातृकं दृष्टम्, यथा दण्डादयः कुलालाधिष्ठिताः, यच्चाविद्यमानाधिष्ठातृकं न तत् करणम्, यथाऽऽकाशम्, यश्चैषामधिष्ठाता स जीवस्तेभ्योऽर्थान्तरमिति । विद्यमानादातृकमिदं इन्द्रियविषयकदम्बकम्, आदाना-ऽऽदेयभावात्, इह यत्राऽऽदाना-ऽऽदेयभावस्तत्र विद्यमानादातृकत्वं दृष्टम्, यथा संदंशा-ऽयःपिण्डयोरयस्कारादा-तृकता, यच्चाविद्यमानादातृकं न तत्राऽऽदाना-ऽऽदेयभावः, यथाऽऽकाशे, यश्च विषयाणामिन्द्रियैरादाता स तेभ्योऽर्थान्तर-मात्मेति । विद्यमानस्वामिकमिदं (विद्यमानभोक्तृकमिदं) शरीरम्, इन्द्रियादिभोग्यत्वात्, इह यद् भोग्यं तद् विद्यमान-भोक्तृकं दृष्टम्, यथाऽऽहार-वस्त्रादि, यच्चाविद्यमानभोक्तृकं न तद् भोग्यम्, यथा खरविषाणम्, यश्चैषां शरीरादीनां भोक्ता स तेभ्योऽर्थान्तरमात्मेति । विद्यमानस्वामिकमिदं शरीरम्, इन्द्रियादिसद्भावात्, यत् सद्भावात्मकं तद् विद्यमानस्वामिकं दृष्टम्, यथा गृहम्, यच्चाविद्यमानस्वामिकं तदसद्भावात्मकम्, यथा खरविषाणम्, यश्चैषां शरीरादीनां स्वामी स तेभ्योऽर्थान्तर-मात्मेति । यश्चायं कर्त्ता अविष्ठाताऽऽदाता भोक्ता अर्थी चोक्तः स शरीरादन्यो जीवः, तथा चैवोदाहृतम् । स्यात्—कुलाला-दीनां मूर्त्तिमत्त्व-सद्भावा-ऽनित्यत्वादिदर्शनादात्मनोऽपि तद्धर्मता, सा तैर्विरुद्धा प्रायः, तच्च न, ससारिणः खल्वदोषात्, 10 ससार्यवस्थायामेवायं साध्यते, न मुक्तावस्थायाम् । अयं चानादिकर्मसन्तानोपनिबन्धनत्वाद् द्रव्य-पर्यायार्थिकनयाभिप्रायाच्च तद्धर्माऽपीत्यदोषः । किञ्च—योऽयं जातिस्मरः स अविनष्ट इहायातः, तदनुभूतानुस्मरणात्, योऽन्यदेश-कालानुभूतमर्थमनु-स्मरति सोऽविनष्टो दृष्टः, यथा वाल्यकालानुभूतानां यज्ञदत्तः । अथ मन्यसे—जन्मान्तरविनष्टोऽयमुस्मरति, विज्ञानसन्तानाव-स्थानात्, उच्यते, एवमपि भवान्तरसद्भावः सर्वशरीरेभ्यश्च विज्ञानसन्तानार्थान्तरता सिद्धा, अविच्छिन्नविज्ञानसन्तानात्मकश्चे-त्यात्मेति शरीरादर्थान्तरमेव सिद्धः । [विशेषा० गा० १५६७ त ७० तथा १६६७ त ७२ पर्यन्तगाथानां खोपज्ञटीका] । तथा च— 15

विष्णाणंतरपुव्वं वालणाणमिह पाणभावातो । जध वालणाणपुव्वं जुवणाणं तं च देहहियं ॥ १ ॥

पढमो थणाभिलसो अन्नाहाराभिलासपुव्वोऽयं । जध संपदाभिलासोऽणुभूतितो सो य देहहितो ॥ २ ॥

[विशेषा० गा० १६६१-६२] ॥ १२ ॥

उक्तस्तज्जीवतच्छरीरवादी । । इदाणि अकारकवादिणो भणन्ति । तेषामयं पक्षः—

१३. कुव्वं च कारवं चेव सव्वं कुव्वं ण विज्जति ।

20

एवं अकारओ अप्पा एवमेगे पगविभया ॥ १३ ॥

१३. कुव्वं च कारवं चेव० सिलोगो । करोतीति कर्त्ता, सः “स्वतन्त्रः कर्त्ता” [पाणि० सू० १-४-५४] इति कृत्वा न विद्यते । कारवं चेव त्ति न चैनमन्यः कारयति विष्णुरीश्वरो वा । सव्वं कुव्वं ण विज्जति त्ति, सर्वं सर्वथा सर्वत्र सर्वकालं चेति, अथवा यदपि च किञ्चित् करोति तथापि सर्वकर्त्ता न भवतीति कृत्वा अकर्त्ता एव भवति । एवं अकारओ अप्पा, एवं अनेन प्रकारेण योऽयमुक्तः । एगे णाम साहचर्यादयः ॥ १३ ॥

25

१४. जे ते तु वादिणो एवं लोए तेसिं कुओ सिया ।

तमातो ते तमं जंति मंदा आरंभणिसिस्ता ॥ १४ ॥^{१८}

१ कुलालाधिष्ठितारः, यच्चा० चूसप्र० ॥ २ यथाऽयं चूसप्र० ॥ ३ अर्थान्नोक्तः शरी० चूसप्र० ॥ ४ तद्धर्मतासक्ते-विरुद्धाभिप्रायः विस्लो० ॥ ५ दोषाः विस्लो० ॥ ६ सन्तानोपनिबन्ध० चूसप्र० ॥ ७ इहार्थतः, तद् विस्लो० ॥ ८ “यथा वा[ल्यका]लानुभूतानामन्यदेशानुभूतानां वाऽर्थानामनुस्मर्त्ता देवदत्त । यश्च विनष्टो नासावनुस्मरति, यथा जन्मान्तरोपरत, न चान्यानुभूताना-मर्थानामन्यस्याकृतसङ्केतस्यानुस्मरणमस्ति, यथा देवदत्तानुभूतानां यज्ञदत्तस्य । अथ मन्यसे” इति विस्लो० पाठ ॥ ९ भावान्त० चूसप्र० ॥ १० शरीरिभ्य० चूसप्र० ॥ ११ लासो पुव्वो अन्नाहाराभिलासस्स । जध चूसप्र० । लासो पुव्वं आहारऽभिलासमाणस्स । जध मु० ॥ १२ कारयं चेव ख २ पु १ पु २ ॥ १३ विज्जती ख १ पु १ ॥ १४ एवं ते उ पगं ख १ वृ० की० । ते उ एवं पगं ख २ पु १ पु २ ॥ १५ अनेनैव प्रकां पु० ॥ १६ कओ ख २ ॥ १७ मंदा मोहेण पाउता च्पा० ॥ १८ एतद्वायानन्तर ख २ पु १ पु २ प्रतिपु अक्रियवादी गया इति वर्त्तते ॥

१४. जे ते तु वादिणो एवं० सिलोगो । जे ते त्ति णिद्देसे । तु विसेसणे । अकर्तृवादिनो लोकत्वात् सम्यक्त्वलोको ज्ञान० संयमलोको वा, अथवा योऽभिप्रेतो लोकः परोऽन्यो वा स तेषां नास्ति । तेन पुनरनभिप्रेतलोकमेव तमातो ते तमं जंति, तम इति मिथ्यादर्शनं अज्ञानं वा, तस्मात् तमसः तम एव यान्ति । तमो हि द्वेधा—द्रव्ये भावे च । द्रव्ये नरकः तमस्कायः कृष्णराजयश्च, भावे मिथ्यादर्शनं एकेन्द्रिया वा । मंदा उक्ताः [सूत्रगा० १०] । आरम्भे द्रव्ये भावे च । १५ द्रव्ये पट्कायवधः, भावे हिंसादिपरिणता असुभसंकप्ता । अथवा—“मोहेण पाउता” मोहः अज्ञानं तेन प्रावृताः समाच्छन्नाः ॥ १४ ॥^१ उक्ताः अकारकवादिनः । इदाणि आयच्छद्वा ऽफलवादि त्ति—

१५. संति पंच महब्भूता इधमेगेसि आहिता ।

आतच्छद्वा पुणेगाऽऽहु आया लोगे य सासते ॥ १५ ॥

१५. संति पंच महब्भूता० सिलोगो । संति विद्यन्ते । पंच इति तन्मात्रग्रहणम् । महब्भूता इति पृथिव्यादयः । इध १० त्ति इह कुपापण्डिलोके । एगेसिं ति ण सव्वेसि । आहिता व्याख्याताः । ते तु आतच्छद्वा पुण एगे आहु—पंचमहब्भूतियं सरीरं, सरीरी छट्ठो, स च आत्मा लोकश्च शाश्वतः । लोको नाम प्रधानः सम्यक्त्वं चेति ॥ १५ ॥

१६. दुहतो ते ण विणस्संति णो य उप्पज्जए असं ।

सव्वे वि सव्वधा भावा णियतीभावमागता ॥ १६ ॥^२

१६. दुहतो ते ण विणस्संति० सिलोगो । दुहतो णाम उभयतो, आत्मा प्रधानं चाक्षुषमचाक्षुषं वा ऐहिका-ऽऽमुष्मिको १५ वा लोकः दुहतो ण विणस्संति त्ति । स एवं आत्मा—

न जायते न म्रियते कदाचित्, नाय भूत्वा भविता न भूयः ।

अंभो (अजो?) नित्यः शान्धतोऽयं पुराणो, न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ १ ॥

[भगवद्गीता अ० २ श्लो० २०]

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः । न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ १ ॥

अच्छेद्योऽयमभेद्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते । नित्यः सततगः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ २ ॥

[भगवद्गीता अ० २ श्लो० २३-२४]

न चोत्पद्यते असदिति असत्कार्यपरिग्रहः, मृत्पिण्डे हि विद्यते घटः । सव्वे वि सव्वधा भावा, सव्वे महत्तादयो विकाराः । नियतिर्नाम प्रधानम् तामागताः । सा कथं फलवती भवति? इति, यत् करोति न तस्य लभते फलं आत्मा, न फलति प्रकृतिः, न फलवतीत्यर्थः ॥ १६ ॥

१ चतुर्दशसूत्रगाथाव्याख्यानानन्तरं वृत्तिकृता श्रीश्रीलङ्केनाकारकवादिमतनिरासार्थकं निर्युक्तिगाथायुगलं व्याख्यातमस्ति । तच्चेदम्—

को वेण्णै अकयं? कयणासो पंचहा गई णत्थि । देव-मणुस्सगया-ऽऽगइ-जाईसरणाइयाणं च ॥ १ ॥

ण हु अफल-थोव-ऽणिच्छित्त ऽकालफलत्तणमिहं अदुमहेऊ । णादुद्ध-थोवदुद्धत्तणे णगावित्तणे हेऊ ॥ २ ॥

समथो समत्तो ॥

अत्र णगावित्तणे इति स्थाने ख १ प्रती णमाइत्तणे इति तथा ख २ प्रती णमायत्तणे इति च पाठभेदौ वर्तन्ते, पु २ प्रती पुन णगा-वित्तणे एवेव पाठो वर्तते । एतद् गाथायुगलं निर्युक्त्यादर्शेषु वरीकृत्य एव, किञ्च चूर्णिकृता नास्त्याह्यत व्याख्यात वा ॥

२ पुणेगाऽऽहु ख १ । पुणो आहु ख २ पु १ पु २ । पुणेवाऽऽहु वृ० वी० ॥ ३ प्रधानसम्यं चूमप्र० ॥ ४ ते विणं पु १

पु २ ॥ ५ सव्वया ख २ ॥ ६ एतद्वायानन्तरम् ख २ पु २ आत्मस्वच्छ (पष्ठ) चादी गया इति वर्तते । पु १ प्रती पुन आत्म-

छद्वादी गया इति वर्तते ॥ ७ अभिम्भो (अभिज्जो) वा० मो० ॥ ८ अच्छेद्योऽयमदाहोऽयमक्खेद्योऽशोष्य एव च । नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ इति पाठभेदो गीतायाम् ॥

१७. पंच खंधे वदंतेगे बाला उ खणजोइणो ।

अण्णो अणण्णो णेगाऽऽहु हेउयं वै अहेउयं ॥ १७ ॥

१७. पंच खंधे वदंतेगे० सिलोगो । ते इ खंधा इमे-रूपं १ वेदना २ विज्ञानं ३ संज्ञा ४ संस्काराः ५ । रूपणतो रूपम् १ वेत्तीति वेदना २ विजानातीति विज्ञानम् ३ सज्जानातीति संज्ञा ४ शुभा-ऽशुभं कर्म संस्कुर्वन्तीति संस्काराः ५ । ते पुन खणजोइणो क्षणमात्रं युज्जंत इति परस्परतः । न चैतेष्वात्माऽन्तर्गतो [भिन्नो] वा विद्यते, संवेद्यस्मरणप्रसङ्गादित्यादि ५ तेषामुत्तरम् । अण्णो अणण्णो णेगाऽऽहु, केचिदन्यं गरीरादिच्छन्ति केचिदनन्यम् । शाक्यास्तु केचिद् नैवाच्यम् (नैवान्यं केचिच्च नाप्यनन्यम्) । तथा स्कन्धमातृका हेतुमात्रमात्मानमिच्छन्ति बीजाङ्कुरवत् । अहेतुकं शून्यवादिक्काः—

हेतु-प्रत्यय-सामग्रीपृथग्भावेष्वावसम्भवात् ।

तेन तेनाभिलाष्या हि भावाः सर्वे स्वभावतः ॥ १ ॥

[] 10

लोके यावत्संज्ञासामग्र्यमेव दृश्यते यस्मात् तस्मान्न सन्ति भावाः । भावाः सन्ति, नास्ति सामग्री । एव जगदपि केचिद्धेतुमत् केचिदहेतुमदिति । अथवा हेतुमदिति विष्णुरीश्वरो वाऽस्योत्पादहेतुरिति, अहेतुमन्नाम येषां स्वभावत एव उत्पद्यते । यथा लोकायतिकानाम्—

“कः कण्टकानां प्रकरोति तैक्ष्ण्यं०” [

] ॥ १७ ॥ अन्ये ब्रुवते—

१८. पुढवी आऊ य तेऊ य तथा वाऊ य एकओ ।

15

चत्तारि धातुणो रूवं एवमाहंसु जाणगा ॥ १८ ॥

१८. पुढवी आऊ य तेऊ य० सिलोगो । केचिद् ब्रुवते—चत्तारि धातुणो रूवं । एतेसिं उत्तरं जुत्तीए पंचमह-
ब्रूतवादिणो [सूत्रगा० ७ अवतरणत] आरब्ध ॥ १८ ॥ कथं अफलवाति ? त्ति ताव भण्णति—

१९. अगारमावसंता वि आरणा वा वि पव्वगा ।

एतं दरिसणमावण्णा सव्वदुक्खा विमुच्चंति ॥ १९ ॥

20

१९. अगारमावसंता० सिलोगो । यथास्वं एतानि दर्शनानि प्रपन्नाः ते पुनरगारत्वे वा वसन्ति, अरण्ये वा तापसा-
दयः पव्वगा णाम वचइत्ता (पव्वइत्ता) दगसोअयरियादयो । ते सव्वे वि एतं दरिसणमावण्णा सव्वदुक्खा विमुच्चंति,
तच्चणिणयाणं उवासगां वि सिज्जंति, आरोप्पगा वि अणागमणधम्मिणो य देवा ततो चेव ११ णिव्वंति । साङ्ख्यानानामपि गृहस्थाः
अपवर्गमाप्नुवन्ति । एयं दरिसणमिति एयं सकदसरिणं वा जाणि य मोक्खवादिदरिसणाणि वुत्ताइं ताइं पवण्णो
सव्वदुक्खाण मुच्चइ त्ति वुत्त तं च ण भवति । कथं ते दशकुशलात्मके कर्मपथे स्थिता न निर्वाणन्ति ? यम-नियमात्मके वा 25
साङ्ख्यादयः ? । तेषामर्थत एवोत्तरमनेनैव श्लोकेन—

अगारमावसंता तु, आरणा वा वि पव्वगा ।

एयं दरिसणमावण्णा, सव्वदुक्खा ण मुच्चंति ॥ १ ॥ ॥ १९ ॥

१ णेवाऽऽहु ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ च ख १ ख २ पु १ ॥ ३ वेयतीति मु० ॥ ४ ०सरणाप्रसं वा०
मो० ॥ ५ शक्यां चूसप्र० ॥ ६ आऊ तेऊ खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ यावरे वृ० दीपा० । जाणगा ख १ ख २ पु १
पु २ दी० वृपा० ॥ ८ य वाऊ य चूसप्र० ॥ ९ युत्तयेत्यर्थ । णिजुत्तीए चूसप्र० ॥ १० पव्वइया पु १ पु २ ॥ ११ इमं दरिं
यं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १२ विमुच्चंती पु २ । विमुच्चती ख १ खं २ पु १ ॥ १३ गा वि विज्जंति स० वा० मो० । गा
वि विज्जंति पु० ॥ १४ णिव्वति निर्वाणन्ति, सिध्यन्तीत्यर्थ ॥

किञ्चान्यत्—

२०. तेणा विमं तिणच्चाणं ण ते धम्मविदू जणा ।
जे ते तु वादिणो एवं ण ते ओहंतराऽऽहिता ॥ २० ॥

२१. तेणा विमं तिणच्चाणं ण ते धम्मविज्ज जणा ।
जे ते तु वादिणो एवं ण ते संसारपारगा ॥ २१ ॥

२२. तेणा विमं तिणच्चाणं ण ते धम्मविज्ज जणा ।
जे ते तु वादिणो एवं ण ते गवभस्स पारगा ॥ २२ ॥

२३. तेणा विमं तिणच्चाणं ण ते धम्मविज्ज जणा ।
जे ते तु वादिणो एवं ण ते जम्मस्स पारगा ॥ २३ ॥

२४. तेणा विमं तिणच्चाणं ण ते धम्मविज्ज जणा ।
जे ते तु वादिणो एवं ण ते दुक्खस्स पारगा ॥ २४ ॥

२५. तेणा विमं तिणच्चाणं ण ते धम्मविज्ज जणा ।
जे ते तु वादिणो एवं ण ते मारस्स पारगा ॥ २५ ॥

२०. तेणा विमं तिणच्चाणं० सिलोगो । तेण त्ति उपासकानामाख्यो । कु(त्रि)ज्ञानेन त्रिपिटकज्ञानेन । [ण] ते धम्मविदू विद्वांसो भवन्ति । जायन्ते इति जनाः । ये ते तु वादिणो एवं यथाऽऽदिष्टाः, एतच्च वक्ष्यामः । सर्वे न ते ओहंतराऽऽहिता, ओहो द्रव्ये भावे च, द्रव्यौघः समुद्रः, भावौघस्तु अष्टप्रकारं कर्म यतः संसारो भवति । न ते तस्य उत्पादका वा आहिताः आख्याताः ॥ २० ॥

२१. संसारे चैव संसरन् मोहमुपचिनोति, तस्याप्यपारकः ॥ २१ ॥

२२-२५. ततो गर्भ-जन्म-दुःख-माराणि ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

२६. 'संसारचक्रवालमि भमंता [य पुणो पुणो] ।

उच्चावयं णियच्छंता गवभमेसंतऽणंतसो ॥ २६ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ पढंमज्झयणे पढमो उद्देसओ १ ॥

२६. संसारचक्रवालमि० सिलोगो । एवमस्मिन् संसारचक्रवाले भ्रमन्तः चक्रवद् भ्रममाणा उच्चावयं णिय-च्छंता, उच्चाई उत्कृष्टानि अवचाइ नीचानि मज्झिमाणि य दुक्खाइ ताइ अधिगच्छति । अथवा उच्चावचं अनेकप्रकारम् । संसारश्चानेकप्रकारः । तं णियच्छंता गवभमेसंतऽणंतसो, गवभो तिरिक्खजोणिय-मणुस्सेसु गवभातो जम्मं, “एष मार्गणे” तं गवभं एसंति, अणंतसो त्ति अणंतखुत्तो । अथवा उच्चावयमिति नानाप्रकार कम्मं तं णियच्छंता तदुपायाद् गर्भ-जन्म-

१ ते णावि संधिं णच्चा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । “ते” पञ्चभूतवाद्याया ‘नापि’ नैव ‘सन्धि’ छिद्र विवरम्” इति शीलाङ्क-पादा ॥ २ विद्दो जणा सा० ॥ ३ वादिणो ख १ । वाइणो खं २ पु १ पु २ ॥ ४-८ ते णावि संधिं णच्चा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ ख्या । ज्ञानेन वा० मो० ॥ १० पङ्क्तिशगाथास्थाने ख २ प्रतौ सार्धा सूत्रगाथा वर्तते । तथाहि—

णाणाविहाइ दुक्खाइ अणुभवंति पुणो पुणो । संसारचक्रवालमि मच्चु-वाहि जराकुले ।

उच्चावयाणि गच्छंता गवभमेसंतऽणंतसो ॥ २६ ॥ त्ति वेमि ॥

वृत्तिकृता श्रीशीलाङ्केन दीपिकाकृता चापि एषा सार्धगाथैव व्याख्याताऽस्ति । ख १ पु १ पु २ प्रतिपु पुन उपर्युल्लिखितसार्धगाथानन्तरम्

नातिपुत्ते (नातपुत्ते पु १ पु २) महावीरे एवमाह (माहु पु १ पु २) जिणोत्तमे ॥ २७ ॥ त्ति वेमि ।

इति गायार्थयोजनेन गाथायुगलं वर्तते । चूर्णिकृतस्मरणाया तु प्रथमगाथापूर्वार्ध-द्वितीयगाथोत्तरार्धवर्जनरूपा एकैव गाथा वर्तते इति तैसदनुसारेणैव व्याख्यातमस्ति ॥ ११ प्रथमोद्देशकः ख १ ॥

मरणानि दुःखान्यनुभवन्ति । तानि तु न एकशः अनन्तशः अणादीयं अणवदगं दीहमद्धं चाउरन्तं संसारकन्तारं अणुपरियट्ठंति ॥ २६ ॥ इति परिसमाप्तो । वेमि त्ति भगवन्तादेशाद् ब्रवीमि, न स्वेच्छया इति ॥

॥ समयस्स पढमो उद्देशो सम्मत्तो १-१ ॥

[समयज्झयणे विद्ध्यो उद्देशो ।]

वितियउद्देशयाभिसंबंधो—स एव सूतकड-सुत्तकडअधियारोऽनुवर्त्तते, स एव च ससमयपरूवणाधियारो वट्टए । ते 5 परसमया यथास्वं स्वं पक्षं (स्वपक्ष) क्षेपतः प्ररुप्य प्रत्युत्सृष्टाः, तदाश्रितापायाश्च उक्ताः, जधा “गब्भमेसंतऽणंतसो” [सूत्रगा० २६] त्ति । णाणाविधाभिग्गहमिच्छादिट्ठीसु वण्णिज्जमाणेसु अयमवि अभिग्गहितमिच्छादिट्ठिविकप्पो वण्णिज्जति । तस्स इमे चत्तारि अर्थाधिकारा, [नि० गा० २८] तं जधा—वितिए णियतिवातअत्थाधियारो १ अण्णाणवादी २ णाणवादी ३ भिक्खुसमयाधियारो जेसि चउन्विधं कम्मं चयं ण गच्छति ४ त्ति । एतेहि चउहि ससिया गब्भमेसंतऽणंतसो त्ति, तदादीणि य दुक्खाणि पावंति इत्यतस्त्वं नाऽऽश्रयीत । तत्थ ताव णियतीवादसमयपरूवणत्थमिदमपदिश्यते— 10

२७. आघायं पुणिहेगेसिं उववण्णा पुढो जिया ।

वेदयंती सुहं दुक्खं अदुवा लुप्पंति ठाणओ ॥ १ ॥

२७. आघायं पुणिहेगेसिं० सिलोगो । आघातं णाम आख्यातम् । पुनर्विशेषणे । किं विसेसेति ? पूर्वसमयेभ्यो विशेषयति नियतिवादमिति । इहेति अस्मिन्लोके समयाधिकारे वा, एकेषां न सर्वेषाम्, उपपन्नास्तासु [तासु] गतिसु पृथक् इति पृथक् पृथक् न त्वेकात्मकत्वम् । जीवो त्ति वा पाणो त्ति वा एगदं । वेदयंती णाणाविधेसु ठाणेषु पृथग् 15 णाणाविधाणि सुह-दुक्खाणि अणुभवन्ति । ते च तेभ्यो नानाविधेभ्यो दुःख[स्थानेभ्यः सुख] स्थानेभ्यश्च लुप्यन्ते, च्यवन्त इत्यर्थः ॥ १ ॥ येन च ते दुक्खेन लुप्यन्ते तन्नेयम्—

२८. ण तं सयंकडं दुक्खं णं य अण्णकडं च णं ।

सुहं वा जदि वाऽसुहं सेहियं वा असेहियं ॥ २ ॥

२८. ण तं सयंकडं दुक्खं० सिलोगो । येन नियतिः करोति तेण ताव ण तं सयंकडं दुक्खं, न पुरुषकारकृत- 20 मित्यर्थः । यत् स्वयंकृतं न भवति इत्यतो ण [य] अण्णकडं च णं, अन्येन कृतं अण्णकडं । च पूरणे । अन्यो नाम पुरुषः । तदुभयकृतमपि न भवति, न चाकृतम् । तत् कथम् ? उच्यते—सुहं वा जदि वाऽसुहं, अनुग्रहोपघातलक्षणे सुख-दुक्खे । सेधनं सिद्धिः, निर्वाणमित्यर्थः । इयन्तश्च जीवाश्रया भावाः सर्वे नियतीकृताः, न वीर्यं पुरुषकारोऽस्ति, सर्वमहेतुतः प्रवर्तत इति ॥ २ ॥ एषा णियतिवादिट्ठी । अकम्मिकाणं च कालवादीणं च दिट्ठी—

२९. ण सइं कडं ण अण्णेहिं वेदयंति पुढो जिया ।

संगइयं तं तहा तेसिं इहमेगेसिमाहितं ॥ ३ ॥

२९. ण सइं कडं ण अण्णेहिं० सिलोगो । णियतीसभावमेतमेवेदं । संगइयं [तं] तहा तेसिं, संगतियं णाम सहगतं संयुक्तमित्यर्थः, अथवाऽस्याऽऽत्मनः नित्यं सङ्गतानि इति । संगतेरिदं संगतियं भवति, संगतेर्या हितं संगतिकं भवति । तहा

१ मद्धं वा उत्तरंता संसारं वा० मो० ॥ २ अक्खायं पु १ पु २ ॥ ३ पुण एगेसिं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ ४ वेदयंति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ लुप्पंति ख १ ॥ ६ कओ अण्णं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ ७ जति वा दुक्खं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ ८ व यं १ ॥ ९ सयं कडं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० संगतियं खं १ ॥ ११ सि आहियं ख १ ॥ १२ अथवा स्यान्मनः चूत्तप्र० ॥

तेसिं ति जेण जधा भवितव्वं ण तं भवति अण्णधा । इहेति इहलोके नियतिवाददर्शने वा एगेसि ण सव्वेसि आहितं आख्यातम् ॥ ३ ॥ ते तु नियतिवादिणो—

३०. एवमेताइं जंपंता वाला पंडितवादिणो ।

णियता-ऽणियतं संतं अयाणमाणा अबुद्धिआ ॥ ४ ॥

३०. एवमेताइं जंपंता० सिलोगो । एवं अवधारणे । कानि (यानि) एतानि कुदर्शनानि ताणि सद्वृत्ता नियद्वाय-
अकम्मादी आकर्मिकाः, अहवा परुवेइ नियद्वाददर्शनम् । वाला पंडितवादिणो, वालास्तथा पंडितवादिणो अपण्डिताः
पण्डितप्रतिष्ठाः । ते हि णियता-ऽणियतं संतं जे जधा कडा कम्मा ते तथा चेव णियमेण वेदिज्जंति त्ति एवं नियतं । तं
जधा—णिरुवक्कमायू देव-णेरतिय त्ति, अणियत सोवक्कमायु त्ति । एत णियता-ऽणियतं संतं सव्वभूतं अयाणमाणा अबुद्धिआ,
अबुद्धिकाः मन्दमेधस इत्यर्थः ॥ ४ ॥ ते अमेधस एवमेत अयाणंता—

३१. एवमेगे तु पासत्था अजाणंता विप्पगविभया ।

एवं पुवट्ठिता संता णत्तदुक्खविमोयगा ॥ ५ ॥

३१. एवमेगे तु पासत्था० सिलोगो । एवं अवधारणे । न जाणंता अजाणंता । किमयाणंत त्ति ? तमेव णियत-
मणियतं च अजाणंता विप्रगलिभता, तेनैव स्वयविकल्पितमिध्यादर्शनाभिनिवेशे असज्जना इवासत्कर्मभिर्धृष्टीभूता लज्जनी-
येनापि न लज्जन्ते इत्यर्थः । एवं पुवट्ठिता संता, एवं नाम यद्यप्यभिगृह्य तानि नानाविधानि वालतपांसि स्वे स्वे दर्शने यथो-
क्तमुपास्थिता गुर्वादिविनययुक्ताः सर्वप्रकारेण यथोक्तज्ञानात्मनि न विसीदंति तथाप्यात्मानं न ससाराद् विमोचयन्ति । उक्तं
च—“मिध्यादृष्टिरवृत्तस्थः०” [] ॥ ५ ॥

स्यात्—कथं ते न संसारपारपारा भवंति ?, मिध्यादर्शनेनोपहतत्वात् । दृष्टान्तः—

३२. जविणो मिगा जधा संता परित्तणेण तज्जिता ।

असंकिताइं संकंति संकिताइं असंकिणो ॥ ६ ॥

३२. जविणो मिगा जधा संता० सिलोगो । जव एपां विद्यत इति जविनः । के च ते ? मृगाः, तत्रापि वात-
मृगाः परिगृह्यन्ते । संतग्रहणान्तिरुपहतशरीर-वयो-ऽवस्था अक्षीणपराक्रमाः । परितन्त्यत इति परित्तानः वागुरेत्यर्थः । तज्जिता
वारिता, प्रहता इत्यर्थः, न शक्यमेतत् परित्तान निस्सर्तुम् । सा च एगतो वागुरा, एकतो हस्त्यश्व-पदातिवती यथाविभवतो
सेना, एकतः पाश-कूटोपगा यथाविभागशः । नित्यव्रस्ताः तत्र ते मृगाः स्वजात्यादिभिः परितुद्यमाना मरणभयोद्विग्ना असंकिताइं
संकंति ॥ ६ ॥ स्यात्—किं शङ्कनीयम् ? किं न ? इति, उच्यते—

३३. परित्तानियाणि संकंता पासित्तानि असंकिणो ।

अण्णाणभयसंविग्गा संपलित्ति तहिं तहिं ॥ ७ ॥

३३. परित्तानियाणि संकंता० सिलोगो । परि सर्वतः तत्तानि परित्तानि । यानि वा तानि पुनः वज्झ-पोत-रज्जुम-
यानि तान्यशङ्कनीयाः परिगङ्किताः । त एव वराकाः अण्णाणभयसंविग्गा, अज्ञानभयं नाम त एवं न जानते—यथैषा वागुरा
दुर्लभ्या, न चाधः शक्यते निस्सर्तुम् । ततस्तेऽज्ञाना भयेन सविग्ना तहिं तहिं संपलित्ति अणुकूडिलेहिं अण्णपासेहिं, अथवा

१ मियाणि सं १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ पंडियमाणिणो ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । पंडियमाणिणो ख १ ॥ ३ णियया-
ऽणियये न १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ अयाणंता अबु ख १ । अजाणंता अबु ख २ पु १ पु २ ॥ ५ अबुद्ध्या अबुद्धि मन्द-
चूषप्र० ॥ ६ त्था ते भुज्जो विप्प ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ पुवट्ठिया दी० ॥ ८ णत्तदुक्खविमोक्खगा वृ० ।
ण ते दुक्खविमोयगा दी० । ण ते दुक्खविमोक्खया ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ वज्जिता ख २ पु २ वृ० दी० । तज्जिता ख १
पु १ वृ० दी० ॥ १० परियाणियाणि ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ संपरिअत्ति पु १ वृ० दी० ॥ १२ न वधः चूषप्र० ॥

एकतः पागहस्ता व्याधाः, एगतो वागुरा, तन्मध्ये संप्रलीयन्तो भ्रमन्त इत्यर्थः, यावद् वद्धा मारिता वा स तेपाम-
ज्ञानदोषः ॥ ७ ॥ ते पुण—

३४. अध तं पवेज्ज वज्झं अहे वज्झस्स वा वए ।

वधेज्ज पदपासातो तं च मंदे ण पेहती ॥ ८ ॥

३४. अध तं पवेज्ज वज्झं० [सिलोगो] । वधेज्ज पदपासातो, पदं पासयतीति पदपाशः कूटः उपको वा ।
पख्यते च—“मुचेज्ज पदपासादी” आदिग्रहणाद् वन्ध-घात-मारणानि । तं च मंदे ण पेहती, स भावमन्दः न प्रेक्षति
तम् ॥ ८ ॥ स एवं वराकः—

३५. अहिते हितपण्णाणा विसमं तेणुवागते ।

से वद्धे पयपासेहिं तत्थं घन्तं नियच्छति ॥ ९ ॥

३५. अहिते हितपण्णाणा० सिलोगो । विसमं णाम कूट-पाशोपगौ. आकीर्णं तद् वागुराद्वार तं विसमं समं च तेण
गतः उपागतः । से वद्धे पयपासेहिं, से त्ति स मृगः वध्यते स्म वध्यः, पदं पासयतीति पदपाशः, स च कूटः उपको वा ।
तत्थेति तेहिं पासादिपहि वद्धे । घन्तः घातकः, घातक एवान्तः घन्तः, घातेन वाऽन्तं करोतीति घन्तः । नियतमधिकं
वा घन्तं गच्छति नियच्छति ॥ ९ ॥

३६. एवं तु समणा एगे मिच्छादिट्ठी अणारिया ।

असंकिताइं संकिंती संकिताइं असंकिणो ॥ १० ॥

३६. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एवं अवधारणे । तुः विशेषणे । निर्ग्रन्थैर्व्यतिरिक्ता एके न सर्वे । के च ते ?,
नियतिवादिनः, जे य अण्णे णाणाविधदिट्ठिणो । मिच्छादिट्ठि त्ति विपरीतग्राहिणः । अणारिय त्ति णाण-दसण-चरित्त-
अणारिया । ते असंकिताइं संकिंती, णाण-दसण-चरित्ताइं [असकणिज्जाइं] ताड तपोभीरुत्वाद् अन्यैश्च जीववहुत्वादिभिः
पदैर्नात्र शक्यते अहिंसा निष्पादयितुमिति संकंति ण सदहंति, संकिताइं कुदंसणाइं ताइं असंकिणो सदहंति पत्तियंति ॥ १० ॥
स्यात्—किं शङ्कनीयम् ? किं न ? इति उच्यते—

३७. धम्मपण्णवणा जा तु तीसे संकंति मूढगा ।

आरंभाय ण संकंति अविद्यत्ता अकोविता ॥ ११ ॥

३७. धम्मपण्णवणा जा तु० सिलोगो । यावान् कश्चिद् ज्ञेयधर्मः समयेन प्रज्ञाप्यते सा धर्मप्रज्ञापना ।

अधवा दुवियो धम्मो सुतधम्मो चारित्तो य धम्मो य । दसविधो य समणधम्मो अगारमणारिओ धम्मो ॥ १ ॥

[

]

स जेण पण्णविज्झ सा धम्मपण्णवणा । तीसे संकंति वेभेन्ति दुक्खं कज्जति अधवा ण सदहंति । अधवा किमेव
ण व त्ति वा संकंति, पृथिव्यादिजीवत्वं संकितं । मूढा अज्ञानेन दर्शनमोहेन आरंभाय ण संकंति दन्वारभे भावारभे य

१ वज्झ अहे वज्झस्स इति वधं अहे वंधस्स इति पाठयुगल वृत्तिकृता टीपिकाकृता च व्याख्यातमस्ति । तथाहि—“अथ” अनन्तर-
मनौ मृगस्तद् ‘वज्ज’ इति वधं यदि वा वन्धनाकारेण व्यवस्थित वागुरादिक वा वन्धन वन्धकत्वाद् वन्धमुच्यते ।” इति । वज्झ अहे वज्झस्स
पु १ ॥ २ मुचेज्ज पदपासाओ खं १ ख २ वृ० दी । मुचेज्ज पयपासाओ पु १ पु २ । मुचेज्ज पदपासादी चूपा० वृपा० ॥
३ तं तु मंदे ण देहते ख २ पु २ । तं तु मंदे ण देहती ख १ पु १ वृ० दी० ॥ ४ अहियप्पाऽहियपण्णाणे ख १ ख २ पु १ पु २
वृ० दी० ॥ ५ विसमंतेणुवागते ख १ पु १ वृ० दी० । विसमंतेऽणुवायए ख २ पु २ वृपा० दीपा० ॥ ६ पासादी तत्थ ख १ वृ०
दी० । पासाइं तत्थ ख २ । पासायं तत्थ पु २ । पासाओ तत्थ पु १ । पासेणं तत्थ सा० ॥ ७ तत्थ घायं नियच्छति ख २
पु २ वृ० । तत्थ घायं निगच्छति ख १ पु १ वृ० चूणं च ॥ ८ णा वेगे पु १ ॥ ९ च्छदिट्ठी ख २ पु २ ॥ १० संकंति
ख १ ख २ पु १ पु २ । संकिता वृ० दी० ॥ ११ जा सा तं तु संकंति खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १२ आरंभाइं ण खं १
ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

वट्टति, कुपासंढिणो तमेव आरंभं बहुमण्णंति । अवियत्ता णाम अव्यक्ताः, णाऽऽरंभादिसु दोसेसु विसेसितवुद्धयः । अक्रोविता अविपश्चित्त इत्यर्थः । मिच्छत्तकडदोसेण सवभूतं णिगंथं पवयण सकंति ण वुज्जंति ॥ ११ ॥ स्याद् बुद्धिः—यथा मृगाः पागवद्धाः प्रचुरत्तणोदकाद् वनवाससुखात् च्यवन्ते एवं मिथ्यादृष्टयः कुतश्च्यवन्ते ? उच्यते—

३८. सव्वप्पगं विउक्कासं सव्वं णूमं विधुणिया ।

5 अप्पत्तियं अकम्मंसे एतमट्ठं मि ए चुते ॥ १२ ॥

३८. सव्वप्पगं विउक्कासं० सिलोगो । सर्वत्राऽऽत्मा यस्य स भवति सर्वात्मकः, अथवा जे भावकसायदोसा ते वि सव्वे लोभे सभवतीति सव्वप्पगं । उक्तं च—“लोभो सव्वविणासओ” [दशवै० अ० ८ गा० ३७] । विविधं जात्यादि-भिर्मदस्थानैरात्मानं उक्कस्सति विउक्कस्सति । नूमं गहनमित्यर्थः । दव्वण्णूमं दुग्गं अप्पागास वा, भावण्णूमं माया । एते तिण्णि वि कसाया विविधैः प्रकारैः धुणिय विधुणिय, किंचि अप्पत्तियं णाम रुसियव्वं, तदपि अप्पत्तियं अकम्मंसे साधौ, 10 अकम्मंसे एभिः सर्वैर्विधूणितैः अकम्मंसो भवति, न चाऽस्य वालवुद्धिः (द्वेः) अप्पत्तियं अकर्मत्व भवति, सिद्धत्व-मित्यर्थः । अधवा अप्पत्तियं कोधो, तेण जइया अकम्मंसे भवति, अंसगहणं तिण्णि तिण्णि कसायंसे से (सेसे) काऊण खवेति, एवं सेसाणऽपि कम्माणि खवेत्ता जीवो अकम्मंसो भवति । त पुण सम्महंसण-चरित्त-तवो-विणएहिं खवेति, ण मिच्छादंसणअण्णाण-अविरतीहि । एतमट्ठं मि ए चुते त्ति जो मियदिट्ठंतो भणितो [सूत्रगा० ३२] । यथा मृगः पागं प्रति अभिसर्पन् प्रचुरत्तणोदकगोचरात् स्वैरप्रचाराद् वनसुखाद् भ्रष्टः मृत्युमुखमेति एवं ते वि णियतिवादिणो ॥ १२ ॥

15 ३९. जे तेतं णाभिजाणंति मिच्छादिट्ठी अणारिया ।

मिगा वा पासवद्धा ते घायमेसंतऽणंतसो ॥ १३ ॥

३९. जे तेतं णाभिजाणंति० सिलोगो कंठो ॥ १३ ॥ णियतिवादो गतो । इदाणि अण्णाणियवादिदरिसणं-अण्णाणेण वा कतो कम्मोवच्यो ण भवति तत्प्रतिषेधार्थमपदिश्यते—

४०. माहणा समणा एगे सव्वे णाणं सयं वदे ।

20 सव्वलोगंसि जे पाणा ण ते जाणंति किंचणं ॥ १४ ॥

४०. माहणा समणा एगे० सिलोगो । माहणा णाम धीयारा । समणा समणा एव । एगे णाम ण सव्वे, जो अण्णा-णियवादी, अहवा अन्हतणए मोत्तुण ते सव्वे वि अप्पणो सपक्खं पससता भण्णंति । सव्वलोगंसि जे पाणा ण ते जाणंति किंचणं, अस्मान् मुक्त्वा सर्वलोकेऽपि वादिनः सर्वप्राणभृतो वा येऽस्मद्गर्जनव्यतिरिक्ता ण ते जाणंति ससार मोक्खं वा ॥ १४ ॥ ते हि मिच्छादिट्ठिणो सद्भाववुद्ध्याऽपि यथा स्वान् स्वान् कुसमयान् प्ररुपयन्तः न तत्र सद्भावं विन्दन्ति । दृष्टान्तः—

25 ४१. मिलक्खू अमिलक्खुस्स जंहा वुत्ताणुभासती ।

ण हेतुं से वियाणेति भासियं तऽणुभासती ॥ १५ ॥

४१. मिलक्खू अमिलक्खुस्स० सिलोगो । यथा कश्चिद् म्हेच्छयुवा केनचिद् वृद्धेणाऽऽचार्येण पथि गृहे वाऽप-दिष्टः—पुत्र ! कुत आगम्यते ? । ण हेतुं से वियाणेति त्ति यदर्थं तद् वचोऽभिहितम्, दृष्टि-मुखप्रसादादिभिराकारैः परि-शुद्धाकार ज्ञात्वा किन्तु तमेव भाषितं प्रत्यनुभाषते । अथवा पृष्टः किञ्चित् तत्त्वं पृच्छतः सोऽपि तथैवाऽऽह । आर्यकुमारको 30 वा पित्राऽपदिष्टः—भण पुत्र ! सिद्धम् । एष दृष्टान्तः ॥ १५ ॥

४२. एवमण्णाणिया नाणं वयंता वि सयं सयं ।

णिच्छयत्थं ण जाणंति मिलक्खू व अवोधिए ॥ १६ ॥

४२. एवमण्णाणिया नाणं० सिलोगो । एवं अवधारणे । निश्चयार्थो नाम यथा भावोऽवस्थितः तद् आत्मादि-
पदार्थान् दर्शयन्तोऽप्यन्येषां अचित्रकालाभिज्ञा इव न सद्भावतो वदन्ति । तदेवोदाहरणं—मिलक्खू व अवोधिए,
अवोधिः अज्ञानमित्यर्थः ॥ १६ ॥ स एवं तेषाम्—

४३. अण्णाणियाण वीमंसा णाणे णेव णियच्छति ।

अप्पणो य परं नालं कुतो अण्णाऽणुसंसिउं ॥ १७ ॥

४३. अण्णाणियाण वीमंसा० सिलोगो । सशयः सन्देहो वितर्कः ऊहा वीमंसेत्यनर्थान्तरम् । तेषां हि असर्वज्ञत्वादसौ
वीमंसा प्रत्यक्षेष्वपि तावत् पृथिव्यादिषु संदिह्यते किं पुनरात्मादिषु अप्रत्यक्षेषु ? । तदेवं सा वीमंसा इह निश्चयज्ञाने न
नियच्छति न युज्यते, न घटत इत्यर्थः । स एवं संदिग्धमतिस्तावदात्मानमपि न शक्नोति प्रत्याययितुं कुतस्तर्हि परम् ? 10
संसारतो वा समुद्भूतम् ? ॥ १७ ॥ एवं ते मिच्छादिद्विणो तदुपदिष्टमनुपदिष्टं वा मिच्छादंसणं पडिवज्जति । उदाहरणम्—

४४. वणे मूढे जधा जंतू मूढ-मूढाणुगामिए ।

दुहतो वि अकोविता तिव्वं सोयं णियच्छति ॥ १८ ॥

४४. वणे मूढे जधा जंतू० सिलोगो । जधा कोइ महति वणे दिसामूढेण भण्णति—भ्रातः ! कतरस्यां दिशि
पाटलपुत्रम् ? इति । तेनापदिश्यते—अहं ते तत्र नयामीति । ततो सो तेण सह पडितो । तौ हि मूढ-मूढानुगामिनौ दुहतो वि 15
अकोविता, दुहतो णाम तावेव द्वौ । अधवा—“उभयो वि ण याणंति” कुतो गम्यते आगम्यते वा ? किं वा गतमवशिष्टं वा ? ।
अकोविया णाम अयाणगा । तिव्वं सोयं णियच्छति, तीव्रं नाम अत्यर्थम्, पर्वता-ऽश्म-सरित्-कन्दरा-वृक्ष-गुल्म-लता-वितान-
गहनं श्रवन्ति तेनेति श्रोतं भयद्वारमित्यर्थः, नियतमनियतं वा गच्छति नियच्छति । अधवा खंधावारेण महासत्त्ववाहेण कोइ
अग्निमदेसिओ गहितो, सो य दिसामूढताए अण्णतो णेइ, तत्थ जे मज्झिम-पञ्चिमा ते जाणंति, अग्निमगा ण जाणंति पंथमिति,
ते वि मूढा मूढाणुगामिया दुहतो वि अकोविया ॥ १८ ॥ भणितो दिसामूढदिहंतो । इदाणि अंधदिहंतो भण्णति— 20

४५. “अंधे अंधं पंहं णेति दूरमद्वाण गच्छती ।

आवज्जे उप्पधं जंतो अदुवा पंथाणुगामिते ॥ १९ ॥

४५. अंधे अंधं पंहं णेति० सिलोगो । जधा कोइ अंधो अद्वाणे अद्वाणद्वाणे वा किंचि अन्धमेव समेत्य ब्रवीति—
अहं ते अभिरुयित गामं णगरं वा णेमि त्ति तेण संधं पडितो । गच्छति दूरमद्वाणं ति नासौ जानाति यत्र वस्तव्यं यातव्यं
वा इत्यतस्तस्य तदपरिमाणमेव अध्वानमित्यतो दूराध्वानम् । आवज्जे उप्पधं जंतो, स एव पथेणं पत्थितो वि क्षणान्तर पादस्पर्शेन 25
गत्वा उत्पथमापद्यते यत्र विनाग प्राप्नुते प्रपात-कण्टका-ऽहि-श्वापदादिभ्यः, अथवा यदृच्छया पन्थानमेवानुपतति । अधवा
अन्धलएहिं बहुगेहिं दिहंतो—बुगाहेतूण अन्धलया पव्वय परियंचावेतूण अगिह पच्छिहयस्स लाएउ पलाओ धुत्तो । ते वि
‘इच्छितव्य वयं भूमि वच्चामो’ त्ति तत्येव भमंति, सेसं तं चेव । “आवज्जे उप्पधं जंतू” धुणाक्षरवत् ॥ १९ ॥

एते दिहंतो दव्वदिसामूढेण चक्षुअंधेण य वुत्ता । तत्समवतारः—

१ वयतो खं १ ॥ २ णिच्छयत्थं ख २ पु १ पु २ ॥ ३ अवोहिया वृ० दी० । अवोहितो ख १ । अवोहिण ख २ पु १ पु २ ॥
४ अन्नाणे नो नियच्छती ख १ वृ० दी० । णाणे णेव नियच्छती ख २ । णाणे णो व नियच्छती पु १ पु २ ॥ ५ “सासया पु १
पु २ ॥ ६ मूढे णेयाणुगामिए ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ दो वि एए अकुविया तिव्वं ख २ । दो वि एए अकोवीया
तिव्वं पु १ पु २ । दो वि अकोविया संता तिव्वं वृ० दी० । उभयो वि ण याणंति तिव्वं चूपा० । ८ निगच्छती ख १ ॥
९ “नुगमितो दु” चूसप्र० ॥ १० अधो अंधं पंहं णितो दूरं ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ११ जंतू ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी०
चूपा० ॥ १२ अहवा ख २ पु १ पु २ ॥ १३ सह इत्यर्थः ॥

४६. एवमेगे णियायट्ठी धम्ममाराहगा वयं ।

अदुवा अधम्ममावज्जे ण ते सव्वज्जगं वए ॥ २० ॥

४६. एवमेगे णियायट्ठी० सिलोगो । एवं अवधारणे । एगे ण सव्वे, भावदिसामूढा भावंधा य । नियतो नाम मोक्षः, नियतो नित्य इत्यर्थः, नियाकेन यथार्थः स भवति नियाकार्थः । वयमेव धर्माधिकाः नान्ये । ते एवंप्रतिज्ञाः अपि अधम्ममावज्जे, अपिपदार्थः सम्भावने । मूलपाठस्तु “अदुवा अधम्ममावज्जे” अदुवा णाम स्मरणार्थमेव, अप्येवं अधर्ममापद्यन्ते, यथाशक्त्या आरम्भप्रवृत्ता धर्मायोत्थिता अधर्ममेव आपद्यन्ते । येऽपि च कष्टतपःप्रवृत्ता आजीविकादयः तेऽपि धर्मं अधर्मानुबन्धिन प्राप्य पुनरपि गोशालवत् ससारायैव भवन्ति । ण ते सव्वज्जगं वए, सव्वज्जगो णाम संजमो, सर्वतो ऋजुः अकुटिलः निरुपधः, न कस्याच्चिदवस्थायामकल्पानुज्ञानमैलिनो भवतीति ॥ २० ॥

पुनरपि विशेषोपलम्भात् स एवार्थ उपसंह्रियते—

10

४७. एवमेगे वितक्काहिं णो अण्णं पज्जुवासिया ।

अप्पणो य वितक्काहिं अयमंजुं हि दुम्मती ॥ २१ ॥

४७. एवमेगे वितक्काहिं० सिलोगो । उक्तं हि—

पुव्वभणितं [तु] जं [एत्थ] भण्णती तत्थ कारणं अत्थि । पडिसेधमणुण्णा कारणं विसेसोवल्लभो वा ॥ १ ॥

[कल्पलघुभाष्ये गा० २५५४]

15

अथवा द्वौ दृष्टान्तावुक्तौ, उपसहारावपि द्वावेव । एवं अवधारणे । एते इति ये उक्ताः परतन्त्रतीर्थकराः । वितको मीमांसेत्यनर्थान्तरम् । एवं स्यादिति, ते तु नान्यं पर्युपासितवन्तः, अन्ये नाम ये छद्मस्थलोकादुत्तीर्णाः सर्वज्ञाः सर्वदर्शिनः । तानुपास्य अप्पणो य वितक्काहिं चशब्दादन्यमतेश्च, यथा व्यासः अमुकेन ऋषिणा एवमुक्तमितिहासमानयति, यथा कणादोऽपि महेश्वरं किलाऽऽराध्य तत्प्रसादपूतमनाः वैशेषिक[मत]मकरोत् । एतैरात्मवितर्कैः परोपदेशैश्च यथास्वं अयमस्मिन् मार्गः ऋजुः अक्रजुर्वा । शेषाः प्रदुष्टमतयो दुर्मतयः ॥ २१ ॥

20

४८. एवं तक्काए साधेता धम्मा-धम्मो अक्कोविदा ।

दुक्खं ते णातिवट्ठंति सउणी पंजरं जधा ॥ २२ ॥

४८. एवं तक्काए साधेता० सिलोगो । एवं अवधारणे । स्वमतिवितर्कमिः साधयन्तः योजयन्तः कल्पयन्त इत्यर्थः । धर्मो नाम यथाद्रव्य-पर्याय-स्वभावावस्थानम्, विपरीतोऽधर्म इति । अथवा धर्मोऽभ्युदय-नैःश्रेयसिकः सुखकारणमिति, दुःखकारणमधर्मः, तत्र अक्कोविदा धर्मा-धर्माकोविदाः, असम्बुद्धा इत्यर्थः । दुक्खं ते णाति०, दुःखं संसारो तं नाति-वर्त्तन्ते, न उत्तरंतीत्यर्थः । अथवा कारणे कार्यवदुपचार कृत्वाऽपदिश्यते ससार-दुःखकारणमधर्मः । दिट्ठंते—सउणी पंजरं जधा, यथा शुकः कोकिला मदनशिलाका द्रव्यपञ्जर नातिवर्त्तते एवमिमे परतित्थिया दुक्खविमोक्खकारिणो भावपञ्जर नाति-वर्त्तन्ते । “तिउट्ठंति” त्रोटयन्ति अतिवर्त्तन्ते वा ॥ २२ ॥ त एवं परतन्त्राः—

४९. सयं सयं पसंसंता गंरहंती परं वदिं ।

जे उ तत्थ विउस्संति संसरंते विउस्सिया ॥ २३ ॥

१ अहवा अधम्मं पु १ पु २ । अपि अधम्मं चूपा० ॥ २ सव्वज्जुयं ख २ पु १ पु २ । सव्वज्जयं ख १ ॥ ३ मालिनो चूमप्र० ॥ ४ नो यऽण्णं ख २ पु २ । नो य ण पु १ । नो परं वृ० वी० ॥ ५ मंजुहिं ख २ पु १ पु २ ॥ ६ एते इति एगे इत्यस्य रूपान्तरम्, एते एके इत्यर्थः । सूर्यप्रज्ञप्तिपत्रे हि एतद् रूपं प्राचुर्येण दृश्यते ॥ ७ न्यासः चूमप्र० ॥ ८ अयस्मिन् चूमप्र० ॥ ९ अकुट्टिया ख २ । य कोविया पु १ ॥ १० णाइटुट्ठंति वृ० वी० । ण तिउट्ठंति चूपा० । णातिउट्ठंति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ गरहंता य परं वदिं ख १ । गरहंता परं वयं ख २ । गरहंता परं वदिं पु १ पु २ ॥ १२ संसारं ते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १३ वि उसिया ख १ वृपा० वीपा० ॥

४९. सयं सयं पसंसता० सिलोगो । खं खं नाम आत्मीयमात्मीयं प्रशंसन्तः स्तुवन्तः ख्यापयन्तः—इदमेवैकं सत्यमिति, नान्यमतानि । गर्हन्ति परेषां वचनानि दोषं प्रकटीकुर्वन्ति । एवं ते परस्परविरुद्धदर्शनाः कुसमयतीर्थकराः मुमुक्षवोऽपि न संसारपञ्जरमतिवर्त्तन्ते । येऽप्यन्ये तानाश्रितास्तेऽपि जे उ तत्थ विउस्संति, विशेषेण उस्संति इदमेवैकं तत्त्वमिति विशेषेण उच्छ्रयंति गन्धेण उस्सतीति, ते संसरंतो विउस्सति ॥ २३ ॥ अण्णाणिया वादी परिसमत्ता । इदानीं यत् “कर्म चतुर्विधं चयं ण गच्छति” त्ति णिञ्जुत्तीए [नि० गा० २८] वुत्तं शाक्यानां तत्परुपणार्थमपदिश्यते—

५०. अधावरं पुरक्खायं किरियावादिदरिसणं ।

कम्मचिंतापणट्ठाणं दुक्खक्खंधविवद्धणं ॥ २४ ॥

५०. अधावरं पुरक्खायं० सिलोगो । अथेत्ययं निपातः पूर्वप्रकृतापेक्षः । तेभ्यः समयेभ्यः प्रकृतेभ्यः अथ इदमपरं पूर्वमाख्यातं पुरक्खायं । त एवं ब्रुवते—“गंगावालििकासमा हि बुद्धाः, तैः पूर्वमेवेदमाख्यातम्” । अथवा पुराख्यातमिति पूर्वेषु मिथ्यादर्शनप्रकृतेष्वामाख्यातम् । अथवा प्रख्यात पुराख्यातम् । क्रिया कर्मेत्यनर्थान्तरम्, कर्मवादिदर्शनमित्यर्थः, 10 विगतं वीभत्सं वा दर्शनम्, अशोभनमित्यर्थः । कम्मचिंता णाम यथा येन यस्य येषु च हेतुषु प्रवर्त्तमानस्य कर्म वध्यते ततो कर्मचिन्तातः प्रनष्टाः । अथवा अतिकर्माभीरुत्वात् तैः कर्माश्रवाः केचिदवन्धायापदिष्टाः, तत् तेषां कुदर्शनं दुःखस्कन्धविवर्द्धनम्, कर्मसमूहवर्द्धनमित्यर्थः, तेषां हि अविज्ञानो[प]चितं ईर्यापथं स्वप्नान्तिकं च कर्म चय न यातीत्यतस्ते कम्मचिंतापणट्ठा । स्यात्—कथं पुनरुपचीयते?, उच्यते, यदि सत्त्वश्च भवति १ सत्त्वसज्ञा च २ सञ्चिन्त्य सञ्चिन्त्य ३ जीविताद् व्यपरोपणं प्राणातिपातः ४ । अत्र भङ्गाश्चत्वारः—जीवो जीवसण्णा य, जीवो नजीवसण्णा य०, प्रथमे भङ्गे बन्धः, 15 त्रिष्वबन्धः । अथवा सत्त्वश्च भवति १ सत्त्वसज्ञा च २ सञ्चिन्त्य सञ्चिन्त्य ३ जीविताद् व्यपरोपणम् ४, चतुसु पदेसु सोलस भंगा, पढमे बधो, सेसेसु अवंधो ॥ २४ ॥ अधवा—

५१. जाणं काएणं णाऽऽउट्ठे अवुहो जे य हिंसती ।

पुट्ठो वेदेति परं अवियत्तं खु सावज्जं ॥ २५ ॥

५१. जाणं काएणं णाऽऽउट्ठि (ट्ठे)० सिलोगो । जानानः सत्त्वं यदि कायेण णाऽऽउट्ठति । कायाउट्ठणं णाम जिघांसया 20 उत्थान हृत्थ-पादादिव्यापारो । स एवमणाउट्ठमाणो जइ वि हिंसति तथा वि अवंधगो । अवुहो जे य हिंसति त्ति, माता प्रसुप्ता पुत्रं मारयति स्तनेन मुखमावृत्य, अन्यतरेण वा गात्रेण । अधवा स एव अवुहो बालको यदा पिपीलिकादीन् सत्त्वान् घातयति माता-पितरौ किञ्चिदवचनं ब्रवीति न चास्य कर्मोपचयो भवति । यद्यपि च कश्चिद् भवति स तद्यथाऽस्माकमीर्यापथं तथा पुट्ठो वेदेति परं, पुट्ठो णाम स्पृष्टमात्र एव तत् कर्म वेदेति, मुञ्चतीत्यर्थः । अव्यक्तं नाम सूक्ष्मतन्तुबन्धनवत् शीघ्रमेव लिखते । सह अवधेन सावद्यम् ।

अथवा जानन्निति पढमिन्नस्य बुद्धस्य हिंसतोऽपि पापं न वध्यते, काएणं णाऽऽउट्ठति त्ति स्वप्नान्ते घातयन्नपि सत्त्व न कायेन आउट्ठति, न समारभते इत्यर्थः । अवुहो णाम अप्रबुद्धेन्द्रियो बालः, सो हिंसादिकर्मसु वर्त्तमानोऽपि अवन्धक एव । अधवा अवुधो बालश्च यश्च पथि वर्त्तते, न च पथ्युपयुक्तः, असावपि अवुध्यमानो यानि सत्त्वानि व्यापादयति नानयोः पापोपचयो भवति । पुट्ठो वेदेति परं, एतानि चउरो वर्जयित्वा योऽन्यः स स्पृष्टः कर्मणा भवति, वध्यते इत्यर्थः, त णियमा वेदयति । चतुर्भ्यो बन्धहेतुभ्यः परत इत्यर्थः, तच्चाव्यक्तं सावद्यम्, अमूर्त्तमित्यर्थः, अथवाऽव्यक्तं तेषां त्रिकोटीशुद्धं 30 मासमपि भक्ष्यम्, अन्यथा त्वभक्ष्यमित्यतोऽव्यक्तं स्यात् ॥ २५ ॥ कथं पाप वध्यते?, उच्यते—

१ °वाईण दरि° ख २ ॥ २ संसारपरिवहणं ख १ । संसार[स्स वि]वद्धणं वृषा० । संसारस्स पवहणं खं २ पु १ पु २ दी० । दुक्खक्खंधविवद्धणं इति चूर्णं वृत्तिकृत्यम्मतस्तु पाठो नोपलब्ध कुत्राऽप्यादर्शः ॥ ३ अविज्ञोपचित इति वृत्तौ ॥ ४-५ सञ्चित्य सञ्चित्य वा० मो० ॥ ६ °ण[ऽ]णाउट्ठी खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ ज च हिं° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ जानंति त्ति (जाणंति) चूसप्र० ॥ ९ हिंसतोऽपि पु० विना ॥ १० °ण अणाउट्ठिति चूसप्र० ॥ ११ हिंसादि° पु० च० ॥

५२. संतिमे तयो आदाणा जेहिं कीरइ पावगं ।

अभिकम्माय पेसाय मणसा अणुजाणिया ॥ २६ ॥

५२. संतिमे तयो आदाणा० सिलोगो । संतीति विद्यन्ते । आदानं प्रसूतिराश्रयो वा । यैः क्रियते पापं कर्म, तं च अभिकम्माय पेसाय अभिमुखं क्रम्य अभिक्रम्य स्वयं घातयित्वेत्यर्थः, प्रेष्य नाम अन्यैः कारयित्वा, हतं हन्यमानं वा मनसाऽनुजानन्ति ॥ २६ ॥

५३. एते तु ततो आदाणा जेहिं कीरइ पावगं ।

एवं भावणसुद्धीए णेव्वाणमभिगच्छती ॥ २७ ॥

५३. एते तु ततो आदाणा० पुव्वद्वं कंठं । एवं भावणसुद्धीए, भावयन्ति तां भाव्यते वाऽनयेति भावना । शुद्धिर्नाम नात्र विचिकित्सामुत्पादयन्ति ॥ २७ ॥ किञ्च—एव तस्य भावनाशुद्धात्मनः त्रिकोटीशुद्धभोजिनः यद्यपि कश्चित्—

५४. पुत्तं पि ता समारंभ आहारद्वमसंजते ।

भुंजमाणो वि मेधावी कम्मुणा णोवलिप्पते ॥ २८ ॥

५४. पुत्तं पि ता समारंभ० सिलोगो । अपि पदार्थसम्भावने । उक्तं हि—

“प्राणिनः प्रियतराः पुत्राः” [] ।

तेन पुत्रमपि तावत् समारभ्य, समारम्भो नाम विक्रीय मारयित्वा तन्मांसेन वा द्रव्येण वा, किमंग णरपुत्रं शूकरं वा छागलं वा आहारार्थं कुर्याद् भक्त भिक्षुणं ? । असंजतो णाम भिक्षुव्यतिरिक्तः, स पुनरुपासकोऽन्यो वा । त च भिक्षुः त्रिकोटिशुद्धं भुञ्जानोऽपि मेधावी कम्मुणा णोवलिप्पते । तत्रोदाहरणम्—

उपासिकाया भिक्षुः पाहुणओ गतो । ताए लावगो मारेऊण ओवक्खडेत्ता तस्स दिण्णो । घरसामिपुच्छा । अहो ! णिग्धिणं त्ति । तावे तेण भिक्षुणा कृतकशूल कृतम् । मा कप्पारेण, हस्ताभ्यां गृहीत्वा स्वेदय, माऽङ्गारानिति, त्वमेव दहसे नाहम्, एवं मत्कृते घातक एव वध्यते, नाहम् ॥ २८ ॥ एषामुत्तरम्—

५५. मणसा जे पदुस्संति चित्तं तेसिं ण विज्जती ।

अणवज्जं अतथं तेसिं ण ते संवुडचारिणो ॥ २९ ॥

५५. मणसा जे पदुस्संति० सिलोगो । पूर्वं हि सत्त्वेषु निर्घृणतोत्पद्यते, पश्चादपदिश्यते—यः परः जीववह करोति न तत्र दोषोऽस्तीति । ते हि पुण्यकामकाः मातुरपि स्तन छित्त्वा तेभ्यो ददति । अप्रदुष्टा अपि मनसा दुष्टा एव मन्तव्याः य उद्देशकृतं भुञ्जते । एवं तेषां सङ्गभक्तादिषु मत्स्याद्यशनेषु च मूर्च्छितानां ग्रामादिव्यापारेषु च नित्याभिनिविष्टानां कुलचित्तं न विद्यते, अशोभनं चित्तं व्याकुल वा तदचित्तमेव, यथा अशीलवती । लोकेऽपि दृष्टम्—व्याकुलचित्ता भवति (भणति)—अविचित्तओ हं । एवं तेषां सावद्ययोगेषु वर्तमानानां अणवज्जं अतथं तेसिं, न तहं अतहं, नास्तीत्यर्थः । का तर्हि भावना ? , न तेषामनवद्ययोगोऽस्ति, नित्यमेव हि ते असवुडचारिणो बन्धहेतुषु वर्तन्ते, असंवृतत्वात्, ते हि तत्प्रदोष-निहव-मात्सर्यादिप्राश्रवद्वारेषु यथास्व वर्तमानास्तदनुत्पन्नमेव च यथापरिणामं कर्म वध्नन्ति । दव्वसवुडा पावसियाल-चौरादयः, भावसवुडा साधवः । संवृतचारिणो नाम संवृतः सयमोपक्रमः तच्चरणशीलः संवृतचारी ॥ २९ ॥

१ अहिकम्माय ख १ पु १ ॥ २ भावविसोहीए ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ नेव्वाणं अहिगच्छती ख १ ॥ ४ “पिता” जनक ” इत्येकपदत्वेन वृत्ति-दीपिकाया व्याख्या ॥ ५ ख १ ख २ पु १ पु २ आदर्शेषु चूर्णिप्रतीके च समारंभ इत्येव पाठो वर्तते । ऋ—तृतीयोद्देशप्रारम्भोक्त्यानिर्णयामेतत्पाठोद्धारणे पुन समारंभ इति पाठोऽस्ति, दृश्यता पत्र ३५ ॥ ६ आहारेज्ज असं० ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ य ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ “पुत्रं” अपत्यं “पिता” जनक. “समारभ्य” व्यापाद्य” इति वृत्तिकृतो दीपिका-द्वयश्च व्याख्या ॥ ९ णिक्खिण चूनप्र० ॥ १० नित्याभिनिविष्टानां चूर्णप्र० ॥

५६. इच्चेताहिं दिट्ठीहिं सातागारवणिस्सिता ।

‘हियं ति मण्णमाणा तु सेवंती अहियं जणा ॥ ३० ॥

५६. इच्चेताहिं दिट्ठीहिं० सिलोगो । इति उपप्रदर्शनार्थः । एताहिं ति इहाध्याये या अपदिष्टा नियतिकाद्याः । सातागारवो नाम शरीरसुखं तत्र निःसृताः (निःश्रिताः) अज्जोववण्णा इत्यर्थः । हियं ति मण्णमाणा एवमस्माकं हितं भविष्यतीति मूर्खास्तु एतद् अहितमेव सेवन्ते ॥ ३० ॥ अथवा अस्मिन्नर्थेऽयं दृष्टान्तः—

५७. जंघा आस्साविणिं णावं जातिअंधो दुरूभिया ।

इच्छंतो पारमागंतुं अंतरा य विसीयति ॥ ३१ ॥

५७. जंघा आस्साविणिं णावं० सिलोगो । आश्रयतीति आश्राविणी अकतकोट्टा भुण्णकोट्टा वा । जात्यन्धग्रहणं नासौ नावामुखं पृष्ठं वा जानीते, यो वा अवल्लक-पत्रादेरुपकरणस्य यथोपयोगः । स एवमिच्छन्नपि पारं समुद्रपारं वा अन्तरा विपीदति सप्लव एव ह्रियते निमज्जते वा । सो हि णिच्छिडुं पि ण सक्केइ वट्ठावेतुं, किमंग पुण सयच्छिडुं ? ॥ ३१ ॥ 10
एस दिट्ठंतो । उवसहारो एसो—

५८. एवं तु समणा एगे मिच्छादिट्ठी अणारिया ।

संसारपारमिच्छंता संसारे अणुपरियट्ठंति ॥ ३२ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ वित्तिओ उद्देसओ सम्मत्तो २ ॥

५८. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एवं अनेन प्रकारेण । तुः विशेषणे । [एगे] अस्मान् मुक्त्वा मिच्छादिट्ठी 15 अणारिया णाम चरित्ताणारिया अणारियाणि वा कम्माणि कुर्वन्ति । ते संसारपारमिच्छंता संसारे चेवऽणुपरियट्ठंति । अवि णाम सो जातिअंधो देवतापभावेण वा अण्णेण वा के[ण]इ उत्तारिजेज्ज, ण या मिच्छादिट्ठी ससारादुत्तरंति ॥ ३२ ॥

॥ वित्तिओ उद्देसओ सम्मत्तो १-२ ॥

[समयज्जयणे तइओ उद्देसओ]

समयाधिकारोऽनुवर्तते एव । तत्र प्रथमे द्वितीये च कुट्टट्ठिदोपा अभिहिताः । तृतीये तेपामेवाऽऽचारदोपा अभि-20 धीयन्ते । अथ द्वितीयावसाने सूत्रम्—“पुत्तं पि ता समारब्भ आहारदुमसंजते” [सूत्रगा० ५४] आचारदोप उक्तः, इहापि स एवाऽऽचारदोपोऽभिधीयते दृष्टिदोपाश्च । तेपामेव तेरासिगवत्तवत्तं च भणिहिति इत्यतोऽपदिश्यते—

५९. जं किंचि उ पूतीकडं संह्वी आगंतु ईहियं ।

सहस्संतरकडं भुंजे दुप्पक्खं चेव सेवति ॥ १ ॥

५९. जं किंचि उ पूतीकडं० सिलोगो । यदिति अणिदिट्ठस्स णिदेसो । किंचिदिति यदाहारिम उवधिजात वा । 25 पूतिग्रहणादाधाकर्मणि गृहीतं आधाकर्मिकम्, एव हि पूति यदि च तदवयवोऽपि वर्तते । कथं तर्हि आधाकर्म तद्ग्रहणाच्च

१ सरणं ति मण्णमाणा सेवंती पावंगं जणा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । दीपिकाया जणा म्याने नरा इति पाठो वर्तते ॥ २ जह ख १ ॥ ३ आस्साविणिं ख २ पु २ । अस्साविणिं पु १ ॥ ४ इच्छई पारमागंतुं ख २ वृ० दी० । इच्छेज्ज पारमागंतुं ख १ । इच्छेज्जा पारमागंतुं पु १ पु २ ॥ ५ इच्छदिट्ठी ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ पारकंखी ते संसारं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ प्रथमस्य द्वितीयः ख २ पु १ पु २ ॥ ८ उत्तारेज्ज पु० ॥ ९ किंचि वि पूं ख १ ख २ पु १ । किंची पूं पु २ ॥ १० संह्वीमागंतुमीहियं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ सहस्संतरियं भुंजे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १२ दुप्पक्खं ख २ पु १ पु २ ॥ १३ यथाऽऽहां चूसणं ॥

सर्वा अविशोधिकोदिगृहीता ? , “एगग्गहणे गहण” ति काउं तज्जातियाण सव्वेसिं तिणिण विसोधिकोडी वि गहिता । श्रद्धा अस्यास्तीति श्राद्धी, आगच्छन्तीत्यागन्तुकाः, तैः श्राद्धीभिरागन्तूननुप्रेक्ष्य प्रतीत्य उवक्खडियं । अधवा सद्धिं त्ति जे एगतो वसति तानुदिश्य कृतम्, तत् पूर्व-पश्चिमानां आगन्तुकोऽपि यदि सहस्संतरकडं भुंजे दुपक्खं णाम पक्षौ द्वौ सेवते, तद्यथा-गृहित्वं प्रव्रज्या च । अम्हंतणओ वि जो असुद्धं भुजति सो वि दुपक्खं सेवति । कथं ? दव्वतो लिगं भावतो असंजतो । ५ एवं ते प्रव्रजिता अपि भूत्वा आधाकर्मादिभोजने गृहस्था एव सम्पद्यन्ते ॥ १ ॥

६०. तमेवं अविजाणंता विसमंसि अकोविता ।

मच्छा वेसालिया चेव उदगस्स अभिआगमे ॥ २ ॥

६०. तमेवं अविजाणंता० सिलोगो । तमिति निर्देशे, यथोद्दिष्टमेतदर्थं एवं अनेन प्रकारेण मूलगुणे उत्तरगुणे तदुप-घातं च अविजाणंता अविशुद्धभोगदोषेण । जथा—“आधाकम्मणं भंते । भुंजमाणे किं पकरेति किं चिणाति०” । [भगवती श० १ १० उ० ९ सू० ७८, श० ७ उ० ८ सू० २९८] । विसमो णाम वं-मोक्खो, कम्मवंधो वि विसमो, जतो एकेकं कम्ममणेगप्पगारं अणेगेहि च पगारेहिं वज्जते अतो विसमंसि अकोविता, असम्बुद्धा इत्यर्थः । ते अयाणागा प्रत्युत्पन्नगृद्धाः अनागतदोष(पा)-दर्शनाद् आधाकर्मादिभिर्दोषैः कर्मवद्धा ससारे दुःखमाप्नुवन्ति । मच्छा वेसालिया चेव, विशालः समुद्रः, विशाले भवाः वैशालिकाः बृहत्प्रमाणाः, अथवा विशालकाः वैशालिकाः । पठ्यते च—“मच्छे वेतालिए चेव” वैताली कूलमिष्यते, लोकसिद्धमेवैतदभिधानम्, यथा—पूर्ववैताली दक्षिणाऽपरेति । सामुद्रकूलोद्भवो स वैशालिको वैतालीकूलो वा मत्स्यः १५ सामुद्रकैर्वीचिप्रहारैर्मत्स्यैर्वहद्भिर्न वाध्यते, स कथञ्चिदेव ततो निरुपसर्गान्निष्कण्टकात् समुद्रवेलया निसृष्टकायः यान्तरुह इव पुमान् परप्रयोगेन अनुद्यमानः स दूरमपहतः । उदगस्स अभिआगमे त्ति, उदगस्य अभ्यागमो नाम समुद्रान्निस्सरणम्, केचित्तु पुनः प्रवेगः ॥ २ ॥ स एवं शरीरसुखाय अजानानस्तत्रापायान्—

६१. उदगस्सऽप्पभावेणं सुंक्कंसि घंतमेति तु ।

ढंकेहि य कंकेहि य आमिसासीहि ते दुही ॥ ३ ॥

६१. उदगस्सऽप्पभावेणं० सिलोगो । अप्पभावो णाम उदगस्स अल्पभावः, प्रत्यावृत्ते उदगे शुष्का एव वालुका संवृत्ता पङ्क्तो वा । अथवा अर्पस्स भावः अप्पभावः, स्तोक इत्यर्थः, स च महाकायत्वान्न तत्र शक्नोति तर्तुम्, परिवर्त्तमानो वा नदीमुखे लग्यते, एवं अप्पकातो वि । घंतंमेतीति घनघातेन वा अन्तं करोतीति घन्तः, “कर्मवत् कर्मकर्त्ता” इति कृत्वाऽपदिश्यते—स्वयमेवासौ घातारं एति प्राप्नोतीत्यर्थः । अथवा घंतो णाम मच्चू तं मच्चुमेति । कैः ? उच्यते—ढंकेहि य कंकेहि य० सिलोगो पच्छद्वं । एतेनान्ये आमिपाशिनः शृगाल-पक्षि-मनुष्य-भार्जारादयः क्रुधन्ति तत्रैव । यदृच्छया च २५ केचित् पुनः वीचीमासाद्य वर्द्धमाने च उदके समुद्रेव विशन्ति । दुहिं त्ति तैस्तीक्ष्णतुण्डैः पिशिताशिमिरश्यामानास्तीव्रं दुःखमनुभवन्तो अट्टदुहट्टवसट्टा मरन्ति । एस विट्ठतो ॥ ३ ॥

६२. एवं तु समणा एगे वट्टमाणसुहेसिणो ।

मच्छा वेसालिया चेव “घंतमेसंतणंतसो ॥ ४ ॥

६२. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एवं अनेन प्रकारेण वर्त्तमानमेव जिह्वासुखमिच्छन्ति अण्णउत्थिया पासत्थादयो ३० वा एगे समुद्रमुत्तरितु अविशुद्धाणि आहारादीणि गवेसता जथा मच्छा एगभविं मरणं पावेति एवमणेगाणि जीइतव्व-मरितव्वणि पावति । एवं पासत्थादयो वि जोर्तेण्वा ॥ ४ ॥

१ तमेव उ १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ अविजाणंता विसमम्मि ख १ ख २ ॥ ३ मच्छे वेतालिए चेव चूपा० ॥ ४ “गस्सऽभि” ख २ पु १ पु २ । “गस्सऽहियागमे ख १ ॥ ५ उदगस्स पभावेणं ख १ पु १ वृ० दी० । “उदकस्य प्रभावेन नदीमुख-नागता” इति वृत्ति-टीपिकाकृत ॥ ६ मुक्खंसि ग्घायमेन्ति उ ख १ । सुक्कम्मि घातमिति उ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ आमिसत्थेहि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ अप्पस्वभावः चूत्तप्र० ॥ ९ अल्पकाय इत्यर्थः ॥ १० घातयतीति चूत्तप्र० ॥ ११ घातं पति पु० ॥ १२ घानमे” ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १३ जनितव्य-मत्तव्यानि ॥ १४ योजयितव्या द्रष्टव्या वा इत्यर्थः ॥

६३. इणमण्णं तु अण्णाणं इहमेगेसिमाहितं ।

देवउत्ते अयं लोगे वंभउत्ते त्ति आवरे ॥ ५ ॥

६३. इणमण्णं तु अण्णाणं० सिलोगो । इदमिति जं भणिहामि जधा लोको उप्पज्जति विणस्सति य । इहेति इहलोगे । एगेसिं ण सव्वेसि । अधवा एगे णाम न ज्ञानसहायाः । तं कहं? देवउत्ते अयं लोगे० सिलोगो [पच्छद्वं] । केइ भणंति—देवेहि अयं लोगे कतो, उत्त इति वीजवद् वपितः आदिसर्गे, पश्चाद्दुक्खवद् विसर्पमानः क्रमगो विस्तर गतः । 5 देवगुत्तो देवैः पालित इत्यर्थः । देवपुत्तो वा देवैर्जनित इत्यर्थः । एवं वंभउत्ते वि तिणि विक्कप्पा भाणितव्वा—वंभउत्तः वंभगुत्तः वंभपुत्त इति वा ॥ ५ ॥

६४. ईस्सरेण कते लोगे पहाणाति तहावरे ।

जीवा-ऽजीवेहिं संजुत्ते सुह-दुक्खसमणिए ॥ ६ ॥

६४. ईस्सरेण कते लोगे० सिलोगो । “ईश ऐश्वर्ये” ईश्वरः प्रभुः महेश्वरोऽन्यो वाऽभिप्रेतः । तथा प्रधानादि 10 अन्ये इच्छन्ति, प्रधानमव्यक्तमित्यर्थः । जीवाश्चाजीवाश्च जीवाजीवाः, तैः जीवा-ऽजीवैः संयुक्तः । सुखं च दुक्खं च सुखदुक्खे, सम् एकीभावेन अन्वितः सुख-दुःखसमन्वितः । अन्वितः अनुगत इत्यर्थः ॥ ६ ॥ तथाऽन्ये इच्छन्ति—

६५. सयंभुणा कते लोगे इति वुत्तं महेसिणा ।

मारेण संथुता माया तेण लोए असासते ॥ ७ ॥

६५. सयंभुणा कते लोगे० [सिलोगो] । स्वयं भवतीति स्वयम्भूः, स तु विष्णुरीश्वरो वा ब्रह्मा वा । इति वुत्तं 15 ति, इतिरिति उपप्रदर्शनार्थः, ‘उत्तं’ कथितमित्यर्थः । महत्कृपी नाम स एव ब्रह्मा, अथवा व्यासादयो महर्षयः, यो वा यस्याभिप्रेतः स तं ब्रवीति महर्षिमिति । एव यो यस्याभिप्रेतः स तं लोककर्तारमिच्छति । केचित् पुनस्त्रयाणामपि साधारण कर्तृत्वमिच्छन्ति । तद्यथा—

एका भूर्त्तिस्त्रिधा जाता ब्रह्मा विष्णुर्महेश्वरः । कर्त्ता विष्णुः क्रिया ब्रह्मा करण तु महेश्वरः ॥ १ ॥

[] 20

तत्र तावद् विष्णुकारणिका ब्रुवते—विष्णुः स्वर्लोकादेकांशेनावतीर्य इमान् लोकानसृजत्, स एव मारयतीति कृत्वा मारोऽपदिश्यते, ततस्तेन मारेण संस्तुता माया । एके ब्रुवते—यदा विष्णुना सृष्टा लोकास्तदा अजरामरत्वात् तैः सर्वा एवेयं मही निरन्तरमाकीर्णा, पश्चादसावतीवभराक्रान्ता मही प्रजापतिमुपस्थिता । नागार्जुनीयास्तु पठन्ति—

अतिवह्नीयजीवा णं मही विण्णवते पभुं ।

ततो से मायासंजुत्ते करे लोगस्सऽभिद्वा ॥

25

ततस्तेन परित्रा[णा]य स्वयं मह्या विज्ञप्तेन ‘मा भूल्लोकः सर्व एव प्रलयं यास्यति इति, भूमेरभावात्’ तां च भयविह्वलाङ्गी अनुकम्पता व्याधिपुरस्सरो मृत्युः सृष्टः । ततस्ते धर्मभूयिष्ठाः प्रकृत्यार्जवयुक्ता मनुष्याः सर्व एव देवेषूपपद्यन्ते स्म । ततः स्वर्गोऽपि अतिगुरुभाराक्रान्तः प्रजापतिमुपतस्थौ, ततस्तेन मारेण संस्तुता माया, मारो णाम मृत्युः, संस्तवो नाम साङ्गत्यम्, उक्तं हि—मातृपुत्रसथवः, मृत्युसहगता इत्यर्थः । ततस्ते मायावहुला मनुष्याः केचिदेकमृत्युधर्ममनुभूय नरकादिषु यथाक्रमत उपपद्यन्ते स्म । उक्तं च—

30

जानन्तः सर्वशास्त्राणि छिन्दन्तः सर्वसंशयान् । न ते तथा करिष्यन्ति गच्छ स्वर्गं न ते भयम् ॥ १ ॥

[]

१ °उत्ति त्ति य २ पु १ पु २ ॥ २ ईस्सरेण कडे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ °जीवसमाउत्ते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० ॥ ४ प्रधानादन्ये चूमप्र० ॥ ५ कडे लोए इती ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ विष्णुसलोकदेकांशे° चूमप्र० ॥

सूय० सु० ६

येन वा मारेण संस्तुता माया वितिया तेण लोए असासते ॥ ७ ॥ अन्ये तु—

६६. माहणा समणा एगे आह अंडकडे जगे ।

असो तत्तमकासी य अयाणंता मुसं वदे ॥ ८ ॥

६६. माहणा समणा एगे० सिलोगो । माहणा धीयारा । समणा साह्यादयः । एगे ण सव्वे । अण्डात् कृतः, ब्रह्मा
५ किलाण्डमसृजत्, ततो भिद्यमानात् शकुनबहोकाः प्रादुर्भूताः । एवमेते सर्वेऽपि लोकोत्पादवादिनः स्वं स्वं पक्षं प्रशंसन्तो
ब्रुवते—असो तत्तमकासी य अयाणंता मुसं वदे, असाविति असावेकः योऽस्मदभिप्रेतः विष्णुरीश्वरो वा तत्त्वं नाम,
असावेय नान्यः लोकमकार्षीत्, जेषास्तु लोकोत्पादमजानन्तो मुसं वदे । अथवा वयं ब्रूमः—ते वराका लोकस्वभावं अया-
णंता मुसं वदे । कथम् ? ज ते वदन्ति—देव-मणुस्सा तिरिक्ख-गारगा सुहिता दुःखिता, राज-जुवराजादि, सुत्थाणि वा विग्ग-
हाणि वा, सुभिक्षाणि वा दुभिक्षाणि वा, सर्वमेतद् विष्णुकृतम् । ये चान्ये तत् सर्वं अयाणंता मुसं वदे ॥ ८ ॥

10 किंच जं ते—

६७. सएण परियाएण लोयं वूया कडेविधिं ।

तत्तं ते णं वि जाणंति णायं णाऽऽसि कयाति वि ॥ ९ ॥

६७. सएण परियाएण, लोयं वूया कडेविधिं० [सिलोगो] । स्वपर्यायो नाम आत्माभिप्रायः अप्पणिज्जो
गमकः, य एव स्वेन पर्यायेण ब्रुवते लोगस्स कडविधी, विधिर्विधान प्रकार इत्यर्थः । तेषामुत्तरम्—तत्तं ते णं वि जाणंति,
15 तस्य भावस्तत्त्वम् लोकसद्भाव इत्यर्थः, यथा उत्पद्यते प्रलीयते च स्वकर्मभिः एतत् तत्त्वं न जानन्तीति । उक्तं हि—“अणंता
जीवघणा उप्पज्जित्ता णिलिज्जंति” [] एवं परित्ता वि इत्यर्थः । कर्मभिरुत्पद्यमानः प्रलीयमानश्च
सन्ततीः प्राप्य नायं नासीत् कदाचिदपि नित्यः, दब्बद्धताए सासतो पज्जवद्धताए असासतो ॥

अथवा सव्व एवाय उत्तरसिलोगो—तेषां कडवादीनां विप्रसृतानि निश्चयं सएण परियाएण वूया लोए कडेविधिं,
अप्पणियाएण परियाओ णाम गमागमवक्तव्यता वूया, लोए कडे वा ण व त्ति ते उ सव्वे कुवादिणो तत्तं ते णं वि जाणंति
20 णायं णाऽऽसि कयाति वि । तत्त्वं यथा भगवद्विरुपदिष्टम्—“किमिदं भंते । लोके त्ति पवुच्चति ? पंच अत्थिकाया” [भग०
श० १३ उ० ४ सू० ४८१] । तथा “दव्वतो णं लोणे ण कयाइ णासि जाव णिच्चे, एव द्दू, भावतो जे जधा भावा पज्जवा
उप्पज्जति विणत्सति च ते पडुच्च अणिच्चो” [भग० श० ११ उ० १० सू० ४२०] । पठ्यते च—“लोकं वूया कडे ति
च” । चगव्वाद्कडे ति च नित्य इत्यर्थः द्रव्यतः, भावं पडुच्च कडे ॥ ९ ॥ किञ्चान्यत्—ते ह्यसर्वज्ञा नैव दुक्ख जाणंति, ण
च दुक्खुप्पाय, नैव तन्निरोधम्, कथं तर्हि लोकोत्पादं ज्ञास्यन्ति ? । कथम् ?—

25 ६८. अमणुणसमुप्पादं दुक्खमेव विजाणिया ।

समुप्पादमयाणंता किह णाहिति संवरं ? ॥ १० ॥

६८. अमणुणसमुप्पादं० सिलोगो । अमणुणो णाम असजमो, न हि कस्यचिदसजमतत्त्वं परेणाऽऽत्मनि क्रिय-
माणमिष्टम् इत्यतः असौ दुष्टाशीविषवत् सर्वस्यैवावमन्यः असजमः । तेषां च यत् पूर्वं नासीत् पश्चाज्जातं तत् सर्वं दुक्खं,
जं पि किंचि सुखसण्णितं तं पि दुक्खमेव, चक्कम्मिंतं दुक्ख, एवं ठिति आसितं संय दुक्ख, लुधा वि धीतगत्तणं पि दुक्ख ।
30 एवमादीनि पुब्बं णासी पश्चाज्जायन्त इति दुक्खाणि, तानि चेश्वरकृतानि नास्माभिरिति । त एवं तस्य दुक्खस्य समुप्पादम-

१ वेगे ख २ पु १ पु २ ॥ २ वते ख २ पु १ पु २ ॥ ३ सतेहिं परियातेहिं लोयं वूया कडे ति या ख १ ख २ पु १
पु २ २० वी० ॥ ४ वूया लोए कडेविधिं इति लोयं वूया कडे ति च इति चूणो पाठमेदो ॥ ५ णाभिजाणंति वृ० वी० । ण
वि जाणंती न्व १ न्व २ पु १ पु २ ॥ ६ ण विणासि ख १ ख २ पु १ पु २ २० वी० ॥ ७ कयाइ ति वी० ॥ ८ चक्कम्मिंतमि
(त पि) दुक्खं पु० सं० ॥ ९ शयनमित्यर्थः ॥ १० तृप्तत्वमपीत्यर्थः ॥

याणंता किह णाहिंति संवरं ? । का तर्हि भावना ?—तद्धि तैरात्मनैव पूर्वं पापं कृतम्, पश्चाद् हेत्वन्तरतः तेष्वपि विपक्वं, तद्यथानाम कृष्यादीनि कर्माणि स्वयं कृत्वा तत्फलमुपभुञ्जाना ब्रुवते—यदस्मासु किञ्चित् कर्म विपच्यते तत् सर्वमीश्वरकृत-मिति । एवं तस्स दुक्खस्स समुत्पादमयाणंता कहमणिपुणा संसारगतयो (गतीः) जास्यन्ति ? संसारदुक्खणित्सरणोवायं च कथं णाहिंति संवरं ॥ १० ॥ भणिया कडवादिणो । तेरासिइया इदाणि—ते वि कडवादिणो चेव । तेरासिया णाम जेसि ताई एक्कवीसं सुत्ताडं तेरासियासुत्तपरिवाडीए ते भणति—

६९. सुद्धे अपावए आसी इहमेगेसि आहिंति ।

कीलावण-प्पदोसेण रजसा अवतारते ॥ ११ ॥

६९. सुद्धे अपावए आसी० सिलोगो । तेपा हि यथोक्तधर्मविशेषेण घटमानोऽयमात्मा इह सुद्धाचारो भूत्वा मोक्खो अपापको भवति, अकर्मा इत्यर्थः । इहेति इहलोके मिथ्यादर्शनसमूहे वा । स मोक्षप्राप्तोऽपि भूत्वा कीलावण-प्पदोसेण रजसा अवतारते, तस्य हि स्वशासनं पूज्यमानं दृष्ट्वा अन्यशासनान्यपूज्यमानानि [च] क्रीडा भवति, मानसः प्रमोद इत्यर्थः, 10 अपूज्यमाने वा प्रदोषः, ततोऽसौ सूक्ष्मे रागे द्वेषे वाऽनुगतान्तरात्मा जनैः शनैः निर्मलपटवदुपभुज्यमानः कृष्णानि कर्माण्युपचित्य स्वगौरवात्तेन रजसाऽवतार्यते ॥ ११ ॥ ततः पुनरपि—

७०. इह संवुडे भवित्ताणं सुद्धे सिद्धीए चिट्ठी ।

पुणो कालेणऽणंतेणं तत्थ से अवरज्झती ॥ १२ ॥

७०. इह संवुडे भवित्ताणं सुद्धे सिद्धीए चिट्ठी० [सिलोगो] । इहेति इह आगत्य मानुष्ये वयः प्राप्य प्रव्रज्यामभ्युपेत्य 15 संवृतात्मा भूत्वा, जानको नाम जानक एव आत्मा, न तस्य तज्ज्ञानं प्रतिपतति । यदि वा—एतत् शासनं न ज्वलति तत एवं प्रज्वाल्य किञ्चित् कालं संसारेऽवस्थित्य “प्रेत्य पुनरपापको भवति” मुक्त इत्यर्थः । एवं पुनरनन्तेनानन्तेन कालेन स्वशासनं पूज्यमानं वा अपूज्यमानं वा दृष्ट्वा तत्थ से अवरज्झती, अवराधो णाम रागं दोसं वा गच्छति, ततः सापराधत्वात् चौरवद् रागद्वेषोत्थैः कर्मभिर्वाध्यते, ततः कर्मगुरुत्वात् पुनरवतार्यते, तेनैव क्रमेण शासनं प्रज्वाल्य निर्वाति च । उक्तं च—

ईग्घे पुनः पुनरुपैति भवं प्रमथ्य, निर्वाणमप्यनवधारितमीरुनिष्ठम् ।

20

मुक्तः स्वयं कृतभवाश्च परार्थशूरस्त्वच्छासनप्रतिहतेष्विवह मोहराज्यम् ॥ १ ॥

[सिद्ध० द्वा० २ श्लो० १८] ॥ १२ ॥

यतश्चैवम्—

७१. एताणुवीयि मेधावी वंभचेरं न तं वसे ।

पुढो पावादिया सव्वे अक्खातारो सयं सयं ॥ १३ ॥

25

७१. एताणुवीयि मेधावी० सिलोगो । एवं त्रैराशिकमते चान्ये प्रागुक्ताः कुवादिनः, तांश्च स्वच्छन्दबुद्धिविकल्पैः पूर्वा-ऽपराधिष्ठितमतीन् अनुचिन्त्य ज्ञात्वेत्यर्थः, नैते निर्वाणायेति द्रव्यब्रह्मचेरं न तं वसे त्ति ण तं रोएज्जा आयेज्जा वा, ण वा तेहिं समं वसेज्जा ससग्गि वा कुर्यात् तेहिं ति, मा भूत् सेहमतिं वुग्गाहेज्जा । उक्तं हि—“गङ्गा काङ्गा

१ “उच्चेइयाड वावीस सुत्ताइ तिकणइयाड तेरासियसुत्तपरिवाडीए” इति पाठो समवायाङ्गसूत्रे सूत्र १४७ पत्र १२८-२ तथा नन्दीसूत्रे सूत्र ५६ पत्र २३६-२ मध्ये दृश्यते ॥ २ आया इह० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ पुणो किङ्का-प्पदोसेणं से तत्थ अवरज्झति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । किङ्का स्थाने ख २ पु १ पु २ कीडा पाठ ॥ ४ रात्मना शनैः पु० ॥ ५ इह संवुडे मुणी जाते पच्छा होति अपावए । वियडं च जहा भुज्जो नीरय सरयं तहा ॥ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ पेच्चा होति अपावए चूपा० ॥ ७ यतचै(श्चै)तत् वा० मो० ॥ ८ दग्घेन्धनं पुनरुपैति इति द्वात्रिंशिकाया पाठ ॥ ९ णुवीति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० वंभचेरे ण ते वसे । पुढो पावादिया ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

जुगुप्सा च०” [] । सव्वे वि एते पुढो पावादिया सव्वे अक्खातारो सयं सयं, पुढो णाम पृथक् पृथक् यथामति विकल्पओ वा खं खमिति खं खं सिद्धान्तं प्रशंसन्ति, परसिद्धान्तं च निन्दन्ति ॥ १३ ॥

७२. सए सए उवट्ठाणे सिद्धिमेव न अन्नहा ।

अधोधि होति वसवत्ती सव्वकामसमप्पियो ॥ १४ ॥

७२. सए सए उवट्ठाणे० सिलोगो । खे खे आत्मीये [आत्मीये] उपतिष्ठन्ति तस्मिन्निति उपस्थानम् । सिद्धिरिति निर्वाणम् । एवं अवधारणे । नान्यथेति नान्येन प्रकारेण मुच्यन्ते सत्त्वाः । अन्येषां तु स्वाख्यातचरणधर्मविशेषादिहेवाष्ट-गुणैश्वर्यप्राप्तो भवति, तद्यथा—अणिमानं लघिमानमित्यादि । अहवा अधोधि होति वसवत्ती, अधोहि नाम अवधिज्ञानः । वशवर्त्ती नाम वशे तस्येन्द्रियाणि वर्त्तन्ते, नासाविन्द्रियवशकः । सव्वकामसमप्पियो णाम सर्वकामसमर्पितस्य यथेच्छातः उपनमन्तेत्यर्थः, तस्य सर्वकामा अर्पिताः, सर्वकामाना वा समर्पितः ॥ १४ ॥

10

७३. सिद्धा य ते अरोगा य इहमेगेसि आहितं ।

सिद्धिमेव पुराकाउं आसएहिं गढिता णरा ॥ १५ ॥

७३. सिद्धा य ते अरोगा य० सिलोगो । ते हि रिद्धिमन्तः शरीरिणोऽपि भूत्वा सिद्धा एव भवन्ति नीरोगाश्च । नीरोगा णाम वातादिरोगैरागन्तुकैश्च न पीड्यन्ते, ततः स्वेच्छातः शरीराणि हित्वा निर्वाणन्ति । एवं सिद्धिमेव पुराकाउं आसएहिं गढिता णरा, सिद्धिं पुरस्कृत्येति सिद्धा एव वयम्, अनेन वाऽऽचारेण सिद्धिं यास्यामः, पूजापुरस्कारकारणात् ।
15 हिंसादिषु आश्रवेषु गढिता णाम मूर्च्छिताः, ससक्तभावात् ॥ १५ ॥

त एव सिद्धाः सिद्धवादिनः ये चान्ये आश्रवगढितावादिनस्ते—

७४. असंवुडा अणादीयं भमिहिंति पुणो पुणो ।

कप्पकालुववज्जंति ठाणा असुर-किब्बिस ॥ १६ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ तत्तिओ उद्देसओ सम्मत्तो १-३ ॥

20

७४. असंवुडा० सिलोगो । अणादीयं भमिहिंति पुणो पुणो, एतत् कण्ठ्यम् । कप्पकालुववज्जंति ठाणा असुर-किब्बिसा, कल्पपरिमाणः कालः कप्पकालः, कप्प एव वा कालः । तिष्ठन्ति तस्मिन्निति स्थानम् । आसुरेषूपपद्यन्ते किल्बिषिकेषु च । ततो उव्वट्ठा अणंतं कालं हिंजंति ससारे । इच्चेते कुसमये बुज्जेज्ज तिउट्ठेज्ज त्ति ॥ १६ ॥

॥ तत्तिओ उद्देसओ सम्मत्तो १-३ ॥

[समयज्झयणे चउत्थो उद्देसओ]

25

उद्देसाभिसवधो—“किच्चुवमा य चउत्थे” [नि० गा० २९] णिज्जुत्तीए वुत्तं । किच्चेहिं कृत्यैरुपमीयन्ते इत्यतः कृत्यो-पमाः । सूत्रस्य सूत्रेण सह सम्बन्धने मोक्षार्थमुपस्थितः आत्मनोऽपि ताव सरणं न भवति जेण कप्पकालुववज्जंती, किमंग पुनरन्येषाम् ? इत्यतोऽपदिश्यते—

१ सत्ते सत्ते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ अहो वि होति वसं ख १ खं २ पु १ वृ० दी० । अहो इहेव वसं पु २ ॥

३ अवोधि चूमप्र० ॥ ४ अवोहि चूमप्र० ॥ ५ सासण गढिता खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ कालमुवज्जंति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ आसुर-किब्बिसिय ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

७५. एते जिता भो ! न सरणं वाला पंडितमाणिणो ।

जहिच्चा पुव्वसंजोगं सिंत्तकिच्चोवगा सिया ॥ १ ॥

७५. एते जिता भो ! [न] सरणं० सिलोगो । एते इति य उद्दिष्टाः, श्रयन्ति तमिति शरणम्, भो ! इति शिष्या-
मन्त्रणम्, जिता नाम विषय-कपायैस्ते जिता न भवन्ति शरणाय, दुर्वला इत्यर्थः । अधवा—“एते [जिता] भो ! असरणं” परी-
पहजितत्वात् अत्तणो य परेसि च । स्यात् कथं अशरणाय भवन्ति ? उच्यते, येन वाला पंडितमाणिणो । अथवा पयण-पया- 5
वणादिआरंभ-विहार-धण-धण-गो-महिस-सयणा-SSसणादिपरिच्छंदा गाणाविधेहि दुक्खेहि अभिभूता आत्मनः सरणं मण्णंते
ते कथं अण्णेसि सरण भविस्सति ? ते असरणे सरणवुद्धिया वाला पंडितमाणिणो । सजमो य भावसरणं अत्तणो य ताव
परेसि च । तं प्रति जिता जहिच्चा पुव्वसंजोगं, के ते ?, कुतित्था लिगत्था य, पुव्वसंयोगो णाम स्वजन-धन इत्यादि ।
तं च हित्वा सिंत्तकिच्चोवगा सिया, सिताः वद्धा इत्यर्थः, सितानां कृत्यानि सिंत्तकृत्यानि, तद्यथा—पचन-पाचना-SSरम्भ-परि-
ग्गहादीनि, उपगा नाम योग्याः । अथवा सिंत्तकृत्योपगा इति सिताः गृहस्थाः, नित्यमेवारम्भोपजीवित्वाद् असुभाध्यवसिताः 10
पापोपगा भवन्ति, ततश्च नरकोपका इति । एत्थ दिट्ठंतो सुयिवादिपोट्ठेणं (? खोट्ठेणं ? वोट्ठेणं)—अंतरदीवे एक्कस्स भिण्णवाह-
णियस्स पुव्वपविट्ठस्स उच्छुखाड्यस्स समुद्रकूलावस्करस्थाने सुक्कसण्ण ‘गुलमट्ठियं’ ति काऊण भक्षयति इतरदर्शनम् । सन्भावे
कथिते ‘णत्थि किचि सुइ’ त्ति सगिह चेव हव्वमागते ॥ १ ॥ यतश्चैवं तेण—

७६. तं च भिक्खू परिणाय विज्जं तेसु ण मुच्छए ।

अणुक्कसाए अणवलीणे मज्झिमेण मुणि जावए ॥ २ ॥

15

७६. तं च भिक्खू परिणाय० सिलोगो । तदिति तत् तेषां आरम्भादि सिंत्तकृत्योपगतं चगन्दात् कुदर्शनग्रहणं
अन्यच्च छउमत्थ चउपज्जवं जाणणापरिणाय परिजाणिया [पच्चक्खाणपरिणाय] पच्चक्खातुं तदाचारस्य विज्जं नाम विद्वान्
सस्कृतापभ्रंगः न मूर्च्छा तेषु कुर्यात्, यथा एते वि णिव्वाणाय । अथवा यत् तेषां परैः क्रियते “ण तत्थ मुच्छए” । अमूर्च्छमान
एव च अणुक्कसाए अणवलीणे, अणुक्कसायो नाम तणुक्कसायो, यथाऽणुत्वात् परमाणुर्नोपलभ्यते एवमस्यापि यद्यप्यक्षीणाः
कपायास्तथाप्यणुत्वान्नोपलभ्यन्ते, निगृहीतत्वान्नोदीर्यन्त इत्यर्थः । पठ्यते चान्यथा सद्भिः—“अणुक्कसाए (अणुक्कसे) 20
अणवलीणे” तत्र अणुक्कसो णाम न जात्यादिभिर्मिदस्थानैरुत्कर्षं गच्छति, अपलीयते स्म अपलीनः, यो हि जात्यादिरहितः
पूर्वमासीत् स नापलीयते, न ग्राह्येदात्मानमित्यर्थः । तत आत्मोत्कर्षत्वा-ऽपलीनत्वे वर्जयित्वा मज्झिमेण मुणि जावए
नोन्नमते न लज्जते इत्यर्थः । अथवा—राग-द्वेषौ हित्वा तयोः “मध्येन” मुनिर्यापयेत्, अरक्त-दुष्ट इत्यर्थः ॥ २ ॥

अथवा मध्यमिति—

७७. सपरिग्गहा य सारंभा इहमेगेसिं आहितं ।

अपरिग्गहे अणारंभे भिक्खू जाणं परिव्वए ॥ ३ ॥

25

७७. सपरिग्गहा य सारंभा० सिलोगो । परिग्रहा-SSरम्भावुक्तौ प्रथमोद्देशके [सूत्रगा० १४ चूणौ] । इहेति इहलोके,
एके न सर्वे आहित आख्यातम् । यदेपामारम्भ-परिग्रहावाख्यातौ निर्वाणाय अतत्त्वम् । साधवस्तद्विपरीताः, तन्मध्ये अपरिग्रहे
अणारंभे, ज्ञानवान् ज्ञानी, भिक्षुः पूर्वोक्तः, समन्ताद् व्रजेत् परिव्रजेत् ॥ ३ ॥ स्यादेतत्—अनारम्भा-ऽपरिग्रहवतो

१ भो ! असरणं चूपा० । भोऽसरणं ख १ पु १ ॥ २ जत्थ वालेऽवसीयति ख १ ख २ पु १ पु २ वृपा० वी० । वाला
पंडियमाणिणो वृ० वीपा० ॥ ३ हेच्चा णं पुव्वं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ सिता किच्चोवदेसिता ख २ पु १ पु २ वृपा० ।
सिया किच्चोवदेसगा ख १ ॥ ५ विज्जं ण तत्थ मुच्छए चूपा० । विज्जं तेसि ण मुच्छए पु १ पु २ ॥ ६ अणुक्कस्से
अणवलीणे ख १ ख २ वृ० वी० । अणुक्कसे अणवलीणे पु १ पु २ । अणुक्कसे अणवलीणे चूपा० ॥ ७ मज्जेण ख १ ख २ वृ० वी०
चूपा० ॥ ८ जावते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ सिमाहियं ख २ ॥ १० भिक्खू ताणं परिव्वते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

अपरिचयस्य च भिक्षोः कथं शरीरयापनाप्रक्रिया स्यात् ? इति न च शरीरो धर्मो भवति, तत उच्यते—कडेसु घासमेसेज्जं मिलोगो । अथवा “जावए” त्ति वुत्तं [सूत्रगा० ७६] सा चेयं यापना—

७८. कडेसु घासमेसेज्ज विज्जं दत्तेसणं चरे ।

अगिद्धे विप्पमुक्के य ओमाणं परिवज्जए ॥ ४ ॥

७८. कडेसु घासमेसेज्जं । तैरेवाऽऽरम्भ-परिग्रहवद्भिः पचमानकैः अर्थाय कृतेषु प्रासुकीकृतेष्वित्यर्थः, ग्रस्यत इति प्रासः, तेषु कृतवत्सु स भिक्षुर्याचेत, यदुक्तमेपणीयं चरेत्, “चर गति-भक्षणयोः” भुञ्जीतेत्यर्थः । एवमाहार-उवधि-सेज्जाओ वि । तदपि भुञ्जानः अगिद्धे विप्पमुक्के य, अगिद्धो अरक्त इत्यर्थः, वायालीसदोसविप्पमुक्कं एसणं चरेदिति गवेसणा गहणेसणा य गहिताओ । अगिद्धे त्ति घासेसणा । विप्पमुक्के त्ति न तेष्वाहारादिषु ममीकारः कर्त्तव्यः, यत्र वा इष्टो आहारो लभ्यते तत्रापि कुले ग्रामे वा न सङ्गः कार्य इत्यतो विप्पमुक्को य । ओमाणं परिवज्जए त्ति, सपक्ख-परपक्खओमाणपेहियं च खेत्तं वज्जेतव्व, य भूद् एवं दोषाः स्युरिति । उवहि-सेज्जादि वि जोएज्जा आदिगहणं ॥ ४ ॥ किञ्चुवमाधिकारो गतो । समयाधिकारोऽनुवर्त्तत एव । लोकस्य च पापण्डलोकस्य च तदधिकारेऽनुवर्त्तमाने इदमपदिश्यते—

७९. लोगावायं णिसामेज्ज इहमेगेसि आहितं ।

विपरीतपण्णसंभूया अण्णोण्णवुइताणुगा ॥ ५ ॥

७९. लोगावायं णिसामेज्जं सिलोगो । लोका नाम पापण्डा गृहिणश्च, लोकस्य लोकयोर्वा वादः लोकवादस्तावत्—
15 “अनपत्यस्य लोका न सन्ति, गावान्ताः नरकाः, तथा गोभिर्हतस्य गोत्रस्य नास्ति लोकः ।” [] तथा—

जेसिं सुणया जक्खा विप्पा देवा पितामहा काया । ते लोगदुव्वियड्ढा दुक्खं मोक्खा विवोधितुं ॥ १ ॥

[]

तथा पुरुषः पुरुष एव, स्त्री स्त्रीत्येव । तथा पापण्डलोकस्यापि पृथक् तयोरिव प्रसृताः—केषाञ्चित् सर्वगतः असर्वगतः निलोऽनित्यः अस्ति नास्ति चात्मा, तथा केचित् सुखेन धर्ममिच्छन्ति, केचिद् दुःखेन, केचिद् ज्ञानेन,
20 केचिदाभ्युदयिकधर्मपराः नैव मोक्षमिच्छन्ति । इहेति इहलोके आहितं आख्यातम् । पठ्यते च—“लोकौवादं णिसामेत्ता” णिसामेत्ता जाणित्ता य ण सदहेज्ज, लोकस्वभावो नाम अज्ञानित्वाद् यत्किञ्चिद्भाषिता । उक्तं च—

एवंस्वभावः खलु एष लोकः न स्वार्थहानिः पुरुषेण कार्या ।

[]

अथ कस्मान्न श्रद्धेयाः परसमयाः ? इति, यस्मात् ते विपरीतपण्णसंभूया त्रयाणामपि ज्ञानानां विपरीतया प्रज्ञया
25 सम्भूताः । उक्तं हि—“मति-श्रुत-विभङ्गा विपर्ययत्र” [तत्त्वा० अ० १ सू० ३२], विपरीतप्रज्ञा सज्जाता येषां ते विपरीत-पण्णसंभूता । अन्योन्यस्य वुइतं अणुगच्छंतीति अण्णोण्णवुइताणुगा । तत् कथं (कथम् ?), व्यासोऽपि हि इतिहास्य-मानयनम् (यत्र) न्यस्य वचः प्रमाणीकरोति, तद्यथा—‘अनुकपेन ऋषिणा एवं दृष्टम्, अन्येनैवम्’ इति, नान्योन्यस्य वचन-मतिप्रसृते, प्रायेण हि वार्तानुवार्त्तिको लोकः । तथा चोक्तम्—“गतानुगतिको लोकः” [] ॥ ५ ॥

अस्यामेव लोकचिन्तायां केचित् पापण्डास्तच्छ्रावकाश्चैवं प्रतिपन्नाः—

१ विज्जू ख १ ॥ २ °ज्जते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ लोगवाय णिसामेज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० । लोकौवादं णिसामेत्ता चूपा० ॥ ४ °संभूतं अण्णवुत्ततयाणुगं वृ० बी० । °संभूतं अण्णण्णवुत्तिताणुयं ख १ । °संभूतं अण्ण(ण्णु)ण्ण-वुत्तिताणुगं पु १ पु २ । °संभूत अण्ण ति वुत्तिताणुगं ख २ ॥ ५ लोकौवादं पु० स० ॥ ६ “गतानुगतिको लोको न लोक पारमार्थिक । पश्य मत्तं ग लोकं हारितं तान्नमाजनम् ॥” इति सम्पूर्णं श्लोकः ॥

८०. अणंते णितिये लोए सासते ण विणस्सए ।

अंतवं णितिए लोए एवं वीरोऽधिपासति ॥ ६ ॥

८०. अणंते णियते (णितिये) लोए० [सिलोगो] । अनन्तो नाम नास्ति परिमाणमस्य क्षेत्रतः कालतोऽपीति । णितिये नित्य इत्यर्थः । तनुः (ते तु) के ? साङ्ख्यः, तेषां सर्वगतः क्षेत्रज्ञः कूटस्थः ग्रहणम् । [सासते च्ति] यथा वैशेषिकाणां परमाणवः शाश्वतत्वेऽपि सति क्रियावन्तः ण विणस्सए च्ति न तेषां कश्चिद् भावो विनश्यति उत्पद्यते वा । अन्ये तु ब्रुवते—^१अंतवं णितिए लोए, यथा पौराणिकानां सप्त द्वीपाः सप्त समुद्राः क्षेत्रलोकपरिमाणम्, कालतस्तु नित्यः, केषाञ्चिदन्तवान् नित्यश्च । एवं अवधारणे । वीरो जावकः । अधिकं अन्येभ्यः सत्त्वेभ्योऽन्यतीर्थकरेभ्यो वा पश्यति अधिपश्यति ॥ ६ ॥ किञ्चान्यत्—

८१. अमितं जाणती वीरे इहमेगेसि आहितं ।

सव्वत्थ सपरिमाणं इति वीरोऽधिपासती ॥ ७ ॥

10

८१. अमितं जाणती वीरे० [सिलोगो] । न मितं अमितम् । का तर्हि भावना ?—केपाञ्चित् सर्वज्ञवादिनां अनन्तं ज्ञानं सर्वत्र चाप्रतिहृतमिति, अधवा लोगमेव अमितं जाणति । अमितो नाम अपरिमाणो लोकः, तच्च सर्वज्ञो वीरः तथैव जानाति । अन्ये पुनः— सव्वत्थ सपरिमाणं इति वीरो च्ति, सर्वत्रेति तिर्यगूर्द्ध्वमधश्चेति क्षेत्रतः, कालतः केपाञ्चिद् दिव्यं वर्षसहस्रं केपाञ्चिदन्यथा, इति उपप्रदर्शनार्थः, वीरः उक्तः, अधिकं पश्यतीति अधिपश्यति ॥ ७ ॥

एव यस्य परिमाणमिष्टं स तेनार्याभिप्रेतेन परिमाणेन नानन्तलोकमिच्छति । तत्र ये ब्रुवते—“अणंते णितिए लोए”^{१५} [सूत्रगा० ८०] त एव ब्रुवते—यो हि यथा भावः स तथैवात्यन्तमविकल्पो भवति । तद्यथा—यस्त्रसस्त्रस एव स्थावरः स्थावर एव, सर्वकालं [न त्रसत्त्व जहाति] न स्थावरत्वं जहाति, एव देवा देवा एव, मनुष्येषु स्त्री-पुं-नपुंसका इति । अथवा यदुक्तम् “लोकावादं णिसामेज्ज” [सूत्रगा० ७९] ते च लोकवादा उक्ताः । अथवा स्त्री स्त्री एव, एवं त्रसस्त्रस एव, स्थावरः स्थावर एव । भट्टारगो भणति—मिच्छा एतं, जो जघा सो तहेव अन्वत्तं भण्णाति । अयं तु स्वभावो—

८२. जे केइति तसा पाणा चिद्धंतेऽदुव थावरा ।

20

परियाए अत्थि से जायं जेणं ते तस-थावरा ॥ ८ ॥

८२. जे केइति तसा पाणा० सिलोगो । जे च्ति अणिदिट्ठणिहेसे । केचिदिति न सर्वे त्रसाः, न स्थावराः । तत्र त्रसन्तीति त्रसाः, तिष्ठन्तीति स्थावराः । परियाए अत्थि से जायं, पर्यायो नाम पर्यायः प्रकार इत्यर्थः । अथ कोऽर्थः ? अस्त्यसौ कश्चित् प्रकारः येन ते त्रसा भवन्ति स्थावरा वा । तत्र तावत् त्रसनिर्वर्त्तकानि कर्माण्युपचिन्त्य त्रसा भवन्ति । एवं स्थावरा अपि ॥

25

नागार्जुनीयास्तु पठन्ति—त्रसनामउदयेण त्रसं न तु स्थावरोदयनामेन । उक्तं च—“अणिच्चमावासमुविति जंतवो, पलोइया सोच्च समेच्च इंतय ।” तथा चोक्तम्—“ठाणी विविधा ठाणा०” [सूत्रगा० ४१९] । अन्यच्चोक्तम्—“अशाश्वतानि स्थानानि” [] । यो हि यथाकर्मा स तथा भवतीति, तद्यथा—नारगो तिर्यङ् मनुष्यो देवो वा, तथा स्त्री-पुं-नपुंसक वा, न तु जातिमनुष्योऽस्ति जातिस्त्री वेत्यादि । यतश्चैव तेनायमन्यः पर्यायो भवतीति वाक्यशेषः, येन

१ °स्सति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ इति धीरोऽतिपासति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ अणंतेव चूसप्र० ॥ ४ अपरिमाणं विजाणाति इहं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ इति धीरोऽतिपासति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ लोकवादं पु० स० ॥ ७ केति तसा ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ चिद्धंते अदु व ख १ ॥ ९ से अज्ज ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० तेण ख १ पु २ वृ० दी० ॥ ११ अत्र स्थाने नागार्जुनीयाचार्याणां कोऽपि पाठभेदो वाचनाभेदो वा नास्ति, किन्तु व्याख्याभेद एवात्र दृश्यते ॥ १२ आचाराङ्गसूत्रद्वितीयश्रुतस्कन्धे विमुक्त्यध्ययनाख्यचतुर्थचूलायाम् “अणिच्चमावासमुविति जतुणो पलोयए सुच्चमिणं अणुत्तर ।” (गा १) इतिरूप पाठो वर्त्तते ॥

ते त्रसा भवन्तीति स्थावरा वा । किञ्चान्यत्—इहैव तावद् दासो भूत्वा राजा भवति, राजा भूत्वा द्रमकः, तथा बाल-कौमार-यौवन-मध्यम-स्थाविर्याण्यन्योपमर्देन प्रमर्देन प्राप्नोति, गति-स्थान-शयना-ऽऽसन-स्वप्न-बोधादयोऽन्येऽपि विशेषा वक्तव्या इति ॥ ८ ॥ किञ्चान्यत्—प्रत्यक्षेण परोक्षं साध्यते, न त्वमी सत्त्वाः—

८३. उरालं जगतो जोगं विवज्जासं पलितं य ।

5

सव्वे अकंतदुक्खा य अतो सव्वे अहिंसगा ॥ ९ ॥

८३. उरालं जगतो जोगं० सिलोगो । उरालं प्रागड स्थूलम् । जगतो योगो, तद्यथा—गर्भ-बाल-कौमार-यौवन-मध्यम-स्थाविर्याणि उरालानि प्रागडानि जुज्जति विजुज्जति । तथा च तस्मिन्नेव वयसि कश्चिद् दासो भूत्वा राजा भवति, ईश्वरश्च भूत्वा निर्धनो भवति । “अस भुवि” विपरीततामेवेति विपर्यासः, विपर्यासेन प्रलीयन्ते, अन्यथाभावगमनेनेत्यर्थः । चञ्चन्दात्र सर्वथा प्रलीयन्ते, द्रव्यतो हि अवस्थिता एव, अनेन प्रत्यक्षदृष्टेन सामान्येनानुमानेनैव साध्यन्ते । यथेह जातिस्मरणाद्वा 10 वह्वो विशेषा दृश्यन्ते एव भवान्तरगतस्य अप्रत्यक्षा गति-कायेन्द्रिय-लिङ्ग-त्रस-स्थावर-राज-युवराज-ईश्वरादि-दास-भृतक-द्रमकादयश्चोत्तमाद्या विपर्यासा भवान्तरेष्वपि प्रत्येतव्याः । एते तु प्रत्यक्ष-परोक्षास्तास्तान् पर्यायविशेषान् परिणमन्तः सव्वे अकंतदुक्खा य, सर्वे इत्यपरिशेषाः कान्तं प्रियमित्यर्थः, न कान्तमकान्तम्, दुक्खं अणिट्ठं अकतं अपिपयं जाव अमणामं दुक्ख । अनुकूलमपि चैतद् ज्ञायते—तथा सव्वे इडा सुभा, कंता सुभा, जाव मणामा सुभा । अतो इति अस्मात् कारणाद् अहिंसगा एव ज्ञात्वा सर्वसत्त्वानि अस्य साधोरहिंसनीयानि ॥ ९ ॥ किं कारणम्? तदुच्यते—

15

८४. एतं खु णाणिणो सारं जं ण हिंसति किंचणं ।

अहिंसासमयं चेव एतावंतं वियाणिया ॥ १० ॥

८४. एतं खु णाणिणो सारं० सिलोगो । एतदिति यदुक्तम् उच्यते वा सार, विद्वीति वाक्यशेषः । यत् किम्?, उच्यते—जं ण हिंसति किंचणं, किंचिदिति त्रस स्थावर वा, अहिंसा हि ज्ञातागमस्य फलम् । तथा चाह—“योऽधीत्य शास्त्रमखिलं” [] । “एवं खु णाणिणो सारं जं न भासति अलिपयं” एवं अदत्तं मेहुणं परिग्गहं च । ज च रागा- 20 दिअज्जत्थदोसे विवज्जेति तदप्युच्यते एतं खु णाणिणो सारं । स्यात्—किं कारणं सत्त्वा न हिंसनीयाः?, उच्यते—अहिंसासमयं चेव, अहिंसासमया नाम तुल्यता, यथा मम दुक्खमप्रियं एव सर्वसत्त्वानाम् । एतां अहिंसां समतामात्मनः सर्वजीवैः एतावंतं वियाणिया “न हिंसति किंचणं” इति वर्तते । एतावांश्च ज्ञानविषयः यदुत सर्वत्र सँमया भाव्येति । तथाऽनृता-ऽदत्ता-दानादिष्वपि आश्रवेषु यथासम्भवमायोज्यमिति ॥ १० ॥ उक्ता मूलगुणाः । उत्तरगुणसिद्धये व्यपदिश्यते—

८५. वुसिए य विगतगेही आयाणं सारक्खए ।

25

चरिया-ऽऽसण-सेज्जासु भत्त-पाणे य अंतसो ॥ ११ ॥

८५. वुसिए य विगतगेही आयाणं० सिलोगो । वुसिते त्ति स्थितः, कस्मिन्?, धर्मे । विगतगृद्धिरिति अलुद्धः । “आदिरन्येन सहिते”ति अक्रुद्धः अमानः अमायावी । पठ्यते [च]—“अकसायी सदाऽधिगतगेधी” कपायाः क्रोधाद्याः, 30 ग्रेधिः लोभः, “एगगहणेण गहण”मिति “आदिरन्येन सहिते”ति वा ग्रेधिग्रहणात् सर्वे आक्रुष्टाः । आदाणं सारक्खए त्ति आत्मानं सारक्खति असज्जमातो, आदीयत इति आदानं ज्ञानादि, तं सारक्खति मोक्खहेतु । किं च—चरिया-ऽऽसण-सेज्जासु भत्त-पाणे य अंतसो, सारक्खते इति वर्तते, चरिय त्ति इरियासमिती गहिता, चरिआए पडिक्खो आसण-

१ विपरीयासं पलेति य ख २ । विपरीयसं पलितं य ख १ पु १ पु २ ॥ २ अकंतं ख १ ख २ पु २ वृ० दी० । अकंतं पु १ वृपा० दीपा० ॥ ३ त ख २ ॥ ४ अहिंसिया ख १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ कंचणं ख २ पु १ वृ० दी० ॥ ६ इत्तावत्तं विं ख २ । इत्तावय विं ख १ पु १ पु २ ॥ ७ ममता इत्यर्थः ॥ ८ अकसायी सदाऽधिगतगेधी चूपा० । वुसिए य विगतगेही य आं ख १ । वुसिए य विगतगेही य आं ख २ पु १ पु २ ॥ ९ संख ख २ पु १ ॥ १० गतयोधी चूपा० ॥

सयणे, एत्थ आदाणं सारक्खति । अधवा चरियागहणेण समितीओ गहिताओ, आसण-सयणगहणेण कायगुत्ती, “एक्कगहणेण गहणं” ति काऊण मण-वइगुत्तीओ वि गहिताओ । भत्त-पाणगहणेण एसणासमिई, एवं आदाण-परिट्ठावणियाई सूइयाओ । अंतसो इति जाव जीवितान्तः ॥ ११ ॥

८६. एतेहिं तिहिं ठाणेहिं संजमेज्ज सया मुणी ।

उक्कासं जलणं णूममज्झत्थं च विगिंचए ॥ १२ ॥

5

८६. एतेहिं तिहिं ठाणेहिं० सिलोगो । एतानीति यान्युक्तानि । इरिया एगं ठाण १ आसण-सयणं ति विइयं २ भत्त-पाणे ति ततियं ३ । अहवा एतेसु चेव इरियाइगेसु मणो-वयण-काएणं, अहवा इरियं मोत्तूण सेसेसु उगम-उप्पायणेसणासु संजमेज्ज सया मुणी, सदा सर्वकालम् । इयाणि एतेसु सजसंतो इमानन्यानध्यात्मदोपान् परिहरेत्, तद्यथा—उक्कासं जलणं णूमं० सिलोगो [पच्छद्ध] । उक्कस्यतेऽनेनेति उक्कासो मानः । ज्वलयनेनेति ज्वलनः क्रोधः । णूमं णाम अप्रकाशं माया । अज्झत्थो णाम अभिप्रेतः, स च लोभः ॥ १२ ॥ स एवं ‘परसमयाः न सद्भावः’ इति मत्वा सम्यग्दृष्टि-ज्ञानवान् यथोक्तेषु मूलोत्तर-10 गुणेषु यतमानः—

८७. समिते तु सदा साधू पंचसंवरसंवुडे ।

सितेहिं असिते भिक्खू आमोक्खाए परिव्वएज्जासि ॥ १३ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ पढमं अज्झयणं सम्मत्तं १ ॥

८७. समिते तु सदा साधू० सिलोगो । समिते तु तेपामेवोत्तरगुणानां पूर्वोक्तानां परिसमाननं क्रियते । सदा 15 नित्यम् । तुः विशेषणे । साधयतीति साधुः । पञ्च संवराः प्राणातिर्घातविरमणाद्याः, तत्संवृतत्वात्त पापमादत्ते इति । स एवं संवृतत्वात् सितेहिं असिते भिक्खू, सिता वद्धा इत्यर्थः, गृहि-कुपापण्डादिभिर्गृह-कलत्र-मित्रादिभिः सङ्घैः सिताः, तेषु सितेषु असितः अवद्ध इत्यर्थः, तैर्याच्यमानः ता[न्] नाश्रितो वा अणसितः । एवं कथम्?, उक्तं हि—“जणमज्झे वि वसंतो एगंतो” [] आद्—मर्यादा-ऽभिविध्योः, परि—समन्ताद् आदि-मध्या-ऽवसानेषु, यावन्न मुच्यसे ताव आमोक्खाएँ परिव्वएज्जासि त्ति वेमि, शिष्योपदेशः ॥ १३ ॥ गतः सूत्राणुगमो । इदाणि णया— 20

णायम्मि गेण्हित्वे० गाधा ॥ सव्वेसिं पि णयाणं० गाधा ॥

॥ प्रथमाध्ययनं समाप्तम् १ ॥

१ संजते सततं मुणी ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ उक्कासं ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ३ णूमं मज्झत्थं च ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । णूमं मज्झत्थं च खं १ ॥ ४ आमोक्खा य पु २ सा० वृ० दी० ॥ ५ समयज्झयणं सम्मत्तं पु २ ॥ ६ पाताद्याः, चूसप्र० ॥ ७ कखाये पं वा० मो० ॥
सूय० सु० ७

२

[॥ विद्दं वेयालियज्झयणं ॥]

[पढमो उद्देसओ]

अज्झयणाभिसंववो—ससमयगुणे णाऊण परसमयदोसे य ससमए जयमाणो कम्मं विदालेज्जासि त्ति वेतालियज्झ-
यणमागतं । तस्सुवक्कमादि चत्तारि अणुयोगद्वारा । अज्झयणत्थाधिकारो कम्मं वेयालियव्वं ति । उद्देमत्थाधिकारो पुण—

पढमे 'संवोधि अणिच्चया ये १ वित्तियम्मि माणवज्जणता ।

अहिगारो पुण भणिओ तहा तहा बहुविहो तत्थ २ ॥ १ ॥ ३२ ॥

पढमे संवोधि अणिच्चया य० गाहा । पढमे उद्देसए हिताहिता संवुज्झितव्व अणिच्चता य, “उहरे वुद्धे य
पासधा०” [सूत्र गा० ८९] एवमादि १ । वित्तिउद्देसए माणवज्जणता माणो वजेतव्वो, “जे यावि अणायए सिदा”
10 [सूत्र गा० ११२] एवमादि २ ॥ १ ॥ ३२ ॥

उद्देसम्मि य तैतिए मिच्छत्तचित्तस्स अवचयो भणितो ३ ।

वज्जेयव्वो य सया सुहप्पमाओ जइजणेणं ॥ २ ॥ ३३ ॥

उद्देसम्मि [य] ततिए० गाहा । ततिए मिच्छत्तादिचित्तस्स कम्मस्स अवचयो, “संवुडकम्मस्स भिक्खुणो”
[सूत्र गा० ११२] एवमादि ॥ २ ॥ ३३ ॥ णामणिप्फणो णिक्खेवे वेतालियं ति । तत्थ गाथा—

15

❖ वेतालियम्मि वेतालगो य वेतालणं वित्तालणियं ।

तिण्णि वि चउक्कगाइं वित्तालगो एत्थ पुण जीवो ॥ ३ ॥ ३४ ॥

तत्थ वेतालगो णामादि चतुर्विधो । णाम-द्ववणाओ तथेव । दव्ववेतालगो जो हि ज दव्वं वित्तालयति रथकारादिः ।
भावे णोआगमतोभावविदालगो साधुः । जीवो कम्मं विदालयति कम्मं वा जीवं ॥ ३ ॥ ३४ ॥

विदालण पि णामादि चतुर्विध, तत्थ गाथा—

20

दव्वं च परसुमादी दंसण-णाण-तव-संजमा भावे ।

दव्वं च दारुगादी भावे कम्मं विदालणियं ॥ ४ ॥ ३५ ॥

दव्वं च परसुमादी० गाथा । विदालणमिति करणभूतम् । तत्र द्रव्ये परश्चादि । ज्ञानाद्यात्मकेन भावेन भाव एव
मिथ्यात्वादिरूपो विदार्यते । भावे विदारणं णाण-दंसण-चरित्ताणि । विदालणियं पि नामादि चतुर्विधम् । णाम-उवणाओ
तथेव । द्रव्यविदालणिय दारुगं । भावे अट्टविध कम्मं विदारिज्जति ॥ ४ ॥ ३५ ॥ वेतालियस्स गाथाए णिरुत्तं भण्णाति—

25

वेतालियं इहं देसियं ति वेतालियं ततो होति ।

वेतालियं इहं वित्तमत्थि तेणेव य णिवद्धं ॥ ५ ॥ ३६ ॥

वेतालियं इहं देसियं ति वेतालियं ततो होति । एतदेव करणभूतं वैतालिकमध्ययनम् । किं विदारयति?, तदेव
कर्म । आह—यद्येवं कर्मविदालणत्वाद् वैतालिकम्, तेन सर्वाध्ययनानां वैतालिकत्व प्रसज्यते, न वा तानि कर्म-

१ संवोधो ख २ पु २ वृ० ॥ २ य वीयम्मि ख १ ख २ पु २ ॥ ३ तइए अण्णाणच्चियस्स ख १ ख २ पु २ वृ० ॥
४ वेयालियं ति वे० ख १ वृ० ॥ ५ वियालणगं ख १ ॥ ६ वियाल० खं १ ख २ पु २ ॥ ७ वेतालीयं इह दे० ख २ ॥
८ वेयालिकं तवो ख १ ख २ पु २ ॥ ९ लिंकं तहा वित्तं ख १ ख २ पु २ ॥

विदालणानि, विशेषो वा वक्तव्यः, उच्यते यो विशेषः—वैतालियं इहं वित्तमत्थि तेणेव य णिवद्धं, वैतालियनाम-
वृत्तजातितया वा वद्वत्वाद् वैतालियं ॥ ५ ॥ ३६ ॥ अस्योपोद्धातः—

❖ कामं तु सासतमिणं कधितं अट्ठावयम्मि उसभेण ।

अट्ठाणउतिसुताणं सोऊण य ते वि पव्वइता ॥ ६ ॥ ३७ ॥

भरधेण भरधवासं णिज्जिऊण अट्ठाणउती वि भातरो भणिता—ममं ओलग्गध, रज्जाणि वा सुयध त्ति । अट्ठावते 5
भगवन् उसभसामी पुच्छितो—एवं भरधो भणति, किमेत्थ अम्हेहिं करणीयं ? ति । ततो भगवता तेसि अंगारदाहगदिट्ठंतं
भणिऊण इदमध्ययनं कथितम् । यद्यपि चेदमध्ययनं आश्रितं तथापि तेन भगवता पुत्राः सम्बोधिता इति कृत्वा स एव विशेष-
स्तीर्थकरैरप्यस्योपोद्धातेऽनुवर्त्तते स्म इति । एवं उवघातणिज्जुत्तीए “उद्देसे निद्देसे य णिग्गमे०” [भाव० नि० गा० १४०-४१]
त्ति अक्खाणगं समोतारेतव्वं ॥ ६ ॥ ३७ ॥ स भगवान् तान् तत्ससारविमुमुक्षुराह—

८८. भो ! संबुज्झह किण्णु बुज्झहा ? संबोधी खल्ल पेच्च दुल्लभा ।

10

णो हूवणमंति रातिओ णो सुलभं पुणरावि जीवियं ॥ १ ॥

८८. भो ! संबुज्झह किण्णु बुज्झहा० वृत्तम् । सम्यक् सङ्गतं समस्तं वा बुध्यते संबुज्झध । स्यात् कुत्र बुध्यते ?,
धर्मे । किमिति परिप्रश्ने । स्यात् कि कारणं बुध्यते ? उच्यते, संबोधी खल्ल पेच्च दुल्लभा, सम्बोधिस्त्रिविधा—णाण-दंसण-
चरित्ताणि । खल्ल विशेषणे । चारित्रसम्बोधिरधिक्रियते मनुष्यत्वे, न शेषगतिष्विति । अधवा बुज्झध “किं रज्जेहिं विसएहिं
कल्लेहिं वा करेस्सध ?” [] । प्रसुप्तस्य सम्बोधिर्भवतीत्यतः सुप्ता एव वक्तव्याः । एत्थ णिज्जुत्तिगाधा— 15

❖ दव्वं णिद्दवेतो दंसण-णाण-तव-संजमो भावो ।

अधिकारो पुण भणितो णाणे तह दंसण चरित्ते ॥ ७ ॥ ३८ ॥

॥ इति प्रथमः ॥

सुत्तो दुविधो—दव्वसुत्तो भावसुत्तो य । तत्थ दव्वसुत्तो दुविहो—उपचारसुत्तो णिदासुत्तो य । उपचारसुप्तः
पतित ओदनः । निद्रासुप्तो नाम निद्रावेदोदयाविष्टः स्वपिति, पञ्चानामपि विषयाणां तत्कालभावन्नो । भावसुप्तस्तु ज्ञानादि- 20
विरहितः अज्ञानी मिथ्यादृष्टिरचारित्री च । जो दव्वसुत्तो सो भावतो विभइतो । एव जागरिओ वि । द्रव्यजागरता
भावसुप्तेन चाधिकारः ॥ ७ ॥ ३८ ॥

स्यात् कथं सम्बोधिर्दुल्लभा ?, उच्यते, “भाणुस्स-देस-कुल-काल०” गाधा । [मरणसमाधिप्रकीर्णके गा० ६३३]
इतश्च सम्बोद्धव्यं धर्मे यस्मात्—णो हूवणमंति रातिओ णो सुलभं पुणरावि जीवियं, न ह्यतिक्रान्तरात्रयः पुनरुपनमन्ते ।
कथम् ? न हि वालरात्रयो यौवनरात्रयो वाऽतिक्रम्य पुनरुपनमन्ते । का तर्हि भावना ?—न वृद्धो भूत्वा पुनरुत्तानशायी 25
क्षीराहारो बालको भवति, न वा शिल्पक-कलाग्रहणसमर्थः कुमारको रक्तगण्ड-मंसू भवति, न वाऽमिनवश्मश्रुभूषिताधरोष्ठ-
कपोलः कामभोगोल्वणमना युवा भवति । अत्रोदाहरणं लौकिकम्—

नन्दः किल मृत्युदूतैराकृष्ट आह—कोटीमह दयां यथेकाहं जीवेत्, तथापि न लब्धवानिति । अतः णो सुलभं
पुणरावि जीवितं, जहण्णेण अंतोमुहुत्ताऊहि उक्कोसेण पुव्वकोडीआयुगेहि अधियाऊहि ॥ १ ॥

एत्थंतरे कस्सइदुपक्कमो होज्ज, तं पुण छिण्ण ण सक्कति पुणो वड्ढावेतुं, सदोपक्कमो अनियतो, तद्यथा—

30

१ सोऊणं ते ख २ । सोऊण वि ते ख १ पु २ ॥ २ भो ! इति पदं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० नास्ति ॥ ३ किन्न वुं
ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ पुण दी० ॥ ५ राइओ ख १ पु २ ॥ ६ णिदावेदो ख १ ॥ ७ दंसणं ख १ ख २ पु २ ॥
८ संजमा खं २ पु २ ॥ ९ भावे ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ १० “भाणुस्स देस-कुल-काल जाइ-इदिय-वलोवयाणं च । विण्णाण सद्धा दंसणं च
दुल्लह सुसाह्णं ॥ ६३३ ॥” पूर्णा गाथा ॥ ११ कस्यचिदुपक्रम ॥

८९. डहरा बुद्धा य पासधा गवभत्था ये चयंति माणवा ।

सेणे जह वट्ठयं हरे एवं आउखयम्मि तुट्ठई ॥ २ ॥

८९. डहरा बुद्धा य पासधा गवभत्था य चयंति माणवा । मनोरपत्थानि मानवाः, मानवग्रहणेन मनुष्याणां कथ्यते, अथवा सर्व एव मानवा अपदिश्यन्ते । सेणे जह वट्ठयं हरे, यथेति येन प्रकारेण, वट्ठगा नाम तित्तिरजातिरेव ईपदधिक-
5 प्रमाणा उक्ता वार्तकाः । एवं अवधारणायाम् । आयुषः क्षयः आयुःक्षयः, स उपक्रमादन्यथा वा तुट्ठई त्ति विद्यते (बुट्ठयति) जीवः [शरीरात्] शरीर वा जीवात्, अथ मनुष्यजीवितात् बुट्ठयति स्वजनादिभिर्वा ॥ २ ॥

योऽपि नाम कश्चित् स्वजनात् प्रमत्तो न बुध्यते—यथा माता-पितरौ मे वृद्धौ, ताभ्यां मृताभ्यां धर्मं करिष्यामीति, एतदप्यकारणम् । कथं तर्हि ? उच्यते—

९०. माताहि पिताहि लुप्पते णो सुलभा सुगती ये पेच्चओ ।

एताणि भयाणि देहिया आरंभा विरमेज्ज सुंभवते ॥ ३ ॥

९०. माताहि पिताहि लुप्प० वृत्तम् । मातृभ्य इति सर्वमातृग्रामो गृह्यते । पितृभ्य इति पितृग्रामः । लुप्पत इति छिद्यते, तेषु जीवत्स्वेव कदाचित् पूर्वतरं म्रियते, न च सैव माताऽन्यत्रापि भवति पिता वा, अथैकेन्द्रियादिषु प्रक्षिप्तः नैव माता-पितृसम्बन्धं लभते । न वा सुगतिः प्रेत्य सुलभा भवति, सुगतिर्नाम [सु]कुलम्, प्रेत्योनरेव ।

नागार्जुनीयास्तु पठन्ति—

माता पितरो य भातरो विलभेज्जसु केण पेच्चए ? ।

नारक-देवैकेन्द्रिया-ऽऽसङ्गिषु च । यतश्चैवं तेण एताणि भयाणि देहिया, एतानि यान्युक्तानि “णो हूवणमंति राइओ”
[सू० गा० ८८] पेक्खिया देहिया पस्सिया । आरम्भो नाम असयमः, अनुक्तमपि ज्ञायते परिग्रहाच्च । कथम् ? आरम्भपूर्वको परिग्रहः, स च निरारम्भस्य न भवतीत्यत आरम्भग्रहणम् ॥ ३ ॥

स्यादारम्भादनिवृत्तस्य को दोषः ? उच्यते—

९१. जमिणं जगती पुढो जगा कम्महिं लुप्पंति पाणिणो ।

सयमेव कडेऽभिगाहए णो तेणं मुचे अपुट्ठवं ॥ ४ ॥

९१. जमिणं जगती पुढो जगा० वृत्तम् । यदिति यस्मात् कारणात् तस्मिन् जगति पुढो नाम पृथक् कम्महिं ति यथाकर्मभिः लुप्पंति त्ति नरकादिषु विविधैर्दुःखैर्लुप्यन्ते सर्वसुखस्थानेभ्यश्च च्यवन्ते । किञ्च—सयमेव कडेऽभिगाहए, ण इत्तरादीकतपच्चयेन, यथा कर्म कृतमसम्बोधिदोषाद् अष्टप्रकारं आत्मनि अवगाहति, आत्मा कर्मसु वा, अकारलोपं कृत्वा
25 तमेव अवगाहति । णो तेणं मुचे अपुट्ठवं नासौ तेन कर्मणा मुच्यतेऽष्टप्रमस्यास्तीति । आह हि—“पावाणं च भो ! कडाणं कम्माणं” । [द्वावै० चूलिका १] ॥ ४ ॥

किञ्च—न केवलमिहानित्यभावना भवति, अन्यत्राप्येव भवत्येव । तथा—

९२. देवा गंधव्व-रक्खसा असुरा भूमिगता सिरीसिवा ।

राया-णर-सेट्ठि-माहणा ठाणा ते वि चयंति दुक्खिया ॥ ५ ॥

१ डहरा ख १ ॥ २ वि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ आउखयम्मि ख २ । आउखयं ति पु १ ॥ ४ माता ति पिता ति लुप्पति ख १ । माया इ पिता इ लुप्पई पु २ । माता पितरो य भातरो विलभेज्जसु केण पेच्चए इति नागार्जुनीय पाठमेद चूणं ॥ ५ वि ख १ वृ० ॥ ६ एयार्ति भयार्ति पेहिया खं २ । एयार्ति भयार्ति पेहिया पु १ पु २ । एयार्ति भयार्ति देहिया ख १ ॥ ७ सुट्ठिते उपा० वीपा० ॥ ८ प्रेतयोस्त्विनिरेव पु० विना ॥ ९ कडेहिं गाहती णो तस्सा मुचे ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । कडेहिं स्थाने खं १ कडेहिं इति पाठो वर्तते ॥ १० भूमिचरा ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ णर-अधिप-माहणा चूण० (१) ॥ १२ माहणा ते वि चयंति ठाणाई दुक्खिया ख २ पु १ ॥ १३ दुक्खिया खं १ ॥

९२. देवा गंधव्व-रक्खसा असुरा० वृत्तम् । अथवा मा भूत् कच्चिद् देवसुखेसु सङ्गं करिष्यतीत्यतस्तदनित्यत्व-
ज्ञापनार्थं अपदिश्यते—देवा गंधव्व-रक्खसा, देवग्रहणाद् वाणमन्तरभेदाः, असुराणां प्रतिपक्षः सुरा वैमानिकाः, भूमिगता
असुरा एव, अथवा भूमिगता भूमिजीवा एव, अथवा भूमिगता सरीसृपा गृह्यन्ते । इहापि च राया-णर-सेट्ठी-माहणा,
राजानः चक्रवर्त्याद्याः, नराः पृथग्जनाः, सेट्ठी गेगमाद्यधिपाः । [अथवा—“अधिपा”स्तु” अधिकं पान्तीत्यधिपाः, ते तु
मन्नि-महामन्नि-गणक-दौवारिकादयः । माहनग्रहणाद् जातिभेदः । त एते सर्व एव या (? वा) स्थानेभ्यश्च्यवन्ते, दुःखिता 5
नाम न वा स्यात् कस्यचिन्मरणमिष्टम् । उक्तं च—“मरणमिति महद्भयं०” [] ॥ ५ ॥

तदपि च कालवशेन, किम् ? योऽपि कामनिमित्तं नोद्यमते तत्प्रत्यादेशः—

९३. कामेहि य संधवेहि य कम्मसहे कालेण जंतवो ।

ताले जध बंधणच्चुतो एवं आउखए वि तुट्ठति ॥ ६ ॥

९३. कामेहि य संधवेहि य० वृत्तम् । कामा अप्ससत्थिच्छाकामा मयणकामा य, अविशिष्टा वा शब्दादयः । 10
कामोपग्रहाश्च ह्यादयः संस्तुता वर्तन्ते, अथवा संस्तुता इति पूर्वा-ऽऽपरसस्तवो गृह्यते । स एवं तेभ्यः कामेभ्यः संस्तवेभ्यश्च
कम्मसहि त्ति कर्मभिः सह जुट्ठतीति, कोऽर्थः ? , न ते कामाः संस्तुताश्चैनं गच्छन्तमनुयास्यन्ति । कालेनेति सोपक्रमेणान्यतरेण
वा । जायन्त इति जन्तवः । ताले जध बंधणच्चुतो, तले जातं तालं, तालं हि गुरुत्वाद् दूरपाताच्च शीघ्रं पततीत्यतस्तद्ग्रहणम् ।
तालस्यापि द्विधा पातः—उपक्रमात् कालेन च । एवं आउखए वि तुट्ठति जीवोऽपि सोपक्रमेणान्यथा वा ॥ ६ ॥

किञ्च—न केवलं कामेषु सस्तुतेषु च सक्ता गृहिणस्तावत् पतन्ति, अन्येऽपि हि तथैव । तं जधा—

15

९४. जे यावि भवे बहुस्सुता धम्मिय माहण भिक्खुए सुयी ।

अभिन्मकरेहिं मुच्छिया तिच्चं ते कम्मेहिं किच्चति ॥ ७ ॥

९४. जे यावि भवे बहुस्सुता धम्मिय माहण भिक्खुए सुयी । धर्मे नियुक्तो धार्मिकः । बृहन्मना ब्राह्मणः ।
भिक्खणसीलो भिक्खु । सुचिरिति यथावत् स्वधर्मव्यवस्थितः परित्राजको वा । अभिन्मकरेहि मुच्छिया, नृमं नाम कर्म
माया वा, अभिमुखं नृमीकुर्वन्तीति अभिन्मकराः विपयाः, तेषु मूर्च्छिताः गृद्धाः, लोभो गृहीतः । “एगगहणे गहणं” ति 20
सेसकसाया वि गहिता । कथं तं नेच्छन्ति पेच्छन्ति पेच्छिज्जन्ति च अण्णेहिं ? ते हि आहारादिसु कामेसु सक्ताः इह च
परत्र च तीव्रमेव तदुपचितैः कर्मभिः कृत्यन्ते कामजनिनैरित्यर्थः ॥ ७ ॥

स्यात्—कथं ते कर्मभिरेव कृत्यन्ते न निर्वान्ति ?, उच्यते—

९५. अह पास विवेगमुट्ठिते अवितिण्णे इह भासती धुतं ।

णाहिसि आरं कतो परं ? वेहासे कम्मेहिं किच्चति ॥ ८ ॥

25

९५. अध पास विवेगमुट्ठिते० वृत्तम् । अथेति प्रकृत्य(ता)पेक्षम् । अथवा किं न पश्यसि विवेगमुट्ठिते ? । विवेगो
नाम स्वजन-गृहादिभ्यः प्रव्रज्यास्थानमनुत्तरम् । अथवा—“कम्मविवागो” यत्र स्थिताः कर्मनिर्वाणायेत्यर्थः । विविधं तीर्णां
वितीर्णाः, न वितीर्णां अवितीर्णाः, न कामभोगाभावतीर्णाः । इहेति अस्मिन्लोके । अथवा इहेति पूरणार्थः । धुतं णाम येन
कर्मणि विधूयन्ते, वैराग्य इत्यर्थः । चारित्रमपि केचिद् भणन्ति, वयं स्वतः विरताः, विरताः अपापकर्माणः । अथवा
“अपि” सम्भावने, तीर्णा अपि गृहादिसङ्ग्रहं केवलं भापन्ते, न तु कुर्वन्ति । स एवं भाषमाणः पाषण्डी पापण्डगणो वा, 30

१ संधवेहि गिद्धा कम्मं पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ कम्मसहा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ आउखयम्मि तुं ख १
खं २ पु २ वृ० दी० । आउखयं ति पु १ । ४ जे यावि बहुस्सुते सिया धम्मिय माहण भिक्खुए सिया ख १ ख २ पु १ पु २
वृ० दी० । भिक्खुए स्थाने ख २ भिक्खुए इति पाठ ॥ ५ अभिन्मकरेहिं मुच्छिय तिच्चं से कम्मेहिं किच्चती ख १ ख २ पु १
पु २ । किच्चती स्थाने ख १ कच्चति इति पाठ ॥ ६ ए बहुसुयी चूसप्र० ॥ ७ विवागं चूपा० ॥ ८ अवि तिण्णे चूपा० ॥ ९ धुतं
खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० ण णाहिसि चूपा० ॥ ११ कच्चति ख १ ॥ १२ मन्यतरम् पु० विना ॥

“अणेगेसु च एकादेशो भवत्येव” । णाहिसि आरं कतो परं, ज्ञास्यसि आरं गृहस्थत्वम्, परं प्रव्रज्या । किमुक्तं भवति ? न त्वं जानीषे कैः कर्मभिः गृही भवति प्रव्रजितो वा ? अजानन् कथं कुशलानि वेत्स्यसि ? । अथवा आरमिति अयं लोकः, परस्तु परलोकः । अयं सौत्रोऽर्थः—आरः संसारः, परः मोक्षः । तदिति आरं पारं वा न ज्ञास्यति, कुतः ? कुमार्गाश्रयात् । अथवा—“ण णाहिसि”त्ति न जानयिष्यसि मोक्षमात्मानं परं वा । तत्राऽऽत्मा आरं, परं पर एव । अथवा णाहिसि १५ गिही ण पव्वइतो, आरः गृही, परः प्रव्रजितः । वेहासं नाम अन्तरालम्, न गृहित्वे नापि श्रामण्ये, अन्तराले वर्त्तते । ते हि आहारादिषु कामेषु सक्ता इह परत्र च तीव्रमेव तदुपचितैः कर्मभिः कृत्यन्ते, कामजनितैरित्यर्थः ॥ ८ ॥

आह—एते तावद्वितीर्णत्वाद् मा भूवन् निर्वाणाय, अथ ये इमे उद्दिण्डिकाः चूर्णिकादयश्च एते कथं न तन्निर्वाणाय ?, उच्यते—

९६. जइ वि य णिगिणे किसे चरे जइ वि य भुंजिय मासमंतसो ।

जइ विह मायादि मिज्जती आगंता गव्भादणंतसो ॥ ९ ॥

10

९६. जइ वि [य] णिगिणे किसे चरे० वृत्तम् । यदीति अभ्युपगमे । णिगिणो नाम नग्नः । कृशस्तपोनिष्ठत्वाद् आतापनादिभिः । मासो सङ्ख्यातप्रतिभाग इति कृत्वा मासस्य अन्ते सकृद् भुङ्क्त इति मासान्तगः । चउत्थ-छट्ट-ऽट्टम-दसम-दुवालसमेहि स एव तपोनिष्ठप्रगरीरोऽपि जइ विह मायादि मिज्जती, अणिदिट्ठणिदेसा माया आदिर्येपां कपायाणाम्, आदीयत इत्यादिः, “माद् माने” कथं मीयते पूर्यत इत्यर्थः ? मायादीनां कपायाणां योजनम् । अथवा मीयत इति—यथा १५ धान्यस्य कुडो मीयते एवं मायादिभिः कपायैः स मीयते, पूर्यत इत्यर्थः । स एवं कपायाणामाकणं मितः मरणमेता आगंता गव्भादणंतसो, आगमिष्यतीति आगन्ता, गर्भः आदिर्यस्य ससारक्रमस्य स भवति गर्भादिः, तद्यथा—गर्भ-प्रसव-वात्स्य-कौमार-यौवन-मध्यम-स्थाविर्य-मरण-नरकदुःखान्त इति । उत्तीर्णस्य च नरकात् स एव श्रुवः, पुनः स एव क्रम इति ॥ ९ ॥ यतश्चैवं मिथ्यादर्शनोपहतं तपोऽपि न दुर्गतिनिवारकमित्यतो महर्शितमार्गमास्थाय—

९७. पुरुसोरम पावकम्मणा पलियंतं मणुयाण जीवितं ।

सन्ना इह काममुच्छिता मोहं जंति नरा असंबुडा ॥ १० ॥

20

९७. पुरुसोरम पावकम्मणा० वृत्तम् । पुरुशयनात् पुरुषः, हे पुरुष ! पुरुषाः ! वा, उपेत्य रम उपरम । पापानि प्राणातिपातादीनि मिच्छादसणसहताणि अट्टारस ठाणाणि । स्यात् कामभोग-जीवितनिमित्तं नोपरमः स्याद् इत्यतोऽपदिश्यते—पलियंतं मणुयाण जीवितं, परि समन्तात् आदिजीवितस्य परं वर्षशतम्, अथवा प्रलीयं कर्म यावदायुर्निर्वर्त्तितं तत्परिक्षयान्तम्, अथवा यस्यान्तोऽस्ति तत् प्राप्तमेव वेदितव्यमिति । आह हि—“दूरस्थमपि भावित्वाद् आगतमेव” २५ [] । तथा उदधीन्यपि दिवि उपितो । जे पुण असंजमजीवितेण कलत्रादिपङ्कावसन्ना इह मनुष्यलोके शब्दादिविषयेषु मूर्च्छिता अध्युपपन्नाः । मोहं जंति नरा असंबुडा, मोहो नाम कर्म तं जति, मोहतश्च गर्भ-जन्म-मरणादिः स एव ससारक्रमः । असंबुडा हिसादिह हि इदिह वा ॥ १० ॥ यतश्चैवं तेन—

९८. जतयं विहराहि जोगवं अणुपाणा पंथा दुरुत्तरा ।

अणुसासणमेव परकमे वीरेहिं सम्मं पवेदितं ॥ ११ ॥

30

९८. जतयं विहराहि जोगवं० वृत्तम् । जतयं नाम “गामे एगरादीय नगरे पंचरादीयं” [दशाशु० अ० ८ सू० ११९] यन्नतः । योगो नाम समय एव, योगो यस्यास्तीति स भवति योगवान् । जोगा वा जस्स वसे वट्ठंति स भवति

१ मासमेत्तसो ख १ ॥ २ जे इह ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ मायावि वी० । मायाति ख २ पु १ पु २ ॥ ४ °व्माय णं खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ भोजनम् चूम्र० ॥ ६ पुरिसो ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ °कम्मणो ख २ वी० ॥ ८ सत्ता पु १ ॥ ९ असंबुडा नरा ख २ पु १ ॥ १० जतयं ख १ । जयतं ख २ पु १ । जययं पु २ ॥ ११ अणुपत्ति पाणा दुरु० चूपा० (१) ॥ १२ परकमे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १३ धीरेहिं ख २ ॥

योगवान् णाणादीया । अथवा योगवानिति समिति-गुप्तिषु नित्योपयुक्तः, स्वाधीनयोग इत्यर्थः, यो हि अन्यत् करोति अन्यत्र चोपयुक्तः स हि तत्प्रवृत्तयोग प्रति अयोगवानेव भवति । लोकेऽपि च वक्तारो भवन्ति-विमना अहं, तेन मया नोपलक्षित-मिति । अतः स्वाधीनयोग एव योगवान् । स्यात्-किमर्थं नित्योपयोगः ? उच्यते, अणुपाणा पंथा दुरुत्तरा, अणवः प्राणा येषु ते इमे भवन्ति अणुपाणाः, सूक्ष्मा यदुक्तं भवति । तानविराधयद्भिः [दुःखेन] उत्तीर्यन्त इति दुरुत्तराः अतः । [अथवा—] “अणुपत्थि पाणा” अणुपत्थि वीय-हरितादि । अणुसासनमेव परक्रमे, अनुशास्यतेऽनेनेति अनुशासनं^५ सूत्रम्, यद् यथा सूत्रोपदेशेनानुशास्यते यच्चाऽऽचार्यैस्तदन्तरा, अनुशासनमेव पराक्रमेः भृशं क्रमेः । स्यात् केनेदमनुशासनम् ? उच्यते, वीरेहिं सम्मं पवेदितं, “नित्यमात्मनि गुरुषु च बहुवचनम्” [तेन वीरेहिं सम्मं पवेदितं, अथवा सर्व एवार्हन्तो वीरास्तैः प्रवेदितम् ॥ ११ ॥ स्यादेतत्-के वीराः ? इति, उच्यते—

९९. वीरा विरता हु पावका कोधा-कातरियादिपीसणा ।

पाणे ण हणंति सव्वसो पापातो विरताऽभिणिव्वुडा ॥ १२ ॥

10

९९. वीरा विरता हु पावका० वृत्तम् । यो विरतः स वीरः । कुतः ? पापात् । अथवा विराजमानाः विदालयन्तीति वा वीराः सम्यगुत्थिताः सजमसमुद्गाणेण । स्यात् किं पापकं यतस्ते विरताः ? उच्यते, कोधा-कातरियादिपीसणा, कातरिया णामा माया, कोधगहणाद् मानोऽपि गृहीतः, कातरियाग्रहणालोभः, पीसणा णाम क्रोध-कातरिकादयः कपायाः, किं पीपयन्ति ? ज्ञान-दर्शन-चारित्र्याणि, अथवा त एव वीराः पीपणाः । पीषणा दब्बे भावे य । दब्बे कुकुमादिपसत्थदब्ब-पीसणा विपादिअप्पसत्थदब्बपीसणा । भावे पसत्थभावपीसणा य अप्पसत्थभावपीसणा य, अपसत्थभावपीसणेहि अधि-¹⁵ कारो । त एवं पीसणा पाणे ण हणंति सव्वसो, सव्वसो नाम सव्वप्पकारेण योगत्रिक-करणत्रिकेण । पापं नाम कर्म, येन च हिंसादिकर्मणा तत् पापं वध्यते तस्मिन् कारणे कार्यवदुपचारात् कृत्वाऽपदिश्यते पापातो विरताऽभिणिव्वुडा, अभिमुखं णिव्वुडा अभिणिव्वुडा अभिप्रसन्नाः, यथोष्णमुदकं सीतं भूत णिव्वुडमित्यपदिश्यते एवम्, अथवा कपायोपशमाच्छी-तीभूता अभिनिव्वुडा बुचंति ॥ १२ ॥

स्यात्—तस्याभिनिवृत्तात्मनः साधोः परीपहोपसर्गाः प्रादुर्भवेयुः, ततस्तेन इदमालम्बनं कृत्वा अधियासेतव्वा—

20

१००. ण वि ता अहमेव लुप्पधे लुप्पन्ती लोगंसि पाणिणो ।

एवं सहितेऽधिपासए अणिहे से पुट्ठोऽधियासए ॥ १३ ॥

१००. ण वि ता अहमेव लुप्पधे० वृत्तम् । नाहमेक एव गीतोष्ण-दंश-मशकादिभिः परीपहोपसर्गैर्लुप्यामि, अत्रे वि असयताः पुत्र-दारभरणादिभिः क्लेशैर्लुप्यन्ते, तथा च चोर-पारदारिकादयः पराधीना लुप्यन्ते, अनपराधिनोऽपि कर्षकादयः करभर-वि(वे)ष्ट्यादिभिरुपकेशैर्लुप्यन्ते । एवं सहिते, एवं अनेन प्रकारेण सहिते णाणादीहि, आत्मनो वा हितः सहितः,²⁵ अधिकं पृथग्जनान् पश्यति अधिपश्यति । अनिहो नाम परीपहोपसर्गैर्न निहन्यते, तव-सजमेसु वा सतपरक्रमं ण णिहेति । से इति णिहेसे । स एव भिक्षुः कथञ्चित् परीपहोपसर्गैः स्पृश्यते ततः सो पुट्ठोऽधियासए, अकारलोपो द्रष्टव्यः ॥ १३ ॥

स एवं परीपहसहिष्णुः—

१०१. धुणिया कुलियं व लेववं कसए देहमणासणादिहिं ।

अविहिंसामेव पव्वए अणुधम्मो मुणिणा पवेदितो ॥ १४ ॥

30

१०१. धुणिया कुलियं व लेववं० वृत्तम् । धुणिया णाम धुणेज्जा कम्म । कथं ? जघा करणकुडु उभयोपासलितं चिरेण कालेण जुण्णलेव सततं लिप्पंते वा जोगं वा लेतीमं, उपमाने वति । कसए चि कृगं कुर्यात् । दिह्यत इति देहः । यथा

१ °पयुक्तः ? पु० ॥ २ विरया वीरा समुट्ठिया कोहाका° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ लुप्पए ख १ ख २ । लुप्पइ पु १ पु २ ॥ ४ लोगस्मि पु १ पु २ ॥ ५ सहिएहिं पासए ख २ पु १ । सहिए वि पासते ख १ पु २ ॥

कुड्डं लकुटादिभिः प्रहारैः लेपापगमात् कृशीभवति एवं साधुरपि अनगनादिभिः तपोविशेषैः कृशं देहं कुणति, देहे च सम्य-
क्तपोभिरेव कृश्यमाणे कर्मदेहोऽप्यपकृश्यत एव । द्रव्यकर्पणा कुड्ये शरीरे वा, भावकर्पणा राग-द्वेषौ कर्षयति यः । स एवं
अनशान्तिपोगुक्तः राग-द्वेषापकृष्टः अविहिंसामेव पन्वए, न विहिंसा अविहिंसा, अतस्तामविहिंसां पन्वए । कथमहिंसकः
स्यादिति ? अनुधर्मो अनु पञ्चाङ्गावे, यथाऽन्यैस्तीर्थकरैस्तथा वर्द्धमानेनापि मुनिना प्रवेदितम् । अनुधर्मः सूक्ष्मो वा धर्मः ।
५ पुप्पवद् वृन्तम् अप्पसत्थभावे धुणणं, तस्मि विधुए कम्मरयो विधुत एव भवति ॥ १४ ॥ स्यात्-कथं धूयते ?

१०२. सउणी जध पंसुगुंडिता विधुणिय धंसयती सितं रयं ।

एवं दविओवधाणवं कम्मं खवति तवस्सि माहणो ॥ १५ ॥

१०२. सउणी जध पंसुगुंडिता० वृत्तम् । सउणि काउली धूलीए बालेट्टितुं तद् रजः पक्षावुभौ धुन्वती ध्वंसयति,
सितं वद्धं, रज्जयतीति रजः, एष दृष्टान्तः । एवं दविओवधाणवं, दविओ राग-दोसरहितो, द्रव्यमात्रमेव उवदधातीति
१० उपधानम्, तदस्यास्तीत्युपधानवान् । कर्म क्षपति तवस्सि माहणो, समणे त्ति वा माहणे त्ति वा ॥ १५ ॥

अथ तं कश्चित्—

१०३. उट्ठितमणगारमेसणं समणं ठाणठितं तवस्सियं ।

उहरा वुड्ढा य पत्थए अवि सुस्से ण य तं लभे जणो ॥ १६ ॥

१०३. उट्ठितमणगारमेसणं० वृत्तम् । उट्ठितो णाम धर्मे प्रव्रज्यायाम् । नास्यागार विद्यते अनगारः, अनगारत्वमेपति,
१५ अधवा मोक्षमेव एपति । समणं ठाणठितं चरित्ते णाणातिसु वा, तपःस्थितं तपस्सियं, वारसविधे तवे । तमेवं धम्मे दृढ-
प्रतिज्ञ उहरा वुड्ढा य पत्थए, उहरि त्ति पुत्त-गत्तुआदयः, तेसु विसेसतो णेहो भवति कालुणिय करेतेसु । वड्डमाति-पिति-
मातुल-पितृव्यादयः पत्थए त्ति उप्पन्वावेतुं इच्छति । ते अज्जेमएण ठिता तण्हाए छुहाए य अवि सुस्से ण [य] तं लभे
जणो अवि मरेज्ज, ण वि उप्पन्वावेतुं सक्केति, जनानामधर्मव्यवस्थितत्वाद् जनवत् स तान् पश्यति न तु स्वजनवत् ॥ १६ ॥

१०४. जइ कालुणियाइं से करे जइ रोयंति य पुत्तकारणा ।

दवियं भिक्खुं समुट्ठितं णो लब्धंति णं सण्णवेत्तए ॥ १७ ॥

२०

१०४. जइ कालुणियाइं से कए (करे)० वृत्तम् । कालुणिया णाम

णाह ! पिय ! कंत ! सामिय ! [? अहंसण ! णिप्पणत्त ! भुवणम्मि । सव्वं सुणं पणइणि-] पुत्ता ते पितुवियोगवेलप्पा ॥ १ ॥
सेणी गामो गोट्टी गणो व तं जत्थ होसि सण्णिहितो । दिप्पति सिरीए सुपुरिस ! किं पुण णियगं घरद्दारं ? ॥ २ ॥

[]

२५

पुत्रकारणाद् एकमपि तावत् कुलतन्तुवर्द्धनं पितृपिण्डदं धनगोप्तां च पुत्रं जनयस्व, ततो यास्यसि, एवं कलुणाणि
स्दंता । दवियं ति, दविओ राग-दोसरहितो । भिक्खणगीलो भिक्खू । सम्यगुत्थितं समुट्ठितं, सजमुट्ठाणेण समुट्ठितं
ति । णो लब्धंति णं ति ण सक्केति सण्णवेत्तए त्ति आणेत्तु ॥ १७ ॥

१ कम्म खवेति य १ ॥ २ तवस्सिणं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ लभे जणं ख १ खं २ पु २ । लभे जणं
पु १ । लभे जणा वृ० वी० ॥ ४ अज्जेमकेन अञ्जो जनेनेत्यर्थः ॥ ५ याणि कासिया जति खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ रोयंति
व पुत्तं नं १ खं २ पु १ पु २ ॥ ७ लब्धंति य १ पु २ वृ० वी० । लब्धंति पु १ ॥ ८ संयवित्तए य १ ख २ वृ० वी० ।
संयवित्तए पु १ पु २ ॥ ९ चूर्ण्यार्थेण्यत्र गाथा सण्डितरूपेणोपलभ्यते, मा च श्रीसागरानन्दपादैर्यथानुमन्धितैवात्र मुद्रिताऽस्ति ।
वृत्तिवृत्ता पुनरिय गाथा पाठमेवेनोद्धृताऽस्ति । तथाहि—

णाह ! पिय ! कंत ! सामिय ! अइवल्लह ! दुल्लहो सि भुवणम्मि । तुह विरहम्मि य निक्खि ! सुणं सव्वं पि पडिहाइ ॥ १ ॥

१०५. जइ णं कामेहि लाविया, जइ आणेज्ज ण वंधिता घरं ।

तं जीवित णावकंखिणं, णो लब्भंति ण सण्णवित्तए ॥ १८ ॥

१०५. जइ णं कामेहि लाविया० वृत्तम् । यदीति अभ्युपगमे । कामा सदाति धणाति वा । लाविय त्ति णिमं-
तणा । जइ कामेहि धणेण वा बहुप्पगार उवणिमंतेज्ज वंधित्ता वा घरं आणेज्ज । तं जीवित णावकंखिणं, तमिति त साधुं
जीवितं असंजमजीवितं नावकाङ्क्षति नावकाङ्क्षिणम् । णो लब्भंति ण सण्णवित्तए, नोकारः प्रतिपेधे, लब्भंति त्ति ण ते 5
लभंते सण्णवेत्तए ॥ १८ ॥ किञ्च—

१०६. सेहंति अ णं ममायिणो, माति पिति थि पती य भायरो ।

पासाहि ण पासओ तुमं, परलोगं पि जहाहि उत्तमं ॥ १९ ॥

१०६. सेहंति अ णं ममायिणो० वृत्तम् । असजमं ममायंति त्ति ममायिनः, ते माति-पिति-स्त्रि-पति-भायरो
सेहंते त्ति सेहवेन्ति । कथं सेहवेति ? पासाहि ण पासओ तुमं, तुमं अतीव पासओ जं अतीव पस्ससि लोगनिरिखितो 10
भवान्, जतो एक एवात्पपायमीरु पासए त्ति प्रवचनवयणेणं, कहं अम्हेहिं दुक्खिताणि ण पासति ? त्ति । यदि त्वं एवं
दीर्घदर्शी तो परलोगं पि जहाहि उत्तमं ति, इमो ताव त्वया लोगो जढो, अम्हेहि य तुज्ज णिमित्तेण अद्वितीए किलस्स-
माणेहिं अम्ह य वुड्ढत्तेण सुस्सूमाए अकीरमाणीए पुत्त-दारे य अभरिज्जमाणे य परलोगो वि ते ण भविस्सति । उक्तं च—

या गतिः क्लेशदग्धानां गृहेषु गृहमेधिनाम् । पुत्र-दारं भरन्ताना तां गतिं ब्रज पुत्रक । ॥ १ ॥

[] 15

उत्तमो नाम स तव एवं माता-पितृसुश्रूपया उत्तमो लोको भविष्यति, अन्यथा त्वधमः ॥ १९ ॥ एवं तैरुपसंगैः
क्रियमाणैः किञ्चिदेवं धर्मकातरः—

१०७. अण्णे अण्णेहिं मुच्छिता, मोहं जंति णरा असंवुडा ।

विसमं विसमेहि गाहिया, ते पावेहि पुणो पगब्भिता ॥ २० ॥

१०७. अण्णे अण्णेहिं मुच्छिता० वृत्तम् । अन्योन्येषु मूर्च्छिताः । तद्यथा—कश्चिद् भार्यायाम्, कश्चित् पुत्रे, 20
कश्चिन्मातरि पितरि च । मोहं जंति णरा असंवुडा, मुह्यते येन स मोहः कर्म अज्ञानं वा, तत्कृतो वा नानायोनिगहनः
संसारः, अथवा स्वजनस्नेहमोहिताः कृत्या-ऽकृत्ये न जानन्ति । न संवृताः असंवृताः इन्द्रिय-नोइन्द्रियतः सवररहिताः ।
विसमं विसमेहि गाहिया, विसमो णाम असजमो, तं असंजम असयत्तैरेव ग्राहिताः । ते पावेहि पुणो पगब्भिता,
पापानि छेदन-भेदन-विशसन-मारणादीनि प्राणवधादीनि वा, तेषु पापेषु वर्त्तमानाः पुणरपि गम्भीभूया उन्मार्गमाचरन्तो न
लज्जन्ते, पुराणश्मशानचितकमासखादकपिशाचहस्तावसारणम् ॥ २० ॥ अहं ससारस्स ण वीभेमि कुतस्सहिं तव ? यतश्चैवम्— 25

१०८. दविएव समिक्ख पंडिते, पावातो विरतोऽभिणिब्बुडो ।

पणता वीरा महाविधिं, सिद्धिपथं णेआउअं सिवं ॥ २१ ॥

१०८. दविएव समिक्ख पंडिते० वृत्तम् । दविकः उक्तः, एवं अनेन प्रकारेण योऽयमुक्तः, सम्यग् ईक्ष्य समीक्ष्य,

१ जइ ते कां ख १ पु १ पु २ । जइ वि य कां ख २ वृ० वी० ॥ २ जइ णेज्जाहि ण वंधिउं घरं ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ३ जइ
जीवित णावकंखण ख १ खं २ । जइ जीवित णावकंखती पु १ पु २ । जइ जीवित णाभिकंखण वृ० वी० ॥ ४ संथवित्तए ख १
खं २ वृ० वी० । संठवित्तए पु १ पु २ ॥ ५ माय पिया य सुया य भारिया ख १ ख २ । माय पिया य सुण्हा य भारिया
पु १ पु २ ॥ ६ णे ख २ पु १ ॥ ७ लोग परं पि जहाहि पोस णे ख १ पु २ । लोग परं पि जहासि पोस णे पु १ वृ० वी० ।
लोग परं पि चयाहि पोस णे ख २ ॥ ८ एवाऽऽत्मापाय० सु० ॥ ९ असंवुडा नरा ख २ पु १ पु २ ॥ १० तम्हा दविइक्ख
पंडिते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० चूपा० ॥ ११ पणए वीरे महावीहिं ख १ पु १ पु २ । पणता वीधेतऽणुत्तरं सिद्धिं चूपा० ।
पणता वीरा महावीही इति आचा० शु० १ अ० १ उ० ३ सू० २ ॥ १२ धुवं खं २ पु १ पु २ वृ० वी० चूपा० । धुयं ख १ ॥

पापं हिंसादि । अन्यथा पाठस्तु—“तम्हा दविइक्ख पडिते” तस्मादेवं ज्ञात्वा विरताणं अविरताणं च गुण-दोसे । पावातो विरतो अट्टारसट्ठाणातो सयणातो वा विरतो भवाहि, अभिणिव्वुडो असजमउण्हातो सीतीभूतो । पणता वीरा महाविधिं, भृगं नताः प्रणताः, प्रणेतार इत्यर्थः, कतरं ? जो हेट्ठा सवोहणमगो भणितो, वीराः उक्ताः, वीही नाम मार्गः चक्रवीथियत्, महती वीही महावीही, अधवा [भाव]वीही एव महावीधी । तत्र द्रव्यवीधी नगर-ग्रामादिपथाः, भाववीधी तु 5 'सिद्धिपन्थाः पोआउअं सिवं । पाठविशेषस्तु—“पणता वीधेतऽणुत्तरं” एतदिति भाववीधी ज भणिहामि, अणुत्तरं असरिस अणुत्तर वा ठाणादि । सेहन सिद्धिः, पद्यत इति पन्थाः । नयतीति नैयायिकः । शिवं नीरोगम् । “धुवं” वा, धुवो सासतो ॥ २१ ॥ स एवं प्रणतः—

१०९. वेतालियमग्गमागतो, मण वयसा काएण संवुडे ।

चेच्चा वित्तं च णातयो, आरंभं च सुसंवुडे चरे ॥ २२ ॥ त्ति वेमि ॥

10

॥ वेतालियस्स पढमो उद्देसओ सम्मत्तो २-१ ॥

१०९. वेतालियमग्गमागतो० वुत्त । वैतालिकं उक्तम् । अथवा विदालयतीति वैदालिकः भगवानेव । वैतालिकस्य मार्गः वैतालिकमार्गः त आगतः प्राप्त इत्यर्थः । मण वयसा काएण संवुडे त्ति तिगुत्तो । चेच्चा वित्तं च णातयो, चेच्चा णाम त्यक्त्वा । वित्तं बाह्यमभ्यन्तरं च, बाह्यं गो-महिष्यादि, अन्धितरं हिरण्य-सुवर्णादि, अथवा आभ्यन्तरं विद्या-बुद्धि-कौशल्यादि, शेष बाह्यम् । णातयो त्ति पुन्वा-ऽवरसस्तुताः । आरम्भस्तु पचन-च्छेदनादि प्राणातिपातो वा, चशब्दात् शेषा- 15 श्रवा अपि, चेच्चा अपि वर्तते । संवुडे इदिण्हिं । चरेदिति अनुमतार्थे । अथवा—“परिच्चएज्जासि त्ति वेमि” ॥ २२ ॥

॥ वेतालिए पढमो उद्देसओ सम्मत्तो ॥ २-१ ॥

[वेयालीयज्झयणे विइओ उद्देसओ]

उद्देसत्थाधिगारो—माणो वज्जेतव्वो । तत्थ गाधा—

❖ तव-संजम-णाणेषु वि जति माणो वज्जितो महेसीहिं ।

20

अत्तसमुक्कंसणद्धं किं पुण हीला नुं अण्णेसिं ? ॥ ८ ॥ ३९ ॥

महातवस्सिणा सजमे अतीव अप्पमत्तेण अतीव च बहुसुतेण जइ ताव माणो वज्जितो, तेन तपस्वित्वे अप्रमत्तत्वे बहुश्रुतत्वे वा गव्वं न याति, किमग पुण नातिकृत्स्नतपोयुक्तेन प्रमादवता अल्पश्रुतेन वा गव्वो कायव्वो ? परो वा हीले-तव्वो ? ॥ ८ ॥ ३९ ॥ किञ्चान्यत्—

❖ जइ ताव णिज्जरमतो पडिसिद्धो अट्टमाणमहणेहिं ।

25

अवसेस मयट्ठाणा परिहरितव्वा पयत्तेण ॥ ९ ॥ ४० ॥

॥ वेयालियस्स णिज्जुत्ती सम्मत्ता २ ॥

॥ ९ ॥ ४० ॥ भणियो उद्देसत्थाधियारो । सुत्ताभिसंबंधो पुण-उक्त प्रथमस्यान्ते “चेच्चा वित्तं च णातयो” [सूत्रगा० १०९] स एव वित्तं स्वजनारम्भ विहाय तपसि स्थितत्वात्—

१ मुक्तिपन्था पु० ॥ २ मातव्वो, मण पु १ ॥ ३ नायव्वो ख १ ख २ ॥ ४ च परिच्चएज्जासि ॥ त्ति चूपा० ॥ ५ चरेज्जासि ख १ । चरेज्जासि ख २ पु १ पु २ ॥ ६ वेतालीयस्य प्रथमोद्देशकः ख २ ॥ ७ करिसत्थं ख १ ख २ पु २ ॥ ८ उ ख १ ख २ पु २ ॥ ९ लीयस्स पु २ ॥

११०. तय सं व जहाइ से रयं, इति संखाय मुणी ण मज्जए ।

गोयण्णयरें जे विदू, अहस्येयकरी अण्णेसि इंखिणी ॥ १ ॥

११०. तय सं व जहाइ से रयं० वृत्तम् । तथा णाम कंचुओ, खामित्यात्मीयाम्, उपमाने व त्ति उरगवत्, से इति स पूर्वविवक्षितः साधुः, रज्यत इति रजः । तत् केन जहाति ? अकपायत्वेनेति वाक्यशेषः, अकपायस्य हि सर्पत्वगिवाव-
हीयते रजः । इति संखाय मुणी ण मज्जए, इति उपप्रदर्शने, एवं संखाए त्ति एवं परिगणेत्या, एव ज्ञात्वेत्यर्थः, ण मज्जए 5
त्ति न मदं कुर्यात् । तत् केन मज्जते ? गोयण्णयरें जे विदू, गोत्रं नाम जातिः कुलं च गृह्यते, अन्यतरग्रहणात् क्षत्रियः
ब्राह्मण इत्यादि, अथवा अन्यतरग्रहणात् शेषाण्यपि मदस्थानानि गृहीतानि भवन्ति । इंखिणी णाम खिसणा णिदणा हीलणा,
अन्ये ब्रुवते रिक्ता । अथवा—“गोतण्णतरेण माहणे” माहणो साधू, अहिसगो सुन्दरो, अण्णे असोभणा ॥ १ ॥

स्यात्—य एषां मदानां एकेनानैकैर्वा मदस्थानैर्मत्तः परं परिभवति तस्य को दोषः ? उच्यते—

१११. जो परिभवती परं जणं, संसारे परिचत्तती चिरं ।

10

अदु इंखिणिआ तु पाविआ, इति संखाए मुणी ण मज्जए ॥ २ ॥

१११. जो परिभवती परं जणं० वृत्तम् । परो नाम आत्मव्यतिरिक्तः सपक्षः परपक्षो वा, अथवा परः अस्वजनः ।
परिभवो नाम अहं जात्यादिश्रेष्ठः त्व हीनजातिरिति, एवं कुलादिषु, नान्यत्रापि । सो अणादीए अपज्जंते अणवदग्गे संसारे
परिचत्तती चिरं, सर्वतो वर्त्तते परिवर्त्तते, चिरमिति अणंतं काल, विसेसेण सुकुच्छितासु जातीसु एगेदिय-वेइदियादिसु । यत्-
श्रवं तेन अदु इंखिणिआ तु पाविआ, अदु इति यदुक्तकारणाद् इंखिणिका प्रागुक्ता पातयति नीचगोत्रादिषु संसारे व त्ति 15
पाविआ । अथवा इह परत्र च भयेषु पातयतीति “पातिका” वानरपिटिका, इह सुघरादष्टान्तः [कल्पभाष्ये गा० ३२५२],
परलोके कोकिलकश्च परिभट्टओ सट्ठसुणओ जाओ [] इति उपप्रदर्शनार्थम्, एवं संखाए एवं
परिगण्य मुणी ण मज्जए मद न कुर्यात् ॥ २ ॥

११२. जे यावि अणातए सिया, जे वि य पेस्सगपेसगे सिया ।

इदं मोणपदं उवड्डिते, णो लज्जे समतं सदा चरे ॥ ३ ॥

20

११२. जे यावि अणातए सिया० वृत्तम् । जे त्ति अणिद्विद्विण्डेसे । नान्यो नायकोऽस्यास्तीति अनायकः चक्रवर्त्ती
वलदेवो वासुदेवो महामण्डलिओ वा । वासुदेवो ण पव्वयति, निदानकृतत्वात्, तेन नाधिकारः । पेस्सगपेसगो णाम तेसि
चेव चक्किमादीणं “जो पिढिगावाहगो प्रव्रजितः स्यात्, असावपि चक्रवर्त्तिप्रव्रजितः त पूर्वदासदासं वारसावत्तेण वंदणेण
वंदति । वंदमाणोऽपि वा इदं मोणपदमुवड्डिते त्ति, इदमिति आरुहत्तं मुनेः पद मौनपदम्, पद्यतेऽनेनेति पदम्, मोक्षं
गम्यत इत्यर्थः, उपेत्य स्थितः उवड्डितो । न तेन पूर्वस्वामिना लज्जा कर्त्तव्या—जहाइह पुव्वदासदास वंदाविज्जामि । इतरेणापि 25
न गर्वः—अहं सामिगसामिणा पूइज्जामि । समतं ति अराग-द्वेषवानित्यर्थः, सदा सर्वकालं चरेदित्यनुमतार्थः ॥ ३ ॥

स्यात्—कथं ताभ्यां लज्जा-मदौ न कर्त्तव्याविति ? उच्यते—

११३. सँमयण्णयरम्मि संजमे, संसुद्धे समणे परिचवए ।

जा आवकधा समाहिते, दविए कालमकासि पंडिते ॥ ४ ॥

१ चयाइ ख २ ॥ २ ण माहणे अहं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० चूपा० । ण जे विदू अहं वृपा० ॥ ३ अहस्येउ
अण्णेसि ख १ ॥ ४ रीयत्त चूसप्र० ॥ ५ यत्तती महं ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । यत्तती चिरं ख २ वृपा० दीपा० ॥ ६ पातिका
चूपा० ॥ ७ जे आवि अणायगे सिया ख १ ख २ पु २ । जे णाय अणाय पासिया पु १ । जे यावि भवे अणायगे चूपा० ११३
सूत्रगाथाचूपां ॥ ८ पेसगपेसपेसिया ख १ ॥ ९ जे मोणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० सता चरे पु १ । तदा चरे
ख १ ॥ ११ जो पडिगां वा० मो० ॥ १२ मारुहत्तं चूसप्र० ॥ १३ सम अण्णयरम्मि संजमे ख १ पु २ वृ० दी० । समे अण्ण-
यरम्मि संजमे ख २ पु १ । समयण्णतरम्मि वा सुते चूपा० । समे+अण्णयरम्मि=समयण्णयरम्मि इति अत्र सूत्रे सन्धिविवेक ॥ १४ जे
आवं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

११३. समयणायरम्मि संजमे० वृत्तम् । तौ हि सयतत्वं प्रति समावेव, अथवाऽयमपि छेदोपस्थानीये, एवं परिहारविशुद्धिकादिषु शेषेष्वपीति । अथ समे त्ति एकस्मिन्नेव तौ सयमस्थाने वर्त्तयेताम्, अण्णायरे व त्ति विसमे वा छट्ठाणपडितस्स, तेसु सम्यक्तत्वादपि पूज्यः सयम इति कृत्वा अन्यतरे अधिके वर्त्तमानः पूज्यः, संयतत्वादेव । अथवा “जे यावि भवे अणायगे, जे वि य पेस्सगपेस्सए” [गा० ११२] त्ति लोगिगो मानार्ह उक्तः, ईह तु “समयण्णतरम्मि वा सुते” समे 5 विमुए णमम परिचिततर ति काउं समाणो ण कायव्वो, लहु वा मे अधीतं ति । अण्णायरं तु एगो गणी एगो वायगो, पूर्वगतं वाचितं येन स वाचकः, न च वाचकेन मानः कार्यः । संसुद्धो णाम स एव सयमः शुद्धः यत्रासौ वर्त्तते, अथवा स एव लज्जा-मद-दोसादिहिं संसुद्धो । समणे त्ति सम्यग् मणे समणे वा समणे । परि समंता सव्वातिथारसुद्धो सव्वतो वा वए परिव्वए । स्यात् कियच्चिरं कालम्, उच्यते, जा आवकथा समाहिते, यावदस्य कथा प्रवर्त्तते देवदत्तो यज्ञदत्तो वा । दविओ णाम राग-दोसरहितो । स्यात्-मृतस्यापि कथा प्रवर्त्तते तत उच्यते-कालमकासि पंडिते यावत् कालं न करोपि 10 तावन्मानादिदोपरहितेन भवितव्यम् ॥ ४ ॥ स्यात्-किमालम्बन कृत्वेति यतितव्यम्, उच्यते—

११४. दूरं अणुपस्सिया सुणी, तीतं धम्ममणागतं तथा ।

पुट्ठे फरुसेहि माहणे, अवि-हणू समयंसि रीयती ॥ ५ ॥

११४. दूरं अणुपस्सिया० वृत्तम् । दूरं नाम दीर्घं अनुपश्य । तीतं धम्ममणागतं तथा, धर्मः स्वभाव इत्यर्थः, वर्त्तमानो यमो हि कालानादित्वाद् दूरः वर्त्तमानः, स तु अविरतत्वान्मानादिमदमत्तस्य दुःखं भूयिष्ठोऽतिक्रान्तः । किञ्च— 15 “इमेण ग्वलु जीवेण अतीतद्वाए उच्च-णीय-मज्झिमासु गतीसु असति उच्चगोते असति णीयगोते होत्था” [भग० श० १२ उ० ७], तथा च अतीतकाले प्राप्तानि सर्वदुःखान्यनेकशः, एवमनागतधर्ममपि । अथवा दूरमणुपस्सिअ त्ति दद पस्सिय, अथवा मोक्षं दूरं पस्सिय दुर्लभवोधिता पस्सिय, जात्यादिमदमत्तस्य च दूरतः श्रेयः एवमणुपस्सिय इत्येवमाद्यतीता-ऽनागतान् धर्मान् अणुपस्सिता । पुट्ठे फरुसेहि माहणे, फरुसा नाम स्नेहवियुक्तः तैः, वाचिकाः कायिकाश्चोपसर्गाः क्रियन्ते । तत्र वाचिकाः आक्रोश-हीलनाद्याः, कायिकास्तु वध-वन्धन-ताडना-ऽङ्कन-च्छेदन-मारणान्ताः । अथवा प्रतिलोमाः फरुसा । तैरुदीर्णैः अवि- 20 हणू अपि हन्यमानाः, अविहणू यथा खन्दकशिष्याः, न तु खन्दकः [कल्पभा० गा० ३२७१-७४ पत्र ९१५] । समयंसि रीयति त्ति यथा समयेऽपदिष्ट तथा रीयते, चरेदित्यर्थः । पठ्यते च—“अविहणू समयाऽधियासए” । अस्यार्थः—अविहणू अविहन्यमानः सम्यग् अधियासए । अथवा अविहणू इति हन्यमानो न हन्यात् कञ्चित् । अथवा धर्ममस्योपदिशेत् स कीटकधर्मकथिक उच्यते ॥ ५ ॥

११५. पण्हसमत्थे सदा जए, समिता धम्ममुदाहरेज्ज सुणी ।

सुहुमे हु सया अल्लसए, णो कुंप्पे णो माणि माहणे ॥ ६ ॥

११५. पण्हसमत्थे सदा जए० वृत्तम् । पृच्छन्ति तमिति प्रश्नः, यावत् प्रश्नान् परः पृच्छेत् तं व्याकर्तुं समर्थः । पठ्यते च—“पण्हसमत्ते सदा जते” समाप्तप्रश्न इत्यर्थः, सदा जते त्ति ज्ञानवान् अप्रमत्तश्च, अयतस्य हि क्षीरं परिचिकित्सकस्येव न वचः प्रमाण भवति । उक्तं हि—“अद्वितो ण ठवेति परं” [] । समिता णाम सम्मं धम्मं उदाहरेज्ज, “जहा पुण्णस्स कथती तथा तुच्छस्स कथती” [आचाराज्ज श्रु० १ अ० २ उ० ६ सू० ५] । सुहुमे हु सया 30 अल्लसए, सुहुमो नाम सयमः, स हि सुहुमेण वि अतिचारेण ल्सिज्जति, कथयतो वा सूक्ष्मेणापि आत्मोत्कर्षेण परहीलया वा ल्सिज्जति, पूया-नारव-सकारहेतुं वा कथयतो ल्सेति । अथवा सुहुमे त्ति सूक्ष्मबुद्धिः कथयेत् । अल्लपकस्तु स

१ स्यापनीये पु० ॥ २ इयं तु चूनप्र० ॥ ३ फरुसेहि ख २ ॥ ४ अविहणू समयाऽधियासए चूपा० वृपा० दीपा० ॥ ५ रीयप्रश्न इत्यर्थः चूनप्र० ॥ ६ पण्हसमत्ते ख १ ख २ पु० वृ० दी० । पण्हसमत्ते चूपा० । पण्हसमत्थे वृपा० दीपा० ॥ ७ समन्ता वृ० दी० ॥ ८ उ न १ ख २ पु १ वृ० दी० । अ पु २ ॥ ९ कथयंतो ण पर [णु] कोवये चूपा० ॥ १० कुज्जे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

एवमनागंसी न च मार्गविराधनां करोति । अपरियच्छंते य परे ण कुप्पेज्ज, णेव य कधणलद्धीसंपण्णताए माणी माहणो होज्जा । अधवा—“कधयंतो ण परं [णु] कोवये” अन्यतरं कपायं गमयेत् ॥ ६ ॥ स एवम्—

११६. बहुजणमणम्मि संवुडे, सव्वट्ठेसु सदा अणिसिस्ते ।

हरदे वतुमे (? पतुमे) अणाइले, धम्मं प्रादुरकासि कासवं ॥ ७ ॥

११६. बहुजणमणम्मि संवुडे० वृत्तम् । बहुजनं नामयतीति बहुजननामनः, बहुजनेन वा नम्यते, स्तूयत इत्यर्थः, 5 स धर्म एव । सर्वलोको हि धर्ममेव प्रणतः, न हि कश्चित् परमाधार्मिकोऽपि ब्रवीति—अधम्मं करोमि । तत्रोदाहरणम्—

सेणिओ राया । तस्स अत्थाणीए धर्मेजिन्नासायां ‘के धम्मिया ?’ इति । ततो पारिसदेहिं भण्णति—दुल्लभा धम्मिया, पायं अधम्मिओ लोओ । अभयो भण्णति—लोगस्स ताव पाएण एस पइण्णा जधा ‘वयं धम्मिया’ इति । परिसाए असदहंतीए अभएण भण्णति—परिक्खामो । ततो रायाणुमए सिता-ऽसिताणि दुवे भवणाणि कारवेत्ता पडर-जणवता भणिया—जे तुम्हं धम्मिया ते धवलं गिहं पविसत्तु, अधम्मिया असियमिति । ततो ते सव्वे पडरजणा धवलगृहमणुपविट्ठा । अधिगारिगेहिं 10 पुच्छिता—किं भवतो धम्मं करोह ? त्ति । तत्थेगो भण्णति—अंधं करिसगो, तत्थ मे अणेगेहि सउणसहस्सेहिं धण्णं उवजीविज्जति । अण्णो भण्णति—अहं वणिजो, कलोपजीवी, वभणो मे णिच्चग भुंजति त्ति । अण्णो भण्णति—अहं कुडुंवभरणपवित्तो किलेसभागी । किं बहुणा ? सोयरियादयो वि ‘कुलधर्मानुवर्त्तित्वाद् वयमपि धम्मिया’ एवं धवलगिधम-णुपविट्ठा । उक्तं च—“सोतसुतघोररणमुहं” [15] । अध तत्थ दुवे सावगा सक्कम्मद्यपाननिवृत्तिकृतभङ्गा असितभवणमणुपविट्ठा पुच्छिता भण्णति—सुसाधुणो सुसावगा य धम्मिया जे सया अपमत्ता, अम्हे पुण पमादिणो स्वकृतमद्य- 15 पाननिवृत्तिकृतभङ्गा ण धवलगिहारुहा, अतो असितभवणमणुपविट्ठा इति ॥

एवं बहुजननमितो धर्म इति, तस्मिन् बहुजननमिते सवृतात्मा भवेदिति वाक्यशेषः । अन्ये त्वाहुः—बहुजननमनः लोभः, सर्वो हि लोकस्तस्मिन् प्रणतः । असयतास्तावत् सर्वे शब्दादिविषयप्रणताः, प्रमत्तसंयता अपि तत्रैव केचित् प्रणताः, वीतकपायास्त्वप्रणताः, जे य जयणो अपमत्ता इति तेऽपि न प्रणताः । उक्तं च—“कोधस्स उदयणिरोधो वा उदयपत्तस्स वा कोधस्स विहलीकरणं” [भग० श० २५ उ० ७ सू० ८०२ पत्र ९२२, औपपा० सू० १९ पत्र ४०] । एवं योगेन्द्रियाणामपि वक्त- 20 व्यम् । संयतो नाम विरतः, निवृत्त इत्यर्थः । सव्वट्ठेसु सदा अणिसिस्ते त्ति सव्वेसु इन्दियत्थेसु यावतो वा असंयमार्थाः अथवा ऐहिका-ऽऽमुष्मिकेषु अणिसिस्तो णाम नाऽऽकाङ्क्षति । हरदे वतुमे (? पतुमे) अणाइले, हरदे त्ति महासमुद्रः, स हि नकादिभिर्महामत्तैः स्फुरद्भिरपि नाऽऽकुलजलो भवति, न क्षुब्धजल इत्यर्थः, पन्न-महापद्मादयो वा हृदाः स्वच्छ-प्रसन्न-गम्भीर-जलाः, गम्भीरत्वादानाकुलाः, एवमसावपि पूर्वा-ऽपरज्ञेयपरिशुद्धस्वच्छज्ञानवान् प्रसन्नवाङ्मनाः न च परप्रवादिभिः शक्यते विक्षोभयितु इत्यनाकुलः । कोधादीहि वा अणाइलो । अधवा अणाइल इति निरुद्धाश्रवः, अनतुरो न म्लायति धर्मं कथयन् । 25 धम्मं प्रादुरकासि कासवं ति, प्रादुः प्रकाशने, स भगवान् आर्यसुधर्मः अण्णतरो वा गणधरो हृद् इवानाकुलः धर्मं प्रादुर-कार्पात्, एवमन्येऽपि स्थविराः प्रादुरकार्पात् (? कार्पुः) प्रादुष्कुर्वन्ति करिष्यन्ति च । कश्यपस्यायं काश्यपः, स एवंलक्षणं धर्मं अहिंसादिलक्षणं धर्मं कथयति ॥ ७ ॥ तं जधा—

११७. बह्वो पाणा पुढोसिया, पत्तेयं समियं उवेहाए ।

जे मोणपदं उवट्ठिते, विरंति तत्थमकासि पंडिते ॥ ८ ॥

30

१ ०णमणसि ख १ पु २ ॥ २ सव्वट्ठेहिं णरे अणिं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ हरए व सया अणाविले ख १ वृ० । हरए व सिया अणाविले ख २ दी० । हरए व सया अणाइले पु १ । हरए व सया अणाउले पु २ ॥ ४ वतुमे पन्नहद इत्यर्थः ॥ ५ पादुं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ अहम् इत्यर्थः ॥ ७ धवलगृहम् ॥ ८ धवलगृहार्हा ॥ ९ यतय ॥ १० हरदे वतुमे पन्ननामा हृद् इत्यर्थः ॥ ११ समयं समीहिया वृ० । समयं उवेहिया ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । समिया उवेहिता च्छा० ॥ १२ विरती तत्थ अकासि ख १ ख २ पु १ पु २ । पु १ विरती स्थाने विरयं इति पाठमेद ॥

११७. बहवो पाणा पुढोसिया० वृत्तम् । अथवोपदेश एवायम्—बहवो प्राणा पुढोसिता, बहव इति अनन्ताः, पृथक् पृथक् सिता पुढोसिता, तं जथा—पुढविकाइयत्ताए० । तेषां तु प्रत्येकं अनन्तानामप्येको धर्मः समान एव 'सुखप्रियत्वम्' । समियं उवेहाए त्ति, समिता णाम समता, प्रत्येकाश्रयेऽपि सति अभीष्टसुखता दुःखोद्वेगता च समानमेतत्, अथवा—“समिया इति समं उवेहिता” । जे मोणपढं उवट्ठिते, मुनेरिदं मौनम् । विरमणं विरतिः, तेषामतिपातादीनां अकासि त्ति करिष्यसि । पापाद् डीनः पण्डितः । का भावना ?—यथा तवेते इष्टा-ऽनिष्टे सुख-दुःखे एवं पाणाणमवि इत्येवं मत्वा विरतिं तत्थमकासि पंडिते, स एव विरतात्मा ॥ ८ ॥

११८. धम्मस्स य पारए मुणी, आरंभस्स य अंतए ठिते ।

सोयंति य णं ममायिणो, णो लभती णितियं परिग्गहं ॥ ९ ॥

११८. धम्मस्स य पारए मुणी० वृत्तम् । धम्मो दुविहो—सुतधम्मो चरित्तधम्मो य, तयोः पारं गच्छतीति पारगः, 10 श्रुतज्ञानपारङ्गतः चोदसपुव्वी, पार वा काङ्क्षति एवं पारङ्गतः, काङ्क्षति वा अकपायः, तस्य च चरित्रमधिकृत्यापदिश्यते । आरम्भो नाम जीवकायसमारम्भः, तस्यान्ते व्यवस्थितः, नारभत इत्यर्थः । जे य पुण आरंभ-परिग्गहे वट्ठंति ममायंति वा ते तं परिग्गहं णट्ठविण्ठ सोयंति य णं ममायणो, अलभ्यमानमपि यथेष्ट परिग्गहं सोयंति ण ममाइणो । उक्तं हि—“परि-ग्रहेष्वप्राप्त-नष्टेषु काङ्क्षा-शोकौ, प्राप्तेषु च रक्षणम्, उपभोगे चावृत्तिः” । णो लभति णितियं परिग्गहं ति, अग्निसामण्यताए चोरसामण्यताए 15 णितियो ण भवति ॥ अयमपरकल्पः तमिव—“धम्मस्स य पारए मुणी, आरंभस्स य अंतए ठितं । सोयंति य णं ममाइणो” अम्हे सुहिता, तुम्हं सतविभवो वि अतिदुक्करं तव-चरणं करेसि । जेणं ममायंते तेण ममायिणो माता-पुत्रादयो । णो लभंति णितियं परिग्गहं ति, स तेषां नित्यं वशकः आसीदिति नित्यं परिग्रहपरः, ततस्तत्प्रत्ययिकं णो लभंति णितियं परिग्गहं ॥ अमुमेवार्थं नागार्जुनीया विकल्पयन्ति—

सोऊण तयं उवट्ठितं, केयि गिही विग्घेण उट्ठिता ।

धम्मम्मि इधं अणुत्तरे, तं पि जिणेज्ज इमेण पडिते ॥ ११ ॥

११९. इहलोग दुहावहं विदां, परलोगे य दुहं दुहावहं ।

विद्धंसणधम्ममेव या, इति विज्जं कोऽगारमावसे ? ॥ १० ॥

११९. इहलोग दुहावहं विदा परलोगे य दुहं दुहावहं० वृत्तम् । कृपि-भृतक-चौरादीनां इहलोग एव दुधावधं धणं । उक्तं हि—

अममा जनयन्ति काङ्क्षिताः, निहिता मानसचौरज भयम् । विन्दन्ति जना हि०” [] ।

25 परलोकेऽपि च दुहं अस्माद् धनोपार्जनदुःखान् सुमहत्तरं दुःखं समावहन्तीत्यतो दुहावहं । अथवा—“दुहा दुहावहा” पुनरनन्ते ससारे पर्यटन्तः शरीरादिदुःखं समावहन्ति । विद्धंसणधम्ममेव या, अग्नि-चौराद्युपद्रवैः कालपरिणाम-तश्च विद्धंसणधम्ममेव या, इति एवं विद्वान् मत्वा को नाम अगारमावसे ? ॥ १० ॥

१ सति सतीपुसुं पु० वा० मो० । सति सतीप्रसुं स० ॥ २ °तिपातनं अं चूसप्र० ॥ ३ °स्स पयारए पु २ । लिपिमेद-विहृतोऽय पाठमेव ॥ ४ अतिए ठिए ख १ ख २ । अतिए ठितं चूपा० ॥ ५ ममाइणो ख १ ख २ पु १ पु २ चूपा० ॥ ६ णो लभंति णितियं ख १ चूपा० । नो य लभंति णियं ख २ वृ० दी० । ण लभंती निययं पु १ । णो लहई निययं पु २ ॥ ७ णितयो पु० विना ॥ ८ ममायणो पु० विना ॥ ९ “अत्रान्तरे नागार्जुनीयास्तु पठन्ति—सोऊण तयं उवट्ठियं, केइ गिही विग्घेण उट्ठिया । धम्मम्मि अणुत्तरे मुणी, तं पि जिणेज्ज इमेण पंडिए ॥” इति वृत्तौ ॥ १० विज्ज ख १ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ११ दुहा दुहावहा चूपा० ॥ १२ °व तं, इ° ख २ वृ० दी० । °व या, इ° ख १ । °व य, इ° पु १ पु २ ॥

किञ्चान्यत्— पञ्चइतेण वि न सक्कार-वंदण-णमंसणाओ वहुमणितव्वा । उक्तं च तत्थ—

१२०. महता पलिगोह जाणिया, जा वि य वंदण-पूयणा इधं ।

सुहुमे सल्ले दुरुद्धरे, विंदु मंता पयहेज्ज संथवं ॥ ११ ॥

१२०. महता पलिगोह जाणिया० वृत्तम् । परिगोहो णाम परिष्वङ्गः, दन्वे परिगोहो पंको, भावे अभिलापो वाह्याऽभ्यन्तरवस्तुषु । परस्परतः साधूनां जा वि वंदणा णमंसणा सा वि ताव परिगोहो भवति, किमंग पुण सदादि-
विसयासेवणं?, अथवा प्रव्रजितस्यापि पूजा सत्कारः क्रियते, किमङ्ग पुण रायादिविभवाससा? । सुहुमे सल्ले दुरुद्धरे,
सूचनीयं सूक्ष्मम्, कथम्? शक्यमाक्रोग-ताडनादि तितिक्षितुम्, दुःखतरं तु वन्द्यमाने पूज्यमाने वा विपयैर्वा विलोभ्यमाने
निःसङ्गतां भावयितुमिति, एव सूक्ष्मं भावशाल्य दुःखमुद्धर्तु हृदयादिति वाक्यशेषः । इत्येवं मत्वा विद्वान् पयहेज्ज संथवं,
सम्यक् स्तवः सतो वा स्तवः सथवो ॥ नागार्जुनीयास्तु पठन्ति—

पलिमंथ महं विजाणिया, जा वि य वंदण-पूयणा इधं ।

सुहुमं सल्लं दुरुद्धरं, तं पि जिणे एएण पंडिते ॥ ॥ ११ ॥

१२१. एगे चरे ठाण आसणे, सयणे एग सैमाहितो चरे ।

भिक्षू उवहाणवीरिए, वइगुत्ते अज्झप्पसंबुडे ॥ १२ ॥

१२१. एगे चरे ठाण आसणे० वृत्तम् । द्रव्ये एगल्लविहारवान्, भावे राग-द्वेषरहितो वीतरागः, “गच्छगतो वि य
णिग्गहपरमो” [] राग-द्वेषयोः वीतराग इव वीतरागः । ठाणं काउस्सगो । आसणं पीढ-
फलं भूमिपरिगोहो वा । सयणं तणुवण्णो । एगो राग-द्वेषरहितो, सव्वत्थ पवाद-णिवाद-सम-विसमेसु ठाण-णिसीयण-सयणेसु
एगभावेण भवितव्यं, णाणाविसमाहितो चरेदिति अणुमतार्थे । भिक्षू उवहाणवीरिए, उपधानवीर्यवानिति तपोवीर्यवान् ।
वइगुत्ते त्ति वयिगुत्ती गहिता । अज्झप्पसंबुडे त्ति मणोगुत्ती गहिता । पूर्वार्द्धेन तु कायगुप्तिः ॥ १२ ॥

इदाणिं जो सो एगल्लविहारी त पडुच्चा घरे य णिक्कारणेण भण्णति—

१२२. णो पीहे ण यावसंवंगुणे, दारं सुण्णघरस्स संजते ।

पुट्ठो ण उदाहरे वयिं, ण समुच्छति णो संथडे तणे ॥ १३ ॥

१२२. णो पीहे ण यावसंवंगुणे० वृत्तम् । पिहितं णाम ढक्कियं । अवंगुतदुवारिए सुण्णघरे वा भिन्नघरे वा ।
शुना हितं शून्य, शून्यं वा यत्रान्यो न भवति । पुट्ठो ण उदाहरे वयिं, चत्तारि भासाओ मोत्तूण उदाहरति वयि, अवस्स
सबुज्झितुकामस्स वा एगनायं एगवागरण वा जाव चत्तारि । णिसीयणट्ठाणे मोत्तूण सेस वसधि ण समुच्छति त्ति ण पम-
ज्जति, णो संथडे तणे त्ति ण वा तणाइं सथरेति, किमंग पुण किंत्ति पोत्ति वा? ॥ १३ ॥

स एव शरीरोवस्सयादिसु अप्रतिवद्धः अणियतवासित्वात्—

१२३. जत्थऽत्थमिते अणाइले, सम-विसमाइं मुणीऽधियासए ।

चरगा अदु वा वि भेरवा, अदु वा तत्थ सिरीसिवा सिया ॥ १४ ॥

१२३. जत्थऽत्थमिते अणाइले० वृत्तम् । जत्थ से अत्थमेति सूर्यो जले थले वा तत्थ वसति अणाइलो णाम

१ महयं पलिगोव जां ख २ पु १ वृ० दी० । महया पलिगोव जां ख १ पु २ ॥ २ विदुमं ता वृ० दी०
व्याख्यामेद ॥ ३ पजहेज्ज संठवं ख २ पु १ । परिहेज्ज संथवे ख १ पु २ ॥ ४ ठाणमासणे ख २ पु १ ॥ ५ समाहिण
सिया ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । समाहिमासिया ख २ ॥ ६ अज्झत्थसं ख १ पु १ पु २ ॥ ७ पेहए ख २ ॥ ८ नावपंगुणे
ख १ पु १ पु २ ॥ ९ नोयाहरे ख २ ॥ १० वतिं ख १ ॥ ११ ण समुच्छे णो संथरे तणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥
१२ अणाउले पु २ वृ० दी० ॥ १३ माणि मुणीऽधियासए ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

परीपहोपसर्गैः नक्रैः समुद्रवद् नाऽऽकुलीक्रियते । सम-विसमाहं ठाण-सयणा-ऽऽसणाहं मुणीऽधियासए न राग-द्वेषं गच्छेत् । तत्थ से अच्छमाणस्स चरगा अदुवा वि भेरवा, चरन्तीति चरकाः पिपीलिका-मत्कुण-घृतपायिकादयः, भेरवा पिशाच-श्वापदादयः, सरीसृपाः अहि-मूपकादयः, सन्वे अहिआसए त्ति ॥ १४ ॥ एवमन्येऽपि—

१२४. तिरिया मणुसा य दिव्विया, उवसग्गा तिविहा वि सेविया ।

5

लोमादीयं पि ण हरिसे, सुण्णागारगते महामुणी ॥ १५ ॥

१२४. तिरिया मणुसा य दिव्विया० वृत्तम् । तिरिया चतुर्विधा । उवसग्गा तिविहा वि सेविया नाम सेवित्वा अणुभूय लोमादीयं पि ण हरिसे, लूयत इति लोम । लोमहरिसो दुधा भवति—प्रतिलोमैर्भयान् १ अनुलोमैः प्रहर्षेण हासतः २ । आदिग्रहणाद् दृष्टि-मुखप्रसादो दैन्यं वा । सुण्णागारगते महामुणी, स तैर्मेरवैरप्युपसर्गैरुदीर्णैर्द्विचमानो मार्थमाणो वा ॥ १५ ॥

१२५. णो जावऽभिकंख जीवितं, णो वि य पूयणपत्थए सिधा ।

10

अवभत्थमुवंति भेरवा, सुण्णागारगतस्स भिक्खुणो ॥ १६ ॥

१२५. णो जावऽभिकंख जीवितं० वृत्तम् । अनुलोमैर्वा उदीर्णैः असजमजीवितं ण वा पूया-सकारं पत्येज्ज । तेनैवं जीवितमनाकाङ्क्षता पूजा-सत्कारौ च, भयानके वाऽऽवसथे वसता अवभत्थमुवंति भेरवा, अभ्यस्ता नाम आसेविता असकृद् असकृत् सहमानेन जाता उदिता आसेविता अभ्यस्ता इति, अतः उर्वेति उपयान्ति भयानकाः । पत्यते च—“अवभत्थ- (अप्पञ्चइय) मुवंति भेरवा” अल्पाः न बहवः पिशाच-श्वापद-व्यालादयः जीवितालयिका उवेति, शीतोष्ण-दंश-मशकादयस्तु उदीर्णा अपि शक्या अधिपोढुमिति, अभ्यस्तत्वात्, नीराजितवारणस्येव भेरवा एव भवन्ति ॥ १६ ॥ तस्यैवम्—

१२६. उवणीततरस्स ताइणो, भयमाणस्स विवित्तमासणं ।

सामाइयमाहु तस्स तं, जो अप्पाण भए ण दंसेए ॥ १७ ॥

१२६. उवणीततरस्स ताइणो० वृत्तम् । भिक्षोः धर्ममुपनीतः परीपहजयं वा, अयं चोपनीतः अयं चोपनीतः अयमनयोरुपनीततरः, ज्ञान-दर्शन-चारित्र्येषु यस्याऽऽत्मा उपनीततरः स भवति उपनीततरः । त्रायतीति त्राता, स च त्रिविधः—आत्म० पर० उभयत्राता जिनकल्पिका-ऽर्हद्-गच्छवासिनः । भयमाणस्स विवित्तमासणं, इत्थी-पसु-पंडगविरहितं विवित्तं, आसनग्रहणादुपाश्रयोऽपि गृहीतः । सामाइयमाहु तस्स तं, समभावः सामाइयं, तस्सेवंगुणजातीयस्स सामायिकम्, कतरं, चारित्तसामाइयं, आहु उक्तवानिति, तित्थकरो अज्जसुधम्मो वा सिस्साणं कथेति । तस्य चारित्रधर्मः किं करोति, यः आत्मानं भये न दर्शयति, न क्षुभ्यत इत्यर्थः ॥ १७ ॥ किञ्चान्यत्—

१२७. उसिणोदगं-तत्तभोयणो, धम्मंठिस्स मुणिस्स हीमतो ।

25

संसग्गि असाधु रायिहिं, असमाधी तु तधागतस्स वि ॥ १८ ॥

१२७. उसिणोदग-तत्तभोयणो० वृत्तम् । उसिणग्रहणात् फासुगोदग-सोवीरग-उण्होदगादीणि गहिताणि, तप्तग्रहणात् स्वाभाविकस्याऽऽतपोदकादेः प्रतिपेधार्थः । धर्मेण यस्यार्थः स भवति धम्मट्ठी । “ही लज्जायाम्” असंयमं प्रति हीर्यस्यास्ति स हीमान्, तस्य हीमतः, स हि लोके शीतोदकं पिवन् लज्जते, हीयत इत्यर्थः । तस्यैवमप्रमत्तस्य सतः संसग्गि असाधु रायिहि राजादिभिस्तस्यासाध्वी । कथम्, रिद्धिं दृष्ट्वा ता मा भून्मूच्छां कुर्यात्, मूच्छतश्च असमाधी भवति तधागतस्स वि त्ति वैराग्यगतस्यापि । अथवा यथाऽन्ये, यथा ज(जि)नादयो गता वीतरागा तथा सो वि अप्रमादं प्रति गतः ॥ १८ ॥

१ मणुया य दिव्विया य २ । मणुया व दिव्विया य १ पु १ पु २ ॥ २ हाऽधियासिया ख २ वृ० दी० । हाऽधियासिया ख १ पु २ । हाऽधियासए पु १ ॥ ३ लोमायियं पि ख १ पु १ पु २ ॥ ४ णो जावऽभिकंखे जी० ख १ । णो अभिकंखेज्ज जी० ख २ पु १ वृ० दी० । णो अभिकंखेइ जी० पु २ ॥ ५ अवभत्थ (अप्पञ्चइय) मुवंति चूपा० । अवभत्थमुवेति य २ । अज्जत्थमुर्वेति पु १ पु २ ॥ ६ त्य भवति चूतप्र० ॥ ७ विवित्तमां ख २ ॥ ८ जं ख १ य २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ देसए पु १ ॥ १० ग-भत्तं ख २ ॥ ११ भोइणो पु १ पु २ ॥ १२ धम्मठियस्स ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १३ हीमतो ख १ खं २ पु २ ॥ १४ रायिहि ख २ पु २ ॥

इदाणि प्रमत्ता उच्यन्ते—

१२८. अधिकरणकरस्स भिक्खुणो, वदमाणस्स पसज्ज दारुणं ।

अट्टे परिहायते धुवं, अधिकरणं ण करेज्ज संजते ॥ १९ ॥

१२८. अधिकरणकरस्स भिक्खुणो० वृत्तम् । अधिकरणं करोतीति अधिकरणकरः । प्रसज्येति आक्रम्य पर परिभ-
वात् । सम्बन्धस्नेहसन्तति दारयतीति ततः दारुणं । अट्टे परिहायते धुवं, अर्थो नाम मोक्षार्थः, तत्कारणादीनि च ज्ञानादीनि 5
परिहायति । [उक्तं च—]

ज अज्जियं समीखल्लएहि तव-णियम-वंभमइएहि । मौ हु तय छुहेहिध बहुतरय सागपत्तेहिं ॥ १ ॥

[कल्पभाष्ये गा० २७१४, ५७४६]

एतेण कारणेण अधिकरणं ण करेज्ज संजते, स्वपक्ष-परपक्षाभ्यामिति वाक्यशेषः ॥ १९ ॥

तस्यैवाधिकरणमकुर्वाणस्य—

१२९. सीतोदगपडिदुगुंछिणो, अपडिण्णस्स लवावसंकिणो ।

सामायिकमाहु तस्स तं, जं गिहिमत्तेऽसणं ण भक्खति ॥ २० ॥

१२९. सीतोदगपडिदुगुंछिणो० वृत्तम् । सीतोदगं णाम अविगतजीवं अफासुगं प्रतिदुगुंछति णाम ण पिवति, यो
हि यन्नाऽऽसेवति स तद् जुगुप्सत्येव, जथा धीयारा गोमांस-मद्य-लसुन-पलण्ड दुगुंछति, न केवलं धीयारा गोमांस दुगुंछति
तदाशिनोऽपि जुगुप्सन्ति । अपडिण्णो णाम अप्रतिज्ञः, नास्य प्रतिज्ञा भवति यथा मम अनेन तपसा इत्थं णाम भविष्यतीति, 15
तं जथा—“णो इधलोगट्टताए तवं करोति०” [दशवै० अ० ९ सू० ९] जथा धम्मिल्ल-यंभदत्ता [धम्मिल्लहिडी पत्र ५२, उत्तरा०
अ० १३] आहार-उववि-पूयाणिमित्तं वा अप्रतिज्ञः । लवं कर्म, येन तत् कर्म भवति तत आश्रवात् स्तोकादपि अवसकति ।
तस्यैवविधस्य सामायिकमाहु तस्स त तदेवास्य सामायिकं चारित्रसामायिकम् । यत् किं न करोति ? जं गिहिमत्ते असणं
ण भक्खति, मा भूत् पच्छाकम्मदोसो भविस्सति । णट्टे हिते वीसरिते स एव सीतोदगवधः स्यादिति ॥ २० ॥ किञ्च—

१३०. णं य संखतमाहु जीवितं, तथ वि य वालज्जणो पगवभति ।

वाले पावेहि मिज्जती, इति संखाय मुणी ण मज्जती ॥ २१ ॥

20

१३०. ण य संखतमाहु जीवितं० वृत्तम् । ण हि छिण्णतन्नुवद् इदं जीवितं पुनः शक्यते सस्कर्तुम् । तथेति तेन
प्रकारेण वालज्जणो णाम असयतजनः प्रगल्भीभवति, प्राणातिपातादिषु प्रवर्त्तमानो धृष्टो भवतीत्यर्थः । स एव वालः पापेषु
कर्मसु प्रगल्भीभवन् तैरेव वाले पावेहि मिज्जती हिंसादीहि तज्जणिण्ण वा कर्मणा मानभौण्डमिव मीयते पूर्यत इत्यर्थः,
“मार्यते” वा ससारे । इति संखाय मुणी ण मज्जती, इति संखायं चि एव परिगणय्य ण मज्जति चि न मदं कुर्यात् 25
न क्रुध्येत ॥ २१ ॥ मानाधिकार एव अस्मिन्नुद्देशके वर्ण्यते, तेण इति संखायं मुणी ण मज्जती । क्रोधो मानेऽपि गृहीतो ।
लोभस्तु—

१३१. छंदेण पलेतिमा पया, बहुमाया-मोहेण पाउडा ।

वियडेण पलेति माहणे, सीयुण्हं वयसाऽधियासए ॥ २२ ॥

१ अहिकरणकरस्स ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ पसज्ज ख १ पु २ ॥ ३ यती वहू ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ ज्ज
पंडिण्ण ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ “त दाड पच्छ नाहिसि छुंतेतो सागपत्तेहिं” इति त्पमुत्तरार्द्धं कल्पभाष्ये ॥ ६ सप्पिणो
वृ० दी० ॥ ७ तस्स जं, जो गिहिमत्तेऽसणं न भुंजती ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । गिहिमत्ते स्थाने गिहिमन्न इति पाठ ख
१ ख २ ॥ ८ “अविला-करहीखीर लसुण पलण्ड सुरा य गोमस । वेयसमए वि अमय” इति पिण्डनिर्युक्तौ गा० १९४ पत्र ७१-२ ॥ ९ धम्मिल्ल-
ब्रह्मदत्तावित्थं ॥ १० “अससय जीविय मा पमायए” उक्त० अ० ४ गा० १ ॥ ११ वभती ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १२ मज्जती पु १
वृ० दी० ॥ १३ संखाय ख १ पु १ ॥ १४ मज्जति चत्तप्र० ॥ १५ दीएहिं पु० ॥ १६ भण्ड पु० विना ॥ १७ छण्णेण च्छा० ॥
१८ पले इमा पया ख १ पु २ ॥ १९ सीउण्हं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

सूय० सु० ९

१३१. छंदेण पलेतिमा पया० वृत्तम् । छंदो णाम लोभः इच्छा प्रार्थना, तेण छंदेण प्रलीयतेयं प्रजा तासु तासु गतिषु भृशं लीयते गच्छति । पठ्यते च—“छण्णेण पलेतिमा पया” छण्णेणेति छंभेणोवहिणा वा कूटतुल-कूटमानादिभिः, तथा हिंसादिषु कर्मसु प्रवर्त्तते दम्भेनैव, पलायितुमिच्छति कर्मवन्वात् । यथा मारंतो वि य देवस्सुवरि द्रुमत्ति—महर्षि-प्रणीतोऽय मार्गः, तथा चित्तं न दूषयितव्यमिति । पापण्डिनोऽपि शाक्यादयः छण्णेण पलायितुमिच्छन्ति कर्मवन्वात्, 5 तद्यथा—सङ्घसतगा ग्रामाः दासी-दास-हिरण्यादि च, ते उपासगसंता वा । भागवता ब्रुवते—सर्वं देवो करेति । यथा छण्णेण तथा लोभादिभिरपि । बहुमायेति उक्कचनादि, पापण्डिनोऽपि मायाबहुला कुक्कुडेहिं लोभं उवचरंति । उक्तं हि—

कुक्कुटसाध्यो लोको नाकुक्कुटतः प्रवर्त्तते किञ्चित् । तस्माल्लोकस्यार्थे पितरं सत्कुर्कुटं कुर्यान् ॥ १ ॥

[]

चित्तप्रामाण्यं वर्णयन्ति । मोहो नाम अज्ञानं तेन प्रावृताः छादिता इत्यर्थः । आसन्नाश्रितान् विप्लवेण पलेति माहणे, 10 भावेनेति वाक्यशेषः, तेनाकुडिलेन अविकुत्थितेनाजिम्हेन । कुतः प्रलीयते ?, संसारान्, न केवलमात्मशुद्ध्या प्रलीयते, वाह्येनापि प्रलीयते । तद्यथा—सीरुण्हं वयसाऽधियासए, सीते अप्रावृतः, उण्णे आतापयति, अथवा सीता अनुलोमाः, उण्णाः प्रतिलोमाः, वयसेति वाचा । यथा वयसा तथा मणसा वि, एवं सेसिदियदमो वि ॥ २२ ॥

किंच जं बहुप्पसण्ण त गेणहाहि चिट्ठे—

१३२. कुजए अपराजिते जधा, अक्खेहिं कुसलेहिं दिव्वं ।

15

कडमेव गहाय द्वा णो कलिं १, णो त्रेतं ३ णो चेव दावरं २ ॥ २३ ॥

१३२. कुजए अपराजिते जधा० वृत्तम् । कुत्सितो जयः कुजयः, द्यूतकरत्वमित्यर्थः । कुजयः जूतेण थोवं विहपति । यद्यपि अपराजितो अक्खेहि देवताप्रसादेन वा अक्खहितएण वा अपराइतो तथापि कुच्छित एव जयः । अक्खा पासका । “दिव् क्रीडा-व्यवहारयोः” अक्षैर्दीव्यतीति दिव्यम्, दिव्यं चास्यास्तीति दिव्यवान् क्रीडवान् । जध सो दिव्वं कडमेव गहाय द्वा णो कलिं १ णो त्रेतं ३ णो चेव दावरं २ ॥ २३ ॥ उवसहारः—

20

१३३. एवं लौगंसि ताइणो, बुइतेऽयं धम्मे अणुत्तरे ।

तं गेण्ह हितं ति उत्तमं, कडमिव सेसऽवहाय पंडिते ॥ २४ ॥

१३३. एवं लौगंसि ताइणो० वृत्तम् । एवं अनेन प्रकारेण, अस्मिन्लोके पापण्डलोके वा, ताइणो त्ति आत्म-परोभय-त्रायिणो जिन-तीर्थकर-स्थविराः, बुइते उक्तः, अयं ति इमो जइधम्मो सुत-चरित्तधम्मो य, अणुत्तरे बहुफले, अतुल्ये इत्यर्थः । तं गेण्ह हितं ति उत्तमं, तमिति तं धर्मं गेणहाहि इहलोए परलोए य हितं, इहलोए आमोसहि[माड]लद्धीओ 25 [आव० नि० गा० ६९-७०], परलोए सिद्धी देवलोग-सुकुलपच्चायादी । ते इति तस्य ग्राहकस्य निर्देशः । उत्तमः प्रधानः, धर्म इति वर्त्तते कडमिव द्यूतकरवत् सेसा तिणिण आता पासत्था अण्णत्तिथिया गिहत्था य अवहाय छेडुत्ता । को भवति ?, उच्यते, पंडितो भवति ॥ २४ ॥ किञ्च—एषां हि शब्दादीनां त्वक्परीपह एव गरीयान् अत एवोच्यते—

१३४. उत्तर मणुयाण आहिता, गामधम्म इति मे अणुस्सुतं ।

जंसी विरता समुद्धिता, कासवस्स अणुधम्मचारिणो ॥ २५ ॥

30

१३४. उत्तर मणुयाण आहिता० वृत्तम् । उत्तरा नाम शेषविषयेभ्यः ग्रामधर्मा एव गरीयांसः । यथा मयाऽनुश्रुतं स्थविरेभ्यः, तैः पूर्वं श्रुतम्, पश्चात् तेभ्यो मयाऽनुश्रुतम् । उक्तं हि—

१ पितरमपि सत्कुर्कुटं वृत्तौ ॥ २ सीउण्हं वा० मो० ॥ ३ बहुप्पण्हं तं चूसप्र० ॥ ४ दीचयं ख २ वृ० दी० । दिव्वयं पु १ पु २ ॥ ५ द्वा इति चतु सख्याद्योतकोऽक्षराद्ध, ४ इत्यर्थः ॥ ६ तेयं ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ७ लौगम्मि ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ८ ताइणा ख १ खं २ वृ० दी० । तात्तिणा पु १ ॥ ९ बुइए जे धम्मे ख २ पु १ वृ० दी० ॥ १० गिण्ह ख २ पु १ पु २ ॥ ११ उत्तिमं पु १ ॥ १२ धम्मा ति मे ख २ । धम्मा इ मे पु १ । धम्मे इइ मे पु २ ॥

सुखस्यातिरसः स्वर्गः, स्वर्गस्यातिरसः स्त्रियः । गवामतिरसः क्षीरं, क्षीरस्यातिरसो घृतम् ॥ १ ॥

[]

सर्व एव [वा] विषयग्रामधर्माः । अथवा उत्तराः शब्दादयो ग्रामधर्मा मनुष्याणां चक्रवर्ति-वलदेव-वासुदेव-मण्डलिका-
नाम् । तेषु उत्तरेषु वि जंसि विरता समुद्धिता जासु इत्थिगासु सम्यग् उत्थिताः समुत्थिताः । कासवस्स अणुधम्मचारिणो,
काश्यपः वर्द्धमानस्वामी, काश्यपचीर्णानुचरणगीलाः कासवस्स अणुधम्मचारिणो । अथवा ऋषभ एव काश्यपः, तेन 5
चीर्णमनुचरन्ति यथोदिष्टम् ॥ २५ ॥

१३५. जे एत करंति आहितं, णायएण महता महेसिणा ।

ते उट्ठित ते समुद्धिता, अण्णोण्णं सारंति धम्मतो ॥ २६ ॥

१३५. जे एत करंति आहितं० वृत्तम् । जे इति अणिदिट्ठणिदेसो । जे अणुधम्मचरितं कुर्वन्ति आहितं आख्या-
तम् । केण ? णायएण महता ज्ञातकुलीयेन । केन महता ? इति, ज्ञातृत्वेऽपि सति राजसूनुना केवलज्ञानवता वा । महो-10
श्वासौ ऋषिश्च महर्षिः, अधवा मोक्षेसिणा । ते उट्ठित ते समुद्धिता, उत्थिता नाम मोक्षाय, सम्यगुत्थिताः समुत्थिताः,
न यमालिवत् [भगवती श० ९ उ० ३३] । शाक्यादयोऽपि हि मोक्षार्थमभ्युत्थिताः । अन्योन्यं च सीदन्तं सारंति धर्मत
इति धर्मे सीदन्तं धम्मियाए पडिचोदणाए, अथवा धर्मे स्वलितं स्वलन्तं वा धम्मियाए पडिचोदणाए धम्मिएणं पडोआरेणं
॥ २६ ॥ धर्मे सम्यगवस्थितश्च भूत्वा—

१३६. मा पेह पुरा पणामए, अभिकंखे उवधिं धुणित्तए ।

जे दूवणतेहि णो णता, ते जाणंति समाहिमाहितं ॥ २७ ॥

15

१३६. मा पेह पुरा पणामए० वृत्तम् । “अ-मा-नो-नाः प्रतिपेधे” [] मा प्रेक्षस्व,
पुरा नाम पुर्वकाले पुर्वरत-पुर्वकीलितादि । प्रणामयन्तीति प्रणामकाः दुर्गतिं संसारं वा प्रति धर्मे स्थितम् । सङ्खेपार्थस्तु—
पुर्वकीलितं ण सुमरेज्जा, धर्मं वा प्रति प्रणामयेदात्मानम् । उवधिं दन्वे हिरण्णादि, भावोवधि अट्टविधं कम्मं । अभिमुखं
कंखेज्जासि त्ति अभिकंखे उवधिं धुणित्तए । मानाधिकारेऽनुवर्त्तमाने जे दूवणतेहि णो णता, जे इति अणिदिट्ठणिदेसो, 20
दुष्टं प्रणताः दूषणताः शाक्यादयः, ते हि मोक्षाय प्रपन्ना अपि विषयेषु प्रणता रसादिषु, नेति प्रतिपेधे, आरम्भ-परिग्रहेषु
ये न नताः । ते जानन्ति समाहिमाहितं, त एव ज्ञानवन्तः ये सम्यङ्मार्गाश्रिताः, न तु अज्ञानिनः, न वा समाधि थाणंति ।
समाधिर्नाम राग-द्वेषपरित्यागः ॥ २७ ॥ स एव समाधिमार्गावस्थितः—

१३७. णो काधीए होज्जा संजते, पासणिए ण य संपसारए ।

णच्चा धम्मं अणुत्तरं, कतकिरिए य णं यावि मामके ॥ २८ ॥

25

१३७. णो काधीए होज्जा संजते० वृत्तम् । कथयतीति कथिकः, अक्खाणगाणि गोयरगगतो उवस्सयगतो वा
अप्रतिमानो कथयति कथिकः । पासणिओ णाम गिहीण व्यवहारेषु प्रस्तुतेषु पणियगादिषु वा प्राश्रिको न भवति, अपाया
तत्थ, जो जिव्वति तस्स अप्पियं भवति । संपसारको नाम सम्प्रसारकः, तत्थथा—इमं वरिस किं देवो वासिस्सति ण व ?
त्ति, किं भंडं अग्घहिति वा न वा ? उभयथाऽपि दोषः, अधिकरणसम्भवात् अग्घहिति ण वहि त्ति । णच्चा धम्मं अणुत्तरं
एवंविधेन न भाव्यम् । कतकिरिओ णाम कृतं परैः कर्म पुट्ठो अपुट्ठो वा भणति शोभनमशोभनं वा एवं कर्त्तव्यमासीद् न 30
वेति वा । मामको णाम ममीकार करोति देशे ग्रामे कुले वा एगपुरिसे वा ॥ २८ ॥

१ एय चरति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ णातेणं महता ख १ पु १ पु २ ॥ ३ हणित्तए वृ० । धुणित्तए दी० ॥
४ दूवणतेहि खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ काहिते होज्ज ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ६ ण तावि ख २ ॥ ७ मामते
ख १ पु १ ॥

किञ्च-अय चान्यः कर्मविदालनोपायः, तद्यथा—

१३८. छणं च पसंस णो करे, ण य उक्कास पगास माहणे ।

तेसिं सुविवेगमाहिते, पणता धम्मं सुज्जोसितं धुतं ॥ २९ ॥

१३८. छणं च पसंस णो करे० वृत्तम् । द्रव्यच्छन्नं निधानादि, भावच्छन्नं माया । भृशं शंसा प्रार्थना लोभः ।
५ उक्कासो मानः । प्रकाशः क्रोधः, स हि अन्तर्गतोऽपि नेत्र-वक्त्रादिभिर्विकारैरुपलब्धते । उक्तं हि—“कुट्टस्म गरा दिट्ठी०”

[] य एव कपायनिग्रहोद्यताः तेसिं सुविवेकः गृह-दारादिभ्यो विवेको वाद्यः, आभ्यन्तरस्तु
कपायविवेकः, आहितं आख्यातम् । सुविवेगो त्ति वा सुणिकखंतं त्ति वा सुपवज्ज त्ति वा पगट्ठं । भृशं नताः प्रणताः ।
कुत्र नताः ?, धर्मे वा । सुज्जोसितं त्ति “जुपी प्रीति-सेवनयोः” । धूयतेऽनेनेति धुतं । जानादि संयमो वा येषां सुज्जोसितं
स्वभ्यस्तं तेसिं सुविवेगमाहिते ॥ २९ ॥ स पवं विदालनामार्गमाश्रितः—

10

१३९. अणिहे सहिते सुसंवुडे, धम्मद्वी उवधानवीरिए ।

विहरेज्ज समाहितेदिं, आतहितं दुक्खेण लब्धते ॥ ३० ॥

१३९. अणिहे सहिते सुसंवुडे० वृत्तम् । अनिहो नाम अनिहतः परीपहः, तपःकर्मसु वा नाऽऽत्मानं निधयति ।
जानादिषु सैम्यग् हितः सहितः, णाणादीहि ३ आत्मनि वा हितः स्वाहितः, अथवा यस्मिन्नुपः स सहितः । धर्मेण
यस्यार्थः स भवति धम्मद्वी । भावोवधानवीरियसयुक्तः तवे वारसविवे । स एवंगुणजुत्तो विहरेज्ज समाहितेदिं अनियत-
१५ वासित्व गृह्यते, समाहितो निगृहीतेन्द्रियत्वं च । उक्तं हि—

सहेसु य भद्दय-पावणसु सोतविसयं उवगतेसु । तुट्ठेण व रुट्ठेण व समणेण सदा ण होतव्वं ॥ १ ॥

[ज्ञाता० श्रु० १ अ० १७ सू० १३५ पत्र २३३-१]

एवं सेसिंदियविसणसु वि । स्यात्—किमर्थं एवविधः प्रयत्नः क्रियते अतिदुःखश्च ?, उच्यते, आतहितं दुक्खेण लब्धते,
त जथा—“माणुस्स खेत्त जाती०” [भाव० ति० गा० ८३१] गाथा ॥ ३० ॥

20

स्यात्—कथं अनादिमति ससारे अयमात्मा न पूर्वमेवानेन पथा प्रयातः ? इति, उच्यते—

१४०. ण हि णूण पुरा मंणुस्सुतं, अदुवाऽवितथं णो अधिट्ठितं ।

मुणिणा सामाइयं पदं, णातएण जगसव्वदंसिणा ॥ ३१ ॥

१४०. ण हि णूण पुरा मंणुस्सुतं० वृत्तम् । नेति प्रतिषेधे । हि पादपूरणे । नूनं अनुमाने । पुरा ईति अतिक्रान्त-
कालग्रहणम् । अनुगत श्रुतं अनुश्रुतम् । किञ्च तत् ?, उच्यते, वैक्ष्यते हि—“मुणिणा सामाइयं पदं ।” अथवा सुणेत्ता वि
२५ अवितथं णो अधिट्ठितं, अवितहं णाम यथावत्, अधिट्ठितं णाम करणे । तदिदं मुनिना सामाइयं पदं आख्यातमित्यर्थः ।
समता सामाइयं, तच्च अनेकप्रकारम् । कतरेण मुणिणा तदाख्यातम् ?, णातएण जगसव्वदंसिणा, जगे सव्वं पस्सतीति
जगसव्वदंसी ॥ ३१ ॥

१ च विवेग० वृ० दी० । सुविवेग० वृपा० दीपा० ॥ २ ता जेहि सुं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ अणहे वृपा० ॥
४ ० हिंदिण, आयहियं खु दुहेण लब्धई ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ सम्यगाहितः समाहितः, णाणां चूसप्र० ॥ ६ समाहितः
चूसप्र० ॥ ७ मे+अणुस्सुतं=मंणुस्सुतं । अणुस्सुतं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ अदुवा तं तह णो समुट्ठियं खं १ ख २
पु १ पु २ । अदुवा तं तह णो अणुट्ठियं वृ० । अदुवाऽवितहं णो अणुट्ठियं वृपा० ॥ ९ सामाइताऽऽहितं, णां ख १ पु १ पु २ ।
समयाहियाहियं, णां ख २ ॥ १० णाएणं जगं पु १ पु २ ॥ ११ इति क्रमाद् अतिं वा० मो० ॥ १२ अस्यामेव सूत्रगाथाया
तृतीयचरणरूपेण ॥

१४१. एवं माता महंतरं, धम्ममिमं सहिता बहू जणा ।

गुरुणो छंदाणुवत्तगा, विरता तिण्ण मैधोघमाहितं ॥ ३२ ॥ ति वेमि ॥

॥ [वेतालियस्स] वितिओ उद्देसओ सम्मत्तो २-२ ॥

१४१. एवं माता महंतरं० वृत्तम् । एवं अवधारणे । महदन्तरं मत्वा ज्ञात्वा । तत् कस्य कयोः केषां वा ? , उच्यते, सुत्तस्स य असुत्तस्स य, विरतीए अविरतीए, मोक्खसुहस्स ससारसुहस्स य, सच्छासनस्य मिथ्यादर्शनानां च । ५ अथवा—“इमं धम्मं महत्तरं मत्वा” कुप्रवचनेभ्यः । सहिता नाम ज्ञानादिभिः ब्रह्मैवो जना इति अणंतातीतकाले सिद्धाः सपदं च । गुरुणो छंदाणुवत्तगा, गुरुवः तीर्थकरादयः, छन्दः अभिप्रायः । विरता भूत्वा विषय-कषायेभ्यः तीर्णा मैधोघं तरन्ति च । द्रव्यौघः समुद्रः, भावौघस्तु ससारः । आहितं आख्यात कथितमित्येकोऽर्थः ॥ ३२ ॥

॥ इति [वैतालीये] द्वितीयोद्देशकः समाप्तः २-२ ॥

[वेतालियज्जयणे तडओ उद्देसओ]

10

सूयणाधिकारे प्रस्तुते विदारणाधिकारोऽनुवर्त्तते । उक्तं हि—“उद्देसगम्मि ततिए अण्णाणचियस्स अवचयो होहि ।” [नि० गा० ३३] स च सुहसातस्स ण भवति, परीपहसहिण्णोर्भवति । स कथम् ? , उच्यते—

१४२. संवुडकम्मस्स भिक्खुणो, जं दुक्खं पुट्टं अबोधिए ।

तं संजमतो विचिज्जती, मरणं हेच्च वयंति पंडिता ॥ १ ॥

१४२. संवुडकम्मस्स भिक्खुणो० वृत्तम् । संवृतानि यस्य प्राणवधादीनि कर्माणि स भवति संवुडकम्मा । इन्द्रि-15 याणि वा यस्य संवृतानि स भवति संवृतः, निरुद्धानीत्यर्थः । यस्य वा यत्नवतः चंकमणादीणि कम्माणि संवृतानि, अथवा मिथ्यादर्शना-ऽविरति-प्रमाद-कषाय-योगा यस्य संवृता भवन्ति स संवृतकर्मा । भिक्खणसीलो भिक्खू । जमिति अणिद्धिणि-हेसो । दुक्खमिति कम्मं । पुट्टं णाम वट्ट-पुट्ट-णिघत्त-णिकाइतं । अबोधिए णाम अण्णाणेण धम्मं अवुज्झमाणेण यावन्न ताव सुवध्यते स्म । तं संजमतो विचिज्जती, तं पंचणालिविहाडिततडागदृष्टान्तेन निरुद्धेसु च नालिकामुखेषु वाता-ऽऽतपेनापि शुष्यते, ओसिचमाणं च सिग्घतरं सुक्खति, एवं सयमेन निरुद्धाश्रयस्य पूर्वोपचितं कर्म क्षीयते । आह—तपः कर्मक्षयाय ? , 20 उच्यते, सयमोऽपि तपोऽभ्यन्तर एव उक्तः, दैशप्रकारा इन्द्रियादिसलीनता उक्ता—इन्द्रियपडिसलीणता ५ जोगपडिसलीणता ६ कसायपडिसलीणता १० । संवृतात्मनस्तु अनशर्त्ता-ऽवमौदर्यादितपोयुक्तस्य उत्तिच्यमानमिवोदकं क्षिप्रं कर्मापचीयते, सेलेसि पडिवण्णो उक्कोसो संवुडो । मणुस्ससतियं मरणं हेच्च वयंति पंडिता मोक्षम्, अथवा म्रियते येन तद् मरणम्, तच्च कर्म ससारो वा, तं हित्वा व्रजन्ति मोक्षं पण्डिताः ॥ १ ॥ येऽपि नाम न मोक्षं तेनैव भवग्रहणेन व्रजन्ति तान् प्रतीत्यापदिश्यते—

१४३. जे विण्णवणाहिऽञ्जसिता, संतिण्णेहि समं वियाहिता ।

तंम्हा उट्ठं ति पासधा, अदक्खू कामाणि रोगवं ॥ २ ॥

25

१ एवं मंता महत्तरं धम्ममिमं स० ख २ वृ० वी० । एवं मत्ता महत्तरं धम्ममिमं स० ख १ पु १ पु २ । एवं माता महत्तरं धम्ममिमं स० चूपा० ॥ २ छंदोऽणुवत्तगा ख १ पु २ ॥ ३ महोघं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ बहुवचना चूसप्र० ॥ ५ भावौघं चूसप्र० ॥ ६ मओऽवचिज्जई ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ भगवत्या श० २५ उ० ७ सू० ८०२ पत्र ९२१ तथा औपपातिकोपाज्ञे सू० १९ पत्र ४० मध्ये सलीनता सप्रमेदा व्यावर्णिता वर्तते ॥ ८ नाव्यामादितपो चूसप्र० ॥ ९ मोक्खं, वा० मो० ॥ १० ऽओसिया ख १ ख २ पु २ । अजोसिता पु १ ॥ ११ उट्ठं तिरियं अथे तिधा चूपा० वृपा० । तिधा स्थाने वृपा० तद्वा वर्तते ॥

१४३. जे विण्णवणाहिं अज्ञोसिता० वृत्तम् । विज्ञापयन्ति रतिकामाः विज्ञापयन्ते वा मोहातुरैर्विज्ञापनाः स्त्रियः, “जुषी प्रीति-सेवनयोः” अज्ञपिता नाम अनाद्रियमाणा इत्यर्थः, विज्ञापनासु हि पञ्चापि विषयाः स्वाधीनाः शब्दादयः । उक्तं हि—
पुष्प-फलाणं च रसं सुराणं मंसस्स महिलियाणं च । जाणंता जे विरता ते दुक्कराणं वंदे ॥ १ ॥

[]

५ अस्पृष्टा वा ताभिः कौमारज्रह्यचारिणः ते संतिण्णेहि समं वियाहिता, सम्यक् तीर्णाः संवृतात्मानो भूत्वा संसारौघं तीर्णाः, मोक्षं जिगमिषवोऽपि हि अतीर्णा अपि तीर्णा इव प्रत्यवसेयाः । विविधं आहिता वियाहिता । तम्हा उड्डं ति पासधा, तस्मादिति तस्मात् कारणाद् यस्माद् विज्ञापनासु अज्ञपिता संतिण्णेहि समं वियाहिया । तीर्णमवन्वक्तव्यं च प्रति समाः । ऊर्द्धमिति मोक्षः तत्सुख वा, तं दृष्ट्वा कामभो[गा रो]गवद् द्रष्टव्याः, पक्खुदपरिश्रावणवत् व्रणालेपनवद्वा । पठ्यते च—“उड्डं तिरियं अथे तिधा” उड्डं दिव्वा कामा, अथे भवणवासिणं, तिरियं तिरिक्ख-मणुस्सजोणि-वाणमंतरा । ते तिविधे वि य
१० दृष्ट्वा कामाणि रोगवद् अधिक अत्यर्थं वा । यथा रोगा दुक्खावहा एवं कामा अपि, अद्विविधकम्मरोगापन्नो सो भवति । एवं सेसाणि वि आसवदाराणि जोएयव्वाणि ॥ २ ॥ एवं संबुढत्तण विरडं च कहं तरेज्ज ? दिट्ठतो—

१४४. अग्गं वणिएहि आणियं, धारेंती रायाणया इहं ।

एवं परमाणि महव्वताणि, अक्खाताणि सरातिभोयणाणि ॥ ३ ॥

१४४. अग्गं वणिएहि आणियं० वृत्तम् । यदुत्तमं किञ्चित् तदग्गं, तद्यथा वर्णतः प्रकाशतः प्रभावतश्चेत्यादि, तच्च
१५ रत्नादि, तत्तु द्रव्यं वणिग्भिरानीतं राजानो धारयन्ति तत्प्रतिमा वा । तत्तु वस्त्रमाभरणादि वा, तथैव चाश्वो हस्ती स्त्री पुरुषो वा, यो वा यस्मिन् क्षेत्रे प्रधानः स तत्र तत् प्रधानं द्रव्यं धारयति, शब्दादिविषयोपगतः परिभुङ्क्ते इत्यर्थः । राजस्थानीया जीवाः, जेहिं मिच्छत्तादिदोसा खविता खयोवसममाणिता वा वारसविधा वा कसाया ते परमाणि महव्वतरयणाणि रातीभोयण-
वेरमणल्लहाणि राजान इवाग्राणि रत्नानि वणिग्भिरानीतानि धारयन्तीति । अग्रं प्राधान्यम् । पूर्वदिग्निवासिनामाचार्याणां-
मर्थः । प्रतीच्यापरदिग्निवासिनस्त्वेवं कथयन्ति—“तेते” “जे विण्णवणाहिं अज्ञोसिता संतिण्णेहि समं वियाहिता”
२० [सूत्राणां १४३] ते, न सर्व एवायं लोकः महाव्रतानि प्रतिपद्यते [इति] उच्यते—अग्गं वणियेहि आहितं, अग्गाणि वराणि रयणाणि वणिग्भिरानीतानि धारयन्ति शतसाहस्राण्यनर्घेयाणि वा राजान एव धारयन्ति, तत्तुल्या तत्प्रतिमा वा । कियन्तो लोके हस्तिवणिजः क्रायिका वा ? एवं परमाणि महव्वताणि रत्नभूतान्यतिदुर्द्धराणि, तेपामल्पा एवोपदेष्टारो धारयितारश्च ॥ ३ ॥

१४५. जे इध सायाणुगा णरा, अज्झोववण्णा कामेसु मुच्छिता ।

किमणेण समं पगग्भिन्ता ?, ण वि जाणंति समाहिमाहितं ॥ ४ ॥

२५ १४५. जे इध सायाणुगा णरा० वृत्तम् । जे इति अणिदिट्ठणिदेसो । सायं अणुगच्छंतीति सायाणुगा इहलोग-
परलोगनिरवेक्खा । एव इड्ढि-रस-सायणारवेसु अज्झोववण्णा अधिकं उपपण्णा अज्झोववण्णा, तस्मिन्नेव सोतिर्दियं दिसाए
इच्छा-मदणकामेसु य मुच्छिता गिद्धा गहिता अज्झोववण्णा । किमणेण समं पगग्भिन्ता, ते वि अइयारेसु पसज्जमाणा
यदा परैश्चोद्यन्ते तदा ब्रुवते—किमनेन स्वल्पेन दोषेण भविष्यति ?, वित्तधं वा दुप्पडिलेहित-दुब्भासित-अणाउत्तगमणादि ? ।
एवं थोवथोवं पावमायरता पदे पदे विसीदमाणा सुवहून्यपि पापान्याचरन्ति । उक्तं च—

३० करोत्यादौ तावत् सघृणहृदयः किञ्चिदशुभं []

१ °या तट्टमव° चूमप्र० ॥ २ आहियं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० चूपा० । आहित आहतमिति वा योऽर्थः ॥ ३ राईणिया ख १ खं २ पु १ । रायाणिया पु २ ॥ ४ एवं परमा महव्वता, अक्खाया उ सरादभोयणा ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ °णामार्थः । प्रतीच्या अपर° चूमप्र० ॥ ६ एते इत्यर्थः ॥ ७ आहितं आहतम्, आनीतमित्यर्थः ॥ ८ कामेहिं वृ० दी० ॥ ९ किव-
णेण ख २ पु १ वृ० दी० । किमणेण इति ख १ पु २ वृणा० दीपा० ॥ १० श्रोत्रेन्द्रियादिमाते श्रोत्रेन्द्रियादिषु इत्यर्थः ॥

दिट्ठंतो जधा—एगस्स सुद्धे वत्थे पंको लग्गो । सो चिंतोति—किमेत्तियं करिस्सति ? त्ति तत्थेव ह्वसितं, एवं वित्तिं मसि-खेल-सिंघाणग-सिणेहादीहि सव्वं मइलीभूतं ॥

अधवा मणिकोट्टिमे चेदरूवेण सण्णा वोसिरिता, सा तत्थेव घट्ठा । एवं खेल-सिंघाणादीणि वि 'किमेताणि करिस्संति ?' त्ति तत्थेव तत्थेव घट्ठाणि । जाव तं मणिकोट्टिमं सव्वं लेक्खादीहि—श्लेष्मादिभिः मलिनीभूतं दुग्गंधिगं च जातं । भद्गमहिसो वि एत्थ दिट्ठंतो भाणितव्वो [] । आरंभक्खी राया दिट्ठंतो य [उक्त० अ० ७ गा० ११] । 5

एवं पदे पदे विसीदंतो किमणेण दुब्भासितेण वा स्तोकत्वादस्य चरित्तपढस्स मलिणीभविस्सति ? जाव सव्वो चरित्तपढो मइलितो अचिरेण कालेण, चरित्तमणिकोट्टिमं वा । ण वि ते जाणंति समाहिमाहितं, ते हि णिच्छयणयतो अण्णाणिणो चेव लब्धंति ॥ ४ ॥ पदे पदे विसीदमाणा जया साधम्मिण्हिं परेहिं वा चोइता भवंति तदा—

१४६. वाहेण जधा व विच्छते, अवले होति गवं पंचोदिते ।

जेण तस्स तहिं अप्पथामता, अचयंतो खलु सेज्वसीदती ॥ ५ ॥

10

१४६. वाहेण जधा व विच्छते० वृत्तम् । वाहो णाम लुद्धगो, तेण सरेण तालितो मृगोऽन्यो वा, स तेण ताव परद्धो थावत् श्रान्तश्चत्तारि वि पादे विन्यस्य व्यवस्थितः ततो मरण चाऽऽप्तः । अयं तु सौत्रो दृष्टान्तः—वाहेण जधा व विच्छते वाहतीति वाहः शाकटिकोऽन्यो वा, यथेति येन प्रकारेण तेन वाहेन विपमतीर्थे श्रान्तो वा अवहन् प्रतोदेन विविधं क्षतः अवलो नाम क्षीणबलः भरोद्धने श्रान्तो वा, गच्छतीति गौः, भृशं चोदितः चोद्यमानोऽपि न शक्नोत्युद्धोद्धुम् । जेण तस्स तहिं अप्पथामता, तस्येति तस्य गोः तस्मिन्निति पांसूत्करे विपमे वा अप्पथामया णाम जेण अवहंतो तोत्तगप्पहारे सहति, 15 जइ थामवं हंतो तो ण तुत्तगप्पहारे सहंतो । सव्वत्थापि अचयंतो खलु से तीक्ष्णैः प्रतोदाग्रैः तुद्यमानो अवसीदति । अथवा—“से अन्तए अन्यायामप्यवस्थायां अन्तशः णातिचए ण सक्केति अवसे विसीदती” । एवं सो वि संयमादि-निरुधमः ॥ ५ ॥

१४७. एवं कामेसणा विदू, अज्ज सुए पय्हामि संधवं ।

कामी कामे ण कामए, लद्धे वां वि अलद्धे कण्हुई ॥ ६ ॥

20

१४७. एवं कामेसणा विदू० वृत्तम् । एवं अवधारणे । उक्ता कामैषणा काममार्गणा । विदूरिति विद्वान् । कामविपाकं विदन्निह परत्र च कामपिशाचपीड्यमानश्चिन्तयति—अज्ज सुए पय्हामि संधवं, संधवो णाम पुग्वा-ऽवरसबंधो, तं सथवं अद्य श्वः परश्वो वा प्रहास्यामि, स हि तं सथव उत्तिसृक्षुरपि मुमुक्षुरपि कुटुम्बभरणादिदुःखैरेव हि विवक्षितो गौरिव न शक्नोति उत्सृष्टुम् । अथवोपदेश एवायम्—एवं कामेसणं विदू० वृत्तम् । एवं अनेन प्रकारेण । काम्यन्त इति कामाः । “एष मार्गणे” । विदूरिति विद्वान्, नाविद्वान् । कुटुम्बभरणे दुस्त्यजान् मत्वा तत्र चागतो गौरिवावहन् तुद्यते, कृपि-पशुपाल्या- 25 दिषु च कर्मसु वर्त्तमानो बाध्यते । एवं बह्वपायान् कामान् मत्वा अज्ज वा सुते वा [पयहेज्ज] संधवं, श्रुत्वा च सथवं कामी कामे ण कामए, कमणीयाः काम्यन्ते वा कामाः । इन्धेसु वि जधा पण्डुमधुर-उत्तरमधुराङ्गभयोः संयोग-विष्य-योगो [] । णिमतिज्जमाणो वा जधा—

जो कण्णाए धणेण य णिमतियो जोव्वणम्मि गहवतिणा । णेच्छति विणीतविणयो तं वइररिसिं णमंसामि ॥ १ ॥

[वाव० ति० गा० ७६८] ।

30

१ आन्वभक्खी वा० मो० । आन्वभक्खी राजा इत्यर्थः ॥ २ विज्जए पु १ ॥ ३ पवोचिते ख १ ॥ ४ से यऽतसो अप्पथामए, णातिवहति अवले विसीयति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । णातिवहति म्याने ख २ णातिवभए इति पु १ णाइवव(ध)ते इति पाठमेवै दृश्यते । से अंतए अप्पथामए, णातिचए अवसे विसीदति चूपा० ॥ ५ सणं विदू ख १ ख २ पु १ चूपा० । सणे विज्ज पु २ ॥ ६ पयहेज्ज ख १ ख २ पु २ वृ० दी० । पजहेज्ज पु १ ॥ ७ यावि ख १ । आवि पु २ ॥ ८ अलद्ध खं २ पु १ ॥

अलद्धे असंते पत्येति, उवज्जिणित्ता भुजीहामि । कणहुइ त्ति कचिद् ग्रामे वा पुरे वा ॥ ६ ॥ अथवा हीनोत्तम-मध्यमे उपदेगः क्रियते तेसु तेसु पमत्तस्स—

१४८. मा पच्छ असाधुता तवे, अच्चेही अणुसासे अप्पगं ।

अधियं च असाधु सोयंती, से थणती परितप्पती वहुं ॥ ७ ॥

१४८. मा पच्छ असाधुता तवे० वृत्तम् । मा पच्छेति इयं असाधुता तप्यते । असाधुता नाम हिंसादिकर्मप्रवृत्तिः मरणकाले तप्यते परत्र वा । उक्तं हि—

जधा सागडिओ जाण समं हेच्चा महापहं । विसमं मग्गमोत्तिण्णे अक्खे भग्गम्मि सोयते ॥ १ ॥

[उक्त० अ० ५ गा० १४]

वैच्च बहु—“अपच्छ आम्बकं भोच्चा, राया रज्जं तु हारए ।” [उक्त० अ० ७ गा० ११] एवं ज्ञात्वा अच्चेही अणुसासे अप्पगं, अतीव अतीहि अत्यन्तं क्रम इत्यर्थः, कुतः ? प्रमादात्, आत्मानमेवाऽऽत्मना अनुगास्ति । किञ्च—अधियं च असाधु सोयती, जधा जधा असाधुता तथा तथाऽधिग सोयति, इहापि ताव चोराती असाधूणि कम्माणि कातुं गहिता सोयति, किमु परत्र ? । स्तनति च शरीरादिभिर्दुःखैर्वाध्यमानाः । शोचनं मानसस्तापः, निस्तननं तु वाचिक किञ्चित् कायिकं च । सर्वतस्तप्यते परितप्यते वहिरन्तश्च काय-वाङ्-मनोभिर्वा । वहुं ति अपरिमाण, पंकोसण्णनागवत् [उक्त० अ० १३ गा० ३०] ॥ ७ ॥ किञ्च—

१४९. इह जीवितमेव पस्सधा, तरुणगो वाससयस्स तिउट्ठति ।

इत्तरवासं व वुज्झधा, गिद्ध नरा कामेसु चिप्पिता ॥ ८ ॥

१४९. इह जीवितमेव पस्सधा० वृत्तम् । इहेति इह मानुष्ये । जीवति येन तद् जीवितम् । एव अवधारणे । तरुणगो नाम असम्पूर्णवया अन्यो वा कश्चित् । पठ्यते च—“दुर्वलं वाससयं परमायुः” ततो तिउट्ठति छिद्यते प्रत्यपाय-बहुलात् । वक्ष्यति हि—गम्भायं(यि) मिज्जंति बुया-ऽबुयाणा० [सूत्रगा० ३८०] । इत्तरवासं व वुज्झधा, इत्तरमिति अल्पकालमित्यर्थः, तं बुध्यत अवगच्छत, एवमल्पेऽप्यायुपि बह्वपाये वा । तथापि नाम गृद्धा नरा कामेसु चिप्पिता २० आक्रान्ताः, न पुनरुत्तिष्ठन्ति तदुल्लङ्घनाय ॥ ८ ॥ किञ्च—

१५०. जे इध आरंभणिसिस्ता, आतदंड एगंतलूसगा ।

गंता ते पावलोगंगं, चिरकालं आसूरियं दिसं ॥ ९ ॥

१५०. जे इध आरंभणिसिस्ता० वृत्तम् । जे इति अणिदिट्ठणिदेसो । इहेति इह मनुष्यलोके पापण्डिनोऽपि भूत्वा शाक्यादयः । आरंभो हिंसादि तण्णिसिस्ता, परदण्डप्रवृत्ता आत्मानमपि दण्डयन्ति, अथवा ण तेसि इमो लोगो न परलोगो तेनाऽऽत्मान दण्डयन्ति । एगंतलूसगा एगंतहिंसगा इत्यर्थः, येऽपि न स्वयं घातयन्ति तेऽपि उद्दिश्यकृतभोजित्वाद् वधनमनु-मन्यन्ते । एवंविधाः गंता ते पावलोगंगं, गंतारो नाम गमिष्यन्ति, पापानि पापो वा लोकः नरकः । चिरकालं ति बहूणि पलितोवम-सागरोवमाणि । आसूरिका दन्वे भावे य । आसूरियाणि न तत्थ सूरौ विद्यते, अधवा एगिदियाण सूरौ पत्थि

१ भवे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ सास ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ सोतती ख १ पु १ ॥ ४ परिदेवती ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ मा तेति चूसप्र० ॥ ६ वचोवहुरिख ॥ ७ पासहा ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ तरुणए वाससयस्स तुट्ठति ख २ । तरुणए (तरुणे पु २) वाससयाउ तुट्ठति ख १ पु २ वृपा० । तरुणे वाससयस्स तुट्ठति वृ० वी० । दुव्वल वाससयाउतिउट्ठति चूपा० ॥ ९ वासे य वुं ख २ पु १ । वासे व वुं ख १ पु २ ॥ १० कामेसु मुच्छिया ख २ वृ० वी० । कामेहि मुच्छिया ख १ पु १ पु २ ॥ ११ थ मिज्जिति त्ति गम्भाया । इत्तर पु० स० । थ मितिज्जिति त्ति गम्भाया । इत्तर वा० मो० ॥ १२ लोगंत ख १ पु १ । लोगयं ख २ पु २ ॥ १३ चिररायं आसूरियं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

जाव तेइंदिया असूरा वा भवन्ति । दिसं ति दिश्यत इति दिग् । दिग्ग्रहणादष्टादशप्रकारा भावदिक् [आचा० नि० गा० ४० त ६२] । एवं गिहिणो वि जे इधं आरंभणिस्सिता आतदंडा एगंतलूसगा ते नरकं यान्ति ॥ ९ ॥

१५१. ण ये संखयमाहु जीवितं, तह वि य बालजणो पगव्भती ।

पच्चुप्पण्णेण कारितं, के दट्ठं परलोगमागते ? ॥ १० ॥

१५१. ण य संखयमाहु जीवितं० वृत्तम् । असत्करणीयं असंस्कृतं । उक्तं हि—

दंडकलितं करेन्ता वचन्ति हु रौइणो य दिवसा य । आयु संवेहेन्ता गता य ण पुणो णियत्तिन्ति ॥ १ ॥

[]

तह वि य णाम बालजणो हिंसादिषु पापकर्मसु प्रवर्तमानः प्रगल्भीभवति धृष्टीभवतीत्यर्थः । यदापि च पापकर्मा-
ण्याचरन् परेणोच्यते—‘किं परलोगस्स ण वीभेसि ?’ ततो भणति—पच्चुप्पण्णेण कारितं के दट्ठं परलोगमागते ?, प्रत्युत्पन्नेनैव
सौख्येन कार्यम्, को हि दृष्ट्वा स्वर्गं मोक्षं वा तत्सुखं वा परलोकादायातः ? ॥ १० ॥

कथं वा साक्षाददृश्यमानः परलोकोऽस्तीत्यध्यवसेयः ? उच्यते—

१५२. अदक्खुव दक्खुवाहितं, सहहसू अदक्खुदंसणा ! ।

हंदि ! हु सुनिरुद्धदंसणे, मोहणिंएण कडेण कम्ममुणा ॥ ११ ॥

१५२. अदक्खुव दक्खुवाहितं० वृत्तम् । न पश्यतीति अदक्खुं, अदक्खुणा तुल्यं अदक्खुवत् । दक्खू णाम द्रष्टा ।
दक्खुणा व्याहृत दक्खुवाहितं श्रद्धास्व हे अदक्खुदंसणा ! । कथं अदक्खुदंसणो ? योऽपि कार्या-ऽकार्यानभिज्ञो सोऽपि
अन्ध एव, न दक्खुदर्शनी । हंदि ! हु सुनिरुद्धदंसणे, हन्दीति सम्प्रेषणे, हि पादपूरणे, दृश्यते येन तद्दर्शनम्, निरुद्धं
दर्शनं यस्य स भवति निरुद्धदर्शनः, तत् केन ?, मोहनीयेन कर्मणा निरुद्धं, मिच्छादिद्वी । एव चारित्रनिरोधेन चरित्ते अच-
रित्ते वा भावना । निरुद्धं तव ज्ञान सन्निकृष्टम्, केन ज्ञास्यसि परलोकम् ?, अथवा निरुद्धमिति नानन्तम्, न चक्षुर्दर्शनम्,
तत् कथं परलोकं द्रक्ष्यसि ? इति । आत्मादीनि चाचाक्षुषाणि द्रव्याणि ॥ ११ ॥

१५३. दुक्खी मोहे पुणो पुणो, निर्व्विदेज्ज सिलोग-पूयणं ।

एवं सहितेऽधिपासिया, आयतुले पाणेहि भवेज्जसि ॥ १२ ॥

१५३. दुक्खी मोहे पुणो पुणो० वृत्तम् । दुःखमस्यास्तीति दुःखी, तैस्तेर्दुःखैः पीड्यमानः पुनः [पुनः] मोह-
मुपार्जयति । मुञ्चति जेण मोहिज्जति वा स मोहः, कर्मेत्यर्थः, तेन संसारमनुपरीति । यतश्चैवं ततो निर्व्विदेज्ज सिलोग-पूयणं,
सिलोगो नाम श्लाघा यशःकामता, पूजा आहारादिभिः, दोण्णि वि णिर्व्विदेज्ज गरहेज्ज, सत्कार-पुरस्कारौ न प्रार्थयेदय-
मर्थः । एवं सहितेऽधिपासिया, एव अनेन प्रकारेण सहितो णाम ज्ञानादिभिः, अधिय पस्सिया अधिपस्सिया । आयतुले
पाणेहि भवेज्जसि त्ति, यदात्मनो नेच्छसि तत् परेपामिति ॥ १२ ॥ योऽपि तावत्—

१५४. गारं पि य आवसे णरे, अणुपुव्वं पाणेहि संजते ।

समया सवत्थ सुव्वते, देवाणं गच्छे सलोगतं ॥ १३ ॥

१५४. गारं पि य आवसे णरे० वृत्तम् । अगारत्वम्, अपिशब्दार्थः सम्भावने, किमुतानगारत्वम् ?, आवसतीति
आवसे । अनुपूर्वं नाम पूर्वं श्रवणम्, ततो ज्ञान-विज्ञाने सयमासयमश्च, इह तु सयमासयमो अधिकृतः, दुवालसविधं
सावगधम्म फासितो । समया सवत्थ सुव्वते, समभावः समता ता समताम्, सवत्थ भावसमता, कडसामाइओ हि

१ “असखय जीविय मा पमायए०” उक्त० अ० ४ गा० १ ॥ २ त ख १ पु १ ॥ ३ रायणो वा० । राइओ वृ० ॥ ४ अदक्खुव !
वृ० वी० ॥ ५ णिज्जेण ख २ पु १ ॥ ६ मोहं ख ० ॥ ७ निर्व्विदेज्ज ख २ ॥ ८ ऽहिपासते, आयतुले पाणेहि संजते ख १
ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । तुलं स्थाने तुले ख २ । पाणेहि स्थाने पालेहि पु १ ॥ ९ अणुपुव्वं ख २ पु २ ॥
सूय० सु० १०

सव्वत्थ समतां भावयति । तदनु चाकृतसामायिकः गोभनव्रतः सुव्रतः देवाणं गच्छे सलोगतं समानलोगतं सलोगतं, विविक्तव-वंभचेर-देवाणं सलोगतं, किं पुण जो महव्वताइं फासेति ? ॥ १३ ॥

यतत्रैवं श्रावका अपि देवलोकं गच्छन्ति जिनेन्द्रवचनानुशास्ताः तेण—

१५५. सोच्चा भग्वाणुसासणं, सच्चे तत्थ करेहुवक्कमं ।

5

सव्वत्थं विणीतमच्छरे, उच्छं भिक्खु विसुद्धमाहरे ॥ १४ ॥

१५५. सोच्चा भग्वाणुसासणं० वृत्तम् । अनुशास्यते येन तदनुशासनम्, श्रुतज्ञानमित्यर्थः । अथवा अनुशासनस्य श्रावकधर्मस्य फले सच्चे तत्थ करेहुवक्कमं, सत्ये अवितथे, सच्चो वा हितं सत्यं सत्यवचनं नानृतं संयमो वा, तत्र कुर्यादुपक्रमम् । उपक्रमो नाम यथोपदेशः । अथवा—“सत्यमिति सत्यम् तत्थ करेज्ज उवक्कमं” ति न वितथं । सव्वत्थं विणीतमच्छरे, सर्वत्रेति सर्वार्थेषु, येन विनीतो मत्सरः स भवति विनीतमत्सरः । मत्सरो नाम अभिमानपुरस्सरो रोपः । 10 स चतुर्द्धा भवति, तं जधा—खेत्तं पडुच्च १ वत्थु पडुच्च २ उवर्धि पडुच्च ३ सरीरं पडुच्च ४ । एतेसु सव्वेसु उप्पत्तिकारणेषु विनीतमत्सरेण भवितव्वं । तथा जाति-लाभ-तपो-विज्ञानादिसम्पन्ने च परे न मत्सरः कार्यः—यथाऽयमेभिर्गुणैर्युक्तोऽहं नेति, तद्गुणसमाणे वा । दव्वुच्छं उक्खलि-खलगादि, भावुच्छं अज्ञातचर्या । विसुद्धं नाम उगममादीहि अकल्पतश्च । आहरे आद-
द्यात् ॥ १४ ॥ एवम्—

१५६. सव्वं णच्चा अधिट्ठए, धम्मट्ठी उवधानवीरिए ।

15

गुत्ते जुत्ते सदा जते, आत-परे परमायतद्धिते ॥ १५ ॥

१५६. सव्वं णच्चा अधिट्ठए० वृत्तम् । सर्वं ज्ञेयं यावत् शक्तिर्विद्यते तावदध्येयम्, ज्ञात्वा च अकृत्यं न कर्त्तव्यम्, कृत्यमाचर्त्तव्यमिति । उक्तं हि—“ज्ञातागमस्य हि फलं०” [] । अधिट्ठए धम्मं णाणादीणि वा । धम्मेण जस्स अत्थो स भवति धम्मट्ठी तथोपधानवीर्यवान् । गुत्ते जुत्ते सदा जते, [गुत्ते] त्रिगुप्तः, जुत्तो णाम णाणादीहिं तव-सज्जमेसु वा, सदा नित्यकालं यतेत यत्नवान् स्यात् । कुत्र यतेत ? तदिदं आत्म-परे आत्मनि परे च आत-
20 परे, णो अत्ताणं अतिवातेज्ज णो पर अतिवातेज्जित्ति । आत्मनः परं आत्मसु वा परम्, किं त ? आयतार्थिकत्वम्, अत्थो णाम णाणादि, आयतो णाम दृढग्राहः, आयतविहारकमित्यर्थः ॥ १५ ॥

१५७. वित्तं पसवो य णातयो, वालजणो सरणं ति मण्णती ।

एते मम तेसु वी अहं, णो ताणं सरणं च विज्जती ॥ १६ ॥

१५७. वित्तं पसवो य णातयो० वृत्तम् । वित्तं हिरण्णादि । पसवो गो-महिसा-ऽजा-ऽविगादि । णातयो माता-
25 पितृ-संवंधिणो । वालजणो सरणं ति मण्णती, एतान् वालजनः शरणं मन्यते, एते हि मां दुःखात् परित्रास्यन्ति इह परत्र च, तं च न भवति । कथम् ? इह तावत्—

सयणस्स वि मज्झगतो रोगाभिहओ किलिस्सए एगो । सयणो वि य से रोगं ण विरिंचति णेव णासेति ॥ १ ॥

[मरण० प्र० गा० ५८३]

सव्वणय-हेतुसुद्धं अप्पाग जाण णिच्छएणेकं । []

30

यथा ते मम न त्राणाय तथाऽहमपि न तेषां त्राणं शरणं चेति, इतश्च न भवति शरणम् ॥ १६ ॥ यतः—

१ °वाण अणु° पु ० ॥ २ सच्चं चूपा० ॥ ३ करेज्जुव° वृ० दी० चूपा० ॥ ४ °त्थ अवणीत° पु २ वृ० दी० ॥ ५ उक्खल्लख° मो० वा० ॥ ६ ततोपधा° वा० मो० ॥ ७ आयकवि° च्सप्र० ॥ ८ णायतो ख १ पु २ । नात्तिओ पु १ ॥ ९ तं वाले सरणं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० ति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ °हेतुसिद्धं पु० विना ॥

१५८. अब्भागमियंसि वा दुहे, अहवोवकमिते भवंतए ।

एगस्स गती वै आगती, विदु मंता सरणं ण मण्णती ॥ १७ ॥

१५८. अब्भागमियंसि वा दुहे० वृत्तम् । अभिमुख आगमिक अभ्यागमिकं व्याधिविकारः, स तु धातुक्षोभादा-
गन्तुको वा । उपक्रमाज्जातमिति औपक्रमिकम्, अनानुपूर्व्या इत्यर्थः, निरुपक्रमायुःकरणम् । भवंतो नाम भवान्तो मरणमेव,
का भावना ? तद्वि यद् वालमरण न भवति, जरा-कामाद्युपक्रमतो वा फलप्रपातवत् । तस्यैवंविधमृतस्य एगस्स गती व ५
आगती, एकस्येति पशु-ज्ञातृहीनस्य । एवं विदुः मत्वा न तां वित्त-पशु-नातृन् शरणं मन्यते ॥ १७ ॥ एवम्—

१५९. सव्वे सयकम्मकप्पिया, अवियत्तेण दुहेण पाणिणो ।

हिंडंति भयाकुला सदा, वाधि-जरा-मरणेहऽभिदुता ॥ १८ ॥

१५९. सव्वे सयकम्मकप्पिया० वृत्तम् । सर्वे इति अपरिशेषाः स्वैः कर्मभिः कल्पिताः, प्रविभक्तविशेषा इत्यर्थः,
तद्यथा—पृथिवीकायिकत्वेन० । “कृती छेदने” न विकृत्तं अच्छिन्नमित्यर्थः, अवियत्तेन वा अधिगच्छन्तेनेत्यर्थः, दुहेणेति 10
दुःखिनः प्राणिनः जीवाः हिंडंति भयाकुला सदा, भयैः आकुला भयाकुलाः, भयानि सप्त, भयानि वा दुःखं तेनाऽऽकुलाः,
सदा नाम तपश्चरणे निरुद्यमाः शठीभूता वा, पापकर्मभिः ओतप्रोता इत्यर्थः । वाधि-जरा-मरणेहऽभिदुता, नारक-तिर्यग्-
मनुष्येषु व्याधिः, जरा तिर्यग्-मनुष्येषु, मरणं चतसृष्वपि गतिषु ॥ १८ ॥

१६०. इणमो य खणं वियाणिया, णो सुलभं बोधी य आहितं ।

एवं सहितेऽहिपस्सिया, आह जिणे इणमेव सेसंगा ॥ १९ ॥

१६०. इणमो य खणं वियाणिया० वृत्तम् । इणमो त्ति इदम्, क्षीयत इति क्षणः, स तु सम्मत्तसामाइयादि-
चतुर्विधस्यापि एकेकस्स चतुर्विधो खणो भवति, त जथा—खेत्तखणो कालखणो कम्मखणो रिक्ख(क्ख)खणो, एते चत्तारि वि जथा
लोगविजए पढमे उदेसए “खणं जाणाहि पडिए” त्ति सुत्ते [आचा० थु० १ अ० २ उ० १ सू० ५ चूणै] भणिता तथा भाणि-
तत्वा । विविध जाणिया विजाणिया । णो सुलभं बोधी य आहितं, बोधी णाणाति तिविवो, आहितं आख्यातम् । उक्तं च—

लद्धेद्धियं च बोधिं अकरंतो अणागतं च पत्थितो । अण्णं दाइ बोधि लब्धिसि कयरेण मोहेणं ? ॥ १ ॥

[आव० नि० गा० १११० पत्र ५०९, उपदेशमाला गा० २९२]

विराहितसामणस्स हि दुल्लभा बोधी भवति, अवहुं पोग्गलपरियट्ठं उक्कोसेणं हिंडति । एवं सहितेऽहिपस्सिया, एवं
मत्वेति वाक्यशेषः, णाणातिसहितो अधिपासए परीसहे । पठ्यते च—“एवं सहितेऽधियासए” अधियं वाऽऽसए अधियासए ।
यदुक्तमेवमेतत् क एवमाह ?—आह जिणे इणमेव सेसगा, रिसभसामी भगवं अट्ठावए पुत्तसवोधणत्थं एवमाह, इदमेव
ये चाऽजिताद्याः शेषका जिनाः ते प्राहुः ॥ १९ ॥

किमतिक्रान्ता अनागताश्चैव जिनाः कथितवन्तः कथयिष्यन्ति च ?, ओमित्युच्यते—

१६१. अभविंखु पुरा पि भिंखवो !, आएसा वि भविंसु सुव्वता ।

एताइं गुणाइं आह ते, कासवस्स अणुधम्मचारिणो ॥ २० ॥

१ गसितम्मि वा ख १ पु १ । गमियम्मि वा ख २ पु २ ॥ २ अहवा उक्कमिते वृ० दी० । अहवा उवकमिए ख २ पु १ वृ०
दी० ॥ ३ भवंतरे वृ० दी० । भवंतए ख २ वृ० दी० ॥ ४ एक्कस्स ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ य ख १ वृ० दी० ॥ ६ तद्वै-
यद्धवालं पु० स० । तद्वियद्धवालं वा० मो० ॥ ७ तानित्यर्थ ॥ ८ अव्वत्तेण ख १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ जाति-जरा० ख १ ख २
पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० इणमेव ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । इणमेव ख २ ॥ ११ विताणिता ख १ ॥ १२ बोधि च आ० ख १
ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १३ तेऽहिपासए ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । तेऽधियासए चूपा० वृपा० दीपा० ॥ १४ सेसता
ख १ पु १ ॥ १५ भिक्खुवो ! पु २ ॥ १६ भवंति ख २ पु १ पु २ ॥ १७ आहु ते ख २ पु १ वृ० दी० । आहिए ख १ पु २ ॥

१६१. अभविंसु पुरा पि भिक्खवो० वृत्तम् । अभविष्यन् अतिक्रान्ताः, भिक्षवः ! इति आमन्त्रणम् । आपसा वि भविंसु सुव्वता, आदेसा इति आगमेस्सा । एताइं गुणाइं आह ते, एते ये उक्ता इहाध्ययने अप्रमादादिगुणाः सिद्धि-गमणसफला । काश्यपः उसभस्वामी वद्धमाणस्वामी वा । अनुगतो वा अनुकूलो वा अनुलोमो वा अनुरूपो वा धर्मः अनुधर्मः, काश्यपस्यानुचरणधर्मशीलाः । द्विधा समासः क्रियते—कासवो जं अणुधम्मं चरति जो वा कासवस्स अणुधम्मं चरति ॥ २० ॥ ते च गुणा उक्ताः । पुनरपि चोच्यन्ते—

१६२. तिविधेण वि पाण मा हणे, आयहिण् अणिघाण संवुडे ।

एवं सिद्धा अणंतंगा, संपत जे य अणागताऽवरे ॥ २१ ॥

१६२. तिविधेण वि पाण मा हणे० वृत्तम् । त्रिविधेन योगत्रय-करणत्रयेण प्राणाः आयुः-वलेन्द्रियाः प्राणाः ते सा हण । आत्मनो हितं आत्महित । अणिदाणो ण दिव्व-माणस्सएसु कामभोगेषु आससापयोगं करोति । इन्द्रिय-णोऽदिएसु १० संवुडो । एवं सिद्धा अणंतंगा, एवं मग्ग अणुपालेत्ता अतीतकाले अणंता सिद्धा, संपत सखेज्जा सिज्जंति, अणागते अणंता सिज्जिस्सति । अवरे नाम ये वर्त्तमाना आगमिष्याश्चेति ॥ २१ ॥

१६३. एवं से उआहु अणुत्तरणाणी, अणुत्तरदंसी अणुत्तरणाण-दंसणधरे ।

अरहा णायपुत्ते भगवं, वेसालीए वियाहिते ॥ २२ ॥^१ त्ति वेमि ॥

॥ ततिओ उद्देसओ । वितियं वेतालीयं सम्मत्तं ॥ २ ॥

१६३. एवं से उआहु अणुत्तरणाणी अणुत्तरदंसी० । एवं अवधारणे । से इति सो उसभसामी अट्ठावते पव्वते अट्ठाणउतीए सुताणं आह कथितवान् अणुत्तरणाणी अणुत्तरदंसी अणुत्तरणाण-दंसणधरो, एतेण एकत्वं णाण-दंसणाणं ख्यापितं भवति । अरहा णायपुत्ते पूजादीनर्हतीति अर्हा, नास्य रहस्यं ति विद्यते वा अरहा । ज्ञातस्य पुत्रः ज्ञातपुत्रः, णातकुलपसूते सिद्धत्थखत्तियसुते । भगवान् ऐश्वर्यादियुक्तः । वेसालीए त्ति गुणा अस्य विशाला इति वैशालीयः, विशालं शासनं (विशालजासने) वा इक्ष्वाकुवंशे भवो वैशालीयः ।

२० “विशाला जननी यस्य, विशालं कुलमेव वा । विशाल प्रवचनं चास्य, तेन वैशालिको जिनः ॥ १ ॥

[]

वियाहितो व्याख्यातः ॥ २२ ॥ इति एवं जम्बूस्वामिनः वृद्धभगवान् आर्यसुधर्मा कथयति—“एवं से उदाहु जाव वियाहितो” । इतिः परिसमाप्तौ अथवा एवमर्थः, एवं इति वेमि, सुधम्मसामिस्स वयणमिदं—भगवता सर्वविदा उवदिदं अहमवि वेमि ॥ नयाः पूर्ववत् ॥

२५

॥ [इति वैतालीयाख्यं] द्वितीयाध्ययनं समाप्तम् ॥

१ पाणि ख १ पु २ ॥ २ °तसो सं° ख १ पु १ पु २ वी० ॥ ३ °पति जे खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ एतद्वायानन्तर ख १ पु १ पु २ आदर्शेषु चूर्णि-चृत्ति-टीपिकाद्विरनङ्गीकृता एका गाथाऽधिका दृश्यते । सा चेयम्—

इति कम्मवियालमुत्तमं, जिणवीरेण सुदेसियं सया ।

जे आचरंति आहियं खवितरया, वइहिंति ते सिवं गतिं ॥ त्ति वेमि । पु १ प्रतौ गतिं इति नास्ति ॥

३

[तइयं उवसग्गपरिणज्झयणं]

[पढमो उद्देसओ]

इदार्णि उवसग्गपरिण त्ति अज्झयणं । तस्स वि चत्तारि अणुयोगदारा पस्सेतव्वा । अत्थाधियारो दुविधो-अज्झय-
णत्थाधियारो उद्देसत्थाधियारो य । अज्झयणत्थाधियारो-सव्वे उवसग्गा जाणित्ता सम्मं अवियासेतव्वा । उद्देसत्थाधियारो— ५

पढमम्मि य पडिलोमा १ मायादि अणुलोमगा य वितियम्मि २ ।

ततिए अज्झत्थुवदंसणा य परवादिवयणं च ३ ॥ १ ॥ ४१ ॥

पढमम्मि य पडिलोमा० गाथा । पढमे उद्देसए पडिलोमा, जधा “पुट्ठे [य] दंस-मसएहिं तणफासमचाइता”
[सूत्रगा० १७५], आय-पर-तदुभयसमुत्था उवसग्गा भण्णंति १ । वितिए तु मायादिअणुलोमा उवसग्गा, अण्णे य रायमादी
पाएण अणुलोमे उवसग्गे उप्पायंति २ । ततिए उद्देसए अज्झत्थुवसेसोवदंसणं भण्णिहिति, “के जाणंति विओवातं इत्थीओ 10
उदयातो वा ? ” [सूत्रगा० २०६] परवादिवयणं,—“संवद्धसमकप्पा हु अण्णमण्णेहि मुच्छिता ।” [सूत्रगा० २११],
परसमयिका परतिलियभाविता य उवसग्गा उप्पाएन्ति ३ ॥ १ ॥ ४१ ॥

हेउसरिसेहिं अहेउएहिं ससमयपडितेहिं णिउणेहिं ।

सीलखलितपण्णवणा कया चउत्थम्मि उद्देसे ४ ॥ २ ॥ ४२ ॥

हेउसरिसेहिं० गाथा । चउत्थुद्देसए हेतुसरिसा अहेतू भण्णिहन्ति, “जधा मंधातई णाम” [सूत्रगा० २३४], 15
सीलखलिता कुतिलिया एवं पण्णविति एवं पस्संति हेत्वाभासादि । अहेतवो भूत्वा हेतुमिवाऽऽत्मानमाभासयन्ति हेत्वा-
भासाः । ससमयपडितेहिं ससमयजोग्गेहिं, जो (जा) तेसि समया जुज्जमाणया णिउणा भणिता । अथ आयरिओ ससमय-
पडितेहिं णिउणेहिं दिट्ठंतेहिं तेसि सीलखलिताणं अण्णउत्थियाणं पण्णवणं करेति चउत्थे ४ ॥ २ ॥ ४२ ॥

एवं दुविधो वि अत्थाधियारो भणितो । इदार्णि णामणिप्फण्णो णिक्खेवो । तत्थ गाथा—

उवसग्गम्मि य छक्कं दव्वे चेयणमचेयणं दुविहं ।

आगंतुगो य पीलाकरो य जो सो उवस्सग्गो ॥ ३ ॥ ४३ ॥

उवसग्गम्मि य छक्कं० गाथा । णाम-ठवणाओ तथेव । वइरित्तो दव्वोवसग्गो दुविधो-चेतनदव्वोवसग्गो य अचेतन-
दव्वोवसग्गो य । चेतनदव्विगं ज तिरिक्ख-मणुआ णियगसरीरावयवेण आहणति । अचेतनदव्विगं तं चेव लउडादीहि ।
अथवा अभिघातो तडिमादि उवारिं पडति । अथवा उवसग्गो दुविधो-आगंतुगो पीलाकरो य । आगंतुगो चतुप्पद-
लउडादीहि । पीलाकरो वातिय-पेत्तियादि ॥ ३ ॥ ४३ ॥ खेत्तोवसग्गो जं—

खेत्तं बहुओघंभयं कालो एगंतदूसमादीओ ।

भावे कम्मस्सुदओ सो दुविहो ओघुवक्कमिओ ॥ ४ ॥ ४४ ॥

खेत्तं बहुओघंभयं० गाथा । ओघो बहुग उप्पण्ण वहुपसग्गो, जधा वहुपसग्गो लाढाविसयो जहिं भट्टारगो पविट्ठो

१ °मा नाइकयणुलोमगा य वीयम्मि ख १ वृ० । °मा हुंती अणुलोमगा य वितियम्मि ख २ पु २ ॥ २ अज्झत्थुवि-
सीदणा य ख १ ख २ पु २ वृ० चूपा० । तृतीयाध्ययनतृतीयोद्देशकसत्कचूर्णिप्रारम्भोपक्रमणिक्कायामयमेव पाठो निर्दिष्टोऽस्ति ॥ ३ °एहिं
समयपतिएहिं ख १ ख २ । “ससमयप्रतीतै निपुणभणितैर्हेतुभि” इति वृत्तिकृत ॥ ४ सो उ उवसग्गो ख २ पु २ ॥ ५ °ओघपयं
ख १ खं २ पु २ वृ० । °ओघंभयं वृणा० ॥ ६ दुस्समाईओ खं १ ॥

आसि छतुमत्थकाले, सुणगादीहि तत्थ णिद्धम्मा खावेति । ओहभयं भवति जधा भरधवासे । कालोवसग्गो एगंतदूसमा । सीतकाले वा सीतपरीसहो वा णिदाघकाले उसिणपरीसहो वा, एवमादि कालोवसग्गो भवति । भावोवसग्गो कम्मोदयो । सो पुण दुविधो-ओहतो उवक्कमतो वा । ओहतो जधा णाणावरणं दंसणमोहणीयं असुमणामं णियागोतं अंतरायिकं कम्मोदयं ति । उवक्कमियं ज वेदणिज्जं कम्मं उदिज्जति । दंडं कस सत्थ रज्जूं गाधा [आव० नि० गा० ७२५] ॥ ४ ॥ ४४ ॥

5

उवक्कमिए संजमविग्घकारए तत्थुवक्कमे पगतं ।

दन्वे चउव्विधो देव-मणुस-तिरिया-ऽऽयसवेतो ॥ ५ ॥ ४५ ॥

उवक्कमिए संजमविग्घकारए० गाधा । जे सजमाउ उवक्कामेति उवसग्गा तेहि अहियारो । जेण वा दन्वेण दन्वेहि वा तं कम्मं उदीरिज्जति, जेण सजमातो उवक्कमाविज्जति तेण वि अहियारो । ते चउव्विधा-दिवा तिरिक्खजोणिया माणुस्सा आयसवेतणिया । दिवा चउव्विधा-हासा पदोसा वीमंसा पुढोवेमाता । मणुस्सा वि चउव्विधा-हासा पदोसा वीमंसा कुसीलपडिसेवणता । तिरिया चउव्विधा-भया पदोसा आहारा अवच्च-लेणसारक्खणता । आयसवेतणीया चउव्विधा-घट्टणता लेसणता थंभणता पवडणता, अधवा वातिता पेत्तिया 'समिया सन्निवाइया ॥ ५ ॥ ४५ ॥

एवैक्केको चउव्विहो अट्टविहो वा वि सोलसविहो वा ।

घडण जयणा य तेसिं एत्तो वोच्छं अहीयारे ॥ ६ ॥ ४६ ॥

॥ तइयज्झयणणिज्जुत्ती सम्मत्ता ॥ ३ ॥

15

एवैक्केको चउव्विहो० गाधा । अट्टविहो कहां होति ?, एक्केको अणुलोमो पडिलोमो य । अधवा सन्वे वि सोलस-विधा उवसग्गा, चत्तारि चउक्कणा सोलस भंगा भवन्ति । एवं उवसग्गा जाणितव्वा जाणणापरिण्णाए, पच्चक्खणपरिण्णाए अधियासेतव्वा । परिहरंतेण तथा तथा घडितव्वं परिकमितव्वं जधा परीसहा णिजेज्ज ति ॥ ६ ॥ ४६ ॥

गतो णामणिप्फणो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं—

१६४. सूरं मण्णति अप्पाणं जाव 'जेयं ण पस्सति ।

20

जुज्झंतं ददधम्मा(१)णां सिसुपांलो व महारथं ॥ १ ॥

१६४. सूरं मण्णति अप्पाणं० सिलोगो । कश्चित् सङ्ग्रामे उपस्थितो स्वाभिप्रायेण शूरमित्यात्मानं मन्यमानो वाग्भि-र्विस्फूर्जेन्नुपतिष्ठति जाव जेयं ण पस्सति, जियति जिनाति वा ।

गर्जते कलभस्तावद् घनमाश्रित्य निर्भयः । गुहान्तरविनिष्क्रान्तं यावत् सिंह न पश्यति ॥ १ ॥

तावद् गजः प्रश्रुतदानगण्डः, करोत्यकालाम्बुदगर्जितानि । यावन्न सिंहस्य गुहास्थलीषु, लाङ्गूलविस्फोटरवं शृणोति ॥ २ ॥

25

[]

णिदरिसणं-जुज्झंतं ददधम्मा(१)णां, जुज्झमाणं जुज्झंतं, दंडं धनुर्यस्य स भवति ददधन्वा तं ददधन्वानम् । सिसुपालो व महारथं, मधारथो केसवो, शिशुपालेन तुल्यं शिशुपालवत् । स किल माद्रीसुतः चतुर्भुजो जातः । भीतया पश्चात् तथा नैमिच्छी पृष्टः-किमिदं रूपम् ? । तेनापदिश्यते-महान्द्रुतमेतत्, यं दृष्ट्वाऽस्य एतौ द्वौ भुजौ स्वाभाविकौ भविष्यतः ततोऽस्य मृत्युरिति । ततः सा माद्री दारकजन्मवर्द्धापकानामागतानां तं दारकं दर्शयति स्म, यथार्हं च पादेष्वापातयत् ।

30 वासुदेवस्य चाऽऽगतस्य तमालोक्त्रय तौ भुजौ नष्टौ । पश्चात् तस्य मात्रा वासुदेवोऽभयं याचितः । तेनापदिश्यते-अपराध-

१ छप्रस्थकाले ॥ २ दयित । उ० वा० मो० ॥ ३ “दड कस सत्थ रज्जू अग्गी-उदगपडण विस वाला । सी-उण्ह अरइ भय खुहा पिवासा य वाही य ॥ ७२५ ॥ मुत्त-पुरीसनरोहे जिण्णा-ऽजिण्णे य भोयणे बहुसो । घसण धोलण पीलण आउरस्स उवक्कमा एए ॥ ७२६ ॥” ४ ओवक्कमियो संजमविग्घकरो तत्थुवक्कमे ख २ पु ० । ओवक्कमियो संजमविघायकारि तमुवक्कमे ख १ ॥ ५ सिंभिया पु० ॥ ६ एक्केको य चउ० ख १ ख २ पु २ ३० ॥ ७ विहो दिवाइ होइ सोलसविहो उ ख १ वृ० ॥ ८ अहीयारो ख २ पु २ ३० वी० ॥ ९ जेतं पु १ ॥ १० पाले महा० ख १ पु २ । पालो व्व महा० ख २ ॥ ११ “दड-समयो धर्म-खभाव-न्नामामरूपो यस्य स तथा तम्” इति वृत्ति-दीपिकाकृतोर्व्याख्यानम् ॥

शतमस्य क्षमयिष्यामि । ततोऽसौ प्रवृद्धं वासुदेवं समक्षं परोक्षं वा गोपाल-वत्सपालादिभिराक्रोशैराकुष्टवान्, आज्ञाप्रतिषेधा-
दींश्चापराधान् कृतवान् । ततोऽपराधशते पूर्णे कचिदेवाभिमुखमापतन्तं आक्रोशन्तं 'मत्पथोऽवसर्पस्व' इति, 'नाहमपथा-
गच्छामि' । अल्पेनैवाऽऽयासेन चक्रधुक् सुदर्शनचक्रधारातिपातेन गिरिच्छिन्नं कृतवानिति परोक्षो दृष्टान्तः ॥ १ ॥

अयं तु प्रत्यक्षः—

१६५. पयाता सूरारणसीसे संगामम्मि उवट्ठिते ।

माता पुत्तं ण याणाति जेतेण परिविच्छते ॥ २ ॥

१६५. पयाता सूरारणसीसे० वृत्तम् (सिलोगो) । भृगं याताः प्रयाताः, शपति शप्यते वा शूरः, महता
उक्किट्टि-सीहणात-बोल-कलकलसद्वेणं पयाताः रणसीसं णाम अग्गाणीकं । समस्त ग्रस्यते ग्रस्यन्ते वा तस्मिन्निति सङ्ग्रामः ।
उपस्थिते णाम अन्योन्यवलेषु सङ्ग्रामायोपस्थितेषु । माता पुत्तं ण याणाति, अमाता-पुत्रो यदा सङ्ग्रामो भवति । का
भावना ?—तस्यामवस्थायां माता पुत्रं मुक्तं उत्तानग्रयं क्षीराहारमजङ्गमं भयोद्भ्रान्तलोचना अप्पा(च्चा)दण्णा ण याणाति, 10
नो(ना)पेक्षते, न त्राणायोद्यमते, हस्तात् कटीतो वा भ्रश्यमान भ्रष्टं वा न जानीते । जेतेण परिविच्छते, जयतीति जेता
अतस्तेन जेता, तेण जेएण परि सव्वतो भावे, समन्ताद् वाणादिभिरायुधैस्तैः क्षतः परिविच्छते, सव्वतो छिण्ण-परि-
च्छिण्णमित्यर्थः ॥ २ ॥

१६६. एवं सेहे वि अप्पुट्ठे भिक्खुचरियाअकोविदे ।

सूरं मण्णति अप्पाणं जाव ल्हं ण सेवति ॥ ३ ॥

15

१६६. एवं सेहे वि अप्पुट्ठे० सिलोगो । अप्पुट्ठो णाम अप्पुट्ठधम्मो, अस्पृष्टो वा परीषहैः, अदृष्टधर्मा इत्यर्थः ।
भिक्खुणां चरिया भिक्खुचरिया, कोविदो विपश्चित्, न कोविदो अकोविदो, न तावत् परीषहोपसर्गैः विकोविदः । सो
पव्वयंतो चित्तेइ भणति य—किं पव्वज्जाए दुक्कर कातुं ति ? किं णिच्छियस्स दुक्कर ?, णणु सीह-वग्घेहिं वि समं जुज्जिज्जति,
संगामे य पविसिज्जति, अग्गिपडणं च कीरड । एवं अदिट्ठपरीसहो सूरं मण्णति अप्पाणं, तपःशूरम् । जथा दन्वसगामे
कुंता-ऽसि-वाणगहणे जुद्धे उवट्ठिते केइ परवलसदं सोऊण चैव णत्संति, केइ प्रवृत्ते प्रहताः अग्रहता वा, केइ मारिज्जंति । एवं 20
भावसगामे वि सूरं मण्णति अप्पाणं जाव ल्हं ण सेवं(व)ति, रूक्षः सय्यम एव, रूक्षत्वात् तत्र कर्माणि न श्लिष्यन्ति,
रूक्षपटे रंजोवत् । तत्र केचिद् दृष्ट्वैव साधून् जल्लादीहिं लिप्ताङ्गान् केचिद्वर्द्धकृते लोचे केचित् परिसमाप्ते केशान् स्रष्टुं गताः, तत
एव यान्ति ॥ ३ ॥ उक्ता ओघउपसर्गाः । इदानीं विभागश उपदिश्यन्ते । तत्थोवसग्गा परीसहा य एगं चैव काउं उवदिस्सति—

१६७. जदा हेमंतमासम्मि सीतं फुसति सँवातगं ।

तत्थ मंदा विसीदंति रँट्ठहीणा व खत्तिया ॥ ४ ॥

25

१६७. जदा हेमंतमासम्मि० सिलोगो । यत्रातीव शीतं भवति, वर्ष-वर्दलादयो वा तीव्रवाता भवन्ति, वातग्रहणात्
सीह-वग्घ-विरालोपाख्यानं, यथा पोसे वा माहे वा । तत्थ मंदा विसीदंति तस्मिन् काले तत्र, मन्दा उक्ताः, विविध
सीदन्ति विसीदन्ति—अहो ! इमा सुदुक्करा पव्वज्जा, वहवो परीसहोवसग्गा विसंघितव्वा । ते एवं चित्तेता सीयाभिभूता
रँट्ठहीणा व खत्तिया, जथा परवलेण उच्छादिते रँडे हितसारे य परवलक्कते विलुप्यमाणो वा खत्तियो णाम राया सो
जथा सोयति एवं सेहो वि णिरग्गिमरणो बुत्तावगुत्तासु वसथीसु सीताभिहुते विचिंतेति—किमेवंविधाए पव्वज्जाए गहियाए ? 30
॥ ४ ॥ भणितो सीतपरीसहो । एष एवोपसर्गः, तत्पुरुषोऽयं समासः । तदिदानीं उण्हपरीसहोऽपदिस्सति—

१ °विक्खत्ते ख २ ॥ २ अब्भुट्ठे ख १ ॥ ३ भिक्खाचरिया° ख २ पु १ वृ० दी० । भिक्खाचरिण ख १ पु २ ॥ ४ संजम
वा० मो० ॥ ५ रजवत् वा० मो० ॥ ६ इदानीं वा० मो० ॥ ७ सवायगं खं २ पु २ । सव्वगं वृ० दी० ॥ ८ रज्जहीणा ख १
ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ विपोटव्या ।

१६८. पुट्ठो गिम्हाभितावेणं विमणे सुपिपासिते ।

तत्थ मंदा विसीदंति मच्छा अप्पोदए जधा ॥ ५ ॥

१६८. पुट्ठो गिम्हाभितावेणं० सिलोगो । अभिमुखं तापयतीति अभितापः । अगोभनमनाः विमनाः कर्पूरवासितोदकं धाराधरादि वा चित्तैतो । अथवा तपं प्रति विगतं मनोऽस्य स भवति विगतमनाः । पातुमिच्छा पिपासा । ५ सुट्ठु पिपासितो । मच्छा अप्पोदए जधा, तदल्पत्वादतीव तप्यन्ते, वहिरुदकतापेन अन्तश्च मनस्तापेन तप्यमानाः यथा सीदन्ति, एवमसावपि जल-मल-स्वेदक्लिन्नगात्रो वहिरुष्णाभितप्तः शीतलान् जलाश्रयान् धारागृहाणि च चन्दनादींश्चोष्णप्रतीकारान् अनुस्मरन् भृशं अनुशोचते व्याकुलचेता भवति ॥ ५ ॥ वुत्तो उष्णपरीसहो । इदानीं जातणापरीसहो—

१६९. सदा दत्तेसणा दुक्खं जायणा दुप्पणोल्लिया ।

कम्मंता दुब्भगा चेव इच्चाऽऽहंसु पुट्ठोजणा ॥ ६ ॥

१० १६९. सदा दत्तेसणा दुक्खं० सिलोगो । सदेति सत्त्वं कालमविश्रामम्, दत्तग्रहणाद् जातितं च दत्तं च, दत्त-मप्येसणीयं च । दुक्खं क्लृधा-तिसाभिभूतेहिं परिहरिदुम्, दुक्खं च पडिसेहिज्जति अणेसणिज्जं, साम्प्रतसुखाभिलाषी पडुप्पण-भारिओ जीवो, दितगा य रुस्सति । जायणा दुप्पणोल्लिया दुःखं प्रणुद्यते जायणा, वलदेववत् । वत्तारो य भवन्ति—कम्मंता दुब्भगा चेव, कृषी-पशुपाल्यादिभिः कर्मन्तैः आप्ताः (आर्त्ताः) अभिभूता इत्यर्थः, स्त्री-मित्र-ज्ञाति-स्वामिनां दुब्भगा । इति आहुः पृथक् पृथग् जना विस्तरतो वा जनाः पृथग्जनाः ॥ ६ ॥

१७०. एते सदे अचाएन्ता गामेसु नगरेसु वा ।

तत्थ मंदा विसीदंति संगामम्मि व भीरुणो ॥ ७ ॥

१७०. एते सदे अचाएन्ता० सिलोगो । शब्दयतेऽनेनेति शब्दः । अचाएन्ता णाम अशक्नुवन्तः सोढुम् । कोदीर्यन्ते ? उच्यते—गामेसु नगरेसु वा, वा विकल्पे, खेड-कच्चडादीसु वि । तत्थ मंदा विसीदंति संगामम्मि व भीरुणो, भीरवो हि सङ्ग्रामे प्राप्ते मरणभयाद् विपीदन्ति, ऊरु खभइज्जति, खिन्नचित्ता भवन्ति ॥ ७ ॥

२० १७१. अप्पेगे खुज्झितं भिक्खु सुणी दंसति लूसए ।

तत्थ मंदा विसीदंति तेऽपुट्ठा व पाणिणो ॥ ८ ॥

१७१. अप्पेगे खुज्झितं भिक्खु० सिलोगो । अपि एके न सन्वे । खुज्झितो णाम क्षुधितः पिपासुर्वा, तं क्षुत्-वृष्णा-प्रतियोगार्थमटन्तं सुणी दंसति, श्वसतीति सुणी, लपयतीति लूपकः भक्षक इत्यर्थः । तत्थ मंदा विसीदंति सयमोद्यमं प्रति सीदन्ति । विट्ठतो—तेऽपुट्ठा व पाणिणो, तेजो नाम अग्निस्तेन दवाग्निना अन्यतमेन वा तेजसा शश-मूषक-मार्जार-कोल- २५ वृक-क्षुपक-लता-वितान-वृक्षादयो दह्यमानाः सङ्कुचन्ति । प्राणिग्रहणात् सर्वप्राणिनोऽपि दह्यमाना विसीदन्ति ॥ ८ ॥

१७२. अप्पेगे परिभासंति पाडिपंथियमागता ।

पडियारगता एते जे एते एवजीविणो ॥ ९ ॥

१ पुट्ठे गिम्हाधिता० ख १ ख २ । पुट्ठे गिम्हेऽहिता० पु २ ॥ २ कम्मत्ता दुब्भगा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ “कर्मभिरार्त्ता पूर्वखट्टकर्मण फलमनुभवन्ति, यदि वा कर्मभि—कृष्यादिभि आर्त्ता—तत् कर्तुमसमर्था उद्विग्ना सन्त” इति वृत्ति-दीपिक-योर्व्याख्या ॥ ४ अचाइता ख २ । अचाएन्ता ख १ । अचायता पु १ पु २ ॥ ५ गामंसि नगरंसि वा ख २ ॥ ६ गामंसि व ख २ पु १ ॥ ७ भीरुया ख २ ॥ ८ चित्ता चूनप्र० ॥ ९ जुज्झितं ख १ ख २ पु २ । खुज्झियं पु १ । खुधियं वृ० दी० ॥ १० भिक्खुं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ डसइ ख १ पु १ पु २ ॥ १२ तेऽपु० ख २ पु २ । तेजपु० ख १ पु १ ॥ १३ पडिभा० ख २ वृ० दी० ॥ १४ तद्धारवेतणिज्जे ते जे एते वृण० ॥

१७२. अप्पेगे पडि(रि)भासंति० सिलोगो । समन्ताद् भापन्ते परिभापन्ते । पद्यतेऽनेनेति पन्थाः, पन्थानं प्रति योऽन्यः पन्थाः स प्रतिपथः प्रतिपन्था वा, तेन गच्छतीति प्रातिपथिकः, तं गामाणुगामं रीयतं केइ पाडिपंथगाः पडिभासंति । अथवा यो यस्य विलोमकः स तस्य प्रातिपथिको भवति, ते तु सर्वे एव कुतीर्थाः सन्मार्गविलोमकाः । कथम् ? अणुसोय-पट्टिण बहुजणम्मि साधवो हि प्रतिश्रोतसा मोक्षमभि प्रस्थिताः, कुतीर्थास्त्वनुश्रोतसा । किं भापन्ते ? पडियारगता एते, करणं कृतिर्वा कारः, कारं प्रति योऽन्यः कारः प्रतिकारः, तं गताः पडियारगताः पडियाइं कम्माइं वेदंति, एतेहि अण्णाए 5 जातीए पंथा उच्छ्रद्धा तेण णिर्यणा हिंइति, ण य दत्ताइ दाणाइ तेण न लभंति, लद्ध पि यं ण गेण्हंति, ण वा उदगाणि दत्ताणि तेण ताणि ण पिवंति । जे एते एवजीविणो त्ति जे एते एवजीवणसीला, तं जधा-कंजिग-उसिणोदगादीहि अन्ताहारेण य जीवंति । पठ्यते च—“तद्दारवेतणिज्जे ते” जेहिं चेव दारेहि कतं तेहि चेव वेद्विज्जति त्ति तद्दारवेदणिज्जं । जधा-अदत्त-दागा तेण ण लभते, सेस तवेव ॥ ९ ॥

१७३. अप्पेगे वइं जुंजंति चैरगा पिंडोलगाऽहमा ।

10

मुंडा कंइविणट्ठंगा उज्जल्ला असमाहिता ॥ १० ॥

१७३. अप्पेगे वइं जुंजंति० [सिलोगो] । अप्येके न सर्वाः (सर्वे) वाचं जुंजंति वाचमुदीरयन्तीत्यर्थः । अहो ! एते चरगा पिंडोलगा पिंडेसु दीयमानेसु उल्लेति पिंडोलगा । अधमा णाम अधमजातयः, ब्राह्मणा ह्युत्तमाः, क्षत्रियाः वैश्या मध्यमाः, शूद्रा अधमाः । ब्राह्मणस्य किल भिक्षा इष्टा क्षत्रियर्षीणा च, शेषास्तु यद्यदन्ति क्लेशं कुर्वन्ति ते तत् पिण्डं ति । मुण्डेति अशिखाः । त्वेद-मल-मत्कुणादिभिः खाद्यमाना अङ्गुल-नखशुक्ति-शलाकादीनां कण्डुकितमार्गैः विणट्ठंगा । उज्जल्ला 15 त्ति उवचितजल्ला मलसकटाच्छादिताङ्गाः । “उज्जाय” त्ति वा पठ्यते च, उज्जातो मृगो नष्ट इत्यर्थः, उज्जातमृगसमाः । असमाहित त्ति अगोभना विवृताङ्गत्वात्, अथवा असमाहिता दुक्खिता ॥ १० ॥

१७४. एवं विप्पडिवण्णेगे अप्पणा उ अजाणगा ।

तमातो ते तमं जंति मंदा मोहेण पाउता ॥ ११ ॥

१७४. एवं विप्पडिवण्णेगे० सिलोगो । एवं अनेन प्रकारेण, न सम्यक् प्रतिपन्नाः विप्रतिपन्नाः, एगे मिथ्यादृष्टयः 20 स्वयमज्ञानकाः न च ज्ञानवतां शृण्वन्ति । अज्ञानं हि तमः, ते ततो अण्णाण्णमातो तमंतरं कायाइ उक्कोसकालद्वितीय मोहणिज्जं कम्मं वंधंति, एवं णाणावरणिज्जं दंसणावरणिज्जं, एगिंदियादिसु वा एगंततमासु जोणीसु उववज्जंति, णिच्चंधकारेसु वा णरएसु । बुद्धीए मंदा । मोहो अण्णाणं । पाउता छण्णा । अथवा—“मतिमंदा इत्थिगाउ या” मंदविण्णाणा उल्लीमोहेन ॥ ११ ॥ उक्ताः शब्दाः । इदाणि फासा—

१७५. पुट्टो य दंस-मसएहिं तणफासमंदाइता ।

25

न मे दिट्ठे परे लोए किं परं मरणं सिया ? ॥ १२ ॥

१७५. पुट्टो य दंसमसएहिं० सिलोगो । सिंधु-तामलित्तिगादिषु विसएसु अतीव दंसगा भवंति, अप्रावृतास्ते भृश वाध्यमानाः शीतेन च अत्थरण-पाउरणद्वताए तणाइ सेवमाणा तेहि विज्जति अचाइता 3 अधियासमिति वाक्यशेषः । इदं च दुःखमपि सहते यदि नाम परः लोकः स्यात्, स च न मे दिट्ठे परे लोए किं परं मरणं सिया, न हि मयाऽन्येन वा स

१ नत्ता इत्यर्थः ॥ २ वयि ख २ । वत्ति ख १ ॥ ३ नणिणा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ उज्जाया चूपा० ॥ ५ क्षत्रिये कृपी, अवगोपास्तु अवलगन्ति क्लेशं कुर्वन्ति तेन तत् पिंडोलगा । मुंडे० मुण्डिते ॥ ६ यद् घटन्ति पु० ॥ ७ अशिखाः चूसप्र० ॥ ८ मतिमंदा इत्थिगाउ या चूपा० ॥ ९ पाउडा ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० चायिया खं १ । चाइया पु १ पु २ ॥ ११ ५ जइ परं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १२ अणधि० चूसप्र० ॥
सूय० सु० ११

साक्षात् परलोको दृष्टः यन्निमित्तं क्लेशः सद्यते । क्लेशान् सहमानस्य हि परं मरणं सिया, तदप्यनिष्टम्, मरणमिहेच्छेद् यद्यसौ परलोकः स्यादिति, संदिग्धे तु परलोके किं दुःखेन तपसा कृतेन ? इति । अयमदर्शनपरीषहोपसर्गः ॥ १२ ॥ किञ्च—

१७६. संतत्ता केसलोएणं वंभचेरपराइता ।

तत्थ मंदा विसीदंति मच्छा पविट्ठा व केयणे ॥ १३ ॥

१७६. संतत्ता केसलोएण० [सिलोगे] । समस्तं तप्ताः [सतप्ताः] । छिद्यन्त एभिराकृष्टा इति केशाः । दुःख-
मीरवो हि केचित् केसलोयपराजिता विप्पडिवज्जंति तेषां स एवोपसर्गः । वंभचेरं इत्थिपरीसहो तेण पराइता उवसग्गिता
अणुवसग्गिता वा तत्थ मंदा विसीदंति मच्छा पविट्ठा व केयणे, केयणं णाम कडवह्लसंठितं, मच्छा पाणिण पडिणियत्ते
उत्तारिज्जंति इत्यर्थः, खुड्डमादी, तत्थ ते पविट्ठा वराणा सोयंति विसीदंति परिघोलंति जैया व पाणियं पि घुलितं ॥ १३ ॥

१७७. आयदंडसमायारा मिच्छासंठितभावणा ।

हरिस-प्पदोसमावण्णा केयि लूसेंति अणारिया ॥ १४ ॥

१७७. आयदंडसमायारा० सिलोगे । आत्मानं दण्डयितु शीलं येषां ते भवन्ति आत्मदण्डसमाचाराः । मिच्छत्त-
संठिता भावणा जेसिं ते भवंति मिच्छासंठितभावणा । ते नु कथमात्मानं दण्डयन्ति ? उच्यते, ते साधून् दृष्ट्वा हर्षात्
प्रदोषाद्वाऽवपिट्ठेन्ति, जथा सो पुरोहितपुत्रः । केयि त्ति ण सव्वे, लूसेंति अकोसेंति पिट्ठेति य अनार्या दंसणादीहिं ३ ॥ १४ ॥

१७८. अप्पेगे पलियंतम्मि चारो चोरो त्ति सुव्वयं ।

बंधंति भिक्खुयं वाला कसाय-वसणेहि य ॥ १५ ॥

१७८. अप्पेगे पलियंतम्मि० सिलोगे । अपि एके न सर्वे, पडियंतं समन्तादन्तं परियन्तं । कस्य ? देशस्य ।
तस्मिन्नदेशे पर्यन्ते रीयन्तं कञ्चिद् भाषन्ते—चारिकोऽयम्, चारयतीति चारकः, येषां परस्परविरोधः ते चारिकमित्येनं
संवदन्ते । चोरं वा तं सुव्वयं पि सद्धतं शोभनं व्रतम् । सकिता वा णिस्सकिया वा भूत्वा बंधंति भिक्खुयं वाला, जथा
गोसालो वद्धो आसीत् [आव० लि० गा० ४८४] । कसाय-वसणेहि य त्ति, तत्पुरुषः समासः द्वन्द्वो वाऽयम्, सभावत एव
२० केचित् साधून् दृष्ट्वा कसाइज्जति, वसणं केसिच भवति—कप्पडिग-पासडिर्या वाहेति णच्चावेंति वा ॥ १५ ॥

तेष्वेव पर्यन्तेषु मध्यदेशेषु वा कंचि रियमानं कञ्चिद् वालो—

१७९. तत्थ दंडेण संवीते मुट्ठिणा अदु फलेण वा ।

णातीणं सरती वाले इत्थी वा कुद्धगामिणी ॥ १६ ॥

१७९. तत्थ दंडेण संवीते० सिलोगे । दंडो णाम खीलो दंडप्पहारो वा । मुट्ठी मुट्ठीरेव । फलं चवेडाप्रहारः ।
२५ संवीतः सम्प्रहत इत्यर्थः । णातीणं सरती वाले, जइ णाम णातयो केयि एत्थ होत्था (होंता) भाति-मिच्चादयो णाहमेवंविधां
आवर्ति पावेंतो । इत्थी वा कुद्धगामिणी, जथा सा अचंकारितभट्टा [दशाश्रु० अ० ८ लि० गा० ५३-५६ चूर्णौ] कुट्टा
गच्छतीति कुद्धगामिणी ॥ १६ ॥

१८०. एते भो ! कैरुसा फासा कसिणा दुरधियासगा ।

हत्थी वा सरसंवीता कीवा वसगा गया गिहं ॥ १७ ॥ ति वेमि ॥

॥ तृतीयाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः ३-१ ॥

१ पराजिया ख १ ख २ पु १ ॥ २ च्छा विट्ठा ख १ पु २ ॥ ३ जया वि पाणियं घुलितं पु० ॥ ४ लूसंतं ऽणारिता
ख २ पु १ पु २ । लूसंति णारिया ख १ ॥ ५ पञ्चकल्पमहाभाष्ये एतदुदाहरणं द्रष्टव्यम् ॥ ६ यंतंति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥
७ वयणेहि ख १ ख २ पु १ पु २ ७० वी० ॥ ८ या वा होंति णं चूत्तप्र० ॥ ९ कैश्चिद् चूत्तप्र० ॥ १० दंडेहि ख २ ॥
११ सरण ख १ पु २ ॥ १२ कसिणा फासा फरसा दुरं ख १ ख २ पु १ पु २ ७० वी० ॥ १३ कीवाऽवस गया गिहं
ख १ ख २ पु १ पु २ ७० । तिक्वसदगा गता गिहं चूपा० । तिक्वसद्वे गया गिहं वृषा० ॥

१८०. एते भो ! फरुसा फासा० सिलोगो । फरुसा नाम स्नेहवियुक्तैरुदीरिताः । दुक्खं अधियासिज्जंति दुरधियासगा अप्पसत्तेहिं । ते अणधियासेमाणा हत्थी वा सरसंवीता शरप्रहारैरित्यर्थः, यथा रौद्रसङ्ग्रामे हस्तिनः शरसंवीता नश्यन्ति एवं भावसङ्ग्रामादपि परीसहपरायिता क्लीवा वशका नाम परीषहे वशकाः पुनरपि गृहं [गताः] गच्छन्ति गमिष्यन्ति च । पठ्यते च—“तिच्चसढगा गता गिहं । ति वेमि” तीव्रं शठाः तीव्रशठाः, तीव्रैर्वा शठाः तीव्रशठाः, तीव्रैः परीषहैः प्रतिहताः ॥ १७ ॥

॥ इति [तृतीयोपसर्गपरिज्ञाध्ययने उद्देशः] प्रथमः ३-१ ॥

[उवसग्गपरिण्णाए विइओ उद्देसओ]

स एव उपसर्गाधियारो अणुवत्तत एव ।

१८१. अध इमे सुहुमा संग्गा भिक्खूणं जे दुरुत्तरा ।

जत्थे मंदा विसीदंति ण चएत्ता जवइत्तए ॥ १ ॥

10

१८१. अध इमे सुहुमा संग्गा० सिलोगो । अथेत्यानन्तर्ये, पडिलोमोवसग्गा गता, इदाणि अणुलोमा । उक्तं हि—“पढमम्मि य पडिलोमा णाती अणुलोमगा य वितियम्मि ।” [नि० गा० ४१] सुहुमा णाम णिज्जा, न प्राणव्यपरो-पणवत् स्थूरमूर्त्तयः, उपायेन धर्माव्यावयन्ति । उक्तं हि—“शक्यं जीवितविघ्नकरैरप्युपसर्गैरुदीर्णैः माध्यस्थ्यं भावयितुम् ।” [अनुलोमा पुन पूजा-सत्कारादयः भिक्खूणं दुरुत्तरा भवन्ति । वक्ष्यति हि—“पाताला व दुरुत्तरा” [श्लो० १९२] सज्जते यत्र स सङ्गः । सगो ति वा विग्घो ति वा वक्खोडो ति वा एगढं । अल्पसत्त्वानां दुस्तराः न 15 तु सत्त्ववताम् । जत्थ मंदा विसीदंति, मंदा उक्ताः, विसेसेण सीयन्ति । ण चएत्ता णाम असक्केता जवइत्तए ति वा लाढेत्तए ति वा एगढं ॥ १ ॥

१८२. अप्पेगे णातयो दिस्स रूयंति परिवारिया ।

पोस ने तात ! पुट्ठो सि कंस्स परिचयासि ने ? ॥ २ ॥

१८२. अप्पेगे णातयो दिस्स० सिलोगो । अपिः पदार्थसम्भावने । एके न सर्वे ज्ञातयो माता-पित्रादि पञ्चयन्तं 20 पुञ्चपञ्चइतं वा दद्वूणं रूयन्ति । किं ?, किं वण-करुणाणि—“नाव ! पिय ! कंत ! सामिय ! ०” । [परिवारिया दन्वतो भावतो य । वयं वृद्धा कर्मासहिष्णवः, तदिदानीं पोसाहि ने, आवाल्यात् पुट्ठो मंदादिभिः ॥ २ ॥

१८३. पिता ते थेरतो तात ! ससा ते खुड्डिया इमा ।

भातरो ते सँवा तात ! सोदरा किं जँहासि ने ? ॥ ३ ॥

१८३. पिता ते थेरतो तात० सिलोगो । तात ! इत्यामन्त्रणम् । उक्तं हि—

पिता ते स्थविरो तात ! वयं च गतयौवनाः । न च तत् कर्म जानासि यज्जानात्यपरो जनः ॥ १ ॥

[]

25

१ अहिमे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ त्थ एगे वि० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ चयंति ख १ । चयंति ख २ पु १ पु २ । “शक्नुवन्ति” इति वृत्ति-दीपिकाकारौ ॥ ४ जवित्तए ख १ पु २ । जहित्तए ख २ पु १ ॥ ५ नायया ख १ पु २ । णायओ खं २ पु १ ॥ ६ दिस्सा ख १ ख २ ॥ ७ रूयंति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ परिवारिया पु १ ॥ ९ कस्स तात ! चयासि णो ख १ ख २ पु २ वृ० दी० । कस्स तात ! जहासि ने पु १ ॥ १० मात्रादिभिरित्यर्थः ॥ ११ पिता त थे० खं १ । पिया य थे० पु २ ॥ १२ सया पु १ । सगा ख १ ख २ पु २ वृ० दी० ॥ १३ चयासि ख २ वृ० दी० ॥

त्वां हि मुक्त्वा अस्यां दग्गायां कोऽन्यः पोपयिष्यति ? । तं तु सद्भावतो ब्रूते, कौतुकाद्वा अन्येष्वपि पुत्रेषु विद्यमानेषु ब्रवीति—पोस णे तात ! पुट्ठो सि, कस्स णाम तुमं अम्हे अणाहाइ परिचयसि ? । किञ्च—कश्चिद् ना [जनैः] सुहृद्भिर्वा निष्कामन्नुपदिश्यते—पिता ते थेरतो तात !, थेरगो वडधरितग्गहत्थो अत्यन्तदशां प्राप्तः युक्त त्वयि जीवमाने मल्लपिड-मढंतो ? कथं च तव धर्मः स्यादस्मिन् विलपमाने ? । खसा नाम ते भगिनी, सा य खुड्डुलिया भद्र ! बृहत्तमा कन्धा ५ वा, कोऽस्या निर्वहणं करिष्यति ? । एवमादीनि कार्यसहस्राणि सताणि असताणि वा उदीरति । भातरो ते सवा तात ! शृण्वन्तीति श्रवाः आणा-उववाय-वयणणिहेसे य चिहंति । समानोदराः सोदराः । सोदरग्रहणाद् अन्येऽपि ताव एकपित्रादयो छडिज्जंति सुहं, न तु सोदराः ॥ ३ ॥ किञ्च—

१८४. मातरं पितरं पोस एवं लोको भविस्सति ।

एवं खु लोइयं तात ! जे पालंति उ मातरं ॥ ४ ॥

१८४. मातरं पितरं पोस० सिलोको । मातापितरौ हि शुश्रूपाहौ ताविदानीं पुष्णाहि । एवं लोको भविष्यतीति अय परश्च । अस्मिन्तावद् यशः कीर्त्तिश्च भवति मङ्गल च । उक्त हि—

गुरवो यत्र पूज्यन्ते यत्र धान्यं सुसम्भृतम् । अदन्तकलहो यत्र तत्र शक्र ! वसाम्यहम् ॥ १ ॥

[]

परलोकश्च भवति गुरुशुश्रूषया । एते हि पदीवसस्थिया समणगा भवंति जे माया-पितरं ण सुत्सूसंति, तेण तेसि १५ गुरुपडिणीयाणं कतो लोको धम्मो वा भविस्सति ? ॥ ४ ॥ किञ्चान्यत्—

१८५. उत्तरा महुरुल्लावा पुत्ता ते तात ! खुड्डुगा ।

भारिया ते णवा तात ! मा सा अण्णं जणं गमे ॥ ५ ॥

१८५. उत्तरा महुरुल्लावा० सिलोको । उत्तरा नाम प्रतिवर्षमुत्तरोत्तरजातकाः समघटच्छिन्नगाः । पठ्यते च—
“इतरा मधुरोल्लावा” इतरा णाम खुड्डुलगा अव्यक्तमहुरोल्लावकाः । पुत्ता ते तात ! खुड्डुगा, तात इत्यामन्नणम्, खुड्डुग २० त्ति अप्राप्तवयसः अकर्मयोग्या वा । भारिया ते णवा तात !, भरणीया भार्या, नवा नाम नववधूः अत्रसूता गर्भिणी वा, मा सा अण्णं जणं गमेज्ज उच्चामए वा करेज्ज, जीवंत एव तुमस्मि अण्णं पतिं गेण्हेज्जा ततो तुज्झ वि अद्धिती भविस्सति, अम्ह वि य जणे छायाघातो अवण्णओ य भविस्सतीति ॥ ५ ॥ किञ्च—जो जधा पुव्वमासी तस्स हि स एव उवसग्गो पायो भवति, यो नान्यथा ब्रवीति । तद्यथा—यः कृष्यादिकर्मपराजितः तं दृष्ट्वा ब्रुवते—

१८६. एहि ताव घरं जामो मा तं कम्मसहा वयं ।

“वितियं पि तात ! पासामो जामो ताव सयं गिहं ॥ ६ ॥

१८६. एहि ताव घरं जामो० सिलोको । जाणामो—जधा तुमं अतिकम्मा भीतो पव्वइतो, इदाणि वयं कम्मसमत्था कम्मसहा कम्मसहायकत्वं प्रति भवतः, तदिदानीं कुमार ! [किं] अतिभणिण्ण ? चपगाणि वि हत्थेण मा छिवाहि, तण वा उक्खिवाहि—त्ति दूरगतं च णं दट्ठण भगति । आसण्ण वा गृहम्—आगच्छ, वितियं पि तात ! पासामो जामो ताव सयं गिहं, वितियं पि तात ! पासामो, स्वे गृहे तिष्ठन्तमिति वाक्यशेषः, वितियं पि ताव पेच्छामु सव्वाइं णियल्लागइ ॥ ६ ॥

१ एस्स पु १ ॥ २ लोए भविस्सती ख १ पु १ पु २ ॥ ३ एयं ख १ पु १ ॥ ४ खलु खं ० ॥ ५ जे पोसेति उ मातरं ख १ । जो पोसउ उ मायरं पु १ । जे पोसे पिउ-मायरं पु २ ॥ ६ इतरा मधुरोल्लावा चूपा० । उत्तरा मधुरोल्लावा ख १ ख २ वी० ॥ ७ अण्णजणगमा पु २ ॥ ८ वि य अद्धितीया भविं वा० मो० ॥ ९ ताया ! ख १ ख २ पु १ पु २ वी० ॥ १० वीयं ख १ पु १ पु २ ॥ ११ ताया ! पु २ ॥ १२ जामु ख १ खं २ पु १ पु २ ॥

१८७. गंतुं तात ! पुंणाऽऽगच्छे ण तेणासमणो सिया ।

अकामकं परक्कमंतं को तं वारेतुमरहति ? ॥ ७ ॥

१८७. गंतुं तात ! पुणाऽऽगच्छे० सिलोगो । गत्वा स्वजनपक्षं दृष्ट्वा पुनरागमिष्यसि, न हि त्वं तेनाश्रमणो भविष्यसि यस्त्वं स्वजनमवलोकयित्वा पुनरायास्यसि । अकामकं परक्कमंतं, अकामको नाम अणच्छिओ, परक्कमंतं ति पडिजयतं । अथवा यदा त्वं पर (१) प्राप्य निष्क्रान्तो भविष्यसि भुक्तभोगित्वात् तदा अकामकं पराक्कमन्तं को तं वारेतुमरहति ? ॥ ७ ॥ वरेन्तगं वा पव्वइयगं भणंति—

१८८. जं किंचि अणगं तात ! तं पि सव्वं समीकतं ।

हिरण्णं ववहाराती तं पि दासामो ते वयं ॥ ८ ॥

१८८. जं किंचि अणगं तात ! तं पि सव्वं समीकतं० [सिलोगो । समीकतं ति वा] उत्तारियं ति वा विमो-
क्खितं [ति] वा एगद्व । हिरण्णं ववहाराती, जो वा णियगो खीगभंदमुल्लो पव्वइतो तं भणंति—हिरण्णं ते कताकतं दासामो, 10
आदिग्रहणात् सुवण्णं वा भंदमुल्लं वा दासामो जेणेव ववहरिस्ससि, व्यवहारार्थं व्यवहाराय । अपि पदार्थादिषु, तच्च ते दासामो, अन्यच्च यद् वक्ष्यसि ॥ ८ ॥

१८९. इच्चैवं णं सुसिक्खंतं कालुणतो उवड्ढिता ।

विवद्धो णातिसंगेहिं ततो गारं पहावती ॥ ९ ॥

१८९. इच्चैवं णं सुसिक्खंतं० सिलोगो । साधुक्रिया सुदु सिक्खंतं सुसिक्खंतं । पाठान्तरम् “सुसेहिंति” वा 15
ओसिक्खावेत्तीत्यर्थः । कालुणतो उवड्ढितं ति कलुणाणि कंदंता य स्यंता य णिरिक्खंता य त उवसगोति समुड्ढिता उप्पव्वा-
वेतुं । स च तेहिं णाणाविधेहिं विवद्धो णातिसंगेहिं ततो गारं पहावती, गारं नाम अगारत्वं भृशं वा धावति [पहावती]
॥ ९ ॥ किञ्चान्यत्—

१९०. वणे जातं जधा रुक्खं मालुया पडिवंधती ।

एवं णं परिवेढंति णातओ असमाधिण ॥ १० ॥

20

१९०. वणे जातं जधा रुक्खं० सिलोगो कंठो । एवं [णं] परिवेढंति द्रव्यतः । भावतश्च परिवेढणं असमाधी-
यति तं तं भणंति करेति य येनास्यासमाधिर्भवति । अथवा अममाधिता ते द्रव्यतो भावतश्च, स तैः करुणादिभिः ॥ १० ॥

१९१. विवद्धे णातिसंगेहिं हत्थी वा वि णवग्गहे ।

पिडुतो परिसप्पंति सूतिय व्व अदूरतो ॥ ११ ॥

१९१. विवद्धे णातिसंगेहिं हत्थी वा वि णवग्गहे [पुव्वद्व] । कच्चित् कालं कासारोच्छुल्लखण्डादिभिरनुवृत्त्य पश्चाद् 25
आराग्रहैर्वाध्यते । तेऽप्येन पुनर्जातमिव मन्यमानाः तस्याभिनवानीतस्य पिडुतो परिसप्पंति । को दृष्टान्तः ? सूतिय व्व
अदूरतो, यथा तद्दिनसूतिका गृष्टिः स्तनन्धकस्य पीतक्षीरस्य इतश्चेतश्च परिधावतो ईषदुन्नतवालिधिः सन्नतग्रीवा रम्भायमाणा

१ पुणो गच्छे ख २ पु १ पु २ ॥ २ ण याय तेण समणो ख २ । ण तेण समणो ख १ पु १ । नेएण समणो पु २ ॥
३ °मंगं परक्कमं को ते वा° ख १ खं २ पु १ । °मंगं परक्कंतं को ते वा° पु २ ॥ ४ धारेतुं वृषा० वीषा० ॥ ५ °मवलोक्य पुन°
पु० ॥ ६ अकामं ते परक्कमं अकामको चूसप्र० ॥ ७ अनर्थिक इत्यर्थः ॥ ८ °वरेन्तगं° ऋणयन्तम् इत्यर्थः ॥ ९ समीगयं ख १
ख २ ॥ १० दासामु खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ इच्चैवं णं सुसेहिंति का° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १२ कालुणिया
समुड्ढिया ख १ पु २ । कालुणीय समुड्ढिया ख २ । कालुणिया समुवड्ढिया पु १ वृ० वी० ॥ १३ निवद्धा पु १ ॥ १४ णायसं°
ख २ । णाइसं° पु १ पु २ ॥ १५ जहा रुक्खं वणे जायं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १६ एव ख १ ख २ पु २ ॥
१७ तं पु १ ॥ १८ पडिवंधंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १९ नायओ ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २० °माधिणा खं १
ख २ पु २ । °माधिण पु १ ॥ २१ विवद्धो ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २२ सूती गो व्व ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥
२३ अदूरगा पु १ वृ० वी० । अदूरण ख १ ख २ पु २ ॥

पृष्ठतोऽनुसर्पति, स्थितं चैनं उल्लिखति, अदूरतोऽस्यावस्थिता स्निग्धया दृष्ट्या निरीक्षते, एवं घंधवा अप्यस्य उदकसमीपं वाऽन्यत्र वा गच्छन्तं 'मा णासिस्सेहि' ति पिड्ढतो परिसंपति, चेदस्त्वं वा से मग्गतो देन्ति, शयानमासीनं चैनं स्नेहमिवोद्गिरन्त्या दृष्ट्या अदूरतो निरीक्षमाणा अवतिष्ठन्ते ॥ ११ ॥

१९२. एते संग्गा मणुस्साणं पाताला वं अतारिमा ।

5 कीवा जत्थ विसण्णेसी णातिसंगेहि मुच्छिता ॥ १२ ॥

१९२. एते संग्गा मणुस्साणं० सिलोगो । एते इति ये उद्दिष्टाः, सज्यते येन स सङ्गः, मनुष्याधिकार एव वर्तते तेन मनुष्यग्रहणम् । पाताला नाम बलयागुखाद्याः, सामयिकोऽयं दृष्टान्तः । उभयाविरुद्धस्तु पातालो समुद्र इत्यपदिश्यते । न तारिमा अतारिमा न शक्यते बाहुभ्यां तर्तुमिति । कीवा कातरा जत्थ विसण्णेसी विसण्णं एसंतीति विसण्णेसी णातिसंगेहि मुच्छिता, विसण्णा वा आसति विसण्णासी णातिसंगेहि मुच्छिता । अथवा—“कीवा जत्थावकीसंति” अपकृष्यन्ते
10 मोक्षगुणातो धम्मातो वा ॥ १२ ॥ किंणिमित्तं णातिसंगेहि मुच्छिता ?—

१९३. तं च भिक्खू परिण्णाय सव्वे संग्गा महासवा ।

जीवितं नावकंखेज्जा सोच्चा धम्ममणुत्तरं ॥ १३ ॥

१९३. तं च भिक्खू परिण्णाय सव्वे संग्गा महासवा [पुव्वद्धं] । तदिति यदेतदुक्तं अथवा तं उपसर्गण दुविधाए [परिण्णाए] परिण्णाय, सव्वे इत्यपरिशेषाः, संग्गा एव महान्ति कर्माण्याश्रवन्तीति
15 [महाश्रवा. ।] ॥ १३ ॥

१९४. अहो ! इमे संति याऽऽवद्धा कासवेण पवेइता ।

बुद्धा जत्थावसप्पंति सीदंति अबुधा जहिं ॥ १४ ॥

१९४. [अहो !] इमे संति याऽऽवद्धा० सिलोगो । अहो ! दैन्य-विस्मया-ऽऽमन्त्रणेषु । अथवा—[“अध] इमे संति आवद्धा” अथेत्यानन्तर्ये, इमे वक्ष्यमाणाः, सन्तीति विद्यन्ते, द्रव्यावर्त्ता नदीपूरो, भावावर्त्ता यैः प्रकारैरावर्त्तन्ते
20 संयमभीरवः । कासवेण पवेइता प्रदर्शिता इत्यर्थः । बुद्धा जत्थावसप्पंति, बुद्धा दुविधा-दन्वे भावे य, दन्वे णिहाबुद्धा, भावे णाणातिबुद्धा, अवसप्पन्ति नाम अवगच्छन्ति । सीदंति अबुधा जहिं ॥ १४ ॥ किञ्च—यः कश्चित् संयतः कस्सति रण्णो पुत्तो वा अरायवसिओ वि को वि रुवसंपण्णो विज्जा-मंत-कलागुणसंपण्णो वा । तं जधा—

१९५. रायाणो रायमच्चा य माहणा अदुव खत्तिया ।

णिमंतयंति भोगेहिं भिक्खुअं साधुजीविणं ॥ १५ ॥

25 १९५. रायाणो रायमच्चा य० सिलोगो । रायाणो चक्रवर्त्तिमादी, तत्थ वंभदत्तेण चित्तो निमंतिओ । [उक्त० अध्व० १३] रायमच्चा इत्सर-तलवर-माढविगादि । माहणा भट्टा । खत्तिया नाम गणपालगा, गणभुक्तीए वा भ्रष्टराज्याः, जे वा अरायाणो अरायवसिया । णिमंतयंति भोगेहिं भिक्खुअं साधुजीविणं ति, साधुविहीए फासुएण पढोआरेण जीवति ति साधुजीवी । अथवा साव्विति प्रशंसायाम्, शोभनेन जीवनेन जीवतीति, सयमजीवितेनेत्यर्थः—॥ १५ ॥

के च ते भोगाः ? इमे—

१ पच्छतो पु० स० ॥ २ व दुहत्तरा १८१ सूत्रगाथाचूणो पाठान्तरम् ॥ ३ जत्थ य कीसंति नातिं ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । जत्थ ऽवकिस्संति नातिं ख २ । जत्थ विसण्णासी णातिं इति जत्थावकीसंति णातिं इति च चूणो पाठभेदो ॥ ४ नातिकं ख १ । नाहिकं पु २ ॥ ५ अहिमे ख १ ख २ पु २ वृ० दी० । अध इमे पु १ चूपा० । अहो ! इमे वृपा० ॥ ६ आवद्धा खं १ ख २ पु १ पु २ चूपा० ॥ ७ त्थ पस् ख १ पु २ ॥ ८ अदु खं पु २ । ९ अदुव खं पु १ ॥

१९६. हत्थ-अस्स-रह-जाणेहिं विहारगमणेहि य ।

भुंजाहिमाइं भोगाइं महरिसी ! पूजयामु ते ॥ १६ ॥

१९६. हत्थ-अस्स-रह-जाणेहिं० सिलोगो । हत्थि-अस्स-रहादीणि पसिद्धाणि । जाणाणि 'सीदा-संदमाणिगादीणि । तं पुण जले थले य, जले णावादि, थले 'सीता-संदमाणिगादी । विहारगमणा इति उज्जाणियागमणाइं । चशब्दादन्यैश्च श्रोत्रादिभिः इन्द्रियक्षमैर्विषयैर्यथेष्टतः भुंजाहिमाइं भोगाइं, इमानीति विद्यमानानि प्रत्यक्षाणि वा महरिसि ! त्ति । एवमपि 5 भवस्सिरे चैव पूजनीयश्च ॥ १६ ॥ किञ्चान्यत् तमेवं णिमंतयंति—

१९७. वत्थ-गंध-मलंकारं इत्थीओ सयणाणि य ।

भुंजाहिमाइं भोगाइं आयसो ! पूजयामि ते ॥ १७ ॥

१९७. वत्थगंधमलंकारं० सिलोगो । वत्थाणि अयिणादीणि । गंधा कुष्ठादयः । अलंकारा हारादयः । स्त्रियः अहं ते धूतं भगिणीं वा देमि अण्णं वा जं इच्छसि । सयणाइं अत्थुत-पच्चत्थुताणि । चशब्दाद् लोही-लोह-कडाह-कडुच्छुगा-10 दीणि सव्वो घरोवक्खरो सहीणो, जारिसो चैव मम परिच्छतो तारिस चैव दलयामि । तेनोपचितो भुंजाहिमाइं भोगाइं मया विधीयमानानि । आयसो ! पूजयामि ते साम्प्रतमेभिर्वस्त्रादिभिः पूजयामि पूजयिष्यामश्च त्वाम्, सर्वस्य त्वं वशयिता भविष्यसि ॥ १७ ॥ किञ्चान्यत्—न च तवास्माभिरभ्यर्च्यमानस्य कृततपःप्रणाशो भविष्यति । कथम् ?—

१९८. जो तुमे णियमो चिण्णो भिक्खुभावम्मि उत्तमो ।

अंगारमावसंतस्स सव्वो सो चिट्ठती तथा ॥ १८ ॥

१९८. जो तुमे णियमो चिण्णो० सिलोगो । इंदिय-गोइंदिएहिं चीर्णो कृतः । भिक्खुभावम्मि उत्तमो, भिक्खु-भावो णाम पव्वज्जा, उत्तमो असरिसो । अंगारमावसंतस्स सव्वो सो चिट्ठती तथा । "संविज्जेते" वा, न विनश्यती-त्यर्थः, लोकसिद्धमेवेत—सुकयस्स विपुंजयोः ॥ १८ ॥ किञ्चान्यत्—

१९९. चिरं दूइज्जमाणस्स दोसो दाणिं कुतो तव ? ।

इच्चैव णं णिमंतेंति णीयारेण व सूयरं ॥ १९ ॥

१९९. चिरं दूइज्जमाणस्स० सिलोगो । चिरं तुमे धम्मो कतो, दूइज्जता य णाणापगारा देसा दिट्ठा तवोवणाणि तित्थाणि य । दोष इदानीं कुतस्तव ? किं त्वया चौरत्वं कृतं पारदारिकत्वं वा ? । अथवा दोसो पावं अधर्म इत्यर्थः, स कुतस्तव ?, क्षपितस्त्वया, कृतं सुमहत् तपः, ण य ते उप्पव्वयतस्स वयणिज्जं भविस्सति, किं भवं चोरो पारदारिगो वा ?, ननु तीर्थयात्रा अपि कृत्वा पुनरपि गृहमागम्यते । एवमादिभिः हस्त्यश्च-रथ-वस्त्रादिभिः निमन्त्रणैश्च ते णियल्लगा अणियल्लगा वा इच्चैव णं णिमंतेंति णीयारेण व सूयरं, णीयारो णाम कुंडगादि, स तेण णीयारेण ट्ठितो घरसूयरगो अडविं ण वच्चति 25 मारिज्जति य, एवं सो वि असारेहिं णिमंतितो ते भोत्तु मरण-गरगादियाइं दुक्खाइं पावेति ॥ १९ ॥

२००. चोदिता भिक्खुचरियाए अचयंता ज्वइत्तए ।

तत्थ मंदा विसीदंति उज्जाणंसि व दुव्वला ॥ २० ॥

१ भुंज भोगे इमे सग्गे महं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ यामु तं खं २ वृ० दी० । याम ते पु २ ॥ ३-४ शिविका-स्यन्दमानिकादीनि ॥ ५ आउसो ! पूजयामु तं ख १ ख २ पु २ वृ० दी० । आयसो ! पूजयामु ते पु १ ॥ ६ सुव्वता ! ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ आगारं ख १ ख २ ॥ ८ सव्वो संविज्जे तथा ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० च्छा० ॥ ९ दोसे दाणिं कओ तव ख १ पु २ ॥ १० तं चैव ख १ पु २ ॥ ११ नीयारेण ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १२ चज्जाए ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १३ अचयंता ख २ ॥ १४ जवित्तए ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । जहेत्तए ख २ ॥ १५ उज्जाणम्मि व ख १ पु २ ॥

२००. चोदिता भिक्खुचरियाए० सिलोगो । चोदिता नाम अवधिता तज्जिता वाधिता इत्यर्थः । चरणं चर्या चक्र-
वालसामायारी । जवडत्तए त्ति वा लढेत्तए त्ति वा एगद्ध । तत्थ मंदा विसीदंति उज्जाणंसि व दुव्वला, केड आयसमुत्थेहिं
[केड परसमुत्थेहिं] केड उभयसमुत्थेहि, ऊर्द्धु यानं उद्यानम्, तत्र (तच्च) नदी तीर्थस्थल गिरिपद्मारो वा, तत्थ पुंगवा वि
य आरुभता सीतिज्जंति, किमंग पुण दुव्वला दुग्गवा चउप्पदा वा ?, एवं के वि पव्वयना चेव ताव भावदुव्वला
५ सीदंति ॥ २० ॥ किञ्च—

२०१ अचयंता ये लूहेण उवधप्पेण तज्जिता ।

तत्थ मंदा विसीदंति पंकंसि व जरग्गवा ॥ २१ ॥

२०१. अचयंता य लूहेण० सिलोगो । अचयंता अशक्नुवन्तः । लूहं दव्वे य भावे य, दव्वे आहारादि, भावलूहं
सयम एव । तवोवधाणेण तज्जिता अवहत्थिता । तत्थ मंदा विसीदंति, पङ्के जीर्णगौः जरद्भवत् ॥ २१ ॥

२०२. एयं निमंतणं लद्धुं मुच्छिता गिद्ध इत्थिसु ।

अज्झोववण्णा कामेसु चोइज्जंतां गिहं गय ॥ २२ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ उवसग्गपरिण्णाए वितिओ उद्देसओ सम्मत्तो ॥

२०२. एयं निमंतणं लद्धुं० सिलोगो । एतं निमंतणं ति ज हेट्ठा भणियं, लद्धुं प्राप्तम् । मुच्छिता विसणसु । गिद्धा
इत्थिगासु । अज्झोववण्णा कामेसु, कामा-इच्छा-मदणकामा । चोइज्जंता नाम णिच्चमत्थिज्जता परिस्सहेहिं निमंतिज्जमाणा
१५ वा गिहं गय त्ति वेमि, पुनर्गृह गताः, पुनर्गृहस्थीभूता इत्यर्थः ॥ २२ ॥

॥ [उवसग्गपरिण्णाए वितिउद्देसओ] ३-२ ॥

[उवसग्गपरिणज्जयणे तइओ उद्देसओ]

णिज्जुत्तीए वुत्तो दुविधो उवसग्गो—ओहे ओवक्खे य [नि० गा० ४४] अज्झत्थ विसीयणा य [नि० गा० ४१], स
च वालपव्वइतो तरुणीभूतश्चिन्तयति—चिरकाल प्रव्रज्या दुष्करा कर्तुमित्यतोऽवसीदति । दृष्टान्तः—

२०३. जधा संगामकालंसि पच्छतो भीरूवेहति ।

वलयं गहणं णूमं को जाणेति पराजयं ? ॥ १ ॥

२०३. जधा संगामकालंसि० सिलोगो । येन प्रकारेण यथा । सङ्ग्रामकालो नाम समभिचारितं युद्धम् । तत्थ
कोइ वच्चतो भीरू पच्छतो उवेहति । वलयं गहणं णूमं, वलयं णाम एकद्वारो गड्ढापरिक्खेवो वलयसठितो वलयं भण्णति,
गृह्यते यत् तद् गहनं वृक्षगहनं लता-गुल्म-वितानादि च, णूमं नाम अप्रकाशं जत्थ णूमेति अप्पाणं गड्ढाए दरीए वा । को
२५ जाणेति पराजयं ति देवायत्तो हि पराजयो ॥ १ ॥

२०४. मुहुत्ताणं मुहुत्तस्स मुहुत्तो हवति तारिसो ।

पराजियाऽवसप्पामो इति भीरू उवेहती ॥ २ ॥

२०४. मुहुत्ताणं मुहुत्तस्स० सिलोगो । मीयतेऽनेनेति मुहूर्तः । बहूना हि मुहूर्ताना एक एव मुहूर्तो भवति यत्र
विजयो भवति पराजयो भवति वा । जयश्चेद् इत्यतः शोभनम्, पराजयश्चेदित्यतोऽवरम्, पराजिया मो अवसर्पिण्यामः ।
३० अवसर्पितो इति भीरू उवेहती ॥ २ ॥ एस दिट्ठतो । अयमर्थोपणयो—

१ अपहृता ॥ २ व ख १ त २ पु १ पु २ ॥ ३ वियट्ठंति ख १ ॥ ४ सिरंसि व जरं ख १ पु २ । उज्जाणंसि जरं
ख २ । थलसि व जरं पु १ ॥ ५ एवं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ कामेहिं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ ता गया
गिहं ॥ ति ख २ ॥ ८ गत्वा पुनर्गृहस्थीभूत्वा चसप्र० ॥ ९ कालम्मि पिट्ठतो भीरू पेहती ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥
१० होति ख २ पु १ ॥ ११ भीरू ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

२०५. एवं तु समणा एगे अवलं णच्चाण अप्पगं ।

अणागयं भयं दिस्स अवक्कप्पंतिमं सुतं ॥ ३ ॥

२०५. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एवमनेन प्रकारेण । तु पूरणे । एगे ण सव्वे । संजमे तेसैः प्रकारैः अवलं ज्ञात्वा अप्पगं अणागयं [भयं] दिस्स, अणागतं णाम अपत्तं 'मा णाम एवं होज्ज' त्ति । ततः अवक्कप्पंतिमं सुतं, सुतं अव[म]रक्षणादि अवकल्पयन्ति, अधीयन्त इत्यर्थः । इमानीति अर्थोपार्जनसमर्थानि गणिय-णिमित्त-जोइस-वाय-5 सदसत्थाणि ॥ ३ ॥

२०६. को जाणति वियोवातं इत्थीतो उदगातो वा ।

चोदिज्जंता पक्खामो ण णे अत्थि पक्कप्पियं ॥ ४ ॥

२०६. को जाणति वियोवातं० सिलोगो । वियोवातो णाम व्यापातः, सो उण इत्थीपरीसहतो भवति, ण्हाण-पियणादिणिमित्त उदगातो वा, वा विक्रप्पे, जो वा जस्स पल्लोवमादि । परिसहजिता अमुकेण चेव लिगेण कौटल-वेंटलादीहिं 10 कज्जेहिं अट्टञ्जाणेण चोदिज्जंता पक्खामो, चोदिज्जंता पुच्छिज्जंता, प्रायगः कुण्टलट्टीओ लोगो समणे पुच्छति तत्थ चरेस्सामो विज्जा-मंते य पजिस्सामो । ण णे अत्थि पक्कप्पियं ति ण किंचि अम्हेहिं पुव्वोवज्जितं धणं पेइयं वा । एवं णच्चा पावसुतपसगं करेति ॥ ४ ॥

२०७. इच्चेवं पडिलेहंति वलयाइपडिलेहिणो ।

वित्तिगिंछं समावण्णा पंथाणं वं अकोविता ॥ ५ ॥

15

२०७. इच्चेवं पडिलेहंति० [सिलोगो] । इति एवं इच्चेवं, पडिलेहंति णाम समीक्षन्ते सम्प्रहारेति, भाववल्य भावगहण-भावणूमाडं पडिलेहंति । वित्तिगिंछसमावण्ण त्ति, किं सजमणुणे सक्केस्सामो ण सक्केस्सामो ? त्ति । उक्तं हि—

“लुक्खमणुण्हमणियत्त कालाइकत्तभोयणं विरस ।” []

विट्ठतो — पंथाणं व अकोविता, जधा अदेसितो विगलपवे चित्तंतो अच्छति — किमयं पंथो इच्छितं भूमिं जाति ? । एगत्तो वि ण णिव्वहति अकोविया अयाणगा ॥ ५ ॥ उक्ता अप्पसत्था । इदाणि पसत्था—

20

२०८. जे तु संगमकालम्मि णाता सूरपुरंगमा ।

ण ते पिट्ठतो पेहंति किं परं मरणं भवे ॥ ६ ॥

२०८. जे तु संगमकालम्मि० सिलोगो । जे त्ति अणिट्ठिणिहेसे । तुः विसेसणे । ज्ञाता णाम प्रत्यभिज्ञाता नामतः कुलतः शौर्यतः शिक्षातः । तद्यथा — चक्रवर्त्ति-वलदेव-वासुदेव-माण्डलीकादयः । प्राकृताश्च वीरपट्टगेहिं वद्धगेहि सण्णद्ध-वद्ध-वम्मिय-कवया उप्पीलियसरासणपट्टिया 13 गहियाउध-पवरणा समूसियवयगा सूरा एव चक्रवर्त्त्यादीनां पुरतो 25 गच्छति सूरपुरंगमा, न ते वलयादीणि पडिलेहन्ति । ते तु सपहारेति—

तरितव्वा व पडणिया, मरितव्वं वा समरे समत्थएणं । असरिसजणउल्लावया, ण हु सहितव्वा कुले पसूयणं ॥ १ ॥

[भाव० नि० गा० १२५६ हारिवृ० पत्र ५५७-२]

परवल जेतव्वं वा मरितव्वं वा । ण ते पिट्ठतो पेहंति, अपत्ते जुट्ठे जुद्धमाणे वा । किं परं मरणं भवेत् ? , मरणादप्यनिष्टतमं अश्लाव्यत्वम्, मरणादपि विशिष्यते भग्नप्रतिज्जजीवितम् ॥ ६ ॥

30

१ अकर णं ख १ ॥ २ दिस्सा ख २ ॥ ३ के जाणंति वियोवातं ४१ निरुत्तिगायाचूणो पावन्तरम् ॥ ४ जाणाति ख १ ख २ पु २ ॥ ५ विऊवातं ख १ ख २ । वियोवायं पु १ पु २ ॥ ६ नो णे पु १ ॥ ७ व्युपातः वा० मो० ॥ ८ इच्चेवं णं पं ख २ पु १ ॥ ९ गिच्छं सं ख २ वृ० दी० ॥ १० वा ख २ ॥ ११ पिट्ठमुवेहिंति ख २ वृ० दी० । पिट्ठं उवेहिंति पु १ पुट्ठमुवेहिंति ख १ । पुट्ठं उवेहिंति पु २ ॥ १२ सिता ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १३ गृहीतायुध-प्रहरणा ॥

सूय० सु० १२

उक्तः प्रशस्तदृष्टान्तः । तदुपसंहारः प्रशस्त एव—

२०९. एवं समुट्ठितं भिक्खुं वोसिज्जाऽगारबंधणं ।

आरंभं [वि]तिरियं कट्टु अत्तत्ताए परिव्वए ॥ ७ ॥^१

२०९. एवं समुट्ठितं भिक्खुं० सिलोगो । सम्यग् उत्थितं समुत्थितं दन्वसमुत्थाणेण भावसमुत्थाणेण य । अगार-
5 वन्धनं छित्त्वा अज्झत्थतो अवसीतमाणं आरंभं [वि]तिरियं कट्टु त्ति दन्वे भावे चाऽऽरम्भः, वितिरियं णाम वितिरिच्छं
वोलेंति, अनुलोमेहिं दुक्खमतिक्राम्यन्ते नदीश्रोतोवत् । परीसहोवसग्गाणि जिणिऊण णेव्वाणरज्जकखी अत्तत्ताए आत्महिताय
सर्वतो संब्रजेत्, सिद्धिगमनोद्यतेन मनसा । अथवा-आतो मोक्षः सज्जमो वा अस्यार्थः “आतत्थाए” । अथवा आप्तस्या-
ऽऽत्मा आप्तात्मा, आप्तात्मेव आत्मा यस्य स भवति आप्तात्मा इष्टः, वीतराग इव ब्रजेदित्यर्थः ॥ ७ ॥

अज्झत्थविसीदण त्ति गतं । इदानीं परवादवयणं । तं अत्तत्ताए परिव्वयतं—

२१०. तमेगे परिभासंति भिक्खुयं साधुजीविणं ।

जे ते उ एवं भासंति अंतए तेऽसमाहिते ॥ ८ ॥

२१०. तमेगे पडिभासंति० सिलोगो । तमिति तं अत्तयाए पसंवुडं रीयमाण, एगे ण सव्वे, समंता भासंति
परिभासंति, आजीवकप्रायाः अन्यतीर्थिकाः, सुत्त अणागतोभासियं च काऊण वोडिगा । साधुजीविणं ति णाम साधुवृत्तिः,
अपापजीविनमित्यर्थः । जे ते [उ] एवं भासंति अंतए [ते]ऽसमाहिते, अंतए नाम आभ्यन्तरतः दूरतः तेऽसमाहिण्,
15 णाणादिमोर्वस्वा परमसमाधी, अत्यन्तअसमाधौ वर्तन्ते । असमाहिण् अकारलोपं कृत्वा, संसारे इत्यर्थः ॥ ८ ॥

किं प्रभाषन्ते ?—

२११. संवद्धसमकप्पा हुं अण्णमण्णसमुच्छिता ।

पिंडवातं गिलाणस्स जं सारेध दलाध य ॥ ९ ॥

२११. संवद्धसमकप्पा हुं० सिलोगो । समस्तं वद्धाः सवद्धाः पुत्र-दारादिभिर्ग्रन्थैर्गृहस्थाः, सम्वद्धैः समकल्पाः
20 तुल्या इत्यर्थः, जधा गिहत्था “माता मे पिता मे” [आचा० शु० १ अ० २ उ० १ सू० १] त्ति एवमादिभिः सङ्गैर्वद्धाः ।
अण्णमण्णसमुच्छिता णाम माता पुत्ते मुच्छिता पुत्तो वि मातरि, एवं भवन्तोऽपि शिष्या-ऽऽचार्यादिभिः परस्परं
सवद्धाः । अन्यच्चेदं कुर्वीत-पिंडवातं गिलाणस्स जं सारेध दलाध य, पिण्डस्य पातः पिण्डपातः भैक्षम्, एवं
पिंडवायं गिलाणस्स आणेत्ता देध, यच्च परस्परतः सारेध वारेध पडिचोदेध सेज्जातो उट्ठवेध त्ति, जं च गिलाणस्स
आयरिय-वुड्डु-मामाणसु आहार-उवधि-वसधिमादिणहि य उवग्गहं करेह ॥ ९ ॥

२१२. एवं तुव्वे सरागत्था अण्णमण्णमणुव्वसा ।

णट्ठसप्पधसव्भावा संसारस्स अपारगा ॥ १० ॥

२१२. एवं तुव्वे सरागत्था अण्णमण्णमणुव्वसा० सिलोगो । रागत्थिता सरागत्था सदोस-मोहा । अन्योन्यस्य
अनुगता वजं अणुव्वसा । णट्ठसप्पधसव्भावा, शोभनः पन्थाः सत्पन्थाः ज्ञानादि, सतो वा भावः सद्भावः, सत्पथसव्भावो
नाम यथार्थोपलम्भः । संसारस्स अपारगा पार गच्छन्तीति पारगाः, न पारगा अपारगाः ॥ १० ॥ एवं भासमाणेषु—

१ एवं समुट्ठिं भिक्खू खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ आतत्ताए पु १ । आतत्थाए चूपा० ॥ ३ एतद्वायानन्तर
खं २ पु १ प्रतौ अध्यात्मविपीडनार्थाधिकारो गतः इति वर्तते ॥ ४ जे ते उ परिभां ख १ ख २ पु १ पु २ । जे एवं परिभां
वृ० दी० ॥ ५ अतरे पु १ ॥ ६ ते समाहिण् वृ० दी० ॥ ७ अतियाए वा० मो० ॥ ८ नाम नाभ्यं चूसप्र० ॥ ९ क्खो
पं वा० मो० ॥ १० दु ख १ । उ पु २ ॥ ११ मण्णेसु मुं खं १ १ पु २ वृ० दी० । मण्णे समुं ख २ ॥

२१३. अह ते पडिभासेज्ज भिक्खू मोक्खविसारदो ।

एवं तुब्भेऽवभासंता दुक्खं चेव सेवधा ॥ ११ ॥

२१३. अह ते पडिभासेज्ज० [सिलोगे] । अथेत्यानन्तर्ये, तान् प्रतिभाषते भिक्खू मोक्खविसारदो, विसारदो नाम सिद्धान्तविज्ञायकः । स किं पडिभासति?, एवं तुब्भेऽवभासंता दुक्खं चेव सेवधा । दुपक्खो णाम संपराइयं कम्मं भण्णति गृहस्थत्वं वा ॥ ११ ॥ किञ्च—

२१४. तुब्भे भुंजह पाएसु गिलाणो अभिहडं ति य ।

तं च वीओदगं भोच्चा तमुद्देसादि जं कडं ॥ १२ ॥

२१४. तुब्भे भुंजह पाएसु० सिलोगे । तुब्भे जेहिं भिक्खाभायणेहिं भिक्खं गेण्हध तेहि आसंगं करेध, आजीवका पिरातकेसु कंसपादेसु भुजति, आधारेवकरण-सज्झाय-ज्झाणेषु य मुच्छं करेध, गिलाणस्स य पिडवातपडियाए गंतुमसमत्थस्म भत्तं मत्तेहिं कुल्लेण वा अण्णतरेण वा मत्तेहिं अभिहडं भुंजध, एवं तुब्भेहिं पायपरिभोगेधि बंधोऽणुण्णातो 10 भवति, अन्तरा य कायवधो सो य तुंथ णिमित्तं, आगतो भत्तिमंतो वि कम्मवंधेण लिप्पति, पाणिपायं पि ण य कायव्वं जति पौदे दोसो, स च किं तुज्ज दंतो णट्टसप्पधसवभावो? उदाहु संप्पधि वट्टति? । अविण्णाणा य मिगसरिसा तुब्भे, जेण असकिताइं संकध सकिट्टाणाइं ण सकध त्ति—तं च वीओदगं भोच्चा त्ति कदमूलाणि ताव सयं भुंजध, सीतोदगं पिवध, एव पुढवि-तेड-वाउववे वट्टध, जं च छक्कायवधणणिप्फणं उद्देसियं तं भुंजध, तुब्भे चेव गिहत्थसरिसा पावतरा वा गिह-त्येहिं, येन ते गृहस्था अनभिगृहीतमिध्याहृष्टयोऽपि भवन्ति, न तु भवन्तः, जेण अभिगृहीतमिच्छदिट्ठिणो साधुपरिवायं 15 च करेध । दव्वं खेत्तं कालं सामत्थं चऽप्पणो वियाणिता कीतकड-ऽच्छेज्जादिसु वि दोसा भाणितव्वा ॥ १२ ॥

ते एवं असजतेहितो वि पावतरा कता समाणा महता अपत्तिण—

२१५. लिता तिब्वाभिंतावेणं उज्जाता असमाहिता ।

णातिकंडुइयं साधु अरुक्खसाव्वरज्झति ॥ १३ ॥

२१५. लिता [तिब्वाभिंतावेणं० सिलोगे] । तिब्वाभिंतावो णाम तीव्रोऽमर्षः । दंसणमोहणिज्जकम्मोदणं 20 कोध-माण-कसायोदणं य लिता । उज्जाता णाम शून्या । एतदेव व्याचष्टे—अण्णाणां दंसण-चरित्तेहि असमाहिता, तैरेव विहीणा । णातिकंडुइयं साधु त्ति जधा कंडुइय [ण] साधु त्ति, तं अरुक्खस्स अवरज्झति, पच्चुय पीडाहेतुत्वात्, एव साधुहीलणा वि अपत्था । अधवा—“लिता तिब्वाभिलेवेणं” तेण मिच्छादसणार्धमलेवेण लिता गुणेहि शून्या बुद्ध्यादीहिं असमाहिता आतुरीभूता भणति—जुत्तं णाम तुब्भेहिं अम्हे गिहत्थसरिसा काउ पापतरा वा, तेऽत उच्यन्ते—णातिकंडुइयं साधु, साधु णाम सुट्ठु, अरुअं हि रुजमाणं खज्जड, तं जतिण(१)जत्तेण) सुट्ठु कंडुइज्जड, 1 तेतेणातिकंडुइण ण साधु, अवरुज्झति 25 अरुगस्स अरुअडत्तस्स वा, अर्थात् प्राप्त अतिकंडुइयं ति भृशमपराध्यते, नातिरुद्वग्नस्य, एवं यद्यहं त्वया नातिनिष्ठुर उक्तो भविष्यति ततोऽहमपि नातिनिष्ठुरमेवैषिणपत्(१) त्वया वाऽहं यत्किञ्चन प्रलापिनाऽसम्बद्धसमकल्पोऽपदिष्टः, न चाहं तैर्गुणैर्युक्तः, भवन्तस्तु कन्दमूलोदकभोजिनः उद्दिश्यकृतभोजिनश्च सच्छासनप्रत्यनीकाश्च तेन न कथं गृहस्थैः पापतर? इति ॥ १३ ॥ एवम्—

१ परिभासिज्जा ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । परिहासिज्जा ख १ ॥ २ ०ब्भे पभासेंता ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । ०ब्भे विभासेंता पुच्चा० ॥ ३ ०ब्भे विभा० पु० ॥ ४ गिलाणा अभिहडं ति य ख १ पु २ । गिलाणाभिहडं ति य ख २ । गिलाणाभिहडस्मि य पु १ ॥ ५ वीतोदगं ख २ ॥ ६ परकीयेषु कासपात्रेषु भुजन्ति, आहारोपकरण— ७ पात्रपरिभोगे ॥ ८ तव ॥ ९ पात्रे ॥ १० मत्तये ॥ ११ ०भिलेवेणं च्छा० ॥ १२ उज्झया वृ० दी० । उज्झया ख १ पु १ । उज्जुत्ता ख २ । उज्जुत्ता पु २ ॥ १३ सेयं अरुक्खसा० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १४ ०वरुज्झति पु २ च्छा० ॥ १५ ०णा ण दंसं पु० स० मो० ॥ १६ ०धवले० स० वा० मो० ॥ १७ तेतेण एतेनेत्यर्थ ॥ १८ ०वापशवत् पु० । ०वापश्यत् वा० मो० ॥

२१६. तत्तेण अणुसट्ठा ते अपडिण्णेण जाणया ।

ण एस णित्तिं मग्गे असमिक्ख वती किंती ॥ १४ ॥

२१६. तत्तेण अणुसट्ठा ते० सिलोगो । तत्त्वं तथ्यं सद्भूतं नानृतमित्यर्थः । अणुसट्ठा णाम अणुसासिता । ते इति आजीविकाः वोडियादयो ये चोद्दिश्यभोजिनः पाखण्डाः । अपडिण्णेणं ति विसय-कसायणियत्तेण जाणएण एणं वुत्ता भणंति-ण एस णित्तिं मग्गे, णित्तिओ णाम नित्यः अव्याहतः एषः, असमीक्ष्य वाचिकी कृतिर्वा । कृतिर्नाम कुशलकृतिः, पौर्वापर्यसम्बन्धसद्भावार्थोपलम्भस्तु सर्वज्ञानानाद् युक्तः । अथवोपदेश एवायम्—तत्तेण अणुसट्ठा ते अपडिण्णेण जाणए-त्ति । कहमणुसट्ठा ? ण एस णित्तिं मग्गे, न एष भगवतां नीतिको मार्गः, 'नेतिको नाम नित्यः । एष हि असमीक्ष्य भवद्भिरेव वाचा चटकरमात्रा वा कृतिः कृता ॥ १४ ॥ किञ्चान्यत्—

२१७. एरिसा जा वई एसा अग्गे वेल्लु व्व करिसिता ।

‘गिहिणो अभिहणं सेयं भुंजितुं ण तु भिक्खुणो ॥ १५ ॥

२१७. एरिसा जा वई एसा० सिलोगो । एरिसा णाम येयमुक्ता 'तुच्चे संबद्धसमकल्पा वयं न' [श्लो० २११] इति एषा न निर्वाहिका । कथं ? अग्गे वेल्लु व्व करिसिता, वित्तो हि मूले स्थिरः अग्रे कर्पितः, एवमियं वाग् भवतां संकल्पस्थूरा, निश्चयकृता न हि भवन्तः, न सम्बद्धकल्पाः, तद्योक्तम्—'कन्दमूलादि-उद्दिश्यभोजित्वाश्च' [श्लो० २१४] । यतश्चैवं तेन नैष भवतां वाङ्मिश्रयः सुन्दरः । अथवा—“एरिसा मे वई एसा अग्गे वेल्लु व्व करिसिति” त्ति, जथा व वंसीकडिहे वंसो[S]मूलच्छिण्णो न शक्यते अन्योन्यसम्बन्धत्वान्न शक्यतेऽधस्ताद् उपरिष्ठाद्वा कर्पितुम् । यथाऽसौ वंसो ण णिव्वहति एवं भवतामपि इयं वाग् न निर्वाहिका, तत्र अनिर्वाहिका 'गिहिणो अभिहणं सेयं, भवन्तो हि सम्प्रति-पन्नाः 'निर्मुक्तत्वात् ससारान्तं करिष्यामः' तत्र निर्वहति, कथम् ? यद् भवतां ग्लायतामग्लायतां गृहस्थः कन्दादीनां मात्रेणाऽऽनयित्वा ददाति तत् किल भोक्तुं श्रेयः, न तु यद् भिक्षुणाऽऽनीतमिति, एषा हि वाग् भवतां न निर्वाहिका । कथम् ? गृहस्था ईर्या न शोधयन्ति, आगच्छतो चास्य कश्चिद् व्यापादः स्यात् । कश्चानुक्त एवं ब्रूयात् ? यथा—गृहिणो अभिहणं सेयं, भुंजितुं ण तु भिक्खुणो ॥ १५ ॥ किञ्च—

२१८. धम्मपण्णवणा एसा सारंभाण विसोधिआ ।

ण तु एताहिं दिट्ठीहिं पुव्वमासि पंकप्पितं ॥ १६ ॥

२१८. धम्मपण्णवणा एसा० सिलोगो । धम्मस्स पण्णवणा एसा हिया, इदाणि धम्मपण्णवणा 'गिह्थ्याणीयं सेयं, ण पव्वइताणीतं' इति । सारंभाण विसोधिआ, सारंभा णाम गिह्थ्या तेषां पापविशोधिका, ते हि भवद्भ्यो ददतो विशुध्यन्ते, न तु प्रव्रजिताः दाणधम्मेण संयुज्यन्ते, स्यादानयन्ति ते गृहीभूत्वा यतयः पापेन सम्बध्यन्ते । ण तु एताहिं दिट्ठीहिं, नेति प्रतिषेधे, दृष्टि[भि]र्नाम ग्रहैः, न भवद्भिरेताभिर्दृष्टिभिः पूर्वं प्रकल्पितमासीत् । प्रकल्पितं प्रदर्शितमित्यर्थः । का दृष्टयः ? यादृश किल गृहस्थानां तादृशमस्माकमपि अन्योन्य किल सारयित्वा....., न चानुक्रमताम्, अनुभवन्तोऽपि ग्लानकृत्यं गृहस्थैः कारयन्ति, अत्र तावदावयोः साम्यम्, येन भवन्तो गृहस्थैः कारयन्ति प्रागुक्तं ग्लानस्य न कार्यम्, मा भूत् सम्बद्धसमकल्पाः अभविष्यन् । इदानीं स एव ग्लानो गृहस्थैः कारयन् तत्कृतमनुजानते, भवन्तश्च तत्कारिणः ३० तद्देपिणश्च एतां दृष्टि भावयन्तः कथं सम्बन्धसमकल्पा न स्युः ? इति ॥ १६ ॥ किञ्च त एवम्—

१ णियए मग्गे पु १ वृ० दी० । नित्तओ मग्गे ख १ । निडओ मग्गे पु २ ॥ २ °सिक्खा ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ गित्ती पु १ ॥ ४ नित्तिको स० मा० मो० ॥ ५ एरिसा मे वई एसा अग्गे वेल्लु व्व चूपा० । एरिसा जा वई एसा अग्गे वेणु व्व ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । एरिसा ते वई एसा अग्गे वेणु व्व ख २ ॥ ६ गिहिणं ख १ पु १ पु २ चूपा० ॥ ७ भिक्खुणं खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ गिहिणी अभिहितं जेयं भवन्तो चूम्र० ॥ ९ णा जा सा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० पंकप्पियं ख १ पु १ पु २ । पगप्पियं ख २ ॥ ११ परिसायियइंदाणि पु० । परिसाहियइंदाणि स० । एसिसाहियइंदाणि वा० मो० ॥

२१९. सव्वाहिं अणुजुत्तीहिं अचएता जवित्तए ।

ततो वादं णिरे किच्चा ते भुज्जो वि पगळिभता ॥ १७ ॥

२१९. सव्वाहिं अणुजुत्तीहिं० सिलोगो । योजनं युक्तिः, अनुयुज्यत इति अनुयुक्तिः, अनुगता अनुयुक्ता वा युक्तिः अनुयुक्तिः । सर्वैः हेतु-युक्तिभिः सतर्कयुक्तिभिर्वा अचएता अशक्तुवन्तः जवित्तए त्ति णिज्जूढमित्यनर्थान्तरम् । कथं चएति ?

यथा कश्चित् कुवलीवर्दं भग्नं वाडवसयसरीरं विचिक्रीषुः परेणोच्यते—उत्थाप्यतां तावदयं गौः, ततो यदि शक्ष्यति तत एव ग्रहीष्यामि । स जानानः ‘नैष शक्ष्यति’ इति ब्रवीति—यदि ते रोचते एवमेवायं गृह्यताम्, नन्वेपोऽव्यङ्गशरीरो निरुपहतवपुर्न दृश्यते ? ॥

एवं सामयिक आह—मरुक्को वा समय इति । परैरुच्यते—येन परीसहेन परीक्षामहे । ततो ब्रूते—किमत्र परीक्षया ?, प्रत्यक्ष एवायं दृश्यते बहुजनपरिगृहीतः, ईश्वरस्वामिनं प्रतिपन्नाः, यदि नैतं तत्त्वं स्याद् नैवात्र बहुजनोऽभिप्रसज्यते ।

लौकिका अपि ब्रुवते—

आज्ञासिद्धानि चत्वारि न हन्तव्यानि हेतुभिः । भारतं मानवा धर्माः साङ्गो वेदश्चिकित्सितम् ॥ १ ॥

[]

एवमुत्तरः—

एरंडकट्टरासी जवेह गोसीसचंदणपलस्स । मोहेण होज्ज सरिसो कत्तियमेत्तो गणिज्जंतो ? ॥ १ ॥

तथ वि णिरातिरेगो सो रासी जध ण चंदणसरिच्छो । तह णिर्विण्णाण महाजणो वि सोज्जे विसंवदति ॥ २ ॥ 15

एको सचक्खुगो जध अंधलयाणं सएहिं बहुएहिं । होति पहे गहियव्वो बहुगा वि ण ते अपेच्छंता ॥ ३ ॥

एव बहुगा वि मूढा ण पमाणं जे गतिं ण याणंति । ससारगमणगुविलं णिउणस्स य बंध-मोक्खस्स ॥ ४ ॥

[]

ततो वादं णिरे किच्चा, तत इति ततः कारणात्, वादो णाम छल-जाति-निग्रहस्थानवर्जितः, निरं णाम पृष्ठतः, वादं निरे कृत्वा ते इति ते आजीविकायाः सामयिकाः मरुक्काश्च विविधाः प्रगळिभता दृष्टीभूता इत्यर्थः ॥ १७ ॥ 20

२२०. राग-दोसाभिभूतप्पा मिच्छत्तेण अभिहुया ।

अक्कोसे सरणं जंति टंकणा इव पव्वतं ॥ १८ ॥

२२०. रागदोसाभिभूतप्पा० [सिलोगो] । रज्यते येन आत्मपक्षे स रागः, परपक्षे द्वेषः, अभिभूताः पराजिता इत्यर्थः, राग-द्वेषाभ्यामभिभूतो येनामात्मा तेमे राग-दोसाभिभूयप्पा । मिच्छत्तेण अभिहुया अभिभूया इत्यर्थः । त एवमुक्ताः रोपवशा लोहिताक्षाः भृगुममर्षोद्भूतप्रस्पन्दिताधरौघाः जिता अवदातैर्हेतुभिर्निर्ग्रन्थसूत्रैः पराजिताः अक्कोसे सरणं 25 जंति, प्रायेण दुर्वलस्य रोषो उत्तर भवति आक्रोशश्च, रुदितोत्तरा हि स्त्रियः बालकाश्च, क्षान्त्युत्तराः साधवः । दृष्टान्तः—टंकणा इव पव्वतं, टंकणा णाम म्लेच्छजातयः पार्वतियाः, ते हि पर्वतमाश्रित्य सुमहन्तमपि अस्सवलं वा हस्तिवलं वा प्रारभन्ते आगलन्ति, पराजिताः सुशीघ्रं पर्वतमाश्रयन्ति, [एवं] कुतीर्याः पराजिताः आक्रोशयन्ति यष्टि-मुष्टिभिश्चो-त्तिष्ठन्ति, न ते प्रत्याक्रोष्टव्याः । इदमालम्बनं कृत्वा—

१ जहत्तते ख २ ॥ २ णिराकिच्चा ख १ ख २ पु २ वृ० वी० ॥ ३ विष्णुगच्छिभयं ख १ ॥ ४ परीसहेन इति पु० स० नास्ति ॥ ५ “पुराण मानवो वर्म साङ्गोपाङ्गचिकित्सक । आज्ञासिद्धानि चत्वारि न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥” मनुस्मृतौ अ० १२ श्लो० ११० अनन्तर प्रक्षेपक ॥ ६ निर्विज्ञान महाजन अपि ॥ ७ आओसे ख २ पु २ । आतोसे ख १ ॥ ८ ‘तेमे’ ते इमे इत्यर्थः ॥

अयोस-हणण-मारण-धम्मन्भमाणं चालमुलभाणं । लाभ मण्णति धीरो जघुनसणं धलामग्गि ॥ १ ॥

[] ॥ १८ ॥

२२१. बहुगुणप्पकर्प्पाइं कुज्जा आनममाहितो ।

जेणऽण्णे ण विरुद्धेज्ज तेण तं तं समागरे ॥ १९ ॥

२२१. बहुगुणप्पकर्प्पाइं० सिलो गो । गुणा पक्कप्पिज्जंति जेहि नादं गुणप्पकर्प्पाइं । गुणप्पकर्प्पां णाम येनाऽऽत्मनः प्रसाध्यते परपक्षश्चोभासीयते, अथवा सर्वपरीक्षकाविरुद्धो दृष्टान्तोऽवाप्यो हेतुर्या । उक्तं हि—

“लौकिक-परीक्षकाणां यस्मिन्नर्थे बुद्धिसाम्यं न दृष्टान्तः हेतु-प्रतिज्ञादयः ।” [] आनममा-

हितो वत्तए । आत्मसमाधिर्नाम “द्वयं येत्त कालं मामत्थं चऽण्णो विगगिन्ता ।” [] इति, अथवा “क-

अयं पुरिसे ? कं च णते ?” [वाचा० शु० १ ख० ० उ० ६ सू० ४] चि, एवं तथा तथा यथाऽऽत्मनो मनाधिर्भवति ।

10 उक्तं हि—“पडिप्पसो णायवो०” [] । अथवा आत्मसमाधिर्नाम यथा परतो न यातो भवति वाया वा ।

किंच-जेणऽण्णे ण विरुद्धेज्ज, येन चोक्तं अण्णस्स उवयातो ण भवति, तथा प्रतिज्ञादयो यत्तव्याः यथा च सिद्धान्त-
विरुद्धा न भवन्ति ॥ १९ ॥

कथं विरुध्यते ? यो ब्रूयात्—न एव हि कृतोद्दिश्यभोजित्वाद् गृहितुल्याः, साधयन्तु मूलोत्तरगुणयोगाः शरीरे चानपेक्षाः, ततश्चातिप्रसक्तस्य लक्षणस्य निवृत्तये त्वपदिश्यते—इमं च धम्ममादाय० सिलो गो ।

15 अथवा तैः परतत्रैरपदिष्टम्—न कृत्यं हि न कर्तव्यम्, मा भूत् नन्वद्वयममकल्पः, तदेतमपदिश्यते—

२२२. इमं च धम्ममादाय कासवेण पवेदिदं ।

कुज्जा भिक्खु गिलाणस्स अगिलाणेण समाधिण ॥ २० ॥

२२२. इमं च धम्म० [सिलो गो] । न यथा भवतां निरुक्तो धर्मः, अस्माकं हि इमं च धम्ममादाय कासवेण पवेइयं । अथवा ये ते उक्ता उपसर्गा एते हि अग्लायता सोढव्याः, ग्लायतो हि द्रव्यपरीपक्षा भवन्ति, नग्लायमानस्य न
20 कर्त्तव्यम्, कथं ? इमं च धम्ममादाय इति यद् ब्रूयामः त धर्ममादाय गृहीत्वा कासवेण पवेदिदं कासवप्रहणान् तीर्थकरेणैवेदं स्वयं प्रवेदितम्, न तु स्वयिरैः । किञ्चान्यत्—कुर्याद् भिक्खु गिलाणस्स ग्लायते रोगेगान्त्वतरेण वा प्रथम-
द्वितीयादिपरीपक्षादिना, अगिलाणेण अनार्जितेन अव्यथितेन राजाभियोगवन् समाधिण चि आत्मनः समाधिहेतोः
कर्त्तव्यम् । ग्लानस्य वा अथवा समाधीय कायव्यं, ण मणोदुक्कडेण ॥ २० ॥

किञ्च न केवलं उवसग्गा एव अहियासेयव्वा ज्ञात्वा सोढव्याः—

25 २२३. संखाय पेसलं धम्मं दिट्ठिमं परिणिव्वुडे ।

उवसग्गे अधियासेनो अमोक्खाए परिव्वणज्जासि ॥ २१ ॥ च्ति वेमि ॥

॥ उवसग्गपरिण्णाए ततिओ उद्देसओ सम्मत्तो ॥ ३-३ ॥

२२३. संखाय पेसलं धम्मं० सिलो गो । संखा अट्टविधा, त जथा—णामसखा ठवणसंखा दव्वसखा ओवन्मसंखा परिमाणसखा गणणासखा जाणणासखा भावसखा । तत्थ जाणणासखाए अधियारो । संख्याय ज्ञात्वा । पेसलं दव्वे भावे
30 य, दव्वे जं दव्वं पीतिमुत्पादेति आहारादि, भावपेसलस्तु सर्ववचनीयदोषापेतो भव्यानां धर्म एव । सो धर्मो दुविधो—मुत्त-

१ °प्यार्ति ख १ ॥ २ अन्तसमाहिते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ जेणऽण्णे ण ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ °मायाय ख १ पु १ पु २ । °मादाय चूपा० ॥ ५ अगिलाए स ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ संखाए ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ °सग्गे नियासित्ता आमोक्खाए ख २ पु १ वृ० दी० । सग्गे नियाएत्ता आमोक्खाए खं १ । °सग्गे नियासित्ता आमोक्खाय पु २ ॥

धम्मो चरित्तधम्मो य । कस्य तौ प्रीतिमुत्पादयेयाताम् ? दृष्टिमानिति दृष्टिमतः । सम्यग्दृष्टिः परिनिर्वृतः शीतीभूत इत्यर्थः । उवसग्गे अधियासेन्तो उपसर्गा ये उक्ताः ये च वक्ष्यमाणाः तान् सर्वानधिया[सय]न् सहजित्यर्थः । अ[मोक्त्वाए] मोक्षापरिसमाप्तेः । समन्ता वयेज्जासि परिवयेज्जासि । मोक्षो द्विविधः—भवमोक्षो सव्वकम्ममोक्खो य । उभयहेतोरपि अमोक्षाय परिव्रजेः इति ब्रवीमि ॥ २१ ॥

॥ उपसर्गपरिज्ञायां तृतीयोद्देशकः ४-३ ॥

5

[उवसग्गपरिणज्झयणे चउत्थो उद्देसओ]

वुत्तं निज्जुत्तीए “हेतुसरिसेहिं अहेउएहिं” [गा० ४२] हेत्वाभासैरित्यर्थः । कथमहेतवो हेतुसदृशाः ? वक्ष्यति हि— “सुहेण सुहमज्जेमो” वणिजवत् [श्लो० २२९] । तथा च “जधा गंडं पिल्लागं वा” [श्लो० २३३] एवं सीलक्खलिया अण्णउत्थिया तन्भावुकाश्च ॥

२२४. आहंसु महापुरिसा पुंवि तत्ततवोधणा ।

10

भोच्चा सीतोदगं सिद्धा तत्थ मंदे विसीदंति ॥ १ ॥

२२४. [आहंसु महापुरिसा० सिलोगो ।] आहंसुरिति आहुः । के ते ? महापुरिसा पहाणा पुरिसा, राजानो भूत्वा वनवासं गता पच्छा णिव्वाणं गताः । पुंवि तत्ततवोधणा, पुंविमिति अतीते काले केचित् त्रेतायां द्वापरे च, तप एव धनं तपोधनम्, तप्तं तपोधनं यैस्त इमे तत्ततवोधणा पञ्चाग्नितापादि । लोइयाणं तेते^१ महापुरिसा, अस्माकं तु यदा सामन्नं प्रतिपन्नाः तदा महापुरिसा । भोच्चा सीतोदकं सिद्धा, सीतोदगं नाम अपरिणतं, तेण सोयं आयरता ण्हाण-पाण-16 हत्थादीणि अभिक्खणं सोएता तथाऽन्तर्जले वसन्तः सिद्धिं प्राप्ताः सिद्धाः । एवं परम्परश्रुतिं श्रुत्वा अस्त्रानादिपरीपहा-जिताः तत्थ मंदे विसीदंति, तत्रेति तस्मिन्नस्नानकत्रते फासुगोदयपाणे व त्ति ॥ १ ॥ तत्थ से—

२२५. अमुंजिय णमी वेदेही रामाउत्ते य मुंजिया ।

वाहुए उदयं भोच्चा तथा नारायणे रिसी ॥ २ ॥

२२६. आसिले देविले चेव दीवायण महारिसी ।

20

पारासरे दगं भोच्चा वीताणि हरिताणि य ॥ ३ ॥

२२७. एते पुंवि महापुरिसा आहिता इह सम्मता ।

भोच्चा सीतोदगं सिद्धा जह मेतमणुस्सुत्तं ॥ ४ ॥

१ उदएण सिद्धिमावन्ना ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । उदतेण ख २ ॥ २ तत्थ मंदे विसीयति ख १ पु २ । तत्थ मंदो विसीयति ख २ । तत्थ मंदाऽवसीयति पु १ ॥ ३ ‘तेते’ एते इत्यर्थः ॥ ४ उत्तराध्ययनसत्के नवमे नमिपव्वज्झयणे नमिराजपिं ॥ ५ रामउत्ते ख १ पु १ । रामगुत्ते ख २ पु २ वृ० वी० । ऋषिभाषितेषु त्रयोविंशे रामपुत्तियज्झयणे रामपुत्ते इति नाम वर्तते ॥ ६ ऋषिभाषितेषु वाहुऋज्झयणं चतुर्विंशम् ॥ ७ तारागणे ख १ ख २ पु १ पु २ । तारायणिज्झयणं पट्त्रिंशत्तमं ऋषिभाषितेषु । नारायणे वृ० वी० ॥ ८ असिले ख १ । “आसिले इत्यादि । आसिलो नाम महर्षिः, तथा देविलो द्वैपायनश्च तथा पराशराख्य इत्येवमादयः शीतोदक-वीज-हरितादिभोगादेव सिद्धा इति श्रूयते ।” इति वृत्ति-टीपिकयोर्व्याख्याने आसिलो देविल इति च पृथगुपितया निर्दिष्टौ स्त, किञ्च ऋषिभाषितेषु तृतीयमध्ययनं देविलज्झयणं नाम वर्तते तत्र “असिणं देविलेण अरहता इसिणा बुद्धं” इत्यत्र पाठे असिण इति गोत्रोक्तिर्वर्तते न पृथगुपिनाम, नापि ऋषिभाषितेषु आसिलनामकमध्ययनमन्यद् दृश्यत इत्यत्रार्थे तज्जैर्विचार्यम् ॥ ९ पारासरियज्झयणं ऋषिभाषितेषु नास्ति ॥ १० पुव्वं महा ख १ पु १ पु २ । पुव्वमहा ख २ ॥ ११ अक्खाया इह पु २ ॥ १२ वीओदगं सिद्धा इति मेतमं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

२२५-२२७. एते पुर्व्वि महापुरिसा० [सिलोगो] । प्रधानाः पुरुषाः महापुरुषाः । आहिता आख्याताः । इह सम्मतं त्ति इहापि ते इसिभासितेसु पडिजंति । णमी ताव णमिपवज्जाए [उक्त० अ० ९], सेसा सव्वे अण्णे इसिभासितेसु । आसिले देविले चेव त्ति वंधाणुलोमेण गतं, इतरथा हि देविला-ऽऽसिल इति वक्तव्यम् । एतेसिं पत्तेयवुद्धाण वणवासे चेव चसताण वीयाणि हरिताणि य भुजताणं ज्ञानान्युत्पन्नानि, यथा भरतस्य आदंसगिहे णाणमुप्पण्णं, तं तु तस्म भावलिङ्गं पडिवण्णस्स खीणचउक्कम्मस्स गिहवासे उप्पण्णमिति । ते तु कुतित्था ण जाणंति-कस्मिन् भावे वर्त्तमानस्य ज्ञानमुत्पद्यते ? कतरेण वा संघतणेण सिज्जति ? । अजानानास्तु द्रुवते-ते नमी आद्या महर्पयः भोचा सीतोदगं सिद्धा, भोच त्ति भुजाना एव सीतोदगं कन्दमूलाणि च जोइं च समारम्भन्ता । जह मेतमणुस्सुतं ति भारध-पुराणादिसु । एवं एताहि कुस्सुतीउवसग्गेहि उवसग्गिज्जमाणाण [ण] केवलं सारीरा एव उवसग्गा मानसा अपि उपसर्गा विद्यन्ते, यां श्रुतिं श्रुत्वा मनसा विनिपातमापद्यन्ते ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ कथम् ? उच्यते—

10

२२८. तत्थ मंदा विसीदंति वाहच्छिण्णा व गद्दभा ।

पिट्ठतो अणुधावंति पीढसप्पीव संभमे ॥ ५ ॥

२२८. तत्थ मंदा विसीदंति० । तस्मिन्निति कुश्रुतिउपसर्गोदये मंदा अबुद्धयः विसीतंति फासुएसणिजे छक्काएसु अ परिहरितव्वेसु । दिट्ठतो-वाहच्छिण्णा व गद्दभा भारेणेत्यर्थः, खन्वेन पृष्ठेन वा । एव ते परसामयिका कर्मगुरुणा “लुक्खमणुण्हमणियतं” [एरिसेण लूहेण अजवेन्ता अस्सानादि-तव-संजमणुणे य गुरुए अचएन्ता वोढुं त्वरितमोक्षाध्वगानां साधूनां लघुभूतानां पीढाभ्यां परिसर्पतीति पीढसप्पी, सम्भ्रमन्ति तस्मिन्निति सम्भ्रमः, जनस्यान्यस्य त्वरितमग्निभयात् णस्सितुकामो किल पीढसप्पी दूरातोज्झितोऽपि जण धावंतं पिट्ठतोऽणुधावंति, एवं ते वि किल संसारभीरवो मोक्षप्रस्थिताः सीतोदगादिसङ्गात् संसार एव पडन्ति ॥ ५ ॥ इदानीं शाक्याः परामृश्यन्ते—

२२९. इहमेगे तु मण्णंते सातं सातेण विज्जती ।

जितं त्थ आयरियं मग्गं परमं ति समाधिता ॥ ६ ॥

20

२२९. इहमेगे तु मण्णंते सातं सातेण विज्जती० [सिलोगो] । सायं णाम सुखं श्रोतादि, तं सातं सातेणेव लभ्यते, सुखं सुखेन लभ्यत इत्यर्थः, वयं सुखेन मोक्षसुखं गच्छामः, दृष्टान्तो वणिजः । तुम्हे पुण परमदुक्खितत्वात् जितं त्थ आयरियं मग्गं, जिता नाम दुःखप्रव्रज्यां कुर्वाणा अपि न मोक्षं गच्छत, वयं सुखेनैव मोक्षसुखं गच्छाम इत्यतो भवन्तो जिताः, तेनास्मदीयार्यमार्गेण परमं ति समाधि[त] त्ति मनःसमाधिः परमा । असमाधीए शारीरादिना दुःखेनेत्यर्थः ॥ ६ ॥

२३०. मा एतं अवमण्णंता अप्पेणं बहु लंपध ।

एतस्स अमोक्खाए अयहारीव जूरधा ॥ ७ ॥

25

२३०. मा एतं अवमण्णंता० सिलोगो । अ-मा-नो-नाः प्रतिषेधे, अथ तद् बुधप्रणीतं सुखात्मकं मार्गमवमन्यमानाः आत्मानमात्मना वञ्चयतेत्यर्थः, दूर दूरेण सुखातो छिन्दध । दिट्ठतो-एतस्स अमोक्खाए अयहारीव जूरधा । त एवं वदन्तः प्रत्यङ्गिरादोपमापद्यते । कथं ? इहमेगे तु मण्णंता सात साते ण विज्जते, इहेति इह नैर्न्थशासने सातं साते न विद्यते । का भावना ?—न हि सुखं सुखेन लभ्यते । यदि चेतमेव तेनेह राजादीनामपि सुखिना परत्र सुखेन भाव्यम्,

१ एतत् चुणित्समाधानं न सम्यगवगम्यते ॥ २ पिट्ठतो परिसर्पन्ति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ पिट्ठिसप्पीव पु २ ॥ ४ भासंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । मण्णंते वृषा० ॥ ५ जे तत्थ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ आरितं म० ख १ पु १ पु २ ॥ ७ च ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० चूपा० २३० गाथाचूपा० ॥ ८ समाहिण ख १ । समाहितो ख २ । समाहियं पु १ पु २ ॥ ९ मा तेतं ख २ ॥ १० अवमत्तिता ख १ ॥ ११ अप्पेण लंपहा वहुं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १२ आसो० ख २ पु १ ॥ १३ अओहारे व्व जूरहा ख २ । अयहारि व्व जूरहा ख १ पु १ पु २ ॥ १४ २२९ सूत्रगाथा पुनरावर्त्यते ॥

नारकाणां तु दुःखितानां पुनर्नरकेनैव भाव्यम् । तेन सायासोक्खसंगेन जितं तथ आयरियं मग्गं, जिता नाम शिरस्तुण्ड-
मुण्डनमपि कृत्वा सम्यग्मार्गमास्थाय मोक्षं गच्छन्ति । परमं च समाधिता मोक्खसमाधि, इह वा जाऽसंगसमाधि । उक्तं हि—
नैवास्ति राजराजस्य तत् सुखं नैव देवराजस्य । यत् सुखमिहैव साधोर्लोकव्यापाररहितस्य ॥ १ ॥

[प्रशम० भा० १२८]

मा एतं अवमण्णंता, अ-मा-नो-नाः प्रतिपेधे । एतं ति एतं आरुहंतं मग्गं अवमण्णंता आत्मानमात्मना बहुं लुं पथ ५
बहुं परिभविज्जध । को दृष्टान्तः ? , एयस्स अमोक्खाए अयहारि व्व जूरथा ॥ ७ ॥ कथं ? , जेण तुब्भेव—

२३१. पाणातिवादे वट्ठंता मुसावादे वैऽसंजता ।

अदिण्णादाणे वट्ठंता मेहुणे य परिग्गहे ॥ ८ ॥

२३१. पाणातिवादे वट्ठंता० सिलोगो । स्यात्—कथं प्राणातिपाते वर्त्तामहे ? , येन पचत्ता[नि] पाचनानि
चानुज्ञातानि । उक्तं हि—

10

पचन्ति दीक्षिता यत्र पाचयन्त्यथवा परैः । औद्देशिकं च भुज्जन्ति न स धर्मः सनातनः ॥ १ ॥

[]

मुसावादे वि असंजता संजतं त्ति अप्पाणं भणध । अदत्तादाणे वि जेसिं जीवाणं सरीराइं आहारैति तेहिं अदत्ताइं
औएह । धेनूनां वत्सवृद्ध्यै नियुज्जितुं मैथुनेऽपि प्रेष्य-नो-पशुवर्गाणाम् । परिग्रहेऽपि धन-धान्य-ग्रामादिपरिग्रहः । एवं क्रोध
माण जाव मिच्छादंसणसहे इति । एवं तावत् शाक्याः अन्ये च तद्विधाः कुतीर्थाः ॥ ८ ॥

15

२३२. एवमेगे तु पासत्था पण्वेति अणारिया ।

इत्थीवसगता वाला जिणसासणपरम्मुहा ॥ ९ ॥

२३२. एवमेगे तु पासत्था० सिलोगो । एवं अवधारणे । एते इति एते शाक्याः अन्ये च तद्विधाः । पार्श्वे
तिष्ठन्तीति पार्श्वस्थाः, केषाम् ?—अहिंसादीनां गुणानां पाणादीनां वा सम्मदंसणस्स वा । किम् ? , पण्वेति सुहेण सुहे ।
अथवा इमं पण्वेति दगसोयरियादयो सुखलिप्ता वा अजितेन्द्रियाः इत्थीवसगता वाला जिणसासणपरम्मुहा । किं 20
पण्वेति ?—विसणिग्घातणे तु कज्जमाणे णत्थि अधम्मो, अप्पणो परस्स वा सुखमुत्पादयतः अप्येवं धर्मो भवति, न त्वधर्मः
॥ ९ ॥ को दृष्टान्तः ?—

२३३. जधा गंडं पिलागं वा णिप्पीलेत्ता मुहुत्तगं ।

एवं विण्णवणं त्थीसु दोसो तत्थ कुंतो सिया ? ॥ १० ॥

२३३. जधा गंडं पिलागं वा० सिलोगो । जधा कोइ अप्पणो परस्स वा गंडं पिलागं णिप्पीलेत्ता पूवं सोणितं 25
वा णिस्तावेति को अधम्मो ? , एवं जो कोइ इत्थि शरीरे शुक्रविषनिर्घातं कुर्यात् तत्र को दोषः स्यात् ? । एवं विण्णवणं
त्थीसु, एवं अनेन प्रकारेण विज्ञापना नाम परिभोगः एकार्थिकानि, आसेवनादोषः तत्र कुतः स्यात् ? ॥ १० ॥ किञ्च—

२३४. जधा मंधातइ ण्णाम थिमितं पियंति दगं ।

एवं विण्णवणं त्थीसु दोसो तत्थ कुंतो सिया ? ॥ ११ ॥

१ पाणादिवाप् ख १ ॥ २ असंजता ख २ पु २ ॥ ३ आह च धेनूनां च सत्वध्या नियुं चूत्तप्र० ॥ ४ इत्थीवसगा
वाला ख १ पु १ । इत्थीसंगता वाला ख २ ॥ ५-६ 'एते' एके इत्यर्थः ॥ ७ वा परिपीलेज्ज खं १ ख २ पु १ पु २ । वा परि-
पीलेत्ता वृ० वी० ॥ ८ °वणित्थीसु खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ कओ सिता ख १ पु १ ॥ १० मंधादती ख १ खं २ । मंधादए
पु २ वृ० वी० । मंधायती पु १ ॥ ११ भुंजती ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १२ °वणित्थीसु ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ १३ कओ
ख १ पु १ ॥

२३४. जधा मंधातइ णाम० सिलोगो । मंधातई णाम मेसो । सो जधा उदगं अकलुसेन्तो यण्णुएहिं णिसोढितुं (? णिसीदितुं) गोप्पए वि जलं अणाडुआलेंतो पियति, एवमरागो चित्तं अकलुसेन्तो जइ इत्थिं विण्णवेति को तत्थ दोसो ? । उक्तं च—“प्राप्तानामुपभोगः शब्द-स्पर्श-रूप-रस-गन्धानाम् ।” [] ॥ ११ ॥ किञ्च—

२३५. जधा विहंगमा पिंगा धिमितं पियति दगं ।

एवं विण्णवण त्थीसु दोसो तत्थ कुंतो सिया ? ॥ १२ ॥

२३५. जधा विहंगमा पिंगा० सिलोगो । विहायसा गच्छन्ती विहंगमा पिंगा पक्खिणी आगासेणऽवचरंती उदगे अभिलीयमाना अविकखोभयंती तैजलं चंचूए पियति । एवं विण्णवण त्थीसु, एवमरज्जमाणो यदि सम्प्राप्तान् भोगान् सुखीत अत्र को दोषः ? । उत्तरदाणं—णणु तेसि आसेवणा चेव सगकरणं ‘मेधुणभावं आसेवामि’ त्ति ।

जध णाम मंडलग्गेण सीसं छेत्तूण कस्सई पुरिसो । अच्छेज्ज पराहुत्तो किं णाम ततो ण वेपेज्ज ? ॥ १ ॥

जध वा विसगंइसं कोई धेत्तूण णाम तुण्हको । अण्णेण अदीसतो किं णाम ततो ण वि मरेज्ज ? ॥ २ ॥

जध वा वि सिरिघरातो कोई रयणाणि णाम धेत्तूण । अच्छेज्ज पराहुत्तो किं णाम ततो ण वेपेज्जा ? ॥ ३ ॥

[] ॥ १२ ॥

२३६. एवं तु समणा एगे मिच्छादिट्ठी अणारिया ।

अज्झोववण्णा कामेहिं पूयणा इव तरुणए ॥ १३ ॥

२३६. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एवं अनेन प्रकारेण, तु विसेसणे, [समणा] नास्मदीयाः परे, एके त्ति परेषामपि न सर्वे एके मिथ्यादृष्टयः अनार्या मिच्छादिट्ठी अणारिया, अथवा मिथ्यादृष्टित्वेऽपि कर्मभिरनार्याः । अज्झोववण्णा कामेहिं, दुविहेहि वि कामेहिं । दिट्ठतो—पूयणा इव तरुणए, पूयणा णाम औरणीया, तस्या अतीव तण्णगे छावके स्नेहः ।

जतो जिज्ञासुभिः कतरस्यां कतरस्यां जातौ प्रियतराणि स्तन्यकानि ? , सर्वजातीनां छावकानि अनुदके कूपे प्रक्षिप्तानि ।

ताश्च सर्वाः पशुजातयः कूपतटे स्थित्वा संच्छावकानां शब्दं श्रुत्वा रम्भायमाणास्तिष्ठन्ति, नाऽऽत्मानं कूपे मुञ्चन्ति, तत्रैकया पूतनया आत्मा मुक्तः ॥ १३ ॥ त एवं पूतणा इव तरुणए मुच्छिता गिद्धा कामेसु—

२३७. अणागतमपासंता पच्चुप्पण्णगवेसणा ।

ते पच्छा अणुसोयंति झीणाऽऽउम्मि जोव्वणे ॥ १४ ॥

२३७. अणागतमपासंता० सिलोगो । अनागतकाले किम्पाकफलाहारवद् विषयदोषानपश्यन्तः पच्चुप्पण्णविसय-गवेसणा णाणाविहेहिं उवाएहिं विसयसुहं उप्पायंता ते पच्छा अणुसोयंति, ते इति अण्णउत्थिया परलोकं प्राप्ता अनु-शोचन्ते देवदुर्गतौ, यत्र वाऽन्यत्रोपपद्यन्ते । दृष्टान्तः—झीणाऽऽउम्मि जोव्वणे, यथाऽतिक्रान्तवयसः क्षीणेन्द्रिय-शरीर-बुद्धि-बल-पराक्रमाः नानाविधैः क्रीडाविशेषैः तरुणान् क्रीडतो दृष्ट्वा वयमप्येवं क्रीडितवन्तः [इति] तीव्रमनुशोचन्ति, एवं तेऽपि परलोकं प्राप्यानुशोचन्ति, इह च मरणकाले—नास्माभिर्जितेन्द्रियत्वं भावितं वैराग्यं वा । उक्तं हि—

हतं मुष्टिमिराकाशं तुपाणा कुंठनं कृतम् । यन्मया प्राप्य मानुष्य सदर्थे नाऽऽदरः कृतः ॥ १ ॥

उक्तं बहु चरित्रं च स्वार्थश्च [न] प्रहावितः । तत्रे(त्रै)व मन्ये शोचन्ते [] ॥ १४ ॥

१ भुंजती ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ °वणा थीसु ख २ । °वणिथीसु ख १ पु १ पु २ ॥ ३ कयो ख १ पु १ ॥ ४ मेज्जल वभूए पु० स० । मे जलं वभूए वा० सो० ॥ ५ एतास्तिवोऽपि गाथा वृत्तिरुता ग्रीलाङ्केन निर्युक्तिगाथात्वेन निर्दिष्टा व्याख्याताश्चापि सन्ति, निर्युक्त्यादर्शेण च दृश्यन्ते, किन्तु चूर्णिता निर्युक्तिगाथात्वेन निर्दिष्टा व्याख्याता वा न सन्ति, तदत्र तज्ज्ञा एव प्रमाणम् ॥ ६ °ण सिरे छेत्तूण कस्सई मणुस्सो ख १ ख २ पु २ ॥ ७ एवमेगे उ पासत्था मि° खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ पूइणा ख २ ॥ ९ स्यावकानामित्यर्थ ॥ १० °मपस्संता ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ °सगा खं १ ख २ पु २ वृ० दी० । °सए पु १ ॥ १२ परितप्पंति झीणे आउम्मि ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । परितप्पंति झीणे अतीतम्मि खं २ ॥ १३ खण्डनं पु० । कण्डनं वृत्तौ ॥

यथा के ? उच्यते—

२३८. जेहिं काले परिकंतं सुकडं तेसिं सामण्णं ।

ते धीरा वंधणुम्मुक्का णावकंखंति जीवितं ॥ १५ ॥

२३८. जेहिं काले परिकंतं० सिलोगो । जे इति अणिदिट्ठणिदेशे । कालो नाम तारुण्यं मध्यमं वयः, यो वा यस्य कालो ध्यानस्याव्ययनस्य तपसो वा । तेषामेकेषां सुकृतं नाम श्रामण्यम्, त एव च श्रमणाः त एव मोक्षाकाङ्क्षिणस्त एव साधवो साधर्मिका वा । ते धीरा वंधणुम्मुक्का त एव धीराः त एव वंधणविमुक्का । बन्धनं कलत्रादि कर्म वा । ये किं कुर्वन्ति ?, जे णावकंखंति जीवितं पुव्वरत-पुव्वकीलितादिसंजमजीवितं [न] वाञ्छन्ति ॥ १५ ॥

२३९. जधा णदी वेतरणी दुत्तरा इह सम्मता ।

एवं लोगंसि नारीओ दुत्तराओ अमतीमया ॥ १६ ॥

२३९. जधा णदी वेतरणी० सिलोगो । यथेति येन प्रकारेण । वेगेन तस्यां तरन्तीति वेतरणी नाम परोक्षा 10 श्रवादिषु । सा हि तीक्ष्णश्रोतस्त्वाद् विपमतदत्त्वाच्च दुःखमुत्तीर्यते इति दुत्तरा । सर्वलोकप्रतीतैवासौ, पाखण्डिनां च केपाञ्चित्, इहेति इह प्रवचने, वक्ष्यमाणमपि च “जहितं णदी वेतरणीति दुत्तरा” [] । एवं लोगंसि नारीओ दुत्तराओ, एवं अनेन प्रकारेण सर्वोपसर्गोऽनुलोमेभ्यः प्रतिलोमेभ्यश्च दुस्तरतरा नार्यः, ता हि नानाविधैर्हाव-भाव-विलासैरुत्तितीर्णमभवन्ति, वेतरण्यां तत्रैव तत्रैव निमज्जापयन्ति । ता हि दुक्खं द्रव्य-भावतः परिह्रियन्ते अमतीमय 15 त्ति न मतिमान् अमतिमान् तेनामतिमता ॥ १६ ॥

२४०. जेहिं ते णारिसंजोगा पूयणा पिट्ठतो कता ।

सव्वमेयं णिरे किच्चा ते ठिता सुसमाधीए ॥ १७ ॥

२४०. जेहिं ते णारिसंजोगा० सिलोगो । य इत्यनिर्दिष्टनिर्देशः । त्रिविधा नार्यः, नारीभिः संयोगा नारीसंयोगाः, मैथुनसंसर्गा इत्यर्थः । पूयणा पिट्ठतो कत त्ति, पूयणा नाम वस्त्रा-ऽन्न-पानादिभिः स्नाना-ऽङ्गरागादिभिश्च शरीरपूजना । उक्त हि—“णो सायासोक्खपडिवद्धे भवेज्जा” [] । अथवा त एव नारीसंयोगाः पूतनाः पातयन्ति 20 धर्मात् पासयन्ति वा चारित्रमिति पूतनाः, पूतीकुर्वन्नित्यर्थः । पृष्ठतो कृता नाम उज्झिता । सव्वमेयं णिरे किच्चा, सर्वमिति येऽन्ये उपसर्गाः क्षुत्-पिपासा-शीतोष्णादयः निरे नाम पृष्ठे कृत्वा, अथवाऽनुलोमाः प्रतिलोमाश्च । सोभणाए समाधीए ण उवसग्गेहिं खोहिज्जंति ॥ १७ ॥ किञ्च—

२४१. एते ओहं तरिस्संति संमुदं व ववहारिणो ।

जत्थ पाणा विसण्णासी कच्चंती संह कम्मणा ॥ १८ ॥

२४१. एते ओहं तरिस्संति० सिलोगो । एते णाम जेहिं एते इत्थिपरीसहादयः उपसर्गा जिताः । द्रव्यौघः समुद्रः, भावौघस्तु संसारः । तरिस्संति ते, नान्ये, न वा भावेन । दृष्टान्तः—समुदं व ववहारिणो समुद्रतुल्यं समुद्रवत्, व्यवहरन्तीति व्यवहारिणो वणिजः पोतैस्तरन्ति । जत्थ पाणा विसण्णासी, यस्मिन् यत्र एते पापण्डाः गृहस्थस्वभावं गताः विषयजिता विपण्णा आसते गृहिणश्च, इह परत्र च कच्चंती सह कम्मणा । कृत्यन्ते छिद्यन्ते इत्यर्थः ॥ १८ ॥

१ परिकंतं न पच्छा परितपप ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ वीरा ख १ पु १ पु २ ॥ ३ णोमुक्का ख १ ॥ ४ जीवितं ख १ वृ० ॥ ५ दुत्तरा पु २ ॥ ६ लोगम्मि पु १ ॥ ७ दुत्तरा अमं ख १ ख २ पु १ वृ० दी० । दुत्तरा पु २ ॥ ८ जेहिं नारीण सं० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ निराकिच्चा ख १ पु २ वृ० दी० ॥ १० माहिण ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ जनात् चसप्र० ॥ १२ समुदं ववं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १३ किच्चंती पु १ ॥ १४ सयकम्मणा खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १५ विसण्णेसी चसप्र० ॥

२४२. तं च भिक्खू परिणाय सुव्वते समिते चरे ।

मुसावादं विवज्जेज्ज अदिण्णादि च वोसिरे ॥ १९ ॥

२४२. तं च भिक्खू परिणाय० सिलोगो । दुव्विहाए परिणाय परिजाय जाणणापरिणाय उवसग्ग-परीसहे जाणित्ता पच्चक्खाणपरिणाय उट्ठितो ते अहियासेमाणो सुव्वते समिते चरे, समितग्रहणाद् उत्तरगुणा गृहीताः । मूलगुणा पुण इमे—मुसावादं विवज्जेज्ज, कस्मान्मपावादः पूर्वमुपदिष्टः ? न प्राणातिपातः ? इति, उच्यते, सत्यवतो हि व्रतानि भवन्ति, नासत्यवतः, अनृतिको हि प्रतिज्ञालोपमपि कुर्यात्, प्रतिज्ञालोपे च सति किं व्रतानामवशिष्टम् ?, तं मुसावादं विसेसेण वज्जए विवज्जए । अदिण्णादि च वोसिरे, अदिण्णमादिर्यस्याऽऽश्रवणस्य सोऽयं अदिण्णाद्याश्रवणः, तं अदिन्नादि विवज्जए । तं जथा—पाणादिवादादि जाव परिग्रहम् ॥ १९ ॥ प्राणातिपातप्रसिद्धये त्वपदिश्यते—

२४३. उट्ठं अहे तिरियं वा जे केई तस-थावरा ।

सव्वत्थं विज्जं विरतिं संतिणेव्वाणमाहितं ॥ २० ॥

10

२४३. उट्ठं अहे तिरियं वा० सिलोगो । ऊर्ध्वमधस्तिर्यगिति क्षेत्रप्राणातिपातो गृहीतः । जे केई तसथावरा इति द्रव्यप्राणातिपातः । सर्वत्रैति प्राणातिपातभावश्च सर्वावस्थासु, विज्जं विद्वान्, सर्वत्र विरतिं सर्वविरतिं विद्वान् कुर्याद् इति वाक्यशेषः । विरति एव हि संतिणेव्वाणमाहितं, विरतीओ वा विरतस्स वा संतिणेव्वाणमाहितं, शान्तिरेव निर्वाण-माख्यातं संतिणेव्वाणमाहितं । अहवा सति त्ति वा णेव्वाणं ति वा मोक्खो त्ति वा कम्मखयो त्ति वा एगट्ठं, तेनापदिश्यते संति णेव्वाणमाहितं ॥ २० ॥ उक्ता उपसर्गाः, ते च सर्व एव सोढव्याः । आत्मसञ्चेतनीयोपसर्गापवादस्तु नाऽशरीरो-धर्मो भवतीति कृत्वा—

❀ २४४. इमं च धम्ममायाय कासवेण पवेदितं ।

कुज्जा भिक्खू गिलाणस्स अगिलाए समाहिते ॥ २१ ॥

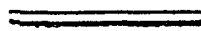
❀ २४५. संखाय पेसलं धम्मं दिट्ठिमं परिणिव्वुडे ।

20

उवसग्गे णिरे किच्चा आमोक्खाए परिव्वएज्जासि ॥ २२ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ उवसग्गपरिण्णं ततियं अज्झयणं सम्मत्तं ॥ ३ ॥

॥ उपसर्गपरिज्ञाध्ययनं समाप्तम् ॥ ३ ॥ [ग्रन्थाग्रम्-३०००] ॥

१ विवज्जेज्जाऽदिण्णादाणाइ वो° ख १ पु २ वृ० दी० । च वज्जेज्जा अदिण्णादाणं च वो° ख २ । विवज्जेज्जाऽदिण्णादाणं च वो° पु १ ॥ २ उट्ठमहे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ °त्थ विरतिं कुज्जा संति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ °मायाए पु १ ॥ ५ संखाए ख १ पु १ ॥ ६ °सग्गे नियासेत्ता आ° पु २ वृ० दी० । °सग्गे नीयाएत्ता आ° ख १ । °सग्गेऽहिया-सेत्ता आ° ख २ । °सग्गे निययत्ता आ° पु १ ॥ ७ °णज्ज° पु २ ॥

४

[चउत्थं इत्थीपरिणणज्झयणं]

[पढमो उद्देसओ]

इदाणि इत्थिपरिणणं त्ति अज्झयणं । उवक्कमादि चत्तारि अणुयोगदारे पस्सवेऊणं अत्थाधियारो । सो दुविधो-अज्झ-
यणत्थाधियारो उद्देसत्थाधियारो य । अज्झयणत्थाहियारो जाणणपरिणणाए तिविधाउ वि अत्थिगाउ जाणिनु पक्खक्खाणपरिणणाए 5
ताओ परिहरितत्वाओ । उद्देसत्थाधियारे इमा गाहा—

पढमे संथव-संलावाइएहिं खलणा उ होति सीलस्स ।

वित्तिं इहेव खलियस्सं विलंवणा कम्मवंधो य ॥ १ ॥ ४७ ॥

पढमे संथवसंलावाइएहिं० गाहा । पढमे उद्देसए यथा येन प्रकारेण संवाससंथवेण संवद्ववसधिर्मादीहि य दोसेहिं
गमणा-गमणमादिपुच्छाहि य उल्लाव-संलाव-भिण्णकधाहि य इत्थीहिं साद्धिं सीलक्खलणं भवति पढमुद्देसे । विलंवणाओ 10
लभति चोदिज्जंतो वित्तिउद्देसए खलितो समणधम्मओ, विलंवणा पाविज्जति लिंगत्थओ होत्तो, स वा लिंगओ अप्पं वा
लिंगं वा सपक्ख-परपक्खातो य हीलणं पावति ॥ १ ॥ ४७ ॥

णामणिप्फण्णे णिक्खेवे इत्थिपरिणणा । इत्थि परिणणा य दुपदं णाम । तत्थित्थीए—

दव्वाअभिलाव चिंघे वेदे भावे य इत्थिणिक्खेवो ।

अभिलावे जह सिद्धी भावे वेदम्मि उवउत्तो ॥ २ ॥ ४८ ॥

दव्वाअभिलाव चिंघे० गाथा । जाणगसरीरभवियसरीरवतिरित्ता दुविधा—मूलगुणणिव्वत्तणाणिव्वत्तिया य उत्तरगुण-
निव्वत्तणाणिव्वत्तिया य । मूलगुणे इत्थिसरीरग विप्पजडं जीवेणं, उत्तरगुणे कट्टकम्मादिसु । अथवा दव्वत्थी तिविधा—
एगभविया वद्धाउया अभिमुह्णामा-नोता । अभिलावत्थी जया साला माला वेला सिद्धी इत्यादि । चिंघित्थी अवगतवेतं
इत्थीगरीरगं, तं पुण छउमत्थस्स केवलस्स वा । वेदित्थी इत्थिवेद वेयमाणी । भावित्थी आगमतो णोआगमतो य । आगमतो
इत्थिवेदजाणओ तदुवउत्तो । [णोआगमतो] इत्थिवेदणाम-गोताइं कम्माइं वेदयमाणो जीवो ॥ २ ॥ ४८ ॥ 15

इत्थि भणिया । इदाणि परिणणा, सा जघा सत्थपरिणणाए [आचा० नि० गा० ३७] । जघा संजताणं इत्थिपरिणणा
तथा संजतीणं पुरिसपरिणणा । इत्थीपडिपक्खो पुरिसो तेण तस्स वि णिक्खेवो भाणितव्वो—

णामं ठवणा दविए खेत्ते काले य पँजणणे कम्मे ।

भोगे गुणे य भावे दस एते पुरिसणिक्खेवा ॥ ३ ॥ ४९ ॥

णामं ठवणा दविए० गाथा । णामे जघा घडो पडो कलसो । ठवणापुरिसो कट्टकम्मादिकता जिणपडिमा वासुदेव- 25
पडिमा एवमादि । दव्वे जाणगसरीरादि जघा इत्थी तथा भाणियव्वं । खेत्ते जो जत्थ खेत्ते पुरिसो, जघा सोरड्डो सावगो
मागधो वा एवमादि, यस्स वा यत् क्षेत्र प्राप्य पुंस्सं भवति, अन्यत्र न भवति । कालपुरुषोऽपि यावन्तं कालं पुरुषो
भवति, जघा—“पुरिसे णं भवते पुरिसो त्ति कालो केवचिं होति ? , जघण्णेणं एणं समयं उक्कोसेणं सागरसयपुहुत्तं”

१ 'अत्थिगाउ' त्रिपु इत्यर्थः ॥ २ संलवमाइहिं ख २ पु २ ॥ ३ उ होज्ज ख १ ख २ वृ० ॥ ४ वीए ख १ ॥ ५ 'स्सअण-
वत्था कम्म' ख १ । 'स्स अवत्था कम्म' खं २ पु २ ॥ ६ 'धियादी' वा० सो० ॥ ७ खलितो चूमप्र० ॥ ८ अभिलावो
ख १ ॥ ९ वेयंसि ख १ ॥ १० पज्जणण पु २ ॥

[प्रज्ञा० पद० सू०] । यो वा यस्मिन् काले पुरुषो भवति, [जहा कोइ एगम्मि पक्खे पुरिसो,] एगम्मि पक्खे णपुंसगो । प्रजन्यते अनेनेति प्रजननम् तद् यस्य केवलमस्ति न पुंस्त्वं स प्रजननपुरुषः । कम्मपुरुषो नाम यो हि अतिपौरुषाणि कम्माणि करोति, यथा वासुदेवः, स कर्मपुरुषः । भोगपुरिसो चक्रवर्ती । गुणपुरिसो णाम यस्य पुरुषगुणा विद्यन्ते इमे । तद्यथा—

५ व्यायामो विक्रमो वीर्यं सत्त्वं च पुरुषे गुणाः । कान्तित्वं च मृदुत्वं च विह्वलत्वं च योषिताम् ॥ १ ॥

[]

भावपुरिसो आगमतो णोआगमतो य । आगमतो पुरिसो पुरिसजाणगो तदुवउत्तो । णोआगमतो पुरिसणाम-नोताइं कम्माइं वेदयंतो । दस एते पुरिसणिकखेवा इति ॥ ३ ॥ ४९ ॥

पढमे संथव० गाधा, जे निहिता पढमे संथव-संलावादिगेहिं पुव्वुत्तं—

१० सूरामो मण्णंता कंइतवियाहि उवहि-नियडिप्पहाणाहिं ।

गहिता तु अभय-पज्जोत-कूआधारादिणो बहवे ॥ ४ ॥ ५० ॥

सूरामो मण्णंता० गाधा । सूरामो मण्णंता, इत्थिहि अपडिविरत त्ति वाक्यशेषः । कैतवं नाम माया, कैतव-युक्ताः कैतविकाः । उवधी नाम अन्येषां वगीकरणम् । अधिका कृतिः निकृतिः नियडी । तत्प्रयोगाद् गहिता तु अभय-पज्जोत-कूआधारादिणो, सूरामो पज्जोतो, कूवया(धा)रो तवस्सी, एवमादिणो जीवा इत्थिदोसेण इह परभवे य णाणाविधाइं १५ दुक्खाइं पावंति हत्य-भायच्छेदादीणि ॥ ४ ॥ ५० ॥

* तम्हा ण हुं वीसंभो गंतव्वो णिच्चमेव इत्थीणं ।

पढमुद्देसे भणिता जे दोसा ते गणंतेणं ॥ ५ ॥ ५१ ॥

* सुसमत्था वि असमत्था कीरंती अप्पसत्तिया पुरिसा ।

दिस्संति सूरवादी णारीवसगा ण ते सूरामो ॥ ६ ॥ ५२ ॥

२० धर्मं प्रति असमर्थाः । अप्पसत्तिया नाम परीसहमीरुणो । रणसूरवादिणो वि णारीवसगा दीसंति, जधा ते चेव पज्जोदादयो ॥ ५ ॥ ६ ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ को पुण सूरामो ?, उच्यते—

* धम्मम्मि जो दढमंई सो सूरामो सत्तिओ य वीरो य ।

ण हु धम्मणिच्छाहो पुरिसो सूरामो सुवलिओ वि" ॥ ७ ॥ ५३ ॥

जो धम्मम्मि दढो सूरामो सत्तिओ य, ण उ जो धम्मणिच्छाहो, धर्मं प्रति सूरामो भवति । यद्यपि बलवानसौ सरीरेण २५ तथाऽप्यसौ दुर्बल एव ॥ ७ ॥ ५३ ॥

* एते चेव य दोसा पुंसिपमादे वि "इत्थिगाणं पि ।

तम्हा तु अप्पमादो विरागमंगम्मि तासिं पि ॥ ८ ॥ ५४ ॥

॥ चउत्थमज्झयणं सम्मत्तं ॥ ४ ॥

‘पुरिसोत्तरिओ धम्मो’ त्ति काउं तेण इत्थीपरिण्णा वुत्ता । इत्थीण वि एसा चेव विवरीता पुरिसपरिण्णा ३० ॥ ८ ॥ ५४ ॥ गयो णामणिप्फणो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं अखलितादि जाव पंचधा विद्धि लक्षणमिति । सुत्तस्स सुत्तेण

१ कत्तियवियाहिं उवहिप्पहा० ख १ पु २ वृ० ॥ २ गहिया हु अभ० ख १ ख २ पु २ ॥ ३ कूलवादि० ख १ ।
कूलवादि० ख २ पु २ वृ० ॥ ४ उ खं २ पु २ ॥ ५ इत्थीसुं ख २ पु २ ॥ ६ त्था वऽसमं ख २ पु २ ॥ ७ दीसंति
ख १ खं २ पु २ ॥ ८ वायी नारी० ख १ ॥ ९ मदी ख २ पु २ ॥ १० धम्मि णि० वा० मो० ॥ ११ य खं १ ॥ १२ पुरिससमाप्प
वि ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ १३ इत्थिकाणं ख १ ॥ १४ मंगंसि ख १ । मंगम्मि वासिसु ख २ ॥

संबंधो—“आमोक्खाय परिव्वएज्जासि” [गा० २४५] त्ति पडिलोमे उवसग्गे अधियासेन्तो इमे इत्यन्ये अनुलोमाः । उपोद्धात एव तस्योपदिश्यते—पूर्वं प्रव्रजति पश्चादुपसर्गान् सहतीत्यतोऽपदिश्यते—

२४६. ये मातरं च पितरं च, विप्पजधाय पुव्वसंजोगं ।

एगे सहिते चरिस्सामि, आरतमेधुणो विवित्तेसी ॥ १ ॥

२४६. ये मातरं च पितरं च० वृत्तम् । ये इति अणिदिट्ठणिदेसो । चशब्दोऽधिकवचनादिषु, आतरं भगिनी[मि]-
त्यादि । विविधं प्रधाय विप्रधाय वृणमिव पदान्तलभम् । पूर्वसंयोगो गृहसंयोगः, अथवा जातः सन् यैः सह पश्चात्
सयुज्यते स संयोगः, स तु भार्या-श्वशुर-पुत्र-दुहित्रादि, अथवा सर्व एव पूर्वापरसहसम्बन्धः पूर्वसंयोगो भवति । अथवा
द्रव्य-भावतः पूर्वसंयोगः । द्रव्ये स्वजनसंस्तवो नोस्वजनसंस्तवश्च । स्वजने पूर्वापरसंस्तवः । नोस्वजनसंस्तवस्त्रिविधः—
सच्चित्तादि । सच्चित्ते दुपद-चतुष्पदा-ऽपदं, द्विपदे दासी-दास-भृत्य-मित्रवर्गादि, चतुष्पदे हस्ति-अश्व-गो-महिष्यादि, अपदे
आरामोद्यान-पुष्प-फलादि १ । अचित्ते हिरण्णादि २ । मिश्रे साधारणालङ्कार-प्रहरण-हस्त्यश्वादि ३ । भावे मिच्छत्ता-ऽविरति-
अण्णाणादि । एगे सहिते चरिस्सामि, एगो नाम राग-दोसरहितो, सहितो णाणादीहि, आत्मनो वा हितः स्वहितः, चरति
गच्छति चञ्चर्यते चैकोऽर्थः । आरतमेधुणो नाम उपरतमेधुनः । कतर आरतः ? विवित्तेसी, विवित्तं द्रव्ये शून्यागारं
स्त्री-पशुवर्जितम्, भावे तत्सङ्कल्पवर्जनता, विवित्तान्येषतीति विवित्तेसी मार्गयतीत्यर्थः, विवित्तानां-साधूनां मार्गमेषतीति
विवित्तेसी । अथवा-कर्मविवित्तो मोक्खो तमेवमेषतीति “विवित्तमेसी” ॥ १ ॥

२४७. सुहुमेण तं परक्कम्म, छण्णपदेण इत्थीओ मंदा ।

जाणंति ता उवायं च, जघ लिस्संति भिक्खुणो एगे ॥ २ ॥

२४७. सुहुमेण तं परक्कम्म० वृत्तम् । सुहुमेनेति निपुणेन, उपायेनेति वाक्यशेषः । परक्कम्म त्ति पराक्रम्य अभ्या-
समेत्य, वन्दनपूर्वकेन सूक्ष्मेनोपायेन । छन्नपदेनेति अन्यापदेशेन—

पुत्तकिडगा य णत्तुय-भातीकिडगा य पीतिकिडगा य । एते जोव्वणकिडगा पच्छन्नपती महिलियाणं ॥ १ ॥

[

]

20

अथवा छन्नपदेनेति छन्नतरेरभिधानैराकारैश्चैनं अभिसर्पति । तद्यथा—

काले प्रसुप्तस्य जनार्दनस्य, मेघान्धकारासु च शर्वरीषु । मिथ्या न भाषामि विशालनेत्रे ! ते, प्रत्यया ये प्रथमाक्षरेषु ॥ १ ॥

[

]

जाणंति ता उवायं च, उपायो नाम विविक्तविश्रम्भरसो हि कामः, स तु एको आत्मद्वितीयो वा, गच्छातस्य किं
करिष्यति ? । तस्यैवं देश-कालं छक्क च जघ लिस्संति त्ति येन प्रकारेण लिश्यन्ते सम्बध्यन्ते इत्यर्थः । एके, न सर्वे, अन्ये
हि स्त्रीजनालिङ्गिता अपि न ताभिः सम्बध्यन्ते, पवनवलसमीरिता वह्निज्वाला इव चैनां मन्यन्ते ॥ २ ॥

ते तूपाया इमे—यथा यथा ह्यग्निः सन्निकृष्टो भवति तथा तथा दहति इत्येव मत्वा—

२४८. पासे भिसं णिंसीयंति, अभिक्खणं पोसवत्थं परिहिंति ।

कायं अघे वि दंसेंति, बाहुद्धु कक्खं परामुसे ॥ ३ ॥

१ जे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ विवित्तेल्लु वृ० दी० । विवित्तेसी ख १ ख २ पु १ पु २ वृपा० । विवित्तमेसी चूपा० ॥
३ उवायं पि ताउ जाणंति जह वृ० दी० । उवायं पि ताउ जाणिंस्सु जह खं १ ख २ पु १ पु २ वृपा० । ख १ पु १ ताउ स्थाने
तातो ॥ ४ “पिय-पुत्त-भाइकिडगा णत्तुकिडगा य सयणकिडगा य ।” इतिरूपं पूर्वार्धं वृत्तौ वर्तते ॥ ५ निसीतंति ख १ ख २ ॥ ६ वत्थं
ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ बाहुमुद्धु ख १ पु २ । बाहु उद्धु पु १ ॥ ८ कक्खमणुव्वजे खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

२४८. पासे भिसं णिसीयंति० वृत्तम् । भृशं नाम अत्यर्थे प्रकर्षे, ऊरुणा ऊरुं अकामित्ता, दूरगता हि नातिस्नेह-
मुत्पादयन्ति विश्रम्भदा तेण अद्धासणे णिसीदंति सन्निकृष्टा वा । परिभुज्जमाना पुंसा पुण्यन्तेऽनेनेति पोषकम्, तन्निमित्तं
वा कामिभिर्वस्त्रा-ऽन्न-पानादिभिः पुण्यत इति पोषकम्, पोसवत्थं णाम णिवसणं, तमभीक्ष्णमभीक्ष्णमायरवद्धमपि शिथिली-
कृत्वा परिहंति । णिविद्धाउट्ठिताओ य आसन्नगताओ होइऊण कायं अघे वि दंसंति जंघा वा दुन्निविट्ठलक्खेण वा
५ जघणेण ट्ठिता वा संती णिवेसयंती गुह्यमिति प्रकाश्य पुनर्वीलामंचेति । बाहुद्वद्दु उद्धद्दु नाम उत्सृज्य कक्षां परामृशति,
एवमादीनि अन्यान्यपि भ्रूकटाक्षविक्षेपादीनाकारान् करोति ॥ ३ ॥ किञ्च—

२४९. सयणा-ऽऽसणेहिं जोग्गेहिं, इत्थीओ एगता णिमंतंति ।

एताणि चेव से जाणे, पासाइं विरूवरूवाइं ॥ ४ ॥

२४९. सयणाऽऽसणेहिं जोग्गेहिं० वृत्तम् । तमेकाकिनं व्याकुलसखायं वा मत्वा सयणे णिमंतंति, सयणं णाम
१० उवस्सयं, सीतं इदाणि साहु अंतो, अतीव गिम्हे वा पवाएण णिमंतंति, धूलि वा कतवरं वा उवस्सग्गाउ णीणंति, अण्णतरं
वा सम्मज्जणा-ऽऽवरिसीयणाति उवस्सगपकम्मं करंति । आसणेणं ति पीढएण वा कट्टमएण आसंदएण वा णिमंतंति ।
योग्यमिति यस्मिन् काले हितं निवातं प्रवातं वा । स्यात्-किमासां भिक्षुणा प्रयोजनम् ? नन्वासामन्ये कामतत्रविदः
तत्प्रयोजननिश्चयं गृहस्था विद्यन्ते ? उच्यते, कुयोषितो विधवा विप्रवसितधवाः, तासां हि विरूपोऽपि तावद् वयस्योऽभिकाम्यो
भवति, दुर्मुखोऽप्यायतार्थिकोऽपि एकान्तरुचिरपि, किमु यः सरलः सुरुपो विचक्षणः ? । उक्तं च—“माधुर्यं प्रमदाजने च
१५ ललितं” [] । ता हि सन्निरुद्धाः सधवा विधवा वा, आसन्नगतो हि निरुद्धाभिः कुञ्जोऽन्योऽपि च
काम्यते, किमु यो सकोविदः ? । उक्तं हि—

अवं वा निवं वा अन्भासगुणेण आरुभति वल्ली । [एवं इत्थीतो वि य जं आसन्नं तमिच्छंति ॥ १ ॥)

[]

दूरस्थं चैनं मत्वा ब्रूयात्-अम्हे हि ण सक्केमो सक्कमादण्णाओ वंदितुं णमसितुं वा, इमाणि अम्हं सयणाणि वा ।
२० अथवा योग्यग्रहणाद् उच्चार-पासवण-चकमण-स्थाण-ज्झाण-ऽज्झयणभूमीओ घेप्पंति । सा जइ कदाइ सङ्गी भवेज्ज जाणइ जाइं
साधुजोग्गाइं । इत्थी[ओ] एगता णिमंतंति, एकस्मिन् काले एकदा, यदा यदा स एकाकी भवति व्याकुलसखायो वा,
अथवा वरिसारत्तादिषु जत्थ सयणा-ऽऽसणोवयोगो भवति । सयणमिति संधारगो घेप्पति उवस्सओ वि । एताणि चेव
से जाणे पासाइं विरूवरूवाइं, एतानीति यान्युदिष्टानि शयना-ऽऽसननिमन्त्रणानि । स भिक्षुः । पासयन्तीति पासा, त एव
हि पासा दुग्गछेद्याः, न केवलं हाव-भाव-भ्रूविभ्रमेद्भितादयः न हि शक्यमुद्धयितुम्, न तु ये दान-मान-सत्काराः शक्यन्ते
२५ छेतुम् । उक्तं हि—

ज इच्छसि घेतुं जे पुण्वि ते आमिसेण गेण्हाहि । आमिसपासणिवद्धो काही कज्ज अकज्जं पि ॥ १ ॥

[]

विविधरूवाइं ताणि पुण पासाणि विरूवरूवाणि सम्बाधन-उपगूहन-आलिङ्गनादीनि । जघा ताणि परिहरणीयाणि
तथा तद्गयादेव सयणा-ऽऽसणणिमतणादीणि परिहरितव्याणि ॥ ४ ॥ ताणि पुण कथं परिहरितव्याणि ? उच्यते—

२५०. णो तांसि चक्खु संधेज्जा, णो वि य साहसं सैमणुजाणे ।

णो सद्धियं पि विहरेज्जा, एवमर्प्पा रक्खित्तु सेओ ॥ ५ ॥

१ वीलामचेति व्रीडा प्राप्नोति इत्यर्थः ॥ २ सणेण जोगे(ग्गे)ण इ० पु २ वृ० । सणेहिं जोगे(ग्गे)हिं ख १ ख २ पु १ वी० ॥
३ पासादि ख १ । पासाणि पु १ पु २ ॥ ४ संखायं सं वा० मो० । संख्यायं पु० ॥ ५ तासु ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥
६ समभिजाणे ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ७ सद्धितं खं १ ॥ ८ प्पा सुरक्खित्तो होति ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

२५०. णो तासि चक्खु संघेज्जा० सिलोगो (१ वृत्तम्) । चक्षुसंधणं णाम दिट्ठीए दिट्ठिसमागमो, अकुट्टओ विकुट्टओ विय तासु णिच्चं भवेज्जा, कार्येऽपि सति अस्तिगधया दृष्ट्या अस्थिरया अवज्जया चैनामीपन्निरीक्षते । साहसमिति परदारगमनम्, न ह्यसाहसिकस्तत् करोति, सद्गामावतरणवत्, तत्र हि सद्यो मरणमपि स्यात्, हस्तादिच्छेद-बन्ध-घातो वा, स्वदारमपि तावद् दीक्षितस्य साहसम्, किमु परदारगमनम् ? । अथवा साहसं मरणम्, प्राणान्तिकेऽपि न कुर्यात् । अथवा यदसौ स्त्री चापल्यात् साहसं कुर्यात् तदस्या न समनुजानीयात् । उक्तं हि—“पुरुषे विद्यते सत्त्व” [] मिति । 5
णो सद्वियं पि विहरेज्जा, नेति प्रतिषेधे, सद्वियं ति ताहिं सह गामाणुगामं विहरेज्ज, जत्थ वा ताओ ठाणे अच्छंति तत्थ ण चिट्ठितव्वं, कयाइ पुर्व्वं ठितस्स रत्ति एज्ज ततो णिगंतव्व, क्षणमात्रमपि न संवस्याः । एवमप्या रक्खितु सेउ त्ति आत्मेति सरीरमात्मा च, स इह परे च लोके अतिरक्षितो भवति, ये इह मैथुनानाचारदोषास्तस्य न भविष्यन्तीत्यतोऽतिरक्षितो भवति ॥ ५ ॥ पुनरिदानीं पाशाः—

२५१. आमंतिय ओसविधं वा, भिक्खुं आयसा णिमंतेति ।

10

एताणि चेव से जाणि, सदाणि विरूवरूवाणि ॥ ६ ॥

२५१. आमंतिय ओसविधं वा० वृत्तम् । काचित् सन्निकृष्टगृहवासिनी सेज्जायरी प्रातिवेशिकी वा अहनि विरहाद्य-लम्भात् ब्रूयाद्—अहं निश्यागमिष्यामि, नास्ति मेऽहनि क्षणो विरहो वा, तद् अस्या न समनुजानीयाद् धर्मं श्रोतुमितर-प्रयोगेन वा । यदि चेद् मम भर्तुः शङ्कसे तत एनमहं आमन्त्र्य आगमिष्यामि, आमन्त्र्य नाम पुच्छितुं तत्प्रयोजनावसितं वा स्थापयित्वा । अथवा ब्रूयात्—असावहनि कृप्यादिकर्मपरिश्रान्तः भुक्तः सन् निष्पन्नमात्र एव मृतवच्छेते, भद्रक एवासौ, 15 न मम रुस्सिहिति त्ति, जइ वि से परपुरिसेण सह गच्छमाणिं पेच्छति तथा वि न विरुसेज्ज, अथवा शङ्केत । ननु ते भर्ता न विरूष्येत ? सा ब्रवीति—आमंतिय ओसविधा णं, आमतिय ओसविधा व तमहमागता, तुव्वे वीसत्था होह, विविक्तविश्रम्भरसो हि कामः । यच्च पृच्छसि किमागता विकाले ? इति, नं धर्मं श्रोतुम् । ब्रूयाद्वा—ममाऽऽणत्तियं देध यन्मया कर्त्तव्यमिति शुश्रूषा-पादशौच-भक्षणदि, यद् वा किञ्चिदस्मद्गृहेऽस्ति तत् सर्वमहं च भवत्सन्तकं आयसा नाम आत्मसा, अप्पण वि णिमंतेति—तुव्वंचयं इमं शरीरग, अहं ते चलणोवधातकारिया, एव भिण्णकधादीहि सम्बन्धः । 20 सम्बाधना-ऽऽलिङ्गन-उपगृह्णन-कर्त्तावलम्बणादीणि वा कुर्वती निवारिता ब्रूयात्—कुत्र वा ममान्यत्रोपयोगः, एताणि चेव से जाणि सदाणि, एतानीति यान्युद्दिष्टानि से इति स भिक्षुः, शब्दा नाम ये शब्दादिविषयाः कथिताः, न केवलं गीता-ऽऽतोद्यशब्दा वर्ज्याः, आत्मनिमन्त्रणादयो हि सुदुस्तराः शब्दाः । अथवा यानि सीत्कारादीनि सदाणि कज्जति तान्येवैतानि विट्ठि निमन्त्रणादीनि शब्दानि, पठन्ति च—सदाणि विरूवरूवाणि, तासु हि पंचलक्खणा विसया सति विभासितव्वा । विविधं विसिट्ठं वा रूव विरूवं, विरूवाणि रूवाणि जेसि ताणिमाणि विरूवरूवाणि ।

25

णाह । पिय । कंत । सामिय । दइत । वसुल । होल । गोल । गुल्लेहि ।

जीए जियासि तुव्वं पभवसि तं मे सरीरस्स ॥ १ ॥

[

] ॥ ६ ॥

इमानि चान्यानि च शब्दानि—

२५२. मणवंधणेहि णेगेहिं, कल्लुण-विणीयसुं पक्कमित्ता णं ।

30

अदु मंजुलाइं भासंति, आणमयंति भिण्णकधाहिं ॥ ७ ॥

१ क्षेत्रमात्रं चूमप्र० ॥ २ ओसविधा णं, भिं चूणा० ॥ ३ आतसा ख २ । आयसा पु २ ॥ ४ णिमंतेति पु १ वृ० वी० ॥ ५ जाणे ख १ ख २ पु २ वृ० वी० ॥ ६ विरूप्येत पु० ॥ ७ आत्मना इत्यर्थः ॥ ८ कंठोवलं वं स० वा० । कंठोवलं वं मो० ॥ ९ धणेहऽणे० ख १ ॥ १० सुवगसित्ताणं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ आणवयंति भिं ख २ वृ० वी० । आणमंति तेणं भिं ख १ । आणमयंति णं भिं पु १ । आणवयंति णं भिं पु २ ॥

सूय० सु० १४

२५२. मणवंधणेहि णे० वृत्तम् । मनसो वन्धनानि मनोवन्धनानि, तानि तु गतयश्च निरन्तरोत्तमन्दा यस्मिन् । करुणमाकारतो वाक्यतश्च, विनीतवद् वन्दन-पूजनं पादादिसम्वाधनं उपक्रमित्ता अल्लिङ्गता अदु मंजुलाइ भासंति, मणसि लीयते मनोऽनुकूलं वा मञ्जुलम्, मदनीयं वा मञ्जुलम् ।

मित्त-मधुर-रिभित्तजंपुल्लएहि ईसिंकडक्खहसितेहिं । सविकारेहि विरागं हितयं पिहितं मयच्छीए ॥ १ ॥

5

[]

भेदकरी कथा भिण्णकथा । तं जहा-तुमं सि किं वत्तवीवाहो पव्वइतो ण व ? त्ति, वृत्तवीवाह इति चेत् कथं सा जीवति त्वया विनैवविधरूपेण ? इति, कुमार इति चेद् अनपत्यस्य लोका न सन्ति, किं ते तरुणगस्स पव्वज्जाए ?, दारिका वरिज्जासु, मया वा सह भुञ्ज भोए, स्यात् कथं वैराग्यं वा ? । कामभोगपरम्पराज्ञः भुक्तभोगः कुमारगो वा तत्प्रयोजना-त्यन्तपरोक्षः आनम्यते ॥ ७ ॥ कथम् ?—

२५३. सीहं जधा व कुणिमेणं, निव्वभयमेगचरं पासेणं ।

एवेत्थियाउ वंधंती, संवुडमेगतिमणगारं ॥ ८ ॥

10

२५३. सीहं जधा व कुणिमेणं० वृत्तम् । येन प्रकारेण यथा सहस्तिकोऽपि स्कन्धावारः सिहेनैकेन भज्यते, कचिच्च पन्थाः सिहेन दुर्गाश्रयेण निःसञ्चरः कृतः, स च तद्गहणोपायविद्धिः पुरुषैश्छगलकं मारयित्वा तद्गोचरे निक्षिप्य पाशं च दद्यात्, तेन कुणिमकेन वध्यते, एकचरो नाम एक एवासौ चरति, न तस्य सहायकृत्यमस्ति । उक्तं च—“न सिंहवृन्दं भुवि दृष्टपूर्वम्” [] । एवेत्थियाउ वंधंति, भाववन्धेन । द्रव्यसंवृतो हि समुद्रकूर्मो । “पिहिता आश्रवा यस्य भावतः स तु संवृतः ।” [] भावैकचरः द्रव्यतो भाज्यः । भावपाशास्त्वमे-गति-विभ्रमेद्धिता-कार-हास्यादयः, यैर्भावो वध्यते । संवृतोऽपि तावद् वध्यते किमु योऽल्पवृत्तिरिति ॥ ८ ॥

२५४. अह तत्थ पुणो नमयंति, रहंकारो व णेमिं आणुपुव्वीए ।

वद्धे मिए व पासेणं, फंदंतो वि ण मुच्चती ताहे ॥ ९ ॥

20

२५४. अह तत्थ पुणो नमयंति० [वृत्तम्] । तस्मिन्निति तत्र, मूर्च्छित इति वाक्यशेषः । असंयमनतं पुनरने-कैरुपायैर्नमयन्ति यद् यदिच्छन्ति तत् तत् कारयन्ति, यथा रथकारः नेमिकाष्ठं तक्षन् क्रमशः । यदि स एवं नतः वद्धे मिए व पासेणं, यथाऽसौ मृगः पाशेन वद्धः समुक्षुः स्पन्दमानोऽपि न मुच्यते एवमसावपि विपमदामैर्वद्धः कुकुदुम्बे कुतत्तीहिं व्याघ्रियमाणोऽपि पुनर्विजिहीर्षुरपि न शक्नोत्यवसर्पितुं क्रव्यगृद्ध इव सिंहः । भावगाद्ध्यं कुकुदुम्बव्यापारैः स कृष्यादिभिः व्याप्तः कर्मभर्च्छितः ॥ ९ ॥

25

२५५. अह सेऽणुतप्पती पच्छा, भोच्चा पायसं व विसमिस्सं ।

एवं विवागमणिस्सा, संवासो ण कप्पते दविए ॥ १० ॥

२५५. अह सेऽणुतप्पती पच्छा० वृत्तम् । यथा कश्चिद् जानन् अजानन् वा विषमिश्रं पायसं भुत्त्वा तत्परिणामे वेदनोदये भृशमनुशोचते । एवं विवागमणिस्सा, एवमिति योऽयमुक्तः विवागो [वि]पाकः दारभरणादिपरिहेशः । “विवेग” इति चेद् भवति विविच्यते येन भवः कर्म वा स विवेगः संयमः । “एवं विवेगमाताते” स्त्रीभिः सङ्गमो न कार्यः, काष्ठकूर्मादिस्त्रीभिरपि तावत् संवासो न कल्पते, किमु सचेतनाभिः ? । दवियो नाम राग-द्वेषरहितो, एगतो वासः संवासः, तदासण्णे वा संवसतो संथव-सलावादिदोसा असुभभावदर्शनं भिन्नकथा वा स्यात् । उक्तं हि—“तदिन्द्रियालोचनसक्तद्रव्याः”

[] ॥ १० ॥

२५६. तम्हा हु वज्जए इत्थी, विसलित्तं व कंटगं णच्चा ।

ओये कुलाणि वसवत्ती, आघाति ण से विं णिगंग्थे ॥ ११ ॥

२५६. तम्हा हु वज्जए इत्थी० वृत्तम् । तस्मादिति तस्मात् कारणात् । इत्थी तिविधा । कथं वज्जए ? विसलित्तं व कंटगं णच्चा, विषेण दिग्धो विषदिग्धः आगन्तुना सहजेन वा, अविषदिग्धोऽपि तावत् परिह्रियते किं पुनः सविष इति, स तु मरणभयात् परिह्रियते, स्त्रियस्तु संयममरणभयात् । किञ्च—ओये कुलाणि वसवत्ती, ओयो णाम राग-द्वेसरहितो । वसे वर्त्तत इति वशवत्तीति, पूर्वाध्युषितत्वाद् यदुच्यते तत् कुर्वन्ति ददति वा, स्त्रियो वा येषां वशे वर्त्तन्ते, किं पुनः स्वैरस्त्रीजनेषु, वश्येन्द्रियो वा यः स वशवत्ती, गुरुणां वा वशे वर्त्तते इति वशवत्ती । आघाति नाम आख्याति गत्वा गत्वा धर्मं निष्केवलानां स्त्रीणां सहितानां पुंसाम् असावपि तावन्न निर्ग्रन्थो भवति, किमु यस्ताभिर्भिन्नकथां कथयति ? । यदा पुनर्वद्धा सहागता पुरुषमिश्रा वा वृन्देन वाऽऽगच्छेयुः तदा स्त्रीनिन्दां विषयजुगुप्सां अन्यतरां वा वैराग्यकथां कथयति । कदाचिद् ब्रूयात्—यदि वा गृहमागतुं न कथयसि तो भिक्षु-पाणगादिकारणेण एज्जध, दृष्टिविश्रामतामपि तावत् त्वां दृष्ट्वा करिष्यामः, 10 अपश्यन्त्या हि मे त्वां शून्यमेव हृदयं भवति ॥ ११ ॥ एवमुक्त्वा वा—

२५७. जे एयं उंछंतऽणुगिद्धा, अण्णयरा हु ते कुसीलाणं ।

सुतवस्सिए वि से भिक्खू, णो विरहे सहणमित्थीसु ॥ १२ ॥

२५७. जे एयं उंछंतऽणुगिद्धा० वृत्तम् । जे इति अणिद्विगुणितो । एतदिति यदुक्तं गिहिणिसेज्जा, जे वा एवं-विधाणि इच्छन्ति (उच्छन्ति) गवेसंतेत्यर्थः, अणुप्रयायन्ते, एतदपि तावद् भवतु यदि रहो नास्ति समागमो वा, अण्णयरा 15 हु ते कुसीलाणं पासत्थादीणं । कुत्सितसीला कुशीला पासत्थादयः पंच णव वा । पंच त्ति—पासत्थ-ओसण्ण-कुसील-संसत्त-अधाछदा । णव त्ति—एते य पंच, इमे य चत्तारि—काधिय-पासणिय-संपसारग-मामगा । एतेषां हि ते अन्यतरा भवन्ति । स्याद्-गृहिनिपद्यातः स्त्रीसमागमाद्वा को दोषः ? उच्यते, सुतवस्सिए वि से भिक्खू, अथवा अन्यतरो वा भवति कुशीलानां सुष्ठु तपस्सितः सुतपस्सितः, योऽपि तावत् तपोनिष्ठप्रविग्रहः स्याद् मासोपवासी वा द्विमासोपवासी वा अथवा श्रुत-माश्रितः “सुतमस्सितो” गणी वायगो वा, नो प्रतिपेधे, विरहो नाम नक्तं दिवा वा शून्यागारादि पहरिकज्जे वा स्वगृहे, 20 सहणं ति देसीभासा सहेत्यर्थः । एवं ज्ञात्वा स्त्रीसम्बद्धा वसधी वर्ज्या । कूयवारो दृष्टान्तः ॥ १२ ॥

कतराः स्त्रियो वर्ज्याः ? उच्यते, असङ्कनीया अपि तावद् वर्ज्याः, किमु शङ्कनीयाः ? । तद्यथा—

२५८. अवि धूअराहिं सुण्हाहिं, धातीहिं अदु व दासीहिं ।

महल्लीहिं वा कुमारीहिं, संथवं से णं कुज्जा अणगारे ॥ १३ ॥

२५८. अवि धूअराहिं सुण्हाहिं० [वृत्तम् । अवि संभावणे । धूयरो पुत्तिया । पुत्तवहुयाओ] नाम सुण्हा । धीयत 25 इति धाती । दासीग्रहणं व्यापारकेशोवतप्ताः दास्योऽपि वर्ज्याः, किमु स्वतन्त्राः स्वैरसुखोपेताः । महल्लीहिं वा कुमारीहिं, महल्ली वयोऽतिक्रान्ताः वृद्धाः, कुमारी अप्राप्तवयसा भद्रकन्यकाः । संथवो उल्लाव-समुल्लाव-हास्य-कन्दर्प-क्रीडादि ।

मातृभिर्भगिनीभिश्च नरस्यासम्भवो भवेत् । वलवानिन्द्रियग्रामः पण्डितोऽप्यत्र मुह्यति ॥ १ ॥

[] ॥ १३ ॥

स्यात् किमत्र ?—

१ उ ख १ ख २ पु २ वृ० वी० ॥ २ इत्थि ख २ ॥ ३ आघाते ण ख २ पु १ । अक्खाइ ण पु २ ॥ ४ व णिगंग्थो ख १ ख २ पु १ ॥ ५ उंछं अणुगिं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ सुतमस्सिए चूपा० ॥ ७ विहरे सह णं इ० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ मरिचमतो स० वा० मो० ॥ ९ ज्य्याः ? शृण्वते, असं वा० मो० ॥ १० धूतराहिं ख १ ख २ पु १ ॥ ११ महलीहिं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १२ णेव कुं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

२५९. अदु णातीणं व सुहीणं वा, अप्पियं दट्ठं एकदा होति ।

गिद्धा सत्ता कामेहिं, रक्खण-पोसणे मणुस्सो सि ॥ १४ ॥

२५९. अदु णातीणं व सुहीणं वा० वृत्तम् । अदुरिति अधवा । णातीणं वा, णातयो णाम कुलघरे वसंतीए पितृ-भ्रात्रादयः, अथवा स्त्री येषां दीयते त एव तस्याः सगोत्रा भवन्ति ज्ञातकाश्च । सुहिणो णाम जे सण्णायका मित्राः ५ तेषामप्रियं भवति, यद्यपि न प्रतिपेधयन्ति । एकदा कदाचिद् उँभ्रामिकेयं उक्ता वा ब्रूयात्-एष पुत्रमस्तको यथा, नैतत् सत्यम् । सा च तस्मिन् रूपवति मूर्च्छिता ब्रूयात्-मा मे पुनरेव वक्ष्यसि । गिद्ध त्ति वा सत्त त्ति वा मुच्छिय त्ति वा एगट्ठं, ब्रूयादिति वाक्यशेषः, ब्रूयात्-अहो ! इमीसे वयं रक्खण-पोसणे करेमो, इसो पुण सेसमणुओ मणुस्सकज्जं करेइ । भणिज्ज वा-हे खमण ! इमीसे रक्खण-पोसणं करेहि, त्वमेवास्या मनुष्य इति, एस तुमे सद्धि दिवस उल्लाघिती अच्छइ । अयमपरः कल्पः-हे खमण ! रक्खण-पोसणे मणुस्सो भवति, न कधाहिं किञ्चन, “अन्यो नाप्युदरे कृत्ये दण्डायासोऽपदिश्यते ।” [

10] तत् त्वमेवास्या रक्षणेपोषणं कुरु, मनुष्योऽसि, राउले च ते कड्डामो । अधवा भणेज्ज-हे साधु ! एसा अम्हच्चिया गिद्धा सत्ता तुमंसि अम्हे णो आढाति णो परिजाणाति, नैरकस्त्वमेनां रक्षणेन, पोषणस्त्वमेनां पोषणेन, मनुष्यस्त्वमस्याः ॥ १४ ॥ किञ्च-

२६०. समणं पि दट्ठदासीणं, तत्थ वि ताव एँगे कुप्पंति ।

अदु भोयणेहिं णत्थेहिं, इत्थीदोससंकिणो भवंति ॥ १५ ॥

15 २६०. समणं पि दट्ठदासीणं० वृत्तम् । कदाचिदसौ तस्मिन् रूपवति साधौ गृद्धा स्वरसौष्ठवोपेते वा गृद्धा तच्चित्ता तम्मणा अच्छेज्ज, अभिक्खण वा अभिक्खणं तम्मतेण दीसेज्ज, पडिचोदिज्जंती वा अच्छीयमाणी तथैवाऽऽह । समणं पि दट्ठ-दासीणं, तमपि तथैव तच्चित्तं तम्मणं स्वाध्याय-ध्यान-प्रत्युपेक्षणादिसंयमकरणोदासीणं तिष्ठन्तं दृष्ट्वा जानानाश्च ‘यथैवोऽस्याः निमित्तेण संयमकरणोदासीणो चिद्धति’ तत्थ वि ताव एँगे कुप्पंति, भणंति वा-किमेवं अँज लक्खसि ? । अन्यथा च पठ्यते “समणं पि दट्ठदासीणा” उदासीणा णाम येषामप्यसौ भार्या न भवति वान्धवी वा, अपि पदार्थादिषु, तां च 20 पोषितुम्, किमु यस्यासौ भार्या वान्धवी वा तामगणयंती ? । अथवा उदासीनमिति उदासीनमपि भावान् श्रमणं दृष्ट्वा स्त्रीसहगतं एके कुप्यन्ते, किमु सविकारप्रायम् ? इति । अदु भोयणेहिं णत्थेहिं, न्यस्तानि उपनीतानि उपेत्य नीतानीत्यर्थः, न गृहिणो, तस्स हत्थातो वा, सो य धण्णगसमणगो गिहिणिसेज्जवाही वा भिक्खाए आगतो, अथवा न्यस्तमिति तद्गतमनसं दट्ठं कूरो दत्तो न तावद् व्यञ्जनम्, स चाऽऽगतः, सा तत्रातिसम्भ्रमेणाऽऽतुरीभूता सद्योतकस्यान्यस्य वा दातव्यं तं न प्रयच्छति, अन्यस्मिन् वा दातव्ये कर्त्तव्ये वा अन्यत् प्रयच्छति करोति वा । निदर्शनं जघा-

25 कहिचि गामे पदोसे णट्ठे णट्ठेण तालिते मद्धे काइ वधू ससुरादीए परिवेसंती भोयणेसु दिण्णेसु कूरमानेति । ताए य तण्डुला इति कातूण राइआओ अवस्सायाओ । ततो णाए कूरो त्ति काउं ससुरस्स उक्किण्णाओ । सो य आणक्खेतुं तुसिणीओ महत्थिया संचिद्धति । पतिणा से आसादेतुं पिट्ठिता ॥

एवं तं पि साधुणिमित्तं समंतं दट्ठूण गृहिषु आत्मसु वाऽनाहतां तस्याः भोतकाद्या इत्थीदोससंकिणो भवंति, इत्थी-दोसो णाम व्यभिचारिणी ॥ १५ ॥ स्याद्-एवंविधाः अपि दोषाः कस्यचिद् दृष्टा अभूवन् भवन्ति वा ?, ओमित्युच्यते-

२६१. कुव्वंति संथवं ताहिं, पम्भट्ठा समाधिजोगेहिं ।

तम्हा संमणा ! तु जघाहि, आतहिओ सण्णिसेज्जाओ ॥ १६ ॥

30

१ णातिणं व सुहिणं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ होही ख १ ॥ ३ उभ्रामत्वियं चूसप्र० ॥ ४ कुत्तितो नर नरक इत्यर्थ ॥ ५ समणं दट्ठुणदासीणं खं १ पु २ वृषा० । समणं पि दट्ठदासीणा चूपा० ॥ ६ एँगे पकुं पु १ ॥ ७ अदुवा भो° ख २ । अहवा भो° खं १ । अह भो° पु १ पु २ । “अथवा” इति वृत्तौ ॥ ८ होंति खं १ ख २ । हुंति पु १ पु २ ॥ ९ उज्ज चूसप्र० ॥ १० समणा ण समंति आतहिताए सण्णि° ख १ ख २ वृ० वी० । समणा ण समंति आयहिताय सण्णि° पु १ पु २ । समणा ! उ जहाहि आअहिताओ सण्णि° वृषा० । समणा ण समंति आतहिओ सण्णि° चूपा० । समंति स्थाने समंति इत्यपि चूपा० ॥

२६१. कुञ्चन्ति संथवं ताहिं० वृत्तम् । संथवो णाम गमणा-SSगमण-दाण-सम्प्रयोग-प्रेक्षणादिपरिचयः । ताभिरिति ताभिः स्त्रीभिः । पवभट्टा णाम णाण-दंसण-चरित्तजोगेहि । जतो एते दोसा तम्हा समणा ! तु जधाहि, तस्मादिति तस्मात् कारणात् श्रमण ! इत्यामन्नणम्, अथवा श्रमणस्त्वम्, किं तवैवंविधैर्व्यापारैः ? एते गार्हस्थानामेव युज्यन्ते, तुर्विशेषणे, जहाहि । पठ्यते च—“तम्हा समणा ण समिन्ति आतहिओ” न इति प्रतिपेधे, समिति समन्तात्, न समग्रमित्यर्थः, अधवा ण समेन्ति ण समुपागच्छन्ति, आत्मने हितं आत्महितम्, आत्मनि वा हितं आत्महितम्, तासिं पि अविरतियाणं तं ५ हितं इह परलोगे य । सण्णिसेज्जा णाम गिहिसेज्जा सथव-सकथाओ य ॥ १६ ॥
स्यात्-प्रव्रज्यामुपेत्यापि एवं कुर्यात् ? ओमित्युच्यते—

२६२. वहवे गिहाणि अवहट्टु, मिस्सीभावपण्हया ।

धुवमग्गमेव भासिंसु, वायावीरियं कुसीलाणं ॥ १७ ॥

२६२. वहवे गिहाणि अवहट्टु० वृत्तम् । प्रभूताः अपहृत्यापहृत्य उत्सृज्येत्यर्थः । द्व्वलिगेण अच्छमाणा वि मिस्सी- 10 भावपण्हया, मिश्रीभावो नाम द्रव्यलिङ्गमिति, न तु भावः, अधवा पव्वज्जा गिहवासो वि, पण्हता णाम गौरिव प्रस्रुता, एवमेपां कर्मभयाद्वा मिश्रीभावः । प्रियतत्वे कतरः पक्षः ? विसय-सायासोक्खपडिवंधेणं भणति लिंगच्छत्तणसेव वधाणं चिरपम्होमिन्ता वि (?) कंखामोहणिज्जकम्मदोसेण कयाइ अवेसत्त[मीआ]उअं वंधेज्जा इति । अण्णे पुण अट्टुहट्टवसट्टा अस-माधिगता त एवं पडित्तणेण धुवमग्गमेव भासिंसु, धुवमग्गो णाम संजमो विरागमग्गो वा, तं जधा-वहुमोहा वि णं पुव्वि विहरित्ता अह पच्छा सवुडे कालं करेज्जा आराधए भवति, तं तेसिं वायावीरियमेव केवलं ढक्करिपुत्ताणं, न तु करणवीरियं । 15 उक्तं हि—“जो जत्थ होति भग्गो ओवासं०” [गाथा । वायावीरियं णाम जो भणति ण य करेति भिलङ्गशकुनवत् ॥ १७ ॥ अथवेवं वायावीरिय—

२६३. सुद्धं रवति परिसाए, अध रहस्सम्मि दुक्कडं करेति ।

जाणंति य णं तंधावेता, माइल्ले महासढेयं ति ॥ १८ ॥

२६३. सुद्धं रवति परिसाए० वृत्तम् । सुद्धमिति वेरग, अथवा शुद्धमिति शुद्धमात्मानम्, ततः पूजा-सत्कारहेतोः 20 परिपदि रौति भापत इत्यर्थः । अध रहस्सम्मि दुक्कडं करेति त्ति, एवमुत्त्वा रहस्सम्मि दुक्कडं करेइ त्ति । दुक्कडं णाम पावं, अथवा दुक्ख तद् लिङ्गस्थैः क्रियत इति दुक्कडं । किञ्च-जाणंति य णं तंधावेता, स हि जाणीते—न मां कश्चित् जानाति, अथ चैनं तथावेदा जाणंति । तथा वेदयन्तीति तथावेदाः, कामतन्त्रविद् इत्यर्थः, ते हि कामयमानं आकार-विकारैर्जानन्ति । उक्तं हि—

अकामिनां कामविपाण्डुराणि, तनूनि गात्राणि च कामुकानाम् । [

]

25

नख-दशनच्छेदनैर्वा सूच्यन्ते यथैतेऽकृत्यकारिणः । यथा अन्यो उच्चारानुत्सृजन् दृश्यमानोऽपि परैर्मन्यते ‘न मां कश्चित् पश्यति’ एवमसावपि राग-द्वेषान्धो जानीते ‘न मां कश्चित् पश्यति’ ज्ञायते च परित्रजन् नजलभृतवत् । अथवा यो यथावस्थितो भावतः तं तथावेदाः प्रत्यक्षज्ञानिनः, ते हि आवीकम्मं रहोकम्मं सव्वं जाणंति । ये पुनस्ते तद्विद्यास्ते ब्रुवते—अहो ! इमो माइल्लो महासढो जो णाम इच्छति अम्हे वि पत्तियावेतु ।

ण वि लोणं लोणिज्जति ण य तोप्पिज्जइ घयं व तेहं वा । किह सक्का वंचेतुं अत्ता अणुहूयकल्लाणो ? ॥ १ ॥

30

[

] ॥ १८ ॥

१ °भावं पत्थुया वृ० । °भावं पणता वी० । °भावं पणता एगे । धुव° पु १ । °भावं पत्थुया एगे । धुव° ख १ ख २ पु २ ॥ २ °मेव पवदंति ख १ पु १ । °मेव पवयंती ख २ पु २ ॥ ३ कुणति ख १ पु १ पु २ ॥ ४ तहावेदा ख १ पु १ । तहावेया ख २ पु २ । “तथाविद्” वृत्तौ ॥ ५ मातिहे पु १ । मायिहे पु २ ॥

२६४. सयदुक्कडं अवदते, आउट्टो वि पकत्थयति बाले ।

वेदाणुवीयी मा कासि, चोइजंतो गिलाति से भुज्जो ॥ १९ ॥

२६४. सयदुक्कडं अवदते० वृत्तम् । एवं तावदसौ स्वयं दुक्कडकारिणं आत्मानं न वदति—यथाऽहं दुक्कडकारीति । जो वि य गूढायार प्रवचनवात्सल्यात् तद्धितमिच्छन् वा चोदयति तत्थ वि णिण्हवति । आकुट्टो नाम चोदितः आघ्रातः ५ अभिशप्तो वा “कत्थ श्लाघायाम्” भृशं कत्थयति श्लाघत्यात्मानमित्यर्थः, अहं नाम अमुगकुलप्पसूतो अमुगो वा होतओ एवं करेस्सामि ?, येन मया कनकलता इव वातेरिता मदनवशविकम्पमाना भार्या परित्यक्ता सोऽहं पुनरेवं करिष्यामि ? । यदि सम्भान्यपापोऽहमपापेनापि किं मया ? । निर्विषस्यापि सर्पस्य भृशमुद्विजते जनः ॥ १ ॥

[]

अथापि त्रयाद्वा—को ब्रवीति यथाऽऽहमेवङ्कारी ? इति, स भावेन च ह्येवङ्कारी । उक्तं हि—“स्वेनानुमानेन परं 10 मनुष्याः०” राज्ञे व णं कड्ढावेमि । वेदाणुवीयी मा कासि, वेदः प्रवेदः तस्य अनुवीचिः अनुलोमगमनं मैथुनगमनमित्यर्थः, तस्यानुलोमं मा कार्पीः प्रतिलोमं कुरु । एवं चोदितो माणुकढताए सम्मचिट्टो विव [गिलाति] किलामिज्जति, “ग्लै हर्षक्षये” दैन्यमायातीत्यर्थः, किमेव मामेवं चोदयति ? इत्यर्थः ॥ १९ ॥

२६५. उसिता वि इत्थिपोसेहिं, पुरिसा इत्थिवेदखेदण्णा ।

पण्णासमण्णिता एंगे, णारीण वसं उवणमंति ॥ २० ॥

२६५. उसिता वि इत्थिपोसेहिं० वृत्तम् । उसिता नाम वसिता । पोषयन्तीति पोषाः भगं स्त्रियो वा । पुष्णन्तीति पोषकाः भुक्तभोगिनः । इत्थिवेदो हि कुंफुमअगिसमाणो अविच्छिन्नः ।

नास्तिरूप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः । नान्तकृत् सर्वभूतानां न पुंसां वामलोचनाः ॥ १ ॥

[]

स्त्रियो वा येन वेद्यन्ते स स्त्रीवेदो भवति । वैशिकतत्रेऽप्युक्तम्—

20 एता हसन्ति च रुदन्ति च अर्थहेतोः, विश्वासयन्ति च नरं न च विश्वसन्ति ।

[तस्मान्नरेण कुल-शीलसमन्वितेन, नार्यः श्मशानघटिका इव वर्जनीयाः ॥ १ ॥

समुद्रवीचीव चलस्वभावाः, सन्ध्याभ्ररेखेव मुहूर्त्तरागाः ।]

स्त्रियः कृतार्थाः पुरुषं निरर्थकं, निष्पीडितालक्तकवत् त्यजन्ति ॥ २ ॥ []

तथा—

25 अण्णं भणंति पुरतो अण्णं पासे णिवज्जमाणीओ । अण्णं च तासि हिअए जं च खमे तं करेंति महिलाओ ॥ १ ॥

[]

प्रज्ञया समन्विताः लोक-लोकोत्तरशास्त्रविदः उत्पत्त्यादिवुद्वियुक्ताः एके न सर्वे णारीण वसं उवणमंति । दृष्टान्तो वैशिकपाठकः—

एगो किल जुआणो वेसियअहिज्जणणिमित्तं गिहातो णिग्गतो । पाडलिपुत्तं गच्छंतो अन्तरा एगम्मि गामे एगाए 30 इत्थीए भण्णति—सुकुमालसरीरो तुमं कत्थ वच्चसि ? । तेण भण्णति—वेसियसत्थसिक्खगो वच्चामि । ताए भण्णइ—अधिज्जितुं [मम] मज्जेण एज्जाधि । सो तं अधिज्जितुं तीए समीवमागतो । सा य संभमेण उट्ठिता, तत्प्रयोजनार्थीनि चाकाराणि दर्श-

१ °डं च अवयंति आइट्टो वि ख १ । °डं च अवयंते आइट्टे वा पु १ । °डं च न वदंते आयट्टो वि खं २ । °डं च न वयइ आइट्टे वि पु २ ॥ २ उसियावेइ इ° खं २ ॥ ३ °पोसेसु पु° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ खेतण्णा ख १ पु १ ॥ ५ वेगे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ उवकसंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

यति, अचमंगुव्वलण-ण्हाणाणि उच्चरगे कातुं जहिद्वपाण-भोयणं भुंजावेन्ती ते आगारे करेति । तेण 'मं इच्छति' त्ति काउं हत्थे गहिता । तीए धाहाकतो । जणो पुच्छितो गताउलो । गलंतिओ उदगं तस्सुवरिं पक्खिविऊण भणति-एसऽगगले लग्गएणं मेणं ण मतो । पच्छा जणे गते भणति-किं ते अधीतं ? को इत्थीणं भावं जाणितुं समत्थो ?-त्ति विसज्जितो गतो ॥ २० ॥

२६६. अदु हत्थ-पादच्छेज्जाइं, अदुवा वद्धमंसं उक्कंते ।

अदु तेयसाऽभितवणाइं, तच्छेतुं खारसिंचणाइं च ॥ २१ ॥

5

२६६. अदु हत्थ-पादच्छेज्जाइं० वृत्तम् । अथ इति आनन्तर्ये । परदारप्रसक्ता हि नरा नार्यश्चापि हस्त-[पाद]-च्छे-
दम् । अदुवा वद्धमंसं ति पृष्ठीवद्भाणि उत्कृत्यन्ते, मासानि चोत्कृत्य काकिणीमांसानि खाविज्जति । अदु तेयसाभितवणाइं,
तेयसाभितवणं ति तेजः-अग्निः तेनाभितप्यन्ते । तच्छेतुं वासीए सत्थएण वा खारेण ओसिच्चति कलकलेण वा ॥ २१ ॥

२६७. अदु कण्णच्छेज्जं णासं वा, कंठकिज्जणं तित्तिक्खंति ।

इति एत्थ पावसंतत्ता, ण य वेति पुणो ण करिस्सामो ॥ २२ ॥

10

२६७. अदु कण्णच्छेज्जं० वृत्तम् । कण्णा छिज्जति, णासाउ छिज्जंति, कंठे किज्जंति त्ति गलच्छेदः, तित्तिक्खंति पुरुषो
वा ता वा स्त्रियः सहन्त इत्यर्थः । एवं विलंविज्जंता वि इति एत्थ पावसंतत्ता अस्मिन् पापे सतप्ताः, पापं मैथुनं परदारं
वा । ण य वेति पुणो ण करिस्सामो, का तर्हि भावना ? अपि मरणमभ्युपगच्छन्ति, न च ततः पापाद् विनिवर्तन्ते ।

अपरः कल्पः-यदाऽसौ स्त्री केनचिदुक्ता भवति 'त्वमेवं अकार्पीः' इति । पश्चादसौ ब्रवीति-"अदु हत्थ-पादच्छेज्जाइं"
[वृत्त २६६] इमेते पादे छिंदाहि, जीवितस्यापि, मा च मेतं वयणं ब्रूहि, पृष्ठीवद्भाणि व मे उक्कंताहि, कागणिमंसाणि व 15
मे खावेहि, मा या मे असच्चभावं भणाहि, "अदु तेयसाऽभितवणाइं" [वृत्तं २६६] कवग्गिणा व मे ढहाहि उम्मुएण वा
मे ढंमेहि, कुंमिपाएण मे पयाहि, तच्छेज्जण वा मे गाताइं खारेण सिंचाहि, कण्णं णासं कंठं वा मे छिंदाहि, मा एतं वितियं
भणाहि, एत्तो वि मे विच्चंगणाओ वेदणातो वा खलियतरं अच्चाइक्खणं ।

द्वितीयो विकल्पः-अभिज्ञप्ता वाऽसौ ब्रूयात्-हस्तौ वा मे पागौ वा मे छिंदाहि, पृष्ठीवद्भाणि वा मे उत्कृत्य काकिणि-
मांसाणि वा मे खावय वा, अदु तेयसाऽभितवणाइं तेयसा वा मां वृणैरावेष्टय अभितावय, शस्त्रेणान्यतरेण वा मे गात्राणि 20
तक्षित्वा खारेण सिञ्च, अदु कण्णच्छेज्जं कण्णौष्ठौ वा नासां वा छिन्द, कंठ वा छिन्द ।

इति एत्थ पावसंतत्ता, पापं तदेव परदारगमनं तत्राऽऽसक्ताः । स्त्रियः ण य वेति पुणो न काहं ति, अतीव हि
ममासौ मनोऽनुकूलः, तस्य वाऽहं, नाहं तेण विना क्षणमात्रमपि जीवितुमुत्सहे, तं पुण मे वसयसि, ज जाणासि तं करेहि ॥ २२ ॥

एवमेव पुरुषा अपि कामसंतप्ताः निवार्यमाणा ब्रुवते-

२६८. सुतमेवमेतमेगेसिं, इत्थीवेदे वि हु सुयक्खायं ।

25

एवं पि ता वदित्ताणं, अंध पुण कम्ममुणा अवकरेंति ॥ २३ ॥

२६८. सुतमेवमेतमेगेसिं० वृत्तम् । श्रूयते स्म श्रुतम् । श्रुतमिति विज्ञानं लोकश्रुतिष्वपि तत् श्रूयते, यथा-स्त्रिय-
अलखभावा दुप्परिचया अदीर्घाप(र्वप्रे)क्षिण्यो लहुसिकाः गर्विताः, एवं लोके आख्यायिकासु आख्यानकेषु च श्रूयते ।
इत्थिवेदो नाम वैशिकम् तत्राप्युपदिष्टम्-"दुर्विज्ञेयो हि भावः प्रमदानाम्" [] इति ।

१ मणस्स ण गतो वा० मो० ॥ २ अवि हत्थ-पादच्छेदाए, अदु वा वद्धमंस उ० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥
३ अवि ते० ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ तच्छिज्ज खा० ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ अह पु १ ॥ ६ कण्णणासियाछेज्जं, कंठ-
च्छेदणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । ख २ णासिया स्थाने णास इति वर्तते ॥ ७ काहिं(हं) ति ख १ ख २ पु १ पु २ चूपा० ॥
८ सुतमेतमेवमे० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ इत्थीवेदम्मि य सु० पु १ ॥ १० अदु वा क० ख १ ख २ पु २ वृ० दी० ।
अहवा क० पु १ ॥

दुर्ग्राहं हृदयं यथैव वदनं यद् दर्पणान्तर्गतं, भावः पर्वतमार्गदुर्गविपमः स्त्रीणां न विज्ञायते ।

चित्तं पुष्करपत्रतोयचपलं नैकत्र सन्तिष्ठते, नार्यो नाम विपाङ्कुरैर्व लता दोषैः समं वर्द्धिताः ॥ १ ॥

[]

अपि च—

5 सुट्ठु वि जितासु सुट्ठु वि पियासु सुट्ठु वि य लद्धपसरासु । अढईसु य महिलासु य वीसंभो भे ण कायव्वो ॥ १ ॥

हम्बुवउ अंगुलि ता पुरिसो सव्वम्मि जीवलोअम्मि । कामेंतएण लोए जेण ण पत्तं तु वेमणसं ॥ २ ॥

अह एताण पगतिया सव्वस्स करेंति वेमणस्साइं । तस्स ण करेज्ज मंतुअं जस्स अलं चेय कामतंतएण ॥ ३ ॥

[]

10 एवं पि ता वदिताणं, यदा तु प्रस्थिता निवारिया भवति—मैवं कार्पीः, तदा ‘न भूयः करिष्यामि’ इति एवं पि ता वदिताणं अथ पुण कम्मुणा अवकरेंति, अपकृतं नाम यद् यथोक्तं यथा प्रतिपन्नं वा न कुर्वन्ति ॥ २३ ॥

तासां हि अयमेव स्वभावः—

२६९. अण्णं मणेण चिंतेंति, अण्णं वायाइ कम्मुणा अण्णं ।

तम्हा णो सदहेतव्वं, बहुमायाओ इत्थिओ णच्चा ॥ २४ ॥

२६९. अण्णं मणेण चिंतेंति० वृत्तम् । कथम् ? क्षणरौगत्वात् । तद्यथा—

15 आचार्या मर्कटा वालाः स्त्रियो राजकुलानि च । मूर्खा भण्डाश्च नीचाश्च विज्ञेयाः क्षिप्रराणिः ॥ १ ॥

[]

यतश्चैवं तम्हा णो सदहेतव्वं, यदि नाम हाव-भावादीनाकारान् कुर्यात्, वायाए वा पत्तियावेज्ज, एवमादि तासां विज्ञाप्यं न श्रद्धेयम् ।

20 दत्तो वैशिकः किल एकया गणिकया तैस्तैः प्रकारैर्निमन्त्रीयमाणोऽपि नेष्टवान् तदाऽसावुक्तवती—त्वत्कृतेऽग्निं प्रविशा-मीति । तदाऽसौ यद् यत् तयोच्यते तत्र तत्रोत्तरमाह ‘एतदप्यस्ति वैशिके’ । तदाऽसौ पूर्वसुरुङ्गामुखे काष्ठसमूहं कृत्वा तं प्रज्वाल्य तत्रानुप्रवेश्य सुरुङ्गया स्वगृहभागता । दत्तकोऽपि च—एतदप्यस्ति वैशिके । एवं विलपन्नपि धूर्तैर्वाक्चित्तिकैश्चितकायां प्रक्षिप्तः । एवं तम्हा तु णो सदहेतव्वं ॥ २४ ॥

२७०. जुवती समणं वूया, चित्तवत्था-ऽलंकारविभूसिया ।

विरता चरिस्स हं ल्हं, धम्ममाइक्ख णे भयंतारो ! ॥ २५ ॥

25 २७०. जुवती समणं वूया० वृत्तम् । चित्राणि अन्यतरवर्णोज्ज्वलानि अनेकवर्णानि वा । सा हि वस्त्राद्यलङ्कारविभूषिता श्रमणसमीपमागत्य विरता चरिस्स हं ल्हं, णिव्विण्णाऽहं समणा । घरवासेणं, भर्त्ता मेऽन्यप्रशक्तः, तस्य चाहमनिष्टा, स च ममेति, तेन विरता भूत्वा चरिष्याम्यहं ल्हं । ल्हो नाम संयमः । तं धम्मं तावदाचक्ष्वेति । भयात् त्रायतीति भयत्रारः । एवं सम्भाषणा शीति-विश्रम्भावुत्पादयति ॥ २५ ॥

२७१. अदु साविया पवादेण, अधगं साधम्मिणी य तुव्वं ति ।

30 जतुकुंभे जधा उंवज्जोति, संवासेणं विदू वि सीदेज्जा ॥ २६ ॥

१ वाया अण्णं च कं ख २ ॥ २ तम्हा ण सदहे भिक्खू, बहुं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ °रागित्वा° पु० स० ॥ ४ वूया उ चित्तऽलंकार-वत्थगाणि परिहेत्ता ख २ पु २ । वूया य चित्तलवत्थाणि परिहेत्ता ख १ पु १ ॥ ५ हं मोणं धं ख १ पु २ वृ० ॥ ६ हं रुक्खं धं पु १ ॥ ६ मे पु १ ॥ ७ भवंतारो ख १ ॥ ८ अहं साधम्मिणी य समणाणं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ वुवज्जोति ख १ ॥ १० °से विदू ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

२७१. अदु साविआ पवादेण० वृत्तम् । श्राविकासु विश्रम्भ उत्पद्यते, नीपिधिकयाऽनुप्रविश्य वन्दित्वा विश्रामणा-
लक्षणेन सम्बाधनादि कूयवारकवत् । काइ तु लिंगिथिगा सिद्धपुत्ती वा भणति—अधं साधम्मिणी तुभं ति, स एवमासन्न-
वर्तिनीभिः श्लिष्यते । दृष्टान्तो यतुकुम्भः, जतुमयः कुम्भः यतुकुम्भः जतुलिप्तो वा, ज्योतिपः समीपे उपज्योति, गलतीति
वाक्यशेषः । एवं संवासेण विदुरापि सीदति, किं पुनरविद्वान् ? इति । उक्तं हि—

उज्झानं तच्च विज्ञानं स तपः स च निश्चयः । सर्वमेकपदे नष्टं सर्वथा किमपि स्त्रियः ॥ १ ॥

[] ॥ २६ ॥

एवं तावदासन्नाभ्यः प्रातिवेर्गिकस्त्रीभ्यो दोषः । एकतस्तु संवासे शीघ्रमेव विनाशः । जधा—

२७२. जतुकुंभे जोतिमुवगूढे, आसुऽभितत्ते णासमुवजाति ।

एवित्थिगासु अणगारा, संवासेणाऽऽसु विणस्सन्ति ॥ २७ ॥

२७२. [जतुकुंभे जोतिमुवगूढे० वृत्तम् ।] जतुकुंभे जोतिं उपगूढः अग्नावाहितः अग्निमध्यमितो वा समन्ततो 10
भस्त्रिभिः प्रज्वलितेन आशु अभितप्तो नाशमुपयाति, एवित्थिगासु अणगारा आत्म-परोभयदोषैः आशु चारित्रतो
विनश्यन्ति ॥ २७ ॥ किञ्च—

२७३. कुव्वन्ति पावकम्मं, पुट्ठा वेगेर्वमाहंसु ।

णाहं करेमि पावं ति, अंकेसाइणी ममेस त्ति ॥ २८ ॥

२७३. कुव्वन्ति पावकम्मं० वृत्तम् । पापमिति मैथुनं परदारं वा । [पुट्ठा] एगपुरिसेण सघसमितीय वा आहंसु- 15
रिति आख्यान्ति—णाहं करेमि पावं ति, एषा हि मम दुहिता भगिनी नत्ता वा । अङ्के शेत इति अङ्कशायिनी, पूर्वाभ्या-
सादेवैषा मम अङ्के जेते निवार्यमाणा पर्यङ्के वा ॥ २८ ॥

२७४. बालस्स मंदयं वितियं, जं च कडं अवजाणती भुज्जो ।

दुगुणं करेति से पावं, पूयणकामए विसण्णेसी ॥ २९ ॥

२७४. बालस्स मंदयं वितियं० वृत्तम् । द्वाभ्यामाकलितो बालो । मंदो दन्वे य भावे य, दन्वे शरीरेण उपचया- 20
ऽपचये, भावमन्दो मन्दबुद्धी अल्पबुद्धिरित्यर्थः । मन्दता नाम अवलतैव । कोऽर्थः ? तस्य बालस्य वितिया बालता यदसौ
कृत्वाऽवजानाति नाहमेवकारीति, ण वा एवं जाणामि । दुगुणं करेति से पावं, मेधुणं पावं, वितियं पुणो पूया-सकारणिमित्तं,
अवि य अवलवति सकारणिमित्त मा मे परो परिभविस्सति । विसण्णो असजमो तमेसति विसण्णेसी ॥ २९ ॥

२७५. संलोकणिज्जमणगारं, आतगतं णिमंतणेणाऽऽहंसु ।

वत्थं व ताति ! पातं वा, अण्णं पाणगं पडिग्गाहे ॥ ३० ॥

25

२७५. संलोकणिज्जमणगारं० वृत्तम् । संलोकणिज्जो णाम द्रष्टव्यो दर्शनीयो वा । तत्थ काइ मुच्छिता आतगतं
णाम अप्पाणणं णिमंतंति, अथवा आत्मगतः तस्या अनुभो भावः 'संवंधामि ताव णं, ततो काहिति वयणं' ।
आहंसुरिति आहुः । वत्थं व ताति ! पातं वा, त्रायतीति त्राती । अण्णं वा पाणं वा यच्चान्यदिच्छसि तत्तदहं सदैव
दास्यामीति, एवं संवद्धो ण तरति उव्वरितुं ॥ ३० ॥ भगवन् भवति (भगवान् भणति)—

१ 'वेश्मक' वा० मो० ॥ २ 'तिमव' ख २ । 'तिसुव' ख १ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ 'मुवयाति । एवित्थियाहिं अण'
खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ 'सेण णासमुवयंति ख २ वृ० दी० । 'सेण णासमुवेति खं १ पु १ पु २ ॥ ५ पावगं कम्मं
ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ६ वेगे एव' ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ पावगं अंके पु १ ॥ ८ 'तणाऽऽहंसु ख १ ख २ पु १ पु २ ॥
९ ताय ! ख २ ॥ १० अण्ण-पाणयं ख १ पु २ ॥ ११ आगतागतं चूसप्र० । "आत्मगतं आत्मज्ञम्" इति वृत्तौ व्याख्या ॥

२७६. णीयारमेव वुज्जेज्ज, णो इच्छेज्ज अगारं गंतुं ।

‘संवद्धो विसयदामेहिं, मोहमावज्जति पुणो मंदे ॥ ३१ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ इत्थिपरिण्णाए पढमो उद्देसओ समत्तो ॥ ४-१ ॥

२७६. णीयारमेव पुच्छेज्ज (वुज्जेज्ज)० वृत्तम् । निकरणं निकीर्यते वा निकिरः, यदुक्तं भवति निकीर्यते गोरिव
 ५ चारी, जधा वा सूकरस्स धण्णकुंडगं कूडादि णिगिरिज्जति पुट्ठो य वहिज्जति, गलो वा मत्स्यस्य यथा क्रियते, एवमसावपि
 मनुष्यशूकरकः वस्त्रादिनिकिरणेन णिमंतिज्जति, पच्छा संयमजीवियाओ ववरोइज्जति, वक्ष्यमाणमपि च नानाविधानि अकृ-
 त्यानि कारयन्ति । यतश्चैवं तेण संसारवध ससारपास च भावनिकारमेतद् बुद्धा दूरतोऽपि तद् ग्रामं णगरं वा जत्थ णिमं-
 तिज्जति तं परिहरतो णो इच्छेज्ज अगारं गंतुं इति अगारत्वम् । अथवा “अगारमावत्तं” अगारमेव आवर्त्तः अगारमावर्त्तः,
 कारणे कार्यवदुपचारात् संसारावर्त्तः । यः पुनरत्र सम्बध्यते संवद्धो विसयदामेहिं, महिस-सूयरादीणं वध्रादीनि दामकानि,
 १० नरसूकराण तु विसयदामगाणि । दाम्यन्ते एभिरिति दामकानि बन्धनानीत्यर्थः, तेः वद्धः मोहमावज्जति पुणो मंदे, मोहः
 संसारस्तमेवाऽऽगच्छतीति । अथवाऽनुकम्पया मन्दः, स वराको मन्दो विषयपराजितः प्राप्यापि प्रव्रज्यां पुनरपि मोहमाग-
 च्छतीति ॥ ३१ ॥

[॥ इत्थीपरिणज्जयणे पढमुद्देसओ सम्मत्तो ॥ ४-१ ॥]

[इत्थीपरिणज्जयणे विद्दो उद्देसओ]

१५ स एवाधिकारोऽनुवर्त्तते । प्रथमोद्देशकोत्तराकारैराकृष्टा इहैव स्वलितधर्माणो णाणाविधाइं खलीकरणाइं पाविज्जंति,
 वक्ष्यमाणमपि “सुहिरीमणा वि ते संता” [गा० २९३] । सम्बन्धो हि द्विविधः, तद्यथा—अनन्तरसूत्रसम्बन्धः परम्परसूत्रस-
 म्बन्धश्च । [तत्रानन्तरसूत्रसम्बन्धः] “णीयारमन्तं वुज्जेज्जा” बुद्धा ओयाभूतो भवेज्जासि त्ति, ओजो विपमः, यदा वद्धस्तु
 “भोगकामी पुणो विरजेज्ज” [सूत्र २७७] । परम्परसूत्रसम्बन्धस्तु “संलोकणिज्जमणगारं” [सूत्र २७५] कदाचिन्नि-
 मन्नयति तत्र य ओजः स सदा न रजेज्ज, अनोज इतरस्तु कदाचिद् रजेज्ज । द्रव्य-भावसम्बद्धस्य तु इहैव वाहन-ताडनादयो
 २० विलम्बनाप्रकारा भवन्ति, तादृशस्य वा बन्धनादयो दोषाः, कर्मबन्धाच्च नरकादिविपाकः । एवं विपाकं मत्वा—

२७७. ओए सदा ण रजेज्ज, भोगकामी पुणो वि-रजेज्जा ।

भोगे समणाण सुणेधा, एगे किल जधा भुंजंते ॥ १ ॥

२७७. ओए सदा ण रजेज्ज० वृत्तम् । द्रव्यौजो हि असहायत्वात् परमाणुः । भावोजो राग-दोसरहितो । स एव-
 मोजः पूर्वापरस्तत्त्वं जधाय ण तेसु अण्णत्थ वा पुणो रजेज्ज । भोगकामी पुणो वि रजेज्ज गिज्जेज्जा, अथवा यद्यपि
 २५ भोगकामी स्यात् तथापि पुणो विरजेज्ज, मा भूद् अत्यन्तरागवान् स्यात् । ते य समभोगे समणाण सुणेधा भोगान् किलै-
 पाम्, ते निश्चयेन गृहिणामपि भोगा विलम्बना, किमु लिङ्गिनाम्^१, ते य सुणेध । एगे किल जधा भुंजंते, एगे न सव्वे,
 केइ आज्झायरियसायासोक्खपडिवधेणं लिंगगच्छत्तण करेति, ण तु मोहदोसेणं ॥ १ ॥

२७८. अध तं तु भेदमावण्णं, मुच्छियं भिक्खुं कामेसु अतिअटं ।

पलिभिंदियाण तो पच्छा, पादुद्धु मुद्धि पहणाति ॥ २ ॥

१ णीयारमेव ख १ ख २ पु १ पु २ । णीयारमन्तं चूपा० ॥ २ इच्छे अगारमागंतुं ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ३ अगारमावत्तं
 चूपा० वृपा० ॥ ४ वद्धे य विसयपासेहिं ख १ ख २ पु २ वृ० दी० । वद्धे य विसयदामेहिं पु १ ॥ ५ मागच्छती पुणो ख १ पु २
 वृ० ॥ ६ सुणेह, जह भुंजंति भिक्खुणो एगे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । सुणेह स्थाने सुणेहा ख २ पु १ ॥ ७ कारियं
 पु० ॥ ८ काममत्तिवट्ठं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

२७८. अथ तं तु भेदमावणं० वृत्तम् । अथेत्यानन्तर्ये । तुः विशेषणे । भावभेदं चरित्रभेदमावणं, न तु जीवित-भेदं शरीरभेदं लिङ्गभेदं वा । मुच्छियं कामेसु दब्बभिक्षुं, कामेसु अतिअट्ठं कामेसु अतिगतं कामेसु वा अतिवत्तमाणं पलिभिदिद्याण पडिसारेऊण—‘मए तुज्ज अप्पा दिण्णो, सर्वस्वजनश्चावमानितः, न इमो लोगो जातो न परलोगो, तुमं पि णवरिं खीलगप्पातो मज्जायं जार्तिं वा न सारेति, अप्पयं ताव अप्पएण जाणाहि, कस्स णाम अण्णस्स मए मोत्तूण तुमे कज्जं कतं लुत्तसिरेण जल्लमडलितंगेण दुग्गंघेण पिडोलएण कक्षा-वक्षो-वस्तिस्थानयूकावसथेन ?’ । स एवं पडिभिण्णो तीसे चलणेसु पडति, तावे सा पंडंतं ‘मा मे अल्लियसु’ त्ति वामपादेणं मुद्दाणे पहणति । अणोयिघणो वि ताव तस्मिन् काले हन्यते, किं पुण ओयिघणो ? । उक्तं च—

व्याभिन्नकेसरवृहच्छिरसश्च सिंहाः, नागाश्च दानमदराजिकृशैः कपोलैः ।

मेधाविनश्च पुरुषाः समरे च शूराः, स्त्रीसन्निधौ कचन कापुरुषा भवन्ति ॥ १ ॥

[

] ॥ २ ॥

कयाइ सा अगारी भणेज्ज, पुव्वभज्जा व से अण्णा वा कायि—

२७९. जइ केसियाए मए भिक्खू !, णो विहरे सहणमिथीए ।

‘कैसे वि अहं लुचिस्सं, णऽण्णत्थ मए विचरेज्जासि ॥ ३ ॥

२७९. जइ केसियाए मए भिक्खू !० वृत्तम् । केशाः अस्याः सन्तीति केशिका । जइ मए केसइतीए हे भिक्खू ! णो विहरे सहणं ति सह मया, कोऽर्थः ? जइ मए सवालियाए लज्जसि ततो कैसे वि अहं लुचिस्सं, णऽण्णत्थ मए विचरेज्जासि त्ति मा पुणाइं मे छुड्डेऊण अण्णत्थ विहरेज्जासि त्ति ॥ ३ ॥

एवमसौ ताए संवद्धो तदनुरक्तः तीसे णिदेसे चिद्धति ततोऽसौ—

२८०. अथ णं से होति उवलद्धे, ततो णं देसेति तथारूवेहिं ।

अलाउच्छेदं पेहेहि, वग्गुफलाणि आहराहि त्ति ॥ ४ ॥

२८०. अथ णं से होति उवलद्धे० वृत्तम् । उवलद्धो नाम यथैपो मामनुरक्तो णिच्छुभंतो वि ण णस्सइ त्ति । ततो णं देसेति तथारूवेहिं, तथारूवाइं णाम जाइं लिगत्थाणुरुवाड, न तु कृप्यादिकर्माणि गृहस्थानुरुपाणि । ‘अलाउच्छेदं’ णाम पिप्पलगादि, जेण भिक्खाभायणस्स मुखं छिज्जति, जेण वा णिमोइज्जइ वाहिरा वा तया अवणिज्जति । वग्गुफलाणि त्ति वग्गू णाम वाचा तस्याः फलाणि वग्गुफलाणि, धर्मकथाफलानीत्यर्थः, तुमं दिवसं लोगस्स बोद्धेण गलएण धम्मं कहेसि, जेसि च कहेसि ते ण तरसि मग्गितूणं ?, अथवा जोइस्-कौटल-वागरणफलाणि वा ॥ ४ ॥

२८१. दारूणि अण्णपायाय, पज्जोतो वा भविस्सती रातो ।

पाताणि य मे रयावेहि, एहि य ता मे पट्ठिं उम्महे ॥ ५ ॥

२८१. दारूणि अण्णपायाय० वृत्तम् । दारूणाणि आणय, आनीय विक्रीणीहि अण्णपायाय पढमालिया वा उवक्खडिज्जिहित्ति, दोच्चगं वा परिताविज्जिहित्ति सीतलीभूतं, तेहि पज्जोतो वा भविस्सति रातो भृगुमुद्योतः, दीवतेहं पि णत्थि, तेहिं उज्जोते सुहं हत्थी(व्वी)हामो वियावेहामो वा । पाताणि य मे रयावेहि, काममयणिअल्लियाए इह पाताणि,

१ अनुपवृहण इत्यर्थः ॥ २ उपवृहण इत्यर्थः ॥ ३ ‘यामए’ ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ णं इत्थीए ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ केसाणि वि हं लुचिंसु, णऽण्णत्थ मए चरेज्जासि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ ६ तो पेसेति तहाभूतेहिं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० । स्थाने पेसेति ख १ ॥ ७ लाउं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ पेहाहिं ख २ ॥ ९ दारूणि सागपागाए ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० । दारूणि अण्णपागाए वृपा० ॥ १० उम्महे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ ११ आनीत्य चूसप्र० ॥ १२ पत्तो ताव भविं चूसप्र० ॥

तेतेण तुमं चेय आलत्तं आणेहि, अधवा पादाइं ति भायणाइं, लेवो घट्टगो, एवं कस्स अण्णेमि सेयं वाऽणत्तरंणेहिं ? , लिपा-
वेहि ठाणं । एहि य ता मे पडिं उम्महे, पुरिं कायं अहं सकेमि उव(म्)हेतुं पिट्ठं पुण ण तरामि ॥ ५ ॥

२८२. वत्थाणि य मे पडिलिहे, अण्ण-पाणं वा मे आहराहि ।

गंधं च रयोहरणं च, कासवगं च मे आणयाहि ॥ ६ ॥

५ २८२. वत्थाणि य मे पडिलिहे० वृत्तम् । इमाणि वत्थाणि पेच्छ सुत्तदरिदयं गयाणि, णग्गिया हं जाया । अहवा
किण्ण पत्तसि मइलीभूताणि तेण धोवेमि ? , रयगत्त वा णं णेहि । अहवा वत्थाणि मे पेहाहि त्ति जतो लभेज्ज । अहवा
एयाइं वत्थाइ वेट्टियाए पडिलिहेहि, मा से पुगारियाइं खजेज्ज । वेहारुवगवातएण वा भणेज्ज—मम वत्थाणि पडिलिहेहि,
अण्ण-पाणं वा मे आहराहि, णाहं सकेमि हिंढिउ । गंधं च रयोहरणं च, गंधाणि ताव कोट्टादीणि आहोहि (?आणेहि)
चुण्णाणि वा जेण गायाइं भुरुकुंडेत्ता । पठ्यते च—“गंधं व रयोहरणं वा” ग्रन्थ इति ग्रन्थः संघाडी रयहरणं सुन्दरं मे
१० आणेहि । कासवगं ण्हावियमाणयाहि, ण तरामि लोयं कारवेत्तए ॥ ६ ॥

२८३. अदु अंजणिं अलंकारं, कुक्कुहगं च मे पयच्छाहि ।

लोद्धं च लोद्धकुसुमं च, वेल्लुपलासीं च गुलियं च ॥ ७ ॥

१५ २८३. अदु अंजणिं अलंकारं० वृत्तम् । अंजणभाणियम्मि अ अंजियं आणेहि । अलंकारे हार-नृकेगावलद्धारं वा
सकेसियाण । कुक्कुहगो णाम तंववीणा । लोद्धं च लोद्धकुसुमं च, लोद्धं कपायणिमित्तं, लोद्धस्सेव कुसुमं, तं तु गंध-
१५ सजोए उवज्जति । वेल्लुपलासी णामं वेल्लुमयी सण्हिका कंविगा, सा दंतेहि य वामहत्थेण य चेत्तुणं दाहिणहत्थेण य वीणा
इव वाडज्जइ, पिच्छोला इत्यर्थः । [गुलिया णाम] एक्का ताव ओसहगुलिया अत्थगुलिया अगतगुलिया वा ॥ ७ ॥

२८४. कोट्ठं तगरं अगुरुं च, संपिट्ठं समं हिरिवेरेणं ।

तेल्लं मुहे भिलंगाए, वेल्लुफलाइं सण्णिधाणाए ॥ ८ ॥

२० २८४. कोट्ठं तगरं अगुरुं च० वृत्तम् । हिरिवेरं णाम उसीरं । सेसाणि कंठाणि । एतानि हि प्रत्येकशः गंधंगाणि
२० भवन्ति । समं हिरिवेरेणं ति संयोगश्च भवति । तेल्लं मुहे भिलंगाए मुहमक्खण्यं तेल्लं आणेहि । भिलिंगाय त्ति देसीभासाए
मक्खणमेव । वेल्लुफलाइं ति वेल्लुमयी सवलिका सकोसको पेलिया करण्डको वा सण्णिधाणाए त्ति तत्थ सण्णिवेत्तामो
किंचि पोत्तं वा कत्तं वा ॥ ८ ॥

२८५. णंदीचुण्णगाइं पाऽऽहराहि, छत्तगं जाणाहि उवाहणाउ वा ।

सत्थं च सूवच्छेदाए, आणीलं च वत्थयं रावेहि ॥ ९ ॥

२५ २८५. [णंदीचुण्णगाइं पाऽऽहराहि० वृत्तम् ।] णंदीचुण्णगं नाम जं “संजोइमं ओट्टमक्खणगं येन तेन वा
प्रकारेण भृशं आहराहि, अधवा चुण्णाइं वट्टमाणाइं । वरिसारत्ते वा गिन्हे वा छत्तगं जाणाहि उवाहणाउ वा, जाणाहि
त्ति आणेहि जतो जाणासि ततो त्ति, किं मए एतमवि जाणितव्वं जधा णत्थि ? त्ति । सत्थं च सूवच्छेदाए, सत्थं आसि-

१ पादेहिं इति चूसप्र० ॥ २ पडिलिहेहि, अण्णं पाणमाह० खं २ वृ० वी० । पडिलिहेहि, अण्णं पाणं च मे आह० ख १
पु १ पु २ ॥ ३ गंधं च वृषा० चूणा० ॥ ४ रतोहरणं ख २ ॥ ५ च समणुजाणाहि ख १ खं २ पु १ पु २ । च सम[ण]जु-
जाणाहि वृ० वी० ॥ ६ सुत्तदरिदय गयाणि जीर्णानीत्यर्थः ॥ ७ वैहारिकवादेन वैहारिकवातेन वा इत्यर्थः ॥ ८ कुक्कुयं वृ० वी० । कुक्कुयं
पु २ ॥ ९ वेणुपलासियं च ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० णामित्तंववीणा चूसप्र० । “कुक्कुयं खुहुणक ‘मे’ मम प्रयच्छ
येनाह मर्वाल्लङ्कारविभूषिता वीणाविनोदेन भवन्त विनोदयामि ।” इति वृत्तौ । “कुक्कुयं वर्धरेम्” इति विशेषणं । खुहुणओ प्राणसिरा इत्यर्थः ॥
११ अगुरुं ख १ खं २ पु १ ॥ १२ समं उसीरेण ख २ वृ० वी० । सहउसीरेण ख १ पु १ पु २ ॥ १३ मुहं भिलिंगाय खं १ पु १
वृ० वी० । मुहं भिलिंगाय पु २ । मुहं भिलिंगाय ख २ ॥ १४ वेणुपडाइ ख १ ॥ १५ भणं(ण्णं)ति पु० स० ॥ १६ छत्तोवाहणं
च जाणाहि । सत्थं ख १ खं २ वृ० वी० ॥ १७ वत्थयं रयावेहि ख २ । वत्थं रयावेहि ख १ पु १ पु २ ॥ १८ संजमोइमं
उउट्टमं चूसप्र० । “नदीचुण्णगाइं” ति द्रव्यसयोगनिष्पादितोष्ट्रप्रक्षणचूर्णोऽभिधीयते” इति वृत्तिकृतः ॥

यगादि, सूवं णाम पत्रगाकम्, जेण तं छिज्जति । आनीलो नाम गुलिया सावलिया, एतेण साडिगा सुत्तं कंचुगं वा रावेहि णीलीरागे वा इमं वत्थं छुहाहि । अधवा सा सयमेव कुसुंभगादिरागेण जाणति वत्थाणि रावेतुं तेण अप्पणो वा कजे वत्थरागं सग्गति, जेसिं वा रइस्सति मोह्णेण ॥ ९ ॥

२८६. सुफणितं सूवपाताए, आमलग्गो दगाहरणिं च ।

तिलकरणिं अंजणिसलागं, धिसु मे विधूवणं जाणाहि ॥ १० ॥

२८६. सुफणितं सूवपाताए० वृत्तम् । फणितं णाम पक्क रद्धं वा, सुखं फणिज्जति जत्थ सा भवति सुफणी, लाडाणं जहिं कट्टुत्ति तं सुफणिं त्ति बुच्चति, सुफणी वराडओ पत्तुल्लओ थाली पिहुडगो वा । तत्थ अप्पेण वि इंधणेणं सुहं सीतैकुसुणं उप्फणेहामो । सूवपाताए त्ति सूवमादी कुसुणप्पगारा सिज्जिहिति, सुक्खकूरो णाम हिटंतेहि वि लब्धति । आम-लगा सिरोधोवणादी-भक्खणार्थं वा । उक्तं हि-“भुत्तो फलाणि भक्षे वित्त्वा-ऽऽमलकवर्जानि” [] । दगाहरणी णाम कुंडो कलसिगा वा । “दगधारणी” आलुगा अरंजरगो वा । चशब्दात् तेल्ल-घताहरणिं च । तेसि चाउक्काइयाणं सव्वं णवग-सठप्पं कातव्वं ति तेण सव्वस्स घरोवक्खरस्स कारणा त चड्डेड, सो य तं सव्वं हट्टपहट्टो करेति । तिलकरणिं अंजणि-सलागं ति, तिलकरणी णाम दत्तमइया सुवण्णगादिमइया वा, सा रोयणाए अण्णतरेण वा जोएण तिलगो कीरइ, तत्थ छोटुं भमुगासगतगस्स उवरिं ठविज्जति तत्थ तिलगो उट्टेति, अथवा रोचनया तिलकः क्रियते, स एव तिलककरणी भवति, तिला वा जत्थ कीरंति पिस्सति वा । अञ्जनं अञ्जनमेव श्रोताञ्जनं जात्यञ्जन कज्जल वा, अंजनसलागा तु जाए अक्खि अंजिज्जंति । धिसुरिति गिह्हासु मम घर्मात्ताया वीजनार्थं विधूवणं जाणाहि, वधूयतेऽसौ विधी(धू)यते वा अनेनेति विधूवनः तालियंटो वीयणको वा ॥ १० ॥

२८७. संडासगं च फणिगं च, सीहलिपासयं च आणाहि ।

आतंसगं पयच्छाहि, दंतपक्खालणं पवेसेहि ॥ ११ ॥

२८७. संडासगं च फणिगं च सीहलिपासयं च० वृत्तम् । संडासओ कप्परुक्खओ कज्जति सोवणिओ, जस्स वा जारिसो विभवो । अधवा संडासगो जेण णासारोमाणि उक्खणति । फणिगाए वाला जमिज्जंति ओलिहिज्जंति जूगाओ वा उद्धरिज्जंति । सीहलिपासगो णाम कंकणं, तं पुण जधाविभवेण सोवणिगं पि कीरति । सिंहली णाम सिंहडओ, तस्स पासगो सिंहलीपासगो । आतंसगं पयच्छाहि, आर्यसगं ता मे ^{१०}केजणा पाडिवेसिगवराओ वा, जत्थ अप्पाण मंडेत्ता सुहं पेसामि (^१पेच्छामि), पेच्छंती वा सुहं सुह मडेहामि त्ति । दंतपक्खालणं दंतकट्ठाण पवेसेहि त्ति अडईओ घरं पवेसेहि, अथवा सोवणे चैव ठिता भणति-दंतपक्खालणं वा इहेव पवेसेहि, वरं सुह खाइतुं णिगच्छंती हं ॥ ११ ॥

२८८. पूयप्फलं तंवोळं च, सूचिं जाणाहि सुत्तगं ।

कोसं च मोर्यमेहाए, सुप्पुक्खलं सुसल खार गलणं च ॥ १२ ॥

२८८. पूयप्फलं तंवोळं च० वृत्तम् । पूयफलग्रहणात् पञ्चसौगन्धिकं गृह्यते । सूचिं जाणाहि [सुत्तगं], सुत्तगं णाम सिव्वणादोरगं, अप्पणो कंचुग साडिं वा सिवामि, कदाइ सा कंचुगासीविगा चैव होज्जा तो परोसि । कोसे णाम मत्तओ,

१ सुफणिं च सागपागाए ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ गाणि दगाहरणं च ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । दगधारणिं चूपा० ॥ ३ तिलगकरणिमंजणसं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ विधूणयं विजाणाहि ख २ वृ० दी० । विधूयणं विजाणाहि ख १ पु १ पु २ ॥ ५ तक्कणं चूसणं ॥ ६ फणिहं च, आणाहि सीहलिपासगं च ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ आदंसगं ख २ । आर्यसगं ख १ पु १ पु २ ॥ ८ पवेसेहिं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ च पसगं च पसलियं च चूसणं ॥ १० कयणादित्यर्थः ॥ ११ सूती सुत्तगं च जाणाहि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १२ मोतमे० ख १ ॥ १३ सुप्पुक्खलं च खारगलणं च ख २ । सुप्पुक्खलं च गोरगलणाए ख १ । सुप्पुक्खलं च खारगलणाए पु १ । सुप्पुदुखलं च खारगलणं च पु २ वृ० दी० ॥

मुच्यत इति मोयं कायिकम्, “ मिह सेचने ” मेहं मोचं च मोघं मोयं मेखं तं कोसकोसं मोयमेहार्थं मेयमेहार्थं मेयमेह^(१)
मुष्पं णाम सूर्पम्, उक्खलं मुसलं च खारगलणं च जाणाहि ॥ १२ ॥

२८९. वंदालगं च करगं च, वच्चघरगं च आउसो! खणाहि ।

सरपादगं च जाताए, गोरधगं च सामणेराए ॥ १३ ॥

५ २८९. वंदालगं च करगं च० वृत्तम् । वंदालको नाम तंवमओ करोडओ येनाऽहंदादिदेवतानां अचणियं करेहामि,
सो मधुराए वंदालओ वुचति । करकः करक एव, सोयकरको मयकरको वा चकारिकरको वा । वच्चघरगं ण्हाणिगा, तं
वच्चघरं पच्छन्नं करेहिं कूवि चऽत्थ खणाहि, आउसो ! त्ति आमन्नं हे आयुप्पन् । सरपादगं च जाताए, सरो अनेन
पायत इति शरपातकं धणुहुल्लकम्, जायत इति जातः पुत्रः, जातार्थः जाताया वरं मे एस पुत्तो धणुहुल्लएण रमतो ।
गोरहगो णाम सगडिला भेल्लिया पुत्तिगा, श्रमणस्यापत्यं श्रामणेरः तस्मै श्रामणेराय कुरु, रवे सुद्वे^(१) रवमुद्वे तत्थ विलगो
१० चेडरुवेहिं समं रमतो, एवमादि रधकारकता भवति ॥ १३ ॥

२९०. घडिकं सह डिंडिमएणं, चेलगोलं कुमारभूयाए ।

वासं इममभिआवण्णं, आवसंधं जाणाहि भत्ता ! ॥ १४ ॥

२९०. घडिकं सह डिंडिमएणं० [वृत्तम्] । घडिगा णाम कुंडिल्लिगा चेडरुवरमणिका । डिण्डिमगो णाम पड-
हिका डमरुगो वा । चेलगोलो णाम चेलमओ गोलओ तन्तुमओ । स तेनापदिश्यते—किमेसो रायपुत्तो ? सा भणति—
१५ माता हता रायपुत्तस्स, एसो मम देवकुमारभूतो, देवतापसादेण चेवाहं देवकुमारसच्छहं पुत्तं पसूता, मा हु मे एवं भणेज्जासु ।
वासं इममभियावण्णं, अभिमुखं आपन्न अभिआवण्णं, तेण णिवायं णिप्पगलं च आवसंधं जाणाहि भत्ता !, जेणं चत्तारि
मासा चिक्खलं अच्छेदमाणा सुहं अच्छामो । उक्तं च—

“मासैरष्टभिरह्वा च पूर्वेण वयसाऽऽयुषा । तत् कर्त्तव्यं मनुष्येण यस्यान्ते सुखमेधते ॥ १ ॥

[]

२० इधइं वा इमो आवसहो सडित-पडितो एतं संठवेहि त्ति ॥ १४ ॥

२९१. आसंदियं च णवसुत्तं, पाउल्लागाइं संकमट्टाए ।

अदु पुत्तदोहलट्टाए, आणप्पे भवति दासमिव ॥ १५ ॥

२९१. आसंदियं च णवसुत्तं० वृत्तम् । आसंदिगा णाम वेसणगं । णवसुत्तगो णवएण सुत्तेण उणट्टिया (उण्णुट्टिया)-
पट्टेण चम्मेण वा । पाउल्लागाइं ति कट्टपाउगाओ, ताहि सुह चिक्खल्ले सकमिज्जत्ति, रत्तिविरत्तेसु संकमं वा करेसि चिक्ख-
२५ ल्लस्स उवरिं । अदु पुत्तदोहलट्टाए, जाहे सा गन्मिणी तइयमासे दोहिलणिगा भवति तो णं दासमिव आणवेति, आगल-
फलाणि वि मग्गइ त्ति, भत्तं मे ण रुच्चइ, अमुगं मे आणेहि, जइ णाऽऽणेहि तो मरामि गम्भो वा पडेति, स चापि दासवत्
सर्वं करोति आणत्तियं । जे वि इह ण कारिज्जति ते वि संसारे णाणाविधाइ दुक्खाइं पाविज्जंति विलंवणाओ य ॥ १५ ॥

२९२. जाते फले समुप्पण्णे, गेण्हाहि व णं छड्डेहि व णं ।

अध पुत्तपोसणो एगे, भरवाहो भवति उट्ठो वा लद्धितओ ॥ १६ ॥

१ चंदालगं पु १ वृ० दी० ॥ २ जाताते ख २ ॥ ३ घडियं च सडिंडिमय च, चेलं ख २ पु १ पु २ ॥ ४ वासं समभिआं
ख २ पु २ । वासं समणाहिआं ख १ पु १ ॥ ५ सहं च जाण भत्तं च ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ कुंडिल्लिगा स० ।
कुंडिल्लिगा वा० मो० । “घटिका मृन्मयकुल्लिका” इति वृत्तौ ॥ ७ पाउल्लागाइं ख १ पु १ पु २ ॥ ८ पुत्तस्स डोहं ख १ पु १ पु २
चूपा० २९४ सूत्रचूपा० ॥ ९ आणप्पा हवति दासा वा ख १ ख २ वृ० दी० ॥ १० सुत्ता णाणवराण सुत्तेण चूसप्र० ॥
११ गेणहसु वा णं अहवा जहाहि ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । गेणहसु वा णं वा णं जहाहि ख २ ॥ १२ अह पुत्तपोसिणो
एगे, भारवहा हवति उट्ठा वा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । एगे स्थाने चेगे ख २ ॥

२९२. जाते फले समुप्पण्णे० वृत्तम् । फलं किल मनुष्यस्य कामभोगाः, तेपामपि पुत्रजन्म । उक्तं च—

इदं तु स्नेहसर्वस्व सममाढ्य-दरिद्रिणाम् । अचन्दनमनौशीर हृदयस्थानुलेपनम् ॥ १ ॥

यत् तत् थ-प-न-केत्युक्तं वालेनाव्यक्तभाषिणा । हित्वा साहस्यं च योगं च तन्मे मनसि वर्त्तते ॥ २ ॥

लोके पुत्रमुखं नाम द्वितीय मुखमात्मनः ।

[]

साऽथ जाये किञ्चि आणत्ता भवति ताये भणति—दारके वामहत्थे तुमं चेव करेहि । अतिणिव्वंधे वा तस्स अप्पेतुं ५ भणति—एस ते, गेण्हाहि व णं छड्ढेहि वा णं । अण्णत्थ व रोसिता भणति—एस मए णव मासे कुच्छीए धारित्तओ, तं दाणिं एस ते, गेण्हाहि व णं छड्ढेहि व णं, एतस्स पेयाल गहिएल्लयं । एवं वुच्चमाणो एस णिब्भच्छिज्जमाणो वा ण णासति । अध पुत्तपोसणो एगे, पुत्र पोषयतीति पुत्रपोषणः, जाहे गामंतारं कयाइ गच्छति भावदंतारग उवक्खर वा वहंतो भरवाहो भवति उट्ठो वा लदित्तओ, गामंताराओ धणं वा भिक्खं वा वड्ढाहिं करकाहिं गोरस वा वहंतो लदित्तगो भरवाहो भवति उट्ठो वा । अण्णे पुण केइ अणंतससारिया तं पुरिसाडेत्तुं वा उट्ठवेत्तु वा अप्पसागारियं णिक्खणितुकामा वा वहंतका भारवधा भवति ॥ १६ ॥ 10

पूर्वं हि प्रतिपालनोक्ता । इदानीं तत्प्रतिपक्षभूता अग्रतिपालना, एतं पुण पडिपक्खेण गतं । “अध पुत्तपोसणो एगे” त्ति—

२९३. राओ वि उट्ठिता संता, दारगं सण्णवेत्ति धाव इवा ।

सुहिरीमणा वि ते संता, वत्थाधुवा भवन्ति हंसो वा ॥ १७ ॥

२९३. राओ वि उट्ठिता संता दारगं सण्णवेत्ति धाव इवा० [वृत्तम्] । यदा सा रतिभरश्रान्ता वा प्रसुप्ता भवति, इतरथा वा पसुत्तलक्खेण वा अच्छति, चेएन्तिया वा गव्वेण लीलाए वा दारगं रुअंतं पि णण्णति (ण गेण्हति) ताये सो 15 तं दारगं अंकधावी विव णाणाविवेहिं उल्लापएहिं परियंदन्तो ओसोवेत्ति—

सामिओ मे^१ णगरस्स य णक्कउरस्स य, हँत्थवप्प-गिरिपट्टण-सीहपुरस्स य ।

अण्णतस्स भिण्णस्स य^२ कंचिपुरस्स य, कण्णउज्ज-आयामुह-सोरिपुरस्स य ॥ १ ॥

सुहिरीमणा वि ते संता, “ह्री लज्जायाम्” लज्जालुगा वि ते भूत्वा कोट्टवातिगामस्पृग्गिनो वा शौचवादिका गृहवासे प्रव्रज्याया वा सुट्ठ वि आतट्ठिया होऊण एगतसीला वा सूयगवत्थाणि धोयमाणा वत्थाधुवा भवन्ति हंसो वा, हंसो नाम्ना 20 रजकः, दारु(र)गर्तवेण वा ओहण्णविउहण्णा सम्मुहमाणा धुवमाणा य ॥ १७ ॥

२९४. एतं वड्ढहिं कडपुव्वं, भोगत्थाएँ इत्थियाभिआवण्णा ।

दासे मिए व पेस्से वा, पसुभूते व से ण वा “केयि ॥ १८ ॥

२९४. एतं वड्ढहिं कडपुव्वं० वृत्तम् । एतदिति यदुक्तं तीसे णिमित्तेण दारगणिमित्तेण वा । तीसे णिमित्तेण ताव “वदालय च करगं च० सरपादय च जाताए” [सूत्रं २८९] त्ति, दारगणिमित्तं जधा—“पुत्तस्स दोहल्लुक्कते” [सूत्र २९१] 25 “जाते फले समुप्पण्णे० अध पुत्तपोसिणो एगे” [सूत्रं २९२] “रातो वि उट्ठितो सतो० सुहिरीमणा वि” [सूत्र २९३] एतं पुत्तणिमित्तं, अधवा सव्वं पि तण्णिमित्तमेव । वड्ढहिं ति वड्ढहिं कृतपूर्वमेतत्, तथा कुर्वन्ति करिष्यन्ति च । ते तु के ? जे भोगत्थाए इत्थियाभिआवण्णा, अभिमुखं आवण्णा । सो पुण जो तासु अभितावण्णो सो तेसि दासे मिए व पेस्से वा, दासवद् भुज्यते, मृगवच्च भवति, यथा मृगो वशमानीतः पच्यते मार्यते वा मुच्यते वा, प्रेष्यवच्च प्रेष्यते णाणाविघेसु कस्मेषु, पसुभूते इति पशुवद् वाह्यते, न च मदान्धत्वात् कृत्याभिन्नो भवति । पशुभूतत्वान्मृगभूतत्वाच्च न वा केयि त्ति, 30

१ एगे राओ वि उट्ठिता दारगं ख १ पु १ पु २ ॥ २ संठवेत्ति धाती वा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ वत्थाधुवा हवन्ति हंसो वा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ सि वृत्तौ ॥ ५ हत्थकप्पं वृत्तौ ॥ ६ उण्णतस्स वृत्तौ ॥ ७ कुच्छिपुरं वृत्तौ ॥ ८ एवं वड्ढहिं कयपुव्वं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ भोगत्थाए ख १ वृ० । “भोगत्थाय” इति वृत्तिप्रत्यन्तरे पाठ ॥ १० ए जेऽभियावन्ना ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ११ केइ ख २ पु १ । के वि ख १ पु २ । केत्ति च्छा० ॥

एभ्योऽप्यसौ पापीयान् संवृत्तः, यस्य न केनचिच्छक्यते औपम्यं कर्तुम् । अथवा ण वा केति त्ति नासौ प्रव्रजितो न वा गृहस्थो जातः, नापि इहलोके नापि परलोके ॥ १८ ॥

२९५. एतं खु तासि वेण्णप्पं, संथवं संवासं च चतेज्ज ।

तज्जाइया इमे कामा, वज्जकरा एवमक्खाता ॥ १९ ॥

५ २९५. एतं खु तासि वेण्णप्पं० वृत्तम् । एतदिति एतद् ज्ञात्वा इहलोक-परलोगे दोसे । तेण संथवं संवासं च ताहि चतेज्ज । संथवो णाम उल्लाव-समुल्लावा-ऽऽदान-ग्गहण-संपयोगादि । संवासो एगगिहे तदासत्ते वा । एतदेव तासि वेण्णप्पं जो ताहि सथवो संवासो वा । सथव-संवासेहिं चैव इतरा वि विण्णत्ती भवति-तज्जाइया इमे कामा, तज्जातिया णामा तन्विधजातिया । चतुर्विधा कामा, तं जधा-सिगारा १ कलुणा २ रोद्धा ३ वीभच्छा तिरिक्खजोणियाणं पासंडीणं च ४ । एतदुक्तं भवति-वीभच्छवेसानां तेषां वीभच्छा एव कामा, आकारीहि वि समं तं चैव, अथवा तदेव जनयन्तीति तज्जातिया 10 मैथुनं ह्यासेवते तदिच्छा एव पुनर्जायते । उक्तं हि-

“आलस्यं मैथुनं निद्रा सेवमानस्य वर्द्धते ।” [वज्जकर त्ति वज्जमिति कम्मं, वज्जं त्ति वा पातं त्ति वा चोण्णं त्ति वा, तत् कुर्वन्तीति वज्जकरा एवमाख्याताः तीर्थकरैः ॥ १९ ॥

२९६. एतं भयण्ण सेयाए, इह सेयऽप्पगं णिरुंभित्ता ।

णो इत्थि णो पसू भिक्खू, णो सयपाणिणा णिलेज्जं ॥ २० ॥

१५ २९६. एतं भयण्ण सेयाए० वृत्तम् । इहलोकेऽपि तावद् भयमेतत्, कुतस्तर्हि परलोके ? । यत् एव च भयंकरा इत्यतो श्रेयसे न भवन्ति, तेन श्रेयः कामेभ्यः अप्पाणं निरुंभित्ता, इहलोकेऽपि तावद् गिरुद्धकामेच्छस्स श्रेयो भवति, कुतस्तर्हि परलोकः ? । उक्तं हि-

नैवास्ति राजराजस्य तत् सुखं नैव देवराजस्य । यत् सुखमिहैव साधोर्लोकन्यापारहितस्य ॥ १ ॥

[प्रश्न० आ० १२८]

२० तणसंथारणिवण्णो वि मुणिवरो भग्गराग-मय-दोसो । जं पावति मुत्तिमुहं ण चक्खट्ठी वि तं लभति ॥ १ ॥

[संस्तारकप्र० गा० ४८]

स तु कथं निरुध्यते आत्मानं कामेभ्यः ? , उच्यते-णो इत्थि णो पसू भिक्खू, इत्थी मणुस्सी, पसू त्ति सव्वा एव तिरिक्खजोणीओ । णो सयपाणिणा णिलेज्जं त्ति हत्थकम्मं न कुर्यात्, निरंजनं नाम करणं, अथवा स्वेन पाणिना तं प्रदेशमपि न लीयते जहा पाणिसंहारिसो वि न स्यादिति, कुतस्तर्हि करणम् ? ॥ २० ॥

२५ २९७. सुविसुद्धलेस्से मेधावी, परकिरियं च वज्जते णाणी ।

मणसा वयसा कायेणं, सव्वफाससहे अणगारे ॥ २१ ॥

२९७. सुविसुद्धलेस्से० वृत्तम् । सुविसुद्धलेस्से नाम सुक्कलेस्से । परकिरिया नाम नो इत्थीपाए आमज्जेज्ज वा पमज्जेज्ज वा संवाहण त्ति जाव छत्तमउडं त्ति चशब्दादात्मक्रियां च वर्जयेत् । सिया से इत्थी पाए आमज्जेज्ज वा [पमज्जेज्ज वा] तत्थ वि दोसो । मणसा वयसा कायेणं ति ओरालिए कामभोगे मणसा ण गच्छति ण गच्छावेति गच्छंतं णाणुमोदति ३, 30 एव वायाए ३ काएण वि ३, एवं दिव्वे वि ९ एते अट्टारस्स भेदा । एवं जधा इत्थिपास मणसा वयसा काएणं ति वज्जेति । एवमन्येऽपि फासे सितोसिण-दंसमसगादि अधियासेज्जासि ॥ २१ ॥

१ तासु विण्णप्पं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । तासि वृणा० ॥ २ च वज्जेज्जा ख २ ॥ ३ एवं भयं ण सेयाए, इति से अप्प० ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ णिलिजेज्जा ख १ ख २ पु २ । णिलिजेज्जा पु १ वृ० वी० ॥ ५ वयस ख १ पु १ पु २ ॥

२९८. इच्चेवमाहु से वीरे, धूतरायमग्गे सभिक्खू ।

तम्हा अज्झत्थविसुद्धे, आमोक्खाए परिव्वएज्जासि ॥ २२ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ इत्थिपरिण्णा चउत्थमज्झयणं समत्तं ॥ ४ ॥

२९८. इच्चेवमाहु से वीरे० वृत्तम् । इति एवं इच्चेवं आहुः । क एवमाहुः ? स भगवान् वीरः ख्यादिषु रागवस्तुषु धूतमेवेति धूतरागमार्गमेवाहुः । सोमणो भिक्खू सभिक्खू । अथवा भिक्खुगहणा असावपि भगवान्, न तु यथा पंडरंगाणं ५ महेश्वरः सराग आसीत् सभार्यश्च, ते किल निर्युक्ताः । उक्तं च—“क्षितौ वासः सुरेष्वाज्ञा०” [यतश्चैवं तम्हा अज्झत्थविसुद्धे, अज्झत्थं णाम संकप्पातो विसुद्धं, संकप्पविसुद्धं राग-द्वेषविप्रसुक्तम्, समो माना-उवमानेषु समदुःखसुखं पश्यति आत्मानं च परं च मन्यते तुल्यम् । तथा चोक्तम्—

कस्य माता पिता चैव ? खजनो वा कस्य जायते ? । न तेन कल्पयिष्यामि, ततो मे न भविष्यसि ॥ १ ॥

[

] 10

आमोक्खाए परिव्वएज्जासि त्ति० यावन्मोक्षं न प्राप्नोषि ताव विहरेज्जासि त्ति ॥ २२ ॥

॥ स्त्रीपरिज्ञाध्ययनं समाप्तम् ॥ ४ ॥ छ ॥

१ धुयरए धुयमोहे से भिक्खू ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । धूतरायमग्गे स भिक्खू वृणा० ॥ २ सुद्धे सुविसुद्धे, आमोक्खाए परि० ख १ ख २ पु २ वृ० दी० । वृत्तौ सुसुद्धे पाठानुसारेण व्याख्याऽस्ति । सुद्धे, सुविसुद्धे विहरे आमोक्खाए ॥ त्ति वेमि पु १ ॥

૫

[પંચમં ગિરયવિભત્તી અજ્ઞયણં]

[પદમો ઉદ્દેસઓ]

ગિરયવિભત્તીએ અજ્ઞયણસ્સ ચત્તારિ અણુયોગદ્વારા । તે પરુવેઝળ અજ્ઞયણત્થાધિગારો ગરગાવાસા જાણિતવ્વા
ગેરહયા ય, જો ય ગરગાણ ગેરહયાણ સંધાવો । ઉદ્દેસત્થાધિગારો દોસુ વિ ઉદ્દેસણસુ ગેરહયાણં જાણાવિવાઓ વેદનાઓ ॥
જામણિપ્પણ્ણો ગિલ્લેવો ગરગસ્સ છલ્લો । તથા યાહ—

ગિરણ છલ્લં દવ્વગિરયા ઉ હહેવેવ જે ભવે અસુભા ।

5

લેત્તં ગરગાવાસા કાલો ગિરણસુ ચેવ ઠિત્તી ॥ ૧ ॥ ૫૫ ॥

ગિરણ છલ્લં ૦ ગાથા । દવ્વગિરઓ તુ હહેવે જે તિરિય-મણુણસુ અસુદ્ધઠાણા ચારગાદિ સ્વદા-કલિહ્મ-કંટગા વંસકરિ-
હ્મદીણિ અસુભાઈ ઠાણાઈ, જાઓ ય ગરગપલિટ્ઠિયાઓ વેયણાઓ દીસંતિ, જથા સો કાલસોઅરિઓ મરિતુકામો વેદના-
સમણાગઓ અટ્ટારસકમ્મકમ્મકારણાઓ વા વાધિ-રોગ-પરપીલણાઓ વા એવમાદિ । અથવા કમ્મદવ્વગરગો [જોકમ્મદવ્વગ-
રગો] ય । તત્થ કમ્મદવ્વગરગો ગરગવેદણિજ્ઞં કમ્મં વદ્ધં ન તાવ ઉદિજ્ઞત્તિ, તં પુણ એગમવિય-વદ્ધાહય-અભિમુહ્ણામગોયં ।
10 જોકમ્મદવ્વગરગો જામ જે અસુભા હહેવે સદ્-ફરિસ-રસ-રુવ-ગંધા । લેત્તગરગા ગરગાવાસા ચતુરાસીતિગરયાવાસસતસહસ્સા ।
કાલગરગા વા જસ્સ જેવિરં ગરગેસુ ઠિત્તી ॥ ૧ ॥ ૫૫ ॥

ભાવે ઉ ગરયજીવા કમ્મં વેદંતિ ગરગપાયોગં ।

સોઝળ ગરયદુક્ખં તવ-ચરણે હોતિ જહ્મત્તવ્વં ॥ ૨ ॥ ૫૬ ॥

[ભાવે ઉ ગરયજીવા ૦ ગાથા ।] ભાવગરગા જે જીવા ગરગાહ્મં વેદંતિ ગરગપાયોગં વા જં કમ્મં ઉદિણ્ણં, અથવા
15 [સદ્-] રુવ-રસ-ગંધ-ફાસા હહેવે કમ્મુદયો ગેરહયાપાયોગો, જથા કાલસોઅરિયસ્સ હહેવે ચેવ તાઈ કમ્માઈ નેરહયાભાવ-
ભાવિતાઈ ભાવનરકઃ । સોઝળ ગરયદુક્ખં તવચરણે હોતિ જહ્મત્તવ્વં ॥ ૨ ॥ ૫૬ ॥

ઉક્તા નરકાઃ । હ્મદાણિં વિભત્તી । સા જામાદિ છલ્લિધા । તં જથા—

જામં ઠવણા દવિણે લેત્તે કાલે તહેવે ભાવે ય ।

એસો ઉ વિભત્તીએ ગિલ્લેવો છલ્લિધો હોતિ ॥ ૩ ॥ ૫૭ ॥

20

[જામં ઠવણા દવિણે ૦ ગાથા ।] જામવિભત્તી ઠવણવિભત્તી ૦ । જામવિભાસા કંઠ્યા । ઠવણવિભત્તી કટ્ટકમ્મભાસા-

વત્તવ્વતા । દવ્વવિભત્તી દુવિધા-જીવવિભત્તી ય અજીવવિભત્તી ય । જીવવિભત્તી દુવિધા, તં જથા-સંસારત્થજીવવિભત્તી
અસંસારત્થજીવવિભત્તી ય । અસંસારત્થજીવવિભત્તી દુવિધા-દવ્વે કાલે ય । દવ્વતો તિત્થસિદ્ધાદિ પંચદસભેદા, કાલતો
વિ પદમસમયસિદ્ધાદિ । સંસારત્થજીવવિભત્તી તિવિધા, તં જથા-હિંદિયવિભત્તી જાતિવિભત્તી ભવતોવિભત્તી । સે સમાસતો-
[હિંદિયવિભત્તી] એગિદિયવિભત્તી ૦, જાતિવિભત્તી પુલ્લિકાયાદિ, ભવતો ગેરહત્તભવાદિ । અજીવવિભત્તી દુવિધા-રુવિયા-
25 જીવવિભત્તી ય અરુવિયાજીવવિભત્તી ય । રુવિયાજીવવિભત્તી ચતુલ્લિધા, તં જથા-લંધા લંધદેસા લંધપદેસા પરમાણુ-
પોગલા । અરુવિયાજીવવિભત્તી ધમ્મત્થિકા ૧ ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે ૨ ધમ્મત્થિકાયસ્સ પદેસે ૩, એવં અધમ્મ ૦ ૩
આગાસ ૦ ૩ અદ્ધાસમયે ય, ધમ્મત્થિકાયાદિ દસવિધા । લેત્તવિભત્તી ચતુલ્લિધા-ઠાણતો દિસતો દવ્વતો સામિત્તો ।

ठाणतो वि लोगविभत्ती विमाणिदग-णिर-इंद-जंजुदीव-समुद्धकरणायि विभासा । दिसतो पूर्वस्यां दिशि० । क्षेत्रं चतुर्विधम्-
द्ववतो सालिखेत्तादि । सामित्ते देवदत्तस्य क्षेत्रं यज्ञदत्तस्य वेति । अधवा क्षेत्रं आयरिअं अणारिअं च । अणारिअं सग-
जवणादि । आयरियं अद्धछव्वीसतिविधं रायगिहमगहादि । कालविभत्ती तीता-ऽणागत-वट्टमाणसुसमसुसमादि फुदिवस-रत्ति
युगपदयुगपत् क्षिप्रमक्षिप्रमित्यादि, अथवा समयादिया । समयस्स परवणा तुण्णागदारगादि । भावविभत्ती दुविधा-जीवभाव-
विभत्ती य अजीवभावविभत्ती य । जीवभावविभत्ती उदइगादि ६ । तत्थोदइओ-गति-कसाय-लिङ्ग-मिच्छादंसण-ऽण्णाणा- 5
ऽसंजता-ऽसिद्ध-लेस्साओ जधासंखेण चतु-चतु-तिणिण-एक्केक्केक्के-छभेदा, गती णारगादि चतुर्विधा, कसाया कोधादि पैक,
लिङ्गभेदा थी-पुरिस-णपुंसगा, लेस्सा कण्हलेस्सादि ६, सेसा एगभेदा, एसो एक्कवीसतिभेदो उदइओ भावो । उवसमिओ
दुविधो-उवसमिओ य उवसमणिप्फण्णो य, औपशमिके सम्यत्त्व-चारित्रे तूपशमश्रेण्याम् । [खओवसमिओ]-ज्ञाना-ऽज्ञान-
दर्शन-दानलब्ध्यादयश्चतुस्त्रि-पञ्चभेदाः ६-३-३-५ सम्यत्त्व-चारित्रे संयमासयमश्च, णाणं चतुर्विधं-मति-सुता-ऽवधि-
मणणाणाणि, अण्णाणं तिविहं-मति-सुतअण्णाण-विभगाणि, दंसणं त्रिभेदम्-चक्षुः-अचक्षुः-ओहिदंसणाणि, लद्धी पंचभेदा- 10
दान-लाभ-भोगोपभोग-वीरियलद्धिरिति, सम्मत्तं चारित्तं संयमासंयम इति, एस अट्टारसविधो खओवसमिओ भावो । जीव-
भव्या-ऽभव्यत्वादीनि, जीवत्वं भव्यत्वं अभव्यत्वं चेत्येते त्रयः पारिणामिका भावा भवन्ति, आदिग्रहणेन अस्तित्व अन्यत्वं
कर्तृत्वं भोक्तृत्वं गुणवत्त्वं असर्वगतत्वं अनादिकर्मसन्तानवद्वत्त्वं [स]प्रदेशकत्वं अरूपित्वं नित्यत्वं एवमादयोऽप्यनादिपारिणामिका
जीवस्य भावा भवन्ति । सण्णिवत्तिको दुसयोगादीओ । गता जीवभावविभत्ती । अजीवाणं मुत्ताणं वण्णादि ४, अमुत्ताणं
गति-ठिति-अवगाहादि । एताए एव छव्विधाए विभत्तीए जं जत्थ जुज्जति तं जोएतव्वं ॥ ३ ॥ ५७ ॥

15

केरिसं तत्थ वेदणं वेदंति ? उच्यते-

पुढविप्फासं अण्णाणुवक्कमं णिरयपाल्लवधणं च ।

तिसु वेदंति अताणा अणुभावं चेव सेसासु ॥ ४ ॥ ५८ ॥

पुढविप्फासं अण्णाणुवक्कमं० गाथा । केरिस पुण पुढविप्फास ? “से जघाणामते असिपत्ते त्ति वा०” [जीवाभि०
प्रति० ३ सू० ८३] विभासा । तीसु पुढवीसु णेरइया उसिणपुढविप्फास वेदंति । अण्णाणुवक्कमो णामा “मोगार-मुसुंढिकरकय०” 20
[जीवाभि० सप्र० पत्र १२०-१] अधवा लोहितकुंथुरुवाणि छट्ठी-सत्तमीसु पुढवीसु विउव्वंति । णिरयपाला णाम “अंवे
अम्वरिसे चेव०” [ति० गा० ५९] ते पुण जाव तच्चा पुढवी, सेसासु णत्थि । सेसासु पुण अणुभाववेदणा चेव वेदंति ।
अणुभावो णाम “इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइया केरिसयं फास पच्चणुव्वममाणा विहरंति ? से जघाणामए असिपत्ते त्ति
वा०, गंधे वि से जघाणामए अहिमडे त्ति वा गोमडए इ वा, वण्णा काला कालोभासा, एवं उस्सासे अणुभावे सव्वासु
पुढवीसु” [जीवाभि० प्रति० ३ सू० ८३ ऋदि] ॥ ४ ॥ ५८ ॥

25

णिरयपालवधणं ति वुत्तं ते डमे पण्णरस परमाधम्मिया णिरयपाला । तं०—

❖ अंवे १ अंवरिसे २ चेव सामे ३ सवले ४ त्ति यावरे ।

रुंदो ५ वरुंदो ६ काले ७ य महाकाल ८ त्ति यावरे ॥ ५ ॥ ५९ ॥

❖ असि ९ पत्तघणुं १० कुंमे (असि ९ असिपत्ते १० कुंमी) ११ वालू १२ वेतरणी १३ त्ति य ।

खरस्सरे १४ महाघोसे १५ एते पण्णरसाऽऽहिते ॥ ६ ॥ ६० ॥

30

१ फु इति पदसङ्ख्याद्योतकोऽक्षराङ्कः ॥ २ ण्क इति चतु सङ्ख्याद्योतकोऽक्षराङ्कः ॥ ३ उवसमणिप्फण्णो य । ज्ञाना-ऽज्ञान-
दर्शन-दानादिलब्ध्यादयश्चतुस्त्रि-पञ्चभेदाः सम्यक्त्व-चारित्रे तूपशमश्रेण्याम् ६-३-३-५ संयमाश्च । णाणं चतुर्विधं
इतिरूप पाठं सर्वसु चूर्णिप्रतिष्पलभ्यते, किञ्चाय पाठो लेखकप्रमादजोऽमङ्गतथापि वर्तते ॥ ४ ङ्क इति चतु सङ्ख्याद्योतकोऽक्षराङ्कः ॥
५ लसहणं ख १ ॥ ६ भागं चेव ख १ ख २ पु २ ॥ ७ अवरिसी ख १ ख २ पु २ वृ० आस० ॥ ८ सामे य सवले वि य
ख २ पु २ ॥ ९ रोदो ५ वरुद ६ ख १ ख २ पु २ आस० ॥ १० असिपत्ते ९ घणु १० कुंमे ११ ख १ खं २ पु २ । असि
९ [असि] पत्तघणुं १० कुंमी ११ वृ० ॥

जो जारिसवेदणकारी सो तेण अभिधाणेण अभिधीयते अंवरादीणं ति ॥ ५ ॥ ५९ ॥ ६ ॥ ६० ॥ तत्थ अंवरे आगासं विउव्वंति, तत्थ णेरइए—

धाडेंति पधाडेंति य हणंति विंधंति तह णिसुंभंति ।

पाडिंति अंवरतले अंवा खलु तत्थ णेरतिए १ ॥ ७ ॥ ६१ ॥

5 धाडेंति पधाडेंति य० गाथा । विंधंति णस्समाणे य सरेहिं । णिसुंभंति त्ति आघदूरपतिट्ठाणे अन्धतमसे । केइ पुण साभावो चेव आगासे अंवरतले वा सत्तट्ठतलप्पमाणमेत्ताइं उव्वहिता पाडिन्ति १ ॥ ७ ॥ ६१ ॥ अंवरिसा—

ओहतहते यं णिहते णिस्सण्णे कप्पणीहिं कप्पेति ।

विदलक-चतुलगच्छिण्णे अंवरिसा तत्थ णेरतिए २ ॥ ८ ॥ ६२ ॥

ओहतहते य णिहते० गाथा । ज्जेय हता ओहता । हता ताडिता । णिस्सण्णा नाम मूच्छावशान्निःसंज्ञीभूताः, 10 तावे णिच्चेयणे विव भूमितलगतं कप्पणीहिं मंसमिव कप्पेन्ति । सागडिका वा रथकारा वा जघा कुहाडेहिं तच्छंति ।

विदलको नाम विदलं जहा फाडेंति दिग्धगं, चतुलगच्छिण्णे कडेंति २ ॥ ८ ॥ ६२ ॥ सामा—

साडण तोडण तुत्तण विंधण रज्जू-लत-प्पहारेहिं ।

सामा णेरतियाणं पवत्तयंती अपुण्णाणं ३ ॥ ९ ॥ ६३ ॥

साडण पाडण तोडण० गाथा । ते अंगोवंगाइं साडेन्ति, संधीओ त्रोटंति, तुत्तएण तुदंति, सूईहिं विज्झणीहि य 15 विंधंति, रज्जेहिं [वधंति], तालेंति लताहिं लउडेहि य, करतल-कोप्परपहारेहि य संभगमहिए करेंति ३ ॥ ९ ॥ ६३ ॥

सवला पुण सवलगुणरूवाइं विउव्विऊण विउव्ववेति वा णेरइए—

अंतगय-फिप्फिसाणि य हियं कालेज्ज फुप्फुसे वक्के ।

सवला णेरतियाणं कैट्ठ-विकट्ठंतऽपुण्णाणं ४ ॥ १० ॥ ६४ ॥

अंतगयफिप्फिसाणि य० गाथा । कण्ठ्या ४ ॥ १० ॥ ६४ ॥ रुद्धा णाम—

20 ❖ असि-सत्ति-कौत-तोमर-सूल-तिसूलेसुं सूईसु हलीसु ।

पोएंति कंदमाणे रुद्धा खलु तत्थ णेरइए ५ ॥ ११ ॥ ६५ ॥

५ ॥ ११ ॥ ६५ ॥ तहिं उवरुद्धा णाम—

❖ भंजंति अंगमंगे ऊरू वाहू सिराणि कर-चरणे ।

कप्पंति कप्पणीसुं य उवरुद्धा पावकम्मरया ६ ॥ १२ ॥ ६६ ॥

25 लउल-मुसुंढीसु ६ ॥ १२ ॥ ६६ ॥ काला पुण कालं कालोभासं अग्गि विउव्वित्ता—

❖ सीतेसु(मीरासु) सुंठएसु य कंडूसुं य पयणगेसु यं पयंति ।

कुंभीसु य लोहीसु य पयंति काला तु णेरइए ७ ॥ १३ ॥ ६७ ॥

खीलगेण णिक्खित्ता णेरइए मीरासु पयंति ७ ॥ १३ ॥ ६७ ॥ महाकाला पुण—

१ सुंचंति खं २ वृ० आहावृ० । सुचंति ख १ ॥ २ य तहियं णि० खं १ ॥ ३ अवरिसी ख १ ख २ वृ० ॥ ४ साडण पाडण तोडण ख १ ख २ पु २ वृ० आहावृ० ॥ ५ विधणा रं ख १ ॥ ६ कडेंति तहिं अपुण्णाणं खं २ पु २ वृ० ॥ ७ लेसु सूइचियगासु । पोएंति रुद्धकम्मा उ णरगपाला तहिं रोद्धा ५ ख २ पु २ वृ० आहावृ० । सूइचियगासु स्थाने सूइयगोसु इति चओधितोऽपि पाठ ख २ दृश्यते । लेसु य वहुस्स पोएति । रुद्धा य रोद्धकम्मा रुद्धा(? ट्ठा) खलु तत्थ णेरइया ख १ ॥ ८ अगमंगाणि ऊं खं १ ख २ पु २ ॥ ९ णीहिं उव्वं खं १ ख २ पु २ वृ० आहावृ० ॥ १० सुं पयंडएसु खं १ वृ० ॥

❀ कप्पेति कागिणिमंसगाणि छिंदंति 'सीसपुच्छाणि ।

खावेति य णेरइए महकाला पावकम्मरता ८ ॥ १४ ॥ ६८ ॥

महहे चवगे चुल्लीसु य दहंति, अच्छिण्णे अभिण्णे य णेरइए तत्थाऽऽरुमेत्ता महादवाग्नाविव दुद्धिगेव पउलेत्ता पच्छा कप्पणीहिं कप्पेऊण कप्पेऊण कागिणिमंसाणि खावेति । कागिणिमंसा णाम कागिणिमेत्तं मंसं छेतुं पउलेउं खावेति ८ ॥ १४ ॥ ६८ ॥ असी णाम—

हत्थे पादे ऊरु वाहु सिरौ पास अंगमंगाणि ।

छिंदंति पगामं तू असि णेरइए णिरयपाला ९ ॥ १५ ॥ ६९ ॥

हत्थे पादे ऊरु गाथा । ते असीओ विउव्वेत्ता तेसि णेरइयाणं हत्थ-पादमादीणि अंगोवंगाणि छिंदंति ९ ॥ १५ ॥ ६९ ॥ असिपत्ता णाम—

कैण्णोदु-णास-कर-चरण-दसण-थण-फिग्ग-ऊरु-वाहूणं ।

छेयण भेयण साडण असिपत्त धणूहिं (? वणेहिं) पाडेंति १० ॥ १६ ॥ ७० ॥

कण्णोदुणास० गाथा । ते असिपत्तवण विउव्वित्ता, तओ ते तत्थ छायावुद्धीए पविसंति, पच्छा वातं विउव्वंति, पच्छा वातकपितेहिं असिपत्तेहिं छिज्जति । ण केवलं तत्थ असिसरिसाणि चैव पत्ताणि, अण्णाणऽवि खुरुप्प-फरुसमादिसरि-साडं । तेसि कण्ण-णास-ओद्वे छिंदति । उक्त हि—

छिन्नपाद-भुज-स्कन्धाः छिन्नकर्णौष्ठ-नासिकाः । भिन्नतालु-शिरो-मेण्डूः भिन्नाक्षि-हृदयोदराः ॥ १ ॥

१० ॥ १६ ॥ ७० ॥ कुंभी णाम—

कुंभीसु य पयणेसु य लोहीसु य कंडुलोहिंकुंभीसु ।

कुंभी र्थ णरयपाला हणंति पाडंति णरएसु ११ ॥ १७ ॥ ७१ ॥

कुंभीसु य पयणेसु य लोहीसु य० गाथा । ते कुंभकारा विव णाणाविहाइं कुंभि-लोहिमाइगाइं भायणाणि विउव्वित्ता कलगलतउअपुण्णेषु नेरइये पक्खिवंति ११ ॥ १७ ॥ ७१ ॥ वालुगा णाम—

तडतडतडस्स भज्जंति भायणे कलंववालुगापट्टे ।

वालुगा णेरइया लोलेंती अंवरतलम्मि १२ ॥ १८ ॥ ७२ ॥

तडतडतडस्स भज्जंति० गाथा । ते कलंववालुगं विउव्वंति । कलंववालुगा णाम कलंवगपुप्फमिव उद्धुसिताओ, सो जधा उप्फुरुहंसिगा मुम्मुरभूता, तत्थ घोसाए दुक्खं खुप्पति वाउद्धुताए य अंगमंगेसु, णिवयमाणेसु, णिवयमाणीए मुम्मुरेण व अंगमंगाइं डज्जंति, पाडेऊणं च तत्थेव लोलाविज्जंति १२ ॥ १८ ॥ ७२ ॥ वेतरणी णाम—

[वस-]पूय-रुहिर-केस-ऽट्टिवाहिणी कलकलंतजलसोया ।

वेयरणि णिरयपाला णेरइए ऊ पवाहंति १३ ॥ १९ ॥ ७३ ॥

[वस]पूयरुहिरकेसट्टि० गाथा । वेगेन तरन्ति तामिति वेतरणी, ते अणोरपारं गंभीरतडं णादि विउव्वंति । तीसे पुण पाणियं पूय-रुहिरं १३ ॥ १९ ॥ ७३ ॥ खरस्सरा णाम—

१ सीहपुच्छाणि ख २ पु २ वृ० आहावृ० । “सीहपुच्छाणि” ति पृष्ठिवर्ध्ना” इति वृत्तिकृतः ॥ २ °रण ख २ पु २ आहावृ० ॥ ३ सिराऽऽपाय अंगं ख २ पु २ । सिरा तह य अंग आहावृ० ॥ ४ °इगा उ नेरइए ख १ ख २ ॥ ५ कंडोदुं ख १ वृ० ॥ ६ °थणपुत्तोहं ख २ पु २ । °थण-पूय-ऊरु आहावृ० ॥ ७ “असिप्रधाना पत्रधनुर्नामान नरकपाला” इति वृत्तिकृत ॥ ८ उ ख १ ॥ ९ पार्चिंति ख १ वृ० । पार्चंति आहावृ० ॥ १० °ड ति भं ख १ ॥ ११ भज्जंति भज्जणे कलवुं ख २ पु २ आहावृ० ॥ १२ °णरयं ख १ ॥

कप्पंति करकएहिं कहेति परोप्परं फेरुसएहिं ।

सिंवलितमारुभंती खरस्सरा तत्थ णेरइए १४ ॥ २० ॥ ७४ ॥

कप्पंति करकएहिं० गाथा । ते जंतेऊणं च कट्ट जधा फाडेति कप्पंति करकएहिं ति । परोप्परं च जुज्जावेति । सिंवलितं विज्जवित्ता तत्थाऽऽरुभिऊणं कहेति । अछमाणेसु य खरं रसंतो [खरस्सरा] १४ ॥ २० ॥ ७४ ॥

5 महाघोसा णाम-

भीते पलायमाणे समंततो तत्थ ते णियत्तेति ।

पसुणो जधा पसुवहे महघोसा तत्थ णेरतिए १५ ॥ २१ ॥ ७५ ॥

॥ पञ्चमाध्ययनं समाप्तम् ॥ ५ ॥

भीते पलायमाणे समंततो० गाथा । गोवाले विय गाविओ णियत्तेति य पिट्ठेति य, एक्कनोत्तुतो य धाट्टेति, चारे 10 य पक्खिवति १५ ॥ २१ ॥ ७५ ॥ णामणिप्फणो गतो । इदाणि सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारितव्यं ति-

२९९. पुच्छिसु हं केवलियं महेसिं, कंहंमितावा णरगा पुरत्था ? ।

अविजाणओ मे सुणि ! ब्रूहि जाणं !, कंहं णु वाला णरगं उवेति ? ॥ १ ॥

२९९. पुच्छिसु हं केवलियं महेसिं० वृत्तम् । सुधम्ममामी किल जंतुसामिणा णरगे पुच्छितो-केरिसा णरगा ? केरिसेहिं वा कम्मेहिं गम्मति ? केरिसाओ वा तत्थ वेदणाओ ? । ततो भणति-पुच्छिसु हं पृष्ठवानहं भगवन्तं यथैव भवन्तो 15 मां पृच्छन्ति । केवलमेवैकं तस्य ज्ञानमित्यतः केवली । अथवा कृत्स्नं प्रतिपूर्णं केवलमित्यर्थः, सपूर्णज्ञानी केवली । महारिसी तित्थगरो । कथमिति परिप्रश्ने । अभिमुखं भृशं वा तापयन्तीति अलोपाद् भितावा । नीयन्ते तस्मिन् पापकर्माण इति नरकाः, न रमन्ति वा तस्मिन्निति नरकाः । पुरस्तादिति इह पापकर्तुस्ते पुरस्ताद् भवन्ति, भावनरकान् पृच्छति, द्रव्यनरकास्तु इहैव दृश्यन्ते । अविजाणतो मे सुणी ! ब्रूहि [जाणं !], हे ज्ञानिन् ! नाहं जाने-कैः कर्मभिः कथं वा नरकेषूपपद्यन्ते ? , तद् यैः कर्मभिर्यथा चोपपद्यन्ते तमजानतो ममोच्यताम् ॥ १ ॥

20 ३००. एवं मया पुट्टे महाणुभागे, इणमव्ववी कासवे आसुपण्णे ।

पवेदइस्सं दुहमट्ट दुग्गं, आदाणियं दुक्कडिणं पुरत्था ॥ २ ॥

३००. एवं मया पुट्टे महाणुभागे० वृत्तम् । एवमनेन प्रकारेण, पुट्टो णाम पुच्छितो, महानस्यानुभागः । द्रव्यानु-भागो हि आदित्यस्य प्रकाशः, तदनुभागान्नि चक्षुष्मन्तः अहि-कण्टका-ऽग्नि-प्रपातादीनि च परिहरन्ति । भावानुभागस्तु केवलज्ञानं श्रुतं वा, तदनुभावादेव च साधवोऽकुशलानि परिहरन्ति मोक्षसुख चानुभवन्ते । अनुभवनमनुभावः, महान्ति वा 25 ज्ञानादीनि भजति सेवत इत्यर्थः । इदमब्रवीत् यद् वक्ष्यामः, काश्यपगोत्रो भगवान्, आसुपण्णे ति न पुच्छितो चितेति, आशु एव प्रजानीते आशुपन्नः । एवं पृष्ठो मया आह-पवेदइस्सं दुहमट्ट दुग्गं, साधु वेदयिष्ये प्रवेदयिष्ये, प्रदर्शयिष्यामीत्यर्थः । दुःखस्यार्थं दुःखमेवार्थः दुःखप्रयोजनो वा दुःखनिमित्तो वा अर्थः दुहमट्टं । तस्य दुःखस्य कोऽर्थः ? , वेदना, शरीरादिसुखार्था हि देवलोकाः, दुःखार्था नरकाः । दुर्गं नाम विपमम् । आदानिकं अथवा “आदीनं नाम” पापं दुक्कडिणं ति दुक्कडकारिणं दुःखोत्पादकानां पुरस्तादिति अग्रतः । अथवा आदीणिकं दुक्कडिणं पुरत्थेति, तेसिं आदीणिगपावकम्मदुक्कड- 30 कारिणं पुरस्तात् पूर्वभवदुक्कडकारिणमित्यर्थः । दुक्कडं ति महारंभादीहि ॥ २ ॥

१ तच्छेति ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ २ परसुएहिं ख १ पु २ वृ० आहावृ० ॥ ३ भीते य पलायंते ख १ ख २ पु २ आहावृ० ॥ ४ णिरुंभंति ख १ खं २ पु २ वृ० आहावृ० ॥ ५ पुच्छिस्स हं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ कहेहि ता वा णरया ख १ ॥ ७ अजाणओ खं १ ख २ पु २ वृ० दी० ॥ ८ मते ख २ । मए खं १ पु १ पु २ ॥ ९ भावे इणमोऽं ख २ पु २ वृ० दी० ॥ १० पवेतइस्सं ख १ । पवेयइस्सं पु १ पु २ ॥ ११ मट्ट-दुग्गं वृ० ॥ १२ आदीणियं ख १ ख २ पु १ वृ० दी० चूपा० । आइणियं पु २ ॥ १३ दुक्कडियं वृ० दी० । दुक्कडिणं पु १ वृपा० ॥ १४ वक्ष्यमाणः कां वा० मो० ॥ १५ असपुण्णे चूसप्र० ॥

३०१. जे केइ वाला इह 'जीवितट्ठी, कूराइं कम्माइं करेंति रोदा ।
ते घोररूवे तिमिसंधयारे, तिच्चाणुभावे णरए पडंति ॥ ३ ॥

३०१. जे केइ वाला इह जीवितट्ठी० वृत्तम् । जे त्ति अणिदिट्ठणिदेसो । द्वाभ्यामाकलितो वालः । ये केचन वाला इहेति तिरिय-मणुएसु असंजमजीवितट्ठी तत्प्रयोगजीवितार्थी च । कूराइं कम्माइं करेंति रोदा, कूराइं हिंसादीणि रौद्राध्यव-
सायाः रौद्राकाराश्च रौद्राः । ते घोररूवे तिमिसंधयारे, कुंभी चेतरीणी यत्र 'हण छिन्द भिन्द' इत्यादिभिर्मयानकैर्घोररूपै- 5
घोररूपो घोररूपा वा ते नरका जत्थ सो उववज्जति । तिमिसंधकारो नाम जत्थ घोरविरुविणं पस्सति, जं किंचि ओहिणा पेक्खंति तं पि कागदूसणियासरिसं पेच्छं पेच्छंति तैमिरिका वा । "कण्हलेसे णं भंते । णेरइए कण्हलेस्सं णेरइयं पणिधाय ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणा केवतियं खेत्त जाणंति ? केवतियं खेत्तं पासंति ? गोयमा । णो बहुतरय खेत्तं जाणइ णो बहुतरयं खेत्तं पासति, तिरियमेव खित्तं पासति जह लेस्सुदेसए" [प्रज्ञा० पद १७ सू० २२३ पत्र ३५५-१] ।
तिच्चाणुभावे त्ति अनुभवन्तमनुभावः, तीव्रवेदनानुभावाः ॥ ३ ॥

10

कथमुपैति ? "से जघाणामए पवगे पवमाणे" [] । ते तु कैः कर्मभिर्यान्ति—

३०२. तिच्चं तसे पाणिणो थावरे य, जे हिंसती आयसुहं पडुच्चा ।
जे लूसए होति अदत्तहारी, ण सिक्खती सेवियस्स किंचि ॥ ४ ॥

३०२. तिच्चं तसे पाणिणो थावरे य० वृत्तम् । तीव्राध्यवसिता जे तस-थावरे पाणे हिंसति न चानुत्पन्त्यन्ते, ये तु मन्दाध्यवसायाः त्रस-स्थावरान् प्राणान् हिंसति ते त्रिषु नरकेषूपपद्यन्ते । अथवा तीव्रमिति तीव्राध्यवसायाः तीव्रमिथ्या- 15
दर्शनिनश्चातीव्रमिथ्याध्यवसिताश्च संसारमोचक-याज्ञिकादयः थावरे पूरदाहगादिः आत्मसुखार्थं आत्मसुखं पडुच्च, यदपि हि परार्थं हिंसति तत्रापि तेषा मनःसुखमेवोत्पद्यते पुत्र-दारे सुखिन्यपि । अत्र वा जे लूसए होति अदत्तहारी, लूसको नाम हिंसक एव, जो वा अंग-पञ्चगं भिन्दति भजति वा, अदत्तं हरतीति अदत्तहारी, सो य विगयसंयमः । सिक्खा गहणसिक्खा आसेवणासिक्खा य, न किंचिदपि आसेवते सयमठाणं, तस्स एगपाणाए वि दंडेण णिक्खित्तो ॥ ४ ॥

३०३. पागन्मि पाणे बहुणं तिवादि, अणिवुडे घातगतिं उवेंति ।

20

णिधोणतं गच्छति अंतकाले, अहो सिरं कटु उवेति दुग्गं ॥ ५ ॥

३०३. पागन्मि पाणे बहुणं ति० वृत्तम् । न तस्य कर्तुकामस्य कृत्वा वा किञ्चन मार्दवमुत्पद्यन्ते, यथा सिंहस्य कृष्णसर्पस्य वा । बहुणं तिवादि मत्स्यवन्धाद्याः स्वयम्भुरमणमत्स्या वा येषां चाऽन्या वृत्तिरेव नास्ति वक-सिहादीनाम्, त्रिभ्यः पातयति त्रिभिर्वा पातयति मनो-वाक्काययोगैरित्यर्थः, एवं परिग्रहोऽपि वक्तव्यः । अणिवुडे अणुवसते आसवदारेहिं, स एवं दाहिणगामिए अधम्मा पक्खिएसु बहु पावकम्म कलिकलुस सैमज्जिणित्ता "से जघाणामए अयगोले ति वा" इत्तो 25
चुत्ता घातगतिं उवेंति, घातगतिर्नाम व्यधतिर्वेदनागतिरित्यर्थः, घातकानां वा गतिः, घंतगतिं गच्छति । अंतकाले निधो-
गतिः अवोगतिः अधोभवद्भिः शिरोभिर्न्यग्भवद्भिः शिरोभिः, ओनतं अप्रकाशं अवोगच्छद् अधःकारमित्यर्थः । अन्तकालो नाम जीवितान्तकालः । अधोशिरा इति, उक्तं हि—

जयतु वसुमती नृपैः समग्रा, व्यपगतचौरभया वसन्तु देशाः ।

जगति विधुरवादिनः कृतघ्नाः, [ग्रं० ३५००] नरकमवाद्गिरसः पतन्तु शाक्याः ॥ १ ॥

30

[]

१ जीवियट्ठा पु १ ॥ २ पावाइं कं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ तिच्चाभितावे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥
४ याऽऽयसुहं ख २ पु १ ॥ ५ लूसते ख १ पु १ ॥ ६ तिवादी ख १ ख २ । तिपाती पु १ । तिवाई पु २ ॥ ७ अणिवुटे
खं २ ॥ ८ घातमुवेति वाले । णिहो णिसं गं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ समजाणित्ता चूसप्र० ॥

दूरात् पतने हि शिरसो गुरुत्वाद् अवाद्शिरसः पतन्ति, स एवोपचारः इहानुगम्यते, न तेपा तस्यामवस्थायां शिरो विद्यत इति ॥ ५ ॥ एकसमयिक-दुसमयिग-तिसमएण वा विग्गहेण उववज्जंति, अंतोमुहुत्तेण अशुभकर्मोदयात् शरीराण्यु-
त्पादयन्ति, निर्लेनाण्डजसन्निभा निजपर्याप्तिभावमागताश्च शब्दान् शृण्वन्ति—

३०४. हण छिंदध भिंदध णं दहह, सहे सुणेत्ता परधम्मियाणं ।

ते णारगा तू भयभिण्णसण्णा, कंखंति कं णाम दिसं वयामो ? ॥ ६ ॥

३०४. हण छिंदध भिंदध णं दहह० वृत्तं कण्ठ्यम् ॥ ६ ॥ ततस्तान् शब्दानकणसुखान् भैरवान् श्रुत्वा तद्वयात्
पलायमानाः—

३०५. इंगालरासिं जलितं सजोतिं, ततोवमं भूमि अणोक्कमंता ।

ते डज्जमाणा कलुणं थणंति, अरहस्सरा तत्थ चिरट्ठितीया ॥ ७ ॥

३०५. इंगालरासिं जलितं सजोतिं० वृत्तम् । जथा इंगालरासी जलितो धगधगेति एवं ते नरकाः स्वभावोष्णा एव,
ण पुण तत्थ वादरो अग्गी अत्थि, णण्णत्थ विग्गहगतिसमावण्णएहिं । ते पुण उसिणपरिणता पोगाला जंतवाडचुलीओ वि
उसिणतरा । ततोवमं भूमि अणोक्कमंता तत्राऽऽयसकमहत्तुहं ते डज्जमाणा कलुणं थणंति, कलुणं दीणं, स्तनितं नामं
अप्रततश्वासमीपत्कूजितं यद् लाडाना निस्तनिस्तनितम् । अरहस्सरा णाम अरहतस्सराः अनुवद्धा सरा इत्यर्थः । चिरं तेसु चिट्ठं-
तीति चिरट्ठितीया, जहण्णेणं दस वाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ॥ ७ ॥ त एवं प्रतिपद्यमाना नदीं पश्यन्ति—

३०६. जइ ते सुता वैतरणीऽभिदुग्गा, खुरो जथा णिसितो तिक्खसोता ।

तरंति ते वैतरणीऽभिदुग्गं, असिचोइता सत्तिसु हम्ममाणा ॥ ८ ॥

३०६. जइ ते सुता वैतरणीऽभिदुग्गा० वृत्तम् । यदि त्वया श्रुतपूर्वा वैतरणी नाम नदी, लोकेऽपि ह्येषा प्रतीता ।
वेगेन तस्यां तरन्तीति वैतरणी, अभिमुखं भृगं वा दुर्गा अभिदुर्गा गम्भीरतटा परमाधार्मिककृता, केचिद् भुवते—स्वभाविकै-
वेति । खुरो जथा णिसितो यथा क्षुरो निशितगिञ्चनत्ति एवमसावपि जइ अगुली लुभेज्ज ततः सा तीक्ष्णश्रोतोभिः छिद्यते,
तीक्ष्णता वा गृह्यते यथा क्षुरधारा तीक्ष्णवेगा । ततस्ते वृष्णादिता प्रतप्ताङ्गारभूतां भूमिं विहाय खिण्णासवः पिपासवश्च
तत्रावतरन्तीति, अवतीर्य चैनां मार्गाभिदुर्गां प्रतरन्ति । नरकपालैरसिभिः शक्तिभिश्च पृष्ठतः प्रणुद्यमाना उत्तितीर्यवश्च ततः
शक्तिभिः कुन्तैश्च तत्रैव क्षिप्यन्ते ॥ ८ ॥

३०७. कोलेहिं विज्झंति असाधुक्कम्मा, णावं उवेंती सइविप्पहूणा ।

भिण्णेत्य सूलहिं तिसूलियाहिं, दीहाहि विट्ठूण अथे करेंति ॥ ९ ॥

३०७. कोलेहिं विज्झंति असाधुक्कम्मा० वृत्तम् । तत्थ परमाधम्मिएहिं णावाओ वि विउन्विताओ लोहखील-
संकुलाओ, ते ताओ अह्मियंता पुव्वविलग्गेहिं णिरयपालेहिं विज्झंति । कोलं नाम गलओ । उक्तं हि—“कोलेनानुगतं विलम्”
भुजङ्गवदसाधूनि कर्माणि चेपा ते इमे असाधुकर्माणः, णावं उवेंति उवह्मियंति । तेसि तेण चैव पाणिण कलकलकलभूतेण
सव्वसोत्ताणुपवेसणा स्मृतिः पूर्वमेव नष्टा, पुनः कोलैर्विद्वाना भृगतं नश्यति । भिन्नेत्य सूलहिं तिसूलियाहिं त्रिशूलिका-
भिर्दीर्घाभिर्विद्वानाः अथे हेड्डतो जलस्स अघोमुखे वा ॥ ९ ॥

१ डहह ख १ । डहेह पु २ । डहा पु १ ॥ २ सुणंती ख २ पु १ ॥ ३ भूमिमणुक्कं खं १ ख २ पु २ ॥ ४ णिसितो
जहा खुर इव तिक्खं ख १ ख २ पु १ ॥ ५ वैतरणी भिं ख २ पु १ ॥ ६ उसुचो खं १ खं २ पु १ वृ० वी० ॥ ७ कोलेहिं
पु १ ॥ ८ कम्मी खं २ पु १ ॥ ९ उवेंते पु १ वृ० वी० ॥ १० अण्णे उ सू पु १ वृ० वी० । अण्णेत्य सू ख १ ख २ ॥

ततः कथञ्चिदेव विरादुत्तीर्णाः सन्तः नरकपालैर्विकुर्वितां^(१) नरकमुपयान्ति । कर्तरम् ?—

३०८. असूरियं णाम महाभितावं, अंधंतमं दुप्पतरं महंतं ।

उद्धं अघे या तिरियं दिसासु, समाहितो जत्थऽगणी झियाति ॥ १० ॥

३०८. असूरियं णाम० वृत्तम् । यत्र सूरौ नास्ति, अथवा सर्व एव नरकाः असूरिकाः । महाभितावं णाम कुम्भी-
पाकसदृशो महान् अभितापो यस्मिन् । अन्धतमोभूतम्, यथा जालन्धस्य अहनि रात्रौ च सर्वकालमेव तम एवं तत्रापि 5
स तु अगाधगुहासदृशः । दुःखं तत्थ पयंति त्ति दुष्प्रतरम् । महान्त इति विस्तीर्णाः, उद्धं अघे या तिरियं दिसासु,
ऊर्ध्वमिति उवरिल्ले तले अघे भूमीए तिरियं कुड्डेसु, तत्थ कालोभासी अचेयणो अगणिक्कायो समाहितो सम्यग् आहितः समा-
हितः एकीभूतः, निरन्तरं इत्यर्थः । पठ्यते च—“समूसिते जत्थऽगणी झियाति” समूसितो नाम उच्छृतः, सो पुन
जंतचुल्लीतो जसिणतरो ॥ १० ॥

३०९. जंसी गुहाए जलणातियट्ठे, अविजाणतो डज्झति लुत्तपण्णे ।

10

सदा कलुणं पुण घम्मठाणं, गाढोवणीतं अतिदुक्खधम्मं ॥ ११ ॥

३०९. जंसी गुहाए जलणातियट्ठे० [वृत्तम्] । गुहाए [ए]गतोदारा विजन्विता किण्हारणी हूहयमाणी
हूहयमाणी चिद्वृत्ति । जलणं अति[यट्ठति] अतो जलणातियट्ठे । अविजाणतो डज्झति लुत्तपण्णे, अविजाणतो णाम नासौ
तस्यां विजानाति ‘कुतो द्वारम् ?’ इति । अथवाऽसौ जानाति ‘अध (? इध) मे जसिणपरित्राणं भविष्यति’ इह चासौ
अविज्ञायक आसीद् यस्तद्विधानि कर्माण्यकरोत् । लुप्ता प्रज्ञा यस्य स भवति लुत्तपण्णो न जानाति ‘कुतो निर्गन्तव्यम् ?’ 15
इति, वेदनाभिर्वाऽस्य प्रज्ञा सर्वा हता, अथवा “अहिते हितपण्णाणे” [सू० ३५] । इदमन्यद् वेदनास्थानम्—सदा कलुणं
पुण घम्मठाणं, सदेति नित्यम्, न कदाचिदपि तस्मिन् हर्षः प्रहासो वा, घर्मणः स्थानं धर्मस्थानम्, सर्व एव हि उण्ह-
वेदना नरकाः धर्मस्थानानि, विघेपतस्तु विकुर्वितानि स्थानानि दुःखनिष्क्रमण-प्रवेशानि । गाढं उण्हं दुक्खोवणीतं गाढैर्वा
दुर्मोक्षणीयैः कर्मभिस्तत्र उपनीतः, स वा तेषामुपनीताः, अथवा गाढमिति निरन्तरमित्यर्थः, गाढवेदणं अतिदुक्खधम्मं ति,
धर्मः स्वभाव इत्यर्थः, स्वभावप्रतप्तेष्वेव तेषु ॥ ११ ॥ तत्थावि—

20

३१०. चत्तारि अंगणीओ समारभित्ता, जहिं क्रूरकम्माऽभितविंति मंदा ।

ते तत्थ चिट्ठंतेऽभितप्पमाणा, मच्छा व जीवं उवजोति पत्ता ॥ १२ ॥

३१०. चत्तारि अगणीओ समारभित्ता० वृत्तम् । अथवा इदमेव तद् धर्मस्थानम्, यदुत चत्तारि अगणीओ
समारभित्ता चउद्धिसिं अग्निं समारभित्ता णाम समुदीवेत्ता, जहिं ति यत्र क्रूराणि कर्माणि यैः पूर्वं कृतानि ते क्रूरकर्माणः
नारकाः, अथवा ते क्रूरकर्माणोऽपि णरयपाला जे णरयगितत्ते वि पुनरपि अभितापयन्ति, यत एव हि मंदा नरकपाला 25
मन्दबुद्धय इत्यर्थः, नरकप्रायोग्यान्त्येव कर्माण्युपचिन्वन्ति भृशं तप्यमाना अभितप्पमाणा । जीवं नाम जीवन्त एव । ज्योतिषः
समीपे उपजोति पत्ता समीपगताभितापवद् मत्स्यास्तप्यन्ते, किमंग पुण तत्ते त एव छूढा अयोक्वहे वा, सीतयोनित्वाद्धि
मत्स्यानां उष्णदुःखानभिज्ञत्वाच्च अतीवाग्नौ दुःखमुत्पद्यते इत्यतो मत्स्यग्रहणम् ॥ १२ ॥ किञ्चान्यत्—

१ नवमगाथानन्तरं वृत्ति-टीपिकाकृत्या व्याख्याता ख १ खं २ पु १ सूत्रप्रतिषु एका सूत्रगाथाऽधिका उपलभ्यते । सा चेयम्—

केसिंचि वंधित्तु गले सिलाओ, उदगंसि वोलेति महालयसि ।

कलंबुयावालुय मुम्मुरे या, लोलेंति पच्चंति य तत्थ अण्णे ॥

अत्र केसिंचि स्थाने केसिंच तथा पच्चंति स्थाने पडलेंति इति पाठमेव ख १ वर्तते ॥ २ महाभितावं खं १ पु १ ॥
३ समूसिते जत्थ चूपा० वृपा० ॥ ४ झियायती पु १ ॥ ५ न्तरमित्यं वा० मो० ॥ ६ जलणेऽतियट्ठे पु १ वृ० वी० । जलणा-
इउट्ठे ख २ ॥ ७ अजाणतो खं १ वृ० वी० ॥ ८ लूयपप्पे पु १ ॥ ९ सया य कलुणं खं १ खं २ पु १ वृ० वी० । सया य
कसिणं वृपा० वीपा० ॥ १० गणणा हूहं पु० सं० । गणणा हूहं वा० मो० ॥ ११ अगणीयो पु १ ॥ १२ वालं ख १ खं २
वृ० वी० । वाला पु १ ॥ १३ चिट्ठंतिऽभिं ख १ । चिट्ठंति अभिं पु १ ॥ १४ जीवंतुवं ख १ खं २ पु १ वृ० वी० ॥
सूय० इ० १७

३११. संतच्छणं णामं भवन्ति तावं, ते णारया जत्थ असाधुकम्ममी ।

हत्थेहि पादेहि य वंधिऊणं, फलणं व तच्छेति कुहाडहत्था ॥ १३ ॥

३११. संतच्छणं णामं वृत्तम् । समस्तं तच्छणं संतच्छणं णामं जत्थ विउज्जिताणि वासि-परसु-पट्टिसाणि, तंव-
लिओ जहा खइरकट्टं तच्छेति एव ते वि वामीहिं तच्छिज्जति, अण्णे कुहाडएहि कट्टमिव तच्छिज्जन्ति । महन्ति तावं णामं
५ महताणि वि तत्ताणि तच्छणाणि भूमी वि तत्ता । असाधूणि कम्माणि जेसिं ते असाधुकम्ममी । हत्थेहि पादेहि य वंधिऊणं,
रैज्जूहि य णियलेहि य अदुआहि य किडिकिडिगावंधेण वंधिऊणं मा पलाडस्संति उट्ठेस्संति वा चलेस्संति वा तावे पुरकवाड-
फलण इव कुहाडहत्था तच्छेति ॥ १३ ॥ स एव सतच्छित्ता—

३१२. रुहिरे पुणो वचससूंसितंगो, भिण्णुत्तिमंगे परियत्तयन्ता ।

पयंति णं णेरइए फुरंते, सज्जो व्व मच्छे व अयोक्खल्ले ॥ १४ ॥

३१२. रुहिरे० वृत्तम् । रुहिरे पुणो वचससूंसितंगो, रुधिरं जंते छिज्जंताणं परिगलति । पुव्वं च तेपा वर्चस्युपिता-
न्यङ्गानि, ते वर्चसा आलित्तगे कुहाडपट्टाएहि भिण्णुत्तिमंगे अयकवलेसु तम्मि चैव णियए रुधरे उव्वत्तेमाणा परियत्तेमाणा
य पयंति णं णेरइए फुरंते, उक्कारिगा व धूवं वा जवा सिलिसिलेमाणा फुरुफुरुते य, सज्जो ज्ज(व्व)मच्छे व अयोक्खल्लेसु
पयति । सज्जोमच्छे त्ति जीवंते । अथवा “सज्जोक्कमत्थे” सज्जो हते, अप्पणिज्जिगाए चैव वसाए । अयोक्खल्लाणीति अयो-
मयाणि पत्राणि ॥ १४ ॥ एवमपि ते छिन्नगात्रास्ताड्यमानास्तक्ष्यमाणाः पच्यमानाश्च—

३१३. नो चैव ते तत्थ मसीभवन्ति, ण मिज्जती तिर्व्वंतिवेदणाए ।

कम्ममाणुभागं अणुवेदयन्ती, दुक्खन्ति सोयं इह दुक्कडेणं ॥ १५ ॥

३१३. नो चैव ते तत्थ मसीभवन्ति० वृत्तम् । छारीभवन्ति वा । नै वा भ्रियन्ते, तिक्वा अतीव वेदणा, वन्धानु-
लोम्यादेव गतम्, इतरथा तु ‘अतितिव्वेदणाड’ त्ति पठ्येत । कम्ममाणुभागं णरगाणुभागं सीतं उस्सिणाणुभागं वेदिंती, भूयो
वेदयन्ति अणुवेदयन्ति, तेण दुक्खेणं दुक्खन्ति सोयं जूरति इह दुक्कडेण हिसादीहिं अट्टारसहिं ट्ठाणेहिं ॥ १५ ॥

३१४. तेहिं पि ते लोलुअसंपगादे, गाढं सुतत्तं अगणिं वयन्ति ।

ण तत्थ सादं लभन्तीऽभिदुग्गे, अरहिंताभितावे तथ वी तवित्ति ॥ १६ ॥

३१४. तेहिं पि ते लोलुअसंपगादे० वृत्तम् । तस्मिन्नपि ते पुनः लोलुअसंपगादे वि अण्णं पगाढतरं सुतत्तं विउज्जि-
एल्लय अगणिंटां वयन्ति । लोलति येन दुःखेन तद् लोलुगं, भृशं गाढं प्रगाढं निरन्तरमित्यर्थः । गाढतरं सुदुर्तरं गाढं सुतत्तं,
तत्तो वि साभाविगातो णरगउस्सिणाणीओ अधिकतर, अथवा साभाविगअगणिणा तत्त सीतवेदणिज्जा वि लोलुगा तेसु वि
२५ णेरइया सीएण हिमुक्कडअहुणपक्खित्ताइं व भुजंगा लल्लकारेण सीतेणं लोलाविज्जन्ति । अण्णोसिं पुण णरगाणं चैव लोलुअग्गि
त्ति णामं, जधा लोलुए महालोलुए । [ण] तत्थ सादं लभन्तीऽभिदुग्गे, निरयपालानन्तरेणापि तावत् ण तत्थ सासं(? सातं)
लभन्ति । उक्तं हि—

“अच्छिणिमीलियमेत्त णत्थि सुहं किंचि कालमणुवट्ठं ।” [जीवा० प्रति० ३ सू० ९५ पत्र १२९-१] अतिदुग्गे वा भृशं

१ महविभत्तावं ख १ ख २ पु १ । महाहितावं सा० ॥ २ °कम्मा ख १ पु १ वृ० वी० ॥ ३ रज्जेहिं पु० ॥ ४ °मूसितं-
तो वृ० । °मूसितंगो वृथा० ॥ ५ परिचत्तता ख २ ॥ ६ सज्जोक्कमत्थे चूपा० । सजीवमच्छे खं १ ख २ पु १ वृ० वी० ॥
७ °हारएहिं वा० मो० ॥ ८ भिण्णत्तिमंगे चूसप्र० ॥ ९ णिमज्जती खं २ ॥ १० तिक्वभिवे खं १ ख २ पु १ वृ० वी० ॥
११ तमाणुभागं अणुवेदयन्ता वृ० वी० । तमाणुभावं अणुवेदयन्ता खं १ । तमाणुभागं परिवेतयन्ता ख २ । तमाणुभागं परिवेद-
यन्ति पु १ ॥ १२ °ति दुक्खी इह ख १ ख २ पु १ वृ० वी० ॥ १३ “तथा तत्तीमाभिवेदनया नापरममिप्रक्षिप्तमत्स्यादिकमप्यस्ति यद्
‘मीयते’ उपमीयते, अनन्यसङ्गीं तीव्रां वेदना, वाचामगोचरामनुभवन्तीत्यर्थः” इत्यपि व्याख्यानं वृत्तौ ॥ १४ तहिं च ते लोलुअसंप-
ख २ पु १ वृ० वी० । तहिं च ते लोलुअसंप ख १ ॥ १५ लभतीऽतिदुग्गे खं २ ॥ १६ °रहिंविभतावे ख १ । °रहिंविभयावा
पु १ ॥ १७ सुत्तिव्वं विउ° पु० ॥ १८ °णिगाढं ट्ठाणं वा० मो० ॥

दुर्गे वा, ण चेव तत्थ काइ समा भूमी अत्थि । अरहिता अभितावं तस्मिन्नपि अरहिते अभितावे तथावि तविज्जंति अयोक्-
वद्वादिसु तेषां चरकाणा गण्डस्योपरि पिटका इव जातास्ते ते स्वाभाविकेन नरकदुक्खेण विशेषतश्च नरकपालोदीरितेन पुनः
पुनः समोहन्यमानाः प्रायं वेदनासमुद्घातैरिव कालं गमयन्ति ॥ १६ ॥

तत्र पुनर्महाघोपनरकपालोदीरितैस्तेषां च परस्परतो हन-छिन्दभिन्द-मारयाऽतिक्रियित-स्तनितगन्दैश्च—

३१५. से सुव्वती गामवधे व सहे, उदिण्णकस्माए पयाय तत्थ ।

उदिण्णकस्माण उदिण्णकस्मा, पुणो पुणो ते सह्रिसं दुहंति ॥ १७ ॥

३१५. से सुव्वती गामवधे व सहे० वृत्तम् । से जधानामए इध गामघाते वा णगरघाए वा सर्वस्वहारे च वन्दिगहे
वा महाणगरडाहे वा ढ रिज्जतेसु वा णगर-नामेसु वा समता हाहाकारारवा अमान-पुत्राः श्रूयन्ते, एवं तेष्वापि उदिण्णक-
स्माए पयाय त्ति णरगपयाए णरगलोगस्स महाभैरवसदो सुव्वते । उदिण्णकस्माण तेसि असातावेदणिज्जादिगाओ ओसणं
असुभाओ कम्मपगडीओ उदिण्णाओ, असुरकुमाराण वि तेसि मिच्छत्त-हास-रतीओ उदिण्णाओ इति, अतस्ते उदिण्णकस्मा 10
णेरइयाणं शरीराणीति वाक्यशेषः, उदीर्णकर्माणोऽसुराः पुनः पुनरिति अनेकशः, संघात-मारणाणि सह हरिसेण सह्रिसं
दुःखापयंति दुहंति । “विधंति” वा पठ्यते ॥ १७ ॥

३१६. पाणेहिं णं पाव विजोजयंति, तं भे पवक्खामि जधातधेणं ।

दंडेहिं तत्था सरयंति वालं, सवेहिं दंडेहिं पुराकतेहिं ॥ १८ ॥

३१६. पाणेहिं णं पाव विजोजयंति० वृत्तम् । प्राणाः शरीरेन्द्रिय-वलप्राणाः, तान् ते पावा तैस्त्वेवेदनाप्रकारैः 15
छेद-भेदप्रकारैश्च वियोजयंति विश्लेषयन्तीत्यर्थः । स्यात्—किमर्थं ते तेषां वेदनामुदीरयति ? कीदृशी वा ? उच्यते, तं भेऽहं
पवक्खामि जधातधेणं, भृशं साधु वा वध्यामि जधातधं ति जहिं इध येन प्रकारेण पावाडं कस्माइं कताइ ते तहि तहेव
वेयणाओ पाविज्जति । का तहि भावना ?—तीव्रोपचितैस्तीव्रा वेदना भवन्ति मन्दमृन्दा मध्यैर्मन्या नरकविशेषतः स्थितिविशेष-
तश्च । अथवा जधातधं ति राजत्वे वा राजामात्यत्वे चारकपालत्वे लुब्धकत्वे वा सौकरिक-मत्स्यवन्धत्वे वा वध-घात-मांसो-
परोध-पारदारिक-याज्ञिक-ससारमोचक-महापरिग्रहेत्येवमादयो दण्डा यैर्यथा कृतास्तान् तथैव दंडे तत्थ सरयंति वालं, तैरेव 20
यथाकृतैर्दण्डैः स्मारयन्ति यातयमानाः सरयंति त्ति स्मारयन्ति । न तथा छिद्यन्ते एव मार्यन्ते वध्यन्ते विध्यन्ते संहन्ते, एवं
यावन्तो यथा च दण्डप्रकाराः कृतास्तावद्विस्तथा च सारयन्ति ॥ १८ ॥

३१७. ते हम्ममाणे णरगं उव्वेति, पुणं दुरूअस्स महब्भितावं ।

ते तत्थ चिट्ठति दुरूवभक्खी, तुट्ठंति कम्मोवसगा किमीहिं ॥ १९ ॥

३१७. ते हम्ममाणे णरगं उव्वेति० वृत्तम् । त एवं वालाः हन्यमाना इतश्चेतश्च पलायमाणा णिलुक्कणपधं मगंता 25
नरकमेवान्यं भीमतरवेदनं प्रविशन्ति, जध इह चोरेहिं चोरा चारिज्जिता कडिलमनुप्रविशन्ति, तत्रापि सिंह-न्याघ्रा-ऽजगरा-
दिभिः खाद्यन्ते, एव ते वाला पलायमाणा नरकपालभया तं नरकं पतति । अण्णं पुण्णं दुरूअस्स, दुरूयं णाम उच्चार-पास-
वणकदमो, “से जधानामए अहिमडे ति वा” [जीवा० प्रति ३ सू० ८३ पत्र १०६] मत-कुहित-विणिट्ठकिमीणं, तदपि
दुरूवं तप्तं महब्भितावं । [ते] तत्थ चिट्ठति दुरूवभक्खी, दुरूवं भिक्खयन्तीति दुरूवभक्खी, ते णिरयपालेहि दुरूवं
खाविज्जति । तुट्ठन्त इति तुट्ठमानाः खाद्यमानाः कृमिभिः कम्मोवसगा णाम कर्मयोग्या कर्मवशगा वा, तत्थ दुरूवे 30
विष्टाकृमिसंस्थाना विउव्विया किमिगा तेहि खज्जमाणा चिट्ठंति, गुणमाणा य तत्थ किच्छाहिं गच्छंति, परिस्सता य तत्थेव

१ नगरवधे खं १ वृ० दी० ॥ २ दुहोवणीताण पदाण तत्थ ख १ ख २ पु १ वृ० दी० ॥ ३ सरहं दुहंति ख १ ख २
पु १ वृ० दी० । सह्रिसं विधंति चूपा० ॥ ४ सव्वती पु० । सव्वती स० वा० सो० ॥ ५ आमात्यपुत्राः चूत्तप्र० ॥ ६ दंडेहिं
तत्था सरयंति ख १ ॥ ७ वाला ख १ ख २ पु १ ॥ ८ कृतस्नानतच्छेव चूत्तप्र० ॥ ९ णमाणा णरए पडंति, पुण्णे दुरूवस्स
महब्भितावे ख १ ख २ पु १ वृ० दी० । णरए स्थाने णरते ख १ ॥ १० वगता किं ख १ ख २ वृ० दी० ॥ ११ भक्षयं वा० सो० ॥

लोलमाणा किमिगेहिं खजंति, “छट्ट-सत्तमासु णं पुढवीसु णेरइया मुत्तमुहन्ताडं लोहितकुंथुरुवाडं विउवित्ता अण्णमण्णस्स कायं समतुरंतेमाणा अणुखायमाणा चिट्ठति” [अर्थतः जीवा० प्रति ३ सू० ८९ पत्र ११७-१] ॥ १९ ॥

किञ्चान्यत्—

३१८. सदा कसिणं पुण घम्मठाणं, गाढोवणीतं अतिदुक्खधम्मं ।

अंदूसु पक्खिक्खं हणंति बालं, वेधेहिं विंधंति सिराणि तेसिं ॥ २० ॥

३१८. सदा कसिणं [पुण] घम्मठाणं० वृत्तम् । सदेति नित्यं कसिणं णाम सम्पूर्णं तत्रोणं [घम्मठाणं] कुंभीपाग-
अणंतगुणाधियं । जो वि तत्थ वातो सो वि लोहारधमणीं व अणंतगुणउसिणाधिको । गाढेहिं कम्मेहिं तत् तेपासुपनीतम्, ते
वा तथुवणीता । आवायानीह गाढान्युण्णस्थानानि इष्टकापाकादीनि तैस्तदुपनीयते उपनीयते त्ति वा उवपदरिसितं त्ति वा
एगडं । अतिदुःखस्वभावं अतिदुःखधर्मम्, तथा वि अतिदुक्खधम्मे अंदूसु पक्खिक्खं हणंति बालं हत्यंदूसु पक्खिविऊण
विहणंति । विणिहणित्ता खीलगेहिं चम्ममिध ततो वितडियसरीराणं वेधेहिं विंधंति सिराणि तेसिं, वेध्यस्थानानि येषु वा
ते वेधाः, तद्यथा—अक्षि-कर्ण-नासा-मुखानि । अदान्तेन्द्रियाणां पूर्वत एव एतानि पूर्वमदान्तान्यभूवन्, साम्प्रतं दाम्यन्ते ।
अधवा सीसावेढेण तावेन्ति सीस दुक्खावेत्ति ॥ २० ॥ किञ्चान्यत् तत्राऽसिपत्रा नाम नरकपालाः—

३१९. छिंदंति बालस्स खुरेण णक्कं, ओट्टे वि छिंदंति दुवे वि कण्णे ।

जिब्भं विणिक्खिस्स विहत्थिमेत्तं, तिक्खाहिं सूलाहिं निपातयंति ॥ २१ ॥

३१९. छिंदंति बालस्स खुरेण णक्कं ओट्टे वि छिंदंति दुवे वि कण्णे० [वृत्तम्] । एतानि हि पूर्वमच्छिन्नदोषान्य-
भूवन् अच्छिन्नवृण्णानि चाऽऽसन् तत् साम्प्रत स्वयमेव छिद्यन्ते । जिब्भं विणिक्खिस्स विहत्थिमेत्तं, एषा हि पूर्व
मांसासिनी अलीकभाषिणी चाऽऽसीत् । परस्परं च विकुवितेहिं छिंदंति बालस्स खुरेण णक्कं । तिक्खाहिं सूलाहिं ति,
लोहखीलगा सूवका य, यावत् कृकाटिकातो निर्गता निपातयंति त्ति विंधंति ॥ २१ ॥ त एव विद्धा—

३२०. ते तिप्पमाणा तलसंपुडंच्चा, रातिंदियं तत्थ थणंति मंदा ।

समीरिता सरुधिर-मंसदेहा, पज्जोविता खारपयच्छित्तंगा ॥ २२ ॥

३२०. ते तिप्पमाणा तलसंपुडंच्चा० वृत्तम् । विनिर्तप्यमानाः तिप्पमाणाः कंदमाणाः पीड्यमाना हेरिकादिषु ।
तलसंपुलिता णाम अयतबंधता हस्तयोः कृता, यथैषां करतलं चैकत्र मिलति एवं पादयोरपि, अथवा करतलेन किञ्चित्
पीड्यन्ते । एवं तेषां चप्पडगेहिं जंतेहि य तलसंपुडियच्चा, अच्चा सरीरं भण्णति । रातिंदियं तत्थ थणंति मंदा, रात्रिदिन-
प्रमाणमात्रं कालं णित्थणंति अच्छति, मंदा नाम मन्दबुद्धयः ग्लाना वा । समीरिता सरुधिर-मंसदेहा पज्जोविता
खारपयच्छित्तंगा, त एवं समन्तोदीरिता समीरिता सर्वतो रुधिर गलाविता इत्यर्थः, सर्वतश्च मांसैरवकृष्टैः अण्णायभूमीय
यर्थरायंतो अण्णवक्कथलंचगाइं देहो वि खंडखंडाईं केसिंच कातो पज्जोविततो, सर्वतो पलीविता वेढेऊण केइ खारेण
पतच्छित्तंगा वासीमादीहिं तच्छेत्तुं खारेण सिंचति ॥ २२ ॥ किञ्च—

३२१. जइ ते सुता लोहिर्तापागपायी, बालागणी तेयगुणा परेणं ।

कुंभी महंताऽहियपोरुसीया, समूसिता लोहितपूयपुण्णा ॥ २३ ॥

१ मभूमहत्ताइं सं० । मत्तमुहत्ताइं वा० मो० । “बहूमहत्ताइ” इति जीवा भिगमसूत्रे पाठः । २ सया य क० पु १ ॥ ३ ००
विहत्तु देहं, वेहेण सीसं सेऽभितावयंति ख २ वृ० वी० । ४ ०० विहत्तु देहं, वेहेण तं सेऽभितवेत्ति सीसं ख १ पु १ ॥ ४ वेहेण
तावेत्ति सिं च्छा० ॥ ५ ०० पयंति वां च्छा० ॥ ६ मुख-नासानि पु० ॥ ७ णासं खं १ पु १ ॥ ८ ० हि भितावयंति वृ०
वी० । ९ हिं तिवातयंति खं १ पु १ वृ० । १० हिं निवायंतंति खं २ ॥ ११ ० ड व्व रां ख १ ख २ पु १ वृ० वी० ॥ १० जत्थ ख १ ॥
११ बाला खं २ पु १ वृ० वी० ॥ १२ गलंति ते सोणित पूति-मंसं, पज्जोविता खारपदिच्छित्तंगा खं १ पु १ वृ० वी० । गलंति
ते सोणिअ-पूइ-मंसं, पज्जोविता खारपतच्छित्तंगा ख २ ॥ १३ विमित्तप्यं च्छा० ॥ १४ पीड्यमानाः । एवं वा० मो० ॥
१५ यत्थिमगा च्छा० ॥ १६ थरवरां पु० सं० ॥ १७ ० च्छावल्लिचं पु० सं० ॥ १८ लोहितपूतपाती, वां ख १ खं २ पु १
वृ० वी० ॥ १९ ० ताऽधियपोरिसीणा खं १ पु १ ॥

३२१. जइ ते सुता लोहितापागपायी वालागणी तेयगुणा परेणं० [वृत्तम्] । यदि त्वया कदाचित् श्रुता, लोकेऽपि ह्येषा श्रुतिः प्रतीता—तत्र कुम्भीओ विज्जंति । लोहितस्याऽऽपाकः लोहितापाकः, पच्यते यस्यां सेयं लोहिता[पाक]-पायी । वालस्य ह्यग्नेः अधिकस्तापो भवति, परिशुष्केन तस्याभिनवप्रज्वालितस्य, स हि अधिकं दीप्यते दहति च, तेयगुणा एत्तो वि परं अणतगुणज्जहो अग्गी । कुम्भी महंता कुम्भप्रमाणाधिकप्रमाणा कुम्भी भवति, जाघे वि चउसु वि पासेसु प्रज्वालितेनाग्निना तप्ता लोहिका त्रपु-ताम्रपूर्णो(णी) दुरासया, एवं ताओ वि कुम्भिकेहिं निरयपालेहिं विउव्विताओ कुम्भीओ 5 महंति-महंतीओ पुरुषप्रमाणातीता अधियपोरुसीया, यथाऽस्या प्रक्षितो नारकः पश्यतीति, ण वा चक्केइ कण्णेषु अवलंविडं उत्तरित्तए । समूसिता अदहिता लोहित-पूयमादीणं असुभाण सरीरावयवाणं पुण्णा । अधवा कुम्भी उट्ठिगा, अधियपोरिसुच्चा ऊणा [वा] कीरति तत्थ विच्छोभणा भवति ॥ २३ ॥

३२२. पक्खिप्प तासुं पपयंति वाले, अट्टस्सरं ते कल्लुणं रसंते ।

तण्हाइया ते तउ-तंवतत्तं, पज्जिज्जमाणऽट्टतरं रसंति ॥ २४ ॥

10

३२२. पक्खिप्प तासुं० वृत्तं कंठं । णवरं-अट्टस्सरं ति आर्त्तस्वरमिति, आर्त्तो हि यावत्प्रमाणं रसति, नासौ लज्जां धैर्यं वा तस्मिन् काले गणयति ॥ २४ ॥

३२३. अप्पेण अप्पं इह वंचइत्ता, भवाधमे पुंवा सतसहस्से ।

चिट्ठंति तत्था बहुकूरकम्मा, जधाकडे कम्मे तथा सि भारे ॥ २५ ॥

३२३. अप्पेण अप्पं इह वंचइत्ता० वृत्तम् । अप्पं णाम आत्मानं इहेति इह मनुष्यलोके वंचइत्ता कूडतुलादीहिं । 15 अधवा “अप्पाण” परोवघातसुहेण अप्पाणं वंचइत्ता भवाधमे भवानामधमः अतस्तस्मिन् भवाधमे पुंवा सतसहस्से त्ति जाव तेत्तीस सागरोवमे चिट्ठंति । तत्था बहुकूरकम्मा जधाकडे कम्मे तथा सि भारे, बहूणि कूराणि कम्माणि येषां ते बहुकूरकम्मा, जे य पयंति जे य पचंति सव्वे ते बहुकूरकम्मा । जधाकडे कम्मे त्ति यथा चैषां कृतानि कर्माणि तथैवैषां भारो बोढव्य इत्यर्थः, विभर्त्ति भ्रियते वाऽसौ भारः । का तर्हि भावना ?—यादृशेनाध्यवसायेन कर्माण्युपचिनोति तथैवैषां वेदनाभारो भवति, उक्कटस्थितिर्वा मध्यमा जघन्या वा, ठितिअणुरूवा चेव वेदना भवति, अथवा यादृशानीह कर्माण्युप- 20 चिनोति तथा तत्रापि वेदनोदीर्यते तेषां स्वयं वा परतो वा उभयतो वा ।

उभयकरणेण तद्यथा—मांसादाः स्वमांसान्येवाग्निवर्णानि भक्ष्यन्ते । रसकपायिनः पूय-रुधिरं कलकलीकृतं तउ-तंवादीणि य द्रवीकृतानि । व्याध-घात-सौकरिकादयस्तु तथैव छिद्यन्ते मार्यन्ते च । चारकपाला अष्टादशकर्मकारिणः कार्यन्ते च । आनृतिकानां जिह्वास्तक्ष्यन्ते तुद्यन्ते च । चौराणां अङ्गोपाङ्गान्यपह्रियन्ते, पिण्डीकृत्य चैनान् ग्रामघातेष्विव वधयन्ति । पारदारिकाणां वृषणाश्छिद्यन्ते अग्निवर्णाश्च लोहमय्यः स्त्रियः अवगाहाविज्जंति । महापरिग्रहारम्भैश्च येन येन प्रकारेण जीवा 25 दुःखापिताः सन्निरुद्धा जातिता अभियुक्ताश्च तथा तथा वेयणाओ पाविज्जंति । क्रोधनशीलानां तत् तत् क्रियते येन येन क्रोध उत्पद्यते—ण एवं रुसिज्जति, एवं रुसिज्जति, इदानीं वा किं न क्रुध्यसे ? किं वा क्रुद्धः करिष्यसि ? । माणिणो हीलिज्जंति । मायिणो असिपत्तमादीहिं शीतलच्छायासरिसेहि य तउ-तंवएहिं प्रवंचिज्जंति । लोभे जधा परिगह्हे । एवमन्येष्वपि आश्र-वेष्वायोज्यमिति । अतः साधूकं जधा कडे कम्मे तथा से भारे इति ॥ २५ ॥

३२४. समज्जिणित्ता कल्लुसं अणज्जा, इट्ठेहि कंतेहि य विर्प्पहीणा ।

ते दुव्विभगंधे कसिणे य फासे, कम्मोवगा कुणिमे आवसंति ॥ २६ ॥ त्ति वेमि ॥

30

॥ नरगाविभत्तीए पढमो उदेसओ सम्मत्तो ॥ ५-१ ॥

३२४. समज्जिणित्ता कलुसं अणज्जा० वृत्तम् । जधा अधम्मपक्खे वुज्झिहन्ति अधम्मिणं अधम्माणुणं त्ति हण-
छिद-भिद्वयंतए त्ति जाव णरगतलपतिट्ठाणे भवति । कलुपमिति कैमैव, चिरस्य हि तत् प्रसीदेति । हिंसादिअणारिया कम्मा
अणारिया, इष्टाः शब्दादयः, कामनीयाः कान्ताः, त एव विपयाः, अथवा कान्ता वान्धवा, तैर्विप्रहीणाः । अहवा जत्ति-
आइ इह इट्ठाणि य कंताणि य पिआणि य तेहि विप्पहीणा ते दुरभिगंधे दुरुतकदमे य पूग-वसा-रुधिरकदमे य, “से जधा-
५ णामए अहिमडे ति वा” [जीवा० प्रति० ३ उ० १ सू० ८३ पत्र १०६] । कसिणे-संपुण्णे असुभभावेण स्पृशन्तीति स्पर्शाः,
चशब्दात् सदे रुवे रसे गवे फासे त्ति, रयणप्पभाते अणिट्ठा फासादयो, सेसासु कमेण अणिट्ठतरा । कर्मयोग्याः कर्मोपगाः
जारिसा कम्मा कता, तिन्वेहि तिन्वा । कुणिमे त्ति न कश्चित् तत्र मेध्यो देशः, सव्वे चेव मेद-वसा-मंस-रुधिरपुव्वाणु-
लेवणतला । आ स्थितिपरिसमाप्तेः वसन्तीति आवसंत इति ॥ २६ ॥

॥ [पञ्चमे] प्रथमोद्देशकः ॥

10

[णिरयविभत्तीणं विइओ उद्देसओ]

स एव भावनरकाधिकारः । यानि दुःखानि प्रथमे उक्तानि द्वितीयेऽपि तादृशान्येवोक्तानि । नरकपालकृतैश्च परस्पर-
कृतैश्च विशेष उच्यते—

३२५. अहावरं सासतदुक्खधम्मं, तं भे पवक्खामि जहातहेणं ।

वाला जधा दुक्कडकम्मकारी, वेदेंति कैम्माणि पुरेकडाइं ॥ १ ॥

15 ३२५. अहावरं सासतदुक्खधम्मं० वृत्तम् । अथेत्यानन्तर्यं । अपर इत्यन्यो विकल्पः । शाश्वतमिति नित्यकालं
यावदायुः । “अच्छिणिमीलितमेत्तं०” [जीवा० प्रति० ३ उ० ३ सू० ९५ पत्र १२९-१ गाथा । दुःखस्वभावं दुःखधम्मा ।
तं भे पवक्खामि भृशं प्रकारैर्वा वक्ष्यामि पवक्खामि, अथवा आदितः इदानीं वक्ष्यामि प्रवाचयिष्यामि । यथेति येन
सर्वत्रो हि यथैवावस्थितो भावः तथैवेन पठ्यति भाषते च । वाला यथा दुक्कडकम्मकारी, येन प्रकारेण यथा, कुत्सितं कर्म
दुक्कडं, दुक्कडाइं कम्माइं करेति दुक्कडकम्मकारिणः, हिंसादीनि महारम्भादीनि च । वेदेंति त्ति अणुभवन्ति, पुरेकडाइं
20 तिर्यङ्गानुप्यत्वे त्रिविधकरणेनापि निकाचितानि, तानि तु स्वयं वेदयन्ति निरयपालैश्च वेदाविज्जति ॥ १ ॥

३२६. हत्थेहिं पादेहिं य वंधिऊणं, उदराइं फोडेंति खुरेहिं तेसिं ।

गेण्हित्तु वालस्स विहण्ण देहं, वज्झं थिरं पिट्ठतो उद्धरंति ॥ २ ॥

३२६. हत्थेहिं पादेहिं य वंधिऊणं० वृत्तम् । जधा इह राया रायपुरिसा वा अवकरिसा वा अवकारिणो खंधे वंधित्ता
सरेहिं विंधंति, एव ते वि णिरयपाला खवेसु वद्धाणं पाडिताण वा हत्थ-पादंदुयिताणं उदराइं फोडेंति खुरेहिं तेसिं ।
25 “खुरासितेहिं” वा, असिता णिसिता तिण्हा, अथवा ण सिता मुण्डा इत्यर्थः । कृष्णावातेहिं (?) मुंडेहि दुःखाविज्जति मारि-
ज्जति वा—त्वया उदरनिमित्तं सत्त्वानि घातितानि । अथवा—“खुरा-ऽसिगेहिं” खुरेहि असिगएहि य । अण्णे पुण गेण्हित्तु वालस्स
विहण्ण देहं, गृहीत्वेति पण्यमाणं वा वशमानयित्वा विहण्णेति विहणित्ता खीलएहिं वज्झं थिरं पिट्ठतो उद्धरंति, स्थिरो
नाम अत्रोदयन्तः, पृष्ठतो नाम पण्हिगाओ आरद्धं जाव कृगाडिगातो उद्धरंति उप्पाडेति । एवं पार्श्वतोऽपि अग्रतोऽपि ॥२॥
किञ्चान्यत्—

३२७. वाह पकत्तंति य मूलतो से, थूलं वियासं सुहे आडहंति ।

रहंसि जुत्तं सरयंति वालं, आरुग्गं विंधंति तुदेणं पिट्ठे ॥ ३ ॥

30

१ वन्धेवा चूमप्र० ॥ २ °पालकृतैस्तु परस्परकृतैः सपरस्परकृतैश्च विजे° चूमप्र० ॥ ३ पावाइं पुरे° ख १ पु १ ॥ ४ उद्धरं
विकृत्तंति खुरासिणहिं ख १ ख २ पु १ वृ० वी० ॥ ५ खुराऽसितेहिं चूपा० । खुरा-ऽसिगेहिं चूपा० । “खुरप्र-ऽसिभि” नानाविधैरायुध-
विशेषैः” इति वृत्तिकृतः ॥ ६ विहत्तु देहं पु १ । विभिच्चुं ख २ ॥ ७ °पादंतदु° चूमप्र० ॥ ८ वाहा पकत्तंति य मू° ख १ ।
वाह पकत्तंति य मू° ख २ । वाह पकत्तंति समू° पु १ ॥ ९ थूलं ख १ पु १ ॥ १० आरुग्गं विज्जति खं १ पु १ वृ० वी० ।
आरुग्गं विधति ख २ । ११ °ण पेट्ठी खं २ । °ण पट्ठे ख १ पु १ ॥

३२७. वाहू पक्कंति य मूलतो से० वृत्तम् । वाधयति तेनेति वाहू । मूलतो नाम उद्गमादारभ्य उवकच्छगमूलतो प्रारभ्य । लोहकीलणं चतुरंगुलप्रमाणाधिकेण धूलं मुहं विगसावेतूणं । धूलमिति महत्, मा संवुडेहिंति वा रडिहिंति व त्ति, आरसतोऽपि न तस्य परित्राणमस्ति, तथाप्यातुरत्तादारसति । आडहंति त्ति बु^(१)डंज्जंति । किंच-रहंसि जुत्तं सरयंति वालं, सरयंति त्ति गच्छंति वाहेतीत्यर्थः, पापकर्माणि च स्मारयन्ति । त एव च वालास्तत्र युक्ता ये चैनां वाहयन्ति त्रिविधकरणेनापि तेयस्सरुविणो रवे सगडे वा, गुरुं विज्जित रधं अवधंता य तत्तारैरिव आरुढं विधंति आरुह्य विधति । 5 तुदन्तीति तुदा तुत्रकाः, गलिवलीवर्दवत् पृष्ठे ॥ ३ ॥ सा च भूमी—

३२८. अयं व तत्तं जलितं संजोतिं, तदोवमं भूमिमणोक्कमंता ।

ते डज्जमाणा कलुणं थणंति, उल्लुचोदिता तत्तजुगेसु जुत्ता ॥ ४ ॥

३२८. अयं व तत्तं० वृत्तम् । तप्त हि किञ्चिदयः कृष्णमेव भवति, सा तु भूमी ज्वलितलोहभूता सज्योतिषा सज्योतिः, ज्वलितेन ज्योतिषा तप्ता, न तु केवलमेपोष्णा । ज्वलितज्योतिषाऽपि अणंतगुणं हि उष्णा सा, तदस्या औपम्यं 10 तदोपमा । अणोक्कमंता णाम गच्छता । ते डज्जमाणा कलुणं [थणं]ति, ते तं इंगालतुहं भूमि पुणो पुणो खुंदाविज्जंति, आगत-गताणि कारविज्जता य अतिभारोक्तंता डज्जमाणा कलुणाणि रसति । इपुभिः तुत्रकैश्च प्रदीप्तमुखैश्चोदिताः तपेषु युगेषु युक्ताः, तप्तानि वा युगानि येषां रथाना त इमे तप्तयुगाः, अतस्तेषु तप्तयुगेषु युक्ताः ॥ ४ ॥ त एवम्—

३२९. वाला वला भूमिं अणोक्कमंता, विपज्जलं लोहपहं व तत्तं ।

जंसीऽभिदुग्गे बहुकूरकम्मा, पेसे व दंडेहिं पुराकरंति ॥ ५ ॥

15

३२९. वाला [वला] भूमि अणोक्कमंता० वृत्तम् । वाला मन्दा वालादिति । वलादणुकमंता वलात्कारेण, अथवा वला घोरवला इत्यर्थः । विविधेण प्रज्वलं नाम पिच्छलेण पूय-सोणिण्ण अणुलित्ततला । विगतं ज्वलं विज्जल जलेज्ज, विज्जलविष्टतेन जलेर्ण वसाय पूय-सोणितेण । लोहमयः पथः लोहपथः, यथा लोहमयः पथः तप्तः तथा सोऽपि । जंसी-ऽभिदुग्गे बहुकूरकम्मा, अभिदुग्गं भृशं दुर्गं वा, दंड-लज्जमादीहि हत्वा हत्वा । पुनः पुनः प्रेष्यन्त इति प्रेस्याः दासा भृत्या वा, पुरतः कुर्वन्तीति अग्रतः कृत्वा वाह्यन्ते गोणा इव, अणिच्छंता पिट्टिज्जति तुद्यन्ते च ॥ ५ ॥ किञ्च— 20

३३०. ते संपगाढस्मि पवज्जमाणा, सिलाहिं हम्मंतिऽभिपातिमाहिं ।

संतावणी णाम चिरट्ठितीया, संतप्पंते जत्थ असाधुकर्मी ॥ ६ ॥

३३०. ते संपगाढस्मि पवज्जमाणा० वृत्तम् । नानाविधाभिर्वेदनाभिर्भृशं गाढं सम्प्रगाढं निरन्तरवेदनमिति वा । अधवा सम्भावः पथः सम्प्रगाढः, ते अतिभारभराक्रान्ताः शर्करा-पापाणपथं प्रपद्यमानाः सिलाहिं हम्मंतिऽभिपातिमाहिं शिलाभिर्विस्तीर्णाभिर्वैक्रियादिभिरभिमुखं पतन्तीभिः, अभिपात्यमाना नान्यत्र पतन्तीत्यर्थः । किञ्च संतावणी नाम चिरट्ठितीया, 25 सर्व एव नरकाः सन्तापयन्ति, विशेषेण तु वैक्रियाग्निसन्ता[पिता] । चिरं तिष्ठन्ति ते हि चिरट्ठितीया, जघण्णेण दस वाससहस्रां उक्कोसेण तेत्तीससागरोवमाणि संतप्पंते शरीरेण मणसा च । असाधूणि कर्माणि येषां ते इमे असाधुकर्मी, तन्दि चेव संतावणीसंज्ञके नरके ॥ ६ ॥

३३१. कंडूसु पक्खिप्प पयंति वालं, ततो विड्डहा पुंण उप्पिडंति ।

ते उड्डकाएहिं विलुप्पमाणा, अवरेहिं खज्जंति सणप्फतेहिं ॥ ७ ॥

30

१ सजोयं पु १ ॥ २ तत्तोवमं भूमिमणोक्कमेत्ता पु १ । तत्तोवमं भूमि अणोक्कमेत्ता स १ ॥ ३ कर्णंति पु १ ॥ ४ भूमिमणुक्कं स २ पु १ पु २ ॥ ५ पविज्जलं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ दुग्गंति पवज्जमाणा पेस व्व स १ ख १ पु १ वृ० वी० ॥ ७ विज्जला विपुतेन जलेन साय पु० ॥ ८ ण एवसाय वा० मो० ॥ ९ णसि प० खं १ पु १ पु २ ॥ १० पातिणीहिं खं २ पु १ वृ० वी० । पातियाहिं स १ पु २ ॥ ११ प्पती जं स १ ख २ पु १ पु २ ॥ १२ कम्मा पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १३ वाले खं १ ॥ १४ विड्डहा स १ पु २ ॥ १५ पुणरुप्पतंति । ते उड्डकाएहिं पवज्जमाणा ख १-खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । पुण उप्पयंति इति खं २ पाठा ॥

३३१. कंहुसु पक्खिप्प पयंति बालं० वृत्तम् । अयकोट्ट-पिट्ठ-पयणगमादीसु पयणगेसु पक्खिप्प । बाला ते भयतो भुज्जिगा इव उज्झमाणा उप्पिडंति, “णेरइयाणोप्पातो उहुं पंचेव जोअणसयाइं” [जीवा० प्रति० ३ उ० ३ सू० ९५ पत्र १२९-१] । ते उहुकाएहिं विलुप्पमाणा, उहुकाया णाम द्रौणिकाकाः, ते उप्पिडंता वि सन्ता उहुकाएहिं विविधेहिं अयो-मुहेहिं खज्जंति । खज्जमाणा भक्खितसेसा भूमिसंपत्ता अवरेहिं खज्जंति सणफ्फतेहिं, न शक्यते धारयितुमित्यर्थः, सिंघ-व्याघ्र-मृ(१)ग-शृगालादयः विविधाः ॥ ७ ॥

३३२. समूसितं णाम विधूमठाणं, विगिच्चमाणा कलुणं थणंति ।

अधोसिरं कहु विगंतिऊणं, अयं व सत्थेहिं समूसवेति ॥ ८ ॥

३३२. समूसितं णाम विधूमठाणं० [वृत्तम्] । तत्थ ते णेरइया समूसविज्जति, ओसवितं असवितं विनागितमित्यर्थः । विधूमोऽग्निस्थानम्, विधूमो नामाग्निरेव, विधूमग्रहणाद् निरिन्धनोऽग्निः स्वयं प्रज्वलितः, सेन्धनस्य ह्यग्नेरवश्यमेव १० धूमो भवति । अथवा विधूमवद्, विधूमानां हि अङ्गाराणामतीव तापो भवति, यदि त्वया तनुतं (१) वा न वा यस्मिन् विकृत्यमानाश्च छिद्यमानाश्च कलुणं थणंति, कलुणमिति अपरित्राणं निराक्रन्दमित्यर्थः, सपरित्राणा हि यद्यपि स्तनन्ति कूजन्ति वा तथापि तन्नातिकरुणम् । अथवा “यत्र उवियंता” लुभमाना इत्यर्थः । अथवा “जंसि विउकंता” विविधमनेकप्रकारं उत्क्रान्ता विउकंता । अधोसिरं कहु विगंतिऊण, अधोसिरं काउं केइ विगित्तंति, केइ विगंतिऊण पच्छा अधोसिरं वंधंति । अयो छगलगो, अयेन तुल्यं अयवत्, यथा अय इव कप्पणी-कुहाडीहिं केइ कुसितं कधंचि चक्कम्ममाणं फुरुफुरेतं वा कप्पणि- १५ कुहाडीहिं सत्थेहिं समूसवेति छिदंति, एवं ते एवं कुसितं अकुसितं वा छिदंति । अधवा अयमिति लोहं, जधा लोहं तत्तेहयं छिज्जति एवं वा ॥ ८ ॥ किञ्च—

३३३. समूसिता तत्थ विसूणितंगा, पक्खीहिं खज्जंति अयोमुहेहिं ।

संजीवणा णाम चिरट्ठितीया, जंसी पया हम्मति पापचेता ॥ ९ ॥

३३३. समूसिता तत्थ विसूणितंगा० वृत्तम् । समूसिता नाम खंभेसु उहुा वद्धा, तत्थ विसूणिताणि अंगाणि २० जेसिं तेमे विसूणितवदनाः, तएवं सरसविसूणितंगा काक-गृध्रादिभिर्भक्ष्यन्ते । संजीवणा णाम चिरट्ठितीया, एवं यथोद्दिष्टैर्वेदनाप्रकारैर्भक्ष्यमाणाश्च स्वाभाविकैर्निरयपालकृतैर्वा पक्ष्यादिभिः छिन्नाः कथिता वा मूर्च्छिताः सन्तो वेदनासमुद्घातेन समोहता सन्तो मृतवदवतिष्ठन्ति । यथेह मूर्च्छिता उदकेन सिक्ताः पुनरुज्जीविता इत्यपदिश्यन्ते एवं ते मूर्च्छिताः सन्तः पुनः पुनः सञ्जीवन्तीति सञ्जीविनः, सर्व एव नरका संजीवणा । चिरट्ठितीया णाम जधण्णेण दस वाससहरसाणि उक्कोसेण तेत्तीससागरोवमाणि । अथवा चिरं मृता हि ठंतीति चिरट्ठितीया, नरकानुभावात् कर्मानुभावाच्च यद्यपि पिष्यन्ते सहस्रशः २५ क्रियन्ते तथापि पुनः संहन्यन्ते, इच्छन्तोऽपि मर्तुं तथापि न म्रियन्ते । पापचेत त्ति पूर्वं पापचेता आसीत् सा प्रजा, साम्प्रतमपि न तत्र किञ्चित् कुशलचेता उत्पद्यते येनापापचेता सा प्रजा स्यादिति ॥ ९ ॥ अयं चापरो यातनाप्रकारः—

३३४. तिक्खाहिं सूलाहिं वधेति बाला, वंसोवगं सोवरिया व लद्धुं ।

ते सूलविद्धा कलुणं थणंति, एगंतदुक्खं दुहतो गिलाणा ॥ १० ॥

३३४. तिक्खाहिं सूलाहिं वधेति बाला० वृत्तम् । लोहमयैः शूलैस्त्रिशूलैश्च यथा नामनिष्पन्ने निक्षेपे वधयन्तीति ३० विधंति, वशं उपगता वशोपगाः, शावरिका इव वशोपगं महिषं वधयन्ति । पठ्यते च—“वसोपगं सावरिया व लद्धुं” सबरा

१ °णगमणादीसु चत्तप्र० ॥ २ उक्कोसं पंच जो इति जीवा० पाठ ॥ ३ °ठाणं, जं सोयतत्ता कलुणं खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । °ठाणं, जंसि उवियंता कलुणं च्पा० । °ठाणं, जसि विउकता कलुणं च्पा० ॥ ४ वियत्तिऊणं खं १ पु १ । विगत्तिऊणं खं २ पु २ ॥ ५ समोसं खं १ खं २ पु १ पु २ ॥ ६ संजीवणी खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ मृत्युं तं वा० मो० ॥ ८ सूलाहिं विवाययंति, वसोगयं सावययं व लद्धुं वृ० वी० । सूलाहिं भितावयंति, वसोवगं सोवरियं व लद्धुं खं १ पु १ । सूलाहिं निवाययंति, वसोवगं सोवरियं व लद्धुं खं २ पु २ ॥ ९ वसोपगं सावरिया व लद्धुं च्पा० ॥ १० सूलभिन्ना खं १ पु २ ॥

म्लेच्छजातयः, ते यथा कन्दर्पात् कर्पाटकमादि विधंति छगलगमादि वा एवं ते वि तं नेरइयं छिदंति भिंदंति । सौकरिक-
ग्रहणं ते हि तत्कर्मनित्यसेवित्वाद् निर्दया भवन्तीत्यतः । ते स्रलविद्धा कलुणं थणति, कलुणं णाम दीणं, थणंति नाम
कन्दन्ति । एकान्तेनैव दुक्ख दुहओ त्ति अंतो वहिं च, जमकाइएहिं नेरइएहिं च न तत्र समाश्वासोऽस्ति । नित्यग्लाना इति
महाज्वराभिभूता इव निष्प्राणा निर्वला नित्यमेव च नारका दसविधं वेदणं वेदेति ॥१०॥ इदं चान्यदसातदुक्खधम्म—

३३५. सदाजलं णाम णिहं महंतं, जंसी जलंती अगणी अकट्ठा ।

5

चिट्ठंति तत्था बहुकूरकम्मा, अरहितस्सरा केति चिरट्ठितीया ॥ ११ ॥

३३५. सदाजलं णाम णिहं महंतं० वृत्तम् । सदा ज्वलतीति सदाज्वलम् । अधिकं तस्यां हन्यत इति निहं
[ग्रन्थाग्रम्—४०००] ज्वरोदुपानवस्थितम् महदिति गम्भीरं विस्तीर्णं च । यस्मिन्निति यत्र । विना काष्ठैः अकाष्ठा वैक्रिय-
कालभवा अग्रयः अवट्ठिता पातालस्था अप्यनवस्था । चिट्ठंति तत्था बहुकूरकम्मा, नरकपालैः प्रक्षिप्ताः, बहूणि कूराणि
कम्माणि जेसिं ते बहुकूरकम्मा । कूरं णाम निरनुक्रोशं हिंसादि कर्म, यत् कृत्वा कृते च नानुत्पद्यन्ते । अरहितः स्वरो येषां 10
कूजतां याचतां उत्तारयत उत्तारयतेति अन्यैश्च बहुविधैर्विलापैर्विलपन्तो अरहितस्वराः । चिरं तिष्ठन्तीति चिरट्ठितीया,
विविधेन सन्निरुद्धा वेदनादिताः ताहिं ताहिं चिरा तिष्ठंति ॥ ११ ॥ किञ्च—

३३६. चिया महंतीउ समारभित्ता, छुभंति ते तं कलुणं रसंतं ।

आवट्ठती तत्थ असाधुकम्मा, सप्पी जंघा छुढं जोतिमज्जे ॥ १२ ॥

३३६. चिया महंतीउ समारभित्ता० वृत्तम् । चीयन्त इति चितकाः । महंतीओ नाम नारकशरीरप्रमाणाधिक- 15
मात्राः यत्र चानेके नारका मायन्ते । समारभंति त्ति तिविधेण वि ढज्जंति । स एव प्रक्षिप्तः आवट्ठती तत्थ असाधु-
कम्मा, असाधूणि कम्माणि जेसिं पुरा आसीत् ते असाधुकम्मा । सप्पि त्ति घतं, यथा सर्पिं छुढं जोतिस्मि णिद्धूमए
खड्गिगालाणं खड्गाए भरिताए अग्निगवण्णे वा अयोक्खल्लेणं चणंतीव । सर्पिग्रहणं तु इतरोऽपि सर्पो गृह्यते मत्स्यो वा ॥ १२ ॥

अयमपरो यातनाकल्पः—

३३७. सदा कसिणं पुण घम्मठाणं, गाढोवणीतं अतिदुक्खधम्मं ।

20

हत्थेहि पादेहि य बंधिऊणं, सत्तु व डंडेहि समारभंति ॥ १३ ॥

३३७. सदा कसिणं पुण घम्मठाणं० वृत्तम् । सम्पूर्णदुःखस्वभावेन गाढैः कर्मभिस्ते तत्रोपनीताः, तद्वा तेपासुप-
नीतं अतिदुःखस्वभावम् । हत्थेहिं पादेहि य बंधिऊणं, चजरकप्पादं वड्ढा शत्रुमिव निर्दयं हन्यते वशीकृतः यथा न
जीवतीति न चाऽऽशु म्रियते, मा भूद् वेदनां न प्राप्स्यतीति । समारभंति त्ति पिट्ठेति ॥ १३ ॥ त एवं हणतो णिरयपाला—

३३८. भंजंति वालस्स वधेण पट्ठिं, सीसं पि भंजंति अयोघणेहिं ।

25

ते भिण्णदेहा फलगावतट्ठा, तत्ताहि आराहि णिजोजयंति ॥ १४ ॥

३३८. भंजंती वालस्स वधेण पट्ठिं० वृत्तम् । लंडादिघातैर्यथा तैरन्यत्र भग्नानि पृष्ठानि एवं तेपामपि । सीसं पि भंजंति
अयोघणेहिं, अपिः पदार्थादिषु, पट्ठिं पि भंजंति सीसं पि विधंति, अण्णाणऽवि अंगोवंगाणि सचुण्णित-मोडितानि करंति । ते
भिण्णदेहा फलगावतट्ठा, त एवं भग्नाङ्ग-प्रत्यङ्गाः फलका इव उभयथा प्रकृष्टाः करकयमादीहिं तच्छिता मोग्गरेहि य पहता
शीताभिरूष्णाभिर्वा वेदनाभिरभिभूतास्तप्ताभिः दीर्घाभिराराभिर्विध्यन्ते, उत्तिष्ठोत्तिष्ठेति गच्छ गच्छेति ॥ १४ ॥ किञ्च— 30

३३९. अभियुंजिया रोइअसाधुकम्मा, उसुचोइया हत्थितुल्लं वहंति ।

एगं दुरूहिस्तु दुवे तयो वा, आरुअ विधंति किंकाणतो सि ॥ १५ ॥

१ सताजलं ठाणं निहं ख २ पु १ वृ० दी० ॥ २ जलंतो अगणी अकट्ठो वृ० दी० ॥ ३ वट्ठा वं ख २ वृ० दी० ॥
४ अरहस्सरा ख १ ख २ वृ० दी० ॥ ५ जहा पडितं जोइं ख २ पु १ वृ० दी० । जहा पतितं जोतिं ख १ । जहा पइयं
जोतिं पु २ ॥ ६ सप्पति घनां यथा चस्रं ॥ ७ सत्तु व ख १ पु १ पु २ ॥ ८ पि भिंदंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥
९ लडलादिं पु० स० ॥ १० ०त्थिवहं वं ख १ ख २ पु १ वृ० दी० ॥ ११ दुए ततो वा खं २ पु १ पु २ ॥ १२ आरुस्स
विज्झंति ककाणओ से ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

३३९. अभियुंजिया रोदअसाधुकम्मी० वृत्तम् । अभियुंजिता तिविधेण वि रौद्रादीनि कर्माणि असाधूनि येषां ते रोदअसाधुकम्मा अभियुज्जते रौद्रैः । ते च रौद्राः पूर्वमभवन्, तत्रापि रौद्रा एव परस्परतो वेदनां उदीरयन्तः हस्तितुल्यं वहन्तीति हस्तिवत्, हस्तितुल्यं भारं वहन्तीत्यर्थः, हस्तिरूपं वा कृत्वा बाह्यन्ते, अश्वोष्ट्र-खरादिरूपं वा, यैर्यथा बाहिताः । किंच एगं दुरुहिच्च दुवे तयो वा, हस्यादिरूपं विकुर्वितमविकुर्वितं वा एकं वराकं अन्यो वा अन्ये वा गुरुत्वादवहतश्च
5 गलिबलिवर्दानिव यातारो आरोह्य किं न वहसीति किंकाणतो सि त्ति कृकाटिकाए विंधंति ॥ १५ ॥ किञ्च—

३४०. बाला बला भूमि अणोक्कमंता, पविज्जलं कंदइलं महंतं ।

विधद्ध तप्पेहि विसंणवित्ते, समीरिता कोट्टवल्लिं करिंति ॥ १६ ॥

३४०. बाला बला भूमि अणोक्कमंता० वृत्तम् । बालाः इत्यजानकाः । बाल इति न स्ववशाः, बलादनुक्राम्यन्ते ।

भूमिं पूय-वसा-शोणितप्रविज्जलं लोहकंदकचितं । महतीति अनोरपारा, न तत्रान्या भूमिर्विद्यते या एवंविधा न स्यादिति ।
10 विवद्ध तप्पेहि अन्ये पुनरगाधेपूदकेषु प्रगाहिताः पश्चाद् विवध्यन्ते त्रप्पकेषु । त्रप्पका नदीमुखेषु विदलया वंशफालीमया पिंडिगासठिता कज्जंति, तावे ओसरंते उदगे ठविज्जंति हेट्ठाहुत्ता, पच्छा मच्छगा जे तेहि अक्कंता ते गलिते उदगे संपुंजिता घेप्पंति, एवं तेऽपि बहवः त्रप्पकैराक्रम्यन्ते, ततः निसृते उदके समीरिता नाम सम्पिण्ड्य कुट्टयित्वा कल्पनीभिः खण्डशो वलिं क्रियन्ते । अधवा कोट्टं णगरं बुच्चति, णगरवली वि क्रियन्ते ॥ १६ ॥ किञ्चान्यद्—

३४१. वेतालिए णाम महाभितावे, एगायते पवतमंतलिकखे ।

हम्मंति तत्था बहुकूरकम्मा, परं सहस्साण मुहुत्तंगस्स ॥ १७ ॥

३४१. [वेतालिए णाम महाभितावे० वृत्तम् ।] अन्तरिक्षः छिन्नमूल इत्यर्थः, आकाशस्फा-
टिकत्वाद् न दृश्यते, अन्धकारत्वाद्वा न दृश्यते, केवलमारुभणमार्गो दृश्यते, हृत्थपरिमोसका एव ततस्ते नाऽऽरुभन्ति,
आरुभणपवेण विलगाश्चेत् स च पर्वतः सहन्यते । अन्ये पुनः ब्रुवते-दृश्यत एवासौ, भूमिवद्ध एव चोपलक्ष्यते, न च
सम्यद्धः, ततस्तेन संहतीभूतेन हम्मंति तत्था बहुकूरकम्मा बहूणि कूराणि हिंसादीनि कर्माणि जेसिं । परं सहस्साणामिति
20 परं सहस्रेभ्योऽनेकानि सहस्राणीत्यर्थः, मुहुत्तस्येति मुहुत्तस्य हन्यन्ते पुनः पुनः संहन्यमानेन वियुज्यमानेन च ॥ १७ ॥

तएवं ते संहन्यमानाः—

३४२. संवाधिता दुक्कडिणो थणंति, अहो र्य रातो परितप्पमाणा ।

एगंतकूडे णरए महंते, कूडेण तत्था विसमे हता तु ॥ १८ ॥

३४२. संवाधिता दुक्कडिणो थणंति० वृत्तम् । संवाधिता नाम सृष्ट्याः । अहश्च रात्रौ च विरहो नास्ति वेदणाए ।
25 त्रिभिस्तप्यमानाः परितप्यमानाः । अधवा—“आदीणियं दुक्कडिणो थणंति” अत्यर्थं दीनं आदीनम्, दुष्कृतानि येषां सन्ति ते इमे दुक्कडिणो, अरहितस्वरं चिरं तिष्ठन्तीति, तत्थ य चिट्ठंति चिरं संहाविता । किञ्च—एगंतकूडे णरए महंते, एगंतकूडो णाम एकान्तविषमः, न तत्र काचित् समा भूमिर्विद्यते यत्र ते गच्छन्तो न स्वलेयुरिति न प्रपतेयुर्वा । महदिति क्षेत्रतः कालतश्च, खेत्ततो जहण्णेणं जंबुद्वीवप्रमाणमात्रा उक्कोसेण असंखेज्जाइं जोयणाइं, कालतो जहण्णेणं दस वाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाणि । तधावि तम्मि विसये कूडाणि तत्थ देसे से उत्तारोत्तार-णिगम-पवेसेसु य अदृश्यानि यत्र
30 ते ‘वध्यन्ते’ मृगा इवासकृद् वध्यन्ते, तत इतरे कप्पणि-कुहाडिहत्थगता मृगानिवैतान् कल्पयन्ति, ये इह व्याघ्रादयो आसी-
रन्, विषमः स एव नरकः । यत्र वा तानि कूडानि रयिताणि, उत्तारोत्तारपथ-निर्गमणपथा वा हता इति ता ॥ १८ ॥ किञ्च—

१ भूमिमणुक्कं खं २ पु १ पु २ ॥ २ विवण्णं खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ कट्टु (? कुट्ट) वलिं पु २ वृ० वी० । कोट्टवल्लिं वृषा० ॥ ४ करिंति खं २ पु २ ॥ ५ महद्धिभितावे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ चंगाणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ आदीणियं दुं च्छा० ॥ ८ त ख १ ॥ ९ सहात्तिता पु० स० ॥

३४३. अणासिया णाम महासियाला, पैगविभता तत्थ सदा वऽकोप्पा ।

खायंति तत्था बहुकूरकम्मा, अदूरगा संकलियाहि वद्धा ॥ १९ ॥

३४३. अणासिया णाम महासियाला० वृत्तम् । तानहिकूडैः बध्वन (१वध्रेण) वद्धान्, न अशितः अनशितः, क्षुधित इत्यर्थः । यथा इह क्षुधिताः शृगालाः किञ्चित् सिंहादिशेषं मृगादिरुपं भक्षयन्ति लकलकाहिं, एवं तेऽपि । महानिति अति-महच्छरीरा । पगविभता अतिघृष्टा रौद्ररूपा निर्भयाः सदेति भक्षयित्वा न तृप्ता भवन्ति । सदा वा अकोप्पा अनिवार्या ५ अप्रतिषेध्या इत्यर्थः, 'कर्षापणो अकोप्पा' इत्यपदिश्यते । अधवा—“अकोप्पं” ति [न] कुप्पितुं इत्युक्तं भवति । खायंति तत्था बहुकूरकम्मा, बहुकूरकम्मा इत्युभयावधारणार्थम्, ये च खादयन्ति ये च खाद्यन्ते । लोहसंकलावद्धाः खादन्ति के वि स्वैराः प्रधावन्तोऽनुधावन्तो, अनुधावितुं पाटयित्वा खादन्ति, महाघोषा छिच्छिक्कन्ति, अण्णे सलक्खगं धारंति ॥ १९ ॥ किञ्च—

३४४. सयाजला णाम णदीऽभिदुग्गा, पैविज्जला लोहविलीणतत्ता ।

जंसीऽभिदुग्गंसि पवज्जमाणा, एकाणिकाऽणुक्कमणं करंति ॥ २० ॥

10

३४४. सयाजला० वृत्तम् । सतजला णाम णदीऽभिदुग्गा, सदा ज्वलतीति सदाज्वला । भृशं दुर्गा अभिमुखं दुर्गा वा अभिदुर्गा । प्रविस्तृतजला पविजला, विस्तीर्णजला उत्तानजलेत्यर्थः, न तु यथा वैतरणी गम्भीरजला वेगवती च, सा हि उत्तानकूला लोहविलीनसदृशोदका । लोहानि पञ्च काललोहादीनि । जंसीऽभिदुग्गंसि पवज्जमाणा, अभिमुखं दुग्गा भृशं दुग्गा वा अभिदुग्गा, प्रपद्यमाना गच्छन्ति इत्यर्थः । एकाणिका असहाया इत्युक्तम्, अल्पसहाया इत्यर्थः अद्वितीया वा । अनुक्रमन्तीति अनुक्रमणम् ॥ २० ॥

15

३४५. एताणि फासाणि फुसंति बालं, णिरंतरं तत्थ चिरट्ठितीया ।

णं हम्ममाणस्स तुं अत्थि ताणं, एगो सयं पच्चणुहोति दुक्खं ॥ २१ ॥

३४५. एताणि फासाणि फुसंति० वृत्तम् । एतानीति यान्युद्दिष्टानि द्वयोरप्युद्देशकयोः । फुसंतीति फासाणि, एग-गहणे गहण, सहाणि वि रूव-रस-गंध-फासाणीति । स्पर्शग्रहणं तु ते तत्रोत्कटा दुःखतमाश्च । निरन्तरमिति—

अच्छिणिमीलियमेत्तं णत्थि सुहं णिच्चमेव अणुवट्ठं । णरए णेरइयाणं अधोणिसं पच्चमाणाणं ॥ १ ॥

20

[जीवा० प्रति० ३ उ० १ सू० ९५ पत्र १२९-१]

चिरट्ठितीयं ति उक्ताः । णं हम्ममाणस्स तु अत्थि ताणं, न तत्र हन्यमानस्य वा किञ्चित् त्राणमस्ति, पल्लुं भणंति—हण छिन्द भिन्दध त्ति मारे त्ति पच पचे त्ति । एवं यां यां कारणां कश्चित् कारयति तां तामनुब्रूहयन्ति बुभूषन्ति च । एगो सयं पच्चणुहोति दुक्खं, एक एवासौ स्वयं अशुभकर्मफलमनुभवति, अनु पश्चाद्भावे, पूर्वं तन्निमित्तं तदप्येषु भवति, पश्चादसावन्तगुणं तदनुभवति, तं पूर्वकृतं प्रत्यनुभवति ॥ २१ ॥

25

३४६. जं जारिसं पुव्वमकासि कम्मं, तथेव आगच्छति संपरागे ।

एगंतदुक्खं भवमंज्जिणित्ता, वैदेति एगो तमणंतकालं ॥ २२ ॥

३४६. जं जारिसं० वृत्तम् । जं जारिसं पुव्वमकासि कम्मं, जारिसाणि तिव्व-मंद-मज्झिमअज्झवसाएहिं जघण-मज्झिमुक्किट्ठितीयाणि कम्माणि कताणि तं तथा अणुभवन्ति । संपरागो णाम ससारः, संपरीयस्मिन्निति सम्परायः, कर्म-

१ अष्टादशगाथाया अनन्तरं वृत्तिकृता एका गाथाऽधिका व्याख्याताऽस्ति, सूत्रादर्शेष्वपि सोपलभ्यते । सा चेयम्—

भंजंति णं पुव्वमरी सरोसं, समुगारे ते मुसले गहेउं । ते भिन्नदेहा रुहिरं वमंता, ओमुद्धगा धरणितले पडंति ॥

२ सिताला खं १ ॥ ३ पगविभणो खं १ ख २ पु १ । पागविभणो पु २ ॥ ४ सतायकोवा ख १ खं २ पु १ पु २ । सदा वऽकोवा वृ० वी० । सदा वऽकोप्पं चूपा० ॥ ५ खजंति ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ पविज्जलं वृ० वी० । पविज्जला वृपा० ॥ ७ एगायऽताणुं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ तीतं ख १ । तीयं ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ९ नो ख १ पु २ ॥ १० तु होति ताणं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ पुव्वकयाऽऽसि कम्मं, तमेव खं २ पु १ वृ० वी० ॥ १२ मज्झित्ता पु २ ॥ १३ वेदंति दुक्खी तमणंतदुक्खं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

फलोदयेन वा नरगं संपरागिज्जतीति सम्परागः । ततः कर्मविशेषात् तिर्यग्-मनुष्येष्वपि एगंतदुक्खं भवमज्झिणित्ता, कतरं भवम्^१, णरगभवो, पच्छा सो वेदेतेगो अणंतकालं प्रभूतम् ॥ २२ ॥ तम्हा—

३४७. एताणि सोच्चा णरगाणि धीरो, णो हिंसए कंचण सव्वलोए^२ ।

एगंतदिट्ठी अपरिग्गहे यं, बुज्जेज्ज लोभस्स वसं ण गच्छे ॥ २३ ॥

३४७. एताणि सोच्चा णरगाणि धीरो० वृत्तम् । एतानीति यान्युद्दिष्टानि । दधातीति धीरः । श्रुत्वोपदेशात् तद्व्याच णो हिंसए कंचण सव्वलोए, किञ्चिदिति सव्व, हिंसका हि नरकं गच्छन्तीत्यतः । सव्वलोके त्ति छज्जीवणिकाय-लोके णवएण भेदेण प्राणवध न कुर्यात् । एगंतदिट्ठी अपरिग्गहे य, एकान्तदिष्टिरिति इदमेव णिग्गंथं पावयणं । अपरि-ग्गहे त्ति पचमहन्वयग्रहणम्, तद्ग्रहणान्मध्यमान्यपि गृहीतानि । बुज्जेज्ज त्ति अधिजेज्ज, अधीतुं च सुणेज्ज, सोतुं बुज्जेज्ज । लोभस्स वसं ण गच्छेज्ज त्ति कसायणिग्गहो गहितो, सेसाण वि कोधादीणं वस ण गच्छेज्जा । अट्टारस वि ट्ठाणाइं एताइं
१० सोच्चा णरगाइं धीरे दुक्खाइं मणुस्सेसु वि देवेसु वि ॥ २३ ॥

३४८. एवं तिरिक्खेसु वि चातुरंते, अणंतकालं तदणुव्विवागं ।

स सव्वमेवं इध वेदइत्ता, कंखेज्ज कालं धुतमायरंति ॥ २४ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ नरगविभत्ती सम्मत्ता ॥

३४८. एवं तिरिक्खेसु वि चातुरंते अणंतकालं तदणुव्विवागं० [वृत्तम्] । कर्मणां स सव्वमेवं इध वेदइत्ता,
१५ स इति स साधुः जो पुव्वं वुत्तो “बुज्जेज्ज तिउट्टेज्ज” त्ति [सू० १], सर्वमिति यैः कर्मभिः नरकं गम्यते संसारो वा याश्च तत्र वेदनाः, सावशेषकर्मोद्धर्त्तस्य वा पुनरपि हिंसादिप्रसङ्गान्नरको वेदनाश्च, एवमिदं सव्वं वेदयित्वा ज्ञात्वेत्यर्थः, अधवा वेदयित्वेति क्षपयित्वा नरकप्रायोग्यं कर्म, कंखेज्ज कालं धुतमायरंति त्ति वेमि, सर्वकर्मक्षयकालं, यो वाऽन्यो पण्डित-मरणकालः, धूयतेऽनेन कर्म इति धुतं चरित्रमित्युक्तम्, आचार इति क्रियायोगे, आचरन् आचरते वेति चरणमिति ॥ २४ ॥

॥ नरकविभत्त्यध्ययनं पञ्चमं समाप्तम् ॥ ५ ॥

१ वीरे ख १ ॥ २ न ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ °लोते ख २ पु १ ॥ ४ उ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ लोगस्स ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ °क्खे मणुतामरेसुं, चतुरंतऽणंतं तदणुव्विवागं ख १ पु २ वृ० वी० । तयणूविवागं खं २ पु १ ॥ ७ व्वमेयं इति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ वेदयित्ता ख १ ॥ ९ धुतमायरंति ख १ । धुतमायरंते ख २ पु १ वृ० वी० । धुतमायरेज्ज ता० ॥ १० नरकविभत्त्यध्ययनं पञ्चमम् पु १ पु २ ॥

६

[छट्ठं महावीरत्थवज्झयणं]

इदानीं महावीरत्थवो त्ति अज्झयणं । तस्स चत्तारि अणुयोगद्वाराणि । एगसिरं त्ति कातुं अज्झयणत्थाहिगारो, उद्दे-
सत्थाहिगारो णत्थि । अज्झयणत्थाहिगारो तु महावीरवद्दमाणगुणत्थयेणेति । णामणिप्फण्णे महावीरत्थयो । महं णिक्खि-
वितव्वो, वीरो णिक्खिवियव्वो, थवो निक्खिवेयव्वो ॥

पाधण्णे महासद्दो दव्वे खेत्ते य काल भावे य ।

5

वीरस्स उ णिक्खेवो चउक्कओ होति णायव्वो ॥ १ ॥ ७६ ॥

पाधण्णे महासद्दो० गाथा । महदिति प्राधान्ये बहुत्वे च, प्राधान्येनाधिकारः । तस्स णामादि छव्विधो णिक्खेवो ।
णाम-ठवणाओ गताओ । दव्वे वतिरित्तो तिविधो-सच्चित्तादि ३ । सच्चित्तो तिविधो-दुवदेसु तित्थगरः चक्कि-वलदेव-वासुदेवा १
चतुष्पदेसु सीहो हत्थिरयणं अस्सरयण २ अपदेसु परोक्खेसु “रुक्खेसु णाता अदुक्कडसामली” [सूत्रगा० ३६६], प्रत्यक्षे
इहैव ये वर्ण-गन्ध-रसस्पर्शैरुत्कृष्टाः, वर्णे तावत् पौण्डरीकम् वक्ष्यमाणमपि च, पुप्फेसु य अरविदं वदन्ति, त एव च गन्धतो 10
गोशीर्षचन्दनादीनि वा, रसतः पणसादि, स्पर्शतः वालकुमुदपत्र-शिरीषकुसुमादि ३ । अचेतनेसु वेरुलियादयो मणिप्रकाराः,
वनस्पतिद्रव्याणि च अचेतनानि वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्शैरायोज्यानि । मीसगाणं संयोगेण भवति, अधवा अलंकितविभूषितो
तित्थगरो । खेत्ततो सिद्धिखेत्तं, धम्मचरणं वा प्रति महाविदेहं, स्वतन्त्रसौख्यं शब्दादिसौख्यं च प्रति मनुष्येषु देवकुर्वादौ
भवति । काले सुसमादि, जहिं वा काले धम्मचरणं पवत्तति । भावमह खाडगो भावः, औदयिकभावमपि, तीर्थकरादिशरीरादि
औदयिको भावः । भावमहताऽधिकारः क्षायिकेनौदयिकेन च ।

15

वीरः-वीर्यमस्यास्तीति वीर्यवान् । वीरस्स पुण णिक्खेवो चतुर्विधो । वतिरित्तो दव्ववीरो यद् यस्य द्रव्यस्य वीर्यं
सचेतनस्याचेतनस्य मिश्रस्य वा । द्विपदस्य यथा तीर्थकरस्यैव, असद्भावस्थापनातः स हि तिन्दुकमिव लोकं अलोके प्रक्षि-
पेत्, मन्दरं वा दण्डं कृत्वा रत्नप्रभां पृथिवीं छत्रकवद् धारयेत् । चक्कवट्टिस्स—

दो सोला वत्तीसा सव्ववलेणं तु सकलणिवट्ठं । अंछंति चक्कवट्टिं अगडतडम्मि य ठित संतं ॥ १ ॥

घेत्तूण सकलं सो वामगहत्थेण अंछमाणाणं । भुंजेज्ज विलिपेज्ज व चक्कहरं ते ण चाएंति ॥ २ ॥

20

सोलस रायसहस्सा सव्ववलेणं तु संकलनिवट्ठं । अंछंति वासुदेवं अगडतडम्मि य ठितं संतं ॥ ३ ॥

घेत्तूण सकलं सो वामगहत्थेण अंछमाणाणं । भुंजेज्ज विलिपेज्ज व मधुमहणं ते ण चाएंति ॥ ४ ॥

जं केसवस्स उ वलं तं दुगुणं होइ चक्कवट्टिस्स । तत्तो वला वलवगा अपरिमितवला जिणवरिंदा ॥ ५ ॥

[आव० ति० गा० ७३-७४-७५-७६-७७]

संगमएण वि भगवतो कालचक्रं मुक्कं, तं पि भगवता शरीरविरिणं चेव सोढं । चउप्पददव्ववीरियं यथा सिह- 25
सरमाणं । अपदानं पसत्थं अपसत्थं च । अपसत्थं विसमादीणं, पसत्थं संजीवणिओसधिमादीणं । अचित्तं खीर-दधि-
घृता-ऽऽहारविसेसादीणं य, संजोडमं अगदादीणं । एवमादि जस्स वीरियं अत्थि स द्रव्यवीरो भवति । खेत्तवीरो यत्र स एव
वीरोऽवतिष्ठति वर्ण्यते वा, यद्वा यस्य क्षेत्रमासाद्य वीर्यं भवति । एवं काले वि तिण्णि पगारा । भाववीरस्तु क्षायिकवीर्यवान्
भाववीरः, असौ भावः क्षायिकः परीपहैरुपसर्गैर्वा शक्यते नान्यथा कर्तुम् ।

अधवा दव्वादि चतुर्विधो वीरो । दव्वे वतिरित्तो एगभवियादि । खेत्ते जत्थ वणिज्जति तिष्ठति वा । काले यस्मिन् 30
काले यच्चिर कालं वा कालं० । भाववीरो दुविधो-आगमतो णोआगमतो य । आगमतो जाणए उवयुत्तो । णोआगमतो
भाववीरो वीरणाम-गोत्ताइ कम्माइ वेदयंतो, तेण अधियारो, स तु भगवानेव ॥ १ ॥ ७६ ॥

थयणिकखेवो चंडद्धा आगंतुअ-भूसणेहि दँवथयो ।

भावे सँभूतगुणाण कित्तणा जे जहिं भणिया ॥ २ ॥ ७७ ॥

[थयणिकखेवो चंडद्धा० गाथा ।] थयो णामादि चतुर्विधो-आगंतुअभूसणेहिं केसा-ऽलंकारादीहिं । अधवा सचित्ता-ऽचित्त-मीसो । सचित्ते पुप्फादि, अचित्ते हार-ऽद्धहारादि, मिश्रे स्रग्-दामादि । भावे सञ्ज्ञतगुणकित्तणाए ५ अधियारो ॥ २ ॥ ७७ ॥

॥ पुच्छिसु जंबुणामो अज्जसुधम्मो ततो कहेसी य ।

एव महप्पा वीरो जतमाहु तथा जतेज्जाध ॥ ३ ॥ ७८ ॥

॥ महावीरस्थयो समत्तो ६ ॥

॥ ३ ॥ ७८ ॥ णामणिप्फणो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारितव्वं जाव—

10

३४९. पुच्छिसु णं समणा माहणा य, अकारिणो या परतित्थिगा य ।

से 'के इमं णितियं धम्ममाहु, अणेलिसं ? साधु समिक्ख दाए ॥ १ ॥

३४९. पुच्छिसु णं समणा माहणा य० वृत्तम् । एतान् नरकान् श्रुत्वा भगवदर्यसुधर्मसकाशात् तदुःखोद्विग्न-मानसाः कथमेतान् गच्छेयाम इति ते पार्षदा भगवन्तमार्यसुधर्माणं पुच्छिसु णं समणा माहणा य अनेनाभिसम्बन्धेन पदच्छेद-विग्रह-समासान् कृत्वा अयमर्थः—पुच्छिसु णं ति पृष्ठवन्तः, पुच्छिसु त्ति वत्तव्वे णंकारः पूरणे देसीभाषतो वा । समणा जम्बु-
15 नामादयः, जेसिं (? जेहिं) भगवं ण दिट्ठो, दिट्ठो व ण पुच्छित्तो, नय तग्गुणा यथार्थत उपलब्धाः । माहणाः श्रावकाः ब्राह्मण-जातीया वा । अकारिणस्तु क्षत्रिय-विद्-शूद्राः । परतीर्थकाश्चरकादयः । चग्रहणाद् देवाश्च । से के इमं णितियं धम्ममाहु, से इति सः परोक्षनिर्देशे, कोऽसाविमं धर्ममाख्यातवान् ? इममिति योऽयं भगवद्विः कथितः यत्र च भगवान् अवस्थित इति । नितिकं नित्यं सनातनमित्यर्थः । “हितंगं” च पठ्यते । धारयतीति धर्मः । आहुरिति एके अनेकादेशाद् “आत्मनि गुरुषु च बहुवचनम्” बन्धानुलोम्याद्वा । अथर्वो के इममाहुः ? एकारोऽपि हि बहुत्वे भवति यथा—के ते, एकत्वेऽपि यथा—के से ।
20 अनेलिसमिति स्वरेऽक्षरविपर्ययः, न एलिस अनेलिसं, अतुल्यमित्यर्थः । धर्म इति वर्तते । साधु प्रशंसायाम् । सम्यग् ईक्षित्वा समीक्ष्य केवलज्ञानेन दाए दरिसति ॥ १ ॥ [अत्राह—ननु भवान्] सुख (? श्रुतं) समीक्ष्य देशकः ? साधु समीक्ष्य देशकः ? उत आत्मागमादेवेद कथयसि ? स आह—नन्वागमात् कथयामि, आप्तागमात्, आप्तो भगवान् श्रीवर्द्धमानस्वामी तेन भाषितमनुभाषयामि । ततस्ते जम्बुनामाद्याः श्रोतारः पुनरुचुः—परोक्षो नः स भगवान्, तद्गुणांस्तावत् कथयस्व—

३५०. कथं व णाणं ? कथं दंसणं से ? सीलं कथं णायसुतस्स आसी ? ।

जाणासि णं भिक्खु ! जँधातघेणं, अधासुतं ब्रूहि जधा णिसंतं ॥ २ ॥

25

३५०. कथं व णाणं कथं दंसणं से० वृत्तम् । कथं इति परिप्रश्ने । कथमसौ ज्ञातवान् ? केन वा ज्ञानेन ज्ञात-वान् ? एवं दर्शनेऽपि कथं दृष्टवान् ? इति । शीलमिति चारित्रम् । एतान् यथोद्दिष्टान् जाणासि णं भिक्खु ! जधातघेणं, हे भिक्षो ! त्वया ह्यसौ दृष्टश्चाऽऽभाषितश्च इत्यतो यथा तद्गुणा वभूवुः तथा त्वं जानीषे । जानानस्तान् अधासुतं ब्रूहि जधा णिसंतं यथा दृष्टं यथा निशान्तं च, निशान्तमित्यवधारितम् । किञ्चित् श्रूयते न चोपधार्यते इत्यतः अधासुतं ब्रूहि जधा
30 णिसंतं ॥ २ ॥ ‘तद् यथा भवता श्रुत्वा निशामितं तथाऽपदिश्यताम्’ इति भगवान् पृष्टः भव्यपुण्डरीकानामुन्मुखीभूतानां कथितवान् । स हि भगवान्—

१ धुत्तिणि० ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ २ चड्डहा ख २ पु २ ॥ ३ दव्वधुती ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ४ संताण गुणाण खं १ खं २ पु २ वृ० ॥ ५ सुहम्मा ख २ पु २ ॥ ६ जाहि ख २ । जाहिं पु २ ॥ ७ पुच्छिस्सु ख २ । पुच्छिस्सु वृ० दी० ॥ ८ अकारिणो ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ के इणेगतहिय धम्ममाहु पु २ वृ० दी० । के तिमे णिहियं धम्ममाहु खं १ । के इमं णितियं धम्ममाहु खं २ पु १ । के इमं हितंगं धम्ममाहु चूपा० ॥ १० क्वयाए पु १ पु २ वृ० दी० । क्व दाए ख १ । क्व दासे खं २ ॥ ११ हितिंगं पु० स० ॥ १२ वा किमेकमाहुः चूषण० ॥ १३ णातसु खं १ ॥ १४ अहातहेण पु २ ॥

३५१. 'खेत्तण्णे कुसले आसुपण्णे महेसी, अणंतणाणी य अणंतदंसी ।

जसंसिणो चक्खुपथे ठितस्स, जाणाहि धम्मं च धितिं च पेधं ॥ ३ ॥

३५१. खेत्तण्णे कुसले आसुपण्णे० वृत्तम् । क्षेत्रं जानातीति क्षेत्रज्ञः । कुशलो द्रव्ये भावे च । द्रव्ये कुशान् लुना-
तीति द्रव्यकुशलः । एवं भावे वि, भावकुशास्तु कर्म । अथवा कुत्सितं शलति कुत्सिताद्वा शलति कुशलः । केवलज्ञानित्वाद्
आशुप्रज्ञो आशु एव प्रजानीते, न चिन्तयित्वा इत्यर्थः । महेसी महरिंसी, महान्तं वा एसतीति महेसी । अनन्तज्ञानीति 5
केवलज्ञानी । अनन्तदर्शनीति केवलदर्शनी । जसंसिणो चक्खुपथे ठितस्स, यशः अस्यास्तीति यशस्वी सदेव-मणुआ-ऽसुरे
लोगे जसो । पश्यतेऽनेनेति चक्खु, सर्वस्यासौ जगतश्चक्षुष्पथि स्थितः, चक्षुर्भूत इत्यर्थः । यथा तमसि वर्तमाना घटादयः
प्रदीपेनाभिव्यक्ता दृश्यन्ते, न तु तदभावे, एवं भगवता प्रदर्शितानर्थान् भव्याः पश्यन्ति, यद्यसौ न स्यात् तेन जगतो
जात्यन्धस्य सतोऽन्धकारं स्यात्, तेनाऽऽदित्यवदसौ जगतो भावचक्षुष्पथि स्थितः । स्यादनुक्तमपि जानीहि जानस्व, किंविधो
धर्मः धृतिः प्रेक्षा वा ? अचिन्त्यानीत्यर्थः, चारित्रधर्मः क्षायिकः, धिति वज्जकुडुसमा, पेक्खा केवलणाणं । अथवा किञ्चित् 10
सूत्रमतिक्रान्तं निकाचयतीति कृत्वा ते पुत्तका (? पुच्छका) भवंति अज्जसुधम्मं-भगवं । तुमं तस्स जसंसिणो चक्खुपथे
थितस्स जाणाहि धम्मं च धितिं च पेधं जारिसो तस्स सव्वलोगचक्खुभूतस्स । उक्तं च—“अभयदए [चक्खुदए]
मग्गदए” [] इत्यतश्चक्षुर्भूतः, तस्स जारिसो धम्मो वा धिती वा पेहा वा तं तुमं अवितथं
जाणाहि, जाणमाणो कवेहि त्ति, णे [त्ति] वाक्यशेषः ॥ ३ ॥ स च कथयत्येवम्—

३५२. उहे अथे वा तिरियं दिसासु, जे थावरा जे य तसा य पाणा ।

15

स णिच्चऽणिच्चे य समिक्ख पण्णे, [? समियाएवं दीवसमो तहाऽऽह] ॥ ४ ॥

३५२. उहे अथे वा तिरियं दिसासु० वृत्तम् । येषामूर्ध्वलोके स्थानं यतः प्रभृति वोर्ध्वं भवति, एवमथः, तिर्यगिति
चतस्रो दिशस्तासु दीव-समुद्रा इति । अस्मिन् त्रिलोकेऽपि ये स्थावराः त्रिप्रकारा ये च त्रसाः त्रिप्रकारा एव । स णिच्च-
ऽणिच्चे य समिक्ख पण्णे, स इति स भगवान्, नित्याऽनित्य इति भावा अपि हि केनचित् प्रकारेण नित्याः केनचिदनित्याः ।
कथम् ? इति चेत्, द्रव्यतो नित्या भावतोऽनित्याः, द्रव्यं (? उभयं) प्रति नित्यानित्याः । एवमन्यान्यपि द्रव्याणि यथा नित्या- 20
न्यनित्यानि च तथा सम्यग् ईक्ष्य प्रज्ञया तथा आहेति वक्ष्यमाणान् । दीवसमो दीवभूतः । दीवो दुविधो—आसासदीवो पगा-
सदीवो य, उभयथाऽपि जगतः, आसासदीवो ताणं सरणं गती, प्रकाशकरो आदित्यः सव्वत्थ समं पगासयति चंडालादिसु वि ।
एवं भगवान् दीवेण समो दीवसमो । समियाए त्ति सम्यक्, ण पूया-सकार-गारवहेतुं, “जधा पुण्णस्स कंच्छती तथा
तुच्छस्स कच्छती” [माचा० शु० १ ख० २ उ० ६ सू० ५] ॥ ४ ॥

३५३. से सव्वदंसी अभिभूय णाणी, णिरामगंधे धितिमं ठितप्पा ।

25

अणुत्तरं सव्वजगं सि विज्जं, गंधांतीते अभए अणाऊ ॥ ५ ॥

३५३. से सव्वदंसी अभिभूय णाणी० वृत्तम् । सव्वं पासति त्ति सव्वदंसी, केवलदर्शनीत्युक्तं भवति, चत्वारि

१ खेयण्णे से कुसले आसुपण्णे, अणंतं पु २ वृ० । खेयण्णए से कुसले महेसी, पु १ वृपा० दी० । खेयण्णे से कुसले
महेसी, ख १ ख २ ॥ २ च पेहे खं १ वृ० । च पेहा खं २ पु १ । च पेह पु २ । च वेहि वृपा० दी० । तहेव दीपा० ॥
३ उहे अथे य तिरियं दिसासु, तसा य जे थावर जे य पाणा । से णिच्चऽणिच्चेहि समिक्ख पण्णे, दीवे व धम्मं
समियं उदाहु ॥ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । उहे ख १ । अहेयं पु १ । णिच्चऽणिच्चे य स० ख १ पु २ ॥ ४ त्रिप्रकारा स्थाव-
रा पृथिव्यम्बु-न्नस्पतय । त्रिप्रकारास्त्रसा तेजोवायु-विकलेन्द्रिय-पञ्चेन्द्रिया इति ॥ ५ “मच्छत” त्ति मध्यमानं हृदयं येषां ते तथा, इह
च थकारस्य छकारादेश छान्दसत्वात्, यथा ‘पुण्णस्स कच्छइ’ इति, अत्र पूर्णस्य कव्यते इति” इत्यभयदेवसूरिपादा प्रश्नव्याकरणाद्भवत्तौ
तृतीयेऽधर्मेद्वाराध्ययने व्याख्यातवन्त इति, सूत्र १२ पत्र ५७-१ ॥ ६ अणुत्तरे सव्वजगंसि विज्जं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ।
जगम्मि ख १ ॥ ७ गंधादीए अभए अणाऊ ख १ पु २ । गंधाअदीते अभते अणाऊ ख २ पु १ ॥ ८ पासत्ति त्ति
पु० स० ॥ ९ केवलज्ञानी केवलदर्शं पु० ॥

ज्ञानानि त्रीणि दर्शनानि, भास्कर इव सर्वतेजांस्यभिभूय केवलदर्शनेन जगत् प्रकाशयति । ज्ञानीति एवं केवलज्ञानेनापि अभि-
भूय इति वर्तते, उभाभ्यामपि कृत्स्नं लोकाऽलोकमवभासते । अथवा लौकिकानि अज्ञानान्यभिभूय केवलज्ञान-दर्शनाभ्यां
खद्योतकानिवाऽऽदित्यः एकः प्रकाशते । णिरामगंधे धितिमं ठितप्पा, निरामोऽसौ निर्गन्धश्च, आम इति उद्गमकोटिः ।
धृतिरस्यास्तीति धृतिमान् सयमे धृतिः । संयम एव यस्य स्थित आत्मा धर्मे वा सो ठितप्पा । अणुत्तरं सव्यजगं सि विज्जं,
नास्योत्तरं सर्वलोके यः कश्चिद् विद्वानित्यतः सर्वलोकं स विद्वान् । विज्जं नाम विद्वान् । ग्रन्थादतीति ति गंथातीति । दव्वगंथो
सचित्तादि, भावे कोधादि, द्विधाऽप्यतीतः, निर्ग्रन्थ इत्यर्थः । अथवा ग्रन्थनं ग्रन्थः स्वाध्याय इत्यर्थः तमतीतः, कोऽर्थः ?
नासौ श्रुतज्ञानेन जानीत इत्यर्थः । अभए इति अभयं करोत्यन्येषां न च स्वयं विभेति । अनायुरिति नास्याऽऽगमिष्यं जन्म
विद्यते आगमिष्यायुष्कवन्धो वा ॥ ५ ॥

३५४. से भूतिपण्णे अणिएतचारी, ओघंतरे धीरे अणंतचक्खू ।

10

अणुत्तरं तवति सूरिए व, वैरोयणेंदो व तमं पगासे ॥ ६ ॥

३५४. से भूतिपण्णे अणिएतचारी० वृत्तम् । भूतिर्हि वृद्धौ रक्षायां मङ्गले च भवति । वृद्धौ तावत्-प्रवृद्धप्रज्ञः
अनन्तज्ञानवानित्यर्थः, रक्षायाम्-रक्षामूर्ताऽस्य प्रज्ञा सर्वलोकस्य सर्वसत्त्वानां वा, मङ्गलेऽपि-सर्वमङ्गलोत्तमोत्तमाऽस्य प्रज्ञा ।
अनित्यतं चरतीति अनित्यतचारी । ओघो द्रव्यौघः समुद्रः, भावौघः संसारः, तं तरतीति ओघंतरे । दधातीति धीरे ।
अणंतचक्षुरिति अणंतं केवलदर्शनं तदस्य चक्षुरिति अनन्तचक्षुः, अनन्तस्य वा लोकस्यासौ चक्षुर्भूतः । अणुत्तरं तवति सूरिए
व, न हि सूर्यादन्यः कश्चित् प्रकाशाधिकः, एवं भट्टारकादपि नान्यः कश्चिद् ज्ञानाधिकः, णाणेणं चेव ओभासति तवति
भासेति, अवसेस च कर्म तवति, आदित्य इव सरांसि तपति औषधयो वा । वैरोयणेंदो व “रुच दीप्तौ” विविधं रुचतीति
वैरोचनः अग्निः, स हि सर्वदीप्तिवतां द्रव्याणामिन्द्रभूत इत्यतो वैरोचनेन्द्रः, स यथा आज्याभिषिक्तः तमः प्रकाशयति एवं
भगवानप्यज्ञानतमांसि प्रकाशयति ॥ ६ ॥

३५५. अणुत्तरं धम्ममिणं जिणाणं, नेता मुणी कासवे आसुपण्णे ।

20

इंदे व देवाण महाणुभावे, सहस्सणेत्ता दिविणं विसिद्धे ॥ ७ ॥

३५५. अणुत्तरं धम्ममिणं जिणाणं० वृत्तम् । नास्योत्तरा अन्ये कुधर्मा इत्यनुत्तरम् । जिनानामिति अन्येषामपि
जिनानां अयमेव धर्मः, अतीतानामागमिष्यतां च एष भगवतां धर्मः । अयमेव भगवान् नयतीति नेता, कोऽर्थः ? जधा
ते भगवन्तो नीतवन्तः तथाऽयमपि नयति । काश्यपगोत्रः काश्यपमुनिः । केवलज्ञानित्वाद् आशुप्रज्ञः आशुरेव प्रजानीते,
न चिन्तयित्वेत्यर्थः । इंदे व देवाण महाणुभावे, इंदेण तुल्यं इदवत् । अनुभवनमनुभावः, सौख्यं वीर्यं माहात्म्यं चानुभावः ।
सहस्रमस्य नेत्राणां सहस्सनेत्ता, अनेकानां वा सहस्राणां “नेता” नायक इत्यर्थः । दिवि भवा दिविनः । सर्वेभ्यो दिविभ्यः
स्थान-रिद्धि-स्थिति-द्युति-कान्त्यादिभिर्विशिष्यते इति विशिष्टः, किमुतान्येभ्यः ? ॥ ७ ॥ किञ्च—

३५६. से पण्णसा अक्खये सागरे वा, महोदधी वा वि अणंतपारे ।

अणाइले से अकसाय भिक्खू, सक्केव देवाधिपती जुतीमं ॥ ८ ॥

३५६. से पण्णसा अक्खये सागरे वा० वृत्तम् । ज्ञायतेऽनेनेति प्रज्ञा ज्ञानसम्पत्, न तस्य ज्ञातव्येऽर्थे बुद्धिः
परिक्षीयते प्रतिहन्यते वा, सादीअपज्जवसितो कालतो, दव्व-खेत्त-भावेहि अणंते, दृष्टान्तः स्वयम्भूरमणः सागरः, एकदेशेन
हि औपम्यं क्रियते, यथाऽसौ विस्तीर्ण-गम्भीरजलो अक्षोभ्य एवमस्यानन्तगुणा प्रज्ञा विशाला गम्भीरा अक्षोभ्या च ।
अणाइले से अकसाय भिक्खू, अणाइलो णाम परीपहोपसर्गोदयेऽप्यनातुरः । अकसाय इति क्षीणकपाय एव, न तूपशान्त-

१ तप्पति सूरिए वा, वइरोयणेंदे व ख १ ख २ पु १ पु २ । सूरिते खं २ पु १ ॥ २ वृद्धौ मङ्गले रक्षायां च चूमप्र० ॥
३ भूतस्य चूमप्र० ॥ ४ नेता ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० चूपा० ॥ ५ दिवि णं इति पृथक्पदतया वृत्तौ व्याख्या—“दिवि स्वर्गे,
ण इति वाक्यालङ्कारे” इति ॥ ६ पण्णया पु १ पु २ ॥ ७ इंदे या अकसादि मुक्के, सक्के ख १ पु २ वृ० वी० । इंदे या अकसाय
भिक्खू ख २ पु १ वृपा० वीपा० ॥ ८ शतव्येत्यर्थे चूमप्र० ॥ ९ अकसाय य चूमप्र० ॥

कपायः, निरुत्साहवत्, इह कश्चित् सत्यपि वले निरुद्यमत्वादुपचारेण निरुत्साहो भवति, अन्यस्तु क्षीणविक्रमत्वान्निरुत्साहः, एवमसौ क्षीणकपायत्वान्निरुत्साहः । सत्यप्यसौ क्षीणान्तरायिकत्वे सर्वलोकपूज्यत्वे च भिक्षामात्रोपजीवित्वाद् भिक्षुरेव, नाक्षीणमहानसिकादिसर्वलब्धिसम्पन्नोऽपि स्यात् तामुपजीवतीत्यतो भिक्षुः । सके व देवाधिपती जुतीमं ति द्युतिमानित्यर्थः, स हि तुल्यस्थित्याऽपि सामानिक-त्रायस्त्रिशकेभ्यः इन्द्रनाम-गोत्रस्य कर्मण उदयात् स्थानविशेषाच्चाधिकं दृश्यते ॥८॥

३५७. से वीरिएणं पडिपुण्णवीरिए, सुदंसणे वा णगसव्वसेट्ठे ।

5

सुरालए वा वि मुदाकरे से, विरायए णेगगुणोववेए ॥ ९ ॥

३५७. से वीरिएणं पडिपुण्णवीरिए० वृत्तम् । वीर्यं औरस्यं धृतिः ज्ञानवीर्यं च सर्वैरपि प्रतिपूर्णवीर्यः, क्षायोप-
शमिकानि हि वीर्याणि अप्रतिपूर्णीनि, क्षायिकत्वादनन्तत्वाच्च प्रतिपूर्णम् । सुदंसणे वा णगसव्वसेट्ठे, शोभनसस्य दर्शनमिति
सुदर्शनः, मेरुः सुदर्शन इत्यपदिश्यते, यथा असौ सुदर्शनः सर्वपर्वतैर्भ्यो विशिष्यते तथा भगवानपि वीर्येण सर्ववीर्यैर्भ्यो
विशिष्यते । इदानीं सर्व एव सुदर्शनो वर्ण्यते—सुरालए वा वि मुदाकरे से, सुराणां आलयः, “मुद हवें” सुरालयः स्वर्गः, 10
स यथा गन्दादिविषयसुखः एवमसावपि स्वर्गतुल्यः शब्दादिभिर्विषयैरुपेतः, देवा अपि हि देवलोकं मुक्त्वा तत्र क्रीडास्थानेषु
क्रीडन्ते, न हि तत्र किञ्चिच्छब्दादिविषयजातं यदिन्द्रियवतां न मुदं कुर्यादिति । विविधं राजति अनेकैः वर्ण-गन्ध-रस-
स्पर्श-प्रभाव-कान्ति-श्रुति-प्रमाणादिभिर्गुणैरुपेतः सर्वरत्नाकरः । तस्य हि प्रभावे गाधा भवति—

सुंदरजणसंसग्गी सीलदरिदं पि कुण्ड सीलडुं । जह मेरुगिरिविड्डुं तणं पि कणयत्तणमुवेति ॥ १ ॥

[ओघनि० गा० ७८४ पत्र २२४-२] ॥ ९ ॥

15

तस्य तु प्रमाणम्—

३५८. सतं सहस्साण तु जोअणाणं, तिकंडि से पंडगवेजयंते ।

से जोअणे णवणउत्तिं सहस्से, उड्डुस्सिते हेड्ड सहस्समेगं ॥ १० ॥

३५८. सतं सहस्साण तु जोअणाणं० वृत्तम् । त्रीणि कण्ठान्यस्य सन्तीति त्रिकण्ठी । तं जघा—भोम्मे वज्जे कडे १
जंवूणते कंडे २ वेरुल्लि कंडे ३ । पंडगवेजयंते, पंडगवणेण चान्यपर्वतान् वनानि च विजयत इति पण्डगवेजयन्तः । 20
से जोअणे णवणउत्तिं सहस्से ऊर्ध्वं उच्चत उड्डुस्सिते । पठ्यते च—“उड्डुं थिरे” तिष्ठतीति स्थिरः, शाश्वतत्व गृह्यते
निश्चलत्वं च । अथे सहस्सावगाढो ॥ १० ॥

३५९. पुट्टे णमे चिट्ठति भूमिए ट्टिए, जं सूरिया अणुपरियट्ठयंति ।

से हेमवण्णे बहुणंदणे यं, जंसी रत्ति वेदयंती महिंदा ॥ ११ ॥

३५९. पुट्टे णमे चिट्ठति० वृत्तम् । भूमिए ट्टिए उड्डुलोग च फुसति अहलोगं च, एवं तिणिं वि लोणे फुसति । 25
जं सूरिया अणुपरियट्ठयंति । से हेमवण्णे, हेममिति जं प्रधान सुवर्णम्, निष्ठप्रजम्बूनदरुचि इत्युक्तं भवति । बहुनन्दन
इति बहून्यत्राभिनन्दजनकानि गन्दादिविषयजातानि बहूनां वा सत्त्वानां नन्दिजनकः । महान्तो इन्द्रा महेन्द्राः शकेशानाद्याः,
ते हि स्वविमानानि मुक्त्वा तत्र रमन्ते ॥ ११ ॥

३६०. सँ पव्वते सदमहप्पगासे, विरायंते कंचणमट्ठवण्णे ।

अणुत्तरे गिरिसु य पव्वदुग्गे, गिरीवरे से जलिते व भोम्मे ॥ १२ ॥

30

१ सान् (? सन्) स० वा० मो० । स्यात् कदाचिदर्थेऽव्ययम् ॥ २ ०ए वासिमुदा० वृ० दी० ॥ ३ ०यते ख १ ख २ पु १ ॥
४ ०वेते ख १ ख २ पु १ ॥ ५ मेरुगिरीजायं तणं ओघनिर्गुत्तो पाठ ॥ ६ तिगंड से पं० ख १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ जोयणाणं णव०
ख १ पु २ ॥ ८ ०णवते स० ख २ पु १ । ०णउते स० ख १ पु २ ॥ ९ उड्डुं थिरे चूपा० । उड्डुस्सितो पु २ । उड्डुं सितो ख १ ॥
१० भूमिऽवट्टिए वृ० दी० ॥ ११ या ख १ ॥ १२ तिण्णऽवि पु० स० ॥ १३ से ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १४ ०यती
ख १ ख २ पु १ ॥ १५ भोमे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

३६०. स पव्वते सहमहप्पगारे० वृत्तम् । मन्दरो मेरुः पर्वतराजेत्यादिभिः शब्दैः प्रकाशः सर्वलोकप्रतीतैः ओरा-
लायतस्स सद्वा सव्वलोए परिभमंति । विरायते कंचणमड्डवण्णे, मट्ठेति “अट्ठे (अच्छे) सण्हे लण्हे जाव पडिरुवे”
[जीवा० प्रति० ३ उ० १ सू० १२४ पत्र १७७-२], ण फरुसफासो विसमो वा इत्यर्थः । अणुत्तरे गिरिसु य पव्वदुग्गे, सर्व-
पर्वतेभ्योऽनुत्तरः, दुःख गम्यत इति दुर्गः, अनतिशयवद्भिर्न शक्यते आरोहुम् । गिरीवरे से जलिते व भोम्मे, से जधा-
५ णामए खेइरिंगालाणं रत्ति पज्जलितानं, अधवा जधा पासातो पज्जलितो के पि पचंतो वा अट्ठरत्ते ॥ १२ ॥

३६१. महीय मज्झम्मि ठिते णगिंदे, पण्णायते सूरियलेस्सभूते ।

एवं सिरीए उ स भूतिवण्णे, मणोरमे अचीसहस्समालिणी (१ णो) ॥ १३ ॥

३६१. महीय मज्झम्मि ठिते णगिंदे० वृत्तम् । रयणप्पभाए महीए मज्झे ठिते । प्रज्ञायते नाम ज्ञायते सर्वलोकेन,
अध सूरियलेस्सभूते त्ति ज्ञायते अतिरुगयहेमंतिसूरियलेस्सभूतो, यदि मध्याह्नार्कलेइयाभूतोऽभविष्यत् तेन दुरासओ-
१० ऽभविष्यत् । एवं सिरीए उ स भूतिवण्णे कायश्रिया पर्वतश्रिया, भूतिवर्ण इति प्रभूतवर्ण इत्यर्थः । मणोरमे मणांसि अत्र
मनस्विनां रमन्त इति मणोरमे भवति । अचीसहस्समालिणी (१ णो), एस दस दिसो द्योतयति । एस दिट्ठंतो ॥ १३ ॥

३६२. सुदंसणस्सेस जसो गिरिस्स, पवुच्चते महतो पव्वतस्स ।

एतोवमे समणे णातपुत्ते, जाती-जसो-दंसण-णाण-सीले ॥ १४ ॥

३६२. सुदंसणस्सेस जसो गिरिस्स० वृत्तम् । यशः प्रतीतः सर्वलोकप्रकाशः । भृशं उच्यते पवुच्चते । महंतः स
१५ महन्तः । एतोवमे समणे णातपुत्ते जात्या । सर्वजातिभ्यः, यशसा सर्वयशस्विभ्यः, दर्शनेन सर्वदृष्टिभ्यः, ज्ञानेन सर्वज्ञा-
निभ्यः, शीलेन सर्वशीलेभ्य एवं भावात् ॥ १४ ॥

सर्वपर्वतेभ्यो मन्दरः श्रेष्ठः । अवशेषाणां त्वायतत्वं प्रति—

३६३. गिरीवरे वा निसंढायताणं, रुयगे व सेट्ठे वलयायताणं ।

ततोवमे से जगभूतपण्णे, मुणीणंमावेदमुदाहु पण्णे ॥ १५ ॥

३६३. गिरीवरे वा निसंढायताणं० वृत्तम् । न हि कश्चित् तस्मादायततमो वर्षधरोऽन्य इह वाऽन्येषु वा द्वीपेषु ।
२० वलयायताणं तु रुयगपव्वतो, स हि रुयगस्स दीवस्स बहुमज्झदेसभागे माणुसुत्तर इव वट्टे वलयागारसंठिते असंखेज्जाइं
जोअणाइ परिक्वेवेणं । ततोवमे से जगभूतपण्णे, ताभ्या निपध-रुचकाभ्यामौपम्यं क्रियते ततोवमे, से इति स भगवान्,
जायत इति जगत्, भूता प्रज्ञा यस्य जगत्सत्तावेको भूतप्रज्ञः, नान्ये कुतीर्थ्याः । आवेदयन्ति तेनेति आवेदः, यावद् वेद्यं
तावद् वेदयतीति आवेदः, श्रुतज्ञानमित्यर्थः । त उदाहु मुणीण आवेदं उदाहु पण्णे प्रगतो ज्ञः प्रज्ञः ॥ १५ ॥

३६४. अणुत्तरं धम्ममुदीरइत्ता, अणुत्तरं झाँण चिरं झिय्याति ।

सुसुक्कसुक्कं अपगंडसुक्कं, अपेव संखेंदुवदातसुद्धं ॥ १६ ॥

३६४. अणुत्तरं धम्ममुदीरइत्ता० वृत्तम् । नास्योत्तरा अन्ये कुधर्माः । उदीरयित्वा कथयित्वा प्रकाशयित्वा ।

१ अत्र जावगव्वदसूचितो मलयगिरिपादैर्जीवाभिगमोपाङ्गटीकायामुल्लिखित पूर्णपाठ एवम्—“अच्छे सण्हे लण्हे जाव पडिरुवे” इति,
यावच्छब्दकरणात् ‘घट्टे मट्ठे णीरए गिम्भले गिप्पके णिकं कडल्लाये सप्पमे सत्तिरीए समिरीए सज्जोए पासाइए दारिसण्णजे अभिरुवे’ इति परिग्रहः ।”
पत्र १७८-२ ॥ २ खइलिंगां वा० मो० ॥ ३ सूरियसुद्धलेसे ख १ पु २ वृ० दी० । सूरियसुद्धलिस्से ख २ पु १ ॥ ४ सिरीते
उ स भूरिवण्णे, मणोरमे जोयति अच्चिमाली ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । जोयतिस्थाने पु १ जूयति ॥ ५ ‘स्सेव जं खं २
पु १ पु २ ॥ ६ ‘च्चती ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ७ निसहायं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ वलतायं ख १ ॥ ९ भूतिपण्णे
ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । “भूतिप्रज्ञः” प्रभूतज्ञान ” इति वृत्तौ ॥ १० ‘ण मज्झे तमु’ ख १ खं २ पु १ वृ० दी० ॥ ११ ज्ञाण-
वरं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १२ झितादी ख १ ॥ १३ संखेंदु वेगतवदातसुक्क ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० चूपा० ॥

अणुत्तरं ज्ञाण चिरं झियाति, उत्पन्नज्ञानो हि भगवान् द्वे ध्याने ध्यायितवान्, यावत् सयोगी तावत् सुहुमकिरियं अणि-
यट्ठिं, रुद्धयोगी तु समुच्छिन्नकिरियं अप्पडिवादि । तत्र वर्णतः एवंप्रकारम्—सुसुक्कसुकं अपगंडसुकं, सुहुं सुकं सुसुक्कं ।
यथा किं सुकं स्यात् ? यथा अपगंडं अपां गंडं अपगंडं, उदकफेनवदित्यर्थः, शरन्नदीप्रपातोत्थं अपैव । संखेन्दु एकान्तेन
अवदातसुकं संखेन्दु व एगतावदातसुकं, अवदातं अतिपण्डरं स्निग्धं वा निर्मलं च । पठ्यते च—“संखेन्दु वेगंतवदातसुकं”
इव औपम्ये, संखेन्दु व एगंतवदातसुकं तदेव ध्यानम् ॥ १६ ॥ एवंविधं ज्ञाणवरं झियातित्ता—

5

३६५. अणुत्तरगं परमं महेसी, णाणेण सीलेण य दंसणेणं ।

असेसकम्मं स विसोद्धत्ता, सिद्धीगतिं सातियणंत पत्ते ॥ १७ ॥

३६५. अणुत्तरगं परमं महेसी णाणेण सीलेण य दंसणेणं० [वृत्तम्] । अणुत्तरं च तद् अगं च अणुत्तरगं,
सर्वसुखानामभ्यभूतं सर्वस्थानानां चाणुत्तरम् । अग्रे च लोकाग्रे । महोश्वासौ ऋषिश्च महारिपिः । तत् केन गतः ? णाणेण
सीलेण य दंसणेणं । अधवा अणुत्तर अग्राणां परमं सुखानां सिद्धिमिति । असेसं णिरवसेस कम्मं । स इति भगवान् । 10
अथवा अट्ठविहं कम्मं खवगसेदीए विसोद्धत्ता णाम खवइत्ता सिद्धीगतिं सातियणंत पत्ते, सेधनं सिद्धिः, सिद्धेर्गतिः
सिद्धिगतिः अतः तं सादिअणंत पत्ते सादिअपज्जवसितं प्राप्तः । केण ? णाणेण सीलेण य [दंसणेणं] । चशब्दात्
शीलं दुविधं—तवो संजमो य । णाण-दंसणे णिब्भेदे ॥ १७ ॥

३६६. रुक्खेहि णाता मह कूडसामली, जंसी रतिं वेदयंती सुवण्णा ।

वणेसु र्यां णंदणमाहुं सिद्धं, णाणेण सीलेण उं भूतिपण्णे ॥ १८ ॥

15

३६६. रुक्खेहि णाता मह कूडसामली० वृत्तम् । [णाता] ज्ञायत इति सर्ववृक्षेभ्योऽधिका, लोकेनापि ज्ञातम् ।
अहवा णातं आहरणं ति य एगट्ठं, सर्ववृक्षाणामसौ दृष्टान्तभूता—अहो ! अयं शोभनो वृक्षः ज्ञायते सुदर्शना जम्बू कूडसामली
वेति, कूडभूताऽसौ गाल्मली च, यस्यां रतिं वेदयंती [सुवण्णा], शोभनानि एषां पर्णानि, पर्णमिति पिच्छस्याख्या, एवं
ताव लोकसिद्ध्या, अस्माकं तु—शोभनवर्णा सुवर्णा, तत्थ वेणुदेवो वेणुदाली य वसति, तयोर्हि तत् क्रीडास्थानम् । वणेसु
या णंदणमाहुं सिद्धं, नन्दन्ति तत्रेति नन्दनम्, सर्ववनानां हि नन्दनं विशिष्यते प्रमाणतः पत्रोपगाद्युपभोगतश्च । तथा 20
भगवानपि शीलेनानुचर्यानेन तु भूतिप्रज्ञः ॥ १८ ॥

३६७. थणितं व सहाण अणुत्तरे तु, चंदे व ताराण महाणुभागे ।

गंधेसु वां चंदणमाहुं सेट्ठं, सेट्ठे मुणीणं अपडिण्णमाहुं ॥ १९ ॥

३६७. थणिते व सहाण अणुत्तरे तु० [वृत्तम्] । थणतीति थणिताः, प्रावृद्रकाले हि सजलानां घनानां स्निग्ध
गर्जितं भवति अभिनवशरद्वनानां च । उक्तं च—“सारतणिद्धथणितगंभीरघोसि” [] । चंदे व ताराण 25
महाणुभागे कण्ठ्यम् । चंदणं तु गोसीसचंदणं मलयोद्भवम् । सेट्ठे मुणीणं अपडिण्णमाहुं, श्रेष्ठो मुनीना तु अप्रतिज्ञः ।
नास्येहलोकं परलोकं वा प्रति प्रतिज्ञा विद्यत इति अप्रतिज्ञः ॥ १९ ॥

३६८. जघा सयंभू उदधीण सेट्ठे, णागेसु वा धरणमाहुं सेट्ठं ।

खोतोदणं रसतो वेजयंते, तंधोवहाणे मुणि वेजयंते ॥ २० ॥

१ “उत्पन्नज्ञानो भगवान् योगनिरोधकाले सूक्ष्म काययोग निरुध्न् शुक्लध्यानस्य तृतीय मेद सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाताख्य तथा निरुद्धयोगश्चतुर्थ
शुक्लध्यानमेदं व्युपरतक्रियमनिवृत्ताख्य ध्यायति” इति वृत्तिकाराः ॥ २ अप्पेव चत्तप्र० ॥ ३ अणुत्तरगं परमं महेसी, असेस कम्मं
स विसोद्धत्ता । सिद्धिं गतिं साइमणंत पत्ते, णाणेण सीलेण य दंसणेणं ॥ इतिरूपं सूत्रगतं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ।
साइयणंतं यं १ ॥ ४ रुक्खेसु णाते जह सामली वा, जंसी ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । कूडसामली ख १ । रुक्खेसु णाता
अहु कूडसामली च्छा० [नि० गा० ७६ च्छूर्णौ] ॥ ५ वेतयंती ख १ पु २ । वेययती ख २ पु १ ॥ ६ आ ख १ । वा ख २ ॥ ७ सेट्ठं
ख २ । सेट्ठे ख १ पु १ पु २ ॥ ८ य ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ९ उत्तरं तु, चंदु व्व पु २ वृ० वी० ॥ १० भावे ख २ पु १ ॥
११ ता ख २ । या ख १ । आ पु २ ॥ १२ सेट्ठे, सेट्ठे मुं ख १ पु २ । सेट्ठे, पवं मुं ख २ पु १ वृ० वी० ॥ १३ धरणेदमाहुं सेट्ठे
ख १ ख २ पु २ वृ० वी० । धरणेदे आहुं सेट्ठे पु १ ॥ १४ खोदोदणं ख १ पु २ ॥ १५ वा रसवेजं ख १ ख २ वृ० वी० ॥
१६ तवोवं ख १ पु १ पु २ वृ० वी० । ततोवं ख २ ॥

३६८. जथा सयंभू उदधीण सेट्ठे० वृत्तम् । स्वयम्भूरिति स्वयम्भूरमणः, स्वयं भवति स्वयम्भूः, तत्र रमन्त इति स्वयम्भूरमणः, उदकं दधातीति उदधिः, न तस्मादन्योऽधिकः । णागेषु वा धरणमाहु, न तेषां किञ्चिज्जलं थलं वा अगम्यमिति नाम । खोतोदए रसतो वेजयन्ते, खोतोदगं णाम उच्छुरसोदगस्य समुद्रस्य, अधवा इहापि इक्षुरसो मधुर एव, सव्वे रसे माधुर्येण विजयत इति वेजयन्तः । तधोवधाणे मुणि वेजयन्ते, तथेति तेन प्रकारेण, उपदधातीत्युपधानम्, ५ तपोपधानेन हि भगवान् सर्वतवोपधानतो विजयत इत्यतः वेजयन्तः, तपःसयमोपधानं जं कुणति । मुनिरिति भगवानेव । विजयन्तो जयन्त इत्यर्थः ॥ २० ॥

३६९. हत्थीसु एरावणमाहु णाते, सीहो मिगाणं सलिलाण गंगा ।

पक्खीसु आ गरुले वेणुदेवे, णेव्वाणवादीणिह णातपुत्ते ॥ २१ ॥

३६९. हत्थीसु एरावणमाहु णाते० वृत्तम् । सर्वहस्तिभ्यो हि एरावणः प्रजायतेऽधिकः, तेन चान्येषामुपमानं १० क्रियते । सिंहस्तु मृगेभ्योऽधिको ज्ञायते । सलिलाभ्यो गङ्गा, सलिलवत्यः सलिलाः गाढगतो गच्छन्ति वा गङ्गा । पक्खीसु आ गरुले वेणुदेवे, लोकरुढोऽयं शब्दः—विनताया अपत्यं वैनतेयः । णेव्वाणवादीणिह णातपुत्ते श्रेष्ठ इति वर्त्तते ॥ २१ ॥

३७०. जोधेसु णाते जध वीससेणे, पुप्फेसु वा अरविंदं वदन्ति ।

खत्तीण सेट्ठे जध दंतवक्के, इसीण सेट्ठे तध वद्धमाणे ॥ २२ ॥

३७०. जोधेसु णाते जध वीससेणे० वृत्तम् । युध्यत इति योवः, विश्वा—अनेकप्रकारा सेना यस्य स भवति १५ विश्वसेनः, हस्त्यश्च-रथ-पदात्याकुला विस्तीर्णा, स तु चक्रवर्ती, अथवा विष्वक्सेनः वासुदेवः । पुप्फेसु वा अरविंदं वदन्ति, अरविन्दमिति पद्मं सहस्रपत्रं शतसहस्रपत्र वा, तद्धि वर्ण-गन्धादिभिः पुष्पगुणैरुपेतं न तथाऽन्यानि । खत्तीण सेट्ठो क्षतात् त्रायन्त इति क्षत्रियाः । दम्यन्ते यस्य वाक्येन शत्रवः स भवति दान्तवाक्यः चक्रवर्ती, चक्रवर्त्तिनो हि शत्रवो वचसा दम्यन्ते, दान्तं वाक्यं यस्य स भवति दान्तवाक्यः । [किल्वा हि] अनृत-पिञ्चुन-पारुष-किर्लवादिभिः वाक्यदोषैः संयुज्यते । उक्तं हि—“मित-मंजुल-पुलावहसित जाव सच्चवयणा” [] । इसीण सेट्ठे तध वद्धमाणे ॥ २२ ॥

३७१. दाणाण सेट्ठं अभयप्पदानं, सच्चेसु आ अणवज्जं वदन्ति ।

तवेसु आ उत्तम वंभचेरं, लोगुत्तमे भगवं णातपुत्ते ॥ २३ ॥

३७१. दाणाण सेट्ठं अभयप्पदानं० वृत्तम् । दीयत इति दानम् । “जो देज्ज मरंतस्सा धणकोडि०” [

] गाथा । “राया वि मरणभीतो०” गाथा । [

] अत्र वध्यचोरदृष्टान्तः—

जथा कोई राया चउहिं पत्तीहिं परिवितो पासादावलोअणे णगरमवलोयंतो अच्छति । एगो य चोरो रत्तं एगसाडगं २५ परिहितो रत्तचंदणाणुलित्तगत्तो रत्तकणवीरकण्ठेगुणो वज्जयाणऽपितो वज्जंतवज्जपडहो बहुजणपरिकरितो अवउड्डयवंधेण वद्धो रायपुरिसेहिं पितुवणं जतो णिज्जति । ततो ताहिं राया भणितो—को एस ? त्ति । रायणा भणिय—एस चोरो वह्णाय णीणिज्जत्ति । तत्थेगा भणति—महाराय ! तुम्हेहि मम पुठ्वं वरो दत्तो तं देह । रण्णा ‘आम’ ति पडिस्सुतं । ततो ताए सो चोरो चतुव्विधेणावि ण्हाणादिअलकारेण अलंकितो । वितियाए सव्वकामगुणभोग्यं भोग्यावितो । ततियाए से बहुधणं दिण्णं, भणितो य—जस्स ते रोयति तस्स देहि त्ति । चउत्था तुसिणीता अच्छति । राइणा भणिता—तुमं पि वरं वरेहि, जं एतस्स ३० दंदाद्वं ति । सा भणति—णत्थि मे विभवो, जेण से पियं करेहामि त्ति । राइणा भणिता—णणु ते सव्वं रज्ज अहं चं आयत्तो त्ति, तं जं ते रोयति तमेव तस्स देहि त्ति । ताए अभयो दत्तो पतिपितुणामं सादेतुं । तासिं चउण्ह वि कलहो जातो । एक्केक्का भणति—मए वहुं दत्तं ति । राया भणति—एस चेव पुच्छिज्जतु । ततो सो पुच्छितो भणति—ण याणामि केण वि मे किञ्चि दत्तं, मुक्को यया मे अभयो दत्त इति । अतो दाणाण सेट्ठं अभयप्पदानमिति ॥

सच्चेसु आ अणवज्जं वदंति अनवद्यमिति यदन्येपामनुपरोधकृतं, सावद्यं हिंसेत्यपि गरहितं, कौशिकरिपिवत्—
लोगे वि पयरति सुती जध किर सच्चेण कौसिउ त्ति रिसी । गिरए गिराभिरामे पडितो वधसंपयुत्तेण ॥ १ ॥

अण्णं च—

तहेव काणं काणे त्ति पंडग पंडगे त्ति वा । वाहियं वा वि रोगि त्ति तेणं चोरो त्ति गो वदे ॥ १ ॥

[दशवै० अ० ७ गा० १२]

5

इत्यादि सत्यमपि गर्हितम्, किमेवंविधेण सत्येनापि यत् परेषां परितापनम् ? । तवेसु आ उत्तम बंभचेरं, येन तपो-
निष्ठप्रदेहस्यापि मोहनीयं भवति, तेन सर्वतपसां उत्तमं ब्रह्मचर्यम् । अन्ये त्वेवं सम्प्रतिपद्यन्ते—

एकरात्रोषितस्यापि या गतिर्ब्रह्मचारिणः । [न सा क्रतुसहस्रेण वक्तुं शक्या युधिष्ठिर । ॥ १ ॥]

तथा सर्वलोकोत्तमो भगवान् ॥ २३ ॥

३७२. ठितीण सिद्धा लवसत्तमा वा, सभा सुधम्ममा व सभाण सेट्ठा ।

10

णेव्वाणसिद्धा जध सव्वधम्ममा, ण णायपुत्ता परमत्थि णाणी ॥ २४ ॥

३७२. ठितीण सिद्धा लवसत्तमा वा० वृत्तम् । जे सव्वुकोसियाए ठितीए वट्ठंति अणुत्तरोववातिगा ते लवसत्तमा
इत्यपदिश्यन्ते, जति णं तेसिं देवाणं एवतियं काल आउए पहुण्णंते तो केवलं पाविऊण सिज्झंता । पचण्हं पि सभाणं सभा
सुधम्ममा विसिद्धा, सा हि नित्यकालमेवोपभुज्यते, तत्थ माणवग-माहिदज्झय-पहरणकोसचोपाला, ण तथा इतरासु नित्यका-
लोपभोगः । णेव्वाणसिद्धा जध सव्वधम्ममा, निव्वाणश्रेष्ठा हि सर्वधर्माः, निर्वाणफला निर्वाणप्रयोजना इत्यर्थः, कुप्रावचनिका 15
अपि हि निर्वाणमेव काङ्क्षन्ते इति । ण णातपुत्ता परमत्थि णाणी, जधा वा एते भाव(? भव)लोकश्रेष्ठा अणुत्तराः एवं
ज्ञातपुत्रान्न परोऽस्ति कश्चित् ज्ञानी, स एव सर्वज्ञानिभ्योऽधिकः ॥ २४ ॥ स एव भगवान् सर्वलोकेऽपि भूत्वा—

३७३. पुढोवमे धुणती विगयगेधी, ण सैण्णिहिं कुव्वति आसुपण्णे ।

तरित्ता समुदं व महाभवोदं, अभयंकरे वीरे अणंतचक्खू ॥ २५ ॥

३७३. पुढोवमे धुणती विगयगेधी० वृत्तम् । जधा पुढवी सव्वफाससहा तथा सो वि धुणीते अष्टप्रकारं कर्मेति 20
वाक्यशेषः । बाह्या-ऽऽभ्यन्तरेषु वस्तुषु विगता यस्य ग्रेधी स भवति विगतग्रेधी । सन्निधानं सन्निधिः, द्रव्ये आहारादीनाम्,
भावे क्रोधादीनाम् । कर्म वा सन्निधिः, यत् साम्परायिकं वध्नातीत्यर्थः । तरित्ता समुदं व महाभवोदं, यथा तीर्त्वा समुद्रं
कश्चिन्निर्भयो भवति, एव स भगवान् कर्मसमुद्रोत्तीर्ण इति । अभयं करोतीति अभयङ्करः, केपाम् ? सत्त्वानाम् । विराजयति
विदालयतीति वा वीरः । अणंतचक्खुरिति अनन्तदर्शनवान् ॥ २५ ॥

३७४. कोधं च माणं च तथेव मायं, लोभं चतुत्थं अज्झत्थदोसो ।

25

एताणि चत्ता अरहा महेसी, ण कुव्वती पाव ण कारवेइ ॥ २६ ॥

३७४. कोधं च माणं च तथेव मायं० वृत्तम् । आध्यात्मिका ह्येते दोषाः, बाह्या गृहादयः । एताणि चत्ता
अरहा महेसी, एते जे उदिट्ठा, चत्ता णाम उज्झित्वा क्षपयित्वेत्यर्थः, अर्हतीत्यर्हा, महाश्र्वासौ रिपिः । न स्वयं पापं
हिंसादि साम्परायिकं वा करोति न कारयत इति ॥ २६ ॥ किञ्च—

३७५. 'किरियं अकिरियं वेणइगाणुवानं, अण्णाणियाणं पडियच्च ठाणं ।

30

सं सव्ववादं इध वेदइत्ता, उवड्डिते सम्म स दीहरायं ॥ २७ ॥

१ णाणं ख १ पु २ वृ० दी० ॥ २ धुणति ख १ ख २ ॥ ३ सन्निही ख २ पु १ ॥ ४ तरितुं स' खं १ ख २ पु २ । तरित्तु
पु १ ॥ ५ 'दोसं' खं २ पु १ ॥ ६ वता ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ पावं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ किरिया-ऽकिरियं खं
१ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ सं सव्ववायं इति वेयइत्ता, उवड्डिए संजम दीहरायं पु १ वृ० दी० । 'ड्डिए धम्म स दीह' खं
१ पु २ । 'ड्डिए सम्म स दीह' ख २ ॥

३७५. किरियं अकिरियं वेणइगाणुवातं० वृत्तम् । एतेषां वादितामुपरिष्ठात् कांश्चिद् विशेषान् वक्ष्यामः । दुवालसंगं गणिपिड्ढं वादो, सेसाणि तिण्णि तिसद्दाणि अणुवादो, थोवं वा अणुवादो । स सव्ववादं इध वेदइत्ता, स इति स भगवान्, सर्वे वादाः सर्ववादाः, इह अस्मिंल्लोके वेदयित्वा ज्ञात्वेत्यर्थः । उवट्ठिते सम्म स दीहरायं, उपस्थितो मोक्षाय सम्यगुपस्थितः, न तु यथाऽन्ये । उक्तं हि—

5

यथा परे सङ्गयिका विदग्धाः, शास्त्राणि कृत्वा लघुतामुपेताः ।

शिष्यैरनुज्जामलिनोपचारैर्वक्तृत्वदोषास्त्वयि ते न सन्ति ॥ १ ॥ [सिद्ध० द्वा० ५ श्लो० २७]

दीहरातं णाम जावज्जीवाए ॥ २७ ॥

३७६. स वारिया इत्थि सराइभत्तं, उवहाणवं दुक्खखयट्ठयाए ।

लोगं विदित्ता अपरं परं च, सव्वं पभू वारिय सव्ववारी ॥ २८ ॥

10

३७६. स वारिया इत्थि सराइभत्तं० [वृत्तम्] । वारिया णाम वारयित्वा, प्रतिपेध्यते च । इत्थिग्रहणे तु मैथुनं गृह्यते । सराइभत्ते त्ति वारयित्वेति वर्त्तते, एतच्चाऽऽत्मनि वारयित्वा, न ह्यस्थितः स्थापयतीति कृत्वा, पश्चात् शिष्यान् वारितवान्, अट्ठितो ण ठवेति परं । उपधानवानिति न केवलं निरुद्धाश्रयः, पूर्वकर्मक्षयार्थं तपोपधानवानपर्यसौ अतः । स्यात्—किंनिमित्तं तवोपधानवानासीत् ? उच्यते—दुक्खखयत्थं । लोगं विदित्ता अपरं परं च, अपरो लोको मनुष्यलोकः, परस्तु नरक-तिर्यग्-देवलोकः, यत्स्वभावावेतौ लोकौ यैश्च कर्मभिः प्राप्येते इति । सव्वं पभू वारिय, प्रभवतीति प्रभुः, [वारिय] वशयित्वे-
15 त्यर्थः । अधवा सव्वं पाणादिवादाति दव्वतो, प्रभुः जेयं प्रति, प्रधानत्वाच्च वारितवान् शिष्यान् हिंसा-ऽनृत-स्तेय-परिग्रहेभ्य इति, मैथुन-रात्रिभक्ते तु पूर्वोक्ते । सर्वस्मादकृत्यादात्मानं शिष्याश्च वारितवानिति सर्ववारी, सर्ववारणशील इत्यर्थः ॥ २८ ॥

इदानीं सुधर्मा तीर्थकरगुणान् कथयित्वा श्रोतृनाह—

३७७. सोच्चा य धम्मं अरहंतभासितं, समाहितं अट्ठपदोवसुद्धं ।

तं सद्दहंताऽऽय जणा अणाऊ, इंदा व देवाधिव आंगमिस्से ॥ २९ ॥ त्ति वेमि ॥

20

॥ महावीरत्थतो सम्मत्तो ॥ ६ ॥

३७७. सोच्चा य धम्मं अरहंतभासियं० वृत्तम् । श्रुत्वेति निशम्य । इमं धम्ममिति योऽयं कथितः अर्थतो वा भाषितः गणधराणामित्यर्थः । सम्यग् आहितः समाहितः, सम्यगाख्यात इत्यर्थः । अत्यवन्ति पदानि, अथवाऽर्थैश्च पदैश्च उपेत्य शुद्धम् । तं सद्दहंताऽऽय, तमिति योऽयमुपदिष्टः, श्रुत्वा श्रद्धानपूर्वकमादाय, आदाय नाम गृहीत्वा च कृत्वा च जना नाम बहवो जनाः अनायुषः संवृत्ता इति वाक्यशेषः, सिज्झन्तीत्यर्थः । जे तु ण सिज्झंति ते इंदा भवन्ति देवाधिपतयः आग-
25 मिष्यति आगमिस्सेण भवेण सुकुलुप्पत्तीए सिज्झिस्सति ॥ २९ ॥

॥ महावीरस्तवाध्ययनं षष्ठं समाप्तम् ॥ ६ ॥

१ यथा परे लोकमुखप्रियाणि इतिरूप चरण द्वात्रिंशिकाया दृश्यते । यथा परेषां कथिका विदग्धाः वृत्तौ ॥ २ से ख २ पु १ वृ० दी० ॥ ३ रायिभं ख १ । रायभं ख २ पु १ ॥ ४ ट्टताते ख २ पु १ ॥ ५ आरं पारं ख २ वृ० दी० । आरं परं ख १ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ वारं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ ण्यसावसावत स्यात् चूसप्र० ॥ ८ सद्दहाणा य सा० दी० । सद्दहंता य ख १ ख २ ॥ ९ अणायू, यंदा ख १ ॥ १० आगमिस्संति ॥ त्ति वेमि ख २ पु १ वृ० दी० । आगमेस ॥ त्ति वेमि ख १ । आगमिस्सं ॥ त्ति वेमि पु २ ॥ ११ सिष्येतेति चूसप्र० ॥

[सप्तमं कुसीलपरिभासियज्झयणं]

इदानीं कुशीलपरिभासितं ति जत्थ कुसीला सुसीला य परिभासिज्जन्ति । कुसीला—गिहत्था अण्णउत्थिगा य पासत्था-
दिणो य तेषां कुत्सितानि शीलानि अनुमत-कारितादीणि परिभासिज्जति, जथा य संसारं परिभमन्ति । तस्सिमाणि चत्तारि
अणुयोगद्वाराणि । पुव्वाणुपुव्वीए सत्तमं । अत्थाधिगारो [सु]सीलाणं कुसीलाणं च सव्भावं जाणित्ता कुत्सिता कुत्सितसीलाइं 5
असीलाइं च वज्जेतव्वाइ, जे य तेसु वट्ठन्ति ते वज्जेतव्वा ॥ णामणिप्फण्णे सीलं ति एगपदं णामं ति, तत्थ गाधा—

❖ सीले चतुक्क दव्वे पाउरणा-ऽऽभरण-भोयणादीसु ।

भावे तु ओघसीलं अभिक्खआसेवणा चेव ॥ १ ॥ ७९ ॥

सीलं णामादि चतुन्विधं । णाम-द्ववणाओ गताओ । दव्वे वतिरित्तं दव्वसीलो यथा—प्रावरणसीलो देवदत्तः प्रलम्ब-
प्रावरणशीलो वा, तथा नित्यभूषणशीलः । नित्यमण्डनशीला ते भार्या, अपि च चोद्यतेऽशीलवती वा । तथा नित्यभोजनशीलोऽसि, 10
तथा मृष्टभोजनशीलो न चोपार्जनशीलोऽसि । यो वा यस्य द्रव्यस्य स्वभावः तद् द्रव्यं तच्छील भवति, यथा—मदनशीला
मदिरा, मेध्यं घृतं सुकुमारं चेत्यादि । भावशीलं दुविधं, तं०—ओहसीलं अभिक्खासेवणसीलं च ॥ १ ॥ ७९ ॥

तत्थ ओहसीलं—

ओघे विरती सीलं विरताविरती य अविरति असीलं ।

धम्मे णाण-तवादी अपसत्थ अधम्म कोध्मादी ॥ २ ॥ ८० ॥

15

ओघे विरती सीलं० गाधा । ओहो णाम अविसेसो, जथा सव्वसावज्जजोगविरतो विरताविरतो वा, एयं ताव पसत्थं
ओहसीलं । अप्सत्थ ओहसीलं तु तद्विधर्मिणी अविरतिः सर्वसावद्यप्रवृत्तिरिति । अधवा भावसीलं दुविधं—पसत्थं अप्सत्थं
च । एकेकं दुविधं—ओहसील अभिक्खासेवणसीलं च । प्रशस्तौघशीलो धर्मशीलो । अभिक्खासेवणाए णाणसीलो तवसीलो ।
णाणे पंचविधे सज्झाए उवयुत्तो, अभिक्खणं अभिक्खणं गहण-वत्तणाए अप्पाणं भावेति एस णाणसीलो । तवसीलो
तवेसु आतावण अणसणादिकरणसीलो । एवं दुविधे वित्थरेणं जोएतव्वमिति । अप्सत्थभावओ ओहसीलो पावसीलो 20
उड्ढसीलो एवमादि । अप्सत्थअभिक्ख[आसेवणा]भावसीलो कोधसीलो जाव लोभसीलो चोरणसीलो पियणसीलो
पिसुणसीलो परोवतावणसीलो कलहसीलो इत्यादि ॥ २ ॥ ८० ॥

अथ कस्मात् कुसीलपरिभाषितमित्यपदिश्यते ? उच्यते, जेण एत्थ—

परिभासिता कुसीला य एत्थ जावन्ति अविरता केर्यं ।

सु त्ति पसंसा सुद्धे दुँ त्ति दुगुंछा अपरिसुद्धे ॥ ३ ॥ ८१ ॥

25

परिभासिता कुसीला० गाधा । येनेह सपक्खे परपक्खे य कुसीला परिभासिता । सपक्खे पासत्थादि, परपक्खे
अण्णउत्थिगा । जावन्ति अविरता केय त्ति, सव्वे गिहत्था असीला एव । सु त्ति पसंसा सुद्धे, सुरिति प्रशंसायां निपात
इति, यः शुद्धशील इत्यपदिश्यते । दुः कुत्सायाम्, अशुद्धशीलो दुःशील इत्यपदिश्यते ॥ ३ ॥ ८१ ॥ कथं कुसीला ?—

अप्फासुयपडिसेवी य णाम भुज्जो य सीलवादी य ।

फासुं वदन्ति सीलं अफासुगा मो अभुंजन्ता ॥ ४ ॥ ८२ ॥

30

१ °लपसितंसितं ति चूस्र० ॥ २ सील चउक्कं दव्वे ख १ ख २ पु २ ॥ ३ °क्खमासे° ख २ पु २ ॥ ४ ओघे सीलं
विरती ख १ । ओहे सीलं विरती ख २ पु २ वृ० ॥ ५ कोहई ख १ ख २ ॥ ६ केत्ति ख २ पु २ । केई ख १ ॥ ७ कु त्ति
खं १ खं २ पु २ वृ० ॥

अप्फासुयपडिसेवी य० गाथा । जे अफासुयं कय-कारियं अणुमतं वा भुंजंति ते यद्यपि ऊर्ध्वपादा अधोमुखा धूमं पिवन्ति मासान्तश्च भुञ्जते तथा वि कुसीला एव, जे अफासुगाइं आहारोवधिमादीणि पडिसेवंति असंजता असंयमरता ।

[उक्तं च—]

अणगारवादिणो पुढविहिसगा णिग्गुणा अगारिसमा । णिहोस त्ति य मइल्ला साधुपदोसेण मइलतरा ॥ १ ॥

5

[आचा० लि० गा० १००]

फासुं वदंति सीलं, जे सजमाणुपरोषेण फासुयं भुंजंति अफासुयं परिहरंता ते फासुभोअणसीला इत्यपदिश्यन्ते ॥४॥८२॥

जे पुण ते अफासुयगभोई असीला कुसीला य ते इमे—

जह णाम गोतमा रंडदेवता वारिभद्गगा चेव ।

जे अग्गिहोमवादी जलसोयं केइ (? जे इ) इच्छंति ॥-५ ॥ ८३ ॥

10

॥ कुसीलपरिभासा ॥ ७ ॥

जह णाम गोतमा रंडदेवता० गाथा । गोतमा णाम पासंडिणो मसगजातीया, ते हि गोणं णाणाविबेहि उवाएहिं दमिऊण गोणपोतगेण सह गिहे गिहे धण्ण ओहारेंता हिडति । गोव्वतिगा वि धीयारप्राया एव, ते च गोणा इव णत्थि-तेह्गगा रंभायमाणा गिहे गिहे सुप्पेहि गहितेहि धण्णं ओहारेमाणा विहरंति । अवरं रंडदेवगावरप्राया । वारिभद्गगा प्रायेण जलसक्का हत्थ-पादपक्खालणरता ण्हारंता य आयमंता य संज्ञातिसु तिसु य जलणिवुद्धा अछंपरिगायवादि । अण्णे

15

अग्गिहोमवादी तावसा धीयारायारा अग्गिहोत्तेण सग्गं इच्छंति । जलसोयं केइ (? जे इ) इच्छंति, भागवत-दग-सोयरियादि तिण्णि तिसट्ठा पावादिगसता, जे य सल्लिगपडिवण्णा कुसीला अफासुयगपडिसेवी ॥ ५ ॥ ८३ ॥

गतो णामणिप्फण्णो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतत्त्वं जाव “पंचधा विद्धि लक्खणं” [कल्पभाष्यगाथा ३०२] ति इदं सूत्रम्—

३७८. पुढवी य आज्ज अगणी य वायू, तण-रुक्ख-वीर्या य तसा य पाणा ।

जे अंडया जे य जरायु पाणा, संसेयया जे रसयाभिहाणा ॥ १ ॥

20

३७८. पुढवी य आज्ज अगणी य वायू तण-रुक्ख-वीर्या य तसा य पाणा० [वृत्तम्] । तण-रुक्ख-वीर्या त्ति वणस्सतिकायभेदो गहितो । एकेको द्विविधो—[अवीजाद्] वीजाद्वा प्रसूतिः । पच्छाणुपुढवी वा गहिया, जधा वणस्सतिकाइयाणं भेदा तथा पुढविमादीण वि भेदो भाणितव्वो । तं जधा—“पुढवी य सक्करा वालुगा य०” [प्रज्ञा० पद १ सू २२ गा० ८ तथा आचा० लि० गा० ७३] एवं सेसाण वि भेदा भाणितव्वा । तसकाइयाणं तु इमो भेदो सुत्ताभिहित एव, तं—

25

जे अंडया जे य जरायु पाणा, अण्डेभ्यो जाता अण्डजाः पक्ष्यादयः, जरायुजा णाम जरावेढिया जायंते गो-महिष्य-ऽजा-ऽविका-मनुष्यादयः । संस्वेदजाः गोकरीषादिषु कृमि-मक्षिकादयो जायन्ते जूगा-मकुण-लिक्खादयो य । रसजा दधि-सोवीरक-मद्यादिषु रसजा इत्यभिधानं जेसिं रसजा इत्यभिधानं (? ना) वा ॥ १ ॥

३७९. एताइं कायाइं पवेदिताइं, एतेसु जाणं पडिलेह सायं ।

एतेसु काएसु तु आतदंडे, पुणो पुणो विप्परियासुवेति ॥ २ ॥

30

३७९. एताइं कायाइं पवेदिताइं० वृत्तम् । एतानि थान्युद्दिष्टानि कायविधानानि प्रवेदितानीति प्रदर्शितानि अर्हन्ति । एतेसु जाणं एतेष्विति ये उक्ताः, जानन्निति जानकः, प्रत्युपेक्ष्य सातं सुखमित्यर्थः । कथं पडिलेहेति ?—जध

१ °ला विरइदुगुंछाड म° आचारात्तनिर्वृत्तो पाठ ॥ २ चंडिदेवगा वा° ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ३ °होत्तवा° ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ४ जे य इच्छंति ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ५ ते वि गोणा इवाणत्थि° पु० स० ॥ ६ “चडिदेवय” त्ति चक्रधरप्राया “अति वृत्तिवृत्त” ॥ ७ सङ्क्रान्तिस्सु तिसु य जलणिवुद्धा अछंति परिवायगादि मु० ॥ ८ वीता त तसा ख २ पु १ ॥ ९ रस-ताभिधाना नं १ ॥ १० जाण न १ । जाणे ख २ पु १ पु २ ॥ ११ एतेहि काएहि य आतदंडे, एतेसु या विप्परियासुवेति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । एतेण काएण य ना० । °यासुवेदी ख १ ॥

मम न पियं दुक्खं सुहं चेदं एवमेपां पडिलेहिता दुःखमेपां न कार्यं णवण भेदेण । जे पुण एतेसु काएसु तु आतदंडे, यः कुशीलः अशीलो वा एपां कायानां आताओ दंडेत्ति, अथवा स एवाऽऽत्मानं दण्डयति य एपां दंडे णिसिरति स आत्मदण्डः । एतेष्वेव पुनः पुनः विप्परियासुवेति, विपर्यासो नाम जन्म-मरणे, संसारो वा विपर्यासो भवति । अथवा सुखार्थी तानारभ्य तानेवानुप्रविश्य तानि तानि दुःखान्यवाप्नुते, सुखविपर्यासभूतं दुःखमवाप्नोति । विपरीतो भावो विपर्यासः, धर्मार्थी तानारभ्याधर्ममाप्नोति, मोक्षार्थी तानारभमाणः संसारमाप्नोति ॥ २ ॥

5

एवं सो अविरतो लोगो अव्रतलोकः कुशीललोकाद् मनुष्यलोकात् प्रच्युतः तानेव कायान् प्राप्य—

३८०. जाई-वहं अणुपरियट्टमाणे, तस-थावरेसुं विणिग्घातमेति ।

से जातिजातिं बहुकूरकम्मे, जं कुच्चती मिज्जति तेण बाले ॥ ३ ॥

३८०. जाई-वहं अणुपरियट्टमाणे० वृत्तम् । जातिश्च वधश्च जाति-वधौ, जन्म-मरणे इत्युक्तं भवति । समन्ताद् वर्त्तते [अनुपरिवर्त्तते] । ते पुण छ वि काया समासओ दुविहा भवंति, तं जघा-तसा थावरा य । थावरा तिविहा-पुढवी 10 आऊ वणस्सई । तसा तिविहा-तेऊ वाऊ उराला य तसा । तेसु तस-थावरेसुं विणिग्घातमेति, अधिको णियतो वा घातः निघातः, विविधो वा घातः शरीर-मानसा दुःखोदया अट्टपगारकम्मफलविवागो वा । से जातिजाती परियट्टमाणे, से इति स कुशीललोकः, जातिजातीति वीप्सार्थः, तासु तासु जातिसु त्ति तस-थावरजातिसु अणुसचरं कूराणि हिंसादीणि कम्माणि बहूनि अस्य सः । कूरकम्मो वि बहुआरंभो वि ढूँ मंगा । यद् यदकरोत् तेन तेन कर्मणा मीयते, “मी हिंसायां” वा, मार्येत इत्यर्थः, गण्यत इत्यर्थः, “मज्जते” वा निमज्जइत्यर्थः ॥ ३ ॥

15

भावमन्दस्तु कुशीललोको गहितो, गिही पासंडी वा यत् पापं करोति तत् किमिह वि(वे)द्यते ?, अनेकान्तः—

३८१. अस्सि च लोगे अदु वा परत्थ, सतग्गसो वा तह अण्णहा वा ।

संसारमावण्ण परंपरेण, बंधंति वेदंति य दुण्णिताइं ॥ ४ ॥

३८१. अस्सि च लोगे अदु वा परत्थ० वृत्तम् । कथं ?, ईधलोगे दुच्चिणा कम्मा इहलोगे असुभफलविवागा १ इहलोए दुच्चिणा कम्मा परलोए असुभफलविवागा २ परलोके दुच्चिणा कम्मा इहलोगे असुभफलविवागा ३ परलोए 20 दुच्चिणा कम्मा परलोए असुभफलविवागा ४ । कथम् ?, उच्यते—केनचित् कस्यचिद् इहलोके शिरश्छिन्नं तस्याप्यन्येन छिन्नं एवं इहलोगे कतं इहलोगे च फलति १, णरगाइसु उववणस्स [इहलोगे कतं परलोगे फलति] २, परलोए कतं इहलोए फलति, जघा दुहविवागेसु मियापुत्तस्स ३ परलोए कत परलोए फलति, दीहकालट्टितीयं कम्मं अण्णम्मि भवे उदिज्जति ४ । अथवा इहलोक इह चारकवन्धः अनेकैर्यतनाविशेषैः तद् वेदयति, तदन्यथावेदितं कस्यचित् परलोके तेन वा प्रकारेण अन्येन वा प्रकारेण विपाको भवति । तथाविपाकस्तथैवास्य शिरश्छिद्यते, तत् पुनरनन्तशः सहस्रशो वा, अथवा असकृत्तथा 25 सकृदन्यथा, अथवा शतशश्छिद्यते अन्यथेति सहस्से वा । अथवा शिरश्छित्त्वा न शिरश्छेदमवाप्नोति हस्तच्छेदं पादच्छेदं वा अन्यतराङ्गछेदं वा प्राप्नोति, सारीर-माणसेण वा दुक्खेण वेद्यते । एवं यादृशं दुःखमात्रं परस्योत्पादयति ततो मात्रतः शतशोमात्राधिकत्वं प्राप्नोति अन्यथा वा । त एवं कुशीला संसारमावण्ण परंपरेण संसारसागरगता इत्यर्थः, परंपरेणेति परभवे, ततश्च परतरभवे, एवं जाव अण्तेसु भवेसु बंधंति वेदंति य दुण्णिताइं दुप्पु नीतानि दुर्नीतानि कुत्सितानि वा नीतानि कर्माणीत्यर्थः ॥ ४ ॥

30

१ जाईपहं पु १ पु २ वृ० । जाईवहं ख १ ख २ वी० वृपा० ॥ २ थावरेहिं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ मज्जते चूपा० ॥ ४ ङ्ग इति चतु सख्याद्योतकोऽक्षराङ्क ॥ ५ परत्था ख १ पु १ । पुरत्था ख २ पु २ ॥ ६ अण्णधा ख २ पु १ ॥ ७ परं परं ते, वं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ एतदर्थकं सूत्र स्थानाङ्गे चतुर्थस्थाने द्वितीयोद्देशके सूत्र २८२ पत्र २१०-१ ॥ ९ तस्याप्यनेन पु० । तस्यापत्येन वा० मो० ॥ १० धिगतत्वं वा० मो० ॥
स्य० सु० २०

एव ताव ओहतः उक्ताः कुशीला गृहिणः प्रव्रजिताश्चेति । इदानीं पापण्डलोककुशीलाः परामृश्यन्ते । तद्यथा—

३८२. जे मातरं च पितरं च हेच्चा, समणव्वए अगणिं समारभेज्जा ।

अथाऽऽह से लोणे अणज्जधम्मे, भूताइं जे हिंसति आतसाते ॥ ५ ॥

३८२. जे मातरं च पितरं च हेच्चा० वृत्तम् । जे इति अणिहिट्टणिदेसो । एते हि करुणानि कुर्याणा दुस्त्यजा
 ५ इत्येतद्ग्रहणम्, शेषा हि भ्रातृ-भार्या-पुत्रादयः सम्बन्धात् पश्चाद् भवन्ति न भवन्ति वा इत्यतो माता-पितृग्रहणम् । चग्रह-
 णाद् भ्रातृ-भगिनी जाव सयण-संगंथसथवो थावर-जंगमरज्जं च जाव दाणं दाइयाणं परिभाएत्ता, तेसु च जं ममत्तं तं
 हेच्चा, हेच्चा नाम हित्वा, श्रमणव्रतिनः श्रमण इति वा वदन्ति अग्निं चाऽऽरभन्ते नवकस्यान्यतमेन अन्यतमाभ्यां अन्यत-
 मैर्वा । अथाऽऽह से लोणे अणज्जधम्मे, अथ प्रेक्षा-ऽऽनन्तर्यादिषु । आहेति उक्तवान् । स इति स भगवान् । लोकः
 पापण्डिलोकः अथवा सर्वलोक एव । अनार्जवो धर्मो यस्य सोऽयं अणज्जधम्मो । कथं अनार्जवः ? अहिंसक इति चात्मानं
 १० ब्रुवते न चाहिंसकः । कथं समारभन्ते ? पञ्चाग्नितपादिभिः प्रकारैः पाकनिमित्तं च भूताइं जे हिंसति आतसाते, भूतानीति
 अग्निभूतानि यानि चान्यानि अग्निना वध्यन्ते, आत्मसातनिमित्तं आत्मसातम् । तद्यथा—तपन-वितापन-प्रकाशहेतुम् ॥ ५ ॥

३८३. उज्जालिया पाण तिवातयन्ति, णिव्वाविया अगणि निपातएज्जा ।

तम्हा तु मेधावि समिक्ख धम्मं, ण पंडिए अगणि समारभेज्जा ॥ ६ ॥

३८३. उज्जालिया पाण तिवातयन्ति, णिव्वाविया अगणि निपातएज्जा० [वृत्तम्] । उज्जालयन्तस्ते पृथिव्यादीन्
 १५ प्राणान् त्रिपातयन्ति त्रिभ्यः मनो-वाक्-कायेभ्यः पातयन्ति त्रिपातयन्ति, आयुर्वलेन्द्रियप्राणेभ्यो वा पातयन्ति त्रिपातयन्ति ।
 उक्तं च—तण-कट्ट-गोमयसिता० [] । णिव्वाविया अगणिमेव निपातयन्ति । उक्तं हि—“दो भते ।
 पुरिसा अण्णमण्णेण सद्धिं अगणिकायं समारभन्ति, तत्थ णं एगे पुरिसे अगणिकायं उज्जालेति एगे पुरिसे अगणिकायं णिव्व-
 वेति, तेसि णं भन्ते । पुरिसाणं कतरे पुरिसे महाकम्मतराए ? कतरे वा पुरिसे अप्पकम्मतराए ? गोतमा । तत्थ णं जे से पुरिसे
 अगणिकायं उज्जालेति से णं पुरिसे महाकम्मतराए, तत्थ णं जे से पुरिसे अगणिकायं णिव्ववेति से पुरिसे अप्पकम्मतराए ।
 २० से केणट्ठेणं ? गोतमा । तत्थ णं जे से पुरिसे अगणिकाय उज्जालेति से णं पुरिसे बहुतरागं पुढविकायं [समारभति आउ०]
 वायु० वणस्सत्तिकायं० तसकायं० अप्पतरागं अगणिकायं समारभति, तत्थ ण जे से पुरिसे अगणिकायं णिव्ववेति से णं पुरिसे
 अप्पतरागं पुढविकायं समारभति जाव अप्पतरागं तसकायं समारभति बहुतरागं अगणिकायं समारभति से तेणट्ठेणं गोतमा ।
 एव बुच्चति० ।” [भग० श० ७ उ० १० सू० ३०७ पत्र ३२६-२] अपि चोक्तम्—

१ चा ख २ पु १ ॥ २ व्वदे ख २ पु १ पु २ ॥ ३ अहाऽऽह से लोए कुसीलधम्मो ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ।
 अदाहु ख २ । लोते ख २ पु १ ॥ ४ प्रज्जयादिषु चूसप्र० ॥ ५ च भूयाइं० वृत्तम् भूताइ चूसप्र० ॥ ६ उज्जालओ पाण निवात-
 एज्जा, निव्वावओ अगणि निवायवेज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । पाण तिवा० ख २ पु १ पु २ वृपा० ॥ ७ तम्हा दुवे वा वि ख
 १ ॥ ८ “दो भते । पुरिसा सरिमया जाव सरिसभड-मत्तोवगरणा अन्नमन्नेण सद्धिं अगणिकाय समारभति तत्थ ण एगे पुरिसे अगणिकाय उज्जालेति
 एगे पुरिसे अगणिकाय णिव्वावेति, एएसि ण भन्ते । दोह पुरिसाण कयरे पुरिसे महाकम्मतराए चेव महाकिरियतराए चेव महासवतराए चेव महा-
 वेयणतराए चेव ? कयरे वा पुरिसे अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव ? जे से पुरिसे अगणिकाय उज्जालेइ ? जे वा से पुरिसे अगणिकायं
 निव्वावेति ? कालोदाई ! तत्थ ण जे से पुरिसे अगणिकाय उज्जालेइ से ण पुरिसे महाकम्मतराए चेव जाव महावेयणतराए चेव, तत्थ ण जे से
 पुरिसे अगणिकायं निव्वावेइ से ण पुरिसे अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव । से केणट्ठेण भन्ते । एव बुच्चइ तत्थ ण जे से पुरिसे जाव
 अप्पवेयणतराए चेव ? कालोदाई ! तत्थ ण जे से पुरिसे अगणिकाय उज्जालेइ से ण पुरिसे बहुतराग पुढविकाय समारभति बहुतराग आउक्कायं
 समारभति अप्पतराय तेउक्काय समारभति बहुतराग वाउक्कायं समारभति बहुतराय वणस्सइक्काय समारभति बहुतराग तसकाय समारभति, तत्थ ण
 जे से पुरिसे अगणिकाय निव्वावेति से ण पुरिसे अप्पतराय पुढविकाय समारभइ अप्पतराग आउक्काय समारभइ बहुतराग तेउक्काय समारभइ
 अप्पतराग वाउक्काय समारभइ अप्पतराग वणस्सइक्काय समारभइ अप्पतराग तसकाय समारभति से तेणट्ठेण कालोदाई ! जाव अप्पवेयणतराए
 चेव । सूत्र ३०७ ।” इतिरूपं सूत्रपाठो भगवत्यां वर्तते ॥

भूताण एस आघातो, हव्ववाहो ण संसयो । [दशवै० अ० ६ गा० ३५]

यस्माच्चैवम्—तम्हा तु मेधावि समिक्ख धम्मं ण पंडिए अगणि समारभेज्जा कण्ठ्यम् । तु विसेसणे । अहंधम्मं समीक्ष्य समारम्भो हि तपन-वितापन-प्रकाशहेतुर्वा स्यात् ॥ ६ ॥

कतरान् जीवानाघातयन्ति यस्याऽऽरम्भप्रवृत्ताः कुसीलाः ? उच्यते—

३८४. पुढवी वि जीवा आऊ वि जीवा, पाणा यं संपातिम संपतंति ।

5

संसेदया कट्टसमस्सिता य, एते दहे अगणि समारभंते ॥ ७ ॥

३८४. पुढवी वि जीवा आऊ वि जीवा० वृत्तम् । अपिः पदार्थसम्भावने । पुढवी जीवसंज्ञिताः, ये च तदाश्रिताः वनस्पति-त्रसादयः । एवं आऊ वि, तदाश्रिताः प्राणाश्च सम्पतन्तीति सम्पातिनः शलभ-वाग्व्यादयः । संसेदया कट्ट-समस्सिता य, सखेदजाः करीपादिष्विन्धनेषु, काष्ठेषु घुण-पिपीलिकाण्डादयः । एते दहे अगणि समारभंते ॥ ७ ॥

एवं तावदग्निहोत्राचारम्भात् तापसाद्याः अपदिष्टाः, पाकानिवृत्ताश्च शाक्यादयः । इदानीं ते चान्ये च वणस्सति-10 समारम्भान्विताः परामृश्यन्ते—

३८५. हरिताणि भूताणि विलंबगाणि, आहारदेहं य पुढो सिताणि ।

जो छिंदति आतसातं पडुच्च, पागन्भिपण्णो बहुणं निवाती ॥ ८ ॥

३८५. हरिताणि भूताणि विलंबगाणि० वृत्तम् । हरितग्रहणात् सर्व एव वनस्पतिकाया गृह्यन्ते, नीला हरिताभा आर्द्रा इत्यर्थः, हरितादयो वा वनस्पतयः । भूतानि जङ्गमानि । विलम्बयन्तीति विलम्बकानि, भूतस्वभावं भूताकृतिं दर्श-15 यन्तीत्यर्थः । तद्यथा—मनुष्ये निपेक-कलला-ऽर्बुद-पेशि-व्यूह-गर्भ-प्रसव-बाल-कौमार-यौवन-मध्यम-स्थायिविर्यान्तो मनुष्यो भवति । एवं हरितान्यपि शाल्यादीनि जातानि अभिनवानि सस्यानीत्यपदिश्यन्ते, सज्जातरसाणि यौवनवन्ति, परिपक्वानि जीर्णानि, परिशुष्कानि मृतानीति । तथा वृक्षः अङ्कुरावस्यो जात इत्यपदिश्यते, ततश्च मूल-स्कन्ध-शाखादिभिर्विशेषैः परिवर्द्ध-मानः पोतक इत्यपदिश्यते, ततो युवा मध्यमो जीर्णो मृतश्चान्ते स इति । एवं भूतविलम्बितं कुर्वन्ति । कारणेन कार्यवदुपचारात्, आहारमया हि देहा देहिनाम्, अन्नं वै प्राणाः, आहाराभावे हि वृक्षा हीयन्ते म्लायन्ते शुष्यन्ते च मन्दफलाश्चाफलाश्च 20 भवन्ति । पुढो सिताणि पृथक् पृथक् श्रितानि, न तु य एव मूले त एव स्कन्धे, केषाञ्चिदेकजीवो वृक्षः तद्व्युदासार्थं पुढो-सिताइं ति । तान्येवम्—सखेज्जजीविताणि [असखेज्जजीविताणि] अणतजीविताणि वा । जो छिंदति आतसातं पडुच्च, आत्म-परोभयसुह-दुःखहेतुं वा आहार-सयणा-ऽऽसणादिज्वभोगत्वं । प्रागल्भिप्राज्ञो नाम निरनुक्रोशमतिः, उपकरणद्रव्या-प्येतानि । बहुणं निवाति ति एगमपि छिन्दन् बहून् जीवान् निपातयति, एगपुढवीए अणेगा जीवा ॥ ८ ॥ किञ्च—

३८६. जाइं च बुद्धिं च विणासयंते, वीयादि अस्संजंय आतदंडे ।

25

अधाऽऽहु से लोएँ अणज्जधम्मे, वीयादि जे हिंसति आतसाते ॥ ९ ॥

३८६. जाइं च बुद्धिं च विणासयंते० वृत्तम् । जातिरिति बीजम्, तं मुशलोदूखला-ऽस्यादिभिर्विनाशयन्ति । यन्नकैश्च जातिविनाशे अङ्कुरादिवृद्धिर्हता एव, जात्यभावे कुतो वृद्धिः ? । अधवा जातिं पि विणासेति बीजं । मुट्ठि (बुद्धिं) पि णासेति अङ्कुरादि । बीजादीति बीजा-ऽङ्कुरादिक्रमो दर्शितः, पुत्राणुपुत्री च दसविधाणं । स एवं असंयतः आत्मानं दण्डयति परं च । अधाऽऽहु से लोएँ अणज्जधम्मे, अथेत्यानन्तर्ये, आहुस्तीर्थकराः, स इति स पाखण्डी, अनार्यधर्मोऽस्य 30 स भवति अणज्जधम्मो । जधावादी तथाकारी न भवति जो हि बीजादि हिंसति आत्मसातनिमित्तमिति ॥ ९ ॥

१ प्रवृत्तं चूषप्र० ॥ २ ति ख २ पु १ ॥ ३ पायिम संपं ख १ । पासिभयं पं पु १ ॥ ४ संसेतया ख १ ॥ ५ ता त, एते ख २ पु १ ॥ ६ वाग्व्यादयः चूषप्र० ॥ ७ दयः । संसेय० वृत्तम् संसेदया पु० स० ॥ ८ देहाइं पु० ख २ पु १ पु २ । देहाइं पु० ख १ ॥ ९ आयसुहं पडुच्चा, पागन्भि पाणे बहुणं तिवाति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० जतियायदंडे खं २ पु १ पु २ ॥ ११ लोते ख २ पु १ ॥ १२ हरियादि ख २ पु १ पु २ ॥

एवं तान् प्राप्तवयसोऽप्राप्तवयसो वा वृक्षादीन् हत्वा ते कुशीलाः मानुष्यान् प्रच्युताः प्राप्य—

३८७. गम्भायि मिज्जंति युया-ऽयुयाणा, णेरा परे पंचसिहा कुमारा ।

युवाणगा मज्झिम थेरगा य, चयंति ते आउखए पलीणा ॥ १० ॥

३८७. गम्भायि मिज्जंति युया-ऽयुयाणा० वृत्तम् । गर्भ इति वक्तव्ये गर्भादि इति यदपदिश्यते तद् गर्भायवस्थानिमि-
 ५ वृत्तम् । तद्यथा—निपेक-कलला-ऽर्बुद-पेशि-व्यूह-मांस-गर्भायवस्थानामन्यत[र]स्यां कश्चिद् म्रियते । अथवा मासिकादिगर्भावस्थासु
 नवमासान्तास्वन्यतरस्यां म्रियते । गतगर्भा विगर्भा ते तु युवाणाश्च, ग्रन्थानुलोम्यात् पूर्वं वृवाणाः, इतरथाऽनुपूर्वमनुवाणा
 युवाणा इति यावत्, न माता-पित्रादि व्यक्त्या गिराऽभिधत्ते, ततः परं वृवाणाः । पञ्चशिखो नाम पञ्चचूडः कुमारः, अथवा
 पञ्च इन्द्रियाणि शिखाभूतानि बुद्धिसमर्थानि स्वे स्वे विषये तस्मात् पञ्चशिरः, तस्मिन्नपि कदाचिद् म्रियते । युवाणगा
 मज्झिम थेरगा य कण्ठ्यम् । चयंति साततो भवतो वा पश्चात् प्रलीयन्ते, यैर्यथाऽऽयुर्निर्वर्तितं यैश्च यथा जीवोपघातादि-
 10 भिरल्पान्यायूंषि निर्वर्त्तितानि सोपक्रमणि निरुपक्रमणि च । भणितं च—“तीहिं ठाणेहिं जीवा अप्पाउत्ताए कम्मं पकरेति”
 [स्थाना० स्था० ३ उ० १ सू० १२५ पत्र १०८-१] । एवं पंचेदियतिरिएसु वि गम्भादि मिज्जंति युअव्युयाणा, व्याधिभिराग-
 न्तुकैर्वेदनाप्रकारैर्म्रियन्ते । एगिंदिएसु वि तहाणुत्तवं भाणितव्वं ॥ १० ॥

३८८. वुज्झाहि जंतु! इह माणवेसु, दट्ठं भयं वालिएणं अलं भे ।

एगंतदुक्खे जरिए हु लोए, सकम्मुणा विप्परियासुवेति ॥ ११ ॥

15 ३८८. वुज्झाहि जंतु! इह माणवेसु० वृत्तम् । किं बोद्धव्यम्?, न हि कुशीलपाखण्डलोकः त्राणाय, धम्मं च वुज्झ
 दुल्लभं च बोधिं वुज्झ । जहा—

माणुस्स-खेत्त-जाती-कुल-रूवा-ऽऽरोगमाउअं वुद्धी । सम(व)णोगह सँद्धा दरिसणं च लोगम्मि दुलभाइं ॥ १ ॥

[भाव० नि० गा० ८३१ पत्र ३४१ तथा उक्त० नि० गा० १५८ पत्र १४५]

जंतोरिति हे जन्तो! इहेति इह माणवे हि दृष्ट्वा भयानि इतश्च तस्य जाति-जरा-मरणादीनि नरकादिदुःखानि च, तेन
 20 दट्ठं भयं वालिएणं अलं भे, वालभावो हि वालिकं कुशीलत्वमित्यर्थः, नमुते (?) कुशीलं अग्रतः । एगंतदुक्खे जरिए हु
 लोगे त्ति, णिच्छयणतं पडुच्च एगंतदुक्खो संसारः । तं जहा—

जम्मं दुक्खं जरा दुक्खं रोगा य मरणाणि य । अहो! दुक्खो हु संसारो जत्थ किस्संति जंतवो ॥ १ ॥

[उत्तरा० अ० १९ गा० १५]

तथा—तण्हातितस्स पाणं कूरो छातस्स० [भत्तए तेत्ती । जेणं सइं संतत्तं जरितमिव जगं कलगलेइ ॥ १ ॥]

25 जरिते त्ति “आलिच्चे णं भंते! लोए पलिच्चे णं भंते! लोए० जराए मरणेण य” [भग० श० ९ उ० ३३ सू० ३८२
 पत्र ४५८, ज्ञाता० शु० १ अ० १ सू० २६ पत्र ६०-२] । अधवा—

“जेण सइं संतत्तं जरितमिव जगं कलगलेति ।” [

]]

ज्वरित इव ज्वलितः सारीर-माणसेहि दुक्ख-दोमणस्सेहि कपायैश्च नित्यप्रज्वलितवान् ज्वरितः । सकम्मुणा विप्प-
 रियासुवेति त्ति, स्वकृतेन कर्मणा, नेश्वरादिकृतेन, विप्परियासो ण गरादि दू नानाविधैः प्रकारैर्विपरीतमायाति, तदपि
 30 चोक्तम् ॥ ११ ॥ उक्तः कुशीलविपाकः । पुनरपि कुशीलदर्शनान्येवाभिधीयन्ते—

१ गम्भाति य १ खं २ । गम्भाइ पु १ पु २ ॥ २ णराऽवरे ख २ पु २ ॥ ३ मज्झिम पोखसा य खं १ वृपा० ॥
 ४ °खते ख २ पु १ ॥ ५ कुर्वाणाः चूसप्र० ॥ ६ ‘साततो’ शातावेदनीयादित्यर्थः ॥ ७ संवुज्झहा जंतवो! माणुसत्तं, दट्ठं भयं
 वालिसेणं अलंभो खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ जरिते हु लोते खं २ पु १ । जरिए व लोए खं १ वृ० वी० ॥ ९ ‘रितासु’
 रं १ ॥ १० सद्धा संजमो य लो° इति आव० नि० उक्त० नि० च पाठ ॥ ११ निश्चयनयमतेन हि कर्मोदयसम्पादितानां सुखादिपरिणामानां
 दु खरूपतैवेति ॥ १२ दुक्खसयसंपतत्तं इति वृत्तौ पाठ ॥

३८९. इहेगे मूढा पवदंति मोक्खं, आहारसंपज्जणवज्जणेणं ।

एगे य सीतोदगसेवणेणं, हुतेण एगे पवदंति मोक्खं ॥ १२ ॥

३८९. इहेगे मूढा पवदंति मोक्खं० वृत्तम् । इहेति पाखण्डिलोके मनुष्यलोके वा एके न सर्वे मूढा अयाणगा स्वयं मूढाः परैश्च मोहिताः भृशं वदन्ति । आहारसंपज्जणवज्जणेण, आहियते आहारयति वा तमित्याहारः, बुद्ध्यायुर्वलादि-विशेषान् वा आनयति आहारयतीत्याहारः, रसाढ्याहारसम्पदं जनयतीति आहारसंपज्जणं, [आहारसंपज्जणं] च तद् लवणम् । 5 अधवा—“आहारेणं समं पंचगं” आहारेण हि सह पंच लवणाणि, तं जघा—सैन्धवं सोवच्चलं विडं रोमं समुद्र इति, लवणं हि सर्वरसानदीयति । उक्तं हि—

“लवणविहूणा य रसा चक्खुविहूणा य इंदियग्गामा ।” []

तथा चोक्तम्—“लवणं रसानाम्, तैलं स्नेहानाम्, घृतं मेध्यानाम्” [] इत्यादि । केइ अद्दुप्पलोणं ण परिहरंति, केचित् तदपि । अधवा आहारपंचगं तद्यथा—“मज्जं लसुण पलंडुं खीरं कारभ तथेव गोमंसं ।” 10 [] । वारिभद्गा तु एगे य सीतोदगसेवणेणं स्नान-पान-हस्तपादधावनेन सीतोदगसेवणं तत्र च निवासः, सीतमिति अधिगतजीवं अमुष्ठा(? अनुष्णा) भित्तं वा, परित्राड्-भागवतादयोऽपि शीतोदकं सेवन्ति । हुतेण एगे तापसादयो हि इष्टैः समिद्-घृतादिभिर्हव्यैः हुताशनं तर्पयन्तो मोक्षमिच्छन्ति, तत्र कुन्धादीन् सत्त्वान्न गणयन्ति ये तत्र दहन्ते ॥ १२ ॥

मोक्षो ह्यविशिष्टः सर्वविमोक्षो वा दरिद्रादुःखविमोक्षो वा, ये किल स्वर्गादिफलमनागंस्य जुह्वति ते मोक्षाय, शेषास्तु 15 अभ्युदयाय, तेषामुत्तरम्—

३९०. पायोसिणाणादिसु णत्थि मोक्खो, खारस्स लोणस्स अणासंणेणं ।

ते मज्ज मंसं लसुणं च भोच्चा, अण्णत्थव्वासं परिकल्पयन्ति ॥ १३ ॥

३९०. पायोसिणाणादिसु णत्थि मोक्खो० वृत्तम् । प्रात इति प्रत्युषः, आदिग्रहणाद् हस्तपादप्रक्षालन-जल-शयनानि, येन तदुदकं सचित्तं तदस्सिता य वहवे पाणा हस्मन्ति । किञ्च—

20

“स्नानं मद-दर्पकरं कामाङ्गं प्रथमं स्मृतम् । [तस्मात् कामं परित्यज्य न ते स्नान्ति दमे रताः ॥ १ ॥]

[]

खारो णाम अद्दुप्पं, तदादीन्यन्यानि पञ्च लवणानि तेषामनशनेन मोक्षो भवति । ते मज्ज मंसं लसुणं च भोच्चा, ते इति ते कुसीला, मांसमिति गोमांसम्, चग्रहणात् पलाण्डु-कारभम् । एतान्यभोच्चा कथमिह अन्यत्रवासं परिकल्पयन्ति मूर्खाः ? । अन्यत्रवासो नाम मोक्षावासः । अधवा अन्यत्रवासो नाम यत्रेच्छति यदीप्सितं वा न तत्र वासं परिकल्पयन्ति, 25 अत्रैव संसारे चैव परिकल्पयन्ति नामा कुर्वन्ति ॥ १३ ॥ विशेषोत्तरम्—

३९१. उदण्ण जे सिद्धिमुदाहरंति, सायं च पायं उदगं फुसंता ।

उदगस्स फासेण सिया य सिद्धी, सिज्झिंसु पाणा वहवे दगंसि ॥ १४ ॥

३९१. उदण्ण जे सिद्धिमुदाहरंति० वृत्तम् । सायं ति रात्री । पायं ति पचूसो । सेसं कण्ठ्यम् ॥ १४ ॥

किञ्च यद्युदकेन सिद्धिः स्यात् तेन—

30

१ आहारसंपंचगवज्जणेणं चृपा० वृपा० । आहारओ पंचगवज्जणेणं इत्यपि वृपा० ॥ २ सर्वरसान् ‘अदीयति’ अलेति, सर्वरसोत्कर्षभावेन वर्तते इति भावः ॥ ३ अग्रेतनगाथाचूर्णौ अद्दुप्पलोणं इति पाठो दृश्यते ॥ ४ “वारिभद्गाकादयो भागवतविशेषा” इति वृत्तौ ॥ ५ “सतेणं ख २ पु १ । सपणं ख १ पु २ ॥ ६ “वासाइं पगप्पयन्ति ख १ । वासं परिगप्पयन्ति ख २ पु १ पु २ ॥ ७ पातं ख २ ॥ ८ फुसंति पु १ ॥

३९२. मच्छा य कुम्मा य सिरीसिवा य, 'मंगू य उद्दा दगरक्खसा य ।

अट्ठाणमेतं कुसला वदन्ति, उदगेण सुद्धिं जमुदाहरन्ति ॥ १५ ॥

३९२. मच्छा य कुम्मा य सिरीसिवा य० वृत्तम् । मच्छा मच्छा एव । कुम्मा कच्छभा । सिरीसिवा त्ति इह सिरीसिवा मगरा सुंसुमारा य, चतुष्पादत्वात् सिरीसुपाः । मंगू णाम कामज्जेगा । उद्दा णाम मज्जारप्पमाणा महानदीपु ५ द्दयन्ते उम्मुज्जणिमुज्जियं करेमाणा । दगरक्खसा मनुष्याकृतयो नदीपु समुद्रेषु च भवन्ति । एवमादयोऽन्येऽपि च जलचराः मत्स्यवन्धादयश्च यदि अङ्घ्रिमोक्षः स्यात् तेन सर्वे मोक्षमवाप्नुवन्तु, न चेदा वन्ति ण । अट्ठाणमेतं कुसला वदन्ति, अस्थानमिति अनायतनं अनादेगः अभ्युदय-निःश्रेयसयोः कुशलास्तीर्थकरास्त एवं वदन्ति अस्थानमेतत् यदुदकेन शुद्धिर्भवति ॥ १५ ॥

३९३. उदकं जति कम्ममलं हरेज्ज, एवं पुणं इच्छामित्तमेव ।

अंधं व गेतारमणुस्सरंता, पाणाणि चेवं विहेदन्ति मंदा ॥ १६ ॥

३९३. उदकं जति कम्ममलं हरेज्ज० वृत्तम् । एवं पुणं पि चन्दनकर्दमैलिप्तं वा, नो चेत् ततस्ते इच्छामात्रमिदम् । त एवं वराका जात्यन्धतुल्याः अंधं व गेतारमणुस्सरंता, अन्वेन तुल्यं अन्धवत्, यथा जात्यन्धो जात्यन्धं गेतारमणुस्सरंतो, अणुस्सरंतो णाम अणुगच्छंतो, उन्मार्गं प्राप्य विपम-प्रपाता-ऽहि-कण्टक-व्याला-ऽग्निउपद्रवानासादयति, क्लेशमृच्छति, न चेष्टां भूमिमवाप्नोति । एवं ते कुशीला अहिंसादिगुणजात्यन्धा इच्छन्तोऽपि मोक्षार्थं अहिंसादीन् गुणानप्राप्नुवन्तः स्वयं प्राणिनो विहेद[ढ]यन्ति "हेढ विवाधने" वाधन्त इत्यर्थः, ये चान्ये भावास्तान् नाश्रयन्ति, तेऽपि तथैव प्राणिनो विहेदयित्वा अनि- 15 ग्रानि स्थानानि अवाप्नुवन्ति ॥ १६ ॥ किञ्च—

३९४. पावाइं कम्माइं पकुव्वतो हि, सिओदगं तू जइ तं हरिज्जा ।

सिज्झिसु एगे दगसत्तघाती, मुसं वयंते जलसिद्धिमाहु ॥ १७ ॥

३९४. पावाइं कम्माइं पकुव्वतो हि० वृत्तम् । कण्ठ्यम् ॥ १७ ॥

३९५. हुतेण जे मोक्खमुदाहरन्ति, सायं च पायं अगणिं फुसंता ।

एवं सिया सिद्धि हवेज्ज तेसिं, अगणिं फुसंताण कुकम्मिणं पि ॥ १८ ॥

३९५. हुतेण जे मोक्खमुदाहरन्ति० वृत्तम् । येऽपि हुतेण मोक्खं उदाहरन्ति, उदाहरन्ति नाम भासन्ति । सायं च पायं अगणिं फुसंता, सायं रात्रौ, पायं प्रत्युषसि, अग्निं स्पृशन्त इति यथेष्टैर्हव्यैस्तर्पयन्तः । यदि तेषामेव सिद्धिर्भवति एवं सिया सिद्धि हवेज्ज तेसिं । कतरेपाम् ? अगणिं फुसंताण कुकम्मिणं पि । कुकम्मी णाम घटकाराः कूटकारा वणदाहा 25 वहरदाहकाः ॥ १८ ॥

२५ उक्तानि पृथक् कुशीलदर्शनानि । एषां तु सर्वेषामेवायं सामान्योपालम्भः—

३९६. अपरिच्छं दिट्ठिं ण हु एव सिद्धी, एहिंति ते घंतेमवुज्झमाणा ।

भूतेहिं जाण पडिलेह सातं, विज्जं गह्हाए तस-थावरेहिं ॥ १९ ॥

१ मंगू य उद्दा दगं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ ण जे सिद्धिमुदां ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । ण जे सेहिमुदां ख १ ॥ ३ जती ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ एवं सुहं इच्छामित्तमेव पु १ वृ० दी० । एवं सुहं इच्छामेत्ततो वा ख २ पु २ । एवं सुहं पिच्छामेत्तता वा ख १ ॥ ५ अध व्व गेयारमणुं ख १ पु १ पु २ । अध व्व जच्चंधमणुं ख २ ॥ ६ विणिहति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ मलितवान्, नो पु० स० । मलितवान्, नो वा० मो० ॥ ८ सीओदगं तू यति तं हरेज्जा ख १ ॥ ९ एते ख १ ॥ १० दगसिं ख २ पु १ पु २ ॥ ११ जे सिद्धिमुं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १२ सातं च पातं अं ख १ ॥ १३ ज तम्हा, अं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १४ रिक्ख दिट्ठं ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । रिच्छ दिट्ठं खं २ वृ० ॥ १५ घातं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १६ "भूतेहि जाण पडिलेह सातं" आचा० शु० १ अ० २ उ० ३ सू० २ ॥ १७ जाणं खं २ ॥ १८ गहात ख २ पु १ । गहाय ख १ पु २ ॥

३९६. अपरिच्छ दिट्ठिं ण हु एव सिद्धी एहिंति ते घंतमवुज्झमाणा० [वृत्तम्] । अपरिच्छेति अपरीक्ष्य, दृष्टिरिति दर्शनम्, अपरीक्षितदर्शनानामित्यर्थः, नैवं सिद्धिर्भवतीति वाक्यशेषः, किन्तु एहिंति ते घंतमवुज्झमाणा, तैस्तैर्दुःखविशेषैर्घातयतीति घातः संसारः तमवुज्झमाणा । तत्प्रतिपक्षभूताः सम्यग्दृष्टयः ते तु भूतेहिं जाण पडिलेह सातं, भूतानि एकेन्द्रियादीनि, जानीत इति जानकः, स जानको अत्तोवमेण भूतेसु सातऽसातं पडिलेहेहि,

“जध मम ण पियं दुक्खं जाणिय एमेव सव्वसत्ताण ।” [दश० नि० गा० १५६ पत्र ८३-१]

5

एवं मत्वा यदात्मनो न प्रियं तद् भूतानां न करोति, एवं सम्मं पडिलेहणा भवति । विज्जं नाम विद्वान्, गहाए त्ति एवं गृहीत्वा अत्तोवमेण इच्छिता-ऽणिच्छितं साता-ऽसातं एवं गृहीत्वा नवकेन भेदेन तस-थावराण पीडं । अधवा विज्जं विज्जा णाम णाणं, तं गहाय, जीए तस-थावरा णज्जंति । उक्तं च—

- पढमं णाणं ततो दया एवं चिद्धति सव्वसंजते । अण्णाणी किं काहिति ? किं वा णाहिति छेय-पावगं ? ॥ १ ॥

[दशवै० अ० ४ प्रान्ते गा० १०]

10

॥ १९ ॥ ये पुनर्हिंसादिषु प्रवर्तन्ते अशीलाः कुशीलाश्च ते संसारे—

३९७. थणंति लुप्पंति तसंति कम्मी, पुढो जगाइं पडिसंखाए भिक्खू ।

तम्हा विदू विरते आतगुत्ते, दडुं तसे या पडिसाहरेज्जा ॥ २० ॥

३९७. थणंति लुप्पंति० [वृत्तम्] । णरगादिगतीसु सारीर-माणसेहिं दुक्खेहि पीड्यमानाः स्तनन्ति, लुप्यन्ति इति छिद्यन्ते हन्यन्ते च, तसन्तीति नानाविधेभ्यो दुःखेभ्य उन्विजन्ते । कर्माण्येषां सन्तीति कर्मिणः । यतश्चैवं तेण पुढो 15 जगाइं, पुढो नाम पृथक्, अथवा “पृथु विस्तारे”, सव्वजगाइं पुढो पडिसंखाए त्ति परिसंखाय परिगण्येत्यर्थः भिक्षुरिति सुसीलभिक्षुः । तम्हा विदू विरते आतगुत्ते, तस्मादिति यस्मान्निःशीलाः कुशीलाश्च संसारे परिवर्त्तमानाः स्तनन्ति लुप्पंति त्रसति च तस्मा विदुः विरते विरतिं कुर्यात् पञ्चप्रकारा अहिंसादी, आतगुत्तो णाम आत्मसुगुत्तः स्वयं वा गुप्तः काय-वाद्-मनःस्वात्मोपचार कृत्वाऽपविश्यते आतगुत्ते ति । दडुं तसे या पडिसाहरेज्जा, चशब्दात् स्थावरेऽपि । पडिसाहरेज्ज त्ति इरियासमिती गहिता, अतिक्रमे संकुचए पसारए ॥ २० ॥ इदानीं स्वलिङ्गकुशीलाः परामृश्यन्ते, तद्यथा—

20

३९८. जे धम्मलद्धं वं णिधाय भुंजे, वियडेण साहडु य जे सिणाइ ।

जो धावती लूसयती व वत्थं, अधाऽऽहु से णंअणियस्स दूरे ॥ २१ ॥

३९८. जे धम्मलद्धं वं णिधाय भुंजे० वृत्तम् । जे त्ति अणिदिट्ठणिदेसे । धम्मणेति लद्धं, नान्येषामुपरोधं कृत्वा, मुधालब्धमित्यर्थः, वातालीसदोसपरिसुद्धं, वा विभासा-विकल्पादिषु, असुद्ध वा लद्धं असणादि दूँ निधायेति सन्निधि कृत्वा, तं पुण अभत्तच्छंदुवरितं भत्तसेसं वा ‘अवभत्तद्वो वा मे अज्ज’ एवमादीहिं कारणेहि सण्णार्धिं कातुं भुंजंति । विगतेण य 25 साहडु, विगतमिति विगतजीवं तेनापि च साहडुरिति साहरिय फासुगे देसे जंतुवज्जिते सहस्र गात्राणि प्रयत्नेनापि देशस्नानं वा सर्वस्नानं वा करोति, किं पुण अविकडेण ? । जो धावती लूसयती व वत्थं, धावति विभूसावडिताए, लूसयति णाम जो छिन्दति, छिदितुं वा पुणो सवेति वा सिव्वति वा । पठ्यते च—“लीसएज्जा वि वत्थं” लीसना नाम सन्धनैव । अधवा सूइ ठाणाइं करेति अप्पणो वा परस्स वा । तमेव कुव्वाणं भट्टारगो भणति—अधाऽऽहु से णंअणियस्स दूरे, नम्रभावो हि णंअणिगा स्यात्, दूरे वर्त्तते निर्ग्रन्थत्वस्येत्युक्तं भवति ॥ २१ ॥ उक्ताः पासत्थ-कुसीला । इदानीं सुसीला— 30

१ जगा परिसंखाय भिक्खू ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ य प्पडिं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ विणिहाय पु १ वृ० वी० ॥ ४ धोवती ख १ ॥ ५ लीसएज्जा वि वत्थं चूपा० ॥ ६ णागणिं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ इति चतु सहाय-योतकोऽक्षराद्ध ॥ ८ णगणिगस्याद् दूरे चूपा० ॥

३९९. कम्मं परिणाय दगंसि धीरे, वियडेणं जे जीवति आतिमोक्खं ।

ते वीज-कंदादि अभुंजमाणा, विरता सिणाणा अदु इत्थिगातो ॥ २२ ॥

३९९. कम्मं परिणाय दगंसि धीरे० वृत्तम् । ण्हाण-पियणादिसु कज्जेसु तिविधेणेति उदगसमारंभे य कम्मवंधो भवति । तमेवं ज्ञात्वा संसारमीतो दुविधाए परिण्हाए परिजाणेज्ज धीरे, धीरो जानकः, यथा वा यैः प्रकारैः कर्म वध्यते ५ तान् कर्मवन्धाश्रवान् विदित्वा न कुर्यादिति । एवं ज्ञात्वा वियडेण जे जीवति आतिमोक्खं, विगतजीवं वियडं तंदुलोद-गादि, यच्चान्यदपि भोजनजातं विगतजीवं संयमजीवितानुपरोधकृत् तेन जीवेयुः । केचिरं कालम् ? इति, जाव आदिमोक्खो आदिरिति संसारः, स यावन्न मुक्तः, ततो वा मुक्तः, यावद्वा शरीरं ध्रियते तावत् । किञ्च—प्रासुकोदकभोजित्वेऽपि सति ते वीज-कंदादि अभुंजमाणा, आदिग्रहणाद् मूल-पत्र-फलादीनि गृह्यन्ते । विरता सिणाणा अदु इत्थिगातो, विरताः स्नाना-ऽभ्यङ्गोद्वर्त्तनादिषु शरीरकर्मसु निष्प्रतिकर्मशरीराः, “सुक्खा लुक्खा णिप्पडिकम्मसरीरा जाव अट्ठिचम्मावणद्धा” एवं १० तावदहिंसा गृहीता, इत्थिग्रहणतो अन्येऽपि अवया गृह्यन्ते रात्रिभक्तं च, ततोऽपि विरताः । ये चैवं विरतास्तपसि चोद्यता ते संसारे न थणंति, ण वा तत्र परिभ्रमन्ति, ण वा कुसीलदोसेहिं जुत्तंति ॥ २२ ॥

पुणरवि पासत्था कुसीला परामुत्संति—

४००. जे मातरं च पितरं च हेच्चा, गारं तथा पुत्त पैसुं धणं च ।

आघाति धम्मं उदराणुगिद्धो, अधाऽऽहु से सामणितस्स दूरे ॥ २३ ॥

४००. जे मातरं [च] पितरं [च] हेच्चा० वृत्तम् । गारं नाम गृहम् । पुत्र[म् अपत्यम्], पसवो हस्त्यश्व-गो- १५ महिष्यादयः । एवं कृताकृतं एतं संतं असंतं वा विहाय प्रव्रजितत्वात् आघाति धम्मं उदराणुगिद्धो, हिंसतो वा उपेत्य अकारणे वा गत्वा तद्विषेसु कुलेसु द्राणसङ्गमादिसु आघाति त्ति आख्याति धर्मं उदरानुगृद्धो नाम औदरिकः उदरहेतुं धर्मं कहेति । अधाऽऽहु से सामणित[स्स दूरे], श्रमणभावो सामणियं तस्स दूरे वट्टति ॥ २३ ॥

४०१. कुलाइं जे धावति सादुगाइं, आघाति अक्खाइ उदराओ गिद्धो ।

से आरियाणं गुणाणं सतंसे, जे लावए ता असणादिहेतुं ॥ २४ ॥

४०१. कुलाइं जे धावति सादुगाइं० वृत्तम् । एवंविधाइ कुलाइं पुव्वसंथुताइं पच्छासंथुताणि वा जो गच्छति, सादुगाइं स्वादनीयं स्वादु, स्वादु ददातीति स्वादुदानि, स्वदन्ति वा स्वादुकानि । अक्खाइयाओ अक्खाति धम्मकथाओ वा, जाहिं वा कहाहिं रज्जते, उदराओ गिद्धो पुनो, अधवा औदर्येधिना आख्या ण वट्टइ कातुं, इतरथा तु करेज्ज वि कुले जाणित्ता । से आरियाणं गुणाणं सतंसे, आरिया चरित्तारिया तेसि सहस्सभाए सो वट्टति सहस्सगुणपरिहीणो । ततो य २५ हेट्टतरेण जे लावए “लप व्यक्काया वाचि” लपतीति ब्रवीति, जो वि ताव असणादिहेतुं अण्णेण केणइ लवावेति ‘अहं एरिसो तारिसो वा’ सो वि आयरियाण सहस्सभागे [ण] वट्टइ, किमंग पुण जो सयमेव लवइ ? । एवं वत्थ-पत्त-पूयाहेतुमवि ॥ २४ ॥ किञ्च—

४०२. णिक्खंददीणे परभोयणट्ठी, मुहमंगलिओदरियं पगिद्धे ।

णीयारगिद्धेह महावराहे, अदूरते वेसति घातमेव ॥ २५ ॥

१ °ण जीविज्ज य आदि° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ से वीय-कंदाति अभुजमाणे, विरते सिणाणादिसु इत्थि- ५ कासु खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ पस्स हणं खं १ ॥ ४ कुलाइं जे धावति सादुगाइं, अधाऽऽहु खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ कुलाति जे धावति सादुगाइं, आघाति धम्मं उदराणुगिद्धे । अधाऽऽहु से आयरियाण सतंसे, जे लावतेज्जा असणस्स हेउं ॥ खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ णिक्खम्मदीणे परभोयणम्मि, मुहमंगलिओदरियाणुगिद्धे । णीयारगिद्धे च महावराहे, अदूरते वेहति घतमेव ॥ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । ओदरियं पगिद्धे वृ० दी० । °भोयणंसि खं १ । घातमेव पु १ पु २ ॥

४०२. णिक्खंददीणे परभोयणद्धी० वृत्तम् । जो अप्पं वा वहुं वा उवधिं च छड्ढित्ता णिक्खंतोऽसौ शीलमास्थितः रुक्षान्न-पानतर्जितः अलाभगपरीसहेण वा दीनतां प्राप्य जिप्पिदियवसट्ठो पंचविधस्स आजीवस्स अन्यतमेन आहार-मुत्पादयति, सर्वोऽपि हि महेच्छः परप्रणयी दीनो भवति । उक्तं हि—

कण्ठविस्वरता दैन्यं मुखे वैवर्ण्य-वेषथुः । ग्रान्येव म्रियमाणस्य तानि लिङ्गानि याचतः ॥ १ ॥

[]

5

आतुट्ठणाहेतुं च मुहमंगलियाओ करेति महुवत्-परिसो वा तुमं दसदिसिप्पगासो, तच्चणिगो वा जधा कंपेति । उदरे हितं औदारिकम्, अन्न-पानमित्यर्थः भृशं गृद्धः प्रगृद्धः । णीयारगिद्धेह महावराहे, णीयारो णाम कणकुण्डकः मुग्ग-भासोदणाण, निकीर्यत इति नीकारः । वरादाहन्तीति वराहः, वरा भूमी, स उद्धृत्तविषाणोऽपि भूत्वा अन्यान् पुरतोऽपि हन्यमानान् दृष्ट्वा तत्र नीकारे गृद्धो न पश्यति, ततः कचिदेव प्रकृते वा, अदूरते वा अचिरात् कालस्य प्राप्तजरो वा एषति घातमेव, मरणमित्यर्थः । अथवा निकारो नाम सैस्यानिरालक-मुद्ग-मापादीनि, स आरण्यवराहः तेषु प्रगृह्य (? द्ध्य) माण 10 औपगेषु पतति । कर्पकेभ्य अदूरए एसति घातमेव, एवमसौ कुशील आहारगृद्धः असंयममरणमासाद्य णरग-तिरिक्खजोणीओ पाविऊण अदूरमेसति घातमेव ॥ २५ ॥ स एवं कुशीलः—

४०३. अण्णस्स पाणस्सिधलोइयस्स, अणुप्पियं भासति सेवमाणे ।

पासत्थयं चेव कुसीलतं च, णिस्सारं होति जधा पुंलाए ॥ २६ ॥

४०३. अण्णस्स पाणस्सिधलोइयस्स० वृत्तम् । इहलौकिकानि हि अन्न-पानानि, न मोक्खाय, तेषामैहिकानामन्न-15 पानानां हेतुरिति वाक्यशेषः । अनुप्रियाणि भापते-एस दारिगा कीस ण णिज्जइ ? गोणे किं ण दम्मइ ? एवमादि । वणीमगत्तणं च करेति सेवमान इति वायाए सेवति आगमण-गमणादीहि य । स एवंविधं पासत्थयं चेव कुसीलतं च, चशब्दात् ओसण्णतं संसत्ततं च, प्राप्येति वाक्यशेषः । केवलं लिङ्गावशेषः चारित्रगुणवञ्चितः णिस्सारं होति जधा पुलाए, जधा धण्णं कीडएहिं णिप्फोलितं णिस्सार भवति, केवलं तुपमानावशेषम्, एवमसौ चारित्रगुणनिस्सारः पुलाकधान्य- वद् इहैव बहूणं समणाणं समणीणं हीलणिज्जे, परलगे य आगच्छति हत्थच्छिदणादीणि ॥ २६ ॥ उक्ताः कुशीलाः । तत्प्रति-20 पक्षभूतं मूलोत्तरगुणेषु आयतत्वं सौशील्यं प्रतिपाद्यते । तत्रोत्तरगुणानधिकृत्यापदिश्यते—

४०४. अण्णातपिडेणऽधियासएज्ज, ण पूयणं तवसा आवहूजा ।

अण्णे य पाणे य अणाणुगिद्धे, सव्वेसु कामेसु णियत्तएज्जा ॥ २७ ॥

४०४. अण्णातपिडेणऽधियासएज्ज० वृत्तम् । ण सथव-वणीमगादीहिं, अण्णातउंछं एसति, अधियासणा अलंभमाणे । ण पूयणं तवसा आवहूजा, ण पूया-सक्कारणिमित्तं तपः कुर्यादिति । “णिव्वहेजा” वा, जो पूया-सक्कारणिमित्तं तवं करेति 25 तेण सो तवो णिव्वाहितो भवति, तन्हा ण णिव्वहेजा । स एवं अण्णे य पाणे य अणाणुगिद्धो, जो हि अण्णायपिडं एसए सो णियमा अण्णे य पाणे य अणाणुगिद्धो, अथवा अनु पश्चाद्भाव इति, ण पुव्वभुत्तेसु अण्ण-पाणेषु अण्णुगि-ज्जेज्ज । “एगगहणे गहणं” ति जधा रसेसु णियत्तति तदेव सव्वेसु कामेसु णियत्तिं कुर्यात्, सद-रूवादिसु असज्जमाणे ण रागं दोसं वा गच्छे । कथं ?—

सदेसु य भइय-पावएसु सोतंगहणमुवगतेसु । तुट्ठेण व रुट्ठेण व समणेण सदा ण होतव्वं ॥ १ ॥

30

[ज्ञाताधर्मकथाङ्ग अथ्य० १७ सू० १३५ गा० १६ पत्र २३३-१]

१ तुमं सदसि प्प० पु ॥ २ यस्यानि रालकरालकं चूसप्र० ॥ ३ लोययस्स ख १ ॥ ४ रस्ते खं २ पु १ ॥ ५ पुलाते खं २ पु १ ॥ ६ हियासतेज्जा, णो पूयणं तवसा आवहूजा । सदेहिं रुवेहिं असज्जमाणे, सव्वेहिं कामेहिं विणीय गेहिं ॥ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । णिव्वहेजा चूपा० । वणीय ख २ । गेही ख १ ॥ ७ सोतविसयमुव ज्ञातासूत्रे पाठः ॥

सूय० सु० २१

एवं सेसिदिण्णु वि ॥ २७ ॥ अधवा अपसत्यइच्छाकामेसु मदणकामेसु य यथैव इन्द्रियजयं करोति तहेव—

४०५. सव्वाणि संगणि अतिच्च धीरो, सव्वाणि दुक्खाणि तित्तिक्खमाणे ।

अखिले अग्निद्वे [अणिएयचारी], ण सिलोयकामी परिव्वएज्जा ॥ २८ ॥

४०५. सव्वाणि संगणि अतिच्च धीरो० वृत्तम् । सङ्गाः प्राणिवधादयः जाव मिच्छादंसणं ति, ताणि अतिच्छिञ्जण
5 सव्वाणं परीसहोवसगादुक्खाणं तित्तिक्खमाणे सहमाणे । अखिलो णाम अखिलेसु गुणेषु वर्तितव्यम्, अथवा खिलमिति
यत्र किञ्चिदपि न प्रसूते ऊपरमित्यर्थः, नैवं खिलभूतेन भवितव्यम्, यत्र कश्चिदपि गुणो न प्रसूते, गुणा णाणादी । अगृह्ये
आहारादिसु । [.....] ण सिलोयकामी परिव्वएज्जा, श्लोको नाम श्लाघा, सव्वतो वएज्ज
परिव्वएज्ज ॥ २८ ॥ स्यात् तदद्वातपिण्डं किंनिमित्तमाहारयति ? उच्यते—

४०६. भारस्स जाता मुणि भुंजमाणे, कंखेज्ज यो पावविवेग भिक्खू ।

दुक्खेण पुट्टे धुतमातिएज्ज, संगमसीसे अवरे दमेह ॥ २९ ॥

४०६. भारस्स जाता मुणि भुंजमाणे० वृत्तम् । भारो नाम संयमभारो । जाताए त्ति संयमजातामाताणिसित्तं
सजमभारवहणद्वताए, “सो हु तवो कायव्वो जेण मणोदुक्कडं ण उप्पजे ।” [.....] कंखेज्ज यो उद्यानक्रीडातुल्यं
तपो सन्यमानः कंखेज्ज यो पावविवेग भिक्खू, पावं नाम कम्मं, विवेगो विनाश इत्यर्थः, सर्वविवेको मोक्षः, सेसो
देसविवेगो । अधवा पापमिति शरीरम्, कृतघ्नत्वादशुचित्वाच्च । तद्विवेकमाकाङ्क्षमाणः दुक्खेण पुट्टे धुतमातिएज्ज, यदि
15 पुनरसौ संयमं कुर्वाणः आरिर-मानसैः परीषहोपसर्ग-दुःखैरभिभूयते ततस्तैरभिभूतः धुतमादिएज्ज, धुतं वैराग्यं चारित्रं
उपशमो वा संजमो णाणादि वा, आदिएज्ज त्ति तमादद्यात्, तेन तेषां जयं कुर्यादित्यर्थः, यथा भट्टारक एव, दमदन्तो
वा । संगमसीसे यथा दमितः शूरो योधः सङ्ग्रामशिरस्यपरान् दमयति, अभिहन्तीत्यर्थः, एवं अट्टविहं कम्मं जिणिता
परीसहे अधियासेहि ॥ २९ ॥ किञ्चान्यत्—

४०७. अवि हम्ममाणे फलगावतट्ठी, समागमं कंखति अंतकस्स ।

20 णिद्धूय कम्मं ण पवंचुवेति, अक्खक्खए वा सगडं ति वेमि ॥ ३० ॥

॥ कुसीलपरिभासियं सत्तममज्झयणं सम्मत्तं ॥ ७ ॥

४०७. अवि हम्ममाणे फलगावतट्ठी० वृत्तम् । यद्यप्यसौ परीसहैहान्येत अर्जुनकवत् [अन्तकृत्वन्ने वर्ग ६] ।
अथवा फलकवदवकृष्टः क्षारेणालिप्येत सिच्येत वा तथापि अप्रदुष्टः । “अणिहम्ममाणो” वा । समागमं कंखति अंतगस्स
सन्यग् आगमः समागमः, अन्तको नाम मोक्षः, अथवा अन्तं करोतीति अन्तकः । यथा—

25 नास्मिस्तप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः । नान्तकृत् सर्वभूतानां न पुंसां वामलोचनाः ॥ १ ॥

स एवं निर्धूय कर्म अन्तकं समासाद्य, निश्चितं निरवशेषं वा धूत्वा निर्धूय । किम् ? अष्टप्रकारं कर्म, नेति प्रतिषेधे
शृणं वञ्चं प्रवंचं जाति-जरा-मरण-दुःख-दौर्मनस्यादिनटवदनेकप्रकारः संसार एव प्रपञ्चकः । दृष्टान्तः—अक्खक्खए वा
अन्तोतीत्यक्षः, अथवा न क्षयं यातीत्यक्षः । यथा अक्खक्खए सगडं सम-विषमदुर्ग-प्रपातोद्यानादिषु न पुनः संस्वोभमेति
30 भग्नं वा एवम् । स एवं निर्धूय कर्म अचलं निर्वाणसुखं प्राप्य न पुनः संसारप्रपञ्चमाप्नोति ॥ ३० ॥ नयास्तथैव ॥

॥ कुसीलपरिभाषितं सप्तममध्ययनं समाप्तम् ॥ ७ ॥

१ सव्वाइ संगणं अइच्च धीरे, सव्वाइ दुक्खाइ ख १ ख २ पु १ पु २ । वीरे ख २ ॥ २ अखिले अग्निद्वे अणिएयचारी,
अभयंकरे भिक्खू अणाविलप्पा खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । अखिले अग्निद्वे ण सिलोयकामी, परिव्वएज्जा भिक्खू
अणाविलप्पा इत्थि पाठश्रुणिकाराभिप्रायेण सम्भवेत् ॥ ३ जत्ता खं २ पु १ पु २ ॥ ४ भुंजएज्जा, कंखेज्ज पावस्स विवेग ख १
खं २ पु १ वी० ॥ ५ माइतेज्जा ख २ पु १ ॥ ६ सीसे व परं दमेज्जा ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ अणिहम्मं
चूपा० ॥ ८ गायतट्ठी ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

[अट्टमं वीरियज्झयणं]

वीरियं ति अज्झयणं । तस्स चत्तारि अणुयोगद्वारा । अधियारो-तिविधवीरियं वियाणिच्चा पंडियवीरिए जतितव्वं ।
तत्थ गाथा—

विरिए छक्कं दव्वे सच्चित्ताऽचित्त मीसगं चेव ।

दुपद चतुप्पद अपदं एतं तिविधं तु सच्चित्तं ॥ १ ॥ ८४ ॥

5

विरिए छक्कं० गाथा । वीरियं णामादि छन्विधं । णाम-द्ववणाओ गयाओ । वतिरित्तं दव्ववीरित्तं सच्चित्तादि तिविधं । सच्चित्तं दव्ववीरियं तिविधं-दुपद १ चतुप्पद २ अपदं ३ । दुपदाण वीरियं-अरिहंत-चक्कवट्ठि-वलदेव-वासुदेवाणं इत्थिरय-णस्स य, एवमादीण वीरियं ज जस्स जारिसं सामत्थं १ । चतुप्पदाणं तु अस्सरयण-दत्थिरयण-सीह-वग्घ-वराह-सरभादीण, सरभो किल हस्तिनमपि वृक इव औरणकं उक्खिज्जुण अ वज्झति, एवमादि यस्य यच्च चतुप्पदस्य वोद्धव्ये वा वोढव्ये वा सामर्थ्यम् २ । अँवदाणं-नोसीसचंदणस्स उण्हकाले डाहं णासेति, तथा कंवलरयणस्स सीयकाले सीतं उँसिणकाले उण्ह 10 णासेति, तथा चक्कवट्ठिस्स गव्वमिहं सीते उण्ह उण्हे सीतं, एवं पुढवीमादीणं जस्स जारिसं वीरियं संजोइमाणं असंजोइमाणं, असंजोइमाणं य गदा-ऽगदविसेसाणं य ३ ॥ १ ॥ ८४ ॥

अच्चित्तं पुण विरियं आधारा-ऽज्वरण-पहरणादीसु ।

जध ओसधीण भणियं विरियं रसवीरिय विवागे ॥ २ ॥ ८५ ॥

अच्चित्तं पुण विरियं० गाथा । अच्चित्तं दव्ववीरियं आधारादीणं स्नेह-भक्ष्य-भोज्यादीनाम् । उक्तं हि-“सँद्यः 15 प्राणकरं तोयं०” [] । आवरणाणं च वम्ममादि-गुडादीणं च । [पहरणाणं] चक्करयणमादीणं, अन्येषां च प्रास-शक्ति-कणकादीनाम् । किञ्चान्यत्-जध ओसधीण भणियं विरियं रसवीरिय विवागे, तं विसल्लीकरणी पादलेवो मेघाकरणीओ य ओसधीओ । विसघातीणि य दव्वाणि गंध-आलेव-आस्वादमात्राच्च विपं णासेन्ति, सरिसवमेत्ताओ वा गुलियाओ वा लोमुक्खणणामेत्ते खेत्ते विपं गदो वा अगदो वा भवति । अन्यद्रव्यमाहारितं मासेणापि किल क्षुधां न करोति, न च वल्लग्लानिर्भवति । किञ्च केपाञ्चिद् द्रव्याणां संयोगेन वत्ती आलित्ता उदकेनापि दीप्यते । कस्मीरादिषु च काञ्चि- 20 केनापि दीपको दीप्यते । योनिप्राभृतादिषु वा विभासितव्वं । खेत्तवीरियं देवकुञ्जातीसु सर्वाण्येव द्रव्याणि वीर्यवन्ति भवन्ति, यस्य वा क्षेत्रं प्राप्य वलं भवति, यत्र वा क्षेत्रे वीर्यं वर्ण्यते ॥ २ ॥ ८५ ॥ एस चेव अत्थो णिज्जुत्तिगाहाए गहितो—

* आवरणे कँवयादी चक्कादीयं च पहरणे होति ।

खेत्तम्मि जम्मि खेत्ते काले जं जम्मि कालम्मि ॥ ३ ॥ ८६ ॥

कालवीरियं सुसमसुसमादिसु, यस्य वा यत्र काले वलमुत्पद्यते । तद्यथा—

25

वर्षासु लवणममृतं शरदि जलं गोपयश्च हेमन्ते । शिशिरे चाऽऽमलकरसो घृतं वसन्ते गुहो वसन्तस्यान्ते ॥ १ ॥

[] ॥ ३ ॥ ८६ ॥

भावे जीवस्स सवीरियस्स विरियम्मि लँद्धि णेगविहा ।

ओरस्सिंदिय-अज्झप्पिएसु बहुसो बहुविधीयं ॥ ४ ॥ ८७ ॥

भावे जीवस्स सवीरियस्स० गाथा । भाववीरिअं जीवस्स सवीरियस्स लद्धीओ अणेगविधाओ । तं जधा—ओरस्सवलं [इंदियवलं] अज्झप्पवलं । उरसि भव औरस्सम्, शरीरमित्यर्थः ॥ ४ ॥ ॥ ८७ ॥ तं पुण अणेगविधं, तं जधा—

मण वयण काय आणापाणू संभव तेधेव संभव्वे ।

सोत्तादीणं सदादिएसु विसएसु गहणं च ॥ ५ ॥ ८८ ॥

- 5 मण वयण काय० गाथा । मणे ताव ओरस्सवीरियं जारिसं मणपोगलगहणसामत्थं वड्रोसभसंघतणादीणं जारिसे पढमसंघतणे मणपोगगले गेण्हति । तं पुण दुविधं—संभवे य संभव्वे य । संभवे तित्थगरस्स अणुत्तरोववातिचाणं च अतीव पट्टणि मणोदव्वाणि । सभावणीयं तु यो हि यमर्थं पट्टमतिना प्रोच्यमानं न शक्नोति साम्प्रतं परिणामयितुम्, सम्भाव्यते तु एष परिकम्ममाणं शक्यत्यमुमर्थं परिणामयितुम् । त जधा—तवे तणुत्तए दुव्वले, विण्णाण णाण इत्यादि सम्भाव्यम् । वायावीरियमवि दुविधं—संभवे य संभव्वे य । तत्थ संभवे य तित्थगरस्स जोअणनीहारिणी वाणी सव्वभासाणुगामिणी, एतत्
- 10 सम्भवति वाचा वीर्यं तित्थकरे, येषां चान्येषां क्षीराश्रवादिविषयः, तथा हंस-कोकिलादीनां सम्भवति स्वरसेन माधुर्य-वीर्यम् । सम्भाव्ये तु सम्भाव्यते श्यामा स्त्री गाइतव्वे । तं जहा—“सामा गायति मधुरं काली गायति खरं च रुक्खं च ।” [अनुयो० सू० १२८ गा० ३१ पत्र १३२] एवमादि । तथा सम्भावयाम एनं श्रावकदारकं अकृतमुखमप्यक्षरेषु यथा-वदमिलत्तव्वेषु । तथा सम्भावयामः शुक्र-मदनशलाका मानुषवक्तव्ये, न त्वेवं भासे सम्भाव्यते । कायवीरियं णाम औरस्सं यद् यस्य वलम्, तदपि द्विविधम्—संभवे सम्भाव्ये च । संभवे यथा चक्रवर्त्ति-वलदेव-वासुदेवाणं यद् बाहुवलादि काय-
- 15 वलम्, जधा कोडिसिला तिविदुणा उक्खित्ता । अधवा “सोलस रायसहस्सा० एवं जाव-अपरिमितवला जिणवरिद्धा ।” [जाव० नि० गा० ७१-७५] । संभव्वे तु सम्भाव्यते तीर्थकरा लोकं अलोके प्रक्षेप्पुम्, तथा मेरुं दण्डमिव गृहीत्वा छत्रवद् धर्तुम् । तथा—

पमु अण्णतरो इंदो जंवूदीवं तु वामहत्थेण । छत्तं जधा धरेज्जा अयत्ततो मंदरं घेत्तुम् ॥ १ ॥

[देवेन्द्रस्तवप्रकीर्णके गा० ६४]

- 20 तथा सम्भाव्यतेऽयं दारकः परिवर्द्धमानः शिलामेनामुद्धर्तुम्, अनेन महेन सह योद्धुमित्यादि । इंदियवलं पंचविधं सोइंदियादि, एकेकं संभवे सम्भाव्ये च । संभवे यथा श्रोत्रस्य वारस जोयणाणि विसैओ, एवं सेसाण वि जस्स जो विसयो । सम्भाव्येऽपि यस्यानुपहतमिन्द्रियं श्रान्तस्य वा पिपासितस्य वा परिग्लानस्य वा साम्प्रतमग्रहणसमर्थं यथोद्दिष्टानामुपद्रवाणां उपशमे सम्भाव्यते विषयग्रहणायेति ॥ ५ ॥ ८८ ॥ उक्तमिन्द्रियवीर्यम् । इदानीं आध्यात्मिकम् । तमणेगविधं—

उज्जम धिति धीरत्तं सोडीरत्तं खमा य गंभीरं ।

उवओग-जोग-तव-संजमादियं होति अज्झप्पं ॥ ६ ॥ ८९ ॥

- 25 उज्जम धिति धीरत्तं० गाथा । उज्जम त्ति णाण-तवादीसु उज्जमति । तं दुविधं—संभवे सम्भाव्ये च । कश्चित् तदुद्यमाय । एवं सर्वत्र यथा संभवे सम्भाव्ये च योजयितव्यम् । धितिमिति संयमे धृतिः । धीरत्तं णाम परीसहोवस-ग्गाणं [जये] । सोडीरो णाम त्यागसम्पन्नः अविषादिता । अहवा सोडीरत्तं ज्ञाने अधीतव्ये तथैव वा कर्त्तव्ये, न पराभियोग इव करोति, हर्षायमाणः ‘अवश्यं मया एतत् कर्त्तव्यम्’ न विषीदति वलयति वा । क्षमावीर्यं आक्रुश्यमानोऽपि न क्षुभ्यति ।
- 30 गंभीरो नाम न परीषहैः क्षुभ्यते, दातुं वा कातुं वा णो उत्तुणो भवति । उक्तं च—

छुल्लुच्छुल्लेति जं होति ऊणयं रिक्तय कणकणेइ । भरियाइ ण खुब्भंती सुपुरिसविण्णाणभंदाइ ॥ १ ॥

उवयोगः सागार-अणागारुवयोगवीरियं । सागारोवयोगवीरियं अट्टविधं—पंच ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि । अणागारो-

वयोगवीरियं चतुर्विधं, येन स्वे स्वे विषये उपयुक्तः यो यमर्थं जानीते द्रष्टव्यं च पश्यति । एकेकस्स मत्युपयोगादेः चतुर्विधो भेदो दन्वादि । एवं उवयोगवीरिए जाणति । जोगवीरियं तिविधं—मणज्झप्पवीरियं अकुशलमणणिरोधो वा कुशलमणज्झदीरणं वा मणस्स वा एगत्तीभावकरणं, मणवीरिएण य णियंठसंयता वड्डमाण-अवद्धितपरिणामगा य भवंति १ । वड्डीरिए भासमाणो अपुणरुत्तं निरवशब्दं च भाषते वागध्यात्मोपयुक्तः २ । काये वीर्यं सुसमाहित-पसन्नवं-सुसाहरितपादः कूर्मवदवतिष्ठते ‘कधं निञ्चलोऽहं स्याम्?’ इत्यध्यवसितः । उक्तं हि—“काए वि हु अज्झप्पं ते० ३ [आव नि० गा० १४७० पत्र ७७३] । तपोवीर्यं 5 द्वादशप्रकारं तपस्तदध्यवसितः करोति । एवं सप्तदशविधे संयमेऽपि एकत्वाध्यवसितस्य संयमवीर्यं भवति—कथमहमतिचारं न प्राप्नुयामिति । एवमादि अध्यात्मवीर्यम् । एवमादि भाववीर्यं वीरियपुण्वे वणिज्जति विकल्पशः । उक्तं च—

सव्वणदीणं जा होज्ज वालुगा गणणमागता सती । तत्तो बहुत्तराओ अत्थो एकस्स पुण्वस्स ॥ १ ॥

सव्वसमुद्दाण जलं जति पत्थमितं हवेज्ज संकलणं । तत्तो बहुगतराओ अत्थो एगस्स पुण्वस्स ॥ २ ॥

[] ॥ ६ ॥ ८९ ॥

10

सव्वं पि तयं तिविधं वालं तथा पंडितं च मिसितं च ।

अधवा वि होति दुविधं अगारं-अणगारियं चेव ॥ ७ ॥ ९० ॥

सव्वं पि तयं तिविधं वालं तथा पंडितं च मिसितं च० [गाथा] । अधवा दुविधं, तं०—अगारवीरियं अण-गारवीरियं च । तत्थ पंडितवीरियं अणगाराणं । अगाराणं तु दुविधं—वालं च वालपंडितं चेति । तत्थ पंडितवीरियं पि सादीयं सपज्जवसितं च । वालवीरियं जधा असंजतस्स तिविधोविट्ठणा, तंजधा—अणादीयं अपज्जवसितं १ अणाईयं सपज्जवसियं २ 15 सादीयं सपज्जवसियं ३, णो चेव णं सादीयं अपज्जवसितं । अधवा सव्वं तु वीरियं तिविधं—खइयं १ उवसमियं २ खायो-वसमियं ३ ति । खइयं खीणकसायाणं १ उवसमियं उवसंतकसायाणं २ सेसाणं तु खयोवसमियं ३ ॥ ७ ॥ ९० ॥

जत्थ सुत्तं “सत्थमेगे सुसिक्खंति” [सूत्रगा० ४११] तत्थ णिज्जुत्तिगाथा—

सत्थं तु असियगादी विज्जा मंतो य देवकम्मकतं ।

पत्थिव वारुणं अग्गेय वीरं तह मीसगं चेव ॥ ८ ॥ ९१ ॥

20

॥ वीरियं सम्मत्तं ॥ ८ ॥

सत्थं तु असियगादि० गाथा । सत्थं विद्याकृतं मन्त्रकृतं च । तत्थ विज्जा इत्थी, मंतो पुरिसो । अधवा विज्जा ससाधणा, मंतो असाधणो । एकेकं पंचविधं—पार्थिवं वारुण आग्नेयं वायव्यं मिश्रमिति । तत्थ मिसं ज दिण्ह तिण्ह वा देवताणं, अधवा विज्जाए मतेण य, एताणि अधिदेवगाणि ॥ ८ ॥ ९१ ॥

गतो णामणिप्फणो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं । तं चिमं सुत्तं—

25

४०८. दुहा वेतं समक्खातं वीरियं ति पवुच्चति ।

किण्णु वीरस्सं वीरितं ? केणं वीरो त्ति वुच्चति ? ॥ १ ॥

४०८. दुहा वेतं समक्खातं० सिलोगो । दुहा वि एतं द्विप्रकार द्विभेदं वालं पंडितं च । चः पूरणे । एतदिति यदभिप्रेतम्, यद्वा इहाध्याये अधिकृतं वक्ष्यमाणम्, जं वा णिक्खेवणिज्जुत्तीवुत्तं । सम्यग् आख्यातं समाख्यातं तित्थगरेहिं गणधरेहिं च । विराजते येन तं वीरियं, विक्रमो वा वीरियं । पकरिसेण वुच्चइ पवुच्चइ, भृशं साध्यादितो वा वुच्चति । 30

१ पि एतं ति० खं १ वृ० । पि य तं ति० ख २ पु २ ॥ २ पंडिय वालविरियं च मीसं च ख १ खं २ पु २ वृ० ॥ ३ “रमणं” ख १ ॥ ४ सत्थं असिमादीयं विज्जा खं २ पु २ । सत्थं असियाईयं विज्जा ख १ ॥ ५ णमग्गे० ख १ ॥ ६ वायु खं १ पु २ ॥ ७ द्वयो तिखणा वा ॥ ८ सुयक्खायं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ९ स्स वीरत्तं खं १ खं २ वृ० वी० ॥ १० कहं चेयं पवुच्चति ? ख २ पु १ पु २ । कहं चेव पमुच्चई ? ख १ ॥

किण्णु [वीरस्स] वीरितं केण वीरो त्ति बुच्चति, किमिति परिप्रभे, नु वितर्के, वीर्यमस्यास्तीति वीरः, किं तद् वीरस्स वीर्यम्? केण वा वीरे त्ति बुच्चति, केण वा कारणेण वीर इत्यभिधीयते? ॥ १ ॥

पृच्छा गता । वाकरणं तु—‘किं वीरियं?’ जं पुच्छितं तदिदमपदिश्यते—

४०९. कम्ममेव परिणाय अकम्मं वा वि सुव्वता ।

एतेहिं दोहिं ठाणेहिं जम्मि दिस्संति मच्चिया ॥ २ ॥

४०९. कम्ममेव परिणाय० सिलोगो । क्रिया कर्मेत्यनर्थान्तरम् । क्रिया हि वीर्यम्, एवं परिणाय एव परिजानीहि । तस्सेगट्टिया—उट्ठाणं ति वा कम्मं ति वा वलं ति वा वीरियं ति वा एगट्ठं । पठ्यते च—“कम्ममेव पभासंति” एवं प्रभापन्ति कर्मवीर्यम् । अथवा यदिदमष्टप्रकारं कर्म तद्धि औदयिकभावनिष्पन्नं कर्मेत्यपदिश्यते, औदयिकोऽपि च भावः कर्मोदयनिष्पन्न एव वालवीरियं बुच्चति । वितियं—अकम्मं वा वि सुव्वता, अकर्मवीर्यं तत्, तद्धि कर्मक्षयनिष्पन्नम्, १० न वा कर्म वध्यते, न वा कर्मणि हेतुभूतं भवति । सुव्वताः तीर्थकराः प्रभाषन्त इति वर्त्तते, परिजानन्त इति वर्त्तते । तच्च पण्डितवीर्यमित्यपदिश्यते । एते एव द्वे स्थाने, तं—कम्मवीरियं च अकम्मवीरियं च । तत्र प्रमादात् कर्म वैध्यते अप्रमादान्न वैध्यते । अथवा द्वाविति वालं पण्डितं च । वालं असंजताणं पण्डितं संजयाणं । तत्र तावद् वालवीरियं अपदिश्यते । अथवा जम्मि दिस्संति वट्टमाणा मच्चिया मणुस्सा ॥ २ ॥ तत् कथम्?, उच्यते—

४१०. पमादं कम्ममाहंसु अप्पमादं तथाऽचरं ।

तवभावदेसओ वा वि वालं पण्डितमेव वा ॥ ३ ॥

४१०. पमादं कम्ममाहंसु० सिलोगो । ‘प्रमादात् कर्म भवति’ एव वक्तव्ये “कारणे कार्योपचारात्” प्रमादः कर्मेत्युच्यते, स च प्रमादः । [.....] तदिहावि सभवे आदिशे पण्डितं सादि सपज्जवसितं । वालं तिविधं—अणादिअपज्जवसितं अभवियाणं, अणादिसपज्जवसितं भवियाणं, सादिसपज्जवसितं सम्मदिट्ठीणं ॥ ३ ॥

जं तं वालं तं कथं होज्जा? उच्यते—

४११. अत्थमेगे सुसिक्खंति अतिवाताय पाणिणं ।

‘केइ मंते अधिज्जंति पाण-भूतविहेडिणो ॥ ४ ॥

४११. अत्थमेगे सुसिक्खंति० सिलोगो । अस्त्रमिति धनुरुपदिश्यते, धनुःशिक्षामित्यर्थः, आलीढस्थानविशेषतः, एगे असंजता, न सर्वे, अथवा सर्वे कारणा अस्त्रगात्राण्यधीयते, हंभीमासुरुक्खं कोडल्लुगं धर्मपढका वैद्यकं वावत्तर्हि वा कलाओ सुट्ठु सिक्खंति । अशुभेनाध्यवसायेन अतिवाताय पाणिणं ति एवं पुरुषस्य शिरःछेत्तव्यम्, एवं चार्थी प्रत्यर्थी २० वा दण्डयितव्यः, नेत्रागा(?) का)रादिभिश्च कारी अकारी च ज्ञातव्यः, अमुकापराधे चायं दण्डो हस्तच्छेद-मारणेत्यादि । किञ्च—केइ मंते अधिज्जंति, अस्त्रमंते आभिचारुके अथर्वणे हृदयोण्डिकादीनि च अश्वमेधं सर्वमेव पुरुषमेधादि च मन्त्रानधीयते । भूतमन्त्रो घातुवादः विलवादादि । बहूणं पाणाणं भूताणं विहेडणं, विवाधन इत्यर्थः । उक्तं च—

पद् शतानि नियुज्यन्ते पशूनां मध्यमेऽहनि । अश्वमेधस्य वचनान्यूनानि पशुभिस्त्रिभिः ॥ १ ॥

[]

१ °मेगे पवेदंति अ° खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । °मेते पवेदंति खं १ । °मेव पभासंति चूपा० ॥ २ जेहिं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ टीसंति ख १ ॥ ४ मच्चिया ख १ खं २ पु १ ॥ ५-६ वाध्यते चूसप्र० ॥ ७ सत्थमेगे तु सि° खं २ पु १ पु २ । सत्थमेगे सुसि° खं १ वृ०, नि० गा० ९१ चूर्णवतरणे ॥ ८ °वादाय खं २ पु १ ॥ ९ एगे मंते खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० नेत्रारागादि° चूसप्र० ॥

ते तु अशुभाध्यवसिताः ॥ ४ ॥ किञ्च—

४१२. माइणो कहु मायाओ कामभोगे समाहरे ।

हंता छेत्ता पक्कत्तिता आतसाताणुगामिणो ॥ ५ ॥

४१२. माणओ काहु (माइणो कहु) मायाओ० सिलोगो । तेण चाणक्क-कोडिहं ईसत्थादी मायाओ अधिज्जंति जघा परो वंचेतव्वो । तहा वाणियगादिणो य उक्कंचण-वंचणादीहिं अत्थं समज्जिणंति । लोभो तत्थेव ओतरेति, माणो वि । ५ एवं मायिणो मायाहिं अत्थं उवज्जिणंति, यथेष्टानि सावद्यकार्याणि साधयन्ति, तत एषां कर्मवन्धो भवति । कामभोगान् समाहरे, कारणे कार्यवदुपचारः, अर्थ एव कामभोगाः तान् समाहरन्तीति । पठ्यते च—“आरंभाय तिउट्टइ” आरम्भात् त्रिभिः काय-वाग्-मनोभिः आउट्टीति तिउट्टति, वहवे जीवे एगिंदियादि जाव पंचेदिय त्ति वंधति य एवमादि आरभते पापम् । [हंतौ गामादि, छेत्ता मियपुंछादि, पक्कत्तिया हत्थिदतादि हत्थादि वा । आतसाता०] ॥ ५ ॥ तं तु—

४१३. मणसा वयसा चेव कायसा चेव अंतसो ।

10

आरतो परतो वा वि दुहा वि य असंजता ॥ ६ ॥

४१३. मणसा वयसा चेव० सिलोगो । मणसा वयसा कायसा, णवण भेदेण जीवे हणंतो वंधंतो उद्धंसंतो आण-वेतो कुट्टेतो अर्थोपार्जनपरो निर्देयः । अधवा [?? हंतौ गामादि, छेत्ता मियपुंछादि, पक्कत्तिया हत्थिदतादि हत्थादि वा, आतसाता० । ??] मणसा “कइया वच्चइ सत्थो०” गाधा, कायेण किलिस्संतो, पढमं मणसा, पच्छा वायाए, अंतकाले काएण । आरतो सयं, परतो अण्णेण, दुहा वि ॥ ६ ॥ स एवम्—

15

४१४. वेराणि कुव्वती वेरी तंतो वेरेहिं रज्जति ।

पापोपका य आरंभा दुक्खफासा य अंतसो ॥ ७ ॥

४१४. वेराणि कुव्वती वेरी० सिलोगो । स वैराणि कुरुते वैरी । ततो अण्णे मारेति, अण्णे वंधति, अण्णे दंडेत्ति, अण्णे णिव्विसए आणवेत्ति, चोर-पारदारिय-सूय-चोपगादिवहुजणं वेरियं करेति । जेसु धा त्थाणेषु रज्जति सज्जति गिज्जति अज्जोववज्जति । पठ्यते च—“जेहिं वेरेहिं कच्चति” ततस्ते वैरिणः इहभवे चेव करकयादीहिं कच्चति, छिद्यन्त इत्यर्थः । जाणि 20 वा करेति ताणि से अधिअतराणि पडिकरेंति, रामवत्, जघा रामेण खत्तिया उच्छादिता ।

अपकारसमेन कर्मणा, न नरस्तुष्टिमुपैति शक्तिमान् । अधिकां कुरु वैरयातनां, द्विषतां जातमशेषमुद्धरे ॥ १ ॥

[]

सुभोम्मेणावि तिसत्तखुत्तो णिवंभणा पुधवी कता । पापोपका य आरम्भाः, पापार्हाः पापोपगाः पापयोग्याः, पापानि वा उपगच्छन्त्यारम्भिणः, आरम्भा हिंसादयः, दुःखस्पर्शा दुहावहाः, दुःखोदयकरा इत्यर्थः, अन्ते इति अन्तशः 25 मृतस्य नरकादिषु । “पावाणं खलु भो । कढाणं कम्माणं दुच्चिण्णाणं जाव वेदइत्ता मोक्खो, णत्थि अवेदइत्ता, तवसा वा झोसइत्ता” [दशवै० अ० ११ स्थान १८] । अष्टानामपि प्रकृतीनां यो यादृशोऽनुभावः स तथा फलति ॥ ७ ॥ किञ्च—

४१५. संपरागं निगच्छंति अत्ता दुक्कडकारिणो ।

राग-दोसस्सिता बाला पावं कुव्वंति ते बहं ॥ ८ ॥

१ कामभोगे समारमे पु २ वृ० वी० । कामभोगे समाहरे खं १ ख २ पु १ । आरंभाय तिउट्टइ चूपा० वृपा० ॥ २ पग-भिन्ता खं २ पु १ ॥ ३ चतुरस्रकोष्ठकान्तर्गतोऽयं प्रकृतसूत्रश्लोकसत्कश्चूर्णिग्रन्थसन्दर्भो लेखकप्रमादादिकारणादनन्तरसूत्रश्लोकचूर्णो प्रविष्टो वर्तते । मया त्वेषोऽत्र यथास्थानं चतुरस्रकोष्ठकान्तं स्थापितोऽस्ति । दृश्यता टिप्पणी ५ ॥ ४ नवकेन मेदेन ॥ ५ [२२ २२] एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं पञ्चमसूत्रश्लोकरूपकश्चूर्णिग्रन्थसन्दर्भो लेखकप्रमादादत्रागतोऽस्ति, अतोऽयं चूर्णिग्रन्थसन्दर्भोऽनन्तरातिकान्तश्लोकचूर्णौ यथास्थानं चतुरस्रकोष्ठकान्तनिवे-
शितोऽस्तीति ॥ ६ वेरार्ति खं १ । वेराई खं २ । वेराई पु १ पु २ ॥ ७ जेहिं वेरेहिं कच्चति चूपा० ॥ ८ वरत्थाणेषु रज्जति सज्जसज्जति चूसप्र० ॥ ९ अत्तदुक्कडकारिणो ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । “आत्मदुष्कृतकारिण” इति वृत्तिः ॥

४१५. संपरागं [णिगच्छंति० सिलोगो ।] तासु तासु गतिषु संपराणिज्जतीति संपरागः संमारः । अथवा पर इत्यनाभिमुख्येन वध्यमानमेव वेद्यते, निर्गच्छंति प्राप्नुवन्ति । आर्त्ता नाम विषय-कपायार्त्ताः । दुक्कडकारिणो दुक्कडाणि हिंसादीणि पावाणि कुर्वन्तीति दुक्कडकारिणः । किंनिमित्तम् ? राग-दोसस्सिता वाला वालवीर्याः, स एव प्रकृतिः दू, वहुं किर कालं ठिती मोहणीयस्स विभासा । ततस्सैः पापैः कर्मभिः साम्परायिकैः सम्परायमेव णियच्छंति, संमारमित्यर्थः, तत्र ५ च नरकादिषु दुःखान्यनुभवन्ति ॥ ८ ॥

४१६. एतं सकम्मविरियं वालाणं तु पवेदितं ।

एत्तो अकम्मविरियं पंडिताणं सुणेह मे ॥ ९ ॥

४१६. एतं सकम्मवीरियं० सिलोगो । सकर्मवीरियं ति वा वालवीरियं ति वा एगट्ठं । इदानीं अकम्मवीरियं ति वा पंडितवीरियं ति वा एगट्ठं ति ॥ ९ ॥ केरिसो पुण पंडितो ? उच्यते—

10

४१७. दविण् वंधणुम्मुक्के सव्वतो छिण्णवंधणे ।

पणोल्ल पावगं कम्मं सल्लं कंतेति अंतसो ॥ १० ॥

४१७. दविण् वंधणुम्मुक्के० सिलोगो । राग-दोसविमुक्को दविओ, वीतराग इत्यर्थः, अथवा वीतराग इव वीतरागः, वन्धनेभ्यो मुक्तकल्पः पण्डितवीर्यावरणेभ्यः । सव्वसो छिन्नबंधणे ति सिद्धः, तेन नाधिकारः । ये पुनः प्रमादादयो हिंसादयः रागादयो वा तेषु कार्यवदुपचारादुच्यते—सव्वतो छिण्णबंधणे, न तेषु वर्त्तत इत्यर्थः । कसायअप्पमत्तो वा स 15 अकर्मवीरः, एवं चेव अकम्मवीरियं तुच्छति । कथं अकम्मवीरियं ? यतस्तेन कर्म न वध्यते, न च तत् कर्मोदयनिष्पन्नम्, येन कर्मक्षयं करोति तेन अकर्मवीर्यवान् । पणोल्ल पावगं कम्मं, प्रमादादीन् पापकर्माश्रवान् तान् प्रणुद्य सल्लं कन्तेति अंतसो, भावकम्मसल्लं अट्टप्पगारं, तत् कृन्तति छिनत्तीत्यर्थः, अन्तसो ति यावदन्तोऽस्य, निरवशेषमित्यर्थः ॥ १० ॥

केन कृन्तति ? किं वाऽऽदाय कृन्तति ? इति, उच्यते—धम्ममादाय । कीदृशं धर्मम् ?—

४१८. पेयाउअं सुअक्खातं उपादाय समीहते ।

20

भुज्जो भुज्जो दुहावासं असुभत्तं तथा तथा ॥ ११ ॥

४१८. पेयाउअं सुअक्खातं० सिलोगो । नयनगीलो नैयायिकः । कुत्र नयति ? मोक्षम् । सुष्टु आख्यातः सुअक्खातः । उपादायेति गृहीत्वा । सम्यग् ईहते समीहते ध्यानेन । किं ध्यायते ? धम्मं सुक्कं च । तदालंबणाणि तु भुज्जो भुज्जो दुहावासं, भूयो भूय इति वीप्सार्थः, अतीता-ऽनागतानि अणंताइं भवग्गहणाइं, सकम्मवीरियदोसेण भूयो भूयो णरगादिससारे णाणाविधदुक्खवासे सारीरादीणि दुक्खाणि भुज्जो भुज्जो पावति । अशुभभावः असुभत्तं, तथा तथा 25 तेन तेन प्रकारेण, यथा यथा कर्म तथा तथाऽशुभं फलति । अथवा अशुभमिति अशुभभावना गृहीता, यथा “शुभं किं नु कडेवरे०” [] । एवमनित्याद्या अपि द्वादश भावना गृहीताः ॥ ११ ॥ तत्रानित्यभावना—

४१९. ठाणी विविधठाणाणि चइस्संति ण संसओ ।

अंणितिए इमे वासे णातीहि य सुहीहि य ॥ १२ ॥

४१९. ठाणी विविधठाणाणि० सिलोगो । स्थानान्येषां सन्तीति स्थानिनः । देवलोके तावदिन्द्र-सामानिक- 30 त्रायस्त्रिंशाद्याः । मनुष्येष्वपि चक्रवर्त्ति-वलदेव-वासुदेव-मण्डलिक-महामण्डलिकादि । तिर्यक्ष्वपि यानीष्टानि, विविधानीति उत्तम-मध्यमा-ऽधमानि । तेभ्यः स्थानेभ्यः सर्वस्थानिनः चइस्संति, नास्त्यत्र संशयः । उक्तं हि—

१ “ नियच्छन्ति वप्नन्ति ” इति वृत्तौ ॥ २ दू इति चतु मङ्गलाद्योतकोऽक्षराङ्क । प्रकृति स्थिति रसोऽनुभागश्चेत्यर्थः ॥ ३ दविते खं २ पु १ ॥ ४ पणोल्ले ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ कत्तति अंतसो ख १ । कंतइ अप्पणो पु २ वृणा० ॥ ६ मुक्तकेभ्यः पण्डिं चूसप्र० ॥ ७ अप्पणो, भावं चूसप्र० ॥ ८ कर्म चूसप्र० ॥ ९ पेताउयं ख १ ॥ १० अणितिए य संवासे वृ० वी० । अणीतिते अयं वासे खं १ । अणीयए अयं वासे पु १ पु २ । अणियए य संवासे ख २ ॥ ११ णायएहिं सु० ख १ पु २ । नाततेहिं सु० ख २ ॥

अशाश्वतानि स्थानानि सर्वाणि दिवि चेह च । देवाऽसुर-मनुष्याणां ऋद्धयश्च सुखानि च ॥ १ ॥

[]

किञ्च-अणितिए इमे वासे, जीवतोऽपि हि अनित्यः सवासो भवति, कैः?, ज्ञातिभिः, ज्ञातयो नाम माता-पितृ-सम्बन्धाः, सुहृदः शेषा मित्रादयः ॥ १२ ॥

४२०. एवमादाय मेधावी अप्पणो 'गिद्धिसुद्धरे ।

5

आयरियं उवसंपजे सँवे धम्मा अकोपिता ॥ १३ ॥ [सूत्रग्रं० ५००]

४२०. एवमादाय मेधावी० सिलोगो । एवमवधारणे, आदाए त्ति एवं बुद्ध्या गृहीत्वा, यथा सर्वाणि अशाश्वतानि स्थानानि पण्डितवीर्यगुणाश्च मोक्षे च शाश्वतं स्थानं आदाए त्ति, अथवा द्वादशसु भावनासु यदुक्तं तं आदाय उपधार-यित्वेत्यर्थः, आत्मनैव आत्मनि गृद्धिसुद्धरेत्, ममीकारमित्यर्थः, तं०-“हत्था मे पादा मे जीवेज्जामि जेसु या ।” कलत्र-स्वजन-मित्रादिषु ग्रेधिरुत्पद्यते तेभ्य आत्मनैव आत्मानमुद्धरेत् । किञ्च-गिद्धिसुद्धरेमाणो आयरियं उवसंपजे, स्वाध्याय-10 तपादीनुत्तरोत्तरगुणानुपसम्पद्यमानः चरित्तारियं मगं उवसंपजेज्जा, आयरियाण वा मगं उवसंपजेज्ज । सर्वे धर्माः कुतीर्थिकानां अकोपिता नामा ण केहि वि कोविज्जंति । कोवितो णाम दूपितः, कूटकार्पापणवत्, छेदो पुण ण कोविज्जइ ॥ १३ ॥ तं कथं उवसंपज्जइ?, दोहिं ठाणेहि—

४२१. सहसम्मसुतियाए णच्चा धम्मसारं सुणेत्त वा ।

उवड्डिते य मेधावी पडिघातपावगे ॥ १४ ॥

15

४२१. सहसम्मसुतियाए णच्चा० सिलोगो । शोभना मतिः सन्मतिः, सहजाऽऽत्ममतिः सहसन्मतिः, स्वा वा मतिः सन्मतिः, सह सम्मतीए सहसम्मतिगं प्रत्येकबुद्धानाम् । निसर्गसम्यग्दर्शने वा पित्तज्वरोपशमनदृष्टान्तसामर्थ्याद् आभिणिबोधिय-सुयं उप्पाडेति, जथा इलापुत्तेण [आव० हारि० वृ० पत्र ३५९-२ नि० गा० ८४६] । धम्मसारं सुणेत्त वा, यथा तीर्थकरसकाशादन्यतो वा धर्म एव सारः धर्मसारः, धर्मस्य वा सारः धर्मसारः चारित्र तं [सुणेत्ता श्रुत्वा] प्रतिपद्यते, पच्छा उत्तरगुणेषु परक्कमति पंडितवीरिएण पुव्वकम्मक्खयद्वताए । एवं सो दविओ हिंसादि रागादि वा बंधण-20 विमुक्को अकम्मवीरिए उवड्डिते य मेधावी पडिघातपावगे, धम्मे उवड्डिते अकम्मवीरिए या वड्डमाणपरिणामे मेराए धावतीति मेधावी प्रत्याख्यातहिंसादिअँटारससजत-विरत-पडिहत्त-पच्चक्खातपावकम्मे ॥ १४ ॥ स एवमुत्तरगुणेषु घटमाणो—

४२२. जं किंचि उवक्कमं णच्चा आउक्खेमं च अप्पणो ।

तस्सेव अंतरद्धा खिप्पं सिक्खेज्ज पंडिते ॥ १५ ॥

४२२. जं किंचि उवक्कमं णच्चा० सिलोगो । यत्किञ्चिदिति उपक्रमाद्वा अवाएण वा । अधवा तिविहो उवक्कमो-25 भत्तपरिण्णा-इंगिणादि । आयुषः क्षेममित्यारोग्यं शरीरस्य, चाद् उपद्रवा आत्मन इत्यात्मशरीरस्य । तस्सेव अंतरद्धा, तस्सेति तस्य आयुःक्षेमस्य अन्तरद्धा इत्यन्तरालं यावन्न मृत्युरिति यावद्वा मूढा सज्ञा । खिप्पमिति खिप्पं संलेहणाविधिं शिक्षेत् ॥ १५ ॥ सिक्खा द्रुविधा-आसेवणासिक्खा गहणसिक्खा य । ग्रहणे तावद् यथावन्मरणविधिर्विज्ञेयः । आसेवनया ज्ञात्वा आसेवितव्यं यद् यदिच्छति मनसा । आसेवणासिक्खा—

१ गेहिमु० ख २ ॥ २ आरियं खं १ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ सव्वधम्ममकोवियं ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । सव्वधम्म-मगोवियं ख १ वृ० ॥ ४ म्मुइए ख १ ख २ पु १ वृ० दी० । म्मुइए पु २ ॥ ५ सुणेत्तु ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ समुवड्डिते अणगारे पच्चक्खायपावए ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । उवड्डिते उ अण० खं १ ॥ ७ “वयल्ल ६ कायल्ल १२ अक्कणो १३. गिहिभायण १४ । पलियं १५ निसिज्जा य १६ सिणाण १७ सोमवज्जण १८ ॥ १ ॥” इत्येतदष्टादशकम् ॥ ८ जं किंचुवक्कमं जाणे आउक्खे-मस्स अप्पणो । तस्सेव अंतरा खिप्पं सिक्खं सिक्खेज्ज पंडिते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । किं तुवक्कमं खं २ पु १ पु २ ॥

४२३. जधा कुम्मो सयंगाई सए देहे समाहरे ।

एवं पावेहिं अप्पाणं अज्झप्पेण समाहरे ॥ १६ ॥

४२३. जधा कुम्मो सयंगाई० सिलोगो । मरणकाले च नित्यमेव यथा कूर्मः स्वान्यद्धानि पञ्च सए देहे समाहरे
त्ति नाम प्रवेशयति, ततः शृगालादिभ्यः पिशिताग्निभ्यः अभिगम्यो न भवति । एवं पावेहिं अप्पाणं, पावाणि हिंसादीणि
कसायादीणि च, मरणकाले चाऽऽहारोपकरणसेवणव्यापाराच्चाऽऽत्मानं संहृत्य निर्व्यापारः सलेखनां कुर्यात् । आत्मानमधिकृत्य
यत् प्रवर्तते तद् अध्यात्मम्, ध्यानं स्वाध्यायो वैराग्यं एकाग्रता इत्यादिनाऽध्यात्मेन पापात् समाहरे त्ति ॥ १६ ॥

तत्र त्रयाणां मरणानामन्यतमं व्यवस्यते । इह तु पाओवगमणमधिकृतम्, येनापदिश्यते—

४२४. 'संहरे हत्थ-पादे य कायं सविंदियाणि य ।

पावगं च परीणामं भासादोसं च पावगं ॥ १७ ॥

10 ४२४. संहरे हत्थ-पादे य० सिलोगो । हस्त-पादप्रवीचारं संहृत्य निष्पन्दस्तिष्ठेत् । कायं च संहर उद्ध्वनादिभ्यः ।
सर्वेन्द्रियाणि वा स्वे स्वे विषये संहर राग-द्वेषनिवृत्तिं कुरु । पावगं च परीणामं० वृत्तम् । णिदाणादि इहलोकासंसर्पयोगं च
संहर इति वर्तते । भासादोसं च पावगं ति वाग्युत्तिर्गृह्यते ॥ १७ ॥ एवं भक्तपरिणाए इंगिणीए वि अयत्तं साहर, “जतं
गच्छे जतं चिट्ठे” [दशवै० अ० ४ प्रान्ते गा० ८] त्ति । दुर्लभं पण्डितमरणमासाद्य कर्मक्षयार्थं सदोपयुक्तेन भाव्यम् । तत्थ
णं जति कोयि राया वा रायामच्चो वा वंदेज्ज वा पूयेज्ज वा निमंतेज्ज वा तत्र न रागः कार्य इति कृत्वा अपदिश्यते—

15 ४२५. अणु माणं च मायं च तं परिण्णाय पंडिते ।

सुतं मे इहमेगेसिं एवं वीरस्स वीरियं ॥ १८ ॥

४२५. अणु माणं च मायं च० [सिलोगो] । अधवा मरणकाले चामरणकाले च सर्वकालमेव अणु माणं च
मायं च तं परिण्णाय पंडिते । अणुरिति स्तोकोऽपि मानो न कर्त्तव्यः, किमु महान् ? । अणुरपि च माया न कार्या,
किमु महती ? इति । पूजा-सत्कार-कामभोगे कोऽपि पंडितेसेवज्ज, जधा पंडरज्जाए [दशाश्रु० अ० ८ ति० गा० ५७-५८ तच्चूर्णौ च ।
20 आव० चूर्णौ पत्र ५२२ । आव० हारि० वृत्ति पत्र ३९३-२] । एवं च क्रोधभावमपि दुविधाए परिण्णाय ज्ञात्वा कषायविपाकं च
तेभ्यो निवृत्तिं कुर्यादिति पण्डितः । पठ्यते च—“अतिमाणं च मायं च, तं परिण्णाय पंडिते” अतीव मानो यथा
सुभोम्मादि, कोऽर्थः ?—यद्यपि सरागस्य मानोदयः स्यात् तथापि उदयप्राप्तस्य विफलीकरणं कार्यम् । सुतं मे इहमेगेहिं(सिं)
एवं वीरस्स वीरियं, श्रुतं मया तीर्थकरात् स्थविरेभ्यो वा इहेति इहलोके प्रवचने वा एकेषां न सर्वेषाम्, एतद् वीर्यवतो
वीरस्य पंडितवीरियं, यदुक्तं वीरस्स वीरत्तं इति । यथा वाऽस्यावसानमिति तद् व्याख्यातम् ॥ १८ ॥

25 स एवं मरणकाले अमरणकाले वा पण्डितवीर्यवान् महाव्रतेपूद्यतः स्यात् । तत्राहिंसा प्रथमम्—

* ४२६. उद्धमधे 'तिरियं दिसासु जे पाणा तस-थावरा ।

सवत्थ विरतिं कुज्जा संति-णिघ्वाणमाहितं ॥ १९ ॥

४२६. अस्य श्लोकस्य चर्चा उक्ता [सूत्रगा० २४३] ॥ १९ ॥ किञ्च—

१ पावाइं मेधावी अज्झ० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ साहरे हत्थ-पादे य मणं स० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ०
वी० ॥ ३ च तारिसं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ आयतट्ठं सुयादाय एवं वीरस्स वीरियं । सातागारवणिहुते
उवसंते अणिहे चरे ॥ इतिरूप सूत्रश्लोक ख १ वर्तते । अणु माणं च मायं च तं परिण्णाय पंडिते । आयतट्ठं सुयादाय एवं
वीरस्स वीरस्स वीरियं । सायागारवणिहुते उवसंतेऽणिहे चरे ॥ इतिरूप पाठ ख २ पु १ पु २ वर्तते । अणु माणं च मायं च
तं परिण्णाय पंडिते । सातागारवणिहुते उवसंतेऽणिहे चरे ॥ इतिरूप सूत्रपाठ वृ० वी० । अतिमाणं च मायं च तं परिण्णाय
पंडिते । इति सुयं मे इहमेगेसिं एवं वीरस्स वीरियं । इति आयतट्ठं सुयादाय एवं वीरस्स वीरियं । इति च सूत्रपूर्वार्धस्य पाठभेदत्रयं
वृत्तौ वृत्तिकृता निर्दिष्टं वर्तते । चूर्णौ त्वाद्य एक एव पाठभेदो निर्दिष्टोऽस्ति ॥ ५ नायं सूत्रश्लोक सूत्रप्रतिपु दृश्यते । किञ्च चूर्णि-वृत्ति-दीपिकाकृद्भिरय
श्लोको निर्दिष्टोऽस्ति । अपि चायं श्लोक तृतीयाध्ययनचतुर्थेऽधिके २४३ तमो वर्तते ॥ ६ तिरियं वा जे वी० । तिरियं दिसासु जे वृ० ॥

❖ ४२७. पाणे य णातिवाएज्ज अदिण्णं पि य णाऽऽतिए ।

सातियं ण सुसं ब्रूया एस धम्मो वुसीमयो ॥ २० ॥

४२७. एवं तावत् पाणातिवायं वज्जेज्ज । ण वा अदिण्णादाणं आदिएज्जा । सादियं णाम माया, सादिना योगः सादियोगः, सँह आतिना सातिर्यं, न हि मृषावादो मायामन्तरेण भवति, स चोक्कचण-वंचण-कूढतुलादिसु भवति, साति-योगसहितो मुसावादो भवति, स च प्रतिषिध्यते, अन्यथा तु 'न मृगान् पश्यामि, ण य वल्लिकाइयेसु समुद्दिस्सामो' एवमादि ब्रूयात्, येनात्र परो वज्जयते तत् प्रतिषिध्यते, कोध-माण-माया-लोभसहितं वचः । एष धर्मः योऽयं उक्तः स्वभावः, वुसिमतां वसूनि ज्ञानादीनि ३ ॥ २० ॥

४२८. अयंभावरते णिच्चं भवे भिक्खू [सुसंबुडे] ।

अतिक्रमं तिपादाए मणसा वि ण पत्थए ॥ २१ ॥

४२८. अयंभावरते णिच्चं भवे भिक्खू० कण्ठ्यम् । अतिक्रमं तिवायाए मणसा वि ण पत्थए, अतिः अति-क्रमणे, येनातिक्रम्यन्ते एतानि पञ्च महाव्रतानि सोऽतिक्रमः । तत्र प्राणातिपातमधिकृत्यापदिश्यते-तिर्पादाए त्रिभ्यः पातयतीति त्रिपातः, तद् मनसाऽपि न प्रार्थयेत्, किमु वचसा कर्मणा वा ? नवकेन भेदेन । एवं शेषाणामपि जाव परिग्रहः ॥ २१ ॥ एवं तावत् स्वयं न करोति व्रतातीचारम् । योऽपि तमुद्दिश्यान्वैः प्राणातिपातः कृतः क्रियते वा तत्राप्ययमुपदेशः—

४२९. कडं चं कीरमाणं च आगमेस्सं च पावगं ।

सव्वं तं णाणुजाणंति आतगुत्ता जित्तिदिआ ॥ २२ ॥

४२९. कडं च कीरमाणं च० सिलोगो । आधाकम्मादि कडं अणेण्हेमाणो णाणुजाणति । कीरमाणमवि जं जाणति ममऽट्ठाते तं णिवारेति—णो खलु मम अट्ठाए किंचि वि करणिज्जं । एवं जो वि आत्मनिमित्तं असंयमसैः कृतः, तद्यथा—शत्रोः शिरश्छिन्नं छिद्यते वा, वध्यो हतो हन्यते वा, मांसाद्योपकानि सत्त्वानि हतानि हन्यन्ते वा, तमपि कडं च कज्जमाणं च णाणुजाणति । आगमेस्सं च पावगं ति, जति णं कोइ भणिज्जा—अहं ते आउसंतो समणा ! असणं वा दू २० उवक्खडेमि; तं पि णिवारेति—णो खलु मम अट्ठाए किंचि करणिज्जं । एवं असंजतो वि जो जं हंतुकामे तं पि आगमेस्सं पावगं सव्वं तं णाणुजाणंति, सर्वमिति तन्निमित्तं वा कतं कज्जमाणं वा णवगेण भेदेण णाणुजाणंति पंडिया । आत्मनि आत्मसु वा गुप्ता जितेन्द्रिया जीहादोसणियत्ता । अथवा सर्वमिति आहारोपकरणादि, सेज्जाओ वि वायालीसदोसपरिसुंद्वाओ धेपंति ॥ २२ ॥ एवं ते भगवन्तः सयमवीरियावस्थिता नवकेन भेदेन तदतीचार न कुर्वते । ये तु तद्विधर्मिणः बालवीर्याव-स्थिता अपि गृहेभ्योऽपि निःसृताः सन्तः—

४३०. "जे याऽबुद्धा मँहानागा वीराऽसम्मत्तदरिसिणो ।

असुद्धं तेसि परक्कंतं सफलं होति सबसो ॥ २३ ॥

४३०. जे याऽबुद्धा महानागा० [सिलोगो] । जे त्ति अणिहिट्ठनिदेसो । अबुद्धा बुद्धवादिनः, अथवा न बुद्धा अबुद्धाः बालवीर्यावस्थिताः सकम्मवीरिए वट्ठंति । तहा(महा) पाणं णयंति महानागाः, विज्जावलेण वा यथा बुद्धः तपस्वी,

१ णादिवाएज्जा खं १ । णाइवातेज्जा खं २ पु १ । णाइवाइज्जा पु २ ॥ २ णाऽऽदिए ख १ । नाऽऽयए ख २ पु १ पु २ ॥ ३ सातिं ण चूसप्र० ॥ ४ सह सातिमा सातिर्यं चूसप्र० ॥ ५ लोभहसितं चूसप्र० ॥ ६ अतिक्रमं ति वायाए मणसा वि ण पत्थए । सव्वतो संबुडे दंतं आयाणं सुसमाहरे ॥ इतिरूप सूत्रश्लोक ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० वर्तते ॥ ७ अति-रितिक्रमेण, येना० चूसप्र० ॥ ८ तिपाद एव त्रि० चूसप्र० ॥ ९ च कज्जमाणं खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० परिबुद्धा० चूसप्र० ॥ ११ जे अबुद्धा खं १ पु २ ॥ १२ महाभागा पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १३ रा अस० खं २ ॥ १४ दंसिणो खं १ ख २ पु १ पु २ ॥

निमित्तवलेन वा यथा गोशालः, रायपव्वइतगा वा बहुजणेतारः बहुजनेनाऽऽश्रियन्ते । पूया-सत्कारणिमित्तं विज्जाओ
णिमित्ताणि य पयुंजमाणा तपांसि च प्रकाशानि प्रकुर्वन्ति तेषां वालानां यत् किञ्चिदपि पराक्रान्तं तदशुद्धम्, भावोपहतत्वाद्
नवकेनापि भेदेन अज्ञानदोषाच्च । एवमादिभिर्दोषैः अशुद्धं तेषिं परकृतं, अशुद्धं नाम यथोक्तैर्दोषैः, पराक्रान्तं चरितं
चेष्टितमित्यर्थः, कुवैद्यचिकित्सावत् । सफलं होति सव्वसो, फलं णाम कम्मवन्धो, तत्तत्कर्मवन्धं प्रति सफलं भवति, सर्वज्ञ
इति सर्वाः क्रियास्तेषां कर्मवन्धाय भवन्ति । सर्वं हि कट्टकविपाकं सुचरितमपि पुद्गलस्य मिथ्यादृष्टेः, निर्वाणं वा प्रत्यफलं
भवति ॥ २३ ॥ सर्वशस्तद्विपरीताः सच्छासनप्रतिपन्नाः—

४३१. जे तु बुद्धा महानागा वीरा सम्मत्तदंसिणो ।

सुद्धं तेषिं परकृतं अफलं होति सव्वसो ॥ २४ ॥

४३१. जे तु बुद्धा महानागा० सिलोगो । स्वयम्बुद्धास्तीर्थकराद्याः, तच्छिष्या वा बुधबोधिता गणवरादयः
महानागा इति । चतुरसीती उसभसामिणो सिस्ससहस्साणि, उसभसेणस्स वत्तीसं समणसाहस्सीओ गणो आसी, एवं जाव
वद्धमाणमामी ताव सघस्स चतुव्विधस्स परिमाणं भासितव्वं । प्रत्येकबुद्धाः पुनः साम्प्रतं न महानागाः, केचित्तु पूर्वमासन् ।
ये चान्ये राजादयः पूर्वं महानागाः आसन् पश्चाद्वा जातास्ते वीरा इति अकम्मवीरिए वट्टमाणा सरागा वीतरागा वा, वीराः
तपसि णाणादीहि वा विराजंतीति, वीरा विदारयन्तीति वा कर्माणि । सम्मं पस्सतीति सम्मत्तदंसिणो । तेषि भगवंताणं
सुद्धं तेषिं परकृतं, शुद्धं णाम निरुवरोधं सह-गारव-कसायाविदोसपरिशुद्धं अनुपरोधकृद् भूतानां तविदुपसविधे (?) संजमे
च पराक्रान्तिः । अफलं होति सव्वसो, फलं णाम कर्मवन्धो, त प्रत्यफलं, कथं ? “संजमे अणण्हयफले तवे वोदानफले” ।
[भग० श० २ उ० ५ सू० ११० पत्र १३८-१] उक्तं च—“निरासदं निस्सुख-दुःखकल्पनं, [.....] धर्ममुवाच निष्फ-
लम् ।” [] । मोक्षणं वा प्रति सफलम् [] ॥ २४ ॥

एवं पूर्वं पश्चाद्वा महाजननेतृणां महाजनविज्ञातानां च—

४३२. तेषिं तु तवो सुद्धो णिक्खंता जे महाकुला ।

अवमाणिते परेणं तु ण सिलोगं वयंति ते ॥ २५ ॥

४३२. तेषिं तु तवो सुद्धो० सिलोगो । तेषामिति जे जघुत्तकारिणो जेत्तिता णिदिट्ठा, महं प्राधान्ये, कुलं इक्ष्वाकु-
कुलादि, केचित् त्वज्ञातकुलीया अपि भूत्वा विद्यया तपसा सौर्याद् विस्तीर्णाभवन्ति नन्दकुलवत् । एत्थ चतुव्वंगो, किञ्चि
कुलतो वि महान्तं जणतो वि १ एवं चतुव्वंगो, एत्तो एगतरातो वि णिक्खंता महाकुलातो । महद्वा कुलमेया महाकुलाः,
भगवानेव छउमत्थकाले । अवमाणिते परेणं तु ण सिलोगं वयंति ते, सिलोगो नाम श्लाघा, अमुकराजा वा आसी-
दिति इभ्यो वा शालिभद्रादिः । तत् पूजा-सत्कार-श्लाघादिनिमित्तं कुलं न कीर्तयितव्यम्, कुलादिकार्यनिमित्तं वा
कीर्तयित ॥ २५ ॥ किञ्च—

४३३. अप्पपिंडासि पाणासि अप्पं भासेज्ज सुवते ।

खंतेऽभिनिव्वुडे दंते विगंतगेधी ण रज्जति ॥ २६ ॥

४३३. अप्पपिंडासि पाणासि० सिलोगो । संयमेऽपीयमेव वर्ण्यते, तेण अप्पपिंडासि अप्पं पिण्डमभ्रातीति अप्पपिंडासी,
असपुण्णं वा, एवं पाणं पि । अट्ठ कुङ्कुडिअंडगपमाणमेत्ते कवले आहारमाहारेमाणे अप्पाहारे, दुवालस अट्ठोमोदरिया,
सोलस दुभागपत्तं, चउव्वीस ओमोदरिया, तीस पमाणपत्ते, वत्तीस कवला सपुण्णाहारो, एत्तो एकेणावि ऊणं जाव

१ कट्टकं चूसप्र० ॥ २ य ख १ ख २ ॥ ३ महाभागा पु १ पु २ वृष० वी० ॥ ४ धीरा खं २ पु २ ॥ ५-६ आसीत् चूसप्र० ॥
७ निरासस्साद् वा० मो० ॥ ८ पि तवोऽसुद्धो ख १ ख २ वृ० वी० । पि तवो सुद्धो पु १ पु २ ॥ ९ जं नेवऽन्ने वियाणंति
न सिलोगं पवेदए खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । सिलोतं ख १ । पवेयते खं २ पु १ पु २ ॥ १० वीतगिद्धी सदा जए वी० ।
वीयगेही सया जते ख १ ख २ पु १ पु २ । विगतगिद्धी सदा जए वृ० ॥ ११ कुङ्कुडिं चूसप्र० ॥

एक्कासेण एगसित्थेण वा । एवं ज्वकरणोमोदरिया । अप्पं भासेज्ज त्ति अनर्थदण्डकथां न कुर्यात्, कारणेऽपि च नोच्चैः । भणिता दब्बोमोदरिया । भावे तु खंतेऽभिणिब्बुडे दन्ते, अक्रोधनं क्षान्तिः, अभिणिब्बुडो णाम निर्वृतीभूतः शीतीभूतो, अर्थशीलो अर्थेषु ज्ञानादिपूद्यतः, दंते इति दान्तेन्द्रियः । तवसा य विगतगेधी णिदाणादिसु गेधिविप्पमुक्के य पडुप्पण्णेसु ण रज्जति ण य कंखामोहं करेति ॥ २६ ॥

४३४. ज्ञाणयोगं समाहट्ठु कायं 'वोसिज्ज सव्वसो ।

5

तित्तिक्खं परमं णच्चा आमोक्खाय परिव्वएज्जासि ॥ २७ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ वीरियं [अट्ठमज्झयणं] सम्मत्तं ॥ ८ ॥

४३४. ज्ञाणयोगं समाहट्ठु० सिलोगो । ध्यानेन योगो ध्यानयोगः, प्रशस्तध्यानयोगं सम्यग् हृदि आहृत्य अप्रशस्तं चाऽऽहृत्य कायं वोसिज्ज सव्वसो, सर्वश इति आहारक्रियामप्यस्य न करोति, स्वेद-जल-मलापहरणाद्याश्च बाह्यक्रियाः । तित्तिक्खं परमं णच्चा, तितिक्षा नाम परीषहोवसगाधियासणं, तितिक्षणमेव परमं मोक्षणं मोक्षसाधनं चेत्येवं च ज्ञात्वा 10 आमोक्खाय परिव्वएज्जासि त्ति, आमोक्षायेति यावन्मोक्षगमनं ताव परिव्वएज्जासि त्ति शरीरमोक्खो वा, परि समंता सव्वतो वएज्जासि ॥ २७ ॥ भगवानाह—एवमहं ब्रवीमि, न परोपदेशादित्यर्थः ॥ णयास्तथैव ॥

॥ वीर्यमष्टममध्ययनं समाप्तम् ॥ ८ ॥

९

[णवमं धम्मज्झयणं]

धम्मो त्ति अज्झयणस्स चत्तारि अणुयोगदारा । धम्मो अत्थाहिकारो । उक्तः उपक्रमः । णामणिप्फण्णे धम्मो ।
सो पुण—

5 धम्मो पुब्बुद्धिद्वो भावधम्मोण एत्थ अधिकारो ।

एसेव होति धम्मो एसेव समाधिमग्गो त्ति ॥ १ ॥ ९२ ॥

धम्मो पुब्बुद्धिद्वो० । धम्म-ऽत्थ-कामा य । तं चेव इधावि पत्तवेत्तव्वो । इह तु भावधम्मोण अधिकारो । एष एव
धर्मः, एष एव भावसमाधिः, एष एव च भावमार्गः ॥ १ ॥ ९२ ॥ तत्थ धम्मस्स णिक्खेवो—

णामं-ठवणाधम्मो दव्वधम्मो य भावधम्मो य ।

10 सच्चित्तऽचित्त मीसे गिहत्थदाणे दवियधम्मो ॥ २ ॥ ९३ ॥

णामं-ठवणाधम्मो० गाथा । वतिरित्तो दव्वधम्मो तिविधो सचित्तादि । तत्थ सच्चित्तस्स जधा-चेतना धर्मः,
चेतना स्वभाव इत्यर्थः । अचित्ताण जधा-धम्मत्थिकायस्स जा जस्स धम्मता । जधा—

गतिलक्खणो तु धम्मो अधम्मो ठाणलक्खणो । भायणं सव्वदव्वणं भणितं अवगाहलक्खणं ॥ १ ॥

[उत्तराध्ययनसूत्र अ० २८ गा० ९]

15 पोगलत्थिकायो गहणलक्खणो । सिस्सगाणं दव्वणं जा जस्सभावता, यथा क्षीरोदकं सीतलं धातुरक्तावार्द्रकाशायी (?)
यावन्न परिणमत्युदकं तावन्मिश्रं भवति । गृहस्थानां च यः कुलग्रामादि-नगरधर्मः । दाणधम्मो त्ति यो हि येन दत्तेन
धर्मो भवति स तस्मिन् देयद्रव्ये कार्यवदुपचाराद् दानधर्मो भवति । यथा—

अन्नं पानं च वस्त्रं च आलयः शयना-ऽऽसनम् । शुश्रूषा वन्दनं तुष्टिः पुण्यं नवविधं स्मृतम् ॥ १ ॥ २ ॥ ९३ ॥

लोइय लोउत्तरिओ दुविधो पुण होति भावधम्मो तु ।

20 दुविधो वि दुविध तिविधो पंचविधो होति णातव्वो ॥ ३ ॥ ९४ ॥

लोइय लोउत्तरिओ० गाथा । भावधम्मो दुविधो-लोइओ लोउत्तरिओ य । लोइओ दुविधो-गिहत्थाणं कुपासंडीणं
च । लोउत्तरिओ तिविधो-णाणं दंसणं चरित्तं च । णाणे आभिणिवोधिगादि । दंसणे उवसामगादि । चरित्ते पंचविधो
सामायगादिना पाणवधवेरमणादिना वा, चतुर्विधो वा चाउज्जामो, रातीभोयणवेरमणछट्ठो वा छव्विधो पसत्थभावधम्मद्वि-
तेहि । पासत्थोसण्णादीहि दाण-ग्गहणं ण कायव्वं संसग्गी वा ॥ ३ ॥ ९४ ॥

25 तत्थ पासत्थोसण्ण-कुशीलसंथवो एत्थ अत्थे गाथा—

✽ पासत्थोसण्ण-कुशीलसंथवो ण किर वट्ठते कालुं ।

सूतकडे अज्झयणे धम्मम्मि णिकाइयं एयं ॥ ४ ॥ ९५ ॥

॥ धम्मस्स णिज्जुत्ती सम्मत्ता ॥ ९ ॥

॥ ४ ॥ ९५ ॥ णामणिप्फण्णो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं—

४३५. कतरं धम्मे आघाते माहणेण मतीमता ? ।

अंजु धम्मे जघातधा जिणानं तं सुणेध मे ॥ १ ॥

४३५. कतरं धम्मे आघाते० सिलोगो । कतरः केरिसो वा, आघात इत्याख्यातः । माहन इति भगवानेव । समणे त्ति वा [माहणे त्ति वा] एगट्ठं । मन्यते अनयेति मतिः केवलज्ञानमिति, मतिरस्यास्तीति मतिमान्, अतस्तेन मतिमता । एवं जंवुणामेण पुच्छितो सुधम्मो आह-अंजु धम्मे जघा तथा, अञ्जुरिति आर्जवयुक्तः, न दंभ-कव्वादिभिरुपदिश्येत । 5 ते तु कुशीलाः चालवीर्यवन्तः, तेऽनार्जवानि ब्रुवते-न वयं परिग्रहवन्तः आरंभिणो वा, एतत् सङ्घस्य बुद्धस्य उपासकानां वा इति । भागवतास्तु-नारायणः करोति हरति ददाति वा । उक्तं हि—

यस्य बुद्धिर्न लिप्येत हत्वा सर्वमिदं जगत् । आकाशमिव पङ्केन न स पापेन लिप्यते ॥ १ ॥

[]

नैवं भगवता अनार्जवयुक्तो धर्मः प्रणीतः, भगवता तु यो यथावस्थितस्तं तथैव मत्वा निरुपधो धर्मोपदिष्टः, न 10 लोकपत्तिनिमित्तम्, ग्लानाद्युपाधिना वा किञ्चित् सावद्यमार्तेन वर्त्तव्यमित्युपदिष्टम् । जिनानामिति षष्ठी । जिनानां संतकं तीता-ऽनागतानाम् । पठ्यते च-“जणगा ! तं सुणे धम्मे” जायन्त इति जनकाः, हे जनकाः ! तमाख्यायमान सुणे धम्मे । यथोद्दिष्टधर्मप्रतिपक्षभूतस्त्वधर्मः, तत्र चामी वर्त्तन्ते ॥ १ ॥

४३६. माहणा खत्तिया वेस्सा चंडाला अदु वोक्कसा ।

एसिया वेसिया सुदा जे य आरंभणिस्सिता ॥ २ ॥

15

४३६. माहणा खत्तिया वेस्सा० सिलोगो । माहणा मरुगा सावगा वा । खत्तिया उग्गा भोगा राइण्णा इक्खाणा राजानस्तदाश्रयिणश्च । अथवा क्षत्रेण धर्मेण जीवन्त इति क्षत्रियाः । वैश्याः सुवर्णकारादयः, ते हि हवनादिभिः क्रिया-भिर्धर्ममिच्छन्ति । चण्डाला अपि ब्रुवते-वयमपि धर्मावस्थिताः कृष्यादिक्रियां न कुर्मः । वोक्कसा नाम सजोगजातिः । जहा-वंभणेण सुदीए जातो णिसादो त्ति बुच्चति, वंभणेण वेस्सजातो अम्वट्ठो बुच्चति, तत्थ णिसाएणं अंवट्ठीए जातो सो वोक्कसो बुच्चति । एसिया वेसिया, एषन्तीति एषिकाः मृगलुब्धका हस्तितापसाश्च मांसहेतोर्मृगान् हस्तिनश्च एषन्ति 20 मूल-कन्द-फलानि च, ये चापरे पापण्डाः नानाविधैरुपायैर्भिक्षामेषन्ति यथेष्टानि चान्यानि विषयसाधनानि । अथ वैशिका वणिजः, तेऽपि किल कलोपजीवित्वाद् धर्मं किल कुर्वते । अथवा वेश्यास्त्रियो वैशिकाः, ता अपि किल सर्वा विशेषाद् वैश्यधर्मे वर्त्तमाना धर्मं कुर्वन्ति । शूद्रा अपि कुटुम्बभरणादीनि कुर्वन्तो धर्ममेव कुर्वते । उक्तं हि—

या गतिः क्लेशदग्धानां गृहेषु गृहमेधिनाम् । पुत्र-दारं भरन्तानां तां गतिं ब्रज पुत्रक ! ॥ १ ॥

[]

ये चान्येऽनुद्दिष्टाश्छेदन-भेदन-पचनादिद्वन्-भावारंभे णिस्सिता णियतं सिता णिस्सिता ॥ २ ॥

25

४३७. परिग्गहे णिविट्ठाणं तेसिं पावं पवट्ठती ।

आरंभसंवुता कामा ण ते दुक्खविमोयगा ॥ ३ ॥

४३७. परिग्गहे णिविट्ठाणं० सिलोगो । परिग्गहो सचित्तादि ३ द्वादि चतुर्विधो वा । तेसिं माहणादिकुसीलाणं परिग्गहे णिविट्ठाणं ति उवज्जिणंताणं सारवंताण य णट्ठविणट्ठं च सोएन्ताणं तेसिं पावं पवट्ठती, आउअवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ 30 सिट्ठिलवंधणवट्ठाओ धणियवंधणवट्ठाओ करेन्ति । एतेषां आरंभसंवुता कामा, हिंसादिआरम्भेन संवृताः । अथवा “आरंभसम्मृता कामा” सम्मृता नाम प्रियाः, आरम्भ एषां संस्मृतः । कथम् ? आरम्भिणमुपतिष्ठन्ति, नालसम् । उक्तं हि—

१ अक्खाते पु १ वृ० वी० । अहऽक्खाते ख १ खं २ पु २ ॥ २ अंजु धम्मं जघातच्चं ख १ । अंजु धम्मं अहातच्चं ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ जणगा ! तं सुणे धम्मे चूपा० । जणगा ! तं सुणेह मे वृपा० ॥ ४ सुणेहि पु २ ॥ ५ वेसा ख २ पु १ पु २ ॥ ६ अदु व वो० ख १ ॥ ७ पावं तेसिं पवट्ठति वृ० वीपा० । वेर तेसिं पवट्ठति ख १ ख २ पु १ पु २ वृपा० वी० ॥ आरंभसंभिया कामा ख १ ख २ पु १ पु २ वृपा० वी० । आरंभसम्मृता कामा चूपा० ॥ ९ संयमतः चूमप्र० ॥

आरमाऽऽरभ कर्माणि श्रान्तः श्रान्तः पुनः पुनः । []

तथैनं ते प्राणैरपि परिरक्षिता जरा-व्याध्युदये दुःखोदये वा मृतौ वा प्राप्ते न तस्माद् दुःखाद् मोचयन्ति, न च नरकादिषु प्राप्तस्य ततो नरकादिदुःखाद् विमोचयन्ति ॥ ३ ॥

४३८. आघातकिञ्चमाधाए णाइओ विसएसिणो ।

5

अण्णे हरंति तं वित्तं कम्मी कम्माऽऽय एसति ॥ ४ ॥

४३८. आघातकिञ्चमाधेतुं० सिलोगो । आहन्यतेऽनेनेति आघातः, मरणमित्यर्थः । आघाते आघातस्य वा कृत्यं मरणकृत्यमित्यर्थः, आघाते शरीरं सस्कारयित्वा दहन्ति । मृतकृत्यानि चास्य पितृपिण्डादीनि आधाए त्ति तमाधाय कुर्वन्ति, महिष-च्छागाद्याश्च बध्यन्ते, करकैतुभक्तानि कुर्वन्ति । उक्तं हि—

“अवहृत्येण यं पिण्डं परिसाडेऊण पत्थरे तस्स ।” [] इत्यादि मरणकृत्यम् । अथवा “आधेतुं” काऊण तं

10 पणिधाय ये तस्य भ्रातृपुत्रादयो दायादा जीवन्ति शब्दादिविषयैपिणः अनेन मृतधनेन वयं भोगान् भोक्ष्यामहे, अज्ञातयोऽपि दास-भृत्य-मन्त्र्यादयः तत् च्युतधनं तर्कयन्ति, अपुत्राणां च मृतकटं राजा गृह्णाति । एवं वैरा-ऽभ्यादिसामान्यं अण्णे हरंति तं वित्तं, अन्य इति अन्य एव दायादा भृत्य-राज-चोरादयः हरति वा विभयंति वा णूमेति वा एगट्ठं । उक्तं च—

ततस्तेनार्जितैर्द्रव्यैर्दारैश्च परिरक्षितैः । क्रीडन्त्यन्ये नरा राजन् । हृष्ट-तुष्टा ह्यलङ्कृताः ॥ १ ॥

कर्म अस्यास्तीति कर्मी, तत् कर्माऽऽदाय स्वकर्मनिर्वर्तितां गतिं प्राप्य तत्कर्मफलमन्वेपति ॥ ४ ॥

15

४३९. माता पिता ण्हुसा भाता भज्जा पुत्ता य ओरसा ।

णालं ते मम ताणाए लुप्पंतस्स सकम्मुणा ॥ ५ ॥

४३९. माता पिता ण्हुसा भाता० सिलोगो । उरसि भवा औरसाः, औरसा अपि तावत् पुत्रा न त्राणाय, किमु क्षेत्रजातादयः ? । णालं ते मम ताणाए, यथैव मात्रादयो न त्राणाय सम्बन्धिनः तथैवाऽऽरम्भ-परिग्रहावपि न त्राणाय विषयाश्च । णालं ते मम ताणाए लुप्यमानस्येति शरीर-मानसैर्दुःख-दौर्मनस्यैः इह भवेऽपि तावन्न त्राणाय, किमु परभवे ?
20 इति । कालसोअरिअपुत्तो सुलसो अभयकुमारसखा श्रावकदारको श्रावकश्चासौ दारकश्च दृष्टान्तः ॥ ५ ॥

४४०. एतमट्ठं सपेहाए परमट्ठाणुगामिर्यं ।

णिम्ममे गिरहंकारे चरे भिक्खू जिणाहितं ॥ ६ ॥

४४०. एतमट्ठं सपेहाए० सिलोगो । एयमिति योऽयमुक्तोऽर्थः, न ह्यधार्मिकाणामिह परत्र वा लोके शरणमस्तीति त्राणं वा सम्मं पेहाए, परमः अर्थः परमार्थः मोक्ष इत्यर्थः, तं परमार्थं अनुगच्छति परमट्ठाणुगामी, यथोद्दिष्टेषु मात्रादिषु
25 वैराग्यमनुगच्छति, ज्ञानादयो वा परमार्थाः तान् अनुगच्छतीति परमार्थानुगामिकः । स एवं साधुः णिम्ममे गिरहंकारे नास्य कलत्र-मित्र-वित्तादिषु बाह्या-ऽभ्यन्तरेषु वस्तुषु ममता विद्यते इति निर्ममः, न चाहङ्कारः पूर्वैश्वर्य-जात्यादिषु च संप्राप्तेष्वपि, तपःस्वाध्यायादिषु चरेदित्यनुमतार्थः, जिणाहितं आख्यातं, मार्गमित्यर्थः, चारित्रं तपो वैराग्यं वा ॥ ६ ॥

स एवं मत्वा ‘नैते मात्रादयो नाम सम्बन्धिनः त्राणाय’ इति, इत्यतः—

४४१. चेच्चा पुत्ते य मित्ते य णातओ य परिग्गहं ।

30

चेच्चाण अत्तगं सोतं गिरवेक्खो परिच्चए ॥ ७ ॥

१ व्याध्यादयदुः० चूसप्र० ॥ २ आघातिं ख २ । आघातं पु १ ॥ ३ माधातुं खं १ । माधेतुं खं २ चूपा० । माहेउं पु १ पु २ ॥ ४ नायतो विसतेसिणो ख २ पु १ ॥ ५ कम्मेहिं कच्चती खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ कत्तुभं पु० ॥ ७ य पिट्ठं पं वा० ॥ ८ ण्हउसा पु १ पु २ ॥ ९ ते तव तां ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । “नाल ते तव ताणाए वा सरणाए वा, तुम पि तेसिं नाल ताणाए वा सरणाए वा” आचाराज्जे शु० १ अ० २ उ० १ सूत्र २ ॥ १० निम्ममो गिरहंकारो ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ चेच्चा वित्तं च पुत्ते य णायओ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १२ चेच्चाण अतगं सोयं ख १ खं २ पु १, पु २ वृ० वी० । चेच्चाण अतकं सोयं इति चेच्चाण अत्तगं सोयं इति चेच्चाणऽणंतगं सोयं इति च पाठमेद्वयौ वृत्तौ दृश्यते । चेच्चा अणंतगं सोयं चूपा० ॥

४४१. चेच्चा पुत्ते य मित्ते य० सिलोगो । पुत्रे ह्यधिकः स्नेहः तेनाऽऽदौ ग्रहणं क्रियते । मित्ता तिविधा सहजात-
कादयः । ज्ञातकाः पूर्वा-ऽपरसम्बन्धिनः । परिग्रहो हिरण्यादि । चेच्चाण अत्तगं सोतं, त्यक्त्वा चेच्चाण, आत्मनि भवं
आत्मकम् । तत्र मित्र-ज्ञातयः परिग्रहाश्चैव बाहिरंगं सोतं, मिच्छत्तं कसाया अण्णाणं अविरती य एतं अत्तगं सोतं, श्रोतः
द्वारमित्यर्थः । पठ्यते च—“चेच्चा अणंतगं सोतं” अणंता अण्णाणा-ऽविरती-मिच्छत्तपज्जवा, उभयमपि चेच्चा । गिरवेक्खो
परिव्वए, औजगं धम्ममणुपालेतो न पुत्र-दारादीनि पुनरपेक्षते । उक्तं हि—“छलिता अवयक्खंता गिरावयक्खा गता 5
मोक्खं ।” [] । स एवं प्रव्रजितः स्वरुचिनाऽवस्थितात्मा अहिंसादिषु व्रतेषु प्रयतेत ॥ ७ ॥

तत्र हिंसाप्रसिद्धये जीवा अपदिश्यन्ते—

४४२. पुढवाऽऽतु अगणि वायू तण रुक्ख सवीयगा ।

अंडया पोयं-जराज रस-संसेय-उग्भिया ॥ ८ ॥

४४२. पुढवाऽऽतु अगणि वायू० सिलोगो । कण्ठ्यः ॥ ८ ॥ सर्वेषां भेदो वक्तव्यः । अयथार्थपरिज्ञाता हि 10
दुक्खं परिहर्तुमित्यतो भेदः—

४४३. एतेहिं छहिं काएहिं तं विज्जं ! परिजाणिया ।

मणसा काय-वक्केण णाऽऽरंभी ण परिग्गही ॥ ९ ॥

४४३. एतेहिं छहिं काएहिं० सिलोगो । एतेहिं ति जे उद्दिष्टा छक्काया । त्वमिति शिष्यनिर्देशः । विज्जमिति
विद्वान्, स एव शिष्यो निर्दिश्यते, एवं विद्वन्^१ परिजाणिया परिजाणिडं परिण्णाए दुविधाए । मणसा काय वक्केण णाऽऽरंभी 15
ण परिग्गही, एकेके काये णवगो भेदो । मा च परिग्रहं कुर्यात्, परिग्रहनिमित्तो हि मा भूत् कायारम्भः । एवं सेसाणि वि
वताणि पालेज्जा ॥ ९ ॥ अण्णहा—

४४४. मुसावातं वहिद्धं च उग्गहं च मऽजाइयं ।

सत्थादाणाणि लोमंसि तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १० ॥

४४४. मुसावातं वहिद्धं च० सिलोगो । वहिद्धं मिथुन-परिग्रहौ गृह्यते, तत्र वर्त्तमानोऽतीव धर्माद् वहिर्भवतीति 20
वहिद्धं । उग्गहं च मऽजाइयमिति अदत्तादान । एताणि सत्थादाणाणि लोमंसि शस्यते अनेनेति शस्त्रम्, शस्त्रस्य
आदानानि शस्त्रादानानि, वृथन्त इत्यर्थः । कस्य शस्त्रस्य^१ असयमस्य । तदेतद् विद्वन्^१ परिजानीहि । अथवा उपदेशो
भवति—तदेतद् विद्वान् परिजानीयात् ॥ १० ॥ इदाणि उत्तरगुणाः—

४४५. पलिउंचणं च भयणं च थंडिल्लुस्सयणोदि य ।

धुत्तादाणाणि लोमंसि तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ ११ ॥

25

४४५. पलिउंचणं च भयणं च० सिलोगो । सर्वतः कुञ्चनं पलिउंचणं माया । भज्यते भज्यते वाऽसाविति असंयतै-
र्भज्जनः लोभः । स्थण्डिलः क्रोधः, चारित्रं स्थण्डिलस्यानीयं करोति, क्रोध एव स्थण्डिलः वपुर्वर्णादि च । उच्छ्रयणमुच्छ्रयः
[मानः] । उच्छ्रयणादि चि बहुवचनं जात्यादीनि अष्टौ मदस्थानानि । धुत्तादाणाणि लोमंसि, धूर्त्तस्याऽऽयतनानि कर्मप्रसूतय
इत्यर्थः ॥ ११ ॥ एव यद् यदा कर्त्तव्यं तत् सर्वमिह श्रमणधर्मे वर्ण्यमानेऽपदिश्यते । उत्तरगुणाधिकारे च पठ्यते—

४४६. धावणं रयणं चेव वमणं च विरेयणं ।

वत्थिकम्मं सिरोवेधे तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १२ ॥

30

१ वाऊ ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ पोयया जं पु १ ॥ ३ वाऊ पु० ॥ ४ च अजातितं ख १ पु २ वृ० दी० । च
अजाइया ख २ पु १ । अत्र मऽजाइयं इत्यत्र सूत्रपाठे मकारोऽलाक्षणिको ज्ञेयः ॥ ५ ०णाणि य ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ धूणा-
ऽऽदाणाई ख २ पु १ वृ० दी० । धुत्तादाणाई ख १ ॥ ७ धोयणं रयणं चेव वत्थीकम्म विरेयणं । वमणंजण पलिमंथं तं
विज्जं ! ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । पलिमंथं ख १ ॥

४४६. धावणं रयणं चेव० सिलोगो । धावणं वस्त्राणाम्, रयणं तेषामेव दन्त-नखादीनां च । वमणं च विरेयणं, मुखवर्णसौरूप्यार्थं वमनं करोति, विरेचनमपि बला-ऽग्नि-वर्णप्रसादार्थम् । वत्थिकम्मं 'सिरोवेधे' तं विज्जं परिजाणिया, वत्थिकम्मं अणुवासणा गिरुहा वा । तत्थ पलिमंथो संजमस्स ॥ १२ ॥

४४७. गंधं मल्लं सिणाणं च दंतपक्खालणं तथा ।

परिग्गहित्थि कम्मं च तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १३ ॥

४४७. गंधं मल्लं सिणाणं च० सिलोगो । गन्धाश्चूर्णादयः । मल्लं ग्रन्थिमादी । सिणाणं देसे सन्वे य । दंतपक्खालणं दंतधोवणं जघा कुचकुचावेति । परिग्गहं इत्थि कम्मं च, परिग्गहो सचित्तादी, इत्थी तिविधाओ, कम्मं हत्थकम्मं । स्यात्-पूर्वं वहिद्धमपदिं इत्यतः पुनरुक्तम्, उच्यते, तद्देददर्शनात् पुनरुक्तम् ॥ १३ ॥

४४८. उद्देसियं कीतकडं पामिच्चं चेव आहडं ।

पूतिं अणेसणिज्जं च तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १४ ॥

४४८. उद्देसियं कीतकडं० कंठो सिलोगो ॥ १४ ॥

४४९. आसूणिंयमक्खिरागं चं गेहुपघायकम्मगं ।

उच्छोलणं च कक्केणं तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १५ ॥

४४९. आसूणिंय० [सिलोगो । आसूणिं] णाम श्लाघा, येन परैः स्तूयमानः सुज्जति, यावच्छृणोति यावद्वा-
15 ऽनुस्मरति तावत् सुज्जति मानेनेति आसूनिंयम् । अथवा जेण आहारेण आहारितेण सुणीहोति बलवत्त्वं भवति, व्यायाम-
लोहपान-रसायनादिभिर्वा । अक्षिरागं अञ्जनम् । ग्रेधिः बाह्या-ऽऽभ्यन्तरे वा वस्तुनि । उपोद्घातकर्म णाम परोपघातः तच्च
करोतीत्याह, जातितो कर्मणा सीलेण वा परं उवहणति । उच्छोलणं च हत्थ-पाद-मुखादीनां कल्केन अट्टगमादिणा हत्थ-पादे
मुखं गाताणि च उव्वट्टेति । तं विद्वान् परिजाणिया ॥ १५ ॥

४५०. संपसारी कंतकिरिए पांसणियायतणाणि य ।

सागारियपिंडं च तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १६ ॥

४५०. संपसारी कंतकिरिए० सिलोगो । संपसारगो णाम असंजयाणं असंजमकज्जेसु साम छंदेति उवदेसं वा ।
कयकिरिओ णाम जो हि असंजयाणं किञ्चिदास्मिन् कृतं प्रशंसति । तद्यथा-साधु गृहं कृतम्, साधुश्चायं सदृशः संयोगः ।
पांसणियो णाम यः प्रश्नं छन्दति, तद्यथा-व्यवहारेषु [शास्त्रेषु] वा । व्यवहारे तावत्-यदेव ब्रवीति तत् प्रमाणम् ।
शास्त्रेष्वपि लौकिकशास्त्राणां व्याख्यानं ब्रवीति भावत्येके वा साहति । सागारियपिंडं च तं विज्जं परिजाणिया कण्ठ्यम् ॥ १६ ॥

४५१. अट्ठापदं ण सिक्खेज्जा वेधाईयं च णो वदे ।

हत्थकम्मं विवादं च तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १७ ॥

४५१. अट्ठापदं ण सिक्खेज्जा० सिलोगो । अट्ठापदं णाम द्यूतक्रीडा, न भवत्यराजपुत्राणाम्, तमट्ठापदं न शिक्षेत्,
पूर्वशिक्षितं वा न कुर्यात् । वेधा नाम द्यूतविच्च(ज्जा)समूसितंगे(?) रुधिरं जंतछिजंतणं । हत्थकम्मं विवादं च, हत्थकम्मं
हस्तकर्मवत् । हत्थे रण्ड० गाथा [] । विवादो विग्रहः कलह इत्यनर्थान्तरम्, स तु स्वपक्ष-
30 परपक्षाभ्याम् । त्वं विद्वन् परिजानीहि ॥ १७ ॥

१ °वर्णसारूप्यां पु० ॥ २ "गिरोवेधा" नावीवेधनानि रुधिरमोक्षणानीत्यर्थः " इति ज्ञातासूत्रवृत्तौ सूत्र ९५ वृत्तौ पत्र १८३-२ ॥
३ मल्लं ख १ पु १ ॥ ४ कीतकडं खं १ । कीयकडं ख २ पु १ । कीयकडं पु २ ॥ ५ पूइयं णे° खं २ पु १ पु २ ॥ ६ °णिमक्खि°
ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ च निद्धवघा° ख २ पु १ पु २ ॥ ८ कक्के च तं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ कंतकिरीते
खं २ पु १ ॥ १० पसिणायतं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ११ परियाणिया खं २ । परिजाणिता ख १ ॥

४५२. उवाहणाउ छत्तं च णालीयं वालवीयं ।

परकिरियं अण्णमण्णं च तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १८ ॥

४५२. उवाहणाउ छत्तं च० सिलोगो । उपानहौ पादुके च वर्जयितव्ये । छन्नमपि आतप-प्रवर्षपरित्राणार्थं न धार्यम् । नालिका नाम नालिकाक्रीडा कुदुक्काक्रीड त्ति । परकिरियं अण्णमण्णं च, परकिरिया णाम णो अण्णमण्णस्स पादे आमज्जेज्ज वा पमज्जेज्ज वा, जधा छट्ठे सँत्तिकते । अण्णमण्णकिरिया णाम इमो वि इमस्स पादे आमज्जति वा ५ पमज्जति वा, इमो वि इमस्स ॥ १८ ॥

४५३. उच्चारं पासवणं हरितेसु ण करे सुणी ।

वियडेण वा वि साहडु णाऽऽयमेज्ज कदादि वि ॥ १९ ॥

४५३. उच्चारं पासवणं० सिलोगो । कण्ठ्यम् । विगडं णाम विगतजीवम्, विगतजीवेनापि तावत् तन्दुलोदगादिना न तत्र कल्पते आयमितुम्, किमु अनवगतजीवेण ? । एवमन्यत्रापि अथंङिले पडिसिद्धं । साहडुरिति विगतजीवं साहरिऊण, 10 ताणि वा हरिताणि साहरित्थं ॥ १९ ॥

४५४. परपत्ते अण्ण-पाणं तुं ण भुंजेज्ज कदाइ वि ।

परवत्थं च अचेले वि तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ २० ॥

४५४. परपत्ते अण्णपाणं तु० [सिलोगो] । परस्य पात्रं गृहिमात्र इत्यर्थः । अथवा पडिगगहधारिस्स पाणिपात्रं परपात्रम्, पाणिपडिगगहिस्सावि पडिगगहो परपात्रो भवति । परवत्थं च अचेले वि, परस्य वत्तं गृहिवत्तमित्यर्थः, तत् तावत् 15 सचेलो वर्जयेत्, मा भूत् पश्चात्कर्मदोषः हृत-नष्टदोषश्च, यद्यप्यचेलकः स्यात्, एवं तावत् सचेलकस्य । यः पुनरचेल- [कस्त]स्याऽऽत्मीयमपि वत्तं परवत्तमेव, न हि तस्य तदनुज्ञातं स्वयं चोत्सृष्ट्वादित्यतः परवत्तम् ॥ २० ॥

४५५. आसंदी पलियं कं च णिसेज्जं च गिहंतरे ।

संपुच्छणं च सरणं वा तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ २१ ॥

४५५. आसंदी पलीयं कं च० सिलोगो । आसंदीत्यासंदिका सर्वा आसनविधिः अन्यत्र काष्ठपीठकेन । पलियं कः 20 पर्यङ्क एव, “गंभीरविजया एते०” [दशवै० अ० ६ गा० ५५] । इत्यादयो दोषाः । गिहंतरेसेज्जं ण वाहेज्जा, “अंगुत्ती वंभ-चेरस्स, पाणाणं च वधे वधो” [दशवै० अ० ६ गा० ५७] इत्यादयो दोषाः । संपुच्छणं च सरणं वा, संपुच्छणं णाम ‘किं तत् कृतं ? न कृतं वा ?’ संपुच्छावेति अण्णं, ‘केरिसाणि मम अच्छीणि ? सोभंते ण वा ?’ इत्येवमादि, ग्लानं वा पुच्छति—किं ते वट्टति ? ण वट्टति वा ? । सरणं पुव्वरत-पुव्वकीलियाणं । तं विद्वन् परिजानीहि ॥ २१ ॥

४५६. जसकित्तिं सिलोगं च जा य वंदण-पूयणा ।

सव्वलोगंसि जे कामा तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ २२ ॥

४५६. जसकित्तिं सिलोगं च० सिलोगो । दानबुद्ध्यादि पूर्वं यशः, तपः-पूजा-सत्कारादि पश्चाद् यशः, यशः एव कीर्तनं जसकित्ती । सिलोगो णाम श्लाघा जाति-तपो-बाहुश्रुत्यादिभिरात्मानं [न] श्लाघेत, वंदण-पूयाउ वि ण कामए, ण वा कज्जमाणासु रागं गच्छेज्जा । सव्वलोगंसि जे कामा, [कामा] दुविहा इच्छा-भदनभेदात्, पञ्चविधा वा ॥ २२ ॥ किञ्च—

१ पाणहाओ य छत्तं खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ वीयणी ख १ खं २ पु १ ॥ ३ आचाराङ्गसूत्रे द्वितीया सप्तसत्तैकक-चूलिका ॥ ४ संहट्ठु ख २ पु १ पु २ ॥ ५ परमत्ते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ च ख १ पु १ पु २ ॥ ७ परवत्थमचेलो ख १ पु १ वृ० दी० । परमत्थमचेलो ख २ पु २ ॥ ८ पलियंके य ख १ ख २ पु १ पु २ । ९ सप्पुच्छणं च सरणं च ख १ । संपुच्छणं सरणं वा ख २ पु १ पु २ ॥ १० दशवैकालिकमूत्रे विवत्ती वंभचेरस्स इति पाठो दृश्यते ॥ ११ जसं कित्तिं ख १ । जसं कित्ती ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

४५७. 'जेणिहं णिव्वहे भिक्खू अण्ण-पाणं तधाविधं ।

अणुप्पदाणमण्णेसिं तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ २३ ॥

४५७. जेणिहं णिव्वहे भिक्खू० सिलोगो । जेणेति जेण धम्मकधाए वा संथवेण वा आजीव-वणीमगत्तेण वा अण्णतरेण वा उप्पातणादोसेणं, अण्णहेतुं वा पाणहेतुं वा पयुंजमाणेण इमा ओवम्मा, णिव्वहति निर्वहति नाम निर्गच्छति तन्न कुर्यात् । अधवा जेणिह णिव्वाहेति येनास्य इहलौकिकं किञ्चित् कार्यं निष्पद्यते मित्रकार्यं वा, प्रतिदास्यति वा मे किञ्चित्, परित्रास्यति वा, वहिस्सति वा मे किञ्चिद् उवगरणजातं, एवमादिकं किञ्चिदिहलोककार्यं निर्वाहकं साधकमित्यर्थः, तं पडुच्च, अण्णं वा ॥ २३ ॥

४५८. 'सीलमंते असीले वा तेसिं दाणं विवज्जए ।

निज्जरट्ठाए दायव्वं तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ २४ ॥

४५८. सीलमंते असीले वा० [सिलोगो] । न पुनः परमार्थेन, शीलवन्त इव शीलवन्तः अण्णतिथिया, अशीला गिहत्था तेसिं दाणं [वि]वज्जए । अधवा शीलवन्तः साधू, तस्स मुघेव णिज्जरट्ठाए दायव्वं, न त्विहलौकिकं किञ्चिन्निर्वाहकं प्रतीय दातव्व । अथवा शीलवानिति श्रावकः, अशीला नाम मिथ्यादृष्टयः तस्मिं शीलवति वा दाणं विवज्जए ॥ २४ ॥

४५९. एवं उदाहु णिग्गंथे महावीरे महासुणी ।

अणंतणाण-दंसी से धम्मं देसितवं सुतं ॥ २५ ॥

४५९. एवं उदाहु णिग्गंथे० सिलोगो । एवं अवधारणे । उदाहृतवान् उदाहुः । नास्य श्रन्थो विद्यत इति निर्ग्रन्थः महावीरः । स एव च महासुनिः । किं महं ? यदसौ मनुते अणंतं णाण-दंसणं च, धर्मं देशितवान् श्रुतमिति कर्मान्तरं धर्मम्, अनेन श्रुतधर्मेण चारित्रधर्मं देशितवान्, चारित्रधर्मावशेषमेव श्रुतधर्मेऽत्र चारित्रधर्मं देशितवान् ॥ २५ ॥ चारित्रधर्मावशेषमेव श्रुतधर्मेणापदिश्यते—

४६०. भासमाणो ण भासेज्जा णो य वंफेज्ज मम्मयं ।

मायाठाणं ण सेवेज्ज अणुचिंतिय वाहरे ॥ २६ ॥

४६०. भासमाणो ण भासेज्ज० सिलोगो । अथवा तेन भगवता भाषासमितेनायं धर्म उद्दिष्टः । योऽप्यन्यः कथयति सोऽप्येवमेव कथयतु । भासमाणो ण भासेज्ज, यो हि भाषासमितः सो हि भाषमाणोऽप्यभाषक एव लभ्यते । उक्तं च— वयणविभत्तीकुसलो वयोगतं बहुविध वियाणेतो । दिवसं पि जंपमाणो सो वि हु वइगुत्तं पत्तो ॥ १ ॥

२५ [दशवै० नि० गा० २९३]

जधाविधीए परिहरमाणो सचेलो वि अचेल एवापदिश्यते, जधा वा अकंडुआगो य णिहुभगो य । अधवा भासमाणो ण भासेज्जा, ण रातिणियस्स अंतरभासं करेज्जा ओमरातिणियस्स वा । णो य वंफेज्ज मम्मयं, वंफेति णाम देसीभासाए उल्लावो वुच्चति, तदपि च अपार्यकं अश्लिष्टोक्तं बहुधा त वंफेति त्ति वुच्चति । अधवा ण वंफेज्ज मम्मयं ति कथं ? जाति-कुशील-तवेहिं मर्मकृद् भवतीति मर्मकम् । मायाठाणं ण सेवेज्ज, माया णाम गूढाचारता, कृत्वाऽपि निहवः, करिष्यमाणश्च न तथा दर्शयत्यात्मानम् । यदा वक्तुकामो भवति तदा पूर्वापरतोऽनुचिन्त्य वाहरे ॥ २६ ॥ किञ्च—

१ जेणेह पु २ । जेणेहिं ख २ पु १, अशुद्धोऽयं पाठ ॥ २ नाय सूत्रश्लोक सूत्रप्रतिपु दृश्यते, नापि वृत्तिकृता दीपिकाकृता वा व्याख्यातोऽस्ति । किञ्च चूर्णिकृता व्याख्यातोऽस्तीति चूर्णिगतप्रतीकानुसारेणात्र स्थापितोऽस्ति ॥ ३ णेय ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ मामयं पु १ वृषा० ॥ ५ मातिट्ठाणं विवजेज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ अणुवीइ उदाहरे वृ० । अणुवीय वियागरे खं १ खं २ पु १ पु २ वी० । अणुवीति खं १ ॥ ७ “दिवसं पि भासमाणो तदा वि वयगुत्तं पत्तो ॥” इति “दिवसमपि भासमाणो अभासमाणो व वइगुत्तो ॥” इति च पाठमेदावपि दशवैकालिकसूत्रनिर्युक्तौ दृश्येते ॥

४६१. 'संतिमा तधिया भासा जं वदितां ऽणुतप्पती ।

जं छणं तं ण वत्तव्वं एसा आणा णियंठिया ॥ २७ ॥

४६१. संतिमा तधिया भासा० सिलोगो । सन्तीति विद्यन्ते, तधिका नाम तथ्या, सद्धूता इत्यर्थः । भाषन्त इति भाषा, अनेके एकादेशात् । जं वदितां ऽणुतप्पती, स्वयमेव चौरः काणः दासस्तथा राजविरुद्धं वा लोकविरुद्धं वा एष वा इणमकासी, अनुतापो हि दुःखं प्राप्य वा बन्ध-घातादि भवति, अप्राप्तस्य परं वा सागसं निरागसं वा दोषं प्रापयित्वा चानुतापो भवति । किञ्च-जं छणं तं ण वत्तव्वं, "छण हिसायाम्" यद्धि हिंसकं तन्न वक्तव्यम् । तद्यथा-लूयतां केदारः, युज्यन्तां शकटानि, छागो वध्यताम्, निविश्यन्तां दारका इति । एसा आणा णियंठिया, आज्ञा नाम उपदेशः, णियंठ इति निर्ग्रन्थः, एसा महाणियंठस्याऽऽज्ञा, णियंठाण वा एसा आज्ञा उपदिष्टा ॥ २७ ॥ किञ्च—

४६२. 'होलावादं सहीवादं सोलवादं च णो वदे ।

तुमं तुमं ति अपडिण्णे सव्वसो तं ण वत्तए ॥ २८ ॥

10

४६२. होलावादं सहीवादं० सिलोगो । होला इति देसीभाषातः समवया आमन्त्रयते, यथा लाटानां "काइं रे हेह" ति । सहीवादमिति सखेवि । सोलवादो प्रियभाष इव । "गोतावादो" वा पठ्यते, यथा—किं भो ब्राह्मण ! क्षत्रिय ! काश्यपगोत्र ! इत्यादि । तुमं तुमं ति अपडिण्णे, जो अतुमंकरणिज्जो वृद्धो वा प्रभविष्णुर्वा स न वक्तव्यः, अपडिण्णो णाम साधुरेव । सव्वसो तं ण वत्तए, सर्वशस्त्रं ब्रूयात् ॥ २८ ॥

किञ्च यदुक्तं णिज्जुत्तीए "पासत्थोसण्ण-कुसीलसंथवो ण किर वट्ठी" [नि० गा० ९५] तदिदम्—

15

४६३. अकुसीले सदा भिक्खू णो य संसग्गियं भये ।

सुहरूवा तत्थुवस्सग्गा पडिबुज्जेज्ज ते विदू ॥ २९ ॥

४६३. अकुसीले सदा भिक्खू० सिलोगो । कुत्सितं शीलं यस्य स भवति कुशीलः, स तु पासत्थादीणं एगे, ततो पंचण्हं वि, तन्न तावत् स्वयं कुशीलेन भाव्यम् । णो य संसग्गियं भये, न च तैः संसर्गिं कुर्यात् । संसर्जनं संसर्गिः, आगमण-दाण-ग्रहणसम्प्रयोगान्मा भूत् "अंवस्स य णिवस्स थो" [भाव० नि० गा० १११६ पत्र ५२१-२ तथा ओघनि० गा० ७७० पत्र २२३-१] ति, तेन संसर्गिं न तैर्भजेत्, संसर्गिस्तद्भावं गमयति । कथम् ?, सुहरूवा तत्थुवस्सग्गा, सुखरूपा नाम सुखस्पर्शाः । तद्यथा—को फासुगपाणएण पादेहिं पक्खालिज्जमाणेहिं दोसो ?, तहा दंतपक्खालणे उव्वट्ठणे, एवं लोगे अवण्णो न भवति । अहवा सुख इति सयमः, संयमानुरूपा हि तत्रोपसर्गा भवन्ति, मा नवरि त्रिविधेनापि करणेन सातिज्जु तेण को आहाकम्मे दोसो ?, ण वाऽसरीरो धम्मो भवति, तेण शरीरसंधारणत्थं उपाहण-सन्निधिमादिसु को दोसो ? । उक्तं हि—"अप्पेण बहुमेसेज्जा, एतं पंडितलक्खणं ।" [संपयं हि अप्पाइं संघतणाइं धित्तिओ य, तेण एवमा- 25]
दिसु सुरुवेसु उवसग्गेसु पडिबुज्जेज्ज ते विदू, पडिबुज्जेज्ज णाम जाणेज्जा, जाणित्ता ण संसर्गिं कुज्जा, यदाऽपि नाम स्याद् यदृच्छया तैः संसर्गी तदाऽपि एवमादिसुहरूवे उवसग्गे पडिबुज्जेज्ज ते विदू, पडिबुज्जिउं णो सदहेज्ज, यथाशक्ति- तश्चाभिहन्त्यात् ॥ २९ ॥ किञ्च—भिक्खादिनिमित्तं च गृहपतिमनुप्रविश्य न तन्न—

४६४. नऽन्नत्थ अंतरायेण परगेहे ण णिसीयए ।

गाम-कुमारियं किड्डं णातिवेलं हसे मुणी ॥ ३० ॥

30

४६४. नऽन्नत्थ अंतरायेण० सिलोगो । अंतरागं जराए अभिभूतो बाहितो तपस्वी इत्यादि । गामकुमारियं किड्डं, ग्रामधर्मक्रीडा कुमारक्रीडा वा गाम-कोमारियं किड्ड । तत्र ग्रामक्रीडा हास्य-कन्दर्प-हस्तस्पर्शना-ऽऽलिङ्गनादि, ताभिः सार्द्धं एवं

१ तत्थिमा तत्थिया ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ ताण तप्प पु १ ॥ ३ छन्नं त खं १ खं २ पु २ वृ० दी० ॥ ४ एस ख १ ॥ ५ होलावातं सहीवातं गोतावातं च ख १ । होलावायं सहीवायं गोयवायं च ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । गोता-वादं चूपा० ॥ ६ वये ख १ ॥ ७ अमणुण्णं स ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ णेव ख २ पु १ ॥ ९ ज्ञए विदू पु २ ॥

वा स्त्रीभिः क्रीडते इति, पुम्भिरपि सार्द्धम् । कुमारकानां क्रीडा कुमारक्रीडा वट्ठेत्टुग-अदोलिगादि, तं तु खुडुगेहिं सार्द्धं गिहत्थ-
कप्पट्टण्हिं वा महंतेहिं वा सव्वकेली न कातव्वा । न चातीत्य वेलां हसे मुणी, वेला मेरा सीमा मज्जाय त्ति वा एगट्ठं,
नातीत्य मर्यादां हसे मुणी, “जीवे णं भंते । हसमाणो वा उस्सु[य]माणो वा कइ कम्मपगडीओ वंधइ ? गोयमा ! सत्तविह-
बंधए वा अट्ठविहबंधए वा” [भग० श० ५ उ० ४ सु० १८६ पत्र २१७-२] । इह हसतां संपाइमवायुवधो ॥ ३० ॥ किञ्च—

५

४६५. अणिसिओ उरालेहिं अपमत्तो परिव्वए ।

चरियाए अप्पमत्तो पुट्ठो सम्माधियासए ॥ ३१ ॥

४६५. अणिसिओ० सिलोगो । अणिसिए उरालेहिं, उराला नाम उदाराः शोभना इत्यर्थः, तेषु चक्रवर्त्यादीनां
सम्बन्धिषु शब्दादिषु कामभोगेषु अन्यैश्वर्य-वस्त्रा-ऽऽभरण-गीत-गान्धर्व-यान-वाहनादिषु इह च परलोके चानिःसृतो अपमत्तो
परिव्वए, अन्येषु वाऽऽहारादिषु । चरियाए अप्पमत्तो, चरिया भिक्खुचरिया तस्यामप्रमत्तः स्यात् । यदि नाम
१० तस्यामप्रमत्तः परीषहोपसर्गैः स्पृश्येत ततो सम्माधियासए ॥ ३१ ॥

४६६. हम्ममाणो ण कुप्पेज्ज वुच्चमाणो ण संजले ।

सुमणो अहियासेज्ज ण य कोलाहलं करे ॥ ३२ ॥

४६६. हम्ममाणो ण कुप्पेज्ज० सिलोगो । [हम्ममाणो लट्ठीमादीहिं ण कुप्पेज्जा.....] वुच्चमाणो नाम
असुस्सुसमाणो निदिज्जमाणो वा णिब्भच्छिज्जमाणो वा ण संजलेद्वि न क्रोध-मानाभ्यामिन्धनेनेवाग्निः संजले । तं पुण
१५ सुमणो अहियासेज्जा, सुमणो नाम राग-द्वोसरहितो । ण य कोलाहलं करे, ण उक्कुट्टिवोलं वा करेज्ज रायसंसारियं वा
॥ ३२ ॥ किञ्च—

४६७. लद्धे कामे ण पत्थेज्जा विवेगं एवमाहिए ।

आयरियाइं सिक्खेज्जा सुबुद्धाणंतिए सदा ॥ ३३ ॥

४६७. लद्धे कामे ण पत्थेज्जा० सिलोगो । लद्धा नाम जइ णं कोइ वत्थ-गंध-अलंकार-इत्थी-सयणा-ऽऽसणादीहिं
२० णिमंतेज्जा तत्थ ण गिज्जेज्ज, जधा चित्तो [उत्तरा० अथ० १३] । अधवा “लट्ठीकामे” तवोलट्ठीओ आगासगमण-विउव्वा-
दीओ धक्खीणमहाणसिगादीओ य ण दाव उव्वजीवेज्ज, ण य अणागते । इहलौकिके एता एव वत्थ-गंधादी, परलोगिगे वा
जधा वंभदत्तो तथा ण पत्थेज्ज, एवं भावविवेगो आख्यातो भवति । किञ्च-आयरियाइं सेवेज्ज (सिक्खेज्जा), आचरणी-
याणि आयरियव्वाणि, दुविधाए वि सिक्खाए । केसामंतिगे ?, सुबुद्धाणं, सुट्ठु बुद्धा सुबुद्धा गणधराद्याः, यथा यदाकालमा-
चार्या भवन्ति ॥ ३३ ॥ किञ्च—

२५

४६८. सुस्सुसमाणो उवासेज्ज सुपण्णं सुतवस्सियं ।

वीरा जे अत्तपण्णेसी धितिमंता जित्तिंदिया ॥ ३४ ॥

४६८. सुस्सुसमाणो उवेहेज्ज० (उवासेज्ज०) सिलोगो । श्रोतुमिच्छा शुश्रूषा । कोऽर्थः ?, पूर्वमुक्तं “आयरियाइं
सिक्खेज्जा सुबुद्धाणं” [सुत्तं ४६७] तेषा सकाशादनिदानं तदर्थशुश्रूषा । तथैव उपासि(सी)त सुपण्णं शोभनप्रज्ञं सुप्रज्ञं
गीतार्थं प्रज्ञावन्तम् । सुट्ठु तवस्सितं सुतवस्सितं, यदि चेत् संविग्न इत्यर्थः । तत्र केवंविधाचार्याः शरणम् ?, वीरा जे
३० अत्तपण्णेसी, विराजन्त इति वीराः, आत्मप्रज्ञामेषन्तीति आत्मप्रज्ञैपिणः, आत्मज्ञानमित्यर्थः । कथम् ?, येनाऽऽत्मा ज्ञायते
येन वाऽस्य निस्सारणोपायः संयमवृत्तिव्यवस्थित इति, [.....] ॥ ३४ ॥

१ अणुस्सुओ उरालेसु जयमाणो परिव्वते । चरियाए अप्पमत्तो पुट्ठो तत्थऽहियासते ॥ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ।
अणिसिओ वृ० ॥ २ लट्ठीकामे चूपा० वृ० ॥ ३ विवेगे एसमाहिए ख १ पु १ ॥ विवेगे तेसमाहिते खं २ पु २ ॥
४ आयरियाइं खं १ वृ० दी० । आयरियाइं वृ० ॥ ५ ज्जा बुद्धाणं अत्तिए खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

४६९. गिहे दीवमपासंता पुरिसादाणिचा णरा ।

ते वीरा बंधणुम्मुक्का णावक्खंति जीवितं ॥ ३५ ॥

४६९. [गिहे दीवमपासंता० सिलोगो ।]

पुरुषादानीयाः सेव्यन्त इत्यर्थः, नो राजा-ऽमात्याश्च पण्डिता धर्मलिप्सवो वा पुरुषादानीया भवन्ति इत्यतः प्रव्रजन्ति, प्रव्रजितास्तु ते वीरा बंधणुम्मुक्का । अधवा पूर्वं गृहवासे द्विविधमपि भावद्वीपं अदृष्टवन्तः प्रव्रज्यामुपेत्य पुरुषादानीया 5 यदा संबृत्ता भवन्ति धर्मलिप्सुभिः पुरुषैरादानीयाः । अथवा ग्राह्याः पुरुषा इत्यादानीयाः । अथवाऽऽदानीय इत्यादानार्थिकः साधुः, पुरुषश्चासौ आदानीयश्च पुरुषादानीयः । ते वीरा इति आदानीयाः, विराजन्त इति वीराः । बन्धनानि कालादीनि तेभ्यो मुक्ता बंधणुम्मुक्का । न तदस्यमजीवितं पुनरवकाङ्क्षन्ते विषय-कषायादिजीवितं वा ॥ ३५ ॥

जं तं कषायादिजीवितं पासत्थादिजीवितं तदिदम् । तं जधा—

४७०. अगिद्वे सद-फासेसु आरंभेसु अणिसिस्ते ।

10

संवेतं समयातीयं जमिदं लवितं बहुं ॥ ३६ ॥

४७०. अगिद्वे सद-फासेसु० सिलोगो । मणुण्णेषु सद्देषु फासेसु य अगिद्वेण भवितव्वं, रुवेसु अमुच्छित्तेण भवितव्वं, एवं गंध-रसेसु समणुण्णेषु य । अमणुण्णेषु य संवेसु दोसो ण कायव्वो । णिमणमिदाणि अपदिश्यते—संवेतं समयातीयं, संवमिति यदिदं धर्मं प्रति इह मयाऽध्ययनेऽपदिष्टम् । समय आरुहत एव, आदीयं ति भक्षणम्, समया-भ्यन्तरकरणमात्रम्, “अद भक्षणे” समयेण अतीतं समयाभ्यन्तरे, न समयेन समयेनात्तमित्यर्थः । अथवा ये वा परे 15 कुसमयाः तान् कुसमयान् एतदतीतम्, अज्ञानदोषाद् विषयलालस्याच्च न तैरावज्जंत इत्यर्थः । किं तत् ? यदिदं लवितं बहुं, लवितं नाम कथितमित्यर्थः ॥ ३६ ॥ किञ्च—उक्तावशेषमिदमपदिश्यते—

४७१. अतिमाणं च मायं च तं परिणाय पंडिते ।

गारवाणि य सव्वाणि णेव्वाणं संधए मुणि ॥ ३७ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ धम्मो सम्मत्तो । णवमं अज्झयणं सम्मत्तं ॥ ९ ॥

20

४७१. अतिमाणं च मायं च० सिलोगो । अतिरतिक्रमणादि, अतिशयेन मानं अतिमानम्, एवं मायामपि, चशब्दात् क्रोध-लोभावपि । कोऽर्थः ? यद्यपि तावत् क्रोधोदयः स्यात् तथापि तस्य निग्रहः कार्यः, न तु साफल्यम्, एवं शेषाणामपि । अथवा यद्यपि मानार्हेष्वाचार्यादिषु प्रशस्तो मानः क्रियते सरागत्वात् तथापि तमतीत्य योऽन्यो जालादिमानः तं परिणाय [पंडिते], तं दुविधाए वि परिणाय परिजाणेज्ज । एवं शेषेष्वपि प्रयोजयितव्यम् । गारवाणि य सव्वाणि, इड्ढीगारवादीणि, परिज्ञायेति वर्तते । णेव्वाणं संधए मुणी, णिव्वाणमिति सयम एव, तं सयमं अच्छिण्णसंधणाए ताव 25 संवेहि जाव परं संयमद्वाणं संधितं । अधवा णिव्वाणमिति मोक्षः सधित इति ॥ ३७ ॥

॥ धर्माध्ययनं नवमम् ॥ ९ ॥

१०

[दसमं समाहिअज्झयणं]

समाधि त्ति अज्झयणस्स चत्तारि अणुयोगद्वारा । अधियारो से समाधीए । एसा य जाणितुं फासेतन्वा ।
णामणिप्फण्णे—

5

आदाणपदेणाऽऽघं गोणं णामं पुणो समाधि त्ति ।

णिक्विखविज्जण समाधिं भावसमाधीए पणयं तु ॥ १ ॥ ९६ ॥

आदाणपदेणाऽऽघं गोणं णामं० गाथा । यस्मादपदिश्यते “आघं मतिमं अणुवीति धम्मं” [सुत्त ४७२]
इतरथा त्वध्ययनस्य समाधिरिति संज्ञा, तेनैवार्थाधिकारः । जथा असंखयस्स आदाणपदेण असंखतं ति णामं, तं पुण
पमायापमादं ति अज्झयणं बुच्चति, जेण तत्थ पमादो अप्पमादो य वणिज्जति त्ति । तथेव लोकासारविजयो अज्झयणं,
10 आदाणपदेणं पुण आवंति त्ति बुच्चति । एवमादीणि अज्झयणाणि आदाणपदेणं बुच्चति । गुणणिप्फण्णेणं पुणाइं णामेण तेसि
णिक्वेवो भवति, इमस्स पुण गुणणिप्फण्णं णामं समाधी ॥ १ ॥ ९६ ॥ सा छव्विधा भवति—

णामं ठवणा दविए खेत्ते काले तथेव भावे य ।

एसो तु समाधीए णिक्वेवो छव्विधो होति ॥ २ ॥ ९७ ॥

णामं ठवणा दविए० गाथा ॥ २ ॥ ९७ ॥ तत्थ दव्वसमाधी णं—

15

पंचंसु वि य विसयेसुं सुभेसु दव्वम्मि सा समाधि त्ति ।

खेत्तं तु जम्मि खेत्ते काले जो जम्मि कालम्मि ॥ ३ ॥ ९८ ॥

पंचसु वि य विसयेसुं० गाथा । श्रोत्रादीना पञ्चानामपि इन्द्रियाणां यथास्वं शब्दादिभिर्मनोज्ञैर्विषयैर्यो तुष्टिरुत्पद्यते
सा द्रव्यसमाधिः । अथवा—“दव्वं जेण तु दव्वेण समाधी आधितं च जं दव्वं” सोमणवण्णादि सा दव्वसमाधी,
क्षीर-गुडादीनां च समाधी, अविरोध इत्यर्थः । दव्वेण समाधिरिति, जथा उप[भु]ज्जन्ताणं परिणामिगसमाधिरित्यादि ।
20 आहितं च जं दव्वं ति जथा तु लोए आहितं ति समं भवति, एसा दव्वसमाधी । खेत्ततो समाही खेत्तसमाधी, जथा
दुब्बिक्खवहताणं सुब्बिक्खदेसं पाविज्जण समाधी, तथैव चिरप्रवसितानां स्वगृहं प्राप्य, जत्थ वा खेत्ते समाधी वणिज्जति ।
कालसमाधी णाम जस्स जत्थ काले समाधी भवति । प्रायशस्तावद् वानस्पत्यानां वर्षासु, नक्तमुद्धकानाम्, अहनि बलि-
भोजनानां वायसानाम्, शरदि गवाम्, जस्स वा जच्चिरं कालं समाधी ॥ ३ ॥ ९८ ॥

भावसमाधि चतुर्विध दंसण णामे तवे चरित्ते य ।

चतुहिं वि समाधितप्पा सम्मं चरणद्धितो साधू ॥ ४ ॥ ९९ ॥

25

॥ समाधीए णिज्जुत्ती सम्मत्ता ॥ १० ॥

भावसमाधि चतु० गाथा । त जथा—णामसमाधी १ दंसणसमाधी २ चरित्तसमाधी ३ तवसमाधी ४ । णामसमाधी
जथा जथा सुतमधिज्जति तथा तथाऽस्यातीव समाधिरुत्पद्यते, ज्ञानोपयुक्तो हि आहारमपि न काङ्क्षते, न वा दुःखस्योद्विजते,

१ ०णघं तं १ ॥ २ ०माहीइ ख २ पु २ ॥ ३ असंखयनामक उत्तराध्ययनसूत्रे चतुर्थमध्ययनम् ॥ ४ लोकासारविजयाख्यं
आचाराप्तसूत्रे पञ्चममध्ययनम् ॥ ५ पंचसु विसणसु सुभेसु दव्वम्मि सा भवे समाहि त्ति खं १ ख २ पु २ । दव्वं जेण तु दव्वेण
समाधी आधितं च जं दव्वं । चूपा० ॥ ६ काले कालो जहिं जो उ ख २ पु २ वृ० वी० ॥ ७ माही चउहा दंसण ख १
वृ० ॥ ८ चउसु वि ख २ पु २ वृ० ॥ ९ समाही सम्मत्तो ख २ पु २ ॥

ज्ञेयार्थोपलम्भे चास्यातीव समाधिरुत्पद्यते १ । दर्शनसमाधिरपि जिनवचननिविष्टबुद्धिरिह निवातसरणप्रदीपवन्न कुमति-
भिर्भ्रान्त्यते २ । चारित्रसमाधिरपि विषयसुखनिःसङ्गत्वात् परां समाधिमाप्नोति । उक्तं च—“नैवास्ति राजराजस्य तत् सुखं”
[प्रथम० बा० १२८] ३ । तपःसमाधिरपि नासौ तपोभावितत्वात् कायक्लेश-क्षुत्-तृष्णापरीपहेभ्य उद्विजते । तथैवाभ्यन्तर-
तपोयुक्तः ध्यानाश्रितमना निर्वाणस्थ इव न सुख-दुखाभ्यां बाध्यते ४ ॥ ४ ॥ ९९ ॥

गतो णामणिप्फणो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारणीयं जाव—

5

४७२. आधं मतिमं अणुवीयि धम्मं, अंजुं समाधिं तधियं सुणेह ।

अपडिण्ण भिक्खू उ समाधिपत्ते, अणिदाणभूतो सुपरिव्वएज्जा ॥ १ ॥

४७२. आधं मतिमं अणुवीयि धम्मं० वृत्तम् । सम्बन्धः—अच्छिन्ननिर्वाणसन्धनेति वर्तते, स एव भगवान्
तस्यामच्छिन्ननिर्वाणसन्धनायां वर्तमानः आधं मतिमं अणुवीयि धम्मं, आधमिति आख्यातवान्, मतिमानिति केवलज्ञानी,
अणुवीयि त्ति अनुविचिन्त्य केवलज्ञानेनैव, अथवा अनुविचिन्त्य ग्राहक ब्रवीति । जधा—

10

“णिउणे णिउणं अत्थं धूलत्थं धूलबुद्धिणो कधए ।” [कल्पभा० गा० २३०] सुणेल्लगा विचित्तेति—मम भावमनुविचिन्त्य
कथयति, तिरिया अपि विचित्तयति—अम्हं भगवान् कथयति । आहाराद्या द्रव्यसमाधयः प्ररूप्य प्रशस्तभावसमाधिः—
अंजुमिति उज्जुगं, न यथा शाक्याः, वृक्षं स्वयं न छिन्दन्ति, ‘भिन्न जानीहि’ तं छिन्दानं ब्रुवते, तथा कार्पापणं न स्पृशन्ति
क्रय-विक्रयं तु कुर्वते इत्येवमादिभिः अनृजुः । तधिक्रमिति तथ्यम् । अपडिण्णे भिक्खू उ समाधिपत्ते, कः समाधिप्राप्तः ?
य अप्रतिज्ञः इह-परलोकेषु कामेषु अप्रतिज्ञः, अमूर्च्छित इत्यर्थः, अद्विष्टो वा । भिक्षुः पूर्ववर्णितः, तुर्विशेषणे, भावभिक्खू¹⁵
विसेसिज्जति । भावसमाधिरेव प्राप्तनिबन्धने न निदानभूतः अनिदानभूतो नाम अनाश्रवभूतः, सर्वतो ब्रजेत् परिव्वए ।
अथवा “अणिदाणभूतेषु परिव्वएज्जा” अनिदानभूतानीति “निदा वन्धने” अवन्धभूतानीति अनिदानतुल्यानीति ज्ञानादीनि
व्रतानि वा तेषु परिव्वएज्जा, अथवा निदानं हेतुर्निमित्तमित्यनर्थान्तरम्, न कस्यचिदपि दुःखनिदानभूतो परिव्वएज्जा ॥ १ ॥

काणि पुण णिदाणट्ठाणाणि ?, उच्यते—पाणवधादीणि । तत्थ पाणातिवातो चतुर्विधो, तं जधा—द्व्यतो खेत्ततो कालतो
भावतो । तत्र क्षेत्रप्राणातिपातप्रतिपेधप्रतिपादनार्थमपदिश्यते—

20

४७३. उट्ठं अथे या तिरियं दिसासु, तसा धं जे थावर जे य पाणा ।

हत्थेहिं पादेहि य संजमंतो, अदिण्णमण्णेसु य णो गंहेज्जा ॥ २ ॥

४७३. उट्ठं अथे या तिरियं दिसासु० वृत्तम् । सव्वो पाणातिपातो कज्जमाणो पण्णवगादि संपडुच्च उट्ठं अथे य
तिरियं वा कज्जति । तत्रोर्ध्वमिति यदूर्ध्वं शिरसः, अध इति अधः पादतलाभ्याम्, शेष तिर्यक् । तत्रोर्ध्वं सम्पातिमरजो-
वर्षोल्का-प्रदीपगृहादीनि वायु-वृक्ष-पक्षि-मक्षिकाः ये चाऽन्ये वृक्षगृहाद्याश्रिताः, एवमधस्तिर्यक् च विभापितव्याः । द्रव्यप्राणाति-²⁵
पातस्तु तसा य जे थावर जे य पाणा । भावप्राणातिपातस्तु हत्थेहिं पादेहि य संजमंतो । चशब्दाद् अपि उच्छ्वास-
निःश्वास-कासित-क्षुत्-वायुनिसर्गादिषु सर्वत्र संयमति, एवं समाधिर्भवति । एव मायं माणं च संजमेज्जा । तथैव अदिण्णं ण
गेण्हित्वं ततिं वत । एवं सेसाणि वि अत्थतो परूवेतव्वाणि ॥ २ ॥ ज्ञान-दर्शनसमाधिप्रसिद्धये त्विदमपदिश्यते—

४७४. सुयक्खातधम्मं वित्तिगिंछतिण्णे, लाढे चरे आयतुले पंयासुं ।

आयं ण कुज्जा इह जीवितट्ठी, चयं ण कुज्जा सुतवस्सि भिक्खू ॥ ३ ॥

30

४७४. सुयक्खातधम्मं वित्तिगिंछतिण्णे० वृत्तम् । सुष्ठु आख्यातो धर्मः स भवति सुअक्खातधम्मं द्विविधोऽपि ।
वित्तिगिंछतिण्णो त्ति दर्शनसमाधी गहिता, “निस्संकिं नित्कखितं” गाथा [दशवै० नि० गा० १८४ पत्र १०१

१ मइमं ख १ पु १ । मइमं ख २ पु २ वृ० दी० ॥ २ अज्जू समाहिं तस्मिणं सुं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ भूतेसु
पं च्छा० ॥ ४ आअन्निति चूसप्र० ॥ ५ अथेतं तिं ख २ पु १ । अथेयं तिं ख १ पु २ ॥ ६ त ख १ ॥ ७ पातेहि ख २
पु १ ॥ ८ संजमिंत्ता ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ गहात ख १ ॥ १० पदासु ख १ ॥
स्य० सु० २४

तथा उत्तरा० अ० २८ गा० ३१ । जेण केणइ फासुगेणं लाढेतीति लाढः, सुत्त-ऽत्थ-तदुभयेहिं विचित्तेहिं किसे वि देहे अपरितंते लाढेत्ति । आयतुले पयासुं ति, प्रजायन्त इति प्रजाः पृथिव्यादयः, तासु यथाऽऽत्मनि तथा प्रयतितव्यम्, न हिंसितव्या इत्यर्थः, आत्मतुल्या इति “जध मम ण पियं दुक्खं०” [अनुयो० पत्र २५६ दशवै० नि० गा० १५४] । एवं मुसावादे वि जधा मम अब्भाइक्खिज्जंतस्स अप्पियं एवमन्यस्यापि । एवमन्येष्वपि आश्रवद्वारेषु आत्मतुल्यत्वं विभाषित-
व्यम् । आयं ण कुज्जा इह जीवितट्ठी, आयो नाम आगमः, तं आइं न इहलोकजीवितस्यार्थे कुर्यात्, अण्ण-पाण-वरथ-
सयण-पूया-सक्कारहेतुं वा । चयं ण कुज्जा, चयं णाम सन्निचयं न कुर्याद्, अन्यत्र धर्मोपकरणं शेष आहारादिवस्तुसञ्चयः
सर्वः प्रतिपिध्यते, हिरण्य-धान्यादिसञ्चयोऽपि प्रतिपिध्यते येनानागते काले जीविका स्यादिति, तं प्रतीत्य भावसञ्चयो भवति,
कर्मसञ्चय इत्यर्थः, तेण चयं ण कुज्जा सुतवस्सी भिक्खू ॥ ३ ॥ किञ्च—

४७५. सव्विंदियणिव्वुडे पयासु, चरे सुणी सव्वतो विप्पमुक्के ।

10

पासाहि पाणे य पुढो विसण्णे, दुक्खेण अट्टे परितप्पमाणे ॥ ४ ॥

४७५. सव्विंदियणिव्वुडे पयासु० वृत्तम् । सर्वेन्द्रियनिर्वृतो जितेन्द्रिय इत्यर्थः । प्रजायन्त इति प्रजाः स्त्रियः,
तासु हि पंचलक्षणा विषया विद्यन्ते । शब्दास्तावत्—“कलानि वाक्यानि विलासिनीनाम्” १, रूपेऽपि—“गता निशा
साच्यवलोक्तानि, स्मितानि वाक्यानि च सुन्दरीणाम् ।” २, रसा अपि चुम्बनादयः ३, यत्र रसस्तत्र गन्धोऽपि विद्यते ४,
स्पर्शाः सम्बाधन-कुचोरु-वदनसंसर्गादयः ५ इत्यतः सव्वेन्द्रियणिव्वुडे पयासु । सव्वतो विप्रमुक्त इति चरेत्, सर्वासमाधि-
विप्रमुक्तः सर्वबन्धनविप्रमुक्तः । किञ्च—स एवं विप्रमुक्तबन्धनः पासाहि पाणे य पुढो णाम पृथक् पृथक्, अथवा पुढो
त्ति बहुगे पाणे, विविहेहिं दुक्खेहिं सण्णा विसण्णे । “विसंते” वा, विसंतीति प्रविशन्ति संसारं नरगपरलोकं च । अधवा
अयमाजवजंजीभावो जायत एव अट्टविहकर्मोदयदुःखेन अट्टे त्ति आर्त्तः । अधवा “दुक्खद्विता अट्टे” त्ति आर्त्तध्यानोप-
गतः । मनो-वाक्-कायैः परितप्पमानान् ॥ ४ ॥

४७६. एतेसु बाले तु पकुव्वमाणे, आवट्ठती कम्महि पावएहिं ।

20

अतिवाततो कीरति पावकम्मं, णिउजंमाणे तुं करेति कम्मं ॥ ५ ॥

४७६. एतेसु बाले तु पकुव्वमाणे० वृत्तम् । एतेष्विति जे ते पुढो विसन्ना सत्ता ये प्रकुर्वन्ते हिसादीनि एतेष्वेव
आवर्त्तन्ते कर्मणि(भिः) पापकैः । पथ्यते च—“एवं [तु] बाले” एवमित्यवधारणे, एवं हि बालः चौर्य-पारदारिकादीनि
इहैव हस्तादिच्छेदान् बन्ध-वधादींश्च प्राप्नोति । एवं तु एवमनेन सामान्यतोदृष्टेनानुमानेन यथा इह हिसा-ऽनृत-चौर्या-ऽब्रह्म-
परिग्रहादीन् प्रकुर्वन् दोषान् प्राप्नोति एवमेव परत्रापि नरकादिसु दुःखानि प्राप्नोति इत्यतः आउट्ठति । आउट्ठती नाम
निवर्त्तते । वक्तारोऽपि च भवन्ति—“आउट्ठसमाउट्ठो समाउत्तिसु तु” । इदानीं बाला हि दृष्टापायाः प्रायसो निवर्त्तन्ते, अपायो-
द्वेजिनां बालानां भीरूणां अपदिश्यते । स्यात्—कानि पापानि येभ्योऽसौ निवर्त्तते ? अतिवाततो कीरति, अतिपतनमतिपातः
प्राणातिपात इत्यर्थः, जो णं अप्पाणं वा परं वा जीवितातो ववरोवेत्ति । नियतं युज्यते नियुज्यते, यथा राजादिभिर्मृत्यादयः
युद्धाधिकरणाध्यक्षादिषु तेषु [तेषु] नियुज्यन्ते, एवं यावन्मिथ्यादर्शनादीनि ॥ ५ ॥ किञ्च—तिष्ठन्तु तावद् येऽतिपातं कुर्वन्ति,
ये च भृत्यानुभृत्या वा तेषु तेषु कर्मसु नियुज्यन्ते, अन्येऽपि पापं कुर्वन्ते, तद्यथा—

१ °दियऽभिनिव्वु° ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ वि सत्ते, दुक्खेण अट्टे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । विसंते,
दुःखद्विता अट्टे चूपा० ॥ ३ परिपच्चमाणे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ “कलानि वाक्यानि विलासिनीनां, गतानि रम्याण्यलो-
क्तानि । रतानि चित्राणि च सुन्दरीणां, रसोऽपि गन्धोऽपि च चुम्बनानि ॥ १ ॥” इतिरप पूर्णं श्लोकं वृत्तौ ॥ ५ एवं तु बाले चूपा०
वृपा० ॥ ६ य ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ आउट्ठती चूपा० वृपा० ॥ ८ कम्मसु पावएसु ख १ ख २ पु १ पु २ वृ०
वी० ॥ ९ णिउजमाणे ख १ ॥ १० वि ख १ ख २ पु १ ॥ ११ °उट्ठो सो तु वा० मो० ॥

४७७. आदीणभोई वि करेति पावं, मंता हुं एगंतसमाहिमाहु ।

बुद्धे समाधीय रते विवेगे, पाणातिवाता विरते ठित्त्वा ॥ ६ ॥

४७७. आदीणभोई वि० वृत्तम् । यावद् दैन्यं तावद् दीनः । कोऽर्थः ? दीण-किवण-वणीमगा वि पावं करेति ।
उक्तं हि—“पिंडोलो वि दुत्सीले, णरगातो ण मुच्चती ।” [उत्तरा० अ० ५ गा० २२]

दीणत्तणेण भुंजतीति आदीणभोजी, सो पुण कताइ अलभमाणो असमाधिपत्तो अधेसत्तमाए वि उववजेज्जा, जथा सो 5
रायगिहच्छणपिंडोलो वेभारगिरिसिलाए पेळितो [उत्तरा० अ० ५ नि० गा० २२ पाइयटीका पत्रं २५०] । मंता हुं एवं
मत्वा एगंतसमाहिमाहु, द्रव्यसमाधयो हि स्पर्गादिसुखोत्पादकाः अनैकान्तिकाश्च भवन्ति । कथम् ? अन्यथासेवनादसमार्धि
कुर्वते । उक्तं हि—

“ते चेव होंति दुक्खा पुणो वि कालंतरवसेणं ।” []

ज्ञानाद्यास्तु भावसमाधयः एकान्तेनैव सुखमुत्पादयन्तीह परत्र च, एवं मत्वा सम्पूर्णं समाधिमाहुस्तीर्थकराः । स एवं 10
बुद्धे समाधीय रते, बुद्ध इति जानको भावसमाधीए चतुर्विधाए द्वितो । द्वविवेगे आहारादि अट्टकुडिअंडगप्पमाण-
मेत्तकवलेण, एगे वल्ले एगे पादे, भावविवेगो कसाय-ससार-कम्माणं, दुविवे वि रतो विवेगे, एवमस्य समाधिर्भवति ।
पाणातिवातातो णवगेण भेदेण विरतो । अर्चिरिति लेइया, स्थिता यथार्चिः स भवति ठित्त्वा, अवद्वितलेइय इत्यर्थः ॥ ६ ॥

विसुद्धलेत्सासु ठितो सो—

४७८. सव्वं जगं तू समताणुपेही, पियमप्पियं कैस्सइ णो करेज्जा ।

15

उट्ठाय दीणे तु पुणो विसण्णे, संपूयणं चेव सिलोयकामी ॥ ७ ॥

४७८. सव्वं जगं तू० वृत्तम् । जायत इति जगत् । समता नाम “जह मम ण पियं दुक्ख” [अनुयो० पत्र २५६,
दशवै० नि० गा० १५४] “णत्थि य से कोइ वेसो पिउ व्व०” [अनुयो० पत्र २५६, भाव० नि० गा० ८६८] । अथवा
अन्यस्य प्रियं करोति अन्यस्याप्रियमित्यतः । कोऽर्थः ? नान्यान् घातयित्वा अन्येषां प्रियं करोति, मूषकैः मार्जारपोषवत् ।
अथवा प्रियमिति सुखं सर्वसत्त्वानाम्, तदेवमप्रियं न कुर्यात्, न कस्यचिदप्रियम्, मध्यस्थ एवाऽऽस्यादित्यतः 20
सम्पूर्णसमाधियुक्तो भवति । कश्चित्तु समार्धि सधाय उट्ठाय दीणे तु पुणो विसण्णो, उत्थायेति समाधिसमुत्थानेन,
दीन इत्यनूर्जितो भोगामिलापी, सर्वो हि तर्कुर्दीनो भवति, ईप्सितालम्भे च दीणतरः, पुणो विसण्णे त्ति गिहत्थीभूतो
पासत्थीभूतो वा, अयं तु पार्श्वेऽधिकृतः, पूया-सत्कारामिलापी वस्त्र-पात्रादिभिः पूजनं च इच्छति । सिलोगकामी च,
सिलोगो नाम श्लाघा यज्ञ इत्यर्थः, सो दुहसेज्जाए वट्टति, अभिलसमाणो वि ताव असमाधिद्वितो भवति, किमयं पुण पूया-
सिलोगकामी ? भणितं च—“जोतिस-णिमित्ताणि पि य पजुंजति” [] ॥ ७ ॥ 25

४७९. अधाकडं चेव णिकाममीणे, णिकामसारी य विसण्णमेसी ।

ईत्थीहिं सत्ते य पुढो य वाले, परिगहं चेव ममायमाणे ॥ ८ ॥

४७९. अधाकडं चेव० वृत्तम् । आधाय कडं अधाकडं, आधाकर्मैत्यर्थः । अथवा अन्यान्यपि जाणि साधुमाधाय
कीतकडादीणि क्रियन्ते ताणि अधाकडाणि भवन्ति । अधिकं कामयते निकामयते, प्रार्थयतीत्यर्थः । अथवा णियायणा णिमंतणा,
जो तं णिमंतणं गेण्हति सो “णियायमीणे” । जो पुण अधाकम्मादीणि णिकामाई सरति सुमरइ त्ति निगच्छति गवेपतीत्यर्थः, 30
स णिमंतणा, पासत्थोसण्ण-कुसीलाणं विसण्णाणं सयमोद्योगे मार्गं गवेपति विपीदति वा, येन ससारे विसण्णो भवत्यसंयम

१ आदीणविच्ची वि खं २ वृ० । आदीणभोई वि वृपा० ॥ २ तु खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ समाहीति रते ख १ ।
समाहीइ रते पु १ पु २ ॥ ४ ठियप्पा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । ठियच्चा वृपा० ॥ ५ कस्सति ख १ ख २ ॥ ६ य
खं २ पु १ पु २ ॥ ७ आहाकडं ख २ पु १ वृ० वी० ॥ ८ णियायमीणे वृपा० ॥ ९ नियामचारी ख २ पु २ वृपा० वी० ॥
१० इत्थीसुं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ सण्णे य पु १ ॥ १२ चेव पकुवमाणे ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

इति तमेषतीति विषण्णेयी, तथा तथा दीणभावं गच्छति शुक्लपटपरिभोगवत्, परिभुजमाणशुक्लपटवद् मलिनीभवत्यसौ । इत्थीहिं सत्ते य पुढो, सक्ता रक्ता गृद्धाः पुढो इति पृथग् बहवः । स्त्रीनिमित्तमेव च परिगहं [चेव] ममायमाणा ॥ ८ ॥ चतुर्विधपरिगहनिमित्तमेव च—

४८०. आरंभसत्ता णिचयं करेति, इतो चुते से दुहमद्वुग्गे ।

तम्हा तु मेधावी समिक्ख धम्मं, चरे मुणी सच्चओ विप्पमुक्के ॥ ९ ॥

४८०. आरंभसत्ता० वृत्तम् । आरंभसत्ता आरभो दब्बे भावे य, तत्र सक्ताः असमाधिपत्ता णिचयं करेति, हिरण्य-सुवण्णादीदव्वणिचयं । दव्वणिचयदोसेणं अट्ठविधकम्मणिचयं करेति, इहलोक एव च असमाहिदुहद्धा भवन्ति, “कइया वच्चइ सत्थो०” गाथा [] तथा “परिग्रहेष्वप्राप्त-नष्टेष्वकाङ्क्षा-शोकौ” [तत्त्वा० अ० ७ सू० ५ भाष्ये], तस्मात् कारणात् सम्पूर्णं समाधिगुणं जानानः समाधिधर्मं वा समीक्ष्य चरेदित्यनुमतार्थः । सर्वेभ्योऽसमाधिस्थानेभ्यो विप्रमुक्तः १० ख्यारम्भ-परिग्रहादिभ्यः अणिस्सितभावविहारेण विहरमाणो ॥ ९ ॥

४८१. छंदं ण कुज्जा इहजीवितट्ठी, असज्जमाणो यं परिव्वएज्जा ।

णिसम्मभासी य विणीतगेधी, हिंसणियं वा ण क्हं करेज्जा ॥ १० ॥

४८१. छंदं ण कुज्जा हित(इह)जीवितट्ठी० वृत्तम् । छन्दः प्रार्थना अभिलाष इत्यनर्थान्तरम् । पठ्यते च—“आयं ण कुज्जा” आगच्छतीति आयः हिरण्यादि सहादी वा । इहजीवितं णाम कामभोग-यशःकीर्तिरित्यादि । असंयमजीविता- १५ धिकारे सुत-गृह-कलत्रादिषु असज्जमाणो यं परिव्वएज्जा । किञ्च-णिसम्मभासी य विणीतगेधी, णिसम्मभासी णाम पूर्वापरसमीक्ष्यभापी, आहाकम्मभोगी, स्वजनादिषु त्रेधी विनीता यस्य स भवति विनीतग्रेधी । हिंसया अन्विता [हिंसान्विता] । कथ्यत इति कथा । कथं हिंसान्विता ?, तस्मादश्रीत पिबत खादत मोदत हनत निहन्त छिन्दत प्रहरत पचतेति ॥ १० ॥

४८२. आहाकडं वा ण निकामएज्जा, निकामयंते य ण संधवेज्जा ।

धुणे उरालं अणवेक्खमाणे, चेच्चा य सोयं अणवेक्खमाणे ॥ ११ ॥

४८२. आहाकडं वा न निकामएज्जा० [वृत्तम्] । आहाकडं औद्देशिकमित्यर्थः । ण अधिकामेज्जा । ये चैनं काम-यन्ति न तैः पार्श्वस्थादिभिरागमन-गमादि तत्प्रशंसादि संस्तवं च कुर्यात् । किञ्च एवं समाधियुक्तः धुणे उरालं अणवेक्ख-माणे, उरालं णाम औदारिकशरीरं तत् तपसा धुनीहि, धुननं कृणीकरणमित्यर्थः । तस्मिंश्च धूयमाने कर्माणि धूयते । अनपेक्षमाण इति नाहं दुर्वल इति कृत्वा तपो न कर्त्तव्यम्, दुर्वलो वा भविष्यामीति, याचितोपस्करमिव व्यापारयेदिति, २५ तन्निर्विशेषा अनपेक्षमाणः । चेच्चा य असमाधिं श्रवतीति श्रोतः, तद्वि गृह-कलत्र-धनादि, प्राणातिपातादीनि वा श्रोतांसि, तानि अनपेक्षमाणः धुनीहीति वर्त्तते, श्रोतांस्यप्यनपेक्षमाणः, स एव तेषु असज्जमान इत्यर्थः ॥ ११ ॥

किं न्वपेक्षेत प्रार्थयेत वा ?—

४८३. एगत्तमेव अभिपत्थएज्जा, एतं पमोक्खे णं मुसं ति पास ।

एस प्पमोक्खे अमुसेऽवरे वी, अकोहणे सचरते तपस्सी ॥ १२ ॥

४८३. एगत्तमेव अभिपत्थएज्जा० वृत्तम् । एकभाव एकत्वम्, नाहं कस्यचिद् ममापि न कश्चिदिति—

१ वेराणुगिद्धे णिचयं करेति ख २ पु १ वृ० दी० । आरंभसत्तो णिचयं करेति ख १ पु २ वृ० ॥ २ दुग्गे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ आयं ण ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० चूपा० । छंदं ण वृ० ॥ ४ यं परिव्वदेज्जा खं १ । उ परिव्व-तेज्जा ख २ पु १ ॥ ५ विणीय गिद्धि पु २ वृ० दी० । विणीयगिद्धी ख २ पु १ । विणीयगेही ख १ ॥ ६ अहाकडं पु २ ॥ ७ मतेज्जा ख २ ॥ ८ अणुवेहमाणे खं १ वृ० दी० ॥ ९ चेच्चाण सोयं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० अणुपेहमाणे खं २ पु १ पु २ वृ० ॥ ११ उरालं तु अकंखमाणे चूसप्र० । प्रतीकमिदं चूर्णव्याख्यानाक्षमम् ॥ १२ अमुसं चूपा० ॥ १३ अमुसे वरे ख १ ख २ वृ० दी० ॥

एक्को मे सासओ अप्पा णाण-दंसणसंजुतो ।

सेसा मे बाहिरा भावा सव्वे संजोगलक्खणा ॥ १ ॥ [संस्ता० पौ० गा० ११]

एवं वेराग्यं अणुपत्येज्ज । अथ किमालम्बनं कृत्वा ? एतं पमोक्खे ण मुसं ति पास, जं चेव एतं एकत्वं एस चेव पमोक्खो, कारणे कार्योपचारादेष एव मोक्षः, भृशं मोक्षो पमोक्खो, सत्यश्चायम् । अथवा ज्ञानादिसमाधिप्रमोक्षं “अमुसं” ति एतत् । एष तावदेकान्तसमाधिरेव प्रमोक्षः अमुसे ति अननृतः । अयं चापरः प्रमोक्षक इति—अक्रोधने, न केवलमक्रोधने, 5 एवं अथंभणे अथंभणे अलुब्धभणे जाव अमिच्छादसणे । सत्यो णाम संयमो अननृतं वा, सत्ये रतः सत्यरतः । तपस्वी पुनरुत्तरगुणाः ॥ १२ ॥ एते हि मूलोत्तरगुणा विचित्रा सगिव स्वीकृताः । तत्रोत्तरगुणा दर्शिताः । मूलगुणास्तु—

४८४. इत्थीसु या आरतमेधुणे या, परिग्गहं चेव अमायमीणे ।

उच्चावएहिं विसएहिं ताया, ण संसयं भिक्खु समाधिपत्ते ॥ १३ ॥

४८४. इत्थीसु या आरतमेधुणे या० वृत्तम् । तिविहाओ इत्थिगाओ । न रतः अरतः, विरत इत्यर्थः । परिग्गहं 10 चेव अमायमीणे, एव सेसा वि अहिंसादयो मूलगुणाः । चउत्थ-पंचमयाण तु वयाणं भावणाओ उत्तरगुणो गहितो । उच्चावएहिं उच्चावया हि अनेकप्रकाराः शब्दादयः, अधवा उच्चा इति उत्कृष्टाः, अवचा जघन्याः, शेपा मध्यमाः । त्रायत इति त्राता । “अग्निं सेवायाम्” न संश्रयमानः असंश्रयमान एव च विषयान् भिक्षुः समाधिप्राप्तो भवतीहैव, “नैवास्ति राजराजस्य तत् सुखं” [प्रश्न० आ० १२८], परे मोक्ष इति ॥ १३ ॥ स एव समाधिप्राप्तः—

४८५. अरतिं रतिं च अभिभूय भिक्खू, तणादिफासं तह सीतफासं ।

15

तेउं च सइं चऽधियासएज्जा, सुब्भिं च दुब्भिं च तित्तिक्खएज्जा ॥ १४ ॥

४८५. अरतिं रतिं च अभिभूय भिक्खू० वृत्तम् । अरती सजमे, रती असंजमे, तं अरतिं रतिं च अभिभूय भिक्खू । केण ? समाधीए । तणादिफासं ति, तणफासगहणेण कट्टसथारग-इक्कडा य समाधिसमाओ गहियाओ, तत्थ तणेहि विज्झमाणे वा अत्थुरमाणे वा सम्मं अधियासति । सीतं सीतपरीसहो । तेउं उसिणपरीसहो । तणादिफासगहणेण दंसमसगादिपरीसहा गहिता । सइगहणेण सव्वे अक्कोसादिसइपरीसहादि गहिता । सुब्भि-दुब्भिगहणेण इट्ठा-ऽणिट्ठविसया 20 गहिता ॥ १४ ॥ किञ्च—

४८६. गुत्ते वईए य समाधिपत्ते, लेस्सं समाहट्टु परिव्वएज्जा ।

गिहं ण छाए ण वि छादएज्जा, संम्मिस्सिभावं पजहे पयासु ॥ १५ ॥

४८६. गुत्ते वईए य समाधिपत्ते० वृत्तम् । मौनी वा समिते वा भापते, भावसमाधिपत्ते भवति । लेस्सं समाहट्टु, तिणिण [अपसत्थाओ] लेस्साओ अवहट्टु तिणिण पसत्थाओ उपहट्टु सव्वतो व्रजेत् परिव्वएज्ज । किंच—गिहं ण छाए ण 25 वि छादएज्जा, उरग इव परकृतनिलयः स्यात् । संम्मिस्सिभावं, प्रजायन्तः प्रजाः स्त्रियः, अथवा सर्वा एव प्रजाः गृहस्थाः तैः संम्मिस्सिभावं पजहे । संम्मिस्सिभावो णाम एगतो वासः आगमण-गमणाइसंथवो स्नेहो वा ॥ १५ ॥

एवं चारित्रसमाधिः परिसमाप्तः । इदानीं दर्शनभावसमाधिः—

४८७. जे केहं लोगंमि तु अकिरियाता, अण्णेण पुट्ठा धुतमादियंति ।

आरंभसत्ता गहिता य लोए, धम्मं ण जाणंति विमोक्खहेतुं ॥ १६ ॥

30

१ मेहुणाओ ख १ पु १ वृ० वी० । मेधुणे उ ख २ पु २ ॥ २ अकुव्वमाणो । उच्चावतेसुं विसएसु ताती ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ णिस्संसयं ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ “आ-समन्ताद् न रत अरत, निवृत्त इत्यर्थः ।” इति वृत्तिः ॥ ५ तणातिं ख २ पु १ ॥ ६ उण्हं च दसं च ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ वक्खए या ख २ ॥ ८ लिस्सं खं २ पु १ पु २ ॥ ९ छावएज्जा ख २ पु १ पु २ । छावणिज्जा खं १ ॥ १० संम्मिस्सिभावं खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । संम्मिस्सिभाव ख १ वृपा० ॥ ११ पतासु खं १ ॥ १२ केति ख १ ॥ १३ लोगंसि ख २ पु १ पु २ ॥ १४ मादिसंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

४८७. जे केड लोगम्मि तु अकिरियाता० वृत्तम् । जे चि अणिदिट्ठिदेसो । अशोभनक्रियावादिनः पारतन्त्र्याः] क्रियावादिनः अक्रियाता, अक्रियो वाऽऽत्मा येषां [ते] निश्चितमेव अक्रियात्मानः । अन्येन केनचित् पृष्टाः—कीदृशो यो धर्मः?, धृतं आदियंति चि धृतवादिनो, धृतं नाम धैराग्यम्, धृतमादियंति धृतं पश्यन्ति । एवं ते धृतमपि आत्मी-
कुर्वन्तः आरंभसत्ता, यथा शाक्या द्वादश धृतगुणान् ध्रुवते, अथवा पचनादिद्रव्यास्मिन्सपि सत्ताः ममाधिधर्मं न जानन्ति ।
५ विमोक्षस्य हेतुः विमोक्षहेतुः, तमेव तत्त्वमुच्यते ॥ १६ ॥

४८८. तेसिं पुढो छंदा माणवाणं, किरिया-अकिरियाण व पुढोवातं ।

जातस्स वालस्स पकुव देहं, पवद्धते वैरमसंजतस्स ॥ १७ ॥

४८८. तेसिं पुढो छंदा० वृत्तम् । पुढोछदाण माणवाणं पृथक् पृथक् छन्दाः, नानाछन्दा इत्यर्थः । केचिद्वि-
कूरस्वभावाः केचिन्मृदुस्वभावाः, तथा केपाञ्चिन्मद्यं रोचते केपाञ्चिन्मांसं केचिन्मांस-मयाशिनः, तथा केचिद् गीत-मृत्य-हसित-
१० प्रियाः केचित् परव्यसनरताः केचिन्मध्यस्था इत्यादि । तथा दृष्टिभेदमपि प्रति किरिया-अकिरियाण व पुढोवातं, यथैव हि
नानाछन्दाः कर्तव्यादिषु लौकिकाः तथैव हि किरिया-अकिरियाणं च पुढोवादं उपादीयंत इति उपादाः ग्रहा इत्यर्थः, अथवा
उपादा दृष्टिः । तद्यथा—केपाञ्चिदात्माऽस्ति केपाञ्चिन्नास्ति, एवं सर्वगतः नित्यः अनित्यः कर्ता अकर्ता मूर्त्तः अमूर्त्तः
क्रियावान् निष्क्रियो वा, तथा केचित् सुखेन धर्ममिच्छन्ति केचिद् दुःखेन, केचित् शौचेन केचिदन्यथा, केचिदारम्भेण,
केचिन्निःश्रेयसमिच्छन्ति, केचिद्भ्युदयमिच्छन्ति । एकस्मिन्नपि तावच्छास्तरि अन्येऽन्यथा प्रज्ञापयन्ति, तद्यथा—शून्यता,
१५ अत्थि पोगगले, णो भणामि णत्थि चि पोगगले, जं पि भणामि तं पि भणामीत्यवचनीयम्, अवचनीय एव अवचनीयः,
स्कन्धमात्रमिति । वैशेषिकाणामपि—अन्येषां न (?) द्रव्याणि नवैव, अन्येषां दश दशैव । साङ्ख्यानानामपि—अन्येषां इन्द्रियाणि
सर्वगतानि, एवं तेषां मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकं अनुमयमेव कर्म वध्यते । दृष्टान्तः—जातस्स वालस्स पकुव देहं, जातस्येति
गर्भत्वेनोत्पन्नस्य, तद्यथा—निपेकात् प्रभृतिरारभ्य शरीरवृद्धिर्भवति, यावद् गर्भान्निःसृतः, आवाल्याच्च प्रवर्द्धते यावत् प्रमा-
णस्यो जातः । शरीरवृद्धिरिह काल-क्षेत्र-वाद्योपकरणात्मसान्निध्यायत्ता यतः अतः उच्यते—प्रकुर्व इव प्रकुर्वन्, यथा तस्यानु-
२० सामयिकी शरीरवृद्धिः एवं तेषामपि मिथ्यादर्शनप्रतिपत्तिकालादारभ्य तत्प्रत्ययिकं वैरं प्रवर्द्धते कर्म, वैराज्जातं वैरम्, यथा
वैरं दुःखोत्पादकं वैरिणां एवं कर्मापि । यद्यप्याकाशे निश्चल उपतिष्ठतेऽविरतस्तथाऽप्यस्य कर्म वध्यत एव । पठ्यते च—
“जाताण वालस्स पगव्भणाए” जातानामिति गर्भपाकान्निःसृतानाम्, प्रगल्भं नाम धार्ढ्यम्, हिंसादिकर्मस्वभिरतिरभि-
निवेशो निःशङ्कता चेति । अतः पवद्धते वैरमसंजतस्स ॥ १७ ॥

४८९. आयुक्खयं चेव अवुज्झमाणे, ममाति से सहस्सकारि मंदे ।

अहो यं रातो य परितप्पमाणे, अट्टे सुसूढे अजरा-ऽमरे व ॥ १८ ॥

४८९. आयुक्खयं चेव अवुज्झमाणे० वृत्तम् । स एवं हिंसादिकर्मसु प[म]ज्जमानः कामभोगवृत्तितः छिन्नहृद-
मत्स्यवदुदकपरिक्षये आयुषः क्षयं न बुध्यते । उज्जेणीए वाणियगो ‘रयणाणि कथं पवेस्सस्सामि ?’ चि रजनिक्षयं न बुध्यते
स्म, अतो व्यग्रतया यावदुदिते सवितरि राज्ञा गृहीतः । यथा वा दिवि देवा दोगुंदुगा इव देवा गतं पि कालं ण याणंति ।
ममाइ चि ममाई, तद्यथा—मे माता मम पिता मम भ्रातेत्यादि । सहस्साइ हिंसादीनि करोति मन्दमिति मन्दः । अहो य
३० रातो य परितप्पमाणे, सर्वतस्तप्यमानः परितप्यमानः मन्मणवणिग्वत् कायेण किस्संतो वायाए मणेण य । आर्त्तध्यानो-

१ अशोभनक्रियावादिनः अशोभनवादिनः पारतन्त्र्या अक्रियावादिनः अक्रियाता स० वा० मो० ॥ २ पुढो य छंदा इह
माणवा उ, किरिया-अकिरीणं च पुढो य वायं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । माणवा तो ख २ पु १ । पुढो व वातं ख १ ॥
३ जाताण वालस्स पगव्भणाए, पवं च्वा० । जायाए वालस्स पगव्भणाए, पवं वृ० ॥ ४ पवद्धते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥
५ पुणोपवादं चूसप्र० ॥ ६ अक्रियोऽपि, तथा पु० ॥ ७ अवचनीय एव पु० । अवचनं एव वा० ॥ ८ आयुक्खं खं १ ख २
पु १ पु २ ॥ ९ साहसकारि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० त खं १ ॥ ११ रातो परिं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥
१२ अयरां ख १ पु १ । अहरां ख २ ॥

पगतः आर्त्तः, द्रव्यार्त्तः चप्पडिज्जंतः शकटचक्रद्रव्यार्त्तो वा, भावद्वो राग-दोसेहिं । सुहु मूढो सुमूढो, सव्वत्थ वाणियग-दिहंतो वक्कव्यः ।

अजरा-ऽमरवद् बालः छिदयते धनकारणात् । शाश्वतं जीवितं चैव मन्यमानो धनानि च ॥ १ ॥

[॥ १८ ॥

एतद्धनमुपार्जित्य राज-चौरा-ऽग्नि-दायिकाद्यवशेषं अप्पं वा वहुं वा—

5

४९०. जधाय वित्तं पसवो य सव्वं, जे वंधवा जे य पिया य मित्ता ।

लालप्पती ते वि उव्वेति घंतं, अण्णे जणा तं सि हरंति वित्तं ॥ १९ ॥

४९०. जधाय वित्त पसवो य सव्वं० वृत्तम् । जधाय त्ति त्यक्त्वा । वित्तं धनम् । पशवो गो-महिष्यादयः । बान्धवाः पूर्वापरसम्बन्धाः । मित्राः सहजातकादयः । लालप्पती अत्यर्थं लवति पुनः पुनर्वा लवतीति लालप्पयते—हा मातः ! हा पितः ! हा विभवाः ! हा जीवलोक ! “अट्टदुहट्टवसट्ठा०” [इत्येवं कुतीर्थिकाः राजादयश्चापि, 10 रूपवानपि कण्डरीक-पोण्डरीकसरिसो, धनवान् नंदसरिसो, धान्यवान् तिलगसेट्टिसरिसो । ते वि सव्वे लालप्पयता घंतमुव्वेति, घन्तः संसारः, एवं ते यथाकर्मनिष्पन्न उव्वेति असमाधिं प्राप्नुवन्ति । यच्च तच्छाश्वतकारित्वेनाजरामरणे च अहन्यहनि उत्पद्यमानेन धनमुपार्जितं तदपि अस्य अन्ये राजादयोऽपहरन्ति । एवं मत्वा पापानि कर्माणि वर्जयेत् तपश्च चरेत् ॥ १९ ॥ कथम् ?—

४९१. सीहं जधा खुड्डमिया चरंता, दूरेण चरंती परिसंकमाणा ।

15

एवं तु मेधावि समिक्ख धम्मं, पावाणि दूरेण विवज्जएज्जा ॥ २० ॥

४९१. सीहं जधा खुड्डमिया चरंता० वृत्तम् । क्षुद्राः मृगाः क्षुद्रमृगाः व्याघ्र-वृक-द्वीपिकादयः, मृगा रोहिता-दयश्च । अधवा स एव क्षुद्रमृगः दूरेणेति अदर्शनेनागन्वेन वा तद्देशपरित्यागेन च, अपि वातकम्पितेभ्यस्तृणेभ्योऽपि सिंह-भयादुद्विग्नाश्चरन्ति । एवं तु मेधावि समिक्ख धम्मं, एवं अनेन प्रकारेण, मेधया धावतीति मेधावी, सम्यग् ईक्षित्वा समीक्ष्य ज्ञात्वेत्यर्थः, असमाधिकर्तृणि च पावाणि दूरेण विवज्जएज्जा ॥ २० ॥

20

४९२. संवुज्झमाणे थ णरे मतीमं, पावातो अप्पाण णिर्यट्टएज्जा ।

हिंसप्पसूताणि दुहाणि मत्ता, णेवाणभूते व परिव्वएज्जा ॥ २१ ॥

४९२. संवुज्झमाणो० वृत्तम् । संवुज्झमाणो य, किं संवुज्झमाणो ? समाधिधम्मं । मतिरस्यास्तीति मतिमान् बहुमाणपरिणामो हिंसादिपापत आत्मना निवृत्तिं कुर्यात्, निवृत्तेः करणमित्यर्थः । स्यात्—किं पापात् ? हिंसप्पसूताणि दुहाणि मत्ता, हिंसातः प्रसूतानि हिंसापसूताणि जाति-जरा-मरणा-ऽप्रियसवासादीनि नरकादिदुःखानि च अट्टविधकम्मोदय- 25 निष्फण्णाणि असमाधि प्रसवतीति । णेवाणभूते व परिव्वएज्जा, निर्वाणभूतः सर्वभूतानां निर्वृतिकारणमित्यर्थः, यथा वा निर्वृतोऽव्यावाधसुखप्राप्तस्तृति एवं भवानपि अव्यावाधसुखनिस्सङ्गो अनिर्वृतोऽपि निर्वृतभूतः सर्वतो व्रजेत् परिव्वएज्जा ॥ २१ ॥ मूलगुणाधिकारे प्रस्तुते—

१ जहाहि वित्तं पसवो य सव्वे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ पिया सि मित्ता ख १ ॥ ३ °प्पती से वि य एति मोहं, अण्णे ख १ खं २ पु १ पु २ । °प्पती से वि उव्वेति मोहं, अण्णे वृ० वी० ॥ ४ रित्थं ख १ ॥ ५ खुड्डमिया ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ दूरे च° ख १ ख २ पु १ पु २ । दूरेण च° वृ० वी० ॥ ७ दूरेण पावं परिव्वज्जएज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ तु ख १ ख २ वृ० वी० ॥ ९ निवट्ट° ख १ पु २ ॥ १० मत्ता, वेराणुवंधीणि महब्भयाणि ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । मत्ता, णेवाणभूते व परिव्वएज्जा वृपा० ॥

४९३. सुसं ण वूया मुणि अत्तकामी, णिव्वाणमेवं कसिणं समाधिं ।

सयं ण कुज्जा ण य कारवेज्जा, करंतमण्णं पि य णाणुजाणे ॥ २२ ॥

४९३. सुसं ण वूया० वृत्तम् । आत्मनिःश्रेयसकामी । एवं निर्वाणं समाधिर्भवति कसिण इति सम्पूर्णः, संसारि-
कानि हि यानि कानिचित् स्नान-पानादीनि निर्वाणानि तान्यसम्पूर्णत्वाद् नैकान्तिकानि नात्यन्तिकानि च । वक्तारोऽपि च
५ भवन्ति—“णेव्वाणिहि लद्धा०” [] एवमन्येषामपि व्रतानामतीचार सयं ण कुज्जा ण य कारवेज्जा,
करंतमण्णं पि य णाणुजाणे एव योगत्रिककरणत्रिकेण ॥ २२ ॥ इदानीं उत्तरगुणसमाधी—

४९४. सुद्धेसिया जायण तूसएज्जा, अमुच्छित्तो अणज्झोववण्णो ।

धितिमं विप्पमुक्के ण पूयणट्ठी. ण सिलोयकामी य परिव्वएज्जा ॥ २३ ॥

४९४. सुद्धेसिया जायण तूसएज्जा० वृत्तम् । सुद्धेसिया जाइओलद्धं एसणिज्जं च, अधवा सुद्धं अलेवकडं, एस-
१० णिज्जं अहासोहीए हु तूसएज्जा । अमुच्छित्तो अणज्झोववण्णो गवेपण-गहण-घासेसणासु विइंगाल-वीतधूमं । धितिमं
विप्पमुक्के सयमे धृतिमान् अगारवंधणविप्पमुक्के, ण पूआ-सकारट्ठी । सिलोगो त्ति जसो, णाण-तवमादीहि सिलोगो ण
कामेज्जा ॥ २३ ॥

४९५. निक्खम्म गेहातो णिरावकंखी, कायं विओसज्ज णिदाणछिण्णे ।

णो जीवितं णो मरणाभिकंखी, चरेज्ज भिक्खू वलया विमुक्के ॥ २४ ॥ त्ति वेमि ॥

15

॥ समाही सम्मत्ता ॥ १० ॥

४९५. निक्खम्म० वृत्तम् । निक्खम्म गेहातो णिरावकंखी, अप्प वा वहुं वा उपधि विहाय निष्क्रान्तः,
मिच्छत्तदोसादीहिं गृह-कलत्र-कामभोगेषु णिरावकंखो । दव्वतो भावतो य कायं विसेसेण उत्तुज्य विओसज्ज । दव्वणि-
दाणं सयण-धणादि, भावणिदाणं कम्मं । णो जीवितं णो मरणाभिकंखी । वलयं वक्रमित्यर्थः, द्रव्यवलयं शङ्खकः, भाववलयं
अष्टप्रकारं कर्म येन पुनः पुनर्वलति संसारे । वलयशब्दो हि वक्रताया भवति गतौ च । वक्रतायां यथा—वलितस्तन्तुः,
२० वलिता रज्जुरित्यादि । गतौ च—वलति वार्त्ता, वलति सार्थ इत्यादि । वलयविमुक्त इति कर्मबन्धनविमुक्तः । अथवा वलय
इति माया तथा च मुक्तः । एवं क्रोधादिमाणविमुक्त इति ॥ २४ ॥

॥ दशममध्ययनं समाप्तम् ॥ १० ॥

१ अत्तगामी ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । यऽत्तगामी ख १ ॥ २ णमेयं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ वि ख १ ॥
४ करेतं ख १ ख २ पु १ ॥ ५ सुद्धे सिया जाय ण तूसएज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ णं य अज्झो ख १ ख २
पु १ पु २ वृ० । अणज्झो वृ० ॥ ७ विमुक्के ण य पूं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ यगामी ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥
९ विओसेज्ज ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

११

[एकारसमं मग्गज्झयणं]

मग्गो त्ति अज्झयणस्स चत्तारि अणुयोगद्वाराणि । अधियारो मग्गपरुवणाए पसत्थभावमग्गाऽऽयरण्याए य ।
णामणिप्फण्णे मग्गो ।

णामं ठवणा दविए खेत्ते काले तहेव भावे य ।

एसो खलु मग्गस्सा णिक्खेवो छव्विधो होति ॥ १ ॥ १०० ॥

णामं ठवणा दविए० गाहा ॥ १ ॥ १०० ॥ वतित्तो दव्वमग्गो अणेगविधो—

फलग-लंतंदोलग-वेत्त-रज्जु-दवण-विल-पासमग्गे य ।

खीलग-अय-पक्खिपहे छत्त-जला-ऽऽकास दव्वम्मि ॥ २ ॥ १०१ ॥

फलगलताअंदोलग० गाहा । फलगोहिं जहा ददरसोमाणेहिं, जधा फलगेण गम्माति वियरगादिसु, चिक्खले चा 10
जधा । वेत्तलताहिं गंगमादी सतरति, जधा चारुदत्तो वेत्तवति वेत्तेहिं ओलंविऊण परकूलवेत्तेहिं आलाविऊण उत्तिण्णो

१ °लयंदोलग-वित्त° ख १ खं २ पु २ वृ० ॥ २ °मग्गणया ख १ ॥ ३ चसुदेवहिण्डौ 'उसुवेगा' नाम दृश्यते । अत्र
मार्गज्ञानायात्यन्तोपयोगी चसुदेवहिण्डिपाठ फलग० निर्दुज्जिगायावृत्तिश्च क्रमश उद्ध्रियेते—“क्रमेण उत्तिण्णा मो सिंधुसागरसंगमं नदि ।
वचामो उत्तरपुव दिस् भयमाणा । अतिच्छिद्या हूण-खस-चीणभूमीओ । पत्ता मो वेअहुपाय संकुपहं । ठिया सत्थिया, कओ पागो,
वणफलाणि य भक्खियाणि । भुत्तभोयणेहि य कोट्टिय तुंवरुणुणं सत्थियेगेहिं । भणिया पुरंगमेण—चुणं परिगेणहह, परिकरेण वंधह चुणस्स
उप्पोलीओ, भरेह भडं पोडलए, कक्खपएसे वंधह, ततो एतं छिण्णटंके कडयं विजयाणदिहं अत्यममगेद्वेसे सकुलयालंघणं संकुपहं कमिस्सामो,
जाहे हत्था पत्तिज्जति ताहे तुंवर परमुमिज्जह, ततो फरुसयाए हत्थाण अवलवण ह्दो, अण्णहा उवलसंकुओ नीसरिय निरालवणस्स छिण्णदहे षडण-
मपारे भविज्ज ति । ततो तस्स वयणेण तुवरुणुगाइगहणपुव सव्व ऋय । उत्तिण्णा मो सव्वे संकुपहं । पत्ता मो जणवय । ततो पत्ता मो उसुवे-
गनादिं, तत्थ ठिया, पक्काणि वणफलाणि आहारियाणि । ततो पुरंगमेण भणिय—एसा नदी वेयहुपव्वयपवहा उसुवेगा अत्यमवा, जो उत्तरेज्ज सो
उसुवेगगामिणा जलेण हीरिज्ज, न तीरे तिरिच्छ पत्तिज्जं ति, एस पुण पहे गम्मावेत्तलयागुणेण—जया उत्तरो वाळ वायइ ततो पव्वयतरविणिग्गयस्स
मारुयस्स एगसमूहयाए महता गोपुच्छसठिया सभावओ मिउ-थिरा वेत्ता दाहिणेण णामिज्जंति, “नामेज्जमाणा उसुवेगनदीए दक्खिणकूलं सपावेंति”
ति अवलविज्जंति, अचलविण्णु वेलयपव्वाउदरा छुम्भति, ततो जओ दाहिणो वाळ अणुयत्तो भवइ ततो सो उत्तर सल्लुभड, ‘सल्लुभमाणेसु वेलयपव्व-
सरणेसु पुरिसो उत्तरे कूले छुम्भड’ ति गेण्हह वेलयपव्वे, मारुय पडिवालेह ति । तस्स मएण गहिया वेलयपव्वाउदरिया, वड भड परिकरा य । मारुय
पडिवालेंता जहोपदेस दक्खिणवाउविच्छट्टवेत्तवंगोवतरणेण ठिया मो उत्तरकूले । वेत्तलयागुविलं च पव्वयकडगं सोहयता मग्गं अइच्छिया, गया
टंकणद्वेसं । पत्ता मो गिरिनदीतीरे, सीमंतम्मि सेंठिओ मत्थो । भुत्तभोयणेहिं पुरंगमवयणेण नदीतीरे पिह्पिहं विरइयाणि भडाणि, एगो य कट्टरासी
पलीविओ, अवक्कता य मो एगत । अग्गि सधूम दट्टण टंकणा आगया, पडिवण्ण भड, तेहिं पि कओ धूमो, ते गया पुरंगमवयणेण णियगट्ठाणं ।
निवद्धा छगला फलाणि य गहियाणि सत्थिएहिं । तओ पत्थिओ सत्थो सीमानदीतीरेण । पत्ता य मो अयपहं । वीसता कयाहारा पुरंगमवयणेण
अच्छीणि वधिऊण छगलमाट्ठा वज्जकोडीसंठियं पव्वय उभओपासछिण्णकडय अडक्कता । सीयमारुयाहयसरीरा सठिया छगलगा, मुक्काणि अच्छीणि,
वीसता भूमिमाए । कयाहारा य भणिया पुरंगमेण—भारेह छगले, चम्मभत्थे सरहिरे ठवेह, अयमेसं पइत्ता भक्खेह, वडकडिच्छुरिया भत्थगेसु पवि
सह, तओ रयणदीवाओ भारुंडा नाम सउणा महासरीरा इहाऽऽगच्छति चरिउं, ते इह वग्घ-ऽऽच्छमल्लहयाणं सत्ताणं मंसाइं खायेंति, महंतं मंसपेसी
निलयं नयंति, ते वो सरहिरभत्थगपविट्ठे ‘मंसपेसि’ ति करिय उक्खिविय णडस्सति रयणदीवं, निक्खित्तमेत्तेहि य भत्थया फालेयव्वा छुरियाहिं,
तओ रयणसगहो कायव्वो । एस रयणदीवगमणस्स उवातो ति ।” इति [पत्र १४८-४९] । अथात्र वृत्तिपाठ—“फलगेत्यादि । फलकैर्मार्गं
फलकमार्गः, यत्र कर्दमादिभयात् फलकैर्गम्यते । लतामार्गस्तु यत्र लतावलम्बेन गम्यते । अन्दोलनमार्गोऽपि यत्र अन्दोलनेन दुर्गमतिलङ्घ्यते ।
वेत्रमार्गो यत्र वेत्रलतोपट्टम्मेन जलादौ गम्यत इति, तद्यथा—चारुदत्तो वेत्रलतोपट्टम्मेन वेत्रवर्ती नदीमुत्तीर्य परकूलं गत । रज्जुमार्गस्तु
यत्र रज्ज्वा किञ्चिदतिदुर्गमतिलङ्घ्यते । ‘दवनं’ यानम्, तन्मागो दवनमार्गः । विलमार्गो यत्र शुहाद्याकारेण विलेन गम्यते । पाशप्रधानो मार्ग
पाशमार्गः, पाश-कूटक-वागुरान्वितो मार्ग इत्यर्थः । कीलकमार्गो यत्र बाळकोत्कटे मरुकादिविषये कीलकाभिज्ञानेन गम्यते । अजमार्गो
यत्र अजेन-वस्त्रेन गम्यते, तद्यथा—सुवर्णभूम्यां चारुदत्तो गत इति । पक्षिमार्गो यत्र भारुण्डादिपक्षिभिर्देशान्तरमवाप्यते । छत्रमार्गो
यत्र छत्रमन्तरेण गन्तुं न शक्यते । जलमार्गो यत्र नावादिना गम्यते । आकाशमार्गो विद्याधरादीनाम्” इति ॥

[वसु० प्र० ख० लं० ३ पत्र १४८] । अंदोलएण अंदोलारुढो एति य, जं वा रुक्खसालं अंदोलिएऊणं अप्पाणं परतो वच्चति । जधा लता तथा वेत्ते वि । अधवा लत त्ति आकंपिऊणं अण्णाए लताए लग्गति । रज्जुहि गंगं उत्तरति । [दवणं] दगणदीजायणं (? जाणं) । विलं दीवगेहिं पविसंति । रज्जुं वा कडिए वंधिऊण पच्छा रज्जुं अणुसरंति कचिद् रसकूपिकादौ महत्यन्धकारे, पुणो णिग्गच्छति गच्छति सो चेव पासमग्गो । खीलगेहिं रुमाविसए वालुगाभूमीए चक्कमंति, कचिद् वेणु(? रेणु) प्रचुरे देशे कीलंकानुसारेण गम्यते, अन्यथा पथभ्रंशः । अयपधो लोहवद्धः सुवण्णभूमीए पच्छा (? वच्छा वा) । पक्खीणं ति जधा चारुदत्तो णातो [वसु० प्र० ख० लं० ३ पत्र १४९] । छत्तगमग्गो छत्तगेणं धरिज्जमाणेणं गच्छति उपद्रवभयात्, जधा गणिगो पवातो । जलमग्गो णावाहिं । आगासमग्गो चारण-विज्जाहराणं ॥ २ ॥ १०१ ॥

खेत्तम्मि जम्मि खेत्ते काले कालो जहिं वहति मग्गो ।

भावम्मि होति दुविधो पसत्थ तह अप्पसत्थो य ॥ ३ ॥ १०२ ॥

10 खेत्तम्मि जम्मि खेत्ते० गाथा । जम्मि खेत्ते मग्गो-भूमिगोअराणं भूमीए मग्गो, देवाणं आगासे, खेचर-विज्जाहराणं उभये । अधवा खेत्तस्स मग्गो, जधा सा[लि]खेत्तमग्गो एवमादि, ग्राममार्गो नगरमार्ग इत्यादि, यथा-एष पन्था विदर्भायाः, अयं गच्छति हस्तिनागपुरम् । कालमार्गो जो जम्मि काले मग्गो वहति, यथा-वर्षात्रे उदगपूर्णानि सरांसि परिरयेण गम्यन्ते, व्याशुष्ककर्दमानि शिशिरे ग्रीष्मे वा उज्जुमग्गेण । यस्मिन् वा काले गम्यते, यथा-ग्रीष्मे रात्रौ सुखं गम्यते, हेमन्तेऽहनि । जच्चिरेण वा गम्मति, यथा योजनिकी सन्ध्या । भावमग्गो दुविधो पसत्थो अप्पसत्थो य ॥ ३ ॥ १०२ ॥

15 दुविहम्मि वि तिग्गभेदो णेओ तस्स वि विणिच्छओ दुविहो ।

सुगतिफल दुग्गतिफलो पगतं सुगतीफलेणेत्थं ॥ ४ ॥ १०३ ॥

दुविहम्मि वि तिग्गभेदो० गाथा । अप्पसत्थभावमग्गो तिविधो, तं जधा-मिच्छत्तं १ अविरती २ अण्णाणं ३ । पसत्थभावमग्गो तिविहो, तं जधा-[सम्मण्णाणं] सम्मदंसणं सम्मचारित्तं । तस्स पुण दुविहस्सावि मग्गस्स दुविहो विणिच्छयो, विनिश्चयः फलं कार्यं निष्ठेत्यनर्थान्तरम् । पसत्थो सुगतिफलो, अप्पसत्थो दुग्गतिफलो । सुगतिफलेना-
20 धिकारः ॥ ४ ॥ १०३ ॥ अप्पसत्थमग्गद्विताणं पुण दुग्गतिगामुगाणं—

दुग्गतिफलवातीणं तिणि तिसट्ठा सता पवादीणं ।

खेमे य खेमरूवे चउक्कगं मग्गमादीसु ॥ ५ ॥ १०४ ॥

दुग्गतिफलवातीणं० । तिणि तिसट्ठा पावादियसता । दव्वमग्गो पुण चतुव्विधो-खेमे णामेगे अक्खेमरूवे, खेमे णामेगे अक्खेमरूवे० द्वे । खेमे य खेमरूवे त्ति अदुग्गं णिच्चोरं च, एवं चतुसु वि भंगेसु योजयितव्यम् । भावमग्गो एवमेव
25 चतुभंगो-पढमभंगे भाव-दव्वलिगजुत्तो साधू १ खेमे अक्खेमरूवे कारणो दव्वलिगरहितो साधू २ अक्खेमा खेमरूविगा णिह्णा ३ अण्णउत्थियणिह्त्था चरिमभगे ४ ॥ ५ ॥ १०४ ॥

सम्मप्पणीत मग्गो णाणं तध दंसणं चरित्तं च ।

चरग-परिव्वायादीचिण्णो मिच्छत्तमग्गो त्ति ॥ ६ ॥ १०५ ॥

सम्मप्पणीत मग्गो० गाथा । जो सो पसत्थभावमग्गो सो तिविधो-णाणं तध दंसणं चरित्तं च, तित्थगर-गणधरेहिं
30 थेरेहिं साधूहि य अणुचिण्णो । तव्विवरीओ पुण मिच्छत्तमग्गो, सो चरग-परिव्वायागादीहिं आचिण्णो मिच्छत्तमग्गो ॥ ६ ॥ १०५ ॥ येऽपि सच्छासनप्रतिपन्नाः—

इह्मि-रस-सातगुरुगा छज्जीवणिकायघातणरता य ।

जे उवदि'संति धम्मं कुमग्गमग्गस्सिता जाण ॥ ७ ॥ १०६ ॥

१ कीलिका वा० सो० ॥ २ जहिं भवे मग्गो य १ । जहिं हवइ जो उ ख २ पु २ ॥ ३ रेवत्त पु० । “शालिक्षेत्रादिके वा क्षेत्रे” इति वृत्तौ ॥ ४ दोग्गतिं ख २ पु २ ॥ ५ द्वे इति चतु मल्लयाद्येतोऽक्षराद् ॥ ६ णाणे तह दंसणे चरित्ते य ख १ ख २ पु २ ॥ ७ उ ख १ ॥ ८ गल्लया ख १ खं २ पु २ ॥ ९ संति मग्गं कुमग्गमग्गस्सिता ते उ ख १ ख २ पु २ ॥

इड्डिरस-सातगुरुगा० गाथा । इड्डिरस-[सात]गारवेहिं वा धम्मं उवदिसंति ते वि ताव कुमग्गमणस्सिता, किमंग पुण परजत्थिगा तिगारवगुरुगा छज्जीवकायवधरता जे उवदिसंति धम्मं संघमत्ताणि करेमाणा, एवमादि कुमग्गमणस्सिता जाण ॥ ७ ॥ १०६ ॥ जे पुण—

तव-संयमप्पहाणा गुणधारी जे वदंति सब्भावं ।

सव्वजगज्जीवहितं तमाहु सम्मप्पणीतमवि ॥ ८ ॥ १०७ ॥

5

तव-संयमप्पहाणा० गाथा । सीलगुणधारी जे वदंति सब्भावं णाम जधावादी तथाकारी । सव्वजगज्जीवहितं यं तमाहु सम्मप्पणीतमवि ॥ ८ ॥ १०७ ॥ तस्स पुण एगद्वियाणि णामाणि भवंति, तं जधा—

पंधो णायो मग्गो विधी धिती सोग्गती हित सुहं च ।

पत्थं सेयं णेव्वुइ णेव्वाणं सिक्करं चेव ॥ ९ ॥ १०८ ॥

॥ मग्गणिज्जुत्ती सम्मत्ता ॥ ११ ॥

10

पंधो णायो मग्गो० गाथा ॥ ९ ॥ १०८ ॥ णामणिप्फणो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं । अज्जसुधम्मं जंबू पुच्छति—

४९६. कंतरे मग्गे आघाते माहणेण मतीमता ? ।

जं मग्गं 'अंजु पावित्ता ओहं नरति दुंरुत्तरं ॥ १ ॥

४९६. कंतरे मग्गे आघाते० सिलोगो । आघाते इति आख्यातः । [माहणे त्ति वा] समणे त्ति वा एगडं, 15 भगवानेवापदिश्यते । मतिरस्यास्तीति मतिमान् तेन मतिमता । जं मग्गं उज्जु (? अंजु) पावित्ता, अंजुः इति अकुटिलः । अथवा कंतरे इति कंतरो भावमार्गः पसत्थो आख्यातः माहणेण मतीमता ? तत्र [न] तावद् द्रव्यमार्गो वा अप्रशस्तभावमार्गो वा तेनाऽऽख्यातः, अवश्यं तु प्रशस्तभावमार्गः पसत्थो आख्यातः, किं ते हितेण दिट्ठो उज्जुगो य ? तं मे अक्खाहि जं मग्गं उज्जु (? अंजु) पवजित्ता ओघो द्रव्यौघः समुद्रः, भावे संसारौघं तरति ॥ १ ॥

४९७. तं मग्गं अणुत्तरं सुद्धं सव्वदुक्खविमोक्खणं ।

20

जाणेहि णं जधा भिक्खू ! तं णे" ब्रूहि महामुणी ! ॥ २ ॥

४९७. तं मग्गं अणुत्तरं सुद्धं० सिलोगो । तमिति तम् ओघतरं महापोतभूतम् । [अणुत्तरं] नास्योत्तरा अन्ये कुमार्गाः शाक्यादयः । शुद्ध इति एक एव, निरुपहतत्वाच्चैवम्, अथवा पूर्वापरव्याहतत्वाध्यदोषापगमात् शुद्धः । सव्वदुक्खविमोक्खणं, अन्येऽपि ग्रामादिमार्गाश्चौर-श्वापदभयोपद्रुता दुःखावहा भवन्ति, भूत्वा च न भवन्ति, उदकाशुपप्लवैः अप्रगास्ते, भावमार्गाः अपि दुःखावहा एव ते, सम्यग्दर्शन-ज्ञान-तपोमयस्तु प्रशस्तभावमार्गाः शुद्धः सर्वदुःखविमोक्षणम् । 25 तमेवंविधं जाणेहि णं जधा भिक्खू, यथेति येन प्रकारेण, भिक्षुरिति भगवानेव । यथा स भिक्षुर्ज्ञातवान् तथाभूतं त्वमपि जानीषे तमेवं जानीते । अथवा हे भिक्षो ! तमेवं ब्रूहि महामुणी ! हे महामुने ! ॥ २ ॥

स्यात्—किमर्थमहं पृच्छामि ? तत उच्यते—

४९८. जइ "मे केइ पुच्छेज्ज देवा अदुव माणुसा ।

तेसिं तु कतरं मग्गं आइक्खेज्ज ? कहाहि "णे ॥ ३ ॥

30

४९८. जइ मे केइ पुच्छेज्ज० सिलोगो । देवाश्चतुष्प्रकाराः एते पृच्छाक्षमा भवन्ति, तिरिया मणुस्सा (? मणुस्सा तिरिया वा), उत्तरगुणलद्धि वा पडुच्च तियं (? तिरियं) अपि कश्चिद् गिरा वत्ति (? क्ति), वयसा वि पुच्छेज्ज, तेसिं तु

१ तमिणं ख १ ख २ पु २ ॥ २ पंधो मग्गो णायो ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ३ मग्गो सम्मत्तो ख २ पु २ ॥ ४ कंतरे णं चूपा० सूत्र ५३३ चूपा० ॥ ५ अक्खाते मा० खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ उज्जु ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ दुत्तरं ख १ ॥ ८ मग्गऽणुत्तरं ख १ ॥ ९ 'क्खणं ख २ पु १ पु २ ॥ १० जाणासि णं ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । जाणासि तं खं १ ॥ ११ ने ख १ ख २ । मे पु १ ॥ १२ णे ख १ ख २ पु २ । णो पु १ वृ० दी० ॥ १३ णो ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

कतरं मग्गं, तेषाम् अजानकानां स्वयसजानकः कतरं मार्गं कथं वा कथयिष्यामि ? । अन्याबाधसुखादीनि आवहतीति सुखावहः, अथवाऽभ्युदयकं निःश्रेयसं च ॥ ३ ॥

इति पृष्ट आर्यसुधर्मा जम्बूस्वाम्याद्यान् साधून् प्रणिधाय सदेव-मणुआ-ऽऽसुरं च परिसं गिस्साए करेति—

४९९. जइ वो केइ पुच्छेज्ज देवा अदुव माणुसा ।

५ तेसिं तु इमं मग्गं आइक्खेज्ज सुणेध मे ॥ ४ ॥

४९९. जइ वो केइ० वृत्तम् (सिलोगो) । जइ वो केइ पुच्छेज्ज, जति त्ति अणिदिद्विणिदेसे, संसारभ्रान्तिनिर्विण्णाः देवा अदुव माणुसा । तेसिं तु इमं मग्गं आइक्खेज्ज सुणेध मे । पठ्यते च—“तेसिं तु पडिसाहेज्ज मग्गसारं सुणेह मे, साहितं प्रति अन्येषां साहन्ति, कथितं सत् पडिसाहेज्जा । मार्गाणां सारः मार्ग एव वा सारः मार्गसारः ॥ ४ ॥

५००. अणुपुण्वेण महाघोरं कासवेण पवेदितं ।

१० जमादाय इतो पुव्वं समुदं व ववहारिणो ॥ ५ ॥

५००. अणुपुण्वेण० सिलोगो । कथं मार्गप्रतिपत्तिरेव तावद् भवति ?, उच्यते, अणुपुण्वेण महाघोरं, अणुपुण्वेण ति “माणुस्स खेत्त जाती०” [आव० नि० गा० ८३१] गाधा, अधवा “चत्तारि परमंगाणि०” [उत्तरा० अ० ३ गा० १] सिलोगो, अधवा “पढमिहुगाण उदये०” गाधाओ तिणिण [आव० नि० गा० १०८-१०], एवं कम्मक्खयाणुपुण्विगाधा जाव “घारसविधे०” [आव० नि० गा० १११-११३] । दुस्तुचरत्वाद् महाघोरः, अणुपुण्विभिः दुस्तरम्, महापुरुषास्तु घोरमपि तरन्ति, १५ घोरसद्भामप्रवेशवत् । कासवेण पवेदितं, प्रदर्शितमित्यर्थः । जमादाय इतो पुव्वं, जं आदाय इति यमनुचरित्वा इत्त इति इत्तस्तीर्थादर्थं (? र्थात् पूर्वं) अद्यतनाद्वा दिवसादिति । समुद्रेण तुल्यं समुद्रवत्, व्यवहरन्तीति व्यवहारिणः वणिजः ॥ ५ ॥

यथा तेऽतिक्रान्ते काले समुद्रम्—

५०१. अतरिंसु तरन्तेगे तरिस्सन्ति अणागता ।

तं सोचा पडिवक्खामि जंतवो ! तं सुणेह मे ॥ ६ ॥

२० ५०१. अतरिंसु० सिलोगो । अतरिष्यन् तरन्ति तरिष्यन्ति च, तद्वत् सम्यग्मार्गमनुचर्यं तीतद्धाए अणंता जीवा संसारोद्यमतरिंसु, सद्ध्येयाः तरन्ति साम्प्रतम्, अणंता तरिस्सन्तऽणागतं ति । तं सोचा तमहं श्रुत्वा भवदादीन् श्रोतृन् प्रतिवक्ष्यामि । जायन्त इति जन्तवः, जम्बूस्वाम्यादीनां आमन्त्रणम्, हे जन्तवः ! तं सुणेह मे चरित्तमग्गं आइक्खिस्सामि । तदन्तमार्गावपि तदन्तर्गतावेव जेसु संजमिज्जति ॥ ६ ॥ ते इमे, तं जथा—

५०२. पुद्वीजीवा पुढो सत्ता आउजीवा तथाऽगणी ।

२५ वाउजीवा पुढो सत्ता तण-रूक्खा सवीयगा ॥ ७ ॥

५०२. पुद्वीजीवा पुढो सत्ता० सिलोगो । पृथक् पृथग् इति प्रत्येकशरीरत्वात् । आउजीवा तथाऽगणी, पुढो सत्ता इति वर्त्तते । तण-रूक्खगहणेण भेदो दरिसितो ॥ ७ ॥

५०३. अहावरे तसा पाणा एवं छक्काय आहिया ।

एताव ता जीवकाए णावरे विज्जती कए ॥ ८ ॥

३० ५०३. अहावरे० सिलोगो । अहावरे तसा पाणा एवं छक्काय आहिया । एताव ता जीवकाये न हि सप्तमो विद्यते जीवकायः ॥ ८ ॥ एते—

१ तेसिमे पडिसाहेज्जा मग्गसारं सुणेह मे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० चूपा० । तेसिं तु पडिं चूपा० । सुणेहि खं २ पु २ । तेसिं तु इमं मग्गं आइक्खेज्ज सुणेह मे २पा० ॥ २ समुदं वव० ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ रूक्ख खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ अहावरे ख २ पु २ ॥ ५ इत्ताव एव जीव० ख २ पु २ वृ० वी० । इत्ताव ताव जीव० ख १ । इत्तावये जीव० पु १ ॥ ६ णावरे कोइ विज्जती मा० ॥ ७ कती ख १ ख २ । काए पु १ पु २ ॥

५०४. सव्वाहिं अणुजुत्तीहिं मतिमं पडिलेहिया ।

सव्वे अकंतदुक्खा य अतो सव्वे अहिंसका ॥ ९ ॥

५०४. सव्वाहिं अणुजुत्तीहिं० सिलोगो । अनुरुपा युक्तिः अनुयुक्तिः । जधा—

पुढवीए णिक्खेवो पत्तवणा लक्खणं परीमाणं । उवभोए सत्थे वेदणा य चवणा (वधणा) णियत्ती य ॥ १ ॥

[आचा० ति० गा० ६८]

5

किञ्च—अङ्कुरवद् जीवत्वं पार्थिवानाम्, विद्रुम-लवणोपलादयश्च स्वाश्रयावस्थाः सचेतनाः, कुतः?, समान-जातीयाङ्कुरसद्भावात्, अगोविकाराङ्कुरवत् ।

भूमिक्खयसाभावियसंभवतो द्दुरो व्व जलमुत्तं । अधवा मच्छो व्व सभाववोमसंभूतपातातो ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० १७५७]

सात्मकं तोयं भौमम्, कुतः?, समानजातीयस्वभावसम्भवात्, दर्दुरवत्, अथवा अन्तरीक्षम्, अग्रादिविकारस्वभाव-10 सम्भूतपातात्, मत्स्यवत् । ग्रहणकवाक्यम्—इन्धनसंयोगात् तेजसा तेजः सात्मकम्, आहारोपादानात् तद्वृद्धिविशेषोप-लब्धेः तद्विकारदर्शनाच्च, पुरुषवत् । ग्रहणकवाक्यम्—गतिमत्त्वाद् वायुर्जीवः, प्रयत्नगतेः, यस्मादयं सविक्रम इव पुमान् तीव्र-मन्द-मध्यान् गतिविशेषान् स्वेन महिम्ना श्रयतीति, वेगवत्त्वाच्च वृक्षादीनुन्मूलयति इत्यतो गतिमत्त्वाद् वायुर्जीवः । सात्मकाः वनस्पतयः, जन्म-जरा-जीवन-मरणसद्भावात्, स्त्रीवत् । आह—नन्वयमनैकान्तिकः, जाताख्याः (द्याः) विपक्षेऽपि दर्शनात्, तद्यथा—जातं दधि, जीर्णं वासः, सज्जीवितं विषम्, मृतं कुसुम्भकमित्यादि, उच्यते, न, वनस्पतौ समस्तलिङ्गोप-लब्धेः, दध्यादावसमस्तदर्शनादुपचारतः जातमिति (जातादीनि) । इतश्च सात्मका वनस्पतयः, क्षतसंरोहणाद् आहारोपा-15 दानाद् दौहदसद्भावाद् [आमयसद्भावाद्] रोगचिकित्सासद्भावात् । दौहदादौ सम्भवतः कुष्माण्ड्यादीनां 'विशेषपक्षः' विशेषश्चासौ पक्षश्च विशेषपक्षः कर्त्तव्यः ॥

छिकप्परोइता छिक्कमेत्तसंकोअतो कुल्लिंगो व्व । आसयसंचारातो जाणसु वल्ली-विताणाइं ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० १७५४]

सात्मकाः स्पृष्टप्ररोदिकादयः, स्पृष्टाकुञ्चनात्, कीटवत्, आश्रयाभिसर्पणाद् वहयादयः ।

20

सम्मादयो य साव-प्पवोह-संकोयणादितोऽभिमत । वडलादयो य सदादिविसयकालोवलम्भातो ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० १७५५]

[सात्मकाः] शम्यादयः, स्वाप-प्रबोध-सङ्कोचनादिसद्भावात्, शब्दादिविषयोपलम्भाद् वज्जुला-ऽशोकादयः, देवदत्तवत् ।

एवमाद्याभिखसानुरुपाभिः अनुयुक्तिभिः एगिदिए पडिलेहिया जवेति, जीवातिहिंसोपरतिः कार्या स्वकामतः । अब्भो-वगमिओवक्कमियाओ वेदणाओ भाणितव्वाओ । तत्थ मणुस्स-पच्चैदियतिरियाण य दुविधा, सेसाणं ओवक्कमिया । एवं 25 मतिमं पडिलेहेत्ता सव्वे अकंतदुक्खा य, सारीरं माणस वा सव्वेसि अणिट्ठं अकंत अपियं दुक्खं, अत इत्यस्मात् कारणाद् नवकेन भेदेन अहिंसणीया अहिंसकाः ॥ ९ ॥

१ ण हिंसया ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । अहिंसगा ख १ ॥ २ हस्तचिह्नान्तर्गतश्वर्णिग्रन्थसन्दर्भ समग्रोऽपि प्रायो विशेषावश्यक-महामाध्यमत्क "जन्म-जरा-जीवन-मरण०" १७५३ गाथात् "अपरप्पेरिय०" १७५८ पर्यन्तगाथानां खोपजटीकारूप एव वर्तते ॥ ३ °रीक्ष-मानभ्रा° पु० स० । °रीक्ष्यमानभ्रा° वा० मो० । °रीक्षेमभ्रा° विलो० । "मात्मक भौम जलम्, क्षतसमानजातीयस्वभावसम्भवात्, दर्दुरवत् । अथवा अन्तरिक्षम्, अग्रादिविकारस्वभावसम्भूतपातात्, मत्स्यवत् ।" इति कोट्याचार्यवृत्तौ पत्र ५४६ ॥ ४ °कः विपक्षेऽपि विलो० । "आह-सर्वेऽनैकान्तिकाः, विपक्षेऽपि दर्शनात् । तद्यथा—जातं दधि अचेतन च, एव जीर्णं वाम, सज्जीवितं विषम्, मृतं कुसुम्भकमित्यादि" इति कोट्याचार्यवृत्तौ ॥ ५ °ण्ड्यादीन् विशेष्य पक्षः कर्त्तव्यः विलो० ॥

५०५. एतं खु णाणिणो सारं जं ण हिंसति कंचणं ।

अहिंसासमयं चेव एतावंतं विजाणिया ॥ १० ॥

५०५. एतं खु णाणिणो सारं० सिलोगो । न हि ज्ञानी ज्ञानादर्थान्तरभूत इति कृत्वाऽपदिश्यते—एतं खु णाणिणो सारं ति, कोऽर्थः ? एष हि ज्ञानस्य सारः । जं ण हिंसति कंचणं, कञ्चणमिति कचि(कञ्चि)दपि नवकेन भेदेन । अहिंसा-समयं ति, समता “जघ मम ण पियं दुक्खं०” गाथा [अनुयो० पत्र २५६] अथवा यथा हिंसितस्य दुःखमुत्पद्यते मम, एवमभ्याख्यातस्यापि चोरियातो वाऽस्य दुःखमुत्पद्यते, एवमन्येषामपि इत्यतो अहिंसासमयं चेव । अधवा दन्वतो खेत्ततो कालतो भावतो हिंसा भवति, एवं शेषाण्यपि, एतावांश्चैव ज्ञानविषयः यदुत हिंसाद्याश्रवद्वारोपरतिः ॥ १० ॥

क्षेत्रप्राणातिपातं तु प्रतीत्यापदिश्यते—

५०६. उड्डमहं तिरियं च जे केति तस-थावरा ।

सव्वत्थ विरतिं कुञ्जा संति णिव्वाणमाहियं ॥ ११ ॥

10

५०६. उड्डमहं तिरियं च० सिलोगो । प्रज्ञापकं प्रतीत्य उड्डं अर्धं तिरियं च पूर्ववत् । सव्वत्थ विरतिं कुञ्जा इहापि तावद् निर्वाणं भवति । कथम् ? अहिंसको हि न हि हिंसक इव सर्वस्योद्वेजको भवति, उपशान्तवैरत्वाच्च न कस्यचिदपि विभेति । किञ्च—“तणसथारणिवण्णो वि मुणिवरो भट्टराग-मय-दोसो ।” [सत्तारकप्र० गा० ४८] किमु मोक्खो ?, एवं निर्वाणं भवतीत्याख्यातम् ॥ ११ ॥

15

५०७. पभू दोसे णिरे किच्चा ण विरुज्जेज्ज केणइ ।

मणसा वयसा चेव कायसा चेव अंतसो ॥ १२ ॥

५०७. पभू दोसे णिरे किच्चा० सिलोगो । पभवतीति प्रभुः, वरयेन्द्रिय इत्यर्थः, न वा संयमावरणानां कर्मणां वशे वर्त्तते । अथवा स्वतन्त्रत्वाद् जीव एव प्रभुः, शरीरं हि परतन्त्रम्, मोक्षमार्गे वाऽनुपला(पाल)यितव्ये प्रभुः । दोषाः क्रोधादयः । निरे इति पृष्ठतः कृत्वा । ण विरुज्जेज्ज केणइ, न विरुध्येत केनचिदिति, अपि पूर्वगत्रूणामपि, अपि हास्येनापि । 20 विरोधो विग्रहः घन्त इत्यर्थः, यद् वा यस्य प्रतिकूलम् । मणसा वयसा चेव त्ति नवकेन भेदेन । अन्तश् इति यावज्जीवितान्तः ॥ १२ ॥ उक्ता मूलगुणाः । उत्तरगुणप्रसिद्धये त्वपदिश्यते—

५०८. संवुडे य महापण्णे धीरे दंत्तेसणं चरे ।

एसणासमिते णिच्चं वज्जयंते अणेसणं ॥ १३ ॥

५०८. संवुडे य महापण्णे० सिलोगो । हिंसाद्याश्रवसंवृतः इंदिय-गोइंदियभावसंवुडो वा । महती प्रज्ञा यस्य स 25 भवति महाप्रज्ञः । धीर्बुद्धिरित्यनर्थान्तरम् । आहार-उवधि-सेज्जाओ याचितद्रव्यं एषणीयं च चरति गच्छति चञ्चूर्यत इत्ये-कोऽर्थः । एसणासमिते णिच्चं, तिविधा एसणा—गवेसणा १ गहणेसणा २ घासेसणा ३ । एवं सेसाओ वि समितीओ ॥ १३ ॥

तत्राऽऽधाकर्म सर्वगुरु, अनेपणादोषः आद्यश्चेति, तेन तन्निषेधार्थमपदिश्यते—

५०९. भूताणि समारंभ साधू उदिस्स जं कडं ।

तारिसं तु ण गेणहेज्जा अण्ण-पाणं सुसंजते ॥ १४ ॥

१ किंचणं ख २ ॥ २ एताव त वि० ख १ ख २ ॥ ३ उड्डमहे ति० ख १ । उड्डं अहे य ति० खं २ पु १ पु २ ॥ ४ विरइयं ख ० ॥ ५ विज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ णिराकिच्चा ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । णिरिक्खेत्ता ख २ ॥ ७ संवुडे से मं ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । संवुडेस मं ख १ ॥ ८ धीरे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ दंत्तेसणं ख २ ॥ १० भूयाईं समारंभ साधू उदिस्स जं वृ० दी० । भूताईं समारंभ तमुदिस्सा य जं खं १ । भूयाईं च समारंभ समुदिस्स य जं खं २ पु १ पु २ ॥ ११ अण्णं पाणं ख १ ख २ वृ० दी० ॥

५०९. भूताणि समारंभ० सिलोगो । भूतानि^१ तस-थावराणि । कथमिति ? साधूनुद्दिश्योपकल्पितम् । तारिसं तु ण गेहेज्जा । एवं उवधि पि । इत्येवं भावमार्गः प्रतिपन्नो भवति ॥ १४ ॥ किञ्च—

५१०. पूतिकम्मं ण सेवेज्ज एस धम्मो वुसीमतो ।

जं किंचि अभिसंकेज्जा सव्वसो तं ण भोत्तए ॥ १५ ॥

५१०. पूतिकम्मं ण सेवेज्ज एस धम्मो [सिलोगो] । वुसीमतो त्ति, वुसिमानिति संयमवान् वसिमं वा । किञ्च—जं ५ किंचि० सिलोगो [उत्तरद्धं] । जं किंचि अभिसंकेज्जा सव्वसो तं ण भोत्तए, यदिति आहार-उवधि-सेज्जा, अधवा यदिति यत् किञ्चिद् दोषं अभिसंकेते पणुवीसाए अण्णयर किमेतं एसणिज्जं अणेसणिज्जं ? । सर्वश इति यद्यपि प्राणालयः स्यात् ॥ १५ ॥

इदार्णि वायासमिती—

५११. ठाणाइं संति सद्धीणं गामेसु नगरेसु वा ।

अत्थि वा णत्थि वा धम्मो ? अत्थि धम्मो त्ति णो वते ॥ १६ ॥

10

५११. ठाणाइं० सिलोगो । ठाणाणि संति सद्धीणं, श्रद्धावन्तः श्राद्धिनः । गामेसु नगरेसु वा जाव सण्णिवेसेसु वा । सम्मद्दिट्ठीणं मिच्छद्दिट्ठीण वा तेहिं सद्धेहि पुर्व्विं णाम पुच्छितो परेणेति मिच्छादिट्ठीणा मरुयसद्धेण तच्चणियादि-सद्धेण वा—‘हे साधो ! जं ‘मिदे अम्हे ब्राह्मण भिक्षुं वा तर्पयामः, अस्त्यत्र कश्चिद् धर्मः ? तुमं च मग्गट्ठितो’ । एवं पुट्ठो अत्थि धम्मो त्ति णो वते ॥ १६ ॥

५१२. अत्थि वा णत्थि वा पुण्णं ? अत्थि पुण्णं ति णो वए ।

15

अधवा णत्थि पुण्णं ति, एवमेयं महवभयं ॥ १७ ॥

५१२. अत्थि वा० सिलोगो [पुव्वद्धं] । अधवा णत्थि पुण्णं ति० ॥ १७ ॥ स्याद्—अनुज्ञायां को दोषः ? प्रतिषेधे वा ? उच्यते—

५१३. दाणट्ठताए जे सत्ता हम्मंति तस-थावरा ।

तेसिं सारक्खणट्ठाए अत्थि पुण्णं ति णो वदे ॥ १८ ॥

20

५१३. दाणट्ठताए जे सत्ता हम्मंति तस-थावरा० [सिलोगो] । तं जधा—तण्णिरिस्सिता कट्ठ-गोमयणिरिस्सिता संसे-तया तसा थावरा य हम्मंते । तेसिं० सिलोगो [उत्तरद्धं] । तेसिं सारक्खणट्ठाए अत्थि पुण्णं ति णो वदे, मिच्छत्त-थिरीकरणं, जं च तेणाऽऽहारेण परिवूढा करेस्सति असयम, अप्पाणं पर च वहूहि भावेति तदनुज्ञातं भवति ॥ १८ ॥

पडिसेधे वि—

❖ ५१४. जेसिं तं उपक्कप्पेंति अण्णं पाणं तधाविधं ।

तेसिं लाभंतरायं ति तम्हा णत्थि त्ति णो वदे ॥ १९ ॥

25

५१४. कण्ठ्यम् ॥ १९ ॥ तत्र का प्रतिपत्तिः ? तुसिणीएहिं अच्छित्तव्वं, निव्वंघे वा ब्रवीति—अम्हं आधाकम्मादि-वातालीसदोसपरिसुद्धो पिडो पसत्थो । जं च पुच्छसि ‘किमत्रास्ति पुण्यम् ?’ इत्यत्रास्माकमव्यापारः । कथम् ? उभयदोषो-पपत्तेः । कथम् ?—

१ अभिकंखेज्जा सव्वसो त ण कप्पते ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० । सव्वओ पु १ पु २ ॥ २ इयं गाया मूलसूत्रादर्शेषु वृत्ति-टीपिकयोश्चेत्यरूपा वर्तते । तथा हि—हणंतं णाणुजाणेज्जा आयगुत्ते जिइंदिए । ठाणाइं संति सद्धीणं गामेसु नगरेसु वा ॥ ३ परेण पुच्छितो धम्मं इत्यपि तृतीय चरण स्यात् ॥ ४ मग्गा सरलाशया इत्यर्थं ॥ ५ ण्ठितो मग्गच्छिट्ठ सं वा० मो० ॥ ६ तथा गिरं समारब्भ अत्थि पुण्ण ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ ण्ठ्याय जे पाणा हं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ संरक्ख पु १ ॥ ९ तम्हा अत्थि त्ति णो ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० अण्ण-पाणं ख १ ख २ वृ० दी० ॥ ११ म्माधिवां चूसप्र० ॥

॥ ५१५. जे य दाणं पसंसंति वधमिच्छंति पाणिणं ।

जे य णं पडिसेधेंति वित्तिच्छेदं करेंति ते ॥ २० ॥

५१५. महातटाकदृष्टान्तः—सर्वैः जलचरैः स्थलचरैश्च प्रतिबोधि(?), अनुज्ञायामननुज्ञायां चोभयथाऽपि दोषः ॥२०॥

अथवा “असत्येको मुञ्चत्येको, द्वावेतौ नरकं गतौ ।” [] एवमुभयथाऽपि दोषं दृष्ट्वा—

5

५१६. दुहतो वि जे ण भासंति अत्थि वा णत्थि वा पुणो ।

आयं रयस्स हिच्चा णं णेव्वाणं पाउणंति ते ॥ २१ ॥

५१६. दुहओ० सिलोगो । दुहतो वि जे ण भासंति अत्थि [वा] णत्थि वा पुणो, ते भगवन्तः आयं रयस्स एतीत्यायस्तम्, रतड् त्ति रजः, रजसः आगमं हिच्चा [णं] णेव्वाणं पाउणंति ते इति । एवं वाक्समितिरुक्ता, तद्गहणात् सेसा वि समितीओ धेप्पंति, एवं च णेव्वाणं भवतीति ॥ २१ ॥ भगवन्तश्च—

10

५१७. णेव्वाणपरमा बुद्धा नक्खत्ताण व चंदमा ।

तम्हा सदा जत्ते दंते णेव्वाणं संघए सुणो ॥ २२ ॥

५१७. णेव्वाणपरमा बुद्धा० सिलोगो । णेव्वाणं परम जेसि ते इमे णेव्वाणपरमा एते बुद्धा अरहन्तः, तच्छिष्या बुद्धबोधिताः, परम निर्वाणमित्यतोऽनन्यतुल्यम्, नास्य सांसारिकानि तानि तानि वेदनाप्रतीकाराणि निर्वाणानि अनन्तभागेऽपि तिष्ठन्तीति । दृष्टान्तः सौत्र एव—नक्खत्ताण व चंदमा, न क्षयं यान्तीति नक्षत्राणि, तेभ्यः कान्त्या सौम्यत्वेन प्रमाणेन प्रकाशेन

15 च परमश्चन्द्रमाः नक्षत्र-ग्रह-तारकाभ्यः, एवं ससारसुखेभ्योऽधिकं निर्वाणसुखमिति । तम्हा सदा जत्ते दंते, मोक्षमग्गपडिवण्णे उत्तरगुणेहिं वड्डमाणेहिं अच्छिण्णसंधणाए णेव्वाणं संघेज्जा ॥ २२ ॥ स एवमच्छिन्नसन्धनया निर्वाणं संधमाणः उभयत्रापि—

५१८. बुद्धमाणाण पाणाणं किंचंताण सकम्मणा ।

अक्खाति साधुतं दीवं पतिट्ठेसा पवुच्चती ॥ २३ ॥

५१८. बुद्धमाणाण पाणाणं० सिलोगो । संसारनदीस्रोतोभिरुह्यमानानां स्वकर्मोदयेन यत् तच्छुभं तीर्थकरत्वनाम
20 तस्य कर्मण उदयात् अक्खाति साधुतं दीवं आख्याति भगवानेव, शोभनमाख्याति साधुराख्यातम् । एतावता वा समणे वा माहणे वा जा वत्थुल्लु(१वच्छुल्लु)त्तरीए दीपयतीति दीपः, द्विधा पिवति वा द्वीपः, स तु आश्वासे प्रकाशे च, इहाऽऽश्वासद्वी-
पोऽधिकृतः । यस्मादाह—उह्यमानानां श्रोतसा सो दीवतो ताणं सरणं गती पतिट्ठा य भवति, एतदाश्वासद्वीपं प्राप्य संसारिणां
प्रतिष्ठा भवति, इतरथा हि संसारसागरे जन्म-मृत्युजलोर्मिभिरुह्यमाना नैव प्रतिष्ठां लभन्ते । जं च मग्गं अणुपालेतस्स अट्ठविधे
कम्मं प्रतिष्ठां गच्छति, निष्ठामित्यर्थ, यथाऽऽख्याति तथाऽनुचरति सय, अणिग्गहितवालविरतो जेण जीवो हिंदंतो प्रतिष्ठां
25 लभते, एष प्रशस्तभावमार्ग इति लभ्यते ॥ २३ ॥

केरिसो पुण पसत्थभावमग्गामी प्रतिष्ठां लभते ? कीदृशो वा भावाश्वासदीपो भवति ?—

५१९. आयगुत्ते सदादंते छिन्नस्सोते णिरासवे ।

जे धम्मं सुद्धमक्खाति पडिपुण्णमणेत्तिसं ॥ २४ ॥

५१९. आयगुत्ते सदादंते० सिलोगो । आत्मनि आत्मसु वा गुप्त आत्मगुप्तः, इन्द्रिय-नोइन्द्रियगुप्त इत्यर्थः, न
30 तु यस्य गृहादीनि गुप्तादीनि । हिंसादीनि श्रोतांसि छिन्नानि यस्य स भवति छिन्नस्सोते, छिन्नश्रोतस्त्वादेव निराश्रवः । जे
धम्मं सुद्धमक्खाति, य एवंविधे आश्वासद्वीपे स्थितः प्रकाशद्वीपः अन्येषां धर्ममुपदिशति, प्रतिपूर्णमिदं सर्वसत्त्वानां हितं

१ °च्छेतं ख १ ॥ २ ते ख १ ख २ पु १ पु २ २ ० ॥ ३ अयरस्सा एतीत्यायस्तं रत इति रजतं रजसः चूषणं ॥

४ नेव्वाणं परमं बुद्धा नक्खत्ताण व चंदिमा ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ कंचंताण सकम्मणा । आधाति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

६ अनिगृहीतवालवीर्यं ॥ ७ अणासवे ख २ पु १ पु २ । अणासते ख १ ॥ ८ सुहमं खं १ ॥ ९ °नि आहिसि छिं चूषणं ॥

सुहं सर्वाविशेष्यं निरुपधं निर्वीहिं मोक्षं नैयायिकम् इत्यतः प्रतिपूर्णम्, अथवा सर्वैर्देया-दम-ध्यानादिभिर्धर्मकारणैः प्रति-पूर्णमिति । अनन्यतुल्यं अणोलिसं, योऽयमनन्यसदृशो धर्मोपदेशः ॥ २४ ॥

५२०. तमेव अविजाणंता अबुद्धा बुद्धवादिणो ।

बुद्धा मो त्ति य मन्नंता दूरतो ते समाधिण ॥ २५ ॥

५२०. तमेव अविजाणंता० सिलोगो । तमिति तद् द्विविधं प्रदीपभूतं धर्मं न बुद्धा अबुद्धाः बुद्धवादिनश्च बुद्ध- 5
म्मन्याश्चाऽऽत्मानं बुद्धा मो त्ति य मन्नंता अण्णाणिणो अविरया तिणिण तेसद्धा पौवातियसदा 'एवमस्माकं मोक्षसमाधि-
र्भविष्यति' इति दूरतस्ते समाधिण । कथम् ? इहलोकेऽपि तावत् तेऽनेकाग्रत्वात् समार्थं न लभन्तैः कुतस्तर्हि परमसमाधि
मोक्षम् ? । तद्यथा-शाक्याः अबुद्धा बुद्धवादिनः सुखेन सुखमिच्छन्ति, इहलोकेऽपि तावद् ग्रामव्यापारैर्न सुखमास्वाद-
यन्ति, कुतस्तर्हि परमसमाधिसुखमिति ? । उक्तं हि—“तत्रैकाग्रं कुतो ध्यानं, यत्राऽऽरम्भ-परिग्रहः ? ।” []
इति । अतस्ते चतुर्विधा ए भावणा ए दूरतः ॥ २५ ॥ इतश्च दूरतः—

10

५२१. ते य वीयोदगं चेव तमुद्दिस्सा य जं कडं ।

झाणं णाम झियायंति अखेतण्णा असमाहिता ॥ २६ ॥

५२१. ते य वीयोदगं चेव० सिलोगो । वीयाणि सचेतनाणि शाल्यादीनाम्, श्रु(१ शी)तमपि च उदकं सचेतनमेव,
हरिद्रा-कक्कोदकवत्, तमुद्दिश्य च कृतं उपासकादिभिः, स्वयं च पाचयन्ति पक्षचारिकादयः, तेषां हि पक्षे चारिका भवन्ति,
अनुजानते च सुपकं सुमृष्टमिति, जीवेषु च अजीवबुद्धयः अतत्त्वे तत्त्वबुद्धयः वराकास्तत्कारिणस्तद्द्वेषिणश्च सद्धभक्तानि 15
गणयन्तोऽस्तीता-ऽनागतानि च प्रार्थयन्तः झाणं णाम झियायंति, णाम परोक्षस्तवादिषु, तेऽपि नाम यदि ध्यानं ध्यायन्ति,
को हि नाम न ध्यानं ध्यायति ? ।

ग्राम-क्षेत्र-गृहादीनां गवा प्रेष्यजनस्य च । यत्र प्रतिग्रहो दृष्टो ध्यानं तत्र कुतः शुभम् ? ॥ १ ॥

[

] इति ।

सचित्तकम्मा य तेसि आवसथा विहारकुडीउ त्ति, मांसं कल्पिक इत्यपदिश्यते, दासीओ कप्पयारीउ त्ति । यथा 20
वर्चरेण मांसस्य प्रत्याख्याय अशक्नुवता तमनुपालयितुं भ्रमरमिति संज्ञां कृत्वा भक्षितम्, किमसौ तद् भक्षयन् निर्विशिको
भवति ? , लूता वा जीवलिकाभिधानेनाभिलष्यमाना किं न मारयति ? । एव तेषां न सज्ञान्तरपरिकल्पितास्ते आरम्भा
निर्वाणाय भवन्ति, न च वैराग्यकरा भवन्ति । येऽपि तावद् भिक्षाहारा भवन्ति तेऽपि सविकारस्त्रीरूपसचित्रकर्मसु लेनेषु
वसन्ति तेषामपि तावत् कुतो ध्यानम् ? , किमङ्ग पुनः कल्पिकारीव्यापारयताम् ? , पचन-पाचनाप्रवृत्तानां तनुमेव चानुप्रेक्ष-
माणानां कुतो ध्यानम् ? । ते हि मोक्षमार्गस्य ध्यानस्य च शुद्धस्य अखेतण्णा अजाणगा, असमाहिता णाम असवृताः, 25
मनोद्देशेषु पान-भोजना-ऽऽच्छादनादिषु नित्याध्यवसिताः 'कोऽस्थ संघभत्तं करेज्जा ? कोऽस्थ परिक्खारं देज्ज वच्चाणि ?'
इत्येवं नित्यमेवार्त्तं ध्यायन्ति ॥ २६ ॥

५२२. जधा ढंका य कंका यं पिलजा मग्गुका सिही ।

मच्छेसणं झियायंति झाणं ते कल्लसाधमं ॥ २७ ॥

५२२. जधा ढंका० सिलोगो । जधा ढंका य कंका य पिलजा जलचरपक्षिजातिरेव, मग्गुकाः काकमङ्गवत्, 30

१ बुद्धमाणिणो खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ अतए ते समाहिते खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ प्रावादुक-
शतानि ॥ ४ तावद् अनें स० वा० मो० ॥ ५ भोच्चा झाणं झिं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ ण्णाऽऽसं ख १ पु १
पु २ ॥ ७ यत्तिप्रतिं वा० मो० ॥ ८ “मास कल्लिकमित्युपदिश्य सज्ञान्तरसमाश्रयणाजिर्दोप मन्यन्ते ।” इति वृत्तिरुक्तः ॥ ९ सु-
लयनेषु पु० ॥ १० य कुलला मंडका सिही ख १ पु २ । य कुलला महुका सिही ख २ । य कुलला मग्गुका सिही पु १ ॥
सुय० सु० २६

शिखी च जलचरा एव, एते हि न तृणाहाराः केवलौदकाहारा वा, ते नित्यकालमेव मच्छेसणं झियायन्ति, निश्चलास्तिष्ठन्ति जलमज्जे उदगमक्खोभेन्ता, मा भून्मत्स्यादयो नह्वयन्ति उत्तसिष्यन्ति वा ॥ २७ ॥

५२३. एवं तु समणा एगे मिच्छदिट्ठी अणारिया ।

विससणं झियायन्ति कंका वा कलुसाधमा ॥ २८ ॥

५२३. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एवं पि नाम श्रमणा वयं इति ब्रुवन्तः एके न सर्वे पचनादिषु आरम्भेषु अशुभाध्यवसाने च वर्तमाना मिथ्यादृष्टयः चरित्तणाअरिया आहार-परमपूजा-सत्कारोश्च ध्यायन्ति, सन्मार्गाजानकाः कुमार्गाश्रिताः मोक्षमिच्छन्तोऽपि संसारसागर एव निमज्जन्ते ॥ २८ ॥ दृष्टान्तः—

५२४. जंघा आसाविणी णावं जातिअंधो दुरूहिया ।

इच्छेज्जा पारमागन्तुं अंतरा य विसीदति ॥ २९ ॥

५२४. जंघा आसाविणी णावं० सिलोगो । आश्रवतीति आसाविनी सदाश्रवा शतच्छिद्रा । नयति नीयते वा नौः । जातित एव अन्धो जात्यन्धः पूर्वा-ऽपर-दक्षिणोत्तराणां दिशां मार्गाणां गत-गन्तव्यस्यानभिज्ञः एतावद् गतं एतावद् गन्तव्यम् । इच्छेज्जा पारमागन्तुं अन्तरा एव नदीमुखे पर्वते वा प्रतिहतभग्रे निमग्रे वा पोते अंतरा इति अप्राप्त एव पारं विसीदति ॥ २९ ॥ एष दृष्टान्तः । अयमर्थोपनयः—

५२५. एवं तु समणा एगे मिच्छदिट्ठी अणारिया ।

सोतं कसिणमावण्णा आगंतारो महब्भयं ॥ ३० ॥

५२५. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एगे ण सव्वे, अण्णाण-मिच्छत्तमपडल-मोहजालपडिच्छन्ना । अणारिया णाम अणारियचरित्ता । सोतं कसिणमावण्णा, श्रवतीति श्रोतः, आसाविनीनौस्थानीयं कुचरितश्रोतमास्थाय कसिणमिति सम्पूर्ण आश्रवद्वारम्, तं तु मिथ्यादर्शनसहगतौ हि राग-द्वेषौ सम्पूर्णकर्मस्रोतो भवति, तदभावे तु शेषा आश्रवा यद्यपि भवन्ति तथापि न सर्वा उत्तरप्रकृतयो बध्यन्ते, न चासम्पूर्णाः । यस्मादुक्तम्—“सम्मदिट्ठी जीवो” [वंदितु० गा० ३५] । अथवा कसिणद्रव्यश्रोतः प्रावृषि वर्षासु वा नदीपूरः, एवं मिच्छत्तसहगता जोगा कसाया वा संपुण्णभावस्रोतं भवति । त-
२० एवं सोतमावण्णा आगंतारो महब्भयं, महब्भयमिति ससार एव जाति-जरा-मरणबहुलो । तं जंघा-गन्धतो गन्धं जम्मतो जम्मं मारयो मारं दुक्खतो दुक्खं, एवं भवसहसाइं पर्यटन्ति बहून्यपि ॥ ३० ॥

एत्थ चेव पसत्थभावमग्गे वणिज्जमाणे पुव्व वुत्तं—“जं किंचि अभिसंकिज्जा सव्वसो तं ण भोत्तए” [सूत्र ५१०]

एस उस्सग्गमग्गो इत्यादि अतिप्रसक्त लक्षणं निवार्यते, सर्वस्योत्सर्गस्यापवादः, यथा चोत्सर्गः काश्यपेन प्रणीतः [तथाऽपवादः]

२५ इत्यतोऽपवादसूत्रं प्रारभ्यते । प्रत्ययश्च शिष्याणां भविष्यति—यथाऽस्त्यपवादोऽपीति, तेन तमाचरन्तो नामाऽऽचारवन्तमात्मानं मस्यन्ते । तच्च शास्त्रमेव न भवति यत्रोत्सर्गा-ऽपवादौ न स्तः, तेनापदिश्यते—

५२६. इमं च धम्ममादाय कासवेण पवेदितं ।

कुज्जा भिक्खू गिलाणस्स अगिलाए समाहिए ॥ ३१ ॥

१ °दयो मह्वयन्ति पु० ॥ २ वेगे पु १ ॥ ३ °सत्तेसं ख २ पु १ ॥ ४ अष्टाविंश-एकोनविंशसूत्र-लोक्योरन्तराले—

सुद्धं मग्ग विराहेत्ता इहमेगे उ दुम्मती । उम्मग्गगता दुक्खं घंतमेसंति तं तथा ॥

इत्ययं सूत्रश्लोक प्राचीना-ऽर्वाचीनतालपत्र-कद्वलोपरिलिखितसूत्रप्रतिपु वर्तते, वृत्ति-दीपिकाकृत्यामप्ययं सूत्रश्लोको व्याख्यातोऽस्ति, किन्तु चूर्णिकृता भगवता व्याख्यातो नास्ति । घातमेसंति तं तथा पु १ ॥ ५ °विणि णावं जातिअधे ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ६ इच्छती ख १ ख २ वृ० वी० ॥ ७ °सीयती ख १ ख २ पु १ । °सीयई पु २ ॥ ८ “सम्मदिट्ठी जीवो जइ वि हु पाव समायरे किंचि । अप्पो सि होइ वधो जेण ण णिद्धस कुण्ड ॥” इति पूर्णा गाथा ॥ ९ प्राचीना ऽर्वाचीनेषु सूत्रादर्शेषु वृत्ति-दीपिकयोश्च व्याख्याने एकत्रिंश-द्वाविंशसूत्र-लोक्त्युगलस्थाने—

इमं च धम्ममादाय कासवेण पवेदितं । तरे सोयं महाघोरं अत्तत्ताए परिव्वए ॥

इतिरूप एव सूत्रश्लोक्तव्याख्या च दृश्यते, तथा वृत्ति-दीपिकयो कुज्जा भिक्खू गिलाणस्स अगिलाए समाहिए इत्युत्तरार्धस्य पाठभेदो निर्दिष्टो वर्तते ॥

५२७. संखाय पेसलं धम्मं दिट्ठिमं परिणिव्वुडे ।

तरे सोतं महाघोरं अत्तत्ताए परिव्वएज्जासि ॥ ३२ ॥

५२६. इमं च धम्ममादाय० सिलोगो । धर्ममादाय धर्मं च फलम् । तीर्थकरः काश्यपः । स एव भगवान् किं प्रवेदितवान् ? कुञ्जा भिक्षू गिलाणस्स पूर्ववत् ॥ ३१ ॥ किञ्च—

५२७. संखाय पेसलं धम्मं० [सिलोगो] । संख्यायेति ज्ञात्वा । पेसलं इति सम्पूर्णम् । द्रव्यपेसलं यद्वि मेद- 5
दन्तुरं मांसम्, भावपेशलस्तु ज्ञान-व्यादिभिः सर्वैर्धर्मकारणैः सम्पूर्णो धर्म एव । तं ज्ञात्वा दृष्टिमानिति सम्यग्दृष्टिः ।
सङ्ख्याग्रहणाद् [ज्ञानम्,] धर्मग्रहणाचारित्रम्, दृष्टिग्रहणात् सम्यग्दर्शनम्, एव त्रीण्यपि सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्राणि गृही-
तानि भवन्ति । तरे सोतं महाघोरं, मार्ग एवानुवर्त्तते, तराहि सोतं महाघोरं, श्रवतीति स्रोतः, द्रव्ये भावे च, जाति-जरा-
मरणा-ऽग्रियसंवासादिभिर्महाघोरं भावश्रोतः संसारः । अत्तत्ताए त्ति अत्ताणं तारंतो परिव्वएज्जासि ॥ ३२ ॥ तमेवं तरति—

५२८. विरते गामधम्मोहिं जे केई जगती जगा ।

10

तेसिं अत्तुवमाणेण थामं कुव्वं परिव्वए ॥ ३३ ॥

५२८. विरते गामधम्मोहिं० सिलोगो । ग्रामधर्माः शब्दादयः । जे केई जगती जगा त्ति जायत इति जगत् तस्मि
जगति विद्यन्ते ये, जायन्त इति वा जगाः जन्तवः, तेसिं अत्तुवमाणेण तेषां आत्मोपमानेन आत्मौपम्येन, कोऽर्थः ? “जध
मम ण पियं दुक्खं” । पठ्यते च—“तेसिं ता उवमाऽऽताए” आताए त्ति आत्मोपमं गृहीत्वा ज्ञात्वेत्यर्थः, “जह मम ण
पियं दुक्खं” । थामं कुव्वं परिव्वए त्ति संयमवीरियं कुव्व ॥ ३३ ॥

15

तं तु एवं संयमवीरियं भवति—

५२९. अतिमाणं च मायं च तं परिण्णाय पंडिते ।

सव्वमेतं निरे किञ्चा णेव्वाणं संधए सुणी ॥ ३४ ॥

५२९. अतिमाणं च० सिलोगो । अधवा संयमवीरियस्स इमे विग्घकरा भवति । तं जधा—अतिकोधो अतिमाणो
अतिमाया अतिलोभो इति, अतः तं अतिमाणं च मायं च, अतिक्राम्यते येन चारित्रं सोऽतिमाणं, अप्रशस्त इत्यर्थः, 20
प्रशस्तोऽपि न कार्यः, किन्तु तत् क्रियार्थमेव क्रियते, रजक-कूपखातकट्टघ्नान्तसामर्थ्यात् । यथा—रजको मलदिग्धानि
वस्त्राणि प्रक्षालयन् शुद्ध्यर्थमन्यदपि मलं औपधादिकं समादत्ते एवं साधुरपि । कूपेऽप्येवम् । न च नामावीतरागस्य मानादयो
नोत्पद्यन्ते, ते त्वप्रशस्ता नरेण न कार्याः, एवं शेषा अपीति । दुविधाए परिण्णाए परिजाणाहि । किञ्च—ये केचित् क्रोध-
मान-माया-लोभाद्याः दो[षाः] जाव मिच्छादंसण त्ति इत्येवमाद्यन्यदपि दोषजातं सव्वमेतं निरे किञ्चा, सव्वं निरवसेसं
एतदिति यदुद्दिष्टम्, निरमिति पृष्ठम्, णेव्वाणं अच्छिण्णसंधणाए सन्धए ॥ ३४ ॥ किञ्च—

25

५३०. संधए साधुधम्मं च पावधम्मं निरे कैरे ।

उवधाणवीरिए भिक्खू कोधं माणं ण पत्थये ॥ ३५ ॥

५३०. संधए साधुधम्मं च० सिलोगो । दसविधो चरित्तधम्मो णाण-दंसण-चरित्ताणि वा तं अच्छिन्नसंधणाए,
णाणे अपुव्वगहणं पुव्वाधीतं च गुणाति, दंसणे णिस्सकितादि, चरित्ते अखंडितमूलगुणो । पठ्यते च—“सद्दे साधुधम्मं
च” । पावधम्मो अण्णाण-अविरति-मिच्छत्ताणि, अधवा पावाणं धम्मो, पापा मिथ्यादृष्टयः सर्वे गृहिणोऽन्यतीर्थिकाश्च, तेसिं 30
धम्मं सभावं, निरे कुर्यादिति पृष्ठतः कुर्यात् । तत् केन कुर्यात् ? को वा कुर्यात् ? इति उच्यते, उवधाणवीरिए भिक्खू,
उपधानवीर्यं नाम तपोवीर्यम्, स उपधानवीर्यवान् भिक्खू । कोधं माणं ण पत्थये, न कुप्येत न माद्येत, न क्रोधमिच्छे-
दित्यर्थः, अक्रोधं तु प्रार्थयेत्, एवं शेषेष्वपि ॥ ३५ ॥

१ तेसिं अत्तुवमायाए थामं ख १ खं २ पु १ वृ० दी० । तेसिं अप्पोवमायाए थाम पु । २ तेसिं ता उवमाऽऽताए च्पा० ॥
२ निराकिञ्चा खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ संधत्ते साधुं ख २ । सद्दे साधुं च्पा० वृपा० ॥ ४ पावधम्मं ख २ ।
पावं धम्मं ख १ वृ० दी० ॥ ५ निराकरे खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ माणं च वज्जते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

स्यात्—किमेवं वर्द्धमानस्यामी एतन्मार्गमुपदिष्टवान् ? उतान्येऽपि तीर्थंकराः ? उच्यते—

५३१. जे य बुद्धा अतिकंता जे य बुद्धा अणागता ।

संति तेसिं पतिट्ठाणं भूयाणं जगई जहा ॥ ३५ ॥

५३१. जे य बुद्धा अतिकंता० सिलोगो । अतिगंता अतीतद्वारा अणंता एतन्मार्गमुपदिष्ट्य ते आचार्या वा भोज-
मिताः, राम्प्रतं पद्मदशसु कर्मभूमीषु स्मर्याः, अणागतद्वारा जे य बुद्धा अणागता । 'मंति तेसिं पतिट्ठाणं गमनं शान्ति-
आश्रितमार्गं इत्यर्थः, एषा शान्तिः तेषां प्रतिष्ठानं आधारः आश्रय इत्यर्थः । प्रतिष्ठानं प्रतिष्ठा निर्माणं वा शान्तिः । तेषां
प्रतिष्ठाने को दृष्टान्तः—भूयाणं जगई जहा, जगती नाम पृथिवी, यथा सर्वेषां स्थावर-जङ्गमानां जगती प्रतिष्ठानं तथा
सर्वतीर्थकराणामपि एष एव शान्तिमार्गः प्रतिष्ठानम् ॥ ३५ ॥

५३२. अहं णं वतमावण्णं फासा उच्चावचा फुत्से ।

णं तेहिं विणिहम्मैज्जा वातेण व महागिरी ॥ ३६ ॥

10

५३२. अहं णं वतमावण्णं० सिलोगो । अथ पुनस्तं व्रतानि आपण्णं चारित्रमार्गप्रदानमित्यर्थः । पठ्यते [च]—
“अधेणं भेदमावण्णं” भावभेदो हि संयम एव. कर्माणि भिनत्तीति भेदः । फासा सीत-उमिग-उज्जमज्जादयः उच्चावचा
अनेकप्रकाराः परीपहोपसर्गाः स्पृशेत् । णं तेहिं विणिहम्मैज्जा, णं तेहि उदिण्णेहि वि णाण-उंसग-चरित्तमज्जुत्ताओ मग्गाओ
विणिहण्णेज्जा, [आणु] पुच्चीए जिणंतो सयमवीरियं उप्पादेज्जाति त्ति, जघा ते गुरुगा वि उदिण्णा लुहुगा मंति ।

15

दृष्टान्तः आभीरयुवतिः—जातमेतं वच्छगं दुण्णि वेल्लए उक्खिज्जिऊण णिक्खामेति, पीनं चैनं पुनः प्रवेशयति ।
तमेव क्रमशो वर्द्धमानं अहरहर्जेयं कुर्वती जाव चउहायणं पि उक्खिज्जेति । एष दृष्टान्तः । अयमर्थोपनयः—एवं नाधुरपि
सन्मार्गात् क्रमशो जयाद् उदीर्णरपि परीपहैर्न विहन्येत । वातेण व महागिरिरिति मन्दरः ॥ ३६ ॥

५३३. संवुडे से महापण्णे बुद्धे दत्तेसणं चरे ।

णिव्वुडे कालमाकंखी एवं केवलिणो मत्तं ॥ ३७ ॥ ति वेमि ॥

20

॥ मग्गो सम्मत्तो एक्कारसमज्झयणं ॥ ११ ॥

५३३. संवुडे से महापण्णे० सिलोगो । स एवं संवरसंवृतः [महापण्णे] प्रधानप्रज्ञाः विस्तीर्णप्रज्ञो वा । दधाति
बुद्ध्यादीन् गुणानिति बुद्धः । पाठान्तरम्—“वीरे” । दत्तं एसणं चरेज्जासि त्ति दत्तेसणं चरे, अधवा दत्तमेपणीयं च
यश्चरति स भवति दत्तैषणचरः । णिव्वुडे कालमाकंखी, शान्तः समितो णिव्वुडः, शीतीभूत इत्यर्थः । कालं काङ्क्षतीति
कालकंखी, मरणकालमित्यर्थः । कोऽर्थः ? तावदनेन सन्मार्गेण अविश्रामं गन्तव्यं चावन्मरणकालः । एवं केवलिणो मत्तं ति,
जं तुमे अज्जजंजू ! पुच्छितं “कतरे णं मग्गे” [सूत्रं ४९६] तदेतदस्य केवलिनो मार्गाभिधानं कथितमनन्तरमाख्यात-
मिति ॥ ३७ ॥

॥ इति मार्गाध्ययनम् ॥ ११ ॥

१ किमेनं वर्द्धं चूसप्र० ॥ २ संति त्ति संति पति० स० वा० मो० । संत त्ति संत पति० पु० ॥ ३ अधेणं भेदमावण्णं
चूपा० ॥ ४ णं तेसु विणिहण्णेज्जा ख १ ख ३ पु १ पु २ ॥ ५ वातेणैव ख १ ख २ पु २ ॥ ६ धीरे दत्ते ख १ ख २ पु १
पु २ वृ० वी० । वीरे दत्तेसणचरे चूपा० ॥ ७ एयं वृ० वी० ॥

१२

[वारसमं समोसरणज्झयणं]

समोसरणं ति अज्झयणस्स चत्तारि अणुओगद्वारा । अवियारो किरियावादिमादीहिं चतुहिं समोसरणेहिं ।
णामणिप्फण्णे णिक्खेवो गाथा—

समोसरणम्मि वि छक्कं सच्चित्ता-ऽचित्त-मीसगं दब्बे ।

खेत्तम्मि जम्मि खेत्ते काले जं जम्मि कालम्मि ॥ १ ॥ १०९ ॥

5

समोसरणम्मि वि छक्कं० गाथा । वडरित्तं दब्बसमोसरणं सम्यक् समस्तं वा अवसरणं समवसरणम् । तं तिविधं—
सचित्तं दुपदादि० । यत्रैकत्र बह्वो द्विपदाना बह्वो मनुष्याः समवसरन्ति तं सचित्तं दब्बसमोसरणं । दुपदसमोसरणं जघा
माधुसमोसरणं १ चतुप्पदानां निवाणादिषु गवादीनां समोसरणं २ अपदानां नास्ति स्वयं समोसरणम्, गत्यभावान्, सहजानां
वा स्वयमपि भवति वृक्षादीनां समोसरणं ३ । अचेतनानामभ्रादीनाम् । खेत्तसमोसरणं जम्मि खेत्ते समोसरन्ति द्रव्याणि,
जघा साधुणो आणंदपुरे समोसरन्ति । कालसमोसरणं वैसाहे मासे जत्ताए समोसरन्ति, वासासु वा जत्थ समोसरन्ति । 10
तथा पक्खिणो दिवाचरा वनखण्डमामाद्य समवसरन्ति ॥ १ ॥ १०९ ॥

भावसमोसरणं पुण णायव्वं छव्विहम्मि भावम्मि ।

अधवा किरिय अकिरिया अण्णाणी चेव वेणइया ॥ २ ॥ ११० ॥

भावसमोसरणं पुण० गाथा । तिण्णि तिमट्ठा पावादियसयाणि णिगंथे मोत्तूण मिच्छादिट्ठिणो त्ति काऊण उदइए
भावे समोसरन्ति, इदियादिं पडुच्च खओवसमिए भावे समोसरन्ति, जीवं प्रतीत्य अणादिपारिणामिए भावे समोसरन्ति, एतेसु 15
चेव तिसु भावेसु तेसिं सण्णिवातिओ भावो जोएतव्वो । सम्मदिट्ठी किरियावादी तु छसु वि भावेसु । उदईए भावे अण्णाण-
मिच्छत्तवज्जासु अट्ठसु वि कम्म[प]गतीसु समोसरन्ति, एवं चरित्ताचरित्ती य जोएयव्वा । उवसमिए वि भावे समोसरन्ति,
उवसामगं पडुच्च, उपशममङ्गीकृत्य यदुक्तं भवति, अस्मिन्नेव भङ्गद्वये भवन्ति । खयोवसमिए वि भावे समोसरन्ति, अट्ठारस-
विधे खयोवसमिए भावे, तद्यथा—ज्ञाना-ऽज्ञान-दर्शन-दानलब्ध्यादयश्चतुः-त्रि-त्रि-पञ्चभेदाः सम्यक्त्व-चारित्र-संयमासंयमाश्च ।
णाणं चउट्ठिव्हं—मत्ति-सुत-ओवि-मणपज्जवाणि । अण्णाणं तिविधं—मत्तिअण्णाणं सुतअण्णाणं विभंगणाणं । ज्ञाना-ऽज्ञानमित्यत्रा- 20
ज्ञानमिति यदुक्तं तदेकभवारूपानङ्गीकृत्य, यद्वा सामान्येन, केवलिनो वा विदन्ति । दरिसणं तिविधं—चक्खु-अचक्खु-अवधिदं-
सणमिति । लब्धिः पञ्चविधा—दाण-लाभ-भोगोपभोग-वीरियलट्ठी इति । सम्मत्तं चरित्तं सयमासंयम इत्येतेऽष्टादश क्षायोपशमिका
भावा भवन्ति । णवविधे खाइगे भावे समोसरन्ति, तद्यथा—ज्ञान-दर्शन-[दान-]लाभ-भोगोपभोग-वीर्याणि च । णाण केवलणाणं,
दंमणं केवलदंमणं, दाण-लाभ-[भोगोप]भोग-वीर्यमित्येतानि सम्यक्त्व-चारित्रे च नव क्षायिका भावा भवन्ति । पारिणामिगे वि
अणातियपारिणामिगे भावे समोसरन्ति । एवं सण्णिवातिगे वि सण्णिक्कासो कायव्वो—द्विकादिचारणिका । अधवा भावसमोसरणं 25
चतुर्विधं, तं जघा—किरियावादी १ अकिरियावादी २ अण्णाणियवादी ३ वेणइयावादी ४ ॥ २ ॥ ११० ॥

अत्थि त्ति किरियवादी वयंति १ णत्थि त्ति अकिरियवादी य २ ।

अण्णाणी अण्णाणं ३ विणइत्ता वेणइयावादी ४ ॥ ३ ॥ १११ ॥

अत्थि त्ति किरियवादी० गाथा । तत्थ किरियवादी अत्थि आयादि जाव सुचिण्णाणं कम्माणं सुचिण्णा फलवि-

वागा तथा वि ते मिच्छादिद्वी चेव जैनं शासनं अनवगाढा १ । तद्विधर्मवादिनो अकिरियावादिणो, तं जधा—णत्थि आतादि जाव णो सुचिण्णाणं कम्माणं सुचिण्णा फलविवागा भवन्ति २ । अण्णाणीवादि त्ति किं णाणेण पढितेण ? सीले उज्जमि-
तव्वं, ज्ञानस्य हि अयमेव सारः, जं सीलसवरं, सीलेन हि तपसा च स्वर्ग-मोक्षौ लभ्येते ३ । वेणइयवादिणो भणन्ति—ण कस्स वि पासंडस्स गिहत्थस्स वा णिदा कायव्वा, सव्वस्सेव विणीयविणयेण होतव्वं ४ ॥ ३ ॥ १११ ॥

5

असियसयं किरियाणं अकिरियाणं च होति चुलसीती ।

अण्णाणिय सत्तट्ठी वेणइयाणं च वत्तीसा ॥ ४ ॥ ११२ ॥

असियसयं किरियाणं० गाधा । तं जधा—

“णत्थि ण णिच्चो ण कुणइ कत ण वेदेइ णत्थि णेव्वाणं ।” [सन्मति० का० ३ गा० ५४]

सज्झया वैशेषिका ईश्वरकारणादि अकिरियावादी चउरासीति, तच्चिणिगादि क्षणभङ्गवादित्वात्तु क्षणवादिनः ।

10 अण्णाणियवादीण सत्तट्ठी, ते तु मृगचारिकाद्याः । वेणइयवादीणं वत्तीसा दाणाम-पाणामादिप्रव्रज्यादि ॥ ४ ॥ ११२ ॥

* तेसि मत्ताणुमतेणं पण्णवणा वण्णिता इहऽज्झयणे ।

सम्भावणिच्छयत्थं समोसरणमाहु तेणं ति ॥ ५ ॥ ११३ ॥

तेषां क्रिया-ज्ञानवादिनां यद् यस्य मतं यच्च यस्य न मतं तेषां समवायेन त्रीणि त्रिपष्ठानि प्रावादुकशतानि भवन्ति । तद्यथा—

15 आस्तिकमतमात्माद्या नित्या-ऽनित्यात्मका नव हि सन्ति । काल-नियति-स्वभावेश्वरा-ऽऽत्मकृतितः स्व-परसंस्थाः १८० ॥ १॥

[]

एवं असीतं किरियावादिसतं । एएसु पदेसु ण चित्ति—

जीव अजीवा आसव वंधो पुण्णं तहेव पावं ति । संवर णिज्जर मोक्खो सव्वभूतपदा णव हवन्ति ॥ १ ॥

इमो सो चारणोवाओ—अत्थि जीवः स्वतो नित्यः कालतः १ अत्थि जीवो सतो अणिच्चो कालतो २ अत्थि जीवो परतो निच्चो कालओ ३ अत्थि जीवो परतो अणिच्चो कालओ ण्क, अत्थि जीवो सतो णिच्चो णियतितो १ एवं णियतितो ण्क,
20 स्वभावतो ण्क, [ईश्वरतो ण्क], आत्मतः ण्क, एते पंच चउक्का वीस २० । एवं अजीवादिसु वि वीसावीसामेत्ताओ, णव वीसाओ आसीतं किरियावादिसतं १८० भवति । इदाणि अकिरियावादी—

काल-यदृच्छा-नियति-स्वभावेश्वरा-ऽऽत्मतश्चतुरङ्गीतिः । नास्तिकवादिगणमत न सन्ति सप्त स्व-परसंस्थाः ८ ण्क ॥ १॥

[]

इमेनोपायेन—णत्थि जीवो सतो कालओ १ णत्थि जीवो परतो कालतो २ एव यदृच्छाए वि दो २ णियतीए वि दो
25 २ इस्सरतो वि दो २ स्वभावतो वि दो २, [आत्मतो वि दो २,] सव्वे वि वारस, जीवादिसु सत्तसु गुणिता चतुरासीति भवन्ति ८४ । इदाणि अण्णाणिय०—

अज्ञानिकवादिमतं नव जीवादीन् सदादिसप्तविधान् । भावोत्पत्तिः सदसद्-द्वैता-ऽवाच्यं च को वेत्ति ? ६७ ॥ १ ॥

[]

इमे दिट्ठिविधाणा—सन् जीवः को वेत्ति ? किं वा [तेण] णातेण ? १ असन् जीवः को वेत्ति ? किं वा तेण णातेण ?
30 २ सदसन् जीवः को वेत्ति ? किं वा तेण णातेण ? ३ अवचनीयो जीवः को वेत्ति ? किं वा तेण णातेण ? ण्क, एवं सद-
वचनीयः ५ असदवचनीयः ६ सदसदवचनीयः जीवे वि ७, एव अजीवे वि ७ आश्रवे वि ७ वंधे वि ७ पुण्णे वि ७
पावे वि ७ संवरे वि ७ णिज्जराए वि ७ मोक्खे वि ७ । एवमेते सत्त णवगा तिसट्ठी ६३ इमेहिं संजुत्ता सत्तसट्ठी ६७

१ अकिरियवादिण होइ ख १ ॥ २ अण्णाणी सत्तट्ठी पु २ ॥ ३ वत्तीसं खं १ ॥ ४ तु ख १ ख २ पु २ वृ० ॥
५ ८ ण्क चतुरशीतिरित्यर्थ ॥

हवन्ति, तं जधा—सती भावोत्पत्तिः को वेत्ति ? किं वा ताए णाताए ? १ असती भावोत्पत्तिः को वेत्ति ? किं वा ताए णाताए ? २ सदसती भावोत्पत्तिः को वेत्ति ? किं वा ताए णाताए ? ३ अवचनीया भावोत्पत्तिः को वेत्ति ? किं वा ताए णाताए ? ४ । उक्ता अज्ञानिकाः । इदाणि वैनयिकाः—

वैनयिकमतं विनयश्चेतो-वाक्-काय-दानतः कार्यं । सुर-नृपति-यति-ज्ञातृ-स्थविरा-ऽवम-मातृ-पितृषु सदा ॥ १ ॥

[]

5

सुराणां विनयः कायव्वो, तं जधा—मणेणं १ वायाए २ काएणं ३ दाणेणं ४, एवं रायाणं ५ जतीणं ६ णातीणं ७ थेराणं ८ किव्वाणं ९ मातुः १० पितुः ११, एवमेते अट्ठ चउक्का वत्तीसं ३२ । सव्वे वि मेलिया तिणिण तिसद्धा ३६३ पावादिगसता भवन्ति । एतेसि भगवता गणधरेधि य सव्वभावतो निश्चयार्थं इहाध्ययनेऽपदिश्यते, अत एवाध्ययनं समवसरण-मित्यपदिश्यते ॥ ५ ॥ ११३ ॥ एते पुण तिणिण तिसद्धा पावादिगसता इमेसु दोसु ठाणेसु समोसराविज्जन्ति, तं जधा—सम्मावादे य मिच्छावादे य । तत्थ गाधा—

10

सम्मदिट्ठी किरियावादी मिच्छा य सेसगा वाती ।

चैइऊण मिच्छवायं सेवह वायं इमं सच्चं ॥ ६ ॥ ११४ ॥

॥ समोसरणं सम्मत्तं ॥ १२ ॥

सम्मदिट्ठी किरियावादी० गाधा । तत्र क्रियावादित्वेऽपि सति सम्मदिट्ठिणो चेव एगे सम्मावादी, अवसेसा चत्तारि वि समोसरणा मिच्छावादिणो अण्णाणी अवि त परस्परविरुद्धदृष्टयः, तेण मोत्तूण अकिरियावाद सर्वादं वादं लद्धूण 15 विरतिं च अप्पमादो कायव्वो जधा कुदंसणेहिं ण छलिज्जसि । तेण धम्मे भावसमाधीए भावमग्गे य घडितव्वमिति ॥ ६ ॥ ११४ ॥ णामणिप्फणो णिक्खेवो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्त । अभिसंवधो अज्झयणं अज्झयणेण—तेण णिव्वुडेण पसत्थभावमग्गे आमरणंताए अणुवालेतव्वो, ससंगे अप्पा भावेतव्वो, कुमग्गसिता य जाणिडं पडिहणंतव्वा, अतो चत्तारि समोसरणाणि । अधवा णामणिप्फणो बुत्ता समोसरणा ते इमे त्ति—

५३४. चत्तारि समोसरणाणिमाणि, पावाडुया जाइं पुढो वदन्ति ।

20

किरियं^१ अकिरियं विणंयं^२ ति ततियं, अण्णाणमाहंसु चउत्थमेव ॥ १ ॥

५३४. चत्तारि समोसरणाणि० सिलोगो (वृत्तम्) । चत्तारि त्ति संखा, पंचादिपडिसेधत्थ अंते चतुण्ह गमणं । समवसरति जेसु दरिसणाणि दिट्ठीओ वा ताणि समोसरणाणि । इमानीति वक्ष्यमाणानि । प्रवदन्तीति प्रावादिकाः । पिधं पिधं वदन्ति पुढो वदन्ति । तं जधा—किरियं [अकिरियं] विणयं [ति ततियं] अण्णाणमाहंसु चउत्थमेव । तत्थ किरियावादीणं अत्थि जीवो, अत्थित्ते सति केसिंच सव्वगतो केसिंच असव्वगतो, केसिंच मुत्तो केसिंच अमुत्तो, केसिंच 25 अंगुट्ठप्पमाणमात्रः केसिंच श्यामाकतन्दुलमात्रः, केसिंच हिययाधिट्ठाणो पदीवसिहोवमो, किरियावादी कम्मं कम्मफलं च अत्थि त्ति भणति १ । अकिरियावादीणं कत्ता णत्थि फलं त्वस्ति, केसिंच फलमवि णत्थि, ते तु जया पंचमहाभूतिया चतुव्वभूतिया खंधमेत्तिया सुण्णवादिणो लोगायतिगा इच्चादि अकिरियावादिणो २ । अण्णाणिया भणति—जे किर णरए जाणन्ति ते चेव तत्थुव्वज्जन्ति, किं णाणेणं तवेण व ? त्ति, ते तु मिगचारियादयो अढवीए पुप्फ-फलभक्खिणो अच्चादि अण्णाणिया ३ । वेणइया तु आणाम-पाणामादीया कुपासडा ४ ॥ १ ॥ तत्थ पुव्वं—

30

१ °ज्ञातिं वृत्तौ ॥ २ ङ्क इति चतु सङ्ख्याजापनेऽक्षराङ्क ॥ ३ गणधरैश्च ॥ ४ सिद्धा य ख १ ॥ ५ जहिऊण ख २ पु २ ॥ ६ सम्मादिट्ठी वादी वा० मो० ॥ ७ अपि च इत्यर्थः । अविरतपरं पु० स० वा० ॥ ८ संवाद लं स० वा० मो० ॥ ९ संसग्गो अप्पभावे चूसप्र० ॥ १० जाई ख २ ॥ ११ यं च अ० पु १ ॥ १२ विणइ त्ति ख २ पु १ पु २ ॥ १३ अच्चादि अत्यागिन इत्यर्थः ॥

५३५. अण्णाणिंया ताव कुसला वि संता, असंथुना णो विनिगिंछतिण्णा ।

अकोविता आहु अकोवितेहि, अण्णाणुवीयं त्ति मुसं वदंति ॥ २ ॥

५३५. अण्णाणिंया ताव कुसला वि संता० वृत्तम् । अकुसला एव धम्मोऽयस्म । असंथुना णाम ण लोड्य-
परिक्खणाण सम्मता सच्चसत्थवाहिरा मुक्ता । विनिगिंछतिण्णा त्ति विनिगिंछा णामा मीमंसा तिण्णा त्ति तीर्णाः, णत्थि
५ त्ति तेसिं विनिगिंछा अण्णाणित्तणेण । अथवा ससमए वि ताव केसिंचि विनिगिंछा उप्पजति, किं तर्हि परममये ? तं
कतरेण उवदेसेण करेस्सति विचिकित्साऽभावं ? । जो वि तेसि तित्थगरो तस्स वि ण मुत्त ण अत्थविचारणा, अध अत्थि
समयहाणी, त एवं अकोविता, णं त सयं अकोविदा अकोविदानामेव कथयन्ति, को हि णाम विपञ्चित् तान् अन्नवीन् ?
जधा अण्णाणमेव सेयं अवद्धगं च, अण्णाणुवीयं त्ति अपूर्वापरतो विचिन्त्य यत् किञ्चिद्देवासर्वज्ञप्रतीतत्वाद् वालवद् मुसं
वदंति । शाक्या अपि प्रायशः अज्ञानिकाः, येपामविज्ञानोपचितं कर्म नास्ति, जेसिं च वाल-मत्त-मुत्ता अक्कमवद्धगा, ते
10 सच्च एव अण्णाणिंया । सत्थधम्मता सा तेसिं जध चेव ठितेद्दगा तध चेव उवदिसति, जधा-अण्णाणेण वंधो णत्थि, तद्
चेव ताणि सत्थाणि णिवद्वाणि ॥ २ ॥

५३६. सच्चं मोसं इति चिंतयंता, असाधु साधुं ति उदाहरंति ।

जेमे जणा वेणइया अणेगे, पुट्ठा वि भावं विणयिंसु णामा ॥ ३ ॥

५३६. सच्चं मोसं इति चिंतयंता असाधु साधुं ति उदाहरंति० [वृत्तम्] । 'सच्चं पि कताडं मोसं होज्ज' ति
15 एवं ते चिंतयंता सच्चं पि ण भणंति । कथम् ? , साधुं दट्ठूण ण साधुं त्ति भणंति, कताड सो साधू होज्ज कताड असाधू कताड
चउव्विओ कताड पावंचितो, चोरो वा कदाचिदचोरः स्यात् कदाचिचोरः, एव स्त्री-पुरुषेण्वपि वैक्रीयः स्याद् वेसकरणे
योजइत्तव्वं, गवादिपु च यथासम्भवं स्थाणु-पुरुषादिपु चेति । एवं सर्वाभिज्ञद्वित्वात् तदसाधुदर्शनं साध्विति ब्रुवते
साधुदर्शनं चासाध्विति । अथवा—“सच्चं मुसं ति (? असच्चं) इति भासयंता” जो जिणप्पणीतो मग्गो समाधिमग्गो तमेते
अण्णाणिंया सच्चमपि सत्तं असच्चं ति भणंति, अथवा सच्चो सयमो तं सत्तदसप्पगारमवि असच्चं भणंति, असज्जममित्यर्थः ।
20 जधा ते किल भणति तद्वा सच्च भणंति, अण्णाणुवातो सच्चं, तं च कुदंसणमण्णाणवादं असाधुं पि साधुं ति भणंति, असाधू अ
अण्णाणिंया साधुं त्ति भणति, तच्छासनप्रतिपन्नाश्च असाधून्पि साधून् ब्रुवते । वुत्ता अण्णाणिंया । इदानीं वेणइयावादी-
“जेमे जणा वेणइया अणेगे, पुट्ठा वि भावं विणयिंसु णामा, जे त्ति अणिदिट्ठणिहेसो, जना इति पृथग्जनाः, विनये
नियुक्ताः वैनयिकाः, अणेगे इति वत्तीसं वेणइयावादिभेदा, ते पुट्ठा परेण अपिशब्बाद् अण्णुट्ठा वि विणयिंसु
भावं ति, भावो नाम यथार्थोपलम्भः, तमपि यथार्थोपलम्भ विणयिंसु तथा वा स्याद् अन्यथा वा, एवं तावत् तेपा
25 सत्तं भविष्यति । अथवा पुट्ठा वा ‘कीदृशो वो धर्मः ?’ इत्युक्ता ब्रुवते-सर्वथा परिगण्यमानः परीक्ष्यमाणः मीमांस्यमानो
वा अयमस्माकं धर्मः विणयमूलेण गोगोरुहयधम्मेणेण जणो णाधियो(?) । कहं ? जेण वयमवि विणयमूलमेव धम्मं
पण्णवेमो, कथम् ? [इति] चेत्, येन वयं सर्वाविरोधिनः सर्वा(र्व)विनयविनीताः मित्रा-ऽरिसमाः सर्वप्रजितानां सर्वदेवानां
च प्रणामं कुर्मः । न च यथाऽन्ये वादिनः परस्परविरुद्धास्तथा वयमपि-अहं पुण पव्वइये समाणे, जं जधा पासति इदं
वा खंदं वा जाव उच्च पासति उच्चं पणाम करेति, णीयं पासति णीय पणामं करेति । उच्च इति स्थानतः ऐश्वर्यतः, तमुच्चं
30 रायाणं अण्णतर वा इस्सरं दट्ठूणं प्रणाममात्रं कुर्मः, णीयस्स तु साणस्स वा पाणस्स वा णीयं पणामं करेति, भूमितलगतेण
सिरसा प्रह्लाः प्रणामम् ॥ ३ ॥ अहो ! त एवं वालिशाः—

१ °णिता ता कुं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ असंकथा पु १ ॥ ३ °गिच्छं ख २ ॥ ४ अकोवियाए, अ° ख १ ।
अकोविप्पते, अ° ख २ पु १ पु २ ॥ ५ °वीयीति मुं ख २ पु १ । °वीईह मुं पु २ ॥ ६ ण नं खयं चूसप्र० ॥ ७ सच्चं
असच्चं इति चिंतयंता ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । सच्चं असच्चं इति भासयंता चूपा० ॥ ८ °हरंता ख १ पु २ ॥
९ विणइंसु णाम ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । विणयं सुणेमो पुचू० ॥ १० °हरंता स० वा० मो० ॥ ११ यस्त्वात् चूसप्र० ॥
१२ अनुपाय असाधनमित्यर्थः ॥ १३ जे इमे वे० पु० ॥ १४ विणयं सुणेमो, जे पु० ॥ १५ अणुद्धा वि चूसप्र० ॥ १६ पुण्यसंकुर्मः चूसप्र० ॥

५३७. अणोपसंखा इति ते उदाहुं, अट्टेस ओभासति अम्ह एवम् ।

लवावसक्की य अणागतेहिं, णो किरियमाहंसु अकिरियेआता ॥ ४ ॥

५३७. अणोपसंखा इति ते उदाहु० वृत्तम् । संखा इति णाण, संखाए समीवे उपसखा, ण उपसंखा अणोपसंखा, अज्ञाना इत्यर्थः, अनोपसंख्यया त एवमाहुः । उदाहरंति स्म उदाहुः । अट्टेस ओभासति, अर्थो नाम सत्यवचनार्थः, ओभासति उज्जोवेति प्रभासति, एवं चेतसि नः प्रकाशयतीत्यर्थः, एव च समीक्ष्यमाणं सत्यवचनं स्यात्, अन्यथा तु तथा चान्यथा च भवति । अथवा “अट्टेस नो भासति” त्ति, अर्थो नाम धर्मार्थः एवं चेतसि नः प्रभासति, एवं च प्रकाशयति, एवं च दृश्यते युज्यमानः, आर्हद्धमेण किलावभासते, ण तु सेसेहिं अण्णाणिय-किरियवादीहिं घडते । कहं ?, जेणं ते जात्यादिराग-द्वेषाभिभूता तेण तुल्लोऽवभासति । भणिता वेणइया । इदाणि अकिरियवादीदरिसणं-लवावसक्की य अणागतेहिं, लवमिति कर्म, वय हि लवात्-कर्मवन्धात् अवसक्कामो फिट्टामो अवसराम इत्यर्थः, सववहारवंधेणावि ण वज्झामो, किं पुण णिच्छयतो ? । उपचारमात्रं तु तद्यथा—

वद्धा मुक्ताश्च कथ्यन्ते मुष्टिग्रन्थिकपोतकाः । न चान्ये द्रव्यतः सन्ति मुष्टिग्रन्थिकपोतकाः ॥ १ ॥

[]

ते हि वातूलिकाः शाक्यादयः आत्मानमेव नेच्छन्ति, किं पुनस्तद्वन्धम् ? इति । अणागते त्ति कालग्रहणाद् अनागतेऽपि काले न वध्यन्ते । चग्रहणाच्चातिक्रान्त-वर्त्तमानयोः । अथवा अवसक्कि त्ति क्षण-लव-मुहूर्त्त-अहोरात्र-पक्ष-मास-वर्त्तयन-सवत्सरादिलक्षणे काले सर्वत्र कर्मवन्धादवशक्तुमः । लवः कालः, वर्त्तमानादवसक्कामो, एवमनागतादपि एतद्दर्शनः 15 मिच्छत्तकिरियमाहंसु आख्यातवन्तः । के ते ? अकिरियओ आता जेसिं ते इमे अकिरियाता, ते नापि कारकमिच्छन्ति नापि करणानि । येषामपि करणानि कर्तृणि आत्मा कर्त्ता तेऽपि अक्रियावादिनः । उक्तं हि—

कः कण्टकानां प्रकरोति तैक्ष्ण्यं ?, विचित्रभावं मृगपक्षिणां वा ? ।

स्वभावतः सर्वमिदं प्रवृत्तं, न कामचारः स्ववशो हि लोकः ॥ १ ॥

[]

तेषामुत्तरम्—

गन्ता च नास्ति कश्चिद् गतयः षड् बुद्धशासनश्रोक्ताः । गम्यत इति च गतिः स्यात् श्रुतिः कथं शोभना बह्वी ? ॥ १ ॥

[]

क्रिया कर्मफलं न चास्ति, अस्ति कारके कुतः कर्म ? कथं च षड् गतयः ? अन्तराभावो वा ? यथाऽस्माकं “विग्रह-गतौ कर्मयोगः” [तत्त्वार्थ० अ० २ सू० २६] एव तेषामपि अन्तराभावः, एवं ते पुट्टा वा अपुट्टा वा सम्मिस्सभावं ब्रुवते 25 अवन्ध्यानि च कर्माणि पण्णवेंति । एव जातकशतान्यपदिशन्ति बुद्धस्य तानि शून्यत्वे न युज्यन्ते । तथा—

माता-पितरौ हत्वा बुद्धशरीरे च रुधिरमुत्पाद्य । अर्हद्बुधं च कृत्वा स्तूप भित्त्वा च पञ्चैते ॥ १ ॥

आवीचिं नरकं यान्ति

[]

एतच्च न युज्यते, जाति-जरा-मरणानि च न स्युः, उत्तमा-ऽधम-मध्यमत्वं न स्यात्, मनुष्य-तिर्यग्योनीनां स्वयमेव कर्मविपाको जीवस्य कर्तृत्वं कर्मवन्धं च कथयति । चौरादीनां च कर्मणाभिहैव विपाकं दृष्ट्वा सामान्यतोदृष्टेनानुमानेनानुमीयते 30 कृतं कर्त्ताऽयमात्मा, येनास्य गर्भगतस्यैव व्याधयः प्रादुर्भवन्ति मृत्युश्च ॥ ४ ॥

१ ० हू ख १ ॥ २ अट्टे स ओभासति वृ० वी० । अट्टेस नो भासति चूपा० ॥ ३ तेवं ख २ । तेवा पु १ ॥ ४ ० वसक्की य ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ ० यवादी ख २ पु १ पु २ ॥ ६ अर्हद्बुधं वृत्ती ।
सूय० सु० २७

५३८. सम्मिस्सभावं च गिरा गिहीते, ते मुम्मई होति अणाणुवादी ।

इमं दुपक्खं इममेगपक्खं, आहंसु छलायतणं च कम्मं ॥ ५ ॥

५३८. [सम्मिस्सभावं० वृत्तम्] । तथा च सामान्यतोदृष्टेनानुमानेन सम्मिश्रभावो नाम अस्तित्वमपि प्रतिपद्यमानाः अस्तित्व-[नास्तित्व]मेव दर्शयन्ति, तमेव सम्मिश्रभावं यथा गिरया गृह्यन्ते, निगृह्यन्ते इत्यर्थः, उम्भत्तवादं वदन्ति, तद्यथा—
५ कचिदुन्मत्तः स्वाभाविकं ब्रवीति चेष्टते वा कचिदन्यथा, अन्यो वाऽध्वानं ब्रजन् कचित् पथा गच्छति, एवं तेऽपि—

गन्धर्वनगरतुल्याः मायास्वप्नोपपातधनसदृशाः । मृगतृष्णानिद्रादौनप्रवर्त्तितालातचक्रसमाः ॥ १ ॥

[]

एवमपि निःस्वभावान् भावानुक्त्वा पञ्चाज्जातिस्सरणानि जातकानि रत्नाश्रयं निर्वाणं च प्रतिपद्यन्ते । एवं ते सम्मिश्र-
भाववादिनः मिथ्यादर्शनान्धकाराः जातकेनैतस्यां गिरि गृहीताः—‘यदि शून्यं कथं जातकानि ? कथं स्सरणम् ? कथं
१० शून्यता ? । किञ्च—

यदि शून्यस्तव पक्षो मत्पक्षनिवारकः कथं भवति ? । अथ मन्यसे न शून्यस्तथापि मत्पक्ष एवासौ ॥ १

[]

अस्तित्वात् तस्य । किञ्च—‘केन शून्यता देशिता ? किमर्था देशिता ? स्यान्निष्प्रयोजना शून्यता’ इत्यादिभिः कर्कशहे-
तुमिश्रोदिता पच्छाधरघरियाए आहृतियाए एलमूगो वा मम्मणमूगो वा जधा मुम्मएन्ति, ण एक्कं अणेक्कं वा पक्खं अणुवदन्ति,
१५ अस्ति नास्ति वा, यद्यप्यष्टौ व्याकरणानि पठन्ति । ते पुण अकिरियावादिणो दुविधं धम्मं पण्वेति, तं जधा—इमं दुपक्खं
इमं एगपक्खं तावत्, अविज्ञानोपचितं १ परिज्जोपचितं २ ईर्यापथं ३ स्वप्रान्तिकं ४ च चतुर्विधं कर्म चयं न गच्छति, एतद्धि
एकपाक्षिकमेव कर्म भवति, का तर्हि भावना ? , क्रियामात्रमेव, न तु चयोऽस्ति, वन्धं प्रतीत्याविकल्प इत्यर्थः, एगपक्खयं
दुपक्खयं तु, यदि सत्त्वञ्च भवति सत्त्वसद्भा च सच्चित्त्य जीविताद् व्यपरोपण प्राणातिपातः, एतद् इह च परत्र चानुभू-
यते इत्यतो दुपक्खकं, यथा चौरादयः इह पुष्पमात्रमनुभूय शेषं नरकादिष्वनुभवन्ति । किञ्च—आहंसु छलायतणं च
२० कम्मं, षडायतनमिति षड् आयतनानि यस्य तदिदं आश्रयद्वारमित्यर्थः, तद्यथा—श्रोत्रायतनं यावन्मनआयतनम् ॥ ५ ॥

५३९. ते एवमक्खन्ति अनुज्झमाणा, विरूवरूवाणिह अकिरियाता ।

जमादितित्ता बहवो मणुस्सा, भमन्ति संसारमणोवदग्गं ॥ ६ ॥

५३९. ते एवमक्खन्ति० वृत्तम् । अक्रिया अणाणिआ य सन्भावं अनुज्झमाणा इह मिच्छत्तपडलोच्छणा अप्पाणं
वा परं वा तदुभय वा वुग्गाहेमाणा विरूवरूवाणि दरिसणाणि, कथम् ?

२५ दानेन महाभोगाश्च देहिनां सुरगतिश्च गीलेन । भावनया च विमुक्तिः [तपसा सर्वाणि सिध्यन्ति ॥ १ ॥

इत्यादि । []

किञ्च—यश्च वेदान्तेशुके ब्राह्मणे दद्यात्, यो वा विहारं कारयति, किञ्च—एगपुष्पपदाणेण असीतिकल्पकोटयः
सुखिनस्तिष्ठन्ति, एवमकिरियो आता जेसि ते होति अकिरियाता । जमादितित्ता बहवो मणुस्सा, यमित्यनिर्दिष्टस्य
निर्देशः, आदिइत्ता गृहीत्वा, स्वयं अन्यांश्च ग्राहयित्वा अणादीयं अणवदग्गं संसारं भमन्ति ॥ ६ ॥

१ भावं सगिरा गिहीते. से मुम्मई होति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । १ भावं च गिरा ख १ ॥ २ मृगतृष्णा-नीहारा-
मृचन्द्रिका-ऽलातचक्रसमाः वृत्तौ पाठ ॥ ३ दान् पमर्त्तितालान्वचं स० वा० मो० ॥ ४ निश्वाभां स० वा० मो० ॥
५ एक्कं एक्कं वा चूगप्र० ॥ ६ अविज्ञोपचितं वृत्तौ ॥ ७ त एव ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ वाणि अं ख १ वृ० दी० ॥
९ स्तिनाया खं १ । रियवाई ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० जमायइत्ता बहवे मणूसा ख १ । जमादिदित्ता बहवो मणूसा
खं २ ॥ ११ वतन्गं खं १ ख २ पु १ ॥ १२ न्तश्चके स० वा० मो० ॥

किञ्चान्यत्—यदि सर्वमक्रियं तेन कथमादित्यः उत्तिष्ठति ? अस्तं वा गच्छति ? कथं वा चन्द्रमा वर्द्धते हीयते च ? न वा सरितः स्यन्देरन्, न वा वायवो वायेयुः, सर्वसंव्यवहारोच्छेदः स्यात् । एवमुक्ताः ब्रुवते—

५४०. णाऽऽतिच्चो उट्ठेति ण अत्थमेह, ण चंदिमा बह्वति हायती वा ।

सरितो ण संदंति ण वंति वायवो, वंझो नितिओ कसिणो हु लोओ ॥ ७ ॥

५४०. णाऽऽतिच्चो उट्ठेति ण अत्थमेह० त्ति वृत्तम् । आदित्य एव नास्ति, कुतस्तर्हि तदुत्थानमस्तमनं वा ? सृग- 5
वृष्णिकासदृशं तु एतदिति लोहितमर्कमण्डलमवभासते । एवं चन्द्रमाऽपि नास्ति, कुतस्तर्हि तद्वृद्धि-ह्रासोत्थाना-ऽस्तमनानि ? ।
किञ्च—संघातो मरीची उट्ठेति, उट्ठोणा (? उट्ठित्ता) से णं इमं लोग तिरियं करेति, करेत्ता से णं इमं लोगं उज्जोवेति
पभासति । सरितोऽपि ण संदंति (सन्ति) न च वायवः, ततः कथं सन्दिष्यन्ते वास्यन्ति वा ? । स्याद् बुद्धिः—
उत्तिष्ठन्नादित्यो दृश्यते अस्तं च गच्छन्, येन पूर्वस्यां दिशि दृष्टः अपरस्यां दिशि दृश्यते तेन क्रियावान्, देवदत्तस्य हि
गतिपूर्विकां देशान्तरप्राप्तिं दृष्ट्वा चन्द्रा-ऽऽदित्यावनुसीयेते, सरितश्च स्यन्दमाना दृश्यन्ते, वायवश्च वृक्षाग्रकम्पादिभिरनुसीयन्ते 10
क्रियावन्त इति, तच्चासत्, कथम् ?

गतं न गम्यते तावद् अगतं नैव गम्यते । गता-ऽऽगतविनिर्मुक्तं गम्यमानं न गम्यते ॥ १ ॥

[]

एवमयं वन्ध्यो लोकः, वन्ध्यो नाम शून्यः, अथवा वन्ध्यावद् अप्रसवत्वाद् वन्ध्यः । लोकायतानां हि न मृतः
पुनरुत्पद्यते, एतावानेप परमात्मा । त एवं दर्शनं भावयन्ति—गलागर्त्यमपि कुर्वाणा नोद्विजन्ते, मातरं भगिनीं वा गत्वा 15
नानुत्पद्यन्ते, येषां वन्धाभाव एव ते कथं पापेभ्यो निवर्त्त्यन्ते ? निर्वृतिमूलं वा धर्मं देख्यन्ते ? । एवं शाक्या अपि एवं
वन्ध्याः । नितिओ णाम नित्यकालमेव शून्यः, शून्यं वा न चोच्छिद्यते । कसिणो णाम गृह-नगर-पर्वत-द्विपद-चतुष्पदादिसर्वो
वन्ध्यः । त एवं विद्यमानमपि लोकं न पश्यन्ति ॥ ७ ॥ दृष्टान्तः—

५४१. जधा यं अंधे सह जोतिणा वि, रूवाणि णो पस्सति हीणणेत्ते ।

संतं तु ते एवमकिरियंआता, किरियं ण पस्संति गिरुद्धपण्णा ॥ ८ ॥

20

५४१. जधा य अंधे सह जोतिणा वि० वृत्तम् । यथेति येन प्रकारेण [अन्धः] ज्योतयतीति ज्योतिः आदित्य-
श्चन्द्रमाः मणिज्योतिः प्रदीपो वा, ज्योतिना सह सह जोतिणा वि रूवाणि घडादीणि न पश्यति, अत्रतोऽपि वर्त्तमानानि
स्पर्शन्नपि न तेषां वर्णादिविशेषं पश्यति । नयतीति नेत्रम्, हीने यस्य नेत्रे स भवति हीननेत्रः, उद्धृते उपहृते वा । संतं
तु ते एवं अकिरियाता, संतमिति विद्यमानम्, तुः पूरणे, अकिरियावातिणो अकिरियाता मिच्छत्तोदयान्धकाराज्जीवादीन्
पदार्थान् न जानन्ति । अथवा किरियं न पस्संति त्ति क्रियावतां द्रव्याणां आगमन-गमनाद्याः क्रियाः पश्यन्तोऽपि न 25
पश्यन्ति, स्वयं च क्रियासु वर्त्तते अन्धवत्, न चैताः न पश्यन्ति, निरुद्धा येषां प्रज्ञा ते भवन्ति निरुद्धपन्ना णाणावरणोदयेण,
अथवा ते वराकाः कथं ज्ञास्यन्ति ये आगमज्ञानपरोक्षा एव ? जे पुण अनिरुद्धपन्ना ते प्रत्यक्षेण वा आगमेन परोक्षेण
जीवादीन् पदार्थान् यथावज्जानन्ति । तत्रावधि-मनःपर्याय-केवलानि प्रत्यक्षम्, मति-श्रुते परोक्षम् । प्रत्यक्षज्ञानिनस्तावज्जीवादीन्
पदार्थान् करतलामलकवत् पश्यन्ति, समत्तसुतणाणिणो वि लक्षणेण, अट्ठंगमहानिमित्तपारगा वि साधवो जाणंति णिमित्तेण
॥ ८ ॥ तं पुण णिमित्तं—

30

१ णाऽऽतिच्चो ख १ खं २ पु १ । नाऽऽतिच्चो २ ॥ २ उट्ठेति ख १ । उट्ठेति ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ सल्लिला
ण संदंति ण वंति वाया, वंझो ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ वंझे णियते कसिणे हु लोते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ०
दी० । वंझे हु एते ख २ । वंझे य णियते पु २ ॥ ५ हि पु २ वृ० दी० ॥ ६ रूवाति ख १ । रूवाति ख २ पु १ पु २ ॥ ७ पासति
ख १ पु २ ॥ ८ पि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ 'व अकि' ख २ पु १ पु २ ॥ १० 'यवाई' ख १ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

५४२. संवच्छरं सुमिणं लक्खणं च, णिमित्त देहं च उप्पाइयं च ।

अट्ठंगसेतं वहवे अधिज्जिता, लोग्गम्मि जाणंति अणागताइं ॥ ९ ॥

५४२. संवच्छरं सुमिणं लक्खणं च० वृत्तम् । संवत्सर-निमित्ते इमे एगट्ठिया, तं०—सवत्सरे ति वा अंतरिक्षे ति वा जोतिसे ति वा । सुमिणं सुविणज्जाया व, लक्खणं सारीरं । एतेण चैव सेसयाइं पि सूडताइ, तं जधा—भोमं १ उप्पातं
५२ सुमिण ३ अंतरिक्षं ४ अंगं ५ सर ६ लक्खण ७ वंजणं ८, णवमस्स पुव्वस्स ततियातो आचारवत्थूतो एतं णीणितं ।
एतं वहवे अधिज्जिता, एय अट्ठंगणिमित्त वहवे समणा अधिज्जिता, ण सव्वे, लोग्गम्मि जाणंति अणागताइं, अतिक्रान्त-
वर्त्तमानानि च केवलिवद् वाकरेति । [अथवा—] “तथागताणि” त्ति तथाभूताणि, यथावस्थितानीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अङ्गवर्जानां अनुष्ठुभेन च्छन्दसा अर्द्धत्रयोदश गतानि [सूत्रम्], एव तावदेव गतसहस्राणि परिषाटीका । अङ्गस्य
तु अर्द्धत्रयोदश सहस्राणि सूत्रम्, तावदेव गतसहस्राणि वृत्तिः, अपरिमितं वार्तिकम् । एव निमित्तमप्यधीत्य न सर्वे तुल्याः,
१० परस्परतः पदस्थानपतिताः, चोदसपुव्वी वि छट्ठाणपडिता, एव आचारधरादी वि छट्ठाणवडिआ । यतश्चैव तेनापदिश्यन्ते—

५४३. केयी णिमित्ता तथिया भवंति, केसिंचि ते विप्पडिंति णाणं ।

ते विज्जभासं अणधिज्जमाणा, आहंसु विज्जापलिमोक्खमेव ॥ १० ॥

५४३. केयी निमित्ता तथिया भवंति० वृत्तम् । केचिदिति न सर्वे, अभिन्नदसपुव्विणो हेट्ठेण एतं अट्ठंगं पि
महाणिमित्त अधीतु गुणितुं वा, अधित एमेव केचित् परिणामयंति, ते पडुचेति णिमित्ता तथिया भवंति, केति पुण
१५ बुद्धिवैकल्याद् विशुद्धणेमित्तिकेहिंतो छण्ह ठाणाणं अण्णतर ठाण परिहीणा अविसुद्वखयोवसमा विप्पडिंति णाणं विपर्यासेन
एति विप्पडिंति, “इक् स्मरणे, इड् अध्ययने, इण् गतौ” एपां त्रयाणामपि इक्-इड्-इणा परिपूर्वाणा अत्प्रत्ययान्तानां
विपर्यय ईति रूपं भवति, विपर्ययेण एति विप्पडिंति, कोऽर्थः ? विपर्ययज्ञानं भवति, असम्यगुपलब्धिरित्यर्थः, [?सपरि-
भवमप्यङ्गमित्यर्थः, ?] सपरिभाषमप्यङ्गमधीत्य । अवभषपडलदिट्ठेण—यथा ऋक्षणाभ्रपटले कश्चिद् वेत्ति एकमेवेद अभ्रपटलं
यावत् तत्रान्यदप्यस्ति सूक्ष्ममिति नोपलभ्यते, संजता वि केइ विप्पडिंति णाण, किमंग पुण अण्णउत्थिया दगसोयरिया
२० तच्चिणिगादयो ? । ते विज्जभासं अणधिज्जमाणा, अणधिज्जमाण त्ति अधीतेन निमित्तेण दुरधीतेन वितथं दृष्ट्वा निमित्त
वदंति—णिमित्तमेव णत्थि । तद्यथा—कचित् क्षुते त्वरितत्वात् शङ्कित एव गतः, तस्य चान्यः शुभः शकुन उत्थितः येनास्य
तत् क्षुतं प्रतिहतम्, स च तेन शकुनेनोपलक्षितः सन् मन्यते—व्यलीकमेव निमित्तम्, येनाशकुनेऽपि सिद्धिर्जाता इति । एव
शोभनमपि शकुनमन्येनाशोभनेनाप्रतिहतमनुबुद्ध्यमानः कार्यसिद्धिनिमित्तमेव नास्तीति मन्यते अपरिणामयन् । [अहवा—]
२५ “विज्जाहरिसे” णाम यथार्थोपलम्भः, विद्यया स्पृश्यते विद्यया प्राप्यते, विद्यया गृह्यत इत्यर्थः । त एवं वराकाश्चक्षुर्राह्यमपि
णिमित्तमपरिणामयन्तः आहंसु विज्जापलिमोक्खमेव, निमित्तविद्यापरिमोक्षम्, एवं हि कर्तव्यम्, नाधीतव्यानि निमित्तशास्त्रा-
णीत्यर्थः, किञ्चित् तथा किञ्चिदन्ययेति कृत्वा मा भून्मृषावादप्रसङ्गः । बुद्धः किल शिष्याणामाहूयोक्तवान्—द्वादश
वर्षाणि दुर्भिक्षं भविष्यति तेन देशान्तराणि गच्छत, ते प्रस्थितास्तेन प्रतिपिद्धाः, सुभिक्षमिदानीं भविष्यति, कथम् ? अद्यैवैकः
सत्त्वः पुण्यवान् जातः तत्राधान्यात् सुभिक्षं भविष्यतीति, अतो निमित्तं तथा चान्यथा च भवतीति कृत्वा आहंसु विज्जा-
३० पलिमोक्खमेव, उज्जनमित्यर्थः, मोक्षं च प्रति निरर्थकमित्यतस्तैरुत्सृष्टम् । अथवा विज्जया विज्जया परिमोक्खमाहु विज्जा-
पलिमोक्खमाहु, सद्ब्यादयो ज्ञानाद् मोक्षमिच्छन्ति, जे णिमित्तं संखाणं परिणामयति ते किलात्यन्तपरोक्षमात्मानं परलोकं
मोक्षं च ज्ञास्यन्ति इत्यादि हास्यम्, पच्चुल(१)त)कम्मं बंधति ते सुतुण्णाणहीलणाए । उक्तं हि—

१ अहिच्ता ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ लोग्गंसि ख २ पु २ । लोगस्स ख १ ॥ ३ तथागताणि चूपा० । अणागतार्ति ख १ ।
अणागताइं ख २ पु १ पु २ ॥ ४ तं विप्पडिंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ °ज्जभावं अं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ।
°ज्जहरिंसं अं चूपा० ॥ ६ °णा, जाणामु लोग्गंसि वयंति मंदा ख १ वृपा० । एतत्पाठमेदोल्लेखो ख २ पु १ पु २ वर्त्तते । जाणामो ख १ ।
जाणाम ख २ पु २ ॥ ७ इति पूर्वं रूपं वा० मो० ॥ ८ [१ ?] एतच्चिद्धान्तर्गत पाठो लेखकप्रमादप्रविष्ट आभाति ॥ ९ °न्तरं गं पु० ॥

ज्ञानस्य ज्ञानिनां चैव निन्दा-प्रद्वेष-मत्सरैः । उपधातैश्च विघ्नैश्च ज्ञानघ्नं कर्म वव्यते ॥ १ ॥

[॥ १० ॥]

स्याद् बुद्धिः—केनैतानि समोसरणानि प्रणीतानि—जं च हेट्ठा बुत्तं जं च उवरिं भणिहिति ? , उच्यते—अणिरुद्धपण्णा तित्थगरा—

५४४. ते एयमक्खंते समेच्च लोगं, तंधागता समणा माहणा य ।

5

सयंकडं णऽण्णकडं च दुक्खं, आहंसु विज्जा-चरणं पमोक्खं ॥ ११ ॥

५४४. ते एयमक्खंते समेच्च लोगं० वृत्तम् । ते इति तीर्थकराः, एतदिति यदतिक्रान्तं क्रान्तव्यं च परसमयसिद्धपरुवणाओ अ । एवमन्येऽप्याख्यातवन्तः आख्यास्यन्ति च, सम्यग् इत्वा समेच्च ज्ञात्वेत्यर्थः, तंधागता समणा माहणा य, तथागत इति तीर्थकरत्वं केवलज्ञानं च गताः । पठ्यते च—तथा तथा समणा माहणा य, तथा तथेति यथा यथा समाधिमार्गव्यवस्थिताः तथा तथाऽऽख्यान्ति त्रैकाल्यात्, जे अभिगगहियमिच्छादिट्ठी जे अ अणभिगगहियमिच्छादिट्ठी तेसि 10 सव्वेसिं दर्शनमाख्यान्ति । समणा माहणा य त्ति एगट्ठ । पच्चक्खणाणिणो परोक्खणाणिणो वा आगमप्रामाण्यात् किमाख्यान्ति ? अत्थि माता अत्थि पिता जाव सुचिण्णा कम्मा सुचिण्णफला भवन्ति, एवं क्रियावादित्वं ख्याप्यते । किञ्च—सयंकडं णऽण्णकडं च दुक्खं, सयंकडं णाम स्वयं कृतं सयंकडं, सव्वमेव हि कर्म दुक्खं, प्रतीकारात् पुण्यमपि दुक्खं । उक्तं हि—“तो सव्वकालदुक्खो” । [] तं तु स्वयंकृतमेव, नान्यकृतम्, न चाकृतम् । आहंसु विज्जा-चरणं पमोक्खं, विज्जया चरणेण पमोक्खो भवति, न तु यथा संख्या ज्ञानेनैवैकेन, अज्ञानिकाश्च शीलेनैवैकेन । उक्तं हि— 15 क्रिया च सज्ज्ञानवियोगनिष्फलां, क्रियाविहीना च निबोधसम्पदम् । निरस्यता क्लेशसमूहान्तये, त्वया शिवायाऽऽलिखितेव पद्धतिः ॥ १ ॥

[सिद्ध० द्वा० १ का० २९] ॥ ११ ॥

५४५. ते चक्खु लोगंसिध णायगा उ, मग्गाऽणुसासंति हितं पजाणं ।

तथा तथा सासतमाहु लोगो, जंसी पया माणव ! संपगाढा ॥ १२ ॥

20

५४५. ते चक्खु लोगंसिध णायगा उ० वृत्तम् । चक्षुर्भूता लोकस्य, प्रदीपभूता इत्यर्थः । देशका नायकाः पगढगाः । मग्गं णाणाति हितं सुहं प्रजानाम् [अणुसासंति उवदिसति] । तुः विसेसणे, सन्मार्गगुणांश्च दर्शयन्ति कुमार्गदोषांश्च । अथवा तुः विशेषणे, अहितमार्गनिवृत्ति च । प्रजायन्तीति प्रजाः । तथा तथा सासतमाहु लोगो, तथा तथेति येन येन प्रकारेण शाश्वतो लोको भवति पञ्चास्तिकायात्मकः, अथवा यथाऽस्याऽऽत्मनः अव्यवच्छिन्नकर्मसन्ततिर्भवति यथा-प्रकाराच्च तथा तथा सासतमाहु लोगो, तथा “चउहिं ठाणेहि जीवा णेरइयाउयत्ताए कम्मं पकरेंति०” [स्थाना० स्था० 25 ४ उ० ४ सू० ३७३ पत्र २८५] तत्र तावत् ससारो नोच्छिद्यते यावन्मिथ्यादर्शनम्, तत्र तीर्थकरा-ऽऽहारकवर्जाः सर्वे एव कर्मबन्धाः सम्भाव्यन्ते, उपलक्षणत्वादस्यान्यदपि यदत्र सम्भवति तद् द्रष्टव्यम्, एवं राग-द्वेषावपि ससारकरौ इति कृत्वा तथा तथा वट्टति संसारमाहुः । अहवा तथा तथ त्ति जस्स जारिसी सत्ता तथा तस्स उवचयो होति । अहवा मिच्छन्त-अविरति-अण्णाणाणि जधा जधा तथा तथा ससारः । अथवा पाणवधादी जधा जधा तथा तथा, अहवा कसा- [या] दयो जहा तहा, काय-वाङ्मनोयोगा जधा जधा तथा तथा ससारो, सर्वत्र मात्रापरिमाणं वक्तव्यम् । जंसी पया 30 यस्मिन्निति यत्र, प्रजायन्ते इति प्रजाः, सर्वे एव सत्त्वा मानवा इत्यपदिश्यन्ते, मानवानां प्रजा माणवप्रजा । अथवा माणव ! इति हे मानवाः । सप्रसृताः संप्रगाढा, ओगाढा विगाढा सम्प्रगाढा इत्यर्थः । एवं आश्रवलोकं कथयन्ति, आश्रवलोकानुरूपमेव च लोकं विशन्ति ॥ १२ ॥

१ एवमक्खंति स° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ तथा तथा समणा खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० चूपा० ॥ ३ च निबोधसम्पदम् द्वात्रि० ॥ ४ लोगंसिह ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ णातगा तु, मग्गाऽणुभासंति हितं पताणं ख १ ॥ ६ मायकाः चूसप्र० ॥

५४६. जे रक्खसां जे जमलोइया वा, जे आसुरा गंधवा य काया ।

आगासगामी य पुढोसिता य, पुणो पुणो विपरियासमेति ॥ १३ ॥

५४६. जे रक्खसा जे जमलोइया वा० वृत्तम् । केपाञ्चिद् भवनपत्यादिदेवाः शाश्वताः तेण रक्खसगहणम् । अथवा व्यन्तरा गृहीता राक्षसग्रहणात् । जमलोइयग्रहणाद् वैमानिकाः सूचिताः, जेणं जमदेवकाइया तिविधा नैमग्नः (१), सर्वे ५ ते जमस्स महारायस्स आणा-उववात-वयणणिदेसे चिट्ठंति । असुरग्रहणेन भवनवासिनः सूचिताः । गान्धर्वा व्यन्तरा एव । ज्योतिष्का दृश्यन्त एव । सेसा आगासगामी य पुढोसिता य, देव-पक्खि वातादयः आगासगामी, पृथिव्यम्बु-वनस्पतयः द्वि-त्रि-चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाश्च स्थलचरा जलचराश्च एते पुढोसिता । पुनः पुनः विपर्यासमेति, विपर्यासो नाम जन्म-मृत्यू, सर्व एव वा ससारे विपर्यासः, जेण “पुढविकायमतियतो उक्कोस जीवो तु सवसे” ॥ [उत्तरा० ख० १० गा० ५] ॥ १३ ॥

10

५४७. जमाहु ओहं सलिलं अपारगं, जाणाहि णं भवग्गहणं दुमोक्खं ।

जंसी विसण्णा विसयंगणादी, दुहतो वि लोकं अणुसंचरंति ॥ १४ ॥

५४७. जमाहु ओहं सलिलं अपारगं० वृत्तम् । यं इत्यनिर्दिष्टस्य निर्देशः । आह भगवानेव, द्रव्यौघः स्वयम्भुरमणः, स एवौघः सलिलः, ओघसलिलेन तुल्य ओघसलिलम् । नास्य पारं जलचराः स्थलचरा वा शक्नुवन्ति गन्तुं णऽण्णत्थ देवेण महद्दुिण इत्यतः अपारगः । जाणाहि णं जथा जिनैरपदिष्टः आगमप्रामाण्यात् प्रत्यक्षतश्च उपलभ्यते मनुष्यादिसं- 15 सारः । चतुर्विधं भवग्गहणं, भवग्गहणं कडिल्यमित्यर्थः, चतुरासीतिजोणिपमुहसयसहस्सगहणो, जत्थ अणोरपारे पविट्ठो सव्वद्वाए वि ण मुचति मिच्छादिट्ठी लोको लोकायत-सुण्णवादिगादिलौकिक इत्यादि । दुमोक्षेति मिच्छत्त-सातगुरुत्वेन च ण तरति अणुपालेत्तए जे वि अत्थिवादिणो, किमग पुण नास्तिकाः १, जथा ताणि चत्तारि तावससहस्साणि सातागुरुव- 20 त्तणेण छक्कायवधगाइं जाताइ [आव० मूलभाष्यगा० ३१ पत्र १४३] । जंसी विसण्णा विसयंगणादी, यत्र संसारे यत्र वा सावधे धर्मेऽसमाधौ कुमारे वा अस्तसमवसरणेपु, पंचसु वा विसएसु विसन्नाः, सुगरीयान् स्पर्शः, तेष्वप्यङ्गनाः, तासु 20 हि पञ्च विपया विद्यन्ते, तद्यथा—“पुप्फफलणं च रसं० ” [इत्यतः अङ्गनाग्रहणम् । दुहतो वि ति द्विविधेनापि प्रसादेन लोकं अणुसंचरंति । त जथा—लिंग-वेस-पज्जाए अविरतीए य, अथवा आरम्भ-परिग्रहाभ्यां राग-द्वे-पाभ्यां वा अन्न-पानाभ्यां वा त्रस-स्वावरलोगं वा इमं लोग परलोगं वा ॥ १४ ॥

त एव मिथ्यात्वादिभिर्देवैरभिभूताः अस्तसमवसरणावस्थिताः—

५४८. ण कम्मसुणा कम्म खवेति वाला, अकम्मसुणा कम्म खवेति धीरा ।

मेधाविणो लोभ-मयावतीता, संतोसिणो णो पकरिंति पावं १५ ॥

25

५४८. ण कम्मसुणा कम्म खवेति वाला० वृत्तम् । न इति प्रतिषेधे । मिथ्यात्वादिषु कर्मबन्धहेतुषु वर्तमानाः न कर्माणि क्षपयन्ति वालाः कुतीर्थ्याः, यस्यैव हि ते भीतास्तमेवान्विपन्ति, कर्मभीताः कर्माण्येव वर्द्धयन्ति, न निदानमेव रोगस्य चिकित्सा, यथा कश्चिन्मूढधीर्निदानैरेव रोगचिकित्सां करोति स हि तस्य वृद्धिमाप्नोति । अकर्मणा तु आश्रवनिरोधेन कर्माणि क्षपयन्ति धीराः विधिक्षियाभिरिवाऽऽमयान् वैद्याः । मेधाविणो लोभ-मयं(१यौ) मेराधाविणो मेधाविणो, लोभम-

१ “साया जमलोइयाया, जे या सुरा ख १ पु २ वृ० दी० । “ये केचन व्यन्तरमेदा राक्षसात्मान, तद्ग्रहणाच्च सर्वेऽपि व्यन्तरा गृह्यन्ते, तथा ‘यमलौकिज्ञात्मान’ अ[म्या]-ऽम्बर्ष्यादय, तदुपलक्षणात् सर्वे भवनपतय । तथा ये च ‘सुरा’ सौधर्मादिवैमानिका । चशब्दाद् ज्योतिष्का सूर्यादय ।” इति वृत्तिकारव्याख्यानम् ॥ २ “सिकामी ख २ पु १ ॥ ३ जे ख २ वृ० दी० । ते पु १ ॥ ४ “यासुवेति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ न विग्नः स० । न विग्नः वा० मो० ॥ ६ “पृथिव्याश्रिता’ पृथिव्यप-तेजो-वनस्पति-द्वि-त्रि-चतु-पञ्चेन्द्रिया” इति वृत्तौ ॥ ७ “णाहिं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ एते त एव तापसा ये भगवता श्रीकृष्णभदेवेन साक प्रव्रजिता इति ॥ ९ वीरा ख १ पु २ वृ० दी० ॥ १० लोभ-मयावतीता ख १ वृपा० ॥

तीताः लोभातीताः, वीतरागा इत्यर्थः, एवं मायामतीता मायातीता वा । संतोसिणो त्ति अलोभाः । स्याद् बुद्धिः-अलोभाः सन्तोषिणश्च एकार्थमिति कृत्वा तेन पुनरुक्तम्, उच्यते, अर्थविशेषान्न पुनरुक्तम्, लोभातीता इति अतिक्रान्तलोभा वीतरागाः, संतोषिण इति निग्रहपरमा अवीतरागा अपि वीतरागाः । णो पकरिंति पावं संतोसिणो पयणुयं पकरेति, तव्म-ववेदणिज्जमेव । अथवा यत् एव लोभाईया अत्त एव संतोसिणः । एवं अमानिनः अमायिनः ॥ १५ ॥

त एवं भगवन्तः अनिरुद्धपण्णा—

5

५४९. ते तीत-उप्पण्ण-अणागताइं, लोगस्स जाणंति तं धागताणि ।

णेतारो मण्णोसि अणण्णणेता, बुद्धा हु ते अंतकडा भवंति ॥ १६ ॥

५४९. ते तीत-उप्पण्ण-अणागताइं० वृत्तम् । ते इति तीर्थकरादयः प्रवीणभूताः । तीताणि लाभा-उलाभ-सुख-दुःखादीनि, एवं पडुप्पण्ण-अणागताइं, जेहिं वा कम्महिं पुण्वकतेहि इहाऽऽयातो जोणिवासं पदं करेति जं च भविस्सति इत्यतः तीत-पच्चुप्पण्ण-अणागताइं । तहाभूताइं तधागताणि, अवितधाणि त्ति भणितं होति, न विभङ्गजानिवद् विपरीतं 10 पश्यन्ति, “अणगारे णं भंते! मायी मिच्छादिद्वी रायगिहे णयरे समोहते०-तेनावधि-विभङ्गोपयोगेन गतः-त्राणारसीये णयरीए रुवाइं जाणति पासति जाव से से दंसणविवच्चासो भवति ।” [भग० श० ३ उ० ६ सू० १६२ पत्र १९२-१] ते भगवन्तः प्रत्यक्षज्ञानिनः, परोक्षे वा पूर्वविदः णेतारो मण्णोसि अणण्णणेता, णयन्तीति नेतारः, अन्येषां भव्यानां सर्वेषां नेतार इति । न अन्यः [अनन्यः] तेषां नेता विद्यते, “इत्ताव ताव समणेण वा माहणेण वा धम्मो अक्खाते, णत्थेतो उत्तरीए धम्मो अक्खाते” [] इत्यतो अणण्णणेता । बुद्धाः स्वयम्बुद्धाः बुद्धबोधिता वा गणधराद्याः । अन्तं 15 कुर्वन्तीति अन्तकराः, भवान्त कर्मान्तं वा ॥ १६ ॥ ये चाऽत्र भवान्त न कुर्वन्ति तावत्—

५५०. ते णेव कुव्वंति ण कारवेंति, भूताभिसंकाए दुगुंछमाणा ।

सदा जता विप्पणमंति धीरा, विदित्तु वीरा य भवंति एगे ॥ १७ ॥

५५०. ते णेव कुव्वंति ण कारवेंति० वृत्तम् । स्वयं न कुर्वन्ति न कारयन्त्यन्यैर्नानुमन्यन्ते । किं तत्? पाणातिपातं, अनुक्तमपि विज्ञायते प्राणातिपातम्, येनापदिश्यते भूताभिसंकाए दुगुंछमाणा, भूताणि तस-थावराणि ताणि यतोऽभिसंकांति 20 सा भूताभिसंका भवति, हिंसेत्यर्थः, तां भूताभिसंका तत्कारिणश्च जुगुप्समाना उद्विजमाना इत्यर्थः, पाणातिपातमिति वाक्यशेषः, लोकोऽपि हि मत्स्यवन्धादीन् हिंसकान् जुगुप्सते । एवं ते ण भासन्ति ण भासावेंति मुसावातं, एवं जाव मिच्छादंसणं ण पव्वेंति० णो सदहति णवण्ण भेदेण । त एवमप्पाण पर तदुभयं च [जता] सजमेमाणा सदेति सर्वकालं प्रव्रज्याकालादारभ्य यावज्जीव ज्ञानादिषु विविधं प्रणमन्ति पराक्रमन्त इत्यर्थः । विदित्तु वीराः विज्ञाय वीरा भवन्ति, ज्ञाना-दिभिर्वा [वि] राजन्तीति वीराः, एके न सर्वे । पठ्यते च—“विण्णत्तिवीरा य भवंति एगे” विव्रप्तिमात्रवीरा एवैके 25 भवन्ति, ण तु करणवीराः ॥ १७ ॥ स्यात्-कतराणि भूतानि येषां सकितव्यम्? उच्यते—

५५१. डहरे य पाणे बुद्धे य पाणे, जे आततो पस्सति सव्वलोगे ।

उवेहती लोगमिणं महंतं, बुद्धेऽपमत्ते सुपरिव्वण्णजा ॥ १८ ॥

५५१. डहरे य पाणे० वृत्तम् । डहराः सूक्ष्माः कुन्धादयः सुहुमकायिका वा, बुद्धा महासरीरा वादरा वा, ते एते डहरे य पाणे बुद्धे य पाणे, जे आततो पस्सति सव्वलोगे आत्मना तुल्य आत्मवत्, यत्प्रमाणो वा मम आत्मा 30

१ 'ण्णमणा' ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ तहागताइं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ अण्णोसि ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ 'संकाति' ख २ पु १ । 'संकाइ' ख १ पु २ ॥ ५ विण्णत्तिवीरा चूपा० वृपा० । विण्णत्तिवीरा ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ तेगे खं २ पु १ ॥ ७ ते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ पासति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ बुद्धेऽपमत्तेसु परिव्वण्णजा इति बुद्धे पमत्तेसु परिव्वण्णजा इति पदच्छेदेनापि च व्याख्यान्तर चूर्णौ वृत्तौ च वर्तते । बुद्धेऽपमत्तेसु ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० 'व्वदेजा' खं १ ॥

एतत्प्रमाणः कुन्थोरपि हस्तिनोऽपीति, अधवा “जध मम ण पियं दुक्खं” [दण्वै० नि० गा० १५६] एवं सब्वजीवाणं ढहराण वा महल्लाण वा, “पुढविकाइए णं भंते । अकंते समाणे केरिसय वेदणं वेदयंति ? ” [सुत्ताला-वगो इत्यतस्तेऽपि ण अक्कमितव्वा ण संघट्टेतव्वा । ये एवं पश्यन्ति उवेहती लोगमिणं महंतं वृत्तं [उत्तरद्धं] । उवेहती उपेक्षते, पश्यतीत्यर्थः, उपेक्षां करोति, सर्वत्र माध्यस्थ्यमित्यर्थः, महान्त इति छज्जीवकायाकुलं अष्टविधकर्माकुलं वा, वलि-
 5 पिंडोवमाए महतो लोगो, अथवा कालतो महंते अनादिनिधनः, अस्त्येके भव्या अपि ये सर्वकालेनापि न सेत्स्यन्ति । अथवा द्रव्यतः ‘क्षेत्रतश्च लोकस्यान्तः, कालतो भावतश्च नान्तः । बुद्धे नाम धर्मे समाधौ मार्गे समोसरणेषु च अप्रमत्तः कायेषु जयणाए य, अथवा प्रमत्तेषु असंजतेषु परिव्वएज्जासि त्ति वेमि । अथवा बुद्धे अप्रमत्ते सुद्धु परिव्वएज्जा ॥ १८ ॥

५५२. जे आतयो परतो यावि णच्चा, अलमप्पणो होति अलं परेसिं ।

तं जोतिभूतं सतताऽऽवसेज्जा, जे पादुकुज्जा अणुवीति धम्मं ॥ १९ ॥

10 ५५२. जे आतयो परतो यावि णच्चा० वृत्तम् । आत्मनः स्वयं तीर्थकरा जाणंति जीवादीन् पदार्थान् परतो गणधरादयः । अलं पर्याप्त्यादिषु, स द्विविधोऽपि जानकः अलमात्मानं परांश्चेति, अकृत्याद्वा प्रतिपेधयितव्य इति । एवं तं जोतिभूतं, तमिति तं उभयत्रातारं ज्योतयतीति ज्योतिः आदित्यश्चन्द्रमाः मणिः प्रदीपो वा, यथा प्रदीपो ज्योतयति एवमसौ लोकाऽलोकं ज्योतयतीति ज्योतिस्तुल्य इत्यर्थः । सततं आवसेज्जासि त्ति जावज्जीवाए सेवेज्जा तित्थगरं गणधरे वा [यो] यस्मिन् काले ज्योतिर्भूतः । जे पादुकुज्जा, य इत्यनिर्दिष्टः, प्रादुः प्रकाशने, ये प्रादुर्कुर्वन्ति धर्मं पूर्वापरतो-
 15 ऽनुचिन्त्य, करतलामलकवद् लोकं दृष्ट्वा इत्यर्थः । अथवा अणुवीयणितुं परसमये स्वसमय दर्शयति, धम्मं समाधिं मार्गं समोसरणानि च ॥ १९ ॥ कीदृशः पुनस्ते विधाटितज्ञानिनः त्रैलोक्यदर्शिनः ? उच्यते—

५५३. आताण जे जाणति जे य लोगं, जे आगतिं जाणइऽणागतिं च ।

जे सासतं जाणइ असासतं च, जातिं मरणं च चयणोपवादं ॥ २० ॥

५५३. आताण जे जाणति जे य लोगं० वृत्तम् । आत्मानं यो वेत्ति यथा ‘अहमस्मि’ इति संसारी च । अथवा
 20 स आत्मज्ञानी भवति य आत्महितेष्वपि प्रवर्तते । अथवा त्रैलोक्य (त्रैकाल्य) कार्यपदेशादात्मा प्रत्यक्ष इति कृतवानित्यादि । येनाऽऽत्मा [ज्ञातो] भवति तेन प्रवृत्ति-निवृत्तिरूपो लोको ज्ञात एव भवति आत्मौपम्येन, यथा—ममेष्टानि, दृष्टेष्वर्थेषु प्रवृत्ति-निवृत्ति भवतः यथाऽस्तीति । अथवा आत्मौपम्येन परेष्वर्हिसकः । किञ्च—जे आगतिं जाणइऽणागतिं च, जे आगतिं जाणति, कुतो मनुष्या आगच्छन्ति ? “सत्तममहिणेरेइया०” [बृहत्सं० गा० ३४३] कैर्वा कर्मभिः कुत्र वा गच्छन्ति ? न विद्मः—कुतोऽहमागतः गमिष्यामि वा ? । अनागतिरिति सिद्धिः सादीया अपज्जवसिता । जे सासतं जाणइ
 25 असासतं च, सर्वद्रव्याणां शाश्वतत्वं द्रव्यतः अशाश्वतत्वं पर्यायत, चशब्दात् शाश्वताशाश्वतत्वं वा । तं जधा—णेरेइया दव्वट्टताए सासता, भवट्टताए असासता । अथवा निर्वाणं शाश्वतम्, ससारिणस्तु संसारं प्रतीत्य अशाश्वताः । जातिं मरणं च जानीते, औदारिकानां सत्त्वानां जातिः, एत्थ जोणीसगहो भाणितव्वो णवविधो वि । तं जधा—“सचित्त-शीत-संवृताः [सेतरा] मिश्राश्चैकशस्तद्योनयः” [तत्त्वा० अ० २ सू० ३३] सचित्ता-ऽचित्त-शीतोष्ण-संवृत-विधृता एताश्च सेतराः । ओरालियाण चेव मरणम् । बन्धानुलोभ्यात् चयणोपवादं, इतरथा तु पूर्वं उपपातो वक्तव्यः, स तु नारक-देवानाम्, चयणं
 30 तु जोतिसिय-वेमाणियाणं, उव्वट्टणा भवणवासियाणं वंतराणं नेरेइयाणं च ॥ २० ॥

१ क्षेत्रतश्च कालतो भावतश्च लोकं पु० स० ॥ २ वा वि पु १ पु २ । तावि ख २ ॥ ३ भूतं च सताऽऽव ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ अत्ताण जो जाणति जो य ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ गइं च जो जा खं २ पु १ पु २ । आगइं च जो जा ख १ ॥ ६ जाणतऽणागइं च ख १ ॥ ७ जाणयऽसां ख १ । जाणअसां पु १ पु २ ॥ ८ जाती ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ च जणोववात ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० रिकारिकानां सत्त्वां स० । रिकानां कारिकानां सत्त्वां वा० मो० ॥

५५४. अधो वि सत्ताण विउट्ठणं च, जो आसवं जाणति संवरं च ।

दुक्खं च जो जाणति निज्जरं वा, सो भासितुमरिहति किरियवादं ॥ २१ ॥

५५४. अधो वि सत्ताण विउट्ठणं च० वृत्तम् । जथा जथा गुरुणि कर्माणि तथा तथा अधो विउट्ठंति सत्ता, विविध कुट्ठंति विकुट्ठंति, जातन्ते म्रियन्ते इत्यर्थः, सर्वार्थसिद्धादारभ्य यावदधोसप्तम्याः तावदधो वर्त्तन्ते, तत्रापि ये गुरुतरकर्माणः ते अप्रतिष्ठाने, शेषेषु चोत्कृष्टस्थितयः । जो आसवं जाणति, आश्रवान् रागादीन् प्राणवधादीन् वा पञ्च 5 आरम्भ-परिग्रहौ वा इत्यादि आश्रवाः, तद्विधर्मी संवरः सयम इत्यर्थः, जाव निरुद्धजोगि ति ।

यथाप्रकारा यावन्तः ससारावेगहेतवः । तावन्तस्तद्विपर्यासान्निर्वाणावेगहेतवः ॥ १ ॥

[]

दुक्खं च जो जाणति निज्जरं वा, दुक्खमिति कर्मवन्धः प्रकृति-स्थित्यनुभाव-प्रदेशात्मकः तदुदयश्च, निर्जरा नाम बन्धापनयः, द्वादशप्रकार तपो निर्जरा । सो धम्मं समार्थं मगं समोसरणाणि यं भापितुमर्हति । पठ्यते च—“आइक्खि- 10 तुमरिहति सो किरियवादं” ॥ २१ ॥

एतानि मिथ्यादर्शनसमोसरणानि ससारकराणीति ज्ञात्वा क्रियावादी सम्यग्दृष्टिश्चारित्रवान्—

५५५. सहेसु रूवेसु अमुच्छमाणो, रसेहिं गंधेहि य अदुस्समाणो ।

णो जीवितं णो मरणं विपत्थए, आयाणं गुत्ते वलया विमुक्के ॥ २२ ॥

त्ति वेमि ॥ 15

॥ समोसरणं सम्मत्तं ॥ १२ ॥

५५५. सहेसु रूवेसु अमुच्छमाणो० वृत्तम् । सहेसु रूवेसु अमुच्छमाणो ति रागो गहितो, एवं जाव फासेसु । रसेहिं गंधेहि य अदुस्समाणो द्वेषो गृहीतः । एव शेषेष्वपि इन्द्रियेषु “सहेसु अ भदय-पावएसु” [ज्ञाता० श्रु० १ अ० १७ सू० १३५ गा० १६ पत्र २३३-१] । णो जीवितं णो मरणं विपत्थए, असज्जजीवित अणेगविधं पत्थए विपत्थए, ण वा परीसहपराइया मरणं विपत्थए । अथवा मा हु चित्तेजासी-जीवामि चिर, मरामि व लहु । वलयं कुडिलमित्यर्थः । तत्र 20 द्रव्यवलयं नदीवलय वा सखवलयं वा, भाववलय तु कर्म । चतुसमोसरणकुडिलं तु मिच्छत्तं, वलएण विमुक्को वलयादि-विमुक्को । पठ्यते च—[“मायाविमुक्के”] मायादिविमुक्के इत्यर्थः ॥ २२ ॥

॥ इति समवसरणाध्ययनं द्वादशं समाप्तम् ॥ १२ ॥

१ च ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ आइक्खितुमरिहति सो किरियवादं चूपा० ॥ ३ य आख्यातुं चूषप्र० ॥ ४ मर्हति चूषप्र० ॥ ५ असज्जमाणे, गंधेसु रसेसु अदुस्समाणे ख १ वृ० दी० । असज्जमाणे, रसेसु गंधेसु अदुस्समाणे खं २ पु १ पु २ ॥ ६ मरणाभिकंखी, आदाणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ गुत्ते मायाविमुक्के चूपा० ॥ सूय० सु० २८

१३

[तेरसमं आहत्तहियज्जयणं]

आयतधियं ति अज्झयणस्स चत्तारि अणुओगद्दाराणि । अधिकारो सीमगुणदीवणाण । अण्णं पि जं धम्म-समाधि-
मग्ग-समोसरणेसु जं जत्थ अणुवादी तं च अवितथं भण्णिहिति । ण्तेसि चतुण्ह वि धम्मादीणं विवरीतं वितथं । अत्र
चायं न्यायः—यदुत उपसर्ग-प्रत्ययवियुक्ता प्रकृतिर्निक्षिप्यते, यतः णामतधं० इत्यादि । णामणिप्फण्णे आयतधिजं । तं
५ चतुव्विधं, तं जधा—

णामतधं ठवणतधं दव्वतधं चेव होति भावतधं ।

दव्वतधं पुण जो जस्स सभावो होति दव्वस्स ॥ १ ॥ ११५ ॥

णामतधं ठवणतधं० गाथा । तं च वतिरित्तं दव्वतधं तिविधं सचित्तादि । सचित्तं जधा—सर्वं एव जीवः उपयोग-
स्वभावः, अथवा जो जस्स दव्वस्स सभावो त्ति, क्कठिन्यलक्षणा पृथ्वी, द्रवलक्षणा आप इत्यादि, अथवा दारुणस्वभावः
१० मृदुस्वभावो वा जो जस्स मणूसस्स वा । अचित्ताण गोसीसचंदण-क्कवलरयणमादीणं । जधा—“उण्णे करेति शीतं सीए
उण्हत्तणं पुणस्वेति ।” [] मीसगाणं तंदुलोदगमादीणं जाव ण ता परिणतं ॥ १ ॥ ११५ ॥

भावतहं पुण णियमा णायव्वं छव्विहम्मि भावम्मि ।

अधवा वि णाण दंसण चरित्त विणए य अव्वप्पे ॥ २ ॥ ११६ ॥

भावतहं पुण णियमा० गाथा । भावतहं छव्विधे भावे । तं जधा—उदइयभावतहं जाव सण्णिवादियभावतहं ।
१५ तत्थुदयलक्खणमेवौदयिकम्, वेदनालक्खणमित्यर्थः, ओदयिकभावभावतधं १ । उपसमणमेव औपशमिकः, अनुदयलक्षण
इत्यर्थः २ । क्षयाज्जातः क्षायिकः ३ । किञ्चित् क्षीणं किञ्चिदुपशान्तं क्षायोपशमिकः ४ । तास्तान् भावान् परिणमतीति
पारिणामिकः ५ । एवं समवायलक्षण. सान्निपातिकः ६ । अधवा भावतधं चउव्विधं—णाण दंसण चरित्त विणये इति । णाणे
पंचविधे स्वे स्वे विषये अवितथोपलम्भः १ । एवं चतुव्विधे दंसणे चक्खुदंसणादि २ । चरित्ते तवे सज्जे य, तवे दुवालसविधे,
संजमे सत्तरसविधे ३ । विणयस्स वा वायालीसतिविधस्स ज्ञान-दर्शन-चरित्ते जो वा जस्स जधा जदा य पउंजितव्वो ४ ।
२० अण्णधा वितथं । एत्थ भावतहेण अधियारो । अधवा भावतधं पसत्थं अप्पसत्थं च, पसत्थेणाधिकारो ॥ २ ॥ ११६ ॥

जह सुत्तं तह अत्थो चरणं ति जहातहाय णायव्वं ।

संतंम्मि पसंसाए असती पगयं दुगंछाए ॥ ३ ॥ ११७ ॥

जह सुत्तं तह अत्थो० गाथा । यदि यथा सूत्रं तथैवार्थो भवति तथा वा दर्शयति । तथ त्ति किं भणितं होति ?—
जं संतं सोमण ति च, जं संतं संसारनित्थरणाय प्रशस्यते तं पसत्थभावतहं । जं पुण विद्यमानमपि दुगंछितं तं संसार-
२५ कारणमिति कृत्वा अशोभन असदित्यपदिश्यते, अशोभनमित्यर्थः ॥ ३ ॥ ११७ ॥ जो पुण एतं पसत्थभावतधं—

* आयरियपरंपरण आगतं जो उँ [अ]प्पवुद्धीए ।

कोवेति छेयवुद्धी जमालिणासं व णासिहिति ॥ ४ ॥ ११८ ॥

॥ ४ ॥ ११८ ॥ जो एयं आयरियपरंपरण आगतं कोवेति सो—

१ कठिनलक्ष० स० मो० वा० ॥ २ “उण्णे करेइ सीय सीए उण्हत्तण पुण करेइ । कवलरयणादीण एस सहावो मुण्येव्वो ॥” इति
पूर्णा गाथा ॥ ३ विणयण अ० ख २ पु २ ॥ ४ चरणं चारो तह त्ति णा० ख २ पु २ ॥ ५ संतम्मि य संसा० ख १ । संतम्मि
य पसंसा० पु २ ॥ ६ उ छेयवुद्धीए खं १ ख २ पु २ वृ० ॥ ७ छेयवाती ख १ ख २ पु २ वृ० । वादी ख १ ॥

※ ण कुणेति दुक्खमोक्खं उज्जममाणो वि संजमपदेसु ।

तम्हा अत्तुकरिसो वज्जेतव्वो जतिजणेणं ॥ ५ ॥ ११९ ॥

॥ आयतहं सम्मत्तं ॥ १३ ॥

॥ ५ ॥ ११९ ॥ णामणिप्फणो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्तं उच्चारेतव्वं । अज्झयणाभिसंवंधो-अणंतरसुत्ते “वलया विमुक्के” [सूत्रं ५५५] ति बुत्तं, इहापि वलयादि, अवितथशीले प्रयतितव्यं वलयविनिर्मुक्तेन । भाववलयं माया शिष्य- 5 दोषाश्च इहोक्ताः, अत्तुकरिसादीया भावदोसा वज्जेतव्वा इति । अतः—

५५६. आधत्तधिज्जं तु पवेदइस्सं, णाणप्पगारं पुरिसैस्स जातं ।

सतो य धम्मं असतो य सीलं, संतिं असंतिं करिस्सामि पातुं ॥ १ ॥

५५६. आधत्तधिज्जं तु पवेदइस्सं० वृत्तम् । यथातथमिति आधत्तधियं यथातथ्यम्, शीलव्रतानीन्द्रियसंवर-
समिति-गुप्ति-कपायनिग्रहसर्वमवितथ यथातथ्यम्, ते अनाचरता च दोषान् वक्ष्यामः । अथवा व्रत-समिति-कपायाणां धारणा 10 रक्षणं विनिर्ग्रह-त्यागौ । तुर्विजेषणे । ये च वितथमाचरन्ति तांश्च वक्ष्यामः भृशमावेदयिष्यति । नाना अर्थान्तरभावे, पुरिस-
[स्स] जातमिति केचित् प्रियधर्माः, केयि अधाछन्दाः, सत्पुरुषशीलगुणांश्चोपदेय्या(क्ष्या)मः, समोसरणे तु अण्णउत्थिय-
गिहत्थाण दृष्टयो दर्शिताः इत्यतो णाणप्पगारं पुरिस[स्स] जातं, तिष्ठन्तु तावन्नानाप्रकारा गृहस्थाः, अन्यतीर्थिका पासत्था-
दयो संविग्गा य णाणापगारा पुरिसजाता, णाणाछन्दा इत्यर्थः । अथवा किं चित्रं यदि नानाविधाः पुरुषाः नानाशीला एव
भवन्ति ?, एक एव हि पुरुषस्तानि तानि परिणामान्तराणि परिणामयन् णाणापगारो पुरिसजातो भवति । तं जधा-कदाचित् 15 तीव्रपरिणामः, कदाचिन्मन्दस्वभावः, कदाचिन्मध्यमः, कदाचिन्मृदुस्वभावः, कदाचिन्निर्धर्म एव भवति, कृत्वा चाकृत्यं
कश्चिन्निवर्त्तते, कश्चित् सुतरा प्रवर्त्तते, अन्यस्य चान्यः परीपहो दुर्विपहो भवति, अथवा [दारुणा-5]दारुणस्वभावत्वाच्च
नानाप्रकारं पुरुषजातं भवति । सतो य धम्मं असतो य सीलं, सदिति शोभनः तस्य सतः धर्मो भवति यथार्थः, एवं
ममाधिर्माणश्च । असन्निति अभावे जुगुप्सायां च, अभावे तावत्-अशीला एव गृहस्थाः, जुगुप्सायां अशीलानारीवद् नासौ
अशीलः किन्तु अशोभनशीलत्वाद् अशील इत्यपदिश्यते । दुर्गच्छायां पासत्थादयो अण्णउत्थिया पासत्था य कुसीलाः 20
सर्वाशुभनिवृत्तिः शान्तिः, सर्वभूतशान्तिकरत्वात् सर्वाशुभनिवृत्तिः शान्तिः, तथा च परमशान्तिः निर्वाणं भवति । अशान्तिः
अशीलः । आत्मनः परेषां च इह वा शान्तिर्भवत्यमुत्र च, तां कर्मनिर्जरणशान्तिं प्रादुःकरिष्यामि प्रकाशयिष्यामीत्यर्थः ।
कर्मबन्धकारणं चाशान्तिं इह परत्र शिष्यदोष-गुणांश्च प्रादुःकरिष्यामि ॥ १ ॥ तत्र तावच्छिष्यदोषाः—

५५७. अहो अ रातो अ समुट्ठितेहिं, तधागतेहिं पडिलंभ धम्मं ।

समाधिमाघातमंजूसयंता, सत्थारमेव फरुसं वदंति ॥ २ ॥

25

५५७. अहो अ रातो अ समुट्ठितेहिं० वृत्तम् । सम्यग् उत्थिताः समुत्थिताः, सम्यग्रहणात् समुत्थितेभ्यः
संयमगुणस्थितेभ्यश्च द्विविधा शिक्षा गृहीत्वा तीर्थकरादिभ्यः तथागतेभ्यः ससारनिस्सरणोपायस्तावत् प्रतिलभ्येत । प्रतिलभ्य
ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यवन्तं धर्मं प्रतिलभ्य तीर्थकरोपदेशाद् जमालिवद् आत्मोत्कर्षदोषाद् विनश्यन्ति, गोष्ठामाहिलावसानाः
सर्वे निहवाः आत्मोत्कर्षाद् विनष्टाः वोटिकाश्च । त एवमात्मोत्कर्षात् समाधिमाघातमंजूसयंता, भावसमाधिर्व्याख्यातः

१ ण करेति ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ २ संजमत्तवेषु ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ३ आहत्तहं ख २ पु २ ॥ ४ आहत्तहियं ख १
ख २ पु १ । आहत्तहीयं पु २ वृ० ॥ ५ पवेयतिस्सं ख १ । पवेइइस्सं खं २ पु २ । पवेइयस्सं पु १ ॥ ६ पुरिसस्स भावं वृपा० ॥
७ करिस्सामि पातुं ख २ ॥ ८ विनित्यात्यागौ । तु० वा० मो० ॥ ९ “ज्ञानप्रकारम्” इति प्रकारशब्द आद्यर्थे, आदिग्रहणाच्च
सम्यग्दर्शन-चारित्र्ये गृह्यते । तत्र सम्यग्दर्शन औपशमिक क्षायिक-आयोपशमिक गृह्यते, चारित्र्यं तु व्रत-समिति-कपायाणां धारण-रक्षण-निग्रहादिक
गृह्यते । एतत् सम्यग्ज्ञानादिक ‘पुरुषस्य’ जन्तो यद् ‘जात’ उत्पन्नं तदहं ‘प्रवेदयिष्यामि’ कथयिष्यामि । तुशब्दो विशेषणे, वितथाचारिणस्तद्दोषांश्चा-
ऽऽविर्भावयिष्यामि । ‘नानाप्रकारं वा पुरुषस्य स्वभाव’ उच्चावच प्रशस्ता-ऽप्रशस्तरूपं प्रवेदयिष्यामि ।” इति वृत्तिः ॥ १० ‘मज्झोसं’ ख २ पु २ ।
‘मज्झोसं’ खं १ पु १ ॥ ११ ‘मेवं’ ख २ पु १ पु २ वृ० ॥

तीर्थकरैः, “जुपी ग्रीति-सेवनयोः” तं अज्झसयंता कम्मोदयदोसेणं केयि दुब्बियद्वुवुद्धी अमहहंता, केचित् श्रद्धधतोऽपि धृतिदुर्वलाः यावज्जीवमशक्नुवन्तो यथारोपितमनुपालयितुं, जेहिं चेव णिक्कारणवत्सलेहि पुत्रवत् सद्गृहीताः ते चेव कहिंचि चुक्क-क्खलिते चोदेमाणा अण्णतरं वा साधु पडिचोदंति फरुसं वदंति, ‘मा एवं करेहि त्ति नैप गास्तारोपदेगः’ इति सत्थारमेव फरुसं वदंति, सो हि न ज्ञातवान्-किं वा तस्स उवदिसतस्स पोरक्खस्स छिज्जति ? सुहं परायणहिं हत्थेहिं इंगाला ५ कडिज्जंति । अथवा यः गास्ति स गास्ता आचार्य एव, त पि चोदेतो फरुसं वदंति अशीलो वा असंतिभावे य वट्टमाणो, अमत्तपुरुपाः सुशील दुःशील वदन्ति दुःशीलं सुशीलं च ॥ २ ॥ किञ्च—

५५८. विसोधिं वा अणुकाहयंते, जे आतभावेण वियागरंति ।

अट्ठाणिगे होति बहूगुणाणं, जे णाणसंकाए सुसं वदंति ॥ ३ ॥

५५८. विसोधिं वा अणुकाहयंते० वृत्तम् । विसोधिकं विसोधिं, धम्मकथा सुत्तत्थो वा । अनु पञ्चाद्भावे, १० कथितमाचार्यैः अनुकथयन्ति अन्येषाम् । तथाऽऽचार्यपरम्परागत णाण चरित्तं वा जमालिप्पमित्तयो आतभावेण वियागरंति, भावो नाम ज्ञान अभिप्रायो वा, उस्सुत्त पण्णवेति, पौर्वापर्येणाशक्नुवन्तः परिणमयितु वितथं कथयन्ति आचार्यासमीपे, गोष्ठामाहिलवत् । निगता वा जमालिवत् ‘एवं न युज्यते, यथोदितमेव सयुज्यते’ इत्येवं आतभावेन वियागरंति । केचित् कथ्यमानमपि ब्रुवते-नैतदेवं युज्यते यथा भवानाह, स्यादेवं तु युज्यते । स एवं स्वच्छन्दः अट्ठाणिगे होति बहूगुणाणं, अनायतनं असम्भवः अनाचारः अस्थानमित्यनर्थान्तरम् । गुणाः—

१५ सुस्सूसति पडिपुच्छति सुणेति गेण्हति य ईहए यावि । तत्तो अपोहए वा धारेति करोति वा सम्मं ॥ १ ॥

[भाव० ति० गा० २२]

एतेसिं सुस्सूसणादीणं गुणाणं अत्थाणं भवति, वैतथिकमन्योन्यसाधारणवैयावृत्यादीना च । अथवा “सवणे णाणे विण्णाणे” [] पठ्यते च—“अट्ठाणिगे होति बहू णिवेसे” अस्थानिको गुणानाम्, दोषाणा तु बहू निवेशो भवति, नियतं वेगो निवेशोऽवैतथिकादीनां दोषाणाम् । जे णाणसंकाए सुसं वदंति, णाणे सका णाणसंका, तेसु तेसु २० णाणतरेसु एवमेतन्न युज्यते, अथवा संकेति मान्यार्थाः ये ज्ञानवन्तमात्मानं मन्यमानाः सुसं लवंति, अभयभावे छंदता णियमा चेव सुसं वदंति जमालिवत्, जम्मि अणुवादी अभिणिवेसेण भवति तदपि मृषा भवति ॥ ३ ॥

५५९. जे आवि पुट्ठा पलिउंचयंति, आदाणमट्ठं खलु वंचयंति ।

असाधुणो ते इह साधुमाणी, मायणिण्हिंति अणंतंघातं ॥ ४ ॥

५५९. जे आवि पुट्ठा पलिउंचयंति० वृत्तम् । ये इत्यनिर्विष्टनिर्देगः । केनचिदधीतं कस्यचित् सकाशाद् जात्यादि- २५ परिपेलवस्य, स च पृष्ठः केनचित्-कस्य सकाशाद् भवताऽधीतम् ? इति, ततः स तस्मादाचार्याद् जात्यादिभिरात्मानमुत्कृष्टं मन्यमानः तमाचार्यमपह्नुते, प्रेत्यातमन्यमुद्दिशति । योऽपि तावद् यथा वैरस्वामी पदानुसरणलब्धिसम्पन्नः आचरियातो अधिकतरं पण्णवेति तेनापि न निह्ववितव्यः आचार्यः, किमङ्ग पुनर्ये समाना न्यूनतरा वा । जे पुट्ठा भणंति अत्तुक्खस्सेण-मया चैवैतद् विस्तरतो विकल्पितं अर्थपदं सूत्रं वा विसोधितं, सो णिण्हगो असतिभावद्वितो । यस्य वा सकाशात् केनचिदधीतम् ग्रहणशक्तितया वा तेनान्यतोऽधिकमधीतं शब्द-च्छन्द-हेतुकादि, गृहवासे वा तेन शब्दादीन्यधीतानि, परेण चोदितः-त्वया ३० अमुकाचार्यस्य सकाशादधीतम् ? इति, स किं जानीते वराको मृत्पिण्डः ? यस्यौष्ठावपि न सम्यक्, यतः अभ्युत्थानादि

१ करोति, नैप चूमप्र० ॥ २ परिक्रस्स पु० मो० । परिक्रस्स स० वा० ॥ ३ ते खं २ पु १ पु २ वृ० दी० । च ख १ ॥ ४ याऽऽतभां ख २ पु १ वृ० दी० ॥ ५ गरेज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ बहू णिवेसे चूपा० वृपा० ॥ ७ वतेज्जा खं २ पु १ । वदेज्जा ख १ । बइज्जा पु २ ॥ ८ णुकोट्टयते चूमप्र० ॥ ९ आचार्यपरोक्षे इत्यर्थे ॥ १० यावि ख १ ख २ पु १ वृ० ॥ ११ आताणं ख २ पु १ ॥ १२ पस्सिंति ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १३ तघंतं ख १ ख २ पु २ ॥ १४ प्रत्याख्यां चूमप्र० ॥

विनयमीता निहवन्ति । एवं णाणे पलिउंचणा दंसणे य । चरित्ते तु कोइ पासत्थादि पुढविकाइआदि समारभते, कप्पा-ऽकप्प-विधिण्णुणा सावगादिणा पुढो-किध तुव्वं एतं कप्पति ? उदउल्लादि गेण्हंतो वा-अमुगो ण एवं गेण्हति तुमं कंहं एतं गेण्हसि ? तुव्वं वा एतं एवं आगतेल्लग ? । एवं पुढो इधलोगं कवेति, चइत्तुं इमं लोयं जोणिधम्मं सो पलिउंचेति-सोऽत्थ किं जाणति ? तुमं वा किं जाणसि ? चीर्णव्रता वयम् । एवं पलिउंचता आदाणमड्डं खलु, आदानं ज्ञानादीनि, आदीयत इत्यादानम्, आदातव्यमित्यर्थः । असाधु [णो ते इह] साधुमाणी, ये साधुगुणवाह्यास्ते असाधव एव साधुमानिनः, 5 अणोवसंखाए य ते साधुवादं वदन्ति, सः असाधुः साधुमाणी दुगुणं करोति से पावं, विदिया वालस्स मंदया, एवं शुद्धं रवंति परिसाए, द्वितीयं पापमासेवन्ते । एवं मायान्विताः एहिंति ते अणंतसंसारियं दुव्वोधिलाभियं कम्मं वंधित्ता अणंताइं जाइतव्व-मरितव्वाइं घातमेहिंति । एवं माण-लोभदोसे वि ॥ ४ ॥ कोवे तु सद्य एव प्रतिपेधः क्रियते ?—

५६०. जे कोहणे होति जंगतट्टभासी, विओसितं वा पुणो उदीरएज्जा ।

अद्वे व से दंडपहं गहाय, अविओसिते घासति पावकम्मी ॥ ५ ॥

10

५६०. जे कोहणे होति जंगतट्टभासी० वृत्तम् । जगतः अट्टा जगतट्टा, जे जगति भापन्ते, जगति जगति तावत् खर-फरुस-णिट्टुरा, ण सयतार्था इत्यर्थः । ते पुनराचार्यादीन् साधून् गृहिणो वा खर-फरुस-णिट्टुराणि भणंति, कक्कस-कसुगादीणि वा । अथवा जगदर्थं छिन्धि भिन्धि वद्ध मारयत जातिवादं वा काण-कुंटादिवादं वा कुडभाणी वा । “जयट्टभासी” पठ्यते च, येन तेन प्रकारेणाऽऽत्मैजयमिच्छति । विओसितं वा पुणो, विसेसेण ओसवितं विओसितं, खामितमित्यर्थः, त सपक्खं परपक्ख वा क्षामयित्वा पुनरुदीरयति । अद्वे व से दंडपहं गहाय, दंडपधं णाम एकप- 15 इयमहापध इत्यर्थः, तं अध्वउद्देसतो गृहीत्वा गतायां घृष्टविषमे कूपे वा पतति, पापाण-कण्टका-ऽभ्यहि-श्वापदेभ्यो वा दोष-मवाप्नोति । अविओसितो णाम अधितपाहुडो दंडगत्थाणीय केवलमेव लिङ्ग गृहीत्वा क्रोधादिविसमे विपर्ययरूपेषु वा पतति, एषणादिकडिल्लादिसु वा । उत्तरगुणेषु मूलगुणेषु वा विसुद्धिमयाणंतोऽकुर्वन् भावान्ध एव लभ्यते । घासति सारीर-माणसेहिं दुक्खेहि ति ॥ ५ ॥ सीसगुण-दोसाहिगारे अनुवर्तमाने तदोषदर्शनार्थम्—

५६१. जे विग्गहीएँ अ नायभासी, ण से समे होति अ-झंझपत्ते ।

20

ओवातकारी य हिरीमते य, एंगंतदिट्ठी य अमायरूवी ॥ ६ ॥

५६१. जे विग्गहीए० वृत्तम् । विग्गहो णाम कलहः, विग्गहसीलो विग्रहिकः, यद्यपि प्रत्युपेक्षणादिमेरामनु-पालयति, नात्याभाषी अस्थानभाषी गुर्वधिक्षेपी प्रतिकूलभाषी, न सो समो भवति, समो नाम मध्यस्थः, न रक्तो न द्विष्टः, झंझा णाम कलहः [त] प्राप्तः । अथवा नासौ समो भवति अझंझाप्राप्तैः, [झञ्झाप्राप्तः] तु गृहिभिः समो भवति, तेन नैवविधेन भाव्यं शिष्येण । पुनरपि पठ्यते च—“जे कोहणे होतिउं णायभासी, एवं समे भवति अझंझपत्ते ।” 25 किञ्च—ओवातकारी य, यथोद्दिष्टदोषरहितः ओवातकारी, चशब्दोऽत्र शिष्यदोषनिवृत्तये द्रष्टव्यः । ओवातो णाम आचार्य-निर्देगः, तद्धि एव कुरु मा चैवं कुरु तथा गच्छ आगच्छेति वा । अथवा सूत्रोपदेशः उववायः । ह्रीः लज्जा सयम इत्यनर्थान्तरम्, ह्रीमान् सयमवानित्यर्थः, लज्जते च आचार्यादीना अनाचारं कुर्वन् लोकतश्च । एंगंतदिट्ठी य, एंगंतदिट्ठी नाम सम्मदिट्ठी असहायी । अमायरूपी नाम न छद्मना धर्मं गुर्वादींश्चोपचरति ॥ ६ ॥

१ पाव काळण सय अप्पाण सुद्धमेव वाहरइ । दुगुण करोति पाव बीय वालस्स मदत्त ॥” इति ॥ २ जगट्टं ख १ । जयट्टं ख २ पु १ पु २ चूपा० वृपा० ॥ ३ °सितं जो उ मुदीरइज्जा ख १ । °सितं जे य उदीरएज्जा ख २ पु १ पु २ ॥ ४ अद्वे व से ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ °त्मा जय चूमप्र० ॥ ६ जे कोहणे होतिउं णायभासी, एवं समे भवति अझंझपत्ते चूपा० ॥ ७ °हीए अनायभासी ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । °हिते अण्णाणभासी ख २ ॥ ८ हिरीमणे य ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ एंगतसट्ठी य वृपा० दीपा० ॥ १० अमाइरूवे खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ११ प्रत्यापेक्षणादिमेरा नानुपा० चूमप्र० ॥

५६२. से पेसले सुहुमे पुरिसजाते, जच्चणिणते चेवं स उज्जुकारी ।

वहुं पि अणुसासिते जे तहच्ची, संमे हु से होइ अज्जपत्ते ॥ ७ ॥

५६२. से पेसले० वृत्तम् । पेसलो नाम पेसलवाक्यः, अथवा विनयादिभिः शिष्यगुणैः प्रीतिमुत्पादयति पेशलः । सुहुमो नाम सुहुमं भाषते अवहुं च अविघुष्टं च नोचैः । पुरुषजात इति से पेगलः मूक्षमः न जात्याऽन्वितः । स उज्जुओ, ५ उज्जुगो नाम संजमो, जं वा वुचति तं उज्जुगमेव करेति ण विलोमेति । सकारो दीपनार्थे द्रष्टव्यः, स पेगलः स मूक्षमः स अमोहः पुरुषो (१ प) जातः स जात्यादिगुणान्वितः स उज्जुकारी । वहुं पि अणुसासिते, यद्यपि कचित् प्रमादात् स्खलितो बहुष्यनुगास्यते तथाप्यसौ तथार्चिरेव भवति, अर्चिरिति लेख्या, तथेति यथा पूर्वं लेख्या तथालेख्य एव भवति, पूर्वमसौ विशुद्धलेख्य आसीत् अनुशास्यमानोऽपि तथैव भवत्यतो । तथा च न क्रोधाद्वा मानाद्वा विशुद्धलेख्यो भवति । समो नाम तुल्यः, असौ हि समो भवत्यज्जप्राप्तैः, वीतरागैरित्यर्थः ॥ ७ ॥ इदाणि माणदोसा सिस्सस्स वि आयरियस्स वि—

10

५६३. जे आवि अप्पं वुंसिमं ति मंता, संखाय वादं अपरिक्ख कुज्जा ।

तवेण वा हं अहिते त्ति णच्चा, अण्णं जणं पस्सति विंवभूतं ॥ ८ ॥

५६३. जे आवि अप्पं वुंसिमं ति णच्चा (मंता)० वृत्तम् । य इत्यनिर्दिष्टनिर्देशः । वुंसिमं सय[म]मयमात्मानं वुंसिमं ति मत्वा, अहं सप्तदशप्रकारसंयमवान् मत्वा नाम ज्ञात्वा । संखाए ति एवं गणयित्वा, अथवा संख्या इति ज्ञानम्, ज्ञानवन्तमात्मानं मत्वा । वदनं वादः, किं वदति ? कोऽन्यो मयाऽद्यकाले संयमे सदृशः सामाचारी वा ? । 15 अपरिक्ख नाम अपरीक्ष्य भणति रोस-पडिणिवेस-अकयण्णुताए वा, अथवा मानदोषादपरीक्ष्य वदति । माणदोसो नाम जं जं मदं करेति तं तं उवहणति । तवेण वा हं अहिते त्ति णच्चा, पञ्चादीनां तपसां कोऽन्यो मया सदृशो भवतामोदन-मुण्डानाम् ? । विंवभूतमिति मनुष्याकृतिमात्रम्, द्रव्यमेव च केवलं पठयति न तु विज्ञानादिमनुष्यगुणानन्यत्र प्रतिमन्यते । अथवा—“विंघ[भूत]मिति” लिङ्गमात्रमेवान्यत्र पश्यति, न तु श्रमणगुणान् उदकचन्द्रकवत् कूटकार्पापणवच्चेत्यादि ॥ ८ ॥ त एवंविधाः शिष्याः गुणहीनाः अशीले अशान्तौ च वर्तन्ते, सच्छीलाश्च प्रलीयन्ते । केण ?—

20

५६४. एगंतकूडेण तुं से पलेति, ण विज्जती मोणपदंसि गोते ।

जे माणणऽट्टेण विउक्कसेज्जा, वसु पण्णऽण्णतरेण अवुज्झमाणे ॥ ९ ॥

५६४. एगंतकूडेण तुं से पलेति० वृत्तम् । संयमातो पलेज्जण पुनर्जन्मकुटिले संसारे पुनः पुनर्लीयन्ते प्रलीयन्ते । यतश्चैव तेण ण विज्जती मोणपदंसि गोते, पदं नाम स्थानम्, मुनेः पदं मौनपदम्, संयमस्थानमित्यर्थः, गोते त्ति गारवः, संयमस्थानं प्राप्य स न कार्य इति, अथवा गोत्रमिति अष्टादशशीलाङ्गसहस्राणि तत्रासौ गोते ण विद्यते । किञ्च—जे माणण- 25 ऽट्टेण विउक्कसेज्जा, माननं एवार्थः माननार्थः, मानप्रयोजनः माननिमित्त इत्यर्थः, विविधं उत्कर्ष करोति, वसु त्ति संयमेण विउक्कसति अप्पाणं । पण्णऽण्णतरेण वा, प्रज्ञानेन अन्यतरेण वा, प्रज्ञानं ज्ञानं नाम सूत्रमर्थ उभयं वा, ममाहि (१ मम हि) कट्ठोद्धविप्पमुक्कं विशुद्धं सुत्तं, अर्थग्रहणपाटवविस्तरतश्चैतान् कथयामि लोक-सिद्धान्तैवेत्ताऽहम्, किमन्यैर्जनैः ? मृगास्त्वन्ये चरन्ति चन्द्राधस्ताद्वा भ्रमन्ति अवुज्झमाणे त्ति आत्मोत्कर्षदोषम् ॥ ९ ॥ किञ्च—

१° व सुउज्जुगारे ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । १° व सुउज्जुगारे ख १ । १° व सुउज्जुगारे वृ० ॥ २ तहच्चा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ समेह से पु १ ॥ ४ यावि ख १ ख २ पु १ ॥ ५ वसुमं ति ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६° रिच्छ कुं ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ७ सहिते त्ति मता खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । सधिते पु १ ॥ ८ पासति ख १ ॥ ९ विंघभूतं चूपा० ॥ १० य ख २ पु १ पु २ ॥ ११ गुत्ते ख २ पु १ पु २ । णाते ख १ ॥ १२ वसुमण्णतरेण° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १३ तु पेसले० वृत्तम् चूपा० ॥ १४° न्तावन्माहम् चूपा० ॥

५६५. जे माहणे खत्तिज्जाइए वा, तह्हुगपुत्ते तह लेच्छवी वा ।

जे पव्वइए परदत्तभोई. गोतेण जे थंभति माणवद्धे ॥ १० ॥

५६५. जे माहणे० वृत्तम् । माहण इति साधुरेव, जो वा पूर्व ब्राह्मणजातिरासीत् । क्षत्रियो राजा तत्कुलीयो-
ऽन्यतरो वा । उगग इति लेच्छवीति च क्षत्रियाणामेव गोत्रभावः । अन्ये च केचिद् द्विजाद्याः प्रव्रजिताः । एवमादि-
जातिविसुद्धा जे पव्वइए परदत्तभोई, चइत्ताणं रज्जं रद्धं च पव्वइतो, अथवा अप्पं वा बहु वा चइत्ता पव्वइतो, परतो 5
पापच्चदत्तमेपणीयं च भुङ्गे, शेषैरन्यैः सर्वैरपि संयमगुणैः युक्तोऽसावपि तावद् जो गोतेण जात्यादिना स्तभ्यते, स्वरूपतो जो
कोइ हरिएसवलत्थाणीयो मेतज्जत्थाणीयो वा । अन्यतर वा एवंविधं द्रमकादिप्रव्रजित निन्दति । अथवा जे माहणा खत्तिया
अदुवा उगगपुत्ता अदु लेच्छवी वा जे पव्वइता, प्रव्रजिता अपि भूत्वा शिरस्तुण्डमुण्डनं कृत्वा परगृहाणि भिक्षार्थमटन्तः
मान कुर्वन्तीत्यतीव हास्यम्, काम मानोऽपि क्रियते यद्यसौ श्रेयसे स्यात् ॥ १० ॥

५६६. ण तस्स जाती व कुलं व ताणं, णऽण्णत्थ विज्जा-चरणं सुचिण्णं ।

10

णिक्खम्म से सेवतिऽगारिकम्मं, णं से पारके होति विमोक्खणाए ॥ ११ ॥

५६६. ण तस्स जाती व कुलं व ताणं० वृत्तम् । जाति-कुलयोर्विभाषा मावृत्तमुत्थेयादि । त्राणमिति न संसार-
परित्राणं, कर्मनिर्जरेत्यर्थः । नान्यत्रेति, विद्याग्रहणाद् ज्ञान-दर्शने गृहीते, चरणग्रहणात् सयम-तपसी । णिक्खम्म से
सेवतिऽगारिकम्मं, स इति जाति-कुलविकत्थनः, अकारिण कर्म अकारिकर्म, तद्यथा—अहं जात्यादिसुद्धो, न भवानिति,
समकारा-ऽहङ्कारौ वा इत्यादि अगारिकर्म । नासौ पारको भवति धर्म-समाधि-मार्गाणां विमोक्षस्य वा, अथवा नाऽऽत्मनः 15
परेषा वा तारको भवति ॥ ११ ॥ किञ्च—

५६७. 'णिगिणे वि या भिक्खु सुल्लहजीवी, जे गारवं होति सिलोगगामी ।

आजीवमेतं तु अवुज्झमाणे, पुणो पुणो विप्परियासुवेति ॥ १२ ॥

५६७. निगिणे उ० वृत्तम् । णिगिणे वि या भिक्खु सुल्लहजीवी, निगिणो नाम द्रव्याचेलः । लूहो संयमः,
तेन जीवति अन्तर्ग्रान्तेन, लूहेति वा तेनैव रुक्षजीवितेन गर्वितो भवति, न च समो भवति अरक्त-द्विष्टैरिति, न वा 20
अङ्गञ्जाप्राप्तैः समो भवति । आजीवमेतं तु अवुज्झमाणो, “जाती कुल गण कम्मे सिप्पे आजीवणा तु पंचविधा ।”
[पिण्डनि० गा० ४३७] ‘जात्या सम्पन्नोऽहम्’ इति मान करोति, प्रकाशयति चाऽऽत्मानं स्वपक्षे परपक्षे, तथा चैन कश्चित्
पूजयति एषा हि आजीविका भवति मददोषश्च, अवुज्झमाणे पुणो पुणो चाउरते ससारकंतारे विपर्यासो नाम
जाति-मरणे, किमद्ग पुण जो सव्वसो चेव मुक्कधुरो लिङ्गमात्रावशेषः ? सोऽनन्तकालमटति ॥ १२ ॥

जमेते दोसा समाधिमाघातममूसत्ताणं आयरियपारिहावीणं तस्मादिमैः शिष्यगुणैर्भाव्यम् । त जघा—

25

५६८. जे भासवं भिक्खु सुसाहुवादी, पणिधाणवं होति विसारिंदे य ।

आगाढपण्णे सुयभावितप्पा, अण्णं जणं पण्णसा परिहवेज्जा ॥ १३ ॥

५६८. जे भासवं० वृत्तम् । सत्यभाषावान् धर्मकथालब्धियुक्तो वा भाषावान् । सुपु साधु वदति सुसाधुवादी,
मृष्टाभिधानो वा क्षीर-मध्वाश्रवादि । पणिधाणवं ति “से कालण्णे वलण्णे” [भाचा० श्रु० १ अ० २ उ० ५ सू० ३] तथा

१ °हणे जाइए खत्तिज्जा वा पु १ पु २ ॥ २ °जायए ख २ ॥ ३ तह उगगं ख १ ख २ पु १ ॥ ४ लेच्छती ख १ ।
लेच्छए ख २ पु १ पु २ ॥ ५ पव्वइते ख १ । पव्वइते ख २ पु १ ॥ ६ °त्तभोगी ख १ ॥ ७ वज्झति पु १ ॥ ८ लेच्छ-
तीति वा० ॥ ९ °गारिअगं ण वृ० । °गारिकम्मं ख १ ख २ पु १ पु २ वृपा० दी० ॥ १० ण से पारए होति विमोयणाए
ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । ण से परे होति विमोयणाए ख २ ॥ ११ णिक्किंचणे भिक्खु सुं ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । णिगिणेह
भिक्खु उ सुं ख २ ॥ १२ °रितासुं ख १ ॥ १३ अपुज्जमाणे चूसप्र० ॥ १४ अमृपतामित्यर्थ ॥ १५ पडिभाणवं चूपा० वृ०
दी० । पडिहाणवं ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ १६ °रते य ख १ ॥ १७ सुविभावितप्पा ख १ पु २ वृ० दी० । सुयभावियप्पा
ख २ पु १ ॥

“केऽयं कं च णए पुरिसे” [आचा० श्रु० १ अ० २ उ० ६ सू० ५] । अक्षिप्तः पडिभणति उत्तरं भापते प्रतिभणतीति [पडि]-
भाणवं, औत्पत्तिक्यादिवुद्धियुक्तः सन् प्रतिभानवान् । अर्थग्रहणसमर्थो विशारदः प्रियकथनो वा, कश्चिद् धर्मकथी अपि
वादी अप्य[त्य]र्थमागाढप्रज्ञः । [श्रुतं] वैशेषिकादिहेतुशास्त्राणि, तैरस्य भावितः आत्मा स भवति [श्रुत] भावितात्मा ।
अण्णं जणं, अण्णमिति यो न भापावान् संस्कृतभापी वा, असाधुवादी न मृष्टवाक्, [न] सम्प्रतिपत्तिकुशलः, न च
० लोको-लोकोत्तरगास्त्रेषु आगाढप्रज्ञेषु भावितात्मा, स एवविधः कश्चित् पण्णसा णाम प्रज्ञया परिभवति ॥ १३ ॥

न वा भवान् (?), उच्यते—

५६९. एवं ण से होति समाधिपत्ते, जे पण्णसा भिक्खु विउक्कसेति ।

अधवा वि जे लाभमदेण मत्ते, अण्णं जणं खिसति वालपण्णे ॥ १४ ॥

५६९. एवं० वृत्तम् । एवं ण से होति समाधिपत्ते, एवमनेन प्रकारेण समाधिश्चतुर्विधः । समाधिप्राप्तो यः प्रज्ञया
१० भिक्षुरात्मानं विउक्कसेति अहं श्रेष्ठो नान्य इति । अधवा वि जे लाभमदेण मत्ते, अहं वत्थ-पडिग्गह-पीढ-फल-सेज्जा-
संथारगमादी अण्णस्स वि ताव दावेउ सत्तो, किमग पुण अप्पणो अँप्पादितु, तुमं सो वा सँअण्ण-पाणगमवि ण लभसि,
एवं सो अण्णं जणं खिसति वालपण्णे । पुनरपि पठ्यते च—“अहवा वि जो जातिमदेण मत्तो, अण्णं जणं खिसति
वालपण्णे ।” एवं अण्णे वि मदा अवुत्ता वि भाणितव्वा ॥ १४ ॥ एतान् दोषान् मत्वा तेण—

५७०. पण्णामदं चेव तवोमतं च, णिण्णामए गोयमदं च भिक्खू ।

15

आजीवतं चेव चउत्थमाहु, से पंडिते उत्तमपोग्गले से ॥ १५ ॥

५७०. पण्णा० वृत्तम् । पण्णामदं चेव तवोमतं च, प्रज्ञामदो नाम अहं प्रज्ञासम्पन्नः, अहं तपस्वी नान्ये इत्यतः
परं परिभवति, तदेतौ द्वावपि मदौ निश्चितं निश्चित वा नामयेत्, निनार्मत्व नयेद् णिण्णामयेदित्यर्थः । एवं गोत्र[मद]मपि
चगब्दाद् अन्यान्यमपि आजीवतं चेव चउत्थमाहु, आजीवतेऽनेनेति आजीवकः मद इति वाक्यशेषः, मदेन वाऽऽजीव-
तीत्यर्थः । तद्यथा—जातिमदेनाजीवति, एवं कुलमदेनाप्याजीवति, नामनातीत्यनुवर्तत एवेति । से इति स पण्डितः, स्वक-
20 र्मेभिः पूर्यते गलति चेति पुद्गलः, स पण्डितश्चोत्तमपुद्गलश्च, उत्तमजीव इत्यर्थः । अथवा जो सोमणो लाडाणं सो पुद्गलो
बुच्चति, जधा पुद्गलजम्मो पुग्गलजवत्ती ॥ १५ ॥

५७१. एताणि मदाणि विगिंच धीरे, णं ताणि सेवेज्ज सुधीरधम्मा ।

ते सव्वगोतावगते महेसी, उच्चं अंगोतं च गतिं वयंति ॥ १६ ॥

५७१. एताणि मदाणि विगिंच धीरे० वृत्तम् । एतानि यान्युद्दिष्टानि । विगिंचेति उज्झित्वा । अहमिदानीं
25 जात्यादिमदस्थानानि हित्वा प्रव्रजितः । धीः बुद्धिः । ण ताणि सेवेज्ज, किमुक्तम् ? न जात्यादिभिरात्मानं उत्कर्षेत, यथा
पूर्वतादीनि न स्मर्यन्ते तथा तान्यपि, न वा पञ्चाज्जातैर्वहुश्रुतादिभिरात्मानं उत्कर्षेत् । सुष्ठु धीरधर्माणः ज्ञानधर्मिणो
गीतार्थाः । आसेवित्वा ते सव्वगोतावगते महेसी, ते इति धीरधर्माणः, सर्वगोत्राणि सर्वं वा कर्म गुण्यते येन तासु तासु
गतिषु स्वकर्मोपगाः अतः कर्मैव गोत्र भवति । उच्चं नाम इहैव सर्वलोकोत्तमतं प्राप्य लोकाग्रं निर्वाणसङ्गकं अगोत्रस्थानं
प्राप्नोति ॥ १६ ॥ स एवं सर्वमदस्थानरहितः—

१ पण्णवं ख १ वृ० दी० । पण्णसा ख २ पु १ पु २ ॥ २ कसेज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ जे लाभमयावलित्ते,
ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । जो जातिमदेण मत्तो चूपा० ॥ ४ आपादितुमित्यर्थः ॥ ५ सो व्वा स० चूषप्र० ॥
६ खान्नपानकमपि ॥ ७ चरं चेव ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ मत्वान्नयेत् चूषप्र० ॥ ९ स्वर्यते स० वा० मो० ॥ १० एताणि
सेवंति सु० ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ११ सुवीरं ख १ । १२ गोत्तावं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १३ अगोत्त ख १ ख २
पु १ पु २ ॥ १४ उवेति खं १ ॥

५७२. भिक्खू सुतच्चा कइ दिट्ठधम्मं, गांमे व णगरे व अणुप्पविस्सा ।

से एसणं जाणमणेसणं चं, जो अण्ण-पाणे य अणाणुगिद्धे ॥ १७ ॥

५७२. भिक्खू सुतच्चा० वृत्तम् । अर्चयन्ति ता विविधैराहारैर्वस्त्राद्यलङ्कारैश्चेत्यर्चा, मृता इव यस्यार्चा स भवति मृतार्चाः, मतो हि न शृणोति न पश्यतीत्यर्थः, एवं भिक्षुरपि शृण्वन्नपि न शृणोति, पश्यन्नपि न पश्यतीत्यादि इत्यतो सुतच्चा । संयमं वा सुतमुच्यते, अर्चेति लेश्या, सँ सुतलेश्यो सुतच्चा, विसुद्धाओ सम्मत्ताओ अविसुद्धाओ असम्मत्ताओ । क्वचित् 5 सूत्रे चार्थे च दृष्टधर्मा, दृष्टसारो दृष्टधर्मा इत्यर्थः । क्वचिद् ग्रामे नगरे वा अनुप्रविश्य गच्छवासी णिग्गतो वा से एसणं जाणमणेसणं च, स एसणा वातालीसदोसविसुद्धा, तन्निवरीता अणेसणा । अथवा एसणा जिणकप्पियाणं पंचविधा अलेवाढादि, देहिल्लगातो अणेसणातो । अथवा जा अभिग्गहिताणं सा एसणा, सेसा अणेसणा । जो पुण अण्ण-पाणे य अणाणुगिद्धे से णं सक्केति परिहरितुं, सो चैव य जाणगो ॥ १७ ॥ किञ्च—

५७३. अरतिं रतिं च अभिभूय भिक्खू, बहूजणे वा तह एगचारी ।

10

एगंतमोणेण विद्यागरेज्जा, एगस्स जंतो गतिरागती य ॥ १८ ॥

५७३. अरतिं रतिं च अभिभूय भिक्खू० वृत्तम् । अरतिं संयमे रतिं असयमे त्ति, अभिभूय णामा अक्कमिऊणं । बहुजणमज्झमि गच्छवासी । एगचारि त्ति एगल्लविहारपडिवण्णगो । अरतिग्रहणाच्च परीसहग्गहणं । एगंतमोणेण तु एगंतसंयमेणं, एकान्तेनैव संजममवलम्बमानः पृष्ठो वा किञ्चिद् वाकरोति, न तु यथा मौनोपरोधो भवति, संयमोपरोध इत्यर्थः । तद्यथा—“जा य भासा पाविका सावज्जा सकिरिया” [किञ्च से वागरेति ? उच्यते, एगस्स 15 जंतो गतिरागती य, एक एव च परभवं यात्यात्मा, एक एव चाऽऽगच्छति । उक्तं हि—

एकः प्रकुरुते कर्म भुनक्त्येकश्च तत्फलम् । जायत्येको मृत्यत्येको एको याति भवान्तरम् ॥ १ ॥

[

]

पत्तेयं जाति, पत्तेयं मरति ॥ १८ ॥ धर्मकथिकविशेषस्तु—

५७४. सयं समेच्चा अडु वा वि सोच्चा, भासेज्ज धम्मं हितयं पयाणं ।

20

जे गरहिता सणिदाणप्पयोगा, णं ताणि सेवंति सुधीरधम्मा ॥ १९ ॥

५७४. सयं समेच्चा० वृत्तम् । स्वयं समेत्येति स्वयं ज्ञाता (ज्ञात्वा) तीर्थकरः, तच्छिष्यास्तु श्रुत्वा भासेज्ज धम्मं हितयं पयाणं, हितं इहलोके-परलोके य । किञ्च—जे गरहिता सणिदाणप्पयोगा, गर्हिता निन्दिता, “णिदाण वंधणे” सह णिदाणेण सनिदानाः, प्रयुज्जंत इति प्रयोगाः त्रिविधाः । अधवा कम्मकधा अधिकृता, तेन ये वार्क्यप्रयोगा गर्हिताः, तद्यथा—सारम्म-सप्ररिग्रहं कर्म प्रज्ञापयन्ति, कुतीर्थिनः प्रगंसन्ति—एतेऽपि हि कायक्केशादीन् कुर्वते, सावद्यदान वा 25 प्रशंसन्ति, न वा तथाप्रकारं कथं कहेज्जा जेण परो अक्कोसेज्ज वा, त एवमादी वाग्दोषा धर्मजीवनोपरोधकत्वेन न सेवन्ते सुधीरधर्माणः कथकाः ॥ १९ ॥ किञ्च—

५७५. केसिंच तक्काए अवुज्झभावं, खुंदं पि गच्छेज्ज अवुज्झमाणे ।

आउस्स कालातिचारं वंघातं, लद्धाणुमाणे तु परेसु अट्टे ॥ २० ॥

५७५. केसिंच तक्काए अवुज्झभावं० वृत्तम् । केषाञ्चिदिति मिथ्यादृष्टीनां अवुद्धिभाव अवुज्झभावं, अवुध्यमान- 30 भावमित्यर्थः, नैनमपरिच्छन्तं खर-फरसाइं भणेज्जा, मा भूत् क्षौद्रमपि गच्छन्ति, अवुध्यमानः क्षौद्र च गतः आउस्स

१ सुयच्चा सुय-दिट्ठं खं २ पु २ । सुयच्चा तह दिट्ठं पु १ वृ० वी० ॥ २ गांमे व णगरं व ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ च, अण्णस्स पाणस्स अणां ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ सम्मुत्तं पु० स० ॥ ५ बहुजणे वा अहवेगं ख १ ॥ ६ वित्तानं ख १ ॥ ७ हितदं पदाण ख १ ॥ ८ सणिताणप्पयोगा ख १ ॥ ९ नेताणि पु २ ॥ १० क्यशेषः प्रं वा० मो० ॥ ११ केसिंचि ख १ पु १ पु २ ॥ १२ खुड्ड पि ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १३ असदहाणे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १४ आयुस्स खं १ ॥ १५ वघाते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १६ माणेण पं खं २ पु १ । माणे त पं ख १ । माणे य पं पु २ ॥

कालातियारं वधातं, यावद् येनाऽऽयुष्कालो निर्वर्तितः स तस्यायुःकालः, अतिचरणमतीचारः, आयुःकालस्य अतीचरणा वधातं देज्जा, पालक इव खन्दकस्य, येन चान्योपघातो भवति अथवा अकोसेज्ज वा । लद्धाणुमाणे तु अणुमीयतेऽनेनेत्यनुमानम्, लब्धं अनुमानं येन स भवति लब्धानुमानः । कथं लब्धम् ? नेत्र-वक्त्रविकारेण हि अन्तर्गतं मनो गृह्यते । तं जधा—‘केयि पुरिसे ? किं वा दरिसणं अभिप्पसण्णे ? किं चास्य प्रियमप्रियं वा यदिदं कथ्यते ?’ इत्येवं लब्धानुमानः परेषु कथयेत् येनाऽऽत्महितं भवति परहितं च इह परत्र च ॥ २० ॥ अथवाऽयमर्थः—

५७६. कम्मं च छंदं च विगिंच धीरे, विणएज्ज तु सव्वतो आतभावं ।

रूवेहिं लुप्पंति भैयावहेहिं, विज्जं गहाया तस-थावरोहिं ॥ २१ ॥

५७६. कम्मं च छंदं च विगिंच धीरे० वृत्तम् । येन कर्मणा जीवति न तेनैनं परिभापेत्, यथा हे कोलिक !, न चैवेनं तेन कर्मणा निन्दयेदिति, यथा—चर्मकारो भवान् कोलिको वा, मा सो उडुरुट्ठो णं गेण्हेज्ज । छन्दं चास्य जाणेज्ज, तद्यथा—दारुणो मृदुर्वा । अथवा छन्द इति येनाऽऽक्षिप्यते वैराग्येन शृङ्गारेण इतरेण वा, तथा—के अयं पुरिसे ? कं वा दरिसणमभिप्पसण्णे ? । स एवं ज्ञात्वा विणएज्ज तु सव्वतो आतभावं, आतभावो णाम मिथ्यात्वं अविरतिर्वा, ततो अप्रशस्तादात्मभावात् सर्वतो विनयेत्, एवं कालणे मातण्णे जे व खेअण्णे । त जधा रूवेहिं लुप्पंति, रूपं सर्वप्रधानं विषयाणाम्, तत्रापि स्त्रीरूपादि, तेष्वेव मुच्छमालुप्पते, इहापि तावत् जधा “सहेसु उ०” [ज्ञाता० श्रु० १ अ० १७ सू० १३५ गा० १६ पत्र २३३] गाधा, किमु परलोए ? । एवमेतानिन्द्रियापायान् दृष्ट्वा विवर्जंति त्ति विद्यां गृहीत्वा ज्ञात्वेत्यर्थः, १५ गृहीतविद्यः सन् त्रस-स्थावररक्षणं धर्मं कथयन्ति ॥ २१ ॥

तं पुण कवेन्ता न पूजा-सत्कारादीन्यालम्बनानि आलम्ब्य कथयेदित्यतो निवार्यते—

५७७. ण पूयणं चेव सिलोर्गकामी, पिथंमप्पियं कस्सति णो करेज्जा ।

सवे अण्ठे परिचज्जयंते, अणाइले या अकसाइ भिक्खू ॥ २२ ॥

५७७. ण पूयणं चेव० वृत्तम् । ण पूया मे भविस्सती, सिलोर्गो णाम जसोकित्ती, यथा नानेन तुल्यः प्रज्ञप्त-विस्तरो कथको मृष्टवाक्य इत्यादि । प्रियं च न कुर्यादसंयतानां अन्यतरेण सावद्योपकारेण वा अप्रियम् । अथवा ममायं प्रियः अयं चाप्रिय इति, अथवा यो यस्य प्रियः स न तस्य पिशुनवचन-विद्वेषणादिभिः कुर्यात् कर्मकथाम् । किञ्च—सव्वे अण्ठे अशोभना अर्थाः अनर्थाः, संयमोपरोधकृद् अर्थोऽनर्थः, अनर्थदण्ड इत्यर्थः । अणाइलो णाम अनातुरः क्षुधादिभिः परीषहैः । अकषायशीलः अकषायी ॥ २२ ॥

५७८. आहत्तधिज्जं समुपेधमाणे, सवेहिं पाणेहिं णिखिप्प दंडं ।

२५ णो जीवितं णो मरणाभिकंखी, चरेज्ज मेधावी वलयाविमुक्को ॥ २३ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ आहत्तहितं सम्मत्तं ॥ १३ ॥

५७८. आधत्तधिज्जं समुपेधमाणे० वृत्तम् । आधत्तधिज्जं धम्मं मग्गं समाधिं समोसरणाणि य यथावदुदितानि सम्यग् उदपेक्षमाणः । सव्वेहिं पाणेहिं णिखिप्प दंडं, दंडो नाम घातः । णो जीवितं णो मरणाभिकंखी असंजमजीवितं परीपहोदयार्द्धं मरणं । चरेज्ज मेधावी वलयाविमुक्को त्ति वलया मीया, ताए विमुक्तः । एवं ब्रवीमि ॥ २३ ॥

३०

॥ यथातथीयं त्रयोदशमध्ययनम् ॥ १३ ॥

१ विविंच ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ तो खं १ ॥ ३ सव्वहा वृ० वी० । सुव्वते ख २ पु १ ॥ ४ पावभावं वृ० । आयभावं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ भयारणहिं पु १ । भयावणहिं खं २ पु २ ॥ ६ लोयगामी खं २ पु १ पु २ ॥ ७ पितमप्पितं ख २ पु १ ॥ ८ कहेज्जा ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ९ अणाउले ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । अणादिले ख १ ॥ १० सादि भिं खं १ । साय भिं ख २ पु १ पु २ ॥ ११ त्तिहीतं स० खं १ । त्तिहिज्जं ख २ पु १ पु २ ॥ १२ णिहाय डंडं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १३ कंखी, परिचवेज्जा वलं खं १ । परिचवेज्जा वलं ख २ पु १ पु २ ॥ १४ द्वा रमणं पु० स० । द्वा रमणं वा० मो० ॥ १५ मया तए वमुक्तः चूसणं ॥

१४

[चोदसमं गंधज्झयणं]

अज्झयणाभिसवंधो-वलयाविमुक्को त्ति भावगंधविमुक्को त्ति अभिहितः, सो पुण ग्रन्थो इह वण्णिज्जति, एस सवंधो । तस्स चत्तारि अणुओगदाराणि । अत्थाहिगारो-गंधो जाणिऊण विप्पयहितव्वो, पसत्थभावगंधो य गच्छेतव्वो । णामणिप्फण्णे ग्रन्थे । तत्थ—

गंधो पुव्वुद्धिद्वो दुविधो सिस्सो य होति णायव्वो ।

पव्वावण सिक्खावण पगयं सिक्खावणाए उ ॥ १ ॥ १२० ॥

गंधो पुव्वुद्धिद्वो दुविधो० गाथा । गंधो दुविधो-दव्वे भावे य, जधा खुड्डागणियंठिजे [उत्तरा० अ० ६ ति० गा० २४०-४२] । भावगंधो पुव्वुद्धिद्वो । तं पुण गंधं जो सिक्खइ सो सिक्खउ त्ति वा सेहो त्ति वा सीसो त्ति वा वुच्चति । सो पुण दुविधो-सहत्थपव्वावित्ता सिक्खवित्ता । तत्थ सिक्खावणासिस्सेण अधियारो ॥ १ ॥ १२० ॥

* सो सिक्खगो तुं दुविधो गहणे आसेवणे य बोधव्वो ।

गहणम्मि होति तिविहो सुत्ते अत्थे तदुभये य ॥ २ ॥ १२१ ॥

* आसेवणाए दुविधो मूलगुणे चेव उत्तरगुणे य ।

मूलगुणे पंचविधो उत्तरगुणे वारसविधो तु ॥ ३ ॥ १२२ ॥

मूलगुणे पंचविधो पाणातिवायवेरमणादि । प्राणातिपातविरमणं ज्ञात्वा तमेव आसेवते, करोतीत्यर्थः । एवं उत्तरगुणेषु वि । ते य द्वादसविधमासेवन्ते ॥ २ ॥ ३ ॥ १२१ ॥ १२२ ॥

एष हि शिष्यः आचार्यं प्रति भवति तेनाऽऽचार्योऽपि द्विविधः—

आयरिओ पुण दुविधो पव्वावेंतो य सिक्खवेंतो य ।

सिक्खावेंतो दुविधो गहणे आसेवणे चेव ॥ ४ ॥ १२३ ॥

आयरिओ पुण दुविधो० गाथा । पव्वावेंतो य सिक्खवेंतो य । पव्वावेंतो णाम जो दिक्खेति । सिक्खावेंतो दुविधो-गहणे आसेवणे [चे] व ॥ ४ ॥ १२३ ॥

गाधेंतो वि य तिविधो सुत्ते अत्थे य तदुभये चेव ।

आसेवणाए दुविधो मूलगुणे उत्तरगुणे य ॥ ५ ॥ १२४ ॥

॥ गंधो सम्मत्तो ॥ १४ ॥

गाधेंतो वि य तिविधो० गाथा । गहणे तिविधो-सुत्तं गाहेति अत्थं गाहेति उभयं गाहेति । आसेवणाए दुविधो मूलगुणे उत्तरगुणे य, मूले पंच, तं जधा-पाणातिवायवेरमण सेवावेति, कारयतीत्यर्थः । उत्तरगुणे तवं दुवालसविधं आसेवावेति ॥ ५ ॥ १२४ ॥ णामणिप्फण्णो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं । स एवमाद्यत्तधिए धम्मो द्वितो—

५७९. गंधं विधाय ईह सिक्खमाणो, उत्थाय सुवभचेरं वसेज्जा ।

ओवातकारी विणयं सुसिक्खे, जे छेगे विप्पमादं ण कुज्जा ॥ १ ॥

१ सीसो त ख १ ॥ २ य ख २ पु २ ॥ ३ सेवणाए नायव्वो ख १ पु २ वृ० । सेवणे य णायव्वो ख २ ॥ ४ गुण ख २ पु २ ॥ ५ ओ वि य दु० ख १ खं २ पु २ वृ० ॥ ६ गाहावेतो तिविहो ख १ ख २ वृ० ॥ ७ मूलगुण उत्तरगुणे दुविहो आसेवणाए उ ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ८ इति चूपा ॥

५७९. 'गंथं विधाय इह सिक्खमाणो० वृत्तम् । सावच्चं द्रव्यग्रन्थः, प्राणातिपातादि मिथ्यात्वादि अप्पसत्थभावग्रन्थं च विसेसेणं हित्वा विधाय; पसत्थभावग्रन्थं तु णाण-दंसण-चरित्ताइं आदाय, खयोवसमियं णाणं कस्सइ पुव्वादत्तं भवति, किंचिदादाय पव्वयति आदानार्थम्, खाइगस्स तु णियमादाय । दर्शनं त्रिविधम्, तस्यापि कस्यचिदादानाय, केनचित् पूर्वैनादत्तेन क्षायोपगमिकेन, पूर्वगृहीतस्य तु आदानार्थं बुद्धयपेक्षम् । चरित्रस्य तु त्रिविधस्याप्यादानाय, प्रशस्तभावग्रन्थे-
 ५ नाये (? नोपेत इ) ल्यर्थः तेनात्रात्मानं ग्रथयति । इहेति इह प्रवचने । इति च पठ्यते उपप्रदर्शनार्थः । एवं दुविधाए सिक्खाए सिक्खमाणो उत्थायेति प्रव्रज्य सोभणं वंभचेरं वसेज्जा सुचारित्रमित्यर्थः, गुप्तिपरिसुद्ध वा मैथुनं वंभचेरं वुच्चति, गुरुपादमूले जावज्जीवाए जाव अब्भुज्जतविहार ण पडिवज्जति ताव वसे । ओवातकारी णिहेसकारी, जं जं वुच्चति तं तं सिक्खति गहणसिक्खाए, सुट्ठु वि सिक्खितं च आसेवणसिक्खाए अपडिक्खलेंतो जे छेगे विप्पमादं ण कुज्जा, यञ्छेकः स विप्रमादं प्रमादो नाम अनुद्यमः, [विप्रमादः] यथोक्तकरणम्, यथाऽऽतुरः सम्यग्वैद्योपपातकारी शान्तिं लभते एवं साधुरपि
 १० सावच्चग्रन्थपरिहारी पापकर्मभेषजस्थानीयेन प्रशस्तभावग्रन्थेन कर्माभयशान्तिं लभते ॥ १ ॥

जो पुण एगल्लविहारपडिमाए अप्पज्जत्तो, गच्छम्मि केयि पुरिसे अविदिणि (? ण्णे) णिगच्छंति अवितीर्णश्रुतमहोदधी, यद्वा नासौ तीर्थकरादिभिर्विधत्तः तस्स दुज्जाढादी दोसा भवन्ति, इमे चान्ये । सूत्रम्—

५८०. जधा दिंया पोतमपत्तजातं, सँवासगा पवितुं मण्णमाणं ।

तमचाईतं तरुणमपंक्खगं वा, ढंकादि अच्चत्तगमं हरेज्जा ॥ २ ॥

५८०. जधा दिया० वृत्तम् । पोतमपत्तजातं सवासगा पवितुं मण्णमाणं, सवासगाद् गर्भादण्डाच्च द्विर्वा जातो
 १५ द्विजः । पततीति पोतः । पतन्तं त्रायन्तीति पतत्राणि पिच्छानीत्यर्थः, नास्य पत्राणि जातानि अपत्रजातः । सवासगा पवितुं प्रलातुं तमचाड[तं] तरु[णम]पंक्खगं वा सवासगातो उल्ली (? ड्डी) णं पुणो उड्डेतुमसक्केन्तं, ढङ्कः पंखी, ढङ्क आदिर्येषां ते भवन्ति ढंकादिणो अन्यतराः, अव्यक्तगम इति अपर्याप्तः, हरेज्ज वा, पिवीलिकाओ व णं खाएज्ज, मारेज्ज वा णं चेडरूवाणि धाडेज्ज वा, अपि काकेनापि ह्रियते ॥ २ ॥ एष दृष्टान्तः । सूत्रेणैवोपसंहारः—

५८१. एवं तुं सिक्खे वि अपुट्ठधम्मे, णिस्सारं वुसिमं मण्णमाणो ।

दियस्स छावं व अपत्तजातं, हरिंसु णं पावधम्मा अणेगे ॥ ३ ॥

५८१. एवं तु सिद्धे (सिक्खे) वि अपुट्ठधम्मे० वृत्तम् । न स्पृष्टो येन धर्मः स भवति अपुट्ठधम्मे, अगीतार्थ
 २० इत्यर्थः । णिस्सारमिति इहलोकसुदं, णिस्सारं वुसिमं णाम चारित्रं णिस्सारं मण्णमाणो, परलोअसुहं चाणिस्सारं मण्णमाणो, दियस्स छावं व स एव द्विजः—पक्षी चटिकादीनामन्यतमः, छावगं नाम पिह्ण, अपत्रजातं अपक्षजात हरिंसु हरिंति हरिस्सन्ति वा, त्रैकाल्यदर्शनार्थं तीतकालग्रहणम् । पापो येषां धर्मः—मिथ्यादर्शनं अविरतिश्च ते पापधर्माः भिक्षुकादीनि तिणिण तिसट्ठाणि पावादियसताणि विप्परिणामेऊण हरति । तद्यथा—जीवाकुलत्वाद् दुःसाध्या अहिंसा, दुःखेन च वो धर्मः, इह तु सुखेन शुचिवादिनोऽपि द्विषन्ति आमघटवदित्येवं कुप्रवचनजलेन विनश्यन्ति । रायादिणो णियल्लगा वा णं विसएहिं णिमंतेन्ति, इत्थी वा इत्यादि । अनेक इति बहवः पापण्डिनो गृहिणश्च ॥ ३ ॥

यतश्चैते दोषाः अगृहीतग्रन्थस्य तेन तद्ग्रहणार्थं गुरुपादमूले—

५८२. ओसाणमिच्छे मणुए समाधिं, अणोसिते णंतकरे त्ति" णच्चा ।

ओभासमाणे दवियस्स वित्तं, ण णिक्खसे बहिता आसुपण्णे ॥ ४ ॥

१ गंथं वा० मो० ॥ २ पूर्वैनादत्तेन चूषप्र० ॥ ३ ग्रन्थो आदानीयेत्यर्थः मु० ॥ ४ ऽडिक्कलेत्ति जे स० वा० मो० ॥ ५ स्थानीयाः । न प्रशं चूषप्र० ॥ ६ टिता पो० ख १ ॥ ७ सावासगा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ 'इडं तं' ख २ ॥ ९ 'पत्तजातं ढं' खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० तु सेहं पि अपुट्ठधम्म, णिस्सारियं वुसिमं मण्णमाणा ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ इ ख २ पु १ पु २ । ति ख १ ॥

५८२. ओसाणमिच्छे० वृत्तम् । ओसाणमित्यवसानं जीवितावसानमित्यर्थः, अथवा ओसाणमिति स्थानमेव गुरु-
पादमूले । उक्तं हि—“आसवपदमोसाणं महित्स मणोरमे चेव ।” [मनुष्य इति यावन्मनुष्यत्वमस्य
तावदिच्छति वसितुं अगिलाए समाधिं मण्णमाणोऽनववुद्धोऽवप्रहवत्, समाधिरुक्ता, तमाचार्यसकाशादिच्छति । अन्यत्रापि
हि वसन् जो गुरुणिदेशं वहति स गुरुकुलवासमेव वसति, अनिर्देशवर्त्ती तु सन्निकृष्टोऽपि दूरस्थ एव, लोकेऽपि सिद्धा
प्रत्यक्ष-परोक्षासेवा । आह च—“काम-क्रोधावनिर्जित्य, किमारण्यं करिष्यसि ? ।” [कालगतेऽपि गुरौ 5
असहायेन गीतार्थेन चान्यत्र गन्तव्यम् । स्यात्—को दोषोऽनधिकरणायितस्य ? अणोसिते णंतकरे त्ति णच्चा, ण उषितः
गुरुकुलेहि अनुपितः न भवस्यान्तकरो भवति, बालुङ्कवैद्यदृष्टान्तः [बृहत्क० भाष्य गा० ३७६ पत्र १११], गुरुसमीपे तु स्वलि-
तोऽपि पुनर्विशोध्यते । कया मेरयाऽऽवासे ? ओभासमाणे दवियस्स वित्तं, ओभासितं णाम राग-द्वेपरहितत्वात् तीर्थकर
एव भगवान्, ‘ज्ञानधना हि साधवः’ इति कृत्वा वित्तं ज्ञानमेव, ज्ञान-दर्शन-चारित्राणि वा । अथवा तं दविगवित्तं
प्रकाशयति—वादी वा धम्मकयी वा विसुद्धचरित्रो वा तपस्वी वा । तद् यावदाचार्यसमीपे विद्यते ताण ण णिकसे वहिता, 10
असावपि तावद् वगको गुरुमुपजीवति, आचार्यवज्रवद् गुर्वनुज्ञातो णिकसे, मज्जातातो वा वहिता ण णिकसे, विषय-
कपायाभ्यां वा हीरमाणमात्मानं अवभासते अनुशासतीत्यर्थः, मा एव कुरु यावदित्यर्थः । निवार्यमाणं चात्मानमिच्छति
गुर्वादिभिः, आशुप्रज्ञ इति क्षिप्रप्रज्ञः क्षण-लव-मुहूर्तप्रतिबुद्ध्यमानता ॥ ४ ॥ तथा “किं मे कडं किं व मे किच्च सेसं०”
[प्रमादं च गत्वा आशु प्रतिनिवर्त्तते किल, सप्रमादं वा तत्र विषय-प्रमादनिवृत्तये इत्यपदिश्यते—

५८३. सद्दाह सोचा अदु भेरवाह, अणासए तेसु परिघएज्जा ।

15

णिदं च भिक्खू ण पमादएज्जा, कहं कहं वा वितिगिच्छतिण्णे ॥ ५ ॥

५८३. सद्दाह सोचा अदु भेरवाह० वृत्तम् । तद्यथा—वन्दन-स्तुत्याशीर्वाद-निमन्त्रणादीन् तथोपसेवनादीनि, येन
आदिग्रहणं करोति तेन ज्ञायते यथैतानि स्तुत्यादीनि शब्दजातानीह सन्तीति । भयं कुर्वन्तीति भैरवाणि, तद्यथा—खर-फरुस-
णिट्ठुर-भैरवादीनि सद्दाणि सोच्चा, वाक्यशेषादभैरवाणि, वाक्यशेषादिति न ज्ञाप्यते, वाशब्दादभैरवान्, अथवा अभैरवाणि ।
अनाश्रयो नाम अनाश्रवः तेषु भवेत्, अथवा आश्रय इति स्थानम्, न राग-द्वेषाश्रय इत्यर्थः । अनुभूतेषु वा । एवं जाव 20
फरुसाणि फुसित्ता अदु भेरवाणि, अपि चोलपट्टए कप्पेसु वा सण्हेसु रागो ण कायव्वो, खर-फरुस-मइलेसु दोसो, जइ
पंचहिं हता सद्द-फरिस रस-रुव-गंधेहिं एते इन्द्रियप्रमाददोषा इहैव । निद्राप्रमादनिवृत्तये तु णिदं च भिक्खू ण पमाद-
एज्जा, दिवसतो ण णिदायति, रत्तिं पि दोण्हिं जामे जिणकप्पी, एकान्तं पि तणुणिदो सरीरधारणार्थं स्वपिति, निद्रा हि परमं
विश्रामणम् । चशब्दात् कपाय-[वि]कथा-मद्यप्रमादा अपि गृह्यन्ते । कथं कथमिति, किमहं पव्वज्जं ण णित्थरेज्ज ? समाधि-
मरणं ण लभेज्ज ? अथवा कथं कथमिति सम्यगनुचीर्णस्यास्य किं फलमस्ति नास्ति ? इत्येव वितिगिच्छां तरेज्ज, न कुर्या- 25
दित्यर्थः, धर्मकथां वा कथयन् वितिगिळामप्पणा तरेज्ज, “तमेव सच्चं निस्संकं जं जिणेहिं पवेदितं ।” [आया० धु० १ अ० ५
उ० ५ सू० ३ अण्णेसिं च तथा कहेज्ज जधा वितिगिंळा ण भवति ॥ ५ ॥ उत्तरशिक्षाधिकारेऽनुवर्तमानो—

५८४. जे ठाणए या सयणा-ऽऽसणे या, परक्कमे यावि सुसाहुज्जे ।

समितीसु गुत्तीसु अ आयपण्णे, वियागरेति य पुढो वदेज्जा ॥ ६ ॥

५८४. जे ठाणए या सयणा-ऽऽसणे या० वृत्तम् । स्थानेन साधुर्भवति पडिलेहिता पमज्जित्ता, जधा ठाणसत्ति- 30
क्कए [आचा० धु० ० चू० २-१] । सयणे सुवंतो साधू साधुरेव भवति, सज्जगरो सुवति जधा ओहणिज्जुत्तीए । आसणे

१ पञ्चम-पष्ठसूत्रवृत्ते मूलसूत्रादर्गेण वृत्ति दीपिकयोश्च व्यत्यासेन वर्त्तते ॥ २ सद्दाणि सोच्चा अदु भेरवाणि, अणासवे ख १
ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ दं कुज्जा ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ कहची विं पु १ पु २ ॥ ५ पी विहगिच्छतिण्णे ख १
ख २ वृ० दी० ॥ ६ तानिह चस्रं ॥ ७ णओ या खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ आसुपण्णे ख २ पु १ पु २ ॥
९ गरेते य ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

निसीयंतो पडिलेहणादि करेति पीढगादि च, जहिं काले आसणं गेण्हितव्वं जधा परिभुंजितव्वं, पलियंकादीओ य पंच
णिसिज्जाओ आचरंतो साधुरेव भवति, परक्खमे रियासमितत्वात् साधुरेव भवति । समितीसु गुत्तीसु अ समितीओ
रियासमितीमुक्का सेसाओ, गुत्तीओ वि कायगुत्ति मोत्तुं, ठाण-सयणा-SSसणग्गहणेणं कायगुत्तिरुक्का । आगता प्रज्ञा यस्य स
भवति आगतप्रज्ञः, समिति-गुप्तीश्च आसेवते । वियागरेति त्ति स एवं समितात्मा गुप्तश्च यदा तान् व्याकरोति धम्मं तदा
5 सुखं प्रज्ञापयति, पुढो विस्तरशः कथयति, तस्य हि उद्यमानस्य ग्राह्यं वचो भवति विमुद्धं च वदति । स्थानादिषु वा योऽपि चिरं
स्खलतीत्यर्थः, तं पुढो वदेज्ज पतिचोदिज्ज स्वयम्, यथा ते हि सुख परान् वारयन्ति । अथवा पुढो त्ति परस्परं चोदयन्ति,
न गारवेन ममैते वर्या अभियोज्या वा ॥ ६ ॥

सो पुण चोदंतो दुविधो-समानवयोऽसमानवयो वा, सर्वस्यापि सोढव्यमिति, तद्यथा—

५८५. डहरेण वुद्धेणऽणुसासिते तुं, रातिणिण्णावि समव्वणं ।

सम्मं तगं थिरतो णाभिगच्छे, णिज्जंतए वा वि अपारए से ॥ ७ ॥

10

५८५. डहरेण० वृत्तम् । डहरो जन्म-पर्यायाभ्याम्, वुद्धो वयसा, अनुशासितः कचित् चुक्क-स्खलिते पडिचोदितः,
गायणिओ आयरिओ परियाण वा पवत्तगाईण वा पञ्चानामन्यतमेन समवयो-परियाण वयसा वा, एवमादीनां वचनं सम्मं
तगं थिरतो तदिति चोदनावचनम्, थिरं नाम ज अपुणक्कारयाए अब्भुट्ठेति, नाभिगच्छति गृहामि, न सिच्छादुक्कडं
करेति, कुंभारमिच्छादुक्कडं वा करेति, चोदितो वा पडिचोदति । णिज्जंतए वा वि अपारए से, यथा नदीपूरेण हियमाणः
15 केनचिदुक्तः-इदं तुरकाष्टं अवलम्बस्व गरस्तम्बं वृक्षशाखां वा मुहूर्तमात्रं चाऽऽत्मानं धारय इत्युक्तो रुष्यति न वा करोति,
यदुच्यते स हि अपारगे भवति, पारं गच्छतीति पारगः, एवं समिओ वि । अथवा निर्यन्नणामिवाऽऽतुरः न रागपारं गच्छति ।
अथवा णिज्जंतग इति णिज्जंततो, स हि आचार्यैर्मोक्षं प्रति नीयमानोऽपि सम्यगुपदेशैः पडिचोअणाहि य ण पारं गच्छति
ससारस्य कषायवशात्, अहं पि चोइज्जामि डहरेहिं अप्पसुत्तेहि य ॥ ७ ॥

एस ताव सपक्खचोदणा । इदाणि सपक्खे परपक्खे अ—

20

५८६. वियुट्ठितेणं समयाणुसट्ठे, डहरेण वुद्धेणंऽणुसासिते तु ।

अब्भुट्ठिताए घडदासीए वा, अगारिणं वा समयाणुसिट्ठे ॥ ८ ॥

५८६. वियुट्ठितेणं समयाणुसट्ठे० वृत्तम् । विउट्ठितो णाम विगुतो, यथा व्युत्थितपरः-व्युत्थितोऽस्य विभवः
सम्पत्, व्युत्थिताः संयमविप्रतिपन्ना इत्यर्थः । पार्श्वस्थादीनामन्यतमेन वा कचित् प्रमादाच्चातुर्येण वा त्वरितत्वरितं गच्छन्
'जधा तुव्व ण वट्ठति तुरितं गंतुं, कह कीढगादीनि न हिंसध ? रुस्सिहितु वा । एवं मूलगुणेषु वा उत्तरगुणेषु वा
25 विराधणाए अण्णतरेण वा समयेनाऽनुशास्तः-ण तुव्वं वट्ठति एवं काउ, जुअंतरपलोअणेण होतव्वं । तं तु डहरेण वा महंतेण
वाऽनुशास्तः । अब्भुट्ठिताए घडदासीए वा, अतीव उत्थिता अब्भुट्ठिता, कुत्रोत्थिता ? दौःशील्ये, घटदासीग्रहणं तीसे
वि ताव णोदिज्जंते ण रुस्सितव्वं, कि पुण जो तणुआणि वि सीलाणि धरेति ? । अथवा अब्भुट्ठिता सा दंडघट्टिता भुयंगीव
धमधमेती रुद्धा णं भणेती-तुव्वं वट्ठति एवं कातुं ? । अथवा अब्भुट्ठिते त्ति पडिपक्खवयणेण गतं, चन्द्रगुप्तस्त्रीवत् पुरुषः,
तद्यथा-दासदासी पतितेभ्योऽपि पतिता सा वि चोदंती ण वक्तव्या-सच्चा वि ताव तुमं का होसि ममं चोदेतु ? ।
30 अगारिणं ति स्त्री-पुं-नपुंसकं वा । श्रावकेण अन्यतरेण वा एवं चोदितो ण कुप्पेज्जा ॥ ८ ॥

५८७. ण तेसु कुप्पे ण त पव्वहेज्जा, ण यावि किंची फरुसं वदेज्जा ।

तथा करिस्सं ति पडिस्सुणेत्ता, सेयं खु मेयं ण पमाद कुज्जा ॥ ९ ॥

५८७. [ण तेसु कुप्पे ण०] वृत्तम् । कोपो नाम मनःप्रद्वेपं पडुच्च । ण त पच्चहेज्जा कट्ट-लोट्ट-इट्टादीहिं । ण वा फरुसं वदेज्ज, जधा स मरु[ओ, र]त्तपडगो नाम खोमढक्खाओ मुंडकुडुवी, सो वि ताव छिण्णणासिगो ण किरि जाणति जेण तुब्भोवदिट्ठ, किमंग पुण तुमं ? । सपक्खेण वा ओसण्णेण चोदितो भणति-को तुमं ममहे वा चोदेतुं भवति ? । तथा करिस्सं ति सपक्खे मिच्छामि दुक्कडं, परपक्खे 'ममैवैतच्छ्रेयः' एवं पडिसुणेत्ता न च प्रमादं कुर्यात् ॥ ९ ॥

येन पुनश्चोद्यते यत्तुल्यं तस्स पूया कातव्या । तत्र दृष्टान्तः—

५८८. वणंसि मूढस्स जहा अमूढे, मग्गाणुसासंति हितं पैयाणं ।

तेणेव मे इणमेव सेयं, जं मे बुधा सम्मणुसासयंति ॥ १० ॥

५८८. वणंसि मूढस्स० वृत्तम् । वनं अरण्यं तत्र दिग्मूढस्य उत्पथप्रतिपन्नस्य वा अमूढः कश्चित् पुमान् अन्यो ग्रामो वा अदिसं गच्छतो मार्गं कथयति—यथा कथयामि तथा तथाऽयं मार्ग ईप्सिता भुवं गच्छति, अनुगासन्तो यदि उन्मार्गापायान् दर्शयित्वा ब्रवीति—अयं ते मग्गो हितः क्षेमः, अकुटिलत्वादितः फलोवगादिवृक्ष-जलोपेतत्वाच्च । प्रजायन्ते 10 इति प्रजाः मनुष्याः, प्रयान्ति वा येन तत् प्रयातं भवति मार्ग एव । तेणेव मे इणमेव 'सेयं', तेण हि मूढेण मज्झं चेव एतं सेयं । जं [मे] बुधा सम्मणुसासयंति, जं मे एते बुधा मग्गविदू सम्मं उज्जुगं, न वा द्वेपेण, अनुशासना नाम मार्गोप-देशनैव । अथवा तेनैतत् तुल्य तेनैव हि दिग्मूढेन ममैवैतच्छ्रेयो मार्गोपदेशनमजानतः, तस्य वचो गृह्येत । तथा शिष्येणापि ममैवैतच्छ्रेयः, किमिति ? उच्यते—जं मे बुधा सम्मणुसासयंति, बुधाः आचार्याः पुत्रस्येवोपदिशन्ति, न द्वेपेणापक्षरागेण वा । क ? स्वलितेषु अणुशासति ॥ १० ॥ एष दृष्टान्तः । उपसंहारः—

५८९. तेणावि मूढेण अमूढयस्स, कायव पूया सविसेसजुत्ता ।

एतोवमं तत्थ उदाहु 'धीरे, अणुगम्म अट्ठं उवणेति सम्मं ॥ ११ ॥

५८९. [तेणावि मूढेण अमूढयस्स० वृत्तम् ।] ततः तेन मूढनेश्वरेण वा अमूढस्येति देशिकस्य, यद्यपि चण्डाल-पुलिन्द-गन्द-गोपालादि च तस्यापि तेन निस्तीर्णकान्तारेण सता गच्छत्यनुरुपा कायवा पूया सविसेसजुत्ता, अहमनेन दुर्गात् 20 श्वापदभयादिदोषेभ्यो मोक्षित इत्यतोऽस्य कृतजत्वात् प्रतिपूजा करोमि । विशेषयुक्ता नाम यावती मे तेन पूजा कृता अतो 20 अस्याधिकं करोमि, तद्यथा—वस्त्रा-ऽन्न-पान-भोगप्रदानं च राजा दद्यात् । उक्तो दृष्टान्तः । एतोवमं तत्थ उदाहु धीरे, तस्मिन्निति तस्मिन् मार्गोपदेशके । उदाहरति स्म उदाहु धीराः । अणुगम्म अट्ठं ति अणुगमेतूण अनुगम्य उपनयन्ति, तेनापि मिथ्यात्ववनाद् उत्तरन्तेन अभ्युत्थानादि सविशेषा पूजा कर्तव्या, यद्यप्यसौ चक्रवर्ती निष्क्रान्तः आचार्यश्चन्द्रमः-कुलादिजातः । द्रव्यपूजा आहारादि, भावे भक्तिः वर्णवादश्च । वार्तास्वन्येऽपि दृष्टान्ताः । तद्यथा—

गेहे वि अग्गिजालाउलम्मि जलमाण-डज्जमाणम्मि । जो वोवेति सुवधुं सो तस्स जणो परमवधू ॥ १ ॥

जध वा विससजुत्तं भत्तं मिट्ठसिह भोत्तुकामस्स । जो विसदोसं साहति सो तस्स जणो परमवधू ॥ २ ॥

[] ॥ ११ ॥

१ ङ्हट्टादीहिं चूसप्र० । ङ्हट्टादीहिं मु० ॥ २ अमूढा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ पटाणं ख १ । पटाणं ख २ पु १ ॥ ४ तेणावि मज्झं इणं ख १ वृ० दी० । तेणेव मज्झं इणं ख २ पु १ पु २ ॥ ५ समणुसां ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ सेय तेण विमूढेण अमूढयस्स तेण हि चूसप्र० । अग्नेतनसूत्रवृत्तप्रतीकहोऽय पाठोऽत्र लेखकप्रमादेन प्रविष्टोऽस्ति ॥ ७ अह तेण मू० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । ८ पूता ख १ ॥ ९ एवोवमं ख २ पु १ पु २ ॥ १० वीरे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ११ अत्थं उवणेति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १२ भावभक्तिवर्णवादश्च । धार्तास्त्वन्ये चूसप्र० ॥ १३ जह णाम डज्जं वृत्तौ ॥ १४ सुयंतं सो वृत्तौ ॥ १५ निद्धसिह वृत्तौ ॥

अयमन्यः सौत्रः—

५९०. णेता जधा अंधकारंसि रातो, मग्गं ण जाणाति अपासमाणे ।

सो सूरियस्स अब्भुग्गमेणं, मग्गं वियाणाति पगासितम्मि ॥ १२ ॥

५९०. णेता जधा अंधकारंसि रातो० वृत्तम् । नयतीति नीयते वा नेता । अन्धं करोतीति अन्धकारः मेघान्धकारं
5 अचन्द्रा वा रात्रिः, अडवी या गर्त्ता-पापाण-दरी-वृक्षदुर्गमा, से तस्यां पूर्वदृष्टमपि दण्डकपथं न पश्यति, कु[तोऽ]-
सौरमार्गम् ? । सो सूरियस्स अब्भुग्गमेणं स एव सूर्यप्रकाशाभिव्यक्तचक्षुर्जानकः मग्गं वियाणाति पगासितम्मि,
प्रकाशितमिति जगति चक्षुषि वा ॥ १२ ॥

५९१. एवं तु सेहे वि अपुट्ठधम्मो, धम्मं ण जाणाति अवुज्झमाणे ।

से कोवितो जिणवयणेण पच्छा, सूरुदये पासति चक्खुणा वा ॥ १३ ॥

10 ५९१. एवं तु सेहे० वृत्तम् । सेहो पुव्वुत्तो दुविधो—गहणे आसेवणे य । अपुट्ठधम्मो णाम अदृष्टधर्मा, धम्मं ण
जाणाति प्रवृत्ति-निवृत्तिलक्षणं धर्मं ज्ञानादि-प्राणातिपातादिषु यथासख्य, अथवा चारित्रधर्मं अप्रमादधर्मं वा । से कोवितो
जिणवयणेण पच्छा, कोवितो णाम विपश्चित्तः गहणसिक्खाए कोवितो, आसेवितव्वं च ग्रहणशिक्षया ज्ञायते । सूरुदये
पासति चक्खुणा वा देशिकोऽपि च पथं । अकृत्यान्निवर्त्य कृत्ये प्रवर्तते ॥ १३ ॥

गुरुकुलवासगुणात् प्रमादा-प्रमादौ मूलोत्तरगुणौ च पश्यति । मूलगुणेषु तावदहिंसापथमपदिश्यते—

15

५९२. उट्ठं अथेयं तिरिया दिसासु, जे थावरा जे य तसा य पाणा ।

सदा जंतो तंसि परक्कमतो, मणप्पयोसं अविकंपमाणो ॥ १४ ॥

५९२. उट्ठं अथेयं तिरिया दिसासु० वृत्तम् । उट्ठं अथेयं ति खेत्तपाणातिवातो । जे थावरा जे य तसा
दव्वपाणादिवादो । सदा जतो त्ति कालप्राणातिपातः । तंसि परक्कमतो मणप्पयोसं अविकंपमाणो त्ति भावपाणातिवातो ।
योगत्रय-करणत्रयेण एवं सीतालं भंगसतं पंचसु महव्वतेसु । दव्वादिचतुष्कं च सामान्येन सव्वासु जोएतव्वा । मणप्पदोसं
20 पदोसेण वा विविधं कप्पयति विकप्पमाणो । एवं उत्तरगुणेषु वि दुविधा सिक्खा जोएतव्वा ॥ १४ ॥ यस्माच्चैते गुरुकुल-
वासगुणाः—तत्राऽऽवसन् ज्ञानमधीत्य करतलमलकवद् लोकं पश्यति, व्रतेषु च स्थिरो भवति, ज्ञानगुणात्, तेन तज्जातम्—

५९३. कालेण पुच्छे समियं पयासु, आइक्खमाणो दिविर्यस्स वित्तं ।

तं सोयकारी य पुढो पवेसे, संखाणिमं केवलियं समाहिं ॥ १५ ॥

५९३. कालेण पुच्छे समियं पयासु० वृत्तम् । कालेनेति “काले विणए बहुमाणे०” [दशवै० नि० गा० १८६]
25 णाणायारो सूयितो ति । सम्यगिति तिविधाए पज्जुवासणताए । प्रजायन्त इति प्रजाः, सम्यग्रजाभ्यः आइक्खमाणं (णो)
“जधा पुणस्स कच्छइ तथा तुच्छस्स कच्छइ” [आचा० शु० १ अ० २ उ० ६ सू० ५] यथा ईश्वरनिष्क्रान्तस्य तथा
पेलवनिष्क्रान्तस्यापि कथ्यते । दिविओ णाम दोहि वि राग-दोसेहि रहितो, भवान्तस्य तज्ज्ञानम्, ज्ञानधनानां हि साधूनां
किमन्यद् वित्तं स्यात् ? । स तु गीतत्थो पुच्छितव्वो, इतरो उप्पधं पि देसेज्ज । तं सोयकारी य, तमिति यत् कथ्यते,
श्रोतसि करोतीति श्रोतःकारी गृहीतेत्यर्थः, गृह्णाति । अथवा श्रोत्रेण गृहीत्वा हृदि करोतीति श्रोतःकारी, श्रुत्वा वा करोतीति
30 श्रोतःकारी । पुढो पवेसे त्ति पृथक् पृथक् पुणो पुणो वा पवेसे हृदयं पुढो पवेसे, “सहस्रगुणिता विद्याः शतशः
परिवर्तिताः ।” [पत्तेय वा पत्तेयं पवेसे पुढो पवेसे, तं जधा—उत्सग्गे उत्सग्गं अववाते अववातं,

१ अपस्समाणे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ सूरितस्सा खं २ पु २ । सूरितस्स खं १ पु १ ॥ ३ सिंयंसि ख १ खं २
पु २ ॥ ४ थये वि पं ख १ ॥ ५ चक्खुणेव ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ तिरियं दिसासु, तसा य जे थावर जे य
पाणा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ जते तेसु परिव्वपज्जा, मणं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ समतं ख २ ॥
९ पदासु ख १ । पतासु ख २ पु १ ॥ १० दवियस्स ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ११ संखाइमं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

एवं ससमये ससमयं परसमये परसमयं वा, अतिक्रान्ते अतिक्रान्तकालम् । सङ्ख्यायते येन तत् सङ्ख्यानम् । केवलिन इदं कैवलिकम् । समाधिरुक्तः ॥ १५ ॥

५९४. अस्सि सुठिच्चा तिविधेण तायी, एतेसु या संति-निरोधमाहु ।

ते एवमक्खंति तिलोगदंसी, ण भूय एतं ति पमादसंगं ॥ १६ ॥

५९४. अस्सि सुठिच्चा० वृत्तम् । अस्मिन्निति यद् गुरुकुलवासे वसता श्रुतं गुणितं च, सुदु स्थित्वा सुठिच्चा, 5
दुविधाए सिक्खाए अप्पमादे समिति-गुत्तीसु अ एसकाल यथा साम्प्रतं तथैष्यकालमपि यावदायु एतेसु त्ति एतेष्वेव
समिति-गुप्त्यप्रमादेषु धम्म-समाधि-मार्गेषु च वर्तमानस्य शान्तिर्भवति, इहान्यत्र च सौख्यमित्यर्थः, सर्वकर्मशान्तिर्वा,
शान्तस्य च सतः सर्वकर्मनिरोधो भवति, अनाश्रव इत्यर्थः । अथवा समित्यादिषु अप्रमादस्थानेषु यान-चिद्वोक्तानि तेसु
वर्तमानस्य कर्मौघनिरोधो भवति । क एवमाख्यातिः, उच्यते, ते एवमक्खंति, ते इति ते तीर्थकराः, ज्ञान-दर्शन-चारित्र्या-
ख्यांस्त्रीन् लोकान् पश्यन्तीति त्रिलोकदर्शिनः, ऊर्ध्वादि वा त्रिलोकं पश्यति । तस्माद् गुरुकुलवासे वसतः समित-गुप्तस्य 10
प्रमादरहितस्य शान्तिर्भवति कर्मनिरोधश्च । तेन ण भूय एतं ति पमादसंगं, एतदिति यदुक्तं असमितित्वमगुप्तत्वं च ।
प्रमाद एव सङ्गः, सगो वा रथावक्खोरो मोक्खमग्गस्स । एवं गुरुकुलवासी दवियस्स वित्तं [सूत्र ५९३] ॥ १६ ॥

५९५. णिसम्म से भिक्खु समीहमट्ठं, पडिभाणवं होति विसारंदे य ।

आदाणमट्ठी वोदाण मोणं, उवेच्च सुद्धे ण उवेति मारं ॥ १७ ॥

५९५. णिसम्म से भिक्खु समीहमट्ठं० वृत्तम् । निशम्येति गृहीत्वा गुणयित्वा, निशम्य वा सम्यक् पौर्वापर्येण 15
समीक्ष्य, अर्थमिति श्रुतार्थं वन्ध-मोक्षार्थं वा । तास्तान् प्रति अर्थान् भातीति प्रतिभा, पभणति वा पतिभा श्रोतृणा
सगयोच्छेत्ता । विगारदः स्वसिद्धान्तजानकः । आदाणमट्ठी आदीयत इत्यादानम्, ज्ञानादीनि आदानानि, आदानेन
यस्यार्थः स आदानार्थी । वोदानं विदारण तपः । मौनं संयमः । आदानार्थी वोदानं मौनं च उपेत्येति प्राप्य दुविधाए
सिक्खाए गुरुकुलवासी प्रमादरहितः सुद्धे त्ति निरुपवेन सम्यग्दर्शनाधिष्ठितेन वोदानेन मौनेन उपेत्य शुद्धेन, न प्रतिषेधे,
न उवेति त्ति, मारं मरत्यस्मिन्निति मारः-ससारः, उक्कोसेण वा सत्तऽट्ठ भवग्गहणाइ मरेज्ज ॥ १७ ॥ एव सो बहुस्सुतो 20
जातो जो वुत्तो “अस्सि सुठिच्चा” [सूत्र ५९३] यच्च पठित-“णिसम्म से भिक्खु समीहमट्ठं” [सूत्र ५९५] देशदर्शनं
कुर्वन्नभ्युद्यतमेगतरं प्रतिपत्तुकामेण वा गुरुणा आचार्यत्वे स्थापितः समीक्षितो वा, एके अनेकादेशात् अभिधीयते—

५९६. संखाय धम्मं च वियागरंति, बुद्धा हु ते अंनकरा भवंति ।

ते पारगा दोण्ह विमोयणाए, संसोधिगा पण्हमुदाहरंति ॥ १८ ॥

५९६. संखाय धम्मं च वियागरंति० वृत्तम् । संखाए त्ति धर्मं ज्ञात्वा श्रुत धर्मं वा कथयति, सिस्स-पडिच्छगाणं 25
धर्मकथां च कथयति । अथवा संख्यायेति खेत्तं कालं परिसं सामत्थं चऽप्पणो वियाणित्ता परिकथयति । अथवा “के अयं
पुरिसे ? क च णये ?” [आचा० श्रु० १ अ० २ उ० ६ सू० ५], अथवा संख्यायेति एतन्मात्रस्यायं श्रुतस्य योग्यः, अतः परं
शक्तिर्नास्ति, सत्यां वा शक्तौ जत्तिय प्रचरति तत्तिय गहियं एवं संख्याय । अव्वोच्छित्तिकरे त्ति एवमादिभिः प्रकारैः
संख्याय धम्मं वागयता [बुद्धा] बुद्धवोधितास्ते आचार्याः कम्माण अंतं करंतीति अंतकराः, अन्याश्च कारयन्ति, यतः
पारगाः । ते पारगा दोण्ह विमोयणाए, ते इति सख्याय धम्मं व्याकरयन्तः पारं गच्छतीति पारगाः, आत्मनः परस्य च 30
दोण्ह वि विमोयणाए पारं गच्छंति । मोचनाः ससारमोचनाः । कतरे ते ?, जं संसोधिगा पण्हमुदाहरंति सम्यक् समस्तं

१ ताती ख १ ख २ पु १ । ताई पु २ ॥ २ भुज्जमेतं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ समीहियट्ठं वृ० दी० । समीहमट्ठं ख १
ख २ पु १ पु २ ॥ ४ रते या ख १ । रए या पु २ । रते ता ख २ पु १ ॥ ५ सुद्धे ण उवेति मोक्खं ख १ ख २ पु १ पु २
वृ० दी० । सुद्धे ण उवेति मारं वृपा० दीपा० ॥ ६ संखाए ख १ ॥ ७ धियं पं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥
सूय० सु० ३०

वा सोधिया संसोधिया, पृच्छंति तमिति प्रश्नः, पूर्वापरेण समीक्षितुं आत्म-परशक्तिं च ज्ञात्वा द्रव्यादीनि च तथा “केऽयं पुरिसे” [ञाचा० शु० १ अ० २ उ० ६ सू० ५] त्ति परिचितं च सुत्तं कातूण—

आयरियादेसा धारितेण अत्थेण [गुणिय]सरितेण । तो संघमज्झयारे वैवहरितुं जे सुहं होति ॥ १ ॥

[व्यव० उ० ३ भा० गा० ३५९ पत्र ७१]

५ अच्छिहपसिण-वागरणा अकेवली केवली वा, रयणकरंडगसमाणा कुत्तियावणभूता कथा चोदस-दस-णवपुव्वी जाव दसकालियं ति ससाधितुं अवोच्छिन्नं करेति ॥ १८ ॥ तं पुण कथेतो—

५९७. णो छादएज्जा ण य लूसिता वा, माणं ण सेवंति पगासए वा ।

ण यावि पण्णे परिहास कुज्जा, ण याऽऽसिसावाय वियंकरेज्जा ॥ १९ ॥

५९७. णो छादएज्जा० वृत्तम् । मत्सरित्वेनार्थं नो छादयेत्, पात्रस्य धर्मस्य कथां कथयन् न सद्भूतगुणान् छादयेत्, न वा वायणायरियं छादयेत् । लूसितं भग्नमित्यर्थः । लूसिता णाम अवसिद्धान्तं कथयति सिद्धान्तविरुद्धं वा । माणं ण सेवंति प्रज्ञामानमाचार्यमानं वा संशयान् वाऽऽत्मनः परस्य वा छेतुं न मदं कुर्यात्, न वा प्रकाशयेदात्मानम् यथाऽहमाचार्यः कथको बहुश्रुतो वा । ण यावि पण्णे परिहास कुज्ज त्ति प्रज्ञावान् प्राज्ञः न चेदृशी कथां कथयेद् येन श्रोतुरात्मनो वा हास्यमुत्पद्यते, अपरियच्छते वा परे अण्णधा वा वुज्झमाणे न प्रज्ञामदेन परिहासं कुर्यात्, “यथा राजा तथा प्रजा” [] इति कृत्वा न सर्वत्रैव परिहासः । ण याऽऽसिसावाय त्ति “शंसु स्तुतौ” तस्य आशीर्भवति, स्तुतिवादमित्यर्थः, न तद्दान-वन्दनादिभिस्तोषितो ब्रूयात्—आरोग्यमस्तु ते दीर्घं चाऽऽयुः, तथा सुभगा भवाष्टपुत्रा, इत्येवमादीनि न व्याकरेत् । एवं वाक्समितः स्यात् ॥ १९ ॥ किंनिमित्तमाशीर्वादो न वक्तव्यः ? उच्यते—

५९८. भूताभिसंकाए दुगुंछमाणे, ण णिव्वहे संतपदेण गोयं ।

ण किंचिमिच्छे मणुए पयासुं, असाधुधर्माणि ण संठवेज्जा ॥ २० ॥

५९८. भूताभिसंकाए दुगुंछमाणे० वृत्तम् । मा भूद् भूतानि अभिसङ्केयुः सावद्याभिधायिनः अत इदमपदिश्यते— २० भूतानि यस्य सावद्यवचनस्य शङ्कन्ते न तेन वचनेन णिव्वहे, सयमे निर्गच्छेदित्यर्थः, न वाऽनेन वचनेन णिव्वहे, संयमं निर्गालयेदित्यर्थः । मन्त्रयत इति मन्त्रः वचनम्, मन्त्र एव पद मन्त्रपदम्, अथवा मन्त्रा इति विद्या-मन्त्रादयो गृह्यन्ते, तेन मन्त्रपदेन [न] निव्वहे । गुण्यत इति गोत्रं संयमः सप्तदशविधः अष्टादश च शीलाङ्गसहस्राणि इति, अस्माद् गोत्रान्न तद्विधं वचो ब्रूयाद् यत्र निर्वहेत्, पद काया वा गोत्रम्, यत्र गुण्यते तान् न निर्वहेत्, गोत्राद् जीवितादित्यर्थः । तच्च गोत्रमाचरन् कथेन्तो वा ण किंचिमिच्छे ण किञ्चित्-वण्ण-सद्-सिलोगट्ठाए कथिज्ज धम्मं । मनुण्य इति स एव कथकः । २५ प्रजा[यन्त] इति प्रजाः, यासां कथ्यते तासु प्रजासु, स्त्रियो वा प्रजाः, न कीर्त्तिमिच्छेत् । असाधूनां धर्माः तान् असाधुधर्मान् ण संठवेज्जा, ते च दर्प-मदा-ऽहङ्कारादयः, अथवा न तत् कथयेद् येन असाधुधर्माणां “सन्धानं” भवति पचन-पाचनादीनाम्, असयतदानादि वा कुतीर्थिकान् वा प्रशंसति ॥ २० ॥ किञ्च—

५९९. हासं पि णो संघए पावधंम्मं, ओये तंहीयं फरुसंभिजाणे ।

णो तुच्छए १३ णो य पकंथएज्जा, अणाइले या अचिरुद्धसेवी ॥ २१ ॥

१ गुणियऽस्वरिण व्यवहारभाष्ये पाठः ॥ २ वचहरियव्वं अणिस्साए व्यवहारभाष्ये पाठः ॥ ३ छादते णो वि य लूस-तेज्जा, माणं ण सेवेज्ज पगासणं च ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ न याऽऽसिसावाद ख २ पु २ वृ० वी० । ण आसिसा-वाद खं १ ॥ ५ “यागरे” ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ “सिसा वयंति” “शंसु चूसप्र० ॥ ७ मणुते ख २ पु १ पु २ । मणुओ ख १ ॥ ८ संठवेज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । संघएज्जा चूपा० ॥ ९ संघये ख १ । संघति खं २ । संघते पु १ ॥ १० “धम्म” ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ तहत्तं खं १ । तहिंतं ख २ पु १ ॥ १२ फरुसं वियाणे ख १ ख २ पु १ वृ० वी० ॥ १३ णो च विक्कंथिज्जा, अणाइले या अकसाइ भिक्खू ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । णो वि पकंथदेज्जा, अणातिले या अकसादि भिक्खू ख १ ॥

५९९. हासं पि णो संघए० वृत्तम् । हास्येनापि न पापधर्मं सन्धयेत्—यथेदं छिन्दत भिन्दत वा खाद मोद वा, अथवा हास्येनापि न प्रगंसयेत् कुप्रवचनानि । गाक्यं ब्रुवते—अहो ! तुवमं सुदिदं जं वरचोल्ला वटंति, सुहं चेव धम्मं तुवमे करेह । यद्यपि सोल्लण्ठ तथापि न वक्तव्यम्, मा भूदन्येषां पात्रबुद्धिः स्यात्, गोमहं खज्जति गोचम्मेषु वधं । ओये त्ति राग-द्वेषपरहितः, न विगंतव्वं सद्धूतम् । फरुसं अभिजाणे त्ति, राग-द्वेषबन्धनाभावात् फरुषः संयमः, कर्मणामनाश्रय इत्यर्थः, तथ्यं संयमम्, अभिमुखं जानाति यथा सो वाग्दोषान्न विराध्यते, यथा वा वार्यते तथा च कथयति, अथवा कथयन् कथां ५ लब्धिगर्वितो न भवति, नैवार्थपदं किञ्चिद्वद्वा गर्वितो भवति, जधा तुच्छस्स कवेति तगहारगस्स वि तथा राज्ञोऽपि प्रकथनो नाम न धर्मकथित्वेनान्येन वा आत्मानं कथयति श्लाघयतीत्यर्थः, अपरिच्छंतं वा नावकंथेति, चमढयतीत्यर्थः, तथाऽन्येषामपि सयतानामुद्गुरुस्सती । अधवा न तुच्छेनाऽऽत्मानं पदेन प्रकथयति—यथाऽहमीदृगो अनन्यसदृशो वा । अणाइले त्ति न धर्मं देशमानो आतुरो भवति, चोदितो वा आकुलव्याकुलीभवति, अपरियच्छन्ते वा परे सिद्धान्ता- विरुद्धानि सेवते इति अविरोद्धसेवी, न च विरुद्ध्यते तेन सह यस्य कथयति ॥ २१ ॥ किञ्च—

10

६००. संकेज्जं वा संकितभाव भिक्खू, विभज्जचार्यं च विर्याकरेज्जा ।

भासादुगं सम्मसमुद्धिते हि, वियागरेज्जा समयाऽऽसुपण्णे ॥ २२ ॥

६००. संकेज्ज वा किं पुण (वा संकित)भाव भिक्खू० वृत्तम् । यच्छङ्कितमस्य ज्ञानादिषु तत्र कथयति, अपृष्टः पृष्ठो वा शङ्कितभावः—एवं तावद् ज्ञायते, अतः परं जिना जानन्ति । भावो नाम ज्ञानम्, शङ्कितज्ञानमित्यर्थः, न च तद् भापते कथयति वा येनान्यस्य शङ्का भवति । विभज्यवादो नाम भजनीयवादः । तत्र शङ्किते भजनीयवाद एव 15 वक्तव्यः—अहं तावदेव मन्ये, अतः परमन्यत्रापि पुच्छेज्जसि । अथवा विभज्यवादो नाम अनेकान्तवादः, स यत्र यत्र यथा युज्यते तथा तथा वक्तव्यः, तद्यथा—नित्या-नित्यत्वमस्तित्वं वा प्रतीत्यादि । किं कथयति ? केन वा कथयति ?— सत्या असत्यामृषा च भासादुगं सम्मसमुद्धिते हि पढम-चरिमाओ दुवे भासाओ सम्मं समुद्धिते, ण मिच्छोवद्धिते, जधा उदाइमारगो, चोदकबुद्ध्या वा वैतण्डिकाः, वाकरेज्जा समये त्ति सम्यग्, आशुप्रज्ञः उक्तः ॥ २२ ॥ किञ्च—

६०१. अणुगच्छमाणे वितथंऽभिजाणे, तहा तहा साहु अक्कसेणं ।

20

ण कथ्यई भास विहिंसइज्जा, णिरुद्धं वा वि ण दीहइज्जा ॥ २३ ॥

६०१. अणुगच्छमाणे वितथंऽभिजाणे० वृत्तम् । तस्यैव कथयतः कश्चिद् ग्रहण-धारणासम्पन्नः यथोक्तमेवावितथं गृह्णाति, कश्चित्तु मन्दमेधावी वितथंऽहिजाणति, तर्कं मन्दमेधसं तथा तथा तेन प्रकारेण हेतु-दृष्टान्तोपसंहारैः यथा यथा प्रतिबुध्यते तथा तथा साधु सुपु प्रतिबोधयेत् । न चैनं कर्कशाभिर्गिराभिरभिहन्यात्—धिगू मूर्ख ! किं किं तवार्येन स्थूरबुद्धेः ? एवं वाचाए कक्कसं, कायेनापि न क्रुद्धमुखः हस्त-वक्त्रौष्ठविकारैर्वा, मनस्तु नेत्र-वक्त्रविकारेण अनादरेण गृह्यते, सर्वथा 25 अकर्कशे । किञ्च—न क्रुद्धवद् वाचं क्वचित् स्वसमये परसमये वा तथोत्सर्गा-ऽपवादयोः ज्ञानादिषु द्रव्यादिप्रज्ञापनायां वा न कुत्रचिद् भाषां विहन्सेत्, कर्कशः परुष-मृषावादादिदोषः । तस्य वाऽबुद्ध्यमानस्य श्रोतुर्न कुत्रचिद् भाषां विहन्सेत्—अहो ! भङ्गा लक्ष्यन्ते, न निन्देदित्यर्थः । निरुद्धं वाऽर्थमर्थारख्यानं वा न दीर्घं कुर्यात् अधिकार्थैः, “सो अत्थो वक्तव्यो जो अत्थो अक्खरेहिं आरुढो ।” [] । किञ्चित् सूत्रम्—

अप्पक्खरं महत्थं ण्क [चतु] भगो जो जधा परुवेज्जा । हदि ! महता चडगरत्तणेण अत्थं कथा हणाति ॥ १ ॥ 30

[

] ॥ २३ ॥ किञ्च—

१ °ज्ज याऽसंकितभाव खं १ पु १ पु २ वृ० वी० । °ज्ज वा संकितभाव खं २ ॥ २ वियागरेज्जा ख १ ख २ पु १ ॥ ३ भासं दुयं ख २ ॥ ४ धम्मसमुं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ समतासुपण्णे ख १ ख २ वृ० वी० । समताए पण्णे पु १ ॥ ६ कच्छई ख २ ॥ ७ दीहतिज्जा ख १ । दीहएज्जा ख २ पु १ ॥

६०२. समालवेज्जा पडिपुण्णभासी, णिसामियं समियाअट्ठदंसी ।

आणाए सिद्धं वयणं ऽभिजुंजे, कंखेज्ज या पावविवेग भिक्खू ॥ २४ ॥

६०२. समालवेज्जा० वृत्तम् । सोभणं संगयं वा लवेज्जा । पडिपुण्णभासी अट्ठ-अक्खरेहिं अहीनं अक्खलितं
अमिलितं । निसामियं जथा गुरुसगासे निशान्तं समीक्षितं वा बहुशः तथा सम्यगर्थदर्शी कथयति । समिया नाम सम्यग्
यथा गुरुसकाशादुपधारितम्, सम्यग् अर्थं पश्यन्ति समियाअट्ठदंसी, नाहमाचार्य इति कृत्वा । सन्ति वा श्रोतारः यत्
किञ्चित् कथयितव्यं तेण हि आणाए सिद्धं वयणं, आज्ञा यथा गुरुणोपदिष्टं तथैवोपदेष्टव्यम्, आज्ञासिद्धं नाम यथोपधा-
रितम् न स्वेच्छाविकल्पितम्, वचनमिति सुत्तमत्थो वा, विविधं जुंजेज्ज । कथं ? उस्सग्गे उस्सग्गं अववाते अववात्तं, एवं
ससमये ससमयं परसमये परसमयं । तदेवं गुज्यमानः कंखेज्ज या पावविवेग भिक्खू, कथं मम वाचयतः पापविवेक-
स्यात् ? न च पूजा-सत्कार-गौरवादिकारणाद् वाचयति ॥ २४ ॥ किञ्च—

६०३. अधावुइताइं सुसिक्खएज्जा, जएज्जसु णातिवेलं वुएज्जा ।

से दिट्ठिमं दिट्ठि ण लूसएज्जा, से जाणई भासितुं तं समाधिं ॥ २५ ॥

६०३. अधावुइताइं सुसिक्खएज्जा० वृत्तम् । यथोक्तानि अधावुइताणि, सुहु सिक्खमाणे सूत्रा-ऽर्थपदानि दुविधाए
सिक्खाए । जएज्जसु त्ति घडेज्जसु परक्कमिज्जसु आसेवणासिक्खाए । अतिप्रसक्तलक्षणनिवृत्तये व्यपदिश्यते—णातिवेलं
वुएज्जा, वेला नाम यो यस्य सूत्रस्यार्थस्य धर्मदेशनाया वा कालः, वेला मेरा, तां वेला नातीत्य ब्रूयादित्यर्थः । एवंगुणजातीयः
से दिट्ठिमं स इति स यथाकालवादी यथाकालचारी च दृष्टिमानिति सम्यग्दृष्टिः सपक्खे परपक्खे वा कथां कथयन् तत्
कथयेत् जेण दरिसणं ण लूसिज्जइ, कुतीर्यप्रशंसाभिः अपसिद्धान्तदेगनाभिर्वा न श्रोतुरपि दृष्टिं दूषयेत्, तथा तथा तु
कथयेत् यथा यथाऽस्य सम्यग्दर्शनं भवति स्थिरं वा भवति । यश्चैवंविधः स जानीते उपदेष्टुं ज्ञानादिसमाधि-धर्म-मार्गं
चारित्रं जानीते ॥ २५ ॥ स एवम्—

६०४. अलूसए ण य पच्छण्णभासी, णो सुत्तमंत्थं च करेज्ज अण्णं ।

सत्थारभत्ती अणुवीचि वादं, सोउं च सम्मं पडिवादएज्जा ॥ २६ ॥

६०४. अलूसए ण य पच्छण्णभासी० वृत्तम् । अलूसकः सिद्धान्ता-ऽऽचारयोः प्रकटमेव कथयति, न तु प्रच्छन्न-
वचनैस्तमर्थं गोपयति, अपरिणतं वा श्रोतारं प्राप्य न प्रच्छन्नमुद्धाटयति, अपवादमित्यर्थः, मा भूत् “आमे घडे णिहित्तं”
[], किञ्च—अणुकंपाए दिज्जति । न सूत्रमन्यत् प्रद्वेषेण करोति अन्यथा वा, जथा “रण्णो भत्तंसिणो
जत्थ” [] । प्रश्नो नाम अर्थः, तमपि नान्यथा कुर्यात्, जथा—“आवंती केआवंती” [आचा० शु०
२५ १ अ० ५ उ० १ सू० १] एके यावंता तं लोगा विप्परामसंति । सूत्रं सर्वथैवान्यथा न कर्त्तव्यम्, अर्थविकल्पस्तु स्वसिद्धान्ता-
विरुद्धो अविरुद्धः स्यात् । किमन्यथा क्रियते ? उच्यते, सत्थारभत्तीए शासतीति शास्ता, शास्तारि भक्तिः सत्थारभक्तिः,
स भवति सत्थारभक्तिः । अणुविचिण्तु अणुविचिंतेऊण, वदनं वादः, तदनुविचिन्त्य वदेत् । तच्च श्रुत्वा सम्यग्
अन्येभ्यः रिणपरिमोक्खी “पडिवादएज्जा तदिदं पडिवादयेत् पडिवादएज्जा सूत्रमर्थं धर्मकथां वा ॥ २६ ॥

१ णिसामिया ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ सुद्धं ख १ ख २ पु १ वृ० दी० ॥ ३ म्मिउंजे ख १ खं २ पु १ पु २ ॥
४ संघेज्ज या पावं ख १ । अभिसंधए पावं खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ अहावुइताइ ख १ । अहाउइयाइ पु २ वृ० दी० ॥
६ जएज्जया णातिवेलं वदेज्जा ख १ ख २ वृ० दी० । जयेज्जया णाइवेलं वतेज्जा पु १ । जयज्जया नाइवेलं वइज्जा पु २ ॥
७ लूसतेज्जा ख २ पु १ ॥ ८ सते ख २ पु १ ॥ ९ णो पच्छं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० मण्ण च करेज्ज ताई ख १
पु २ वृ० दी० । मत्थं च करेज्ज अण्णं वृपा० ॥ ११ अणुवीति ख १ ख २ पु १ ॥ १२ सुयं च सम्मं पडिवातएज्जा ख २
पु १ पु २ । सुयं च सम्मं पडिवाययंति ख १ ॥ १३ पवाएज्जा चूसप्र० ॥

स एवं गुर्वाराधनायां वर्त्तमानः—

६०५. से सुद्धसुत्ते उवहाणवं च, धम्मं च जे विंदति तत्थ तत्थ ।

आदेज्जवक्के कुसले [य] पंडिते, से अरिहति भासितुं तं समाधिं ॥ २७ ॥

ति वेमि ॥

॥ चउद्दसमं गंथज्झयणं सम्मत्तं ॥ १४ ॥

5

६०५. से सुद्धसुत्ते उवहाणवं च० वृत्तम् । स इति स ग्रन्थवान्, सुद्धं परिचितं अविच्चासेलितं च, उपधानवानिति तपोपधानवान् । धम्मं च जे विंदति तत्थ तत्थ, आज्ञाग्राह्या आगमेनैव प्रज्ञापयितव्याः, दार्ष्टान्तिकोऽपि हेतूदाहरणोपसंहारैः । अथवा तत्र तत्र इति स्वसमये परसमये वा, तथा ज्ञानादिषु द्रव्यादिषु वा, उत्सर्गा-ऽपवादयोर्वा यत्र यत्र तत् तथा द्योतयितव्यम् । आदेज्जवक्के आदेयवाक्य इति ग्राह्यवाक्यः । प्रत्यक्षः परोक्षज्ञानी वा खेदण्णे कुसले पंडिते, स एव अरिहति भापितुं समाधिम्, समाधिरुक्ता धर्मो मार्गश्चेति ॥ २७ ॥

10

॥ ग्रन्थाध्ययनं चतुर्दशमं समाप्तम् ॥ १४ ॥

१५

[पण्णरसमं जमतीतज्झयणं]

आयाणिज्जझयणस्स चत्तारि अणुओगद्वारा । अधियारो आयाणचरित्ते । णामणिप्फण्णे दुविधं णाम—आदाणिज्जं ति वा संकलितज्झयणं ति वा बुच्चति । तत्थ गाथा—

आदाणे गहणम्मि य णिक्खेवो होति दोण्ह वि चउक्को ।

एगडुं णाणडुं च होज्ज पगतं तु आदाणे ॥ १ ॥ १२५ ॥

आदाणे० गाथा । एते तु आदाण-गहणे किमेकार्थे स्यातां उत नानार्थे ? उच्यते—अभिधानं प्रति नानार्थे शक्रेन्द्रवत्, अर्थं तु प्रति एकोऽर्थः, तदेवाऽऽदानं तदेव च ग्रहणम्, यथा पुत्रमादाय गच्छति पुत्रं गृहीत्वा गच्छतीति नार्थो व्यतिरिच्यते । आदान-ग्रहणयोः एकैकं चतुर्विधं—नामादानं एकं । उच्यते तावद् वित्तमेवादानम्, तेन श्रुत्या गृह्यन्ते तदेव चाऽऽदीयते । प्रगस्तभावादानं [मिदं] मेवाध्ययनम् । द्रव्यग्रहणेऽपि गलो हि मत्स्यस्य ग्रहणम्, पाणकूटो मृगस्येति । भावग्रहणं तु यो येन भावेन गृह्यते प्रगस्तेनाप्रगस्तेन वा, [अप्रगस्तेन] सिंहो मृगान् गृह्णाति, प्रगस्तेन साधुः शिष्यान् गृह्णाति । यो वा येन भावेन गृह्यते, यथा दस्युः परस्वं चौरभावेन, उपशमभावेन शिष्यो गृह्यते । आदानमुक्तम् । इदाणि सकलिका—सा वि णामादि चतुर्विधा । द्रव्ये सकला कुंडलगमादीया वद्धा धद्धा संकलिता बुच्चन्ति । भावसकला इणमेव अज्झयणं ॥ १ ॥ १२५ ॥

॥ जं पढमस्संतिमएँ वित्तियस्स तु तं भवेज्ज आदिम्मि ।

एतेणाऽऽदाणिज्जं एसो अण्णो वि पज्जाओ ॥ २ ॥ १२६ ॥

॥ २ ॥ १२६ ॥ कहिंचि सुत्तेण सकला भवति, कहिंचि अत्थेण, कहिंचि उभयेण वि । यतश्चैवं तेण आदिरेव णिक्खित्तव्वा । स च—

णामादी ठवणादी द्वादी चेव होति भावादी ।

द्वादी पुण दवस्स जो सभावो सए ठाणे ॥ ३ ॥ १२७ ॥

२० णामादी ठवणादी० गाथा । द्वादी णाम जो जस्स दवस्स सभावो होति, उत्पाद इत्यर्थः, क्षीरं हि क्षीरभावात् परिणमद् दधित्वेनोत्पद्यते, य एव क्षीरनाशः स एव दधिद्रव्यादिकालः । एवं यद् यद् द्रव्यं यस्मिन् यस्मिन् काले आत्म-भावं प्रतिपद्यते तस्य द्रव्यस्याऽऽदिर्भवति ॥ ३ ॥ १२७ ॥ उक्ता द्रव्यादिः । भावादिस्तु—

आगम-णोआगमतो भावातीतं दुँहा उवदिसंति ।

णोआगमतो भावे पंचविहो होइ णायवो ॥ ४ ॥ १२८ ॥

२५ आगमणोआगमतो० गाथा । णोआगमतो भावादी पंचण्ह महव्वयाणं जो पढमताए पडिवज्जणकालो ॥ ४ ॥ १२८ ॥

आगमतो पुण आदी गणिपिडगं होति वारसंगं तु ।

गंथ सिलोगो^६ पाद पद अक्खराइं च तत्थाऽऽदी ॥ ५ ॥ १२९ ॥

॥ जमईयं सम्मत्तं ॥ १५ ॥

१ होति पं खं १ ॥ २ ए वीयं खं १ ॥ ३ गमियं भावाईयं खं १ ॥ ४ दुहा ववइसंति ख १ वृ० ॥ ५ गमिओ भा० खं १ ॥ ६ गो य पया य अक्खं ख १ वृ० । गो पठ पाद अक्खं ख २ पु २ ॥

आगमतो पुण आदी गणिपिडगं० गाधा । सव्वस्स सुअणाणस्स आदी सामाइयं, तस्स च “करेमि” त्ति पदमादी, तस्स वि ककारो आदी । दुवालसंगस्स य आयारो, तस्स वि सत्थपरिणा, तीए वि पढमुद्देसओ, तस्स वि “सुतं मे आउसं ! तेणं” [आचा० शु० १ अ० १ उ० १ सू० १] तस्स वि सुकारो । इमस्स वि सुअक्खंधस्स समयो, तस्स वि पढमुद्देसतो, तस्स वि सिलोगो पादो पदं अक्खर ति ॥ १२९ ॥ णामणिप्फणो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं । स एवं गुरुकुलवासी गंधं ति सिक्खमाणो शिक्षापदं केवलज्ञानमुत्पाद्य—

5

६०६. जमतीतं पडुप्पणं आगमिस्सं च जाणति ।

सव्वं मण्णति मेधावी दंसणावरणंतए ॥ १ ॥

६०६. जमतीतं पडुप्पणं० सिलोगो । यदिति द्रव्यादीनि चत्वारि, त अतीतद्वाए द्रव्यादिचतुष्कं सव्वं जाणति केवलं जाव सव्वभावे पासति केवली, एवं पडुप्पणं, अणागते वि भावे ज्ञानम्, तस्माद् भावतो जानीते । सव्वं मण्णति मेधावी, सर्व्वमिति सर्व्वं द्रव्यादिचतुष्कं युगपत्काले वा सर्व्वम्, मेराए धावति मेधावी । कस्माद्धेतोः जानीते ? उच्यते, 10 दंसणावरणंतए चउण्हं घातिकम्माणं, दर्शनग्रहणाद् ज्ञानस्य ग्रहणम् ॥ १ ॥ स एवम्—

६०७. अंतए वित्तिगिंछाए संजाणति अणेलिसं ।

अणेलिसस्स अक्खाया ण से होति तहिं तहिं ॥ २ ॥

६०७. अंतए वित्तिगिंछाए० सिलोगो । अत्रोभयेनापि सङ्कलिका, वित्तिगिंछा नाम सन्देहज्ञानम्, तेसु तेसु णाणंतरेसु त्ति तस्य अंतए वित्तिगिंछाए, समस्तं जानाति संजाणति, न ईदृशं अणेलिसं, अतुल्यमित्यर्थः । तस्यैवंविधस्य 15 अणेलिसस्स अतुल्यस्याऽऽख्याता दुर्लभः ॥ २ ॥

६०८. तहिं तहिं सुअक्खातं से अ सँचे अणेलिसो ।

सँदा सचेण संपणो मेत्ति भूतेसु कप्पए ॥ ३ ॥

६०८. तहिं तहिं सुअक्खातं० सिलोगो । तासु तासु णरगादिगतिसु, तत्र तत्रेति सूत्रा-ऽर्थ-स्वसमयोत्सर्ग-द्रव्यादिषु वा, अथवा तहिं तहिं ति न तस्य तासु णरगादिगतिसु सुलभो भवति यच्चासावाख्याति । से अ सँचे अणेलिसो अवितथो । 20 सँचे कथम् ?—

वीतरागा हि सर्वज्ञा मिथ्या न ब्रुवते वचः ।

यस्मात् तस्माद् वचस्तेषा तथ्य भूतार्थदर्शनम् ॥ १ ॥

[

]

संयमो वा सत्यः । सदा सचेण संपणो वचनेन तपः-संयम-ज्ञानसत्येन वा । कस्मात् सत्यं संयमः ? येन यथा-25 वादिनः तथाकारिणो भवन्ति यथोद्दिष्टं चास्य सत्यं भवति । स एव सत्यवान् मेत्ति भूतेसु कप्पए करोतीत्यर्थः, आत्मवत् सर्व्वभूतेषु यतते ॥ ३ ॥ सा चैवं भवति—

६०९. भूतेसु ण विरुज्जेज्ज एस धम्मो वुसीमतो ।

वुसीमं जगं परिण्णाए अस्सिं जीवितभावणा ॥ ४ ॥

६०९. भूतेसु ण विरुज्जेज्ज० सिलोगो । भूताणि तस-धावराणि, तैर्न विरुध्येत । विरोधो विग्रहः तदुपधातो 30 वा । एस धम्मो वुसीमतो, वुसीमांश्च भगवान्, तस्य अयं धर्मः । साधुर्वा वुसीमान् । जगं परिण्णाए दुविवाए परिण्णाए । कस्मिन्निति ? अस्मि धर्मे आजीवितादात्मानं भावयति पणवीसाए भावणाहिं वारम्महिं वा ॥ ४ ॥ किञ्च—

१ च णायगो ख १ वृ० दी० । च नातथो ख २ पु १ पु २ ॥ २ मण्णति तं ताती दं० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ विदिगिं पु १ ॥ ४ ए से जां ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । ए स जां ख १ ॥ ५ सँचे सुयाहिण ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ सता ख १ ॥ ७ भूतेहिं कप्पते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ भूतेहिं ण ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ ण्णात खं १ ख २ ॥

६१०. भावणा-जोगसुद्धप्पा जले णावा व आहिया ।

णावा व तीरसंपत्ता सव्वकम्मा तिउट्ठति ॥ ५ ॥

६१०. भावणा-जोगसुद्धप्पा० सिलोगो । भावनाभिर्योगेन शुद्ध आत्मा यस्य स भवति भावणा-जोगसुद्ध प्पा । अथवा भावनासु योगेषु च यस्य शुद्धात्मा । यथा जलेऽन्तर्नैर्गच्छन्ती तिष्ठन्ती वा न निमज्जति, स एवं हि णावा व तीर-
५ संपत्ता यथाऽसौ निर्यामिकाधिष्ठिता मारुतवशात् तीरं प्राप्नोति उपायाद् यथा, तथाऽऽयतचारित्रवान् जीवपोतः तपः-सयम-मारुतवशात् सज्ज्ञानकर्णधाराधिष्ठितः ससारतीरमवाप्य सर्वकर्मभ्यो तिउट्ठति छिद्यते इत्यर्थः ॥ ५ ॥ किञ्च—

६११. अतिउट्ठती त मेधावी जाणं लोगस्स पावगं ।

खिंजंति पावकम्माणि णवं कम्मसकुवओ ॥ ६ ॥

६११. अतिउट्ठती त मेधावी० सिलोगो । अतीव वृद्धयत अइउट्ठइ अतीत्य वा वृद्धति अतिउट्ठति, जाणमाणो
१० असंजमलोगस्स पावगं यथा पच्यते कर्म, तस्य पापानि जानानस्य तपःस्थितस्य खिंजंति पावकम्माणि पूर्ववद्धानि संयमेन निरुद्धाश्रवस्य सतः नवानि कर्माणि अकुर्वतः ॥ ६ ॥ तस्यैवोपरतस्य—

६१२. अकुव्वतो णवं णत्थि कम्मं णाम विजाणतो ।

णच्चाण से महावीरे जे ण जाइ ण मंज्जती ॥ ७ ॥

६१२. अकुव्वतो णवं णत्थि० सिलोगो । अकुर्वतो णवं कर्म, निरुद्धेसु आसवदारेसु नाम परोक्षस्तवा(सूचा)दिपु,
१५ कर्म णाम कुतः ? अकुर्वतः कर्मणां नामापि नास्ति, विजानतो हि कर्म कर्मनिर्जरणोपायांश्च कुतो बन्धः स्यात् ? । एवं कर्म तत्फलं संवरं निर्जरोपायांश्च णच्चाण से महावीरे इति आयतचारित्री महावीर्यवान् सर्वकर्मक्षये सति न पुनरायाति न वा मज्जते ससारोदधौ, न वा कर्म निर्णीयते ॥ ७ ॥ आश्रवद्वारैर्वा स्यात् कातरो सो—

६१३. ण मंज्जते महावीरे जस्स णत्थि पुरेरयो ।

वायू व जालमंचेति पियो लोगस्स इत्थितो ॥ ८ ॥

६१३. ण मंज्जते० सिलोगो । महावीरे जस्स णत्थि पुरेरयो, पूर्ववद्धं कर्मैत्यर्थः, पावाइं कम्माइं जस्सऽत्थि
२० पुरेकताइं । स्यात्—कतरे आश्रवा ये निरोध्याः ? उच्यते—अत्रह्माद्याः । तदेव दुश्चरत्वाद्पदिश्यते—वायू [व] जालं अंचेति, यथा वायुः दीपज्वालां अंचेति कंपेति णोलसतीत्यर्थः, एव स भगवान् प्रियः, [यथा] लोकस्य स्त्रियः, अंचेति त्ति वा णामेति त्ति वा एगद्वं, न ताभिरञ्चते, एताश्च स्त्रियो नाऽऽसेव्याः ॥ ८ ॥ किञ्च—

६१४. इत्थीओ जे ण सेवन्ति आदिमोक्खा हु ते जणा ।

तेजणा बंधणुम्मुक्का णावकंखंति जीवितं ॥ ९ ॥

२५

६१४. इत्थीओ जे ण सेवन्ति० सिलोगो । स्त्रियोऽपि त्रिविधकरणयोगेनापि ण सेवन्ते, आदि-मध्याऽवसानेषु आयतचारित्तभावपरिणताः [तेजनाः] ते जणा बंधणुम्मुक्का, ते जना इति ते साधवो महावीरा कामादिवंधणातो मुक्का णावकंखंति जीवितं असजम-कसायादिजीवितं ॥ ९ ॥

१ संपण्णा ख २ पु १ पु २ ॥ २ सव्वदुक्खा तिं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ तिउट्ठती उ मे° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ लोगंसि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ तिउट्ठंति ख १ ख २ पु २ वृ० दी० । तुट्ठंति पु १ ॥ ६ णत्थी खं १ ॥ ७ विजाणति ख १ पु १ वृ० दी० ॥ ८ विण्णाय से ख २ वृ० दी० ॥ ९ मिज्जइ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० मिज्जती ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । मिज्जती वृषा० ॥ ११ पुरेकडं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १२ वाड व ख २ पु १ पु २ । वाड व्व ख १ ॥ १३ जालमंचेति पिया लोगंसि इ° खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १४ आतीमो° खं १ ॥

६१५. अंतीतं पिच्छतो किच्चा अंतं पावंति कम्ममुणं ।

कम्ममुणा सम्मुहब्भूतो जे मग्गमणुसासति ॥ १० ॥

६१५. [अतीतं पिच्छतो किच्चा० सिलोगो ।] अणवकंखमाणा अणागतमसंयमजीवितं, वट्टमाणं णिरुंभित्ता, शेषमतीत, तं अतीतं पिच्छतो किच्चा असंयमजीवितं, अंतं पावंति सर्वकर्मणाम् । कहां ? जेण कम्ममुणा सम्मुहब्भूतो येनासौ कर्मानिकस्य क्षपणाय सम्मुखीभूतः, न पराङ्मुखः, जेणिमं णाण-दंसण-चरित्त-तवसजुत्तं मग्गमणुसासति अण्णेसिं ५ च कथयति, आत्मानं चानुशासते ॥ १० ॥

६१६. अणुसासति पुढो पाणे वुसिमं पूय णाऽऽसंसति ।

अणासते सदा दंते दढे आरतमेहुणे ॥ ११ ॥

६१६. अणुसासति पुढो पाणे० सिलोगो । अनुशासन्तो कथंते “पृथु विस्तारे” पुढइ ति पुढो विस्तरेण पुनः पुनर्वा पाणे अणुशासति आयतचरित्तभावो, वुसिमं पूयं णाऽऽसंसति ण पथेति । किञ्च-अणा[सते] सदा दंते अना-10 श्रवो अनाश्रयो वा, पुनरपि पठ्यते-“अणासवे सदा दंते” सदा नित्यकाले दंते इन्दिय-णोइदिपहि दंते । मूलुत्तरगुणेषु मूलगुणधारी [गरी]यत्त्वाद् गृह्यते-आरतमेहुणे उपरतमैशुन इत्यर्थः ॥ ११ ॥

६१७. णीयारे व ण लिजेज्जा छिण्णसोते^१ अणाइले ।

अणाइले सदा दंते^२ संधिं पत्ते अणेलिसं ॥ १२ ॥

६१७. णीयारे व ण लिजेज्जा० सिलोगो । णिकरणं दण्डः, दण्डस्थानमेतद् व्यवसानं वन्धनस्थानं च इत्यतः 15 तत् स्थानं न लीयते निकारतं न लिजेज्ज । छिण्णसोते, सोतं प्राणातिपातादि [इ]न्द्रियाणि वा रागादयश्च अणाइले त्ति अणातुरेण छिदितव्वं । पुनरपि पठ्यते च-“अणाइ(१३)ले” स एयमनाकुलः सदा दान्तः । सन्धानः सन्धिः, भाव-सन्धिर्मानुष्यम्, कर्मसन्धिः कर्मविवरः, ज्ञानादीनि च भावसन्धिः । प्राप्तः अणेलिसं अनुल्यमित्यर्थः ॥ १२ ॥ तस्स य—

६१८. अणेलिसस्स खेतण्णे ण विरुज्जेज्ज केणायि ।

मणसा वयसा चेव कायसा चेव अंतए ॥ १३ ॥

20

६१८. अणेलिसस्स खेतण्णे० सिलोगो । तस्य [१अ]सदृशस्य अधर्मस्य खेतण्णे जाणणे ण विरुज्जेज्ज केणायि सपक्ख-परपक्खेण वा । तं तु मणसा वयसा चेव योगत्रितय-करणत्रयेण अंतए इति यावत्कर्मान्तो वा भवान्तो वा ॥ १३ ॥ एवंविधो वा—

६१९. से चक्खु लोगस्सिधं जं कंखाय करेति अंतगं ।

अंतेण खुरो वहती चक्कं अंतेण लोद्वती ॥ १४ ॥

६१९. से चक्खु लोगस्सिधं० सिलोगो । स भव्यमनुष्याणा चक्षुर्भूतः । यः किं करोति ? जे कंखाय करेति 25 अंतगं, काङ्क्षा नाम प्रार्थना कामभोगाशा, अंताणि च सेवति । स्यात् को गुणः ? इत्यतः पुनः पठ्यते-अंतेण खुरो वहती, अन्तेनेति धारया, नान्यतः । चक्कं अंतेण लोद्वती चक्रमप्यन्तेन लोद्वति ॥ १४ ॥ इयमर्थसङ्कलिका—

६२०. अंताणि धीरा सेवंति तेण अंतकरा इहं ।

इह माणुस्सए ठाणे धम्ममाराहंगा णरा ॥ १५ ॥

१ जीवितं पिद्वतो खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ कम्ममुणा ख १ ख २ पु १ पु २ वृपा० ॥ ३ सम्मुहीभूता जे ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । सम्मुहब्भूता जे ख १ ॥ ४ अणुसासणं पुढो पाणी वसुमं पूयणासए । अणासते जते दंते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । पाणे खं १ ख २ पु १ पु २ । अणासवेऽच्छपा० ॥ ५ णीयारे य ण लीएज्जा ख २ पु १ पु २ । णीयारे व ण लीएज्जा ख १ ॥ ६ सोयमणा ख १ ॥ ७ संधिं पत्ते मणे ख २ । संधीपत्तमणे ख १ ॥ ८ चेव चक्खुमं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ९ से हु चक्खु मणुस्साणं जे कंखाए तु अतए । ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० राहिंउं णरा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

६२०. [अंताणि धीरा० सिलोगे] । अंताइं आरामोद्यानानि वसत्यर्थम्, अन्तप्रान्त-भूतानि आहारार्थम्, कर्माश्रवांश्च न सेवन्ते, न तेषु वर्तन्ते इत्यर्थः । तेनैव प्रान्तसेवित्वेनाऽऽयतचारित्रकर्माऽन्तकरा भवन्ति इह धर्मे । स्याद्विदम्—धर्मान्तमासाद्य कुत्रान्तकरा भवन्ति ? उच्यते—इह माणुस्सए ठाणे मनुष्यभवे, अथवा स्थानेग्रहणात् कर्मभूमिः गम्भवकृत्तिय-संखेज्जवासाउयत्तं च गृह्यते । धर्ममाराधका नाम अंत(अन्त)धर्मं चारित्रधर्मं च आराधयन्ति ॥ १५ ॥ तमाराध्य—

5 ६२१. णिट्ठितट्ठा व देवा वा उत्तरीए इमं सुतं ।

सुतं च मेयमेगेसिं अमणुस्सेसु णो तथा ॥ १६ ॥

६२१. णिट्ठितट्ठा व देवा वा० सिलोगे । “ऋ गतौ” इत्यस्यार्थो भवति, संसारार्थः कर्मार्थः विषयार्थ इत्यादि, णिट्ठितट्ठा निष्ठानं च येषां ज्ञानादयोऽर्थाः गतास्ते भवन्ति णिट्ठितट्ठा, सिद्ध्यन्त इति । तदभावे देवा उत्तरीयं ति अणुत्तरो-ववादिया[दि]कप्पेसु वा उववज्जमाणा इन्द्र-सामानिक-त्रायल्लिङ्गकादिपूत्तरीकेषु स्थानेषूपपद्यन्ते, नाऽऽभियोग्या इत्यर्थः । 10 अज्जसुहम्मो जंबु भणति—इति मया सुयं तित्थगरसगासातो, न स्वेच्छयोच्यते । इदं चान्यत्—सुतं च मेयमेगेसिं, च अनुकर्षणे, एवं मया श्रुतं यदुक्तं ‘साधवः सिध्यन्ति अणुत्तरा वा भवन्ति’ । इदं च श्रुतम्—अमणुस्सेसु णो तथा, अमनुष्याः तिस्रो गतयः, न तास्वन्तं कुर्वन्ति यथा मनुष्येषु । शाक्या वा ज्ञुवन्ति—‘अनागामिनो देवा भवन्ति, ते हि देवा नान्तं (‘देवा अनागत्यान्तं) कुर्वन्ति’ । अस्माकं तु—‘नो अनागत्यान्तं कुर्वन्ति’ इत्यतस्त्वद्बुदासार्थं अमणुस्सेसु नो तथा, यथा अन्येषामिति वाक्यशेषः ॥ १६ ॥

15 अथ न यथाऽमणुष्येषु सर्वनिर्जरा भवति नो तथा अमणुस्सेसु तेषु देसणिज्जरा [ण] भवति । उक्तं हि—“सर्वोऽपि संसारान्तः स्यात्” [] किं तद् ज अमणुस्सेसु णो तथा भवति ? उच्यते—

६२२. अंतं करंति दुक्खाणं इहमेगेसि आहितं ।

आघातं पुण एगेसिं दुल्लमेऽयं समुस्सए ॥ १७ ॥

६२२. अंतं करंति दुक्खाणं० सिलोगे । अमनम् अन्तः । दुःखानि कर्माणि । इहेति इह प्रवचने । एकेषां न 20 सर्वेषाम्, अस्माकमेवं आहितं आख्यातम् । किञ्च—आघातं पुण एगेसिं, आघातं आख्यातम्, पुनः विशेषणे, नान्येषाम्, एके वयमेव । किमाख्यातम् ? दुल्लमेऽयं समुस्सए, समुच्छीयते इति समुच्छ्रयः शरीरम्, समुच्छ्रितानि वा ज्ञानादीनि ॥ १७ ॥ किंच—

६२३. इतो विद्धंसमाणस्स पुणो संबोधि दुल्लभा ।

दुल्लभा य तधच्चा जे धम्मट्ठीविदितपरा-ऽपरा ॥ १८ ॥

25 ६२३. इतो विद्धंसमाणस्स० सिलोगे । इत इति इतो मनुष्यात् । विद्धंसमाणे विद्वत्ये । धर्माद्धि विद्धसमाणस्स उक्कोसेण अवड्ढेण पोगलपरियट्ठेण बोधी लब्धमिति, माणुस्स पि उक्कोसेण असखेज्जा पोगलपरियट्ठा आवलियाए असखेज्जति-भागेण । किञ्च दुल्लभा य तधच्चा जे, अर्चा लेदया, तथेति तेन प्रकारेण, तथा अर्चा येषां ते इमे तधच्चा, यथा तीर्थकरा विसुद्धार्चाः, अथवा यथा प्रतिपत्तौ लेदया तथा चात्यन्तं भवति दुल्लभा, वड्डमाणपरिणामा अवड्ढितपरिणामा वा इत्यर्थः । धर्म एवार्थः, परं शोभनम्, तद्यथा—मोक्षो मोक्षसाधनानि च, अपरं अशोभनं मिथ्यादर्शना-ऽविरत्यज्ञानादि, धर्मार्थस्य 30 विदितं परा-ऽपरं यैस्ते दुल्लभाः धम्मट्ठीविदितपरा-ऽपराः ॥ १८ ॥ के ते ?—

६२४. जे धम्मं सुद्धमक्खंति पडिपुण्णमणेलिसं ।

अणेलिसस्स जं ठाणं तस्स जम्मकहा कुतो ? ॥ १९ ॥

६२४. जे धम्मं सुद्धमक्खंति० सिलोगो । सुद्धं निरुपहं । आख्यान्ति चानुचरन्ति च । पडिपुण्णं नाम सर्वतो विरत पडिपुण्णं अहाख्यातं चारित्रम् । अणेलिसं अतुल्यम्, न कुधर्मज्ञानादिभिस्तुल्यम् तमनेलिसं आख्यान्ति चानुचरन्ति च । तस्य अतुल्याचारस्य कुतो जन्मकथा भवति ? ज्ञातो वा ? इति । अथवा कथास्वपि तस्य जन्मकथा नास्ति ॥ १९ ॥ ६
अत एवोच्यते—

६२५. कुतो कंदायि मेधावी उप्पज्जंति तथागता ? ।

तथागता य अपडिण्णा चक्खू अत्तस्सऽणुत्तरा ॥ २० ॥

६२५. कुतो कंदायि मेधावी० सिलोगो । कुत इति कुतस्तस्य अनन्धनस्य बीजाङ्कुरवत् कदाचिदिति सव्वमणागत-
कालं उप्पज्जति ? त्ति, न पुनरुत्पद्यते मनुष्यत्वेनान्यतरेण वा जन्मना, तथागता अथाख्यातीभूता मोक्षगता वा । के तथागता ? 15
उच्यते—तथागता य [ग्रन्थाय ६४००] अपडिण्णा तीर्थकराः, चग्रहणात् केवलिनो गणधराश्च, अपडिण्णा अप्रतिज्ञाः,
अनाशंसिन इत्यर्थः, परं आत्मनश्चक्षुर्भूता देशकाः नायकाः, अनुत्तरा ज्ञानादिना ॥ २० ॥ स्यात् केनैतदुक्तम् ? उच्यते—

६२६. अणुत्तरे य ठाणे से० कासवेण पवेदिते ।

जं किच्चा णिव्वुता एगे णिट्ठं पावंति पंडिँए ॥ २१ ॥

६२६. अणुत्तरे य ठाणे से० सिलोगो । ठाणं आयतनं चरित्तट्ठाणं । काश्यपसगोत्रेण वर्द्धमानेन । तस्य किं 15
फलम् ? उच्यते—जं किच्चा णिव्वुता एगे, णिव्वुता उवसता । निष्ठानं निष्ठा तं णिट्ठाणं । पण्डितः पापाद्धीनः पण्डितः,
अनेके एकादेशः ॥ २१ ॥

६२७. पंडितो वीरियं लद्धुं णिग्घायाय पवत्तए ।

धुणे पुण्वकं कम्मं णवं चावि ण कुव्वति ॥ २२ ॥

६२७. पंडितो वीरियं लद्धुं० सिलोगो । पंडियं वीरियं संजमवीरियं तपोवीरियं च, तं लब्ध्वा कर्मनिर्घातनाय 20
प्रवर्त्तते । केन ? आयतचारित्रेण । धुणे पुण्वकं कम्मं तपसा धुनाति पूर्वकृतं कर्म, संयमेन च न नवं कुरुते ॥ २२ ॥

संयतात्मा तु सन्—

६२८. ण कुव्वति महावीरे अणुपुण्वकडं रयं ।

रयसा सम्मुहीभूता कम्मं हेच्चाण जं मतं ॥ २३ ॥

६२८. ण कुव्वति महावीरे० सिलोगो । णाणवीरियसंपण्णो अणुपुण्वकडं णाम मिच्छत्तादीहिं कम्महेतूहिं वट्टंतेण 25
अनुसमयकृतं रीयते इति रजः । किञ्च—रयसा सम्मुहीभूता, तस्यानुपूर्वकृतस्य रजसः क्षपणाय परीषहाणां च परानीकस्येव
सम्मुखीभूताः । अथवा “सम्मुहा उद्धृताः” उत्तीर्णा इत्यर्थः । कम्मं हेच्चाण जं मतं कर्म हित्वा क्षपयित्वेत्यर्थः, जं मतं
ति यन्मतं यदिच्छितं सर्वसाधुप्रार्थितं स्यात् ॥ २३ ॥ किं तत् ? उच्यते—

६२९. जं मतं सव्वसाधूणं तं मतं सल्लगत्तणं ।

साधइत्ताण तं तिण्णा देवा वा अभविंसु ते ॥ २४ ॥

१ कताइ ख २ पु १ पु २ । कयाति ख १ ॥ २ °क्खू लोगस्सऽणुं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ य ख २ पु २ ॥
४ पवेइते ख २ पु १ पु २ ॥ ५ णिव्वुडा ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ पंडिया ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ पवत्तगं ख १
खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ °कडं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ सम्मुहुभूता च्छा० ॥ १० साहत्तिताण ख १ ॥

६२९. जं मतं सव्वसाधूणं० सिलोगो । यत् सर्वसाधुमतं तदिदमेव णिगंगं पावयणं सर्वकर्मशल्यं कृन्ततीति छिनत्तीत्यर्थः । साधइत्ताण तं तिण्णा आराधयित्वेत्यर्थः, णवविधाए आराधणाए तिण्णा संसारकंतरं । सावसेसकम्माणो वा देवा वा अभविंसु ते, तीर्णा इत्यतिक्रान्तका निर्वृता देवाश्च अभविष्यन्नित्यतिक्रान्त एवमभविष्यन् उच्यते ॥ २४ ॥

६३०. अभविंसु पुरा वीरा आगमिस्सावि सुव्वता ।

5

दुण्णिबोधस्स मग्गस्स अंतं पादुकरा तिण्ण ॥ २५ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ जमतीतं सम्मत्तं ॥ १५ ॥

६३०. अभविंसु पुरा वीरा० सिलोगो । विराजन्त इति वीराः । साम्प्रतं तरन्ति देवा वा भवन्ति । अनागते व्यपदिश्यते—आगमिस्सा वि सुव्वता तरिष्यन्ति देवा वा भविष्यन्ति । के ते ? उच्यते—दुण्णिबोधस्स मग्गस्स, नियतं निश्चितं वा दुःखं निबोध्यते दुर्णिबोधः ज्ञानादिमार्गः । अंतं पादुकरा अमनमन्तः, प्रादुर्भूवन्तीति । तरमाणा तीर्णा इति ॥ २५ ॥

10

॥ आदानीयं पंचदसमध्ययनं जमतीतं पि वुच्चति ॥ १५ ॥

८

१६

[सोलसमं गाहासोलसगज्झयणं]

गाहज्झयणस्स चत्तारि अणुओगदारा, अधिकारो अप्पगंथेण पिंढगवयणेणं—जं पण्णरंससु वि य अज्झयणेसु भणितं
[तं] सव्वं इधं सूइज्जइ । णामणिप्फण्णे एगपदं गाह त्ति ॥

णामं ठवणागाधा दव्वगाधा य भावगाधा य ।

5

पत्तय-पोत्थयलिहिता होति इमा दव्वगाधा तु ॥ १ ॥ १३० ॥

णामं ठवणा० गाधा । पत्तय० गाधद्वं । वतिरित्ता दव्वगाहा पत्तय-पोत्थयलिहिता । जधा—

वीर-वसभ-माराणं कमलदलाणं चतुण्ह णयणाणं ।

मुणिवइ । मुणियविसेसा अच्छीसु तुमं रमइ लच्छी ॥ १ ॥

[

]

10

अथवा इमा चेव गाथा यस्मिन्नेव [पत्रे] पुस्तके वा लिखिता ॥ १ ॥ १३० ॥

होति पुण भावगाधा सागारुवयोगभावणिप्फण्णा ।

मधुराभिधानजुत्ता तेणं य गाहं ति णं वेति ॥ २ ॥ १३१ ॥

होति पुण भावगाधा० गाहा । सुओवओगो सागारोवयोगो त्ति काऊण खयोवसमियं सव्वं सुतं ति कातूण खयोव-
समियणिप्फण्णा । सा पुण मधुराभिधानजुत्ता, चोयंतो वा पुच्छंतो वा परियट्ठंतो वा गायतीति गीयते वा गाधा ॥ २ ॥ 15
१३१ ॥ अस्या निरुक्तम्—

गाधीकता यं अत्था अधेवा सामुहएण छंदेणं ।

एएण होती गाधा एसो अण्णो वि पज्जाओ ॥ ३ ॥ १३२ ॥

गाधीकता य अत्था० गाधा । ग्रन्थता इत्यर्थः । अधवा सामुहएण छंदेण [एएण] होति गाधा एसो अण्णो
वि पज्जाओ ॥ ३ ॥ १३२ ॥

20

पण्णरंससु अज्झयणेसु पिंडितत्थेसु जे अवितहं ति ।

पिंडितवयणेणंत्थं गहेति जम्हा ततो गाधा ॥ ४ ॥ १३३ ॥

पण्णरंससु अज्झयणेसु पिंडित० गाधा । गाथालक्खणवद् इति तो गाधा, पण्णरंससु वि अज्झयणेसु पिंडितत्था
अवितथं इहं सूयितां । तम्मि एवं पिंडितवयणेण गाधीकते अत्थे जतितव्वं घडियव्वं गंतव्वं च तेण पंधोवदेसणा ततो
गाधा ॥ ४ ॥ १३३ ॥

25

सोलसमे अज्झयणे अणंगारगुणाण वण्णणा भणिया ।

गांधासोलसणामं अज्झयणमिणं ववदिसंति ॥ ५ ॥ १३४ ॥

॥ गाहासोलसमं अज्झयणं सेमत्तं ॥ १६ ॥ समत्तो सूयगडस्स पढमो सुयक्खंधो ॥ १ ॥

सोलसमे अज्जयणे० गाधा । एवमेतेसु वि सोलससु वि गाधासोलसएसु यथोक्ताधिकारिकेषु अणगारगुणा वर्ण्यन्ते, अगुणांश्च दर्शयित्वा प्रतिषिध्यन्ते । येन तेषां षोडशानामध्ययनानां गाधा सोलसमीति तेनोच्यते गाथाषोडशानि ॥ ५ ॥ १३४ ॥ णामणिप्फणो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं—

६३१. अहाह भगवं-एवं से दंते दविए वोसट्टकाये त्ति वच्चे । माहणे त्ति वा
१ समणे त्ति वा २ भिक्खु त्ति वा ३ गिग्गंथे त्ति वा ४ ॥ १ ॥

६३१. अहाह भगवं० सूत्रम् । अथेत्ययं मङ्गलवाची आनन्तर्ये च द्रष्टव्यः । यदिदमुदितं पञ्चदशानामध्ययनानामन्तरे वर्तते, आदौ मंगलं “बुज्जेज्ज” [सूत्र १] त्ति, इहाप्यथशब्दः अन्ते, तेन सर्वमङ्गल एवायं श्रुतस्कन्धः । भगवानिति तीर्थकरः एवमाह, जे एतेसु पण्णरससु य अज्जयणेषु साधुगुणा वुत्ता तेसु वि जधावत्थितो । तत्थ पढमज्जयणे ससमय-परसमयविदू सम्मत्तावत्थितो १ वितियज्जयणे णाणादीहिं विदालणीएहिं कम्मं विदालंतो २ ततिए जहाभणिते उवसगो १० सहमाणो ३ तत्थ वि अत्थीपरीसहो गरुओ त्ति तज्जयकारी चउत्थे ४ पंचमे णरए णरगवेदणाहितो उव्वियमाणो तप्पा-योगकम्मविरत्तो ५ छट्ठे जधा भट्टारएण जत्तितं एव जतमाणो, अवि य—

तित्थयँरो सुरमहिओ चउणाणी सिज्झितवव्यधुवम्मि । अणिगूहितवल-विरिओ तवोवर्धाणेषु उज्जमति ॥ १ ॥

किं पुण अवसेसेहिं दुक्खक्खयकारणां सुवितथेहिं । होइ ण उज्जमितव्वं सपच्चवायम्मि माणुस्से ? ॥ २ ॥

[आचा० नि० गा० २७८-७९] ६,

१५ सत्तमे कुसीलदोसे जाणेंतो ते परिहरितो सुसीलावत्थिओ ७ अट्ठमे पंडितविरियसपण्णो ८ णवमे धम्मभणितं धम्मम-णुचरंतो ९ दसमे संपुण्णसमाधिजुत्तो १० एक्कारसमे सम्मं भावमगपवण्णो ११ वारसमे कुतिथियदरिसणाणि जाणमाणो असद्वहंतो १२ तेरसमे सिस्सगुण-दोसविदू सिस्सगुणे णिसेवमाणो १३ चोदसमे पसत्थभावगंथभावितप्पा १४ पण्णरसमे आयतचरित्तावत्थितो १५, एवंविधो भवति दंते दविए वोसट्टकाये त्ति वच्चे, तत्थ दंते इंदिय-णोइंदियदमेणं, इंदियदमो सोइंदियदमादि पंचविधो, णोइंदियदमो कोधणिग्गहादि चतुर्विधो । दविए राग दोसरहितो । वोसट्टकाए त्ति अपडिकम्म-२० सरीरो, उच्छट्टसरीरे त्ति वुत्तं होति, [इति] एवंविधो वाच्यः । माहणे त्ति वा समणे त्ति वा भिक्खु त्ति वा [गिग्गंथे त्ति वा] मा हणह सव्वसत्तेहिं भणमाणो अहणमाणो य माहणो भवति १ । मित्ता-ऽरिसु समो मणो जस्स सो भवति समणो, अथवा “णत्थि य से कोइ वेसो पिओ व०” । [अनु० पत्र २५६ तथा आव० नि० गा० ८६८] २ । “भिदिइ विदारणे” छु इति कर्मण आख्या, तं भिंदंतो भिक्खू भवति ३ । वज्झ-ऽव्वमंतरातो गंथातो णिगगतो णिग्गंथो ४ । एवमेतेगाट्ठिया माहणणामा चत्तारि, वंजणपरियाणण वा किंचि णाणत्त, अत्थो पुण सो चैव ॥ १ ॥

२५ ६३२. पडियाहु-भंते ! कथं दंते दविए वोसट्टकाए त्ति वच्चे ? माहणे त्ति वा समणे त्ति वा भिक्खु त्ति वा गिग्गंथे त्ति वा ?, तं णो ब्रूहि महासुणी ! । इति विरतसव्वपाव-कम्ममे पिज्ज-दोस-कलह-अवभक्खाण-पेसुण्ण-परपरिवाद-अरति-रति-मायामोस-मिच्छा-दंसणसल्ले विरते समिते सहिते सदा जते णो कुज्जे णो माणी माहणे त्ति वच्चे १ ॥ २ ॥

६३२. पडियाहु भंते ! ० सिलोगो (सूत्रम्) । सिस्सो पडिभणति, आयरियं पुच्छति त्ति यं होति । अथवा आहुः ३० गणधराः—भंते ! त्ति भगवतो तित्थगरस्स आमंतण । कथं दंते दविए ?, कथमिति परिप्रश्ने, कथमसौ पण्णरसज्जयणेषु वि दंते दविए वोसट्टकाए स वाच्यः, माहणे त्ति वा णं ? तं णो ब्रूहि महासुणी !, तदिति तत्कारणं ब्रूहि मे महासुने ! ।

१ भगवं-दंते ख १ पु १ पु २ ॥ २ वुच्चे ख २ पु १ पु २ ॥ ३ अत्र सूत्रे त्ति स्थाने सर्वत्र इ वर्तते खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ °विरित्तो वा० मो० ॥ ५ °यरोचउणाणी सुरमहिओ सिं आचा० नि० पाठ ॥ ६ °धाणम्मि उं आचा० नि० पाठ ॥ ७ °णा मुविहिण्हि आचा० नि० पाठ ॥ ८ पडिआह ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ९ इति विरते सव्वं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० °कम्महिं पिं वृ० वी० ॥ ११ एक इति चतु सङ्ख्याद्योतकोऽक्षराद् ॥

एवं पुच्छितो भगवं पडिभणति—इति विरतसव्वपावकम्मो, इति एवंविधेण पकारेण जे एते अज्झयणेषु गुणा वुत्ता तहिं वुत्तो विरतसव्वपावकम्मो, सव्वसावज्जजोगविरतो त्ति भणितं होति । अथवा विरतसव्वपावकम्मो त्ति सुत्तेण चैव भणितं, तं जथा—पिज्ज-दोस-कलह-अव्वक्खाण-पेसुण्ण-परपरिवाद-अरति-रति-मायामोस-मिच्छादंसणसह्ले । तत्थ पेज्जं पेम्मं, रागो त्ति भणितं होति । दोसो अप्रीतिः । कलहो विगगहो सपक्ख-परपक्खे वा । अव्वक्खाणं असव्वभूताभिनिवेशो यथा—त्वमिदमकार्षीः । पइसुण्णं करोति पिसुणो । परं परिवदति दुस्सीलादीहिं [परपरिवादो], । अरती धम्मे । अधम्मे रती । 5 मायामोसं मायासहितं यदन्तम् । मिच्छादंसणं—

णत्थि ण णिच्चो ण कुणति कतं ण वेदेति णत्थि णेव्वाणं । णत्थि य मोक्खोवायो छ म्मिच्छत्तस्स ठाणाइं ॥ १ ॥

[सन्मतितर्क का० ३ गा० ५४]

एत सल्लं मिच्छादंसणसह्लं । एवमादीसु पावकम्मेषु जो विरतो सो विरतसव्वपावकम्मो । ईरियादीहिं समितो । णाणादीहिं सहितो । सदा सव्वकालं, “यती प्रयत्ने” सर्वकालं प्रयत्नवानिति । णो कुज्जेज्ज, ण माणं करेज्ज । एवंविध-10 गुणजुत्तो वीसत्येहिं सत्यमुग्घाडेहिं ववदिस्सति माहणे त्ति वच्चो भण(ण्ण)ति १ ॥ २ ॥ श्रमणगुणप्रसिद्धयेऽपदिश्यते—

६३३. एत्थ वि समणे अणिस्सिते अणिदाणे आदाणं च अतिवातं च बहिद्धं च कोधं च माणं च मायं च लोभं च पेज्जं च दोसं च, इच्चेवं जातो जातो आदाणातो अप्पणो पदोसहेतू तातो तातो आदाणातो पुव्वं पडिविरते भवति दंते दविए वोसट्ठकाए समणे त्ति वच्चे २ ॥ ३ ॥

15

६३३. एत्थ वि समणे० [सूत्रम्] । य एते पापकर्मविरताद्याः माहणगुणा वुत्ता जाव माहणे त्ति, एत्थं गुणगणे समणो त्ति वच्चो । अनेन सूत्रेण इमे चान्ये, तं जथा—अणिस्सिते अणिदाणे, अणिस्सिते त्ति सरीरे काम-भोगेषु य । अणिदाणे त्ति ण णिदाणं करोति । आदाणं च येनाऽऽदीयते तदादानम्, राग-द्वेषौ हि कर्मादानं भवति । अतिवातं च वायुः प्राणा बलं प्राणा इंदियपाणा एभ्यः जो अतिपातः प्राणातिपात इत्यर्थः । बहिद्धं मैथुन-परिग्रहौ, एगगहणे सेसाण वि मुसावादा-ऽदत्तादाणाणं गहणं कतं भवति । उक्ता मूलगुणाः । उत्तरगुणास्तु—कोधं च माणं च मायं च लोभं च पेज्जं 20 च दोसं च, इच्चेवं जातो जातो आदाणातो, इति एव इच्चेवं, जतो जतो प्राणातिपातत मृषावादाद्वा आत्मनः प्रद्वेषहेतुन् पश्यति तस्माद् आदानम्, कर्महेतुरित्यर्थः, पुव्वं पडिविरते त्ति पूर्वम् आदावेव ततो विरतो भावप्राणातिपातवेरमणमनुवर्त्तते, एकग्रहणाच्च मृषावादादिविरतोऽपि । स एवं भवति दंते इंदियदमेणं, दवियो राग-दोसरहितो, वोसट्ठकाए गच्छवासी गच्छनिर्गतः, समणे इति वाच्यः २ ॥ ३ ॥ भिक्षुरिदानीम्—

६३४. एत्थं पि भिक्खू अणुण्णते णावणते दंते दविए वोसट्ठकाए संविधुणीय विरूवरूवे परीसहोवसग्गे अज्झप्पजोगसुद्धादाणे उवड्डिते ठितप्पा संखाए परदत्त-भोई भिक्खु त्ति वच्चे ३ ॥ ४ ॥

25

६३४. एत्थं पि भिक्खू० [सूत्रम्] । जतो पावकम्मविरतादिणो माहणगुणा वुत्ता, एत्थं वि भिक्खू । इमे चान्ये, तं जथा—अणुण्णते णावणते, ण उण्णते अणुण्णते । उण्णओ णामादि चतुर्विधो, दव्वुण्णतो जो सरीरेण उण्णतो, सो भयितो, भावुण्णतो जात्यादिमदस्तव्वो एव स्यात् । अवनतोऽपि गरीरे भजितः, भावे तु दीनमना न स्यात्, अलाभेन वा 30 ‘ण मे कोइ पूयेति’ त्ति ण दुम्मणो होज्ज । दंते दविए वोसट्ठकाए पूर्ववत् । संविधुणीय विरूवरूवे परीसहोवसग्गे

१ च मुसावायं च बहिद्धं ख १ ख २ पु १ वृ० दी० ॥ २ कोहं च लोभं च पु २ । अत्र पाठभेदे “आद्यन्तग्रहणे मध्यस्यापि ग्रहणम्” इति कोध-लोभग्रहणे मान-माययोरपि ग्रहणं बोद्धव्यम् ॥ ३ जतो जतो ख १ ख २ पु १ ॥ ४ “सहेतुं ततो ततो ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ “विरते विरते पाणाइवाया सिआ दंते सा० । “विरते सिया दंते वृ० दी० ॥ ६ पुणगणे चूसप्र० ॥ ७ वातुः पु० ॥ ८ “ण्णते विणीय णामए दंते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । “अणुण्णए णावणए महेसी” उत्तरा० अ० २१ गा० २० । “अणुणए नावणए अप्पहिट्ठे अणाउले ।” दशवै० अ० ५ उ० १ गा० १३ ॥

त्ति, एगीभावेण विधुणीय संविहुणीय । विरुवरूवे त्ति अणेगप्पगारे वावीसं परीसहे दिव्वा सउवसग्गे । अज्झप्पजोग-
सुद्धादाणे अध्यात्मैव योराः अध्यात्मयोगः, अध्यात्मयोगेन शुद्धमादत्त इति अज्झत्थजोगसुद्धादाणे । उवट्ठिते संजमुट्ठा-
णेण । ठितप्पा णाण-दंसण-चरित्तेहिं । संखाए परिगणेत्ता गुण-दोसे । परदत्तभोइ त्ति परकट्ट-परणिट्ठितं फासुएसणिज्जं
भुंजति त्ति । एवंविधो अट्ठविधकम्ममेत्ता भिक्खु त्ति वच्चे ३ ॥ ४ ॥ इदाणि णिगंगंथो—

६३५. एत्थ वि णिगंगंथे एगे एंगविदू बुद्धे छिण्णसोते सुसंजते सुसमि ए सुसा-
माहए आतप्पवादपत्ते विदू दुहतो वि सोतपलिच्छण्णे णो पूयणट्ठी धम्मट्ठी धम्मविदू
णियागपडिवण्णे समियं चरे दंते दवि ए वोसट्ठकाए णिगंगंथे त्ति विज्जं । सेवमायाणध
भयंतारो ॥ ५ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ गाहासोलसगज्झयणं ॥ १६ ॥ पढमो सुयक्खंधो सम्मत्तो ॥ १ ॥

६३५. एत्थ वि णिगंगंथे० [सूत्रम्] । जहदिट्ठेसु ठाणेसु वट्ठति, ते वि य समण-माहण-भिक्खुणो । णिगंगंथे किंचि
णाणत्तं, तं जधा—एगे एगविदू, एगे दव्वतो भावतो य, जिणकप्पिओ दव्वेगो वि भावेगो वि, थेरा भावतो एगो, दव्वतो
कारणं प्रति भइता । एगविदू एकोऽहं न च मे कश्चित्, अथवा “एगंति ए विदू” एगंतदिट्ठी ओए, “इणमेव णिगंगंथं पाव-
यणं०” [श्रमणप्रति०] नान्यत् । बुद्धि त्ति धम्मो बुद्धो । सोताइं कम्मासवदाराइं, ताइ छिण्णाइं जरस सो छिण्णसोतो ।
लोणे वि भण्णइ—“छिण्णसोत्ता णदि” त्ति । सुट्ठु संजते सुसंजते । सुट्ठु समि ए सुसमि ए । समभावः सामायिकम्, सोभण-
सामाइए सुसामाइए । आतप्पवादपत्ते विदू त्ति, अप्पणो पवादो अत्तप्पवातो, यथा—अस्यात्मा नित्यः अमूर्तः कर्ता
भोक्ता उपयोगलक्षणः, य एवमादि आतप्पवादो सो य पत्तेयं जीवेसु अत्थि त्ति, न एक एव जीवः सर्वव्यापी, एवं जानानो
विदू विद्वान् । दुहतो त्ति दव्वतो भावतो य, सोताणि इदियाणि, दव्वतो सक्कुचितपाणि-पादो । लासुत्तिकारणाणि—
सुणमाणो वि ण सुणति पेच्छमाणो वि ण पेच्छति । भावतो इंदियत्थेसु राग-दोस ण गच्छति ॥ १ ॥

[]

२० अतो दुहतो वि सोतपलिच्छण्णे । णो पूयणट्ठी णाम ण पूया-सक्कारादि पत्थेति, पूएज्जमाणो वि ण सादिज्जइ
पंचसमितो । धम्मट्ठी णाम धर्ममेव चेष्टते भाषते वा, मुट्ठे सेवते, नान्यत् प्रयोजनम् । धम्मविदू त्ति सर्वधर्माभिज्ञः ।
नियागं णाम चरित्तं तं पडिवण्णो । समियं चरे सम्यक् चरेत् । दंते दवि ए वोसट्ठकाए एवंगुणजातीए णिगंगंथे त्ति
विज्जं ति, विज्जं ति विद्वान् । सेवमायाणध भयंतारो त्ति, स इति निर्देशः, स माहणः समणः भिक्खू णिगंगंथे त्ति वा
एवं अनेन प्रकारेण प्रयुक्तः आयाणध, भए गेण्हधि, भयंतारो भए इहलोगादिभयात् त्रातारो ॥ ५ ॥

२५ वेमि त्ति अज्जसुहम्मो जंबुणामं भणति । भगवतो वट्ठमाणसामिस्साऽऽदेसेण, व्रतीति, न स्वेच्छयेति ॥

॥ गाथाषोडशकचूर्णिः ॥ १६ ॥

॥ पढमो सुयक्खंधो सम्मत्तो ॥

